

Dai rapporti politici del nunzio apostolico in Ungheria
Angelo Rotta 1938-1945

Angelo Rotta magyarországi nuncius
politikai jelentéseiből 1938–1945

+ Angelo Rotta An
Kühár Flóris

Középen: Angelo Rotta pápai nuncius, aki Kelemen Krizosztom pannonhalmi főapáttal fog kezét
és Kühár Flóris OSB-ra tekint

Felvétel a Pannonhalmi Főapátság Gyűjteményeiből

Nunciusi jelentések 3/2.

Dai rapporti politici del nunzio apostolico
in Ungheria Angelo Rotta

Parte II: 1938-1945

Angelo Rotta magyarországi nuncius
politikai jelentéseiből

II. rész: 1938–1945

Szerkesztette: SOMORJAI ÁDÁM OSB

BUDAPEST, 2022

Kiadja:
MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI ENCIKLOPÉDIA
MUNKAKÖZÖSSÉG (METEM), Budapest
HISTORIA ECCLESIASTICA HUNGARICA ALAPÍTVÁNY
www.heh.hu

Felelős kiadó:
Várszegi Asztrik

Kiadói szerkesztő
Zombori István

Fordította:
Az olasz nyelvű jelentéseket Korompai Eszter,
gondozta Somorjai Ádám OSB

Lektorálta:
Dudás Róbert Gyula

A mutatókat készítette:
Somorjai Ádám OSB

A kötet megjelenését támogatta:

Magyarország
Barátai
Alapítvány

ISBN 978-615-5826-29-0

Nyomdai előkészítés:
Sigillum 2000 Bt., Szeged
Nyomdai munkák:
EFO Nyomda
www.efonyomda.hu

TARTALOM

Bevezetés	7
Dudás Róbert Gyula: Rotta nuncius jelentései a II. Világháború alatt	11

A jelentések fordítása magyar nyelven

1938.	59
1939.	67
1940.	82
1941.	107
1942.	142
1943.	159
1944.	180
1945.	228
A könyvben szereplő jelentősebb személyek életútja – Biografie	243
Felhasznált irodalom – Bibliografia	251

Rapporti in lingue originali

1938.	259
1939.	267
1940.	282
1941.	307
1942.	342
1943.	359
1944.	377
1945.	435
Levéltári források – Fonti consultate	449
Névmutató – Indice dei nomi	453
Földrajzi névmutató – Indice dei nomi geografici	459

BEVEZETÉS

Angelo Rotta* nuncius politikai jelentéseiből készült válogatásunk második kötetét tartja kezében a Kedves Olvasó.¹ Kiadását az tette lehetővé, hogy Ferenc pápa 2020-ban megnyitotta a kutatók előtt XII. Piusz* pápa (1939–1958) pontifikátusának korszakát. Anyaggyűjtésünkben elsősorban a Vatikáni Államtitkárság Államközi Kapcsolatok Szekciójának levéltári anyagát vettük figyelembe, amelyet kiegészítettünk két már korábban megjelent kötetben közzétett dokumentumokkal. Az egyik a négy (francia, olasz, német és amerikai) jezsuita tudós által, a Vatikáni Államtitkárság megbízásában helyszínen gyűjtött és publikált fóliás kötetek: az Apostoli Szentszék második világháborús dokumentumainak válogatott kiadása.² A másik a XII. Piusz pápa által létesített vatikáni Információs Iroda dokumentációjának közzététele, melyben elsősorban a fogságban lévő személyekre találtunk hasznos anyagot.³

A Titkos Levéltárban (újabban Apostoli Levéltárban) nem jártunk, az itt őrzött „Archivio Nunziatura di Ungheria” fondot nem tanulmányoztuk, egyrészt azért, mert rögtön a megnyitást követően rendkívüli mértékben megnehezültek a kutatások, lévén, hogy a járvány miatt lecsökkentették a kutatók létszámát és egy esztendőre előre kellett helyet foglalni, és azért sem, mert, mint az itt közölt s már korábban is közzétett jelentések alapján elmondható, hogy ott kevés dokumentumot reméltünk találni, lévén hogy 1940-ben a levéltári anyag előző részét, a bíboros államtitkár instrukciójára válaszolva, 1938-ig

1 Az előző, a sorozat 3/1. kötet adatai: *Dai Rapporti del nunzio apostolico in Ungheria S. E. Mons. Angelo Rotta, Parte I: 1930-1939 – Angelo Rotta magyarországi nuncius politikai jelentéseiből, I. rész: 1930–1939*. Szerkesztette CSÍKY Balázs. Sajtó alá rendezte SOMORJAI Ádám OSB (Nunciusi jelentések, 3/1.), METEM, Budapest 2022.

2 *Actes et documents du Saint-Siège relatifs à la période de la Seconde Guerre Mondiale*, szerk. Pierre BLET SJ – Angelo MARTINI SJ – Burkhardt SCHNEIDER SJ – Robert A. GRAHAM SJ. Vatikánváros 1965–1981. Irányítéként használtuk a következő értékes közlést: EÖRDÖGH István: A Magyar Katolikus Egyház a Szentszék második világháborúra vonatkozó szöveggyűjteményében, in: *Egyházak a változó világban. A Nemzetközi Egyháztörténeti Konferencia előadásai*, Esztergom, 1991. május 29–31. Szerk. BÁRDOS István és BEKE Margit. Komárom-Esztergom Megye Önkormányzata – József Attila Megyei Könyvtár, Tatabánya–Esztergom 1992. 521–528.

3 *Inter arma caritas. L'Ufficio Informazioni Vaticano per i prigionieri di Guerra, istituito da Pio XII (1939-1947)*, I. Inventario, II. Documenti. Szerk. Francesca Di Giovanni és Giuseppina Roselli, Città del Vaticano, Archivio Segreto Vaticano 2004. 899. (Collectanea Archivi Vaticani 52)

beküldte a Vatikánba⁴ és az 1939-től keltezett anyagot sajátkezűleg megsemmisítette.⁵ Ezért a Vatikáni Apostoli Levéltárban egy utólagos alapos kutatás fontos részletekkel gyarapíthatja az itt közölt forrásokat.

Kötetünk törzsanyaga ilyképpen állt össze, a sorozat első három kötetéhez hasonlóan,⁶ továbbra is válogatás. Menet közben be kellett látnunk, hogy féloldalas lenne, ha a II. bécsi döntés után kialakult helyzetről csak az „Ungheria” sorozatban található Rotta-jelentésekből közölnénk, mert azokból több is van a „Romania” sorozatban, sőt itt figyelembe kellene venni Andrea Cassulo* bukaresti nuncius vonatkozó jelentéseit is és a témához tartoznának még Saverio Ritter* c. eginai érsek, apostoli nuncius által 1942-ben tartott erdélyi apostoli vizitáció aktái is. Ezért ezek közléséről e kötetben le kellett mondanunk, annál is inkább, mert terjedelmi okokból indokolt egy további kötet szerkesztése és közzététele. Ezért az Észak-Erdéllyel kapcsolatos levéltári forrásokat kötetünkben ki kellett hagynunk.

Meggyőződésünk, hogy ezekből a nunciusi jelentésekből új szempontból világíthatók meg az egyes események; egy olyan szempontból, amelyből nézve a magyarországi események részeivé válnak a világ, nevezetesen a világegyház történéseinek.

Az apostoli nunciások jelentéseiket diplomáciai postán a Vatikáni Államtitkársághoz küldték, ahol ezek iktatószámot kaptak, majd az Apostoli Szentszék hivatalai között címzés, ill. illetékesség szerint szétosztották. Az egyes jelentéseknél feltüntetjük a nunciaturai és az AA.EE.SS. iktatószámokat. A sorszámozás önálló a rejtjelezett táviratok (olaszul: cifra) esetében.

Az első itt közölt első jelentés dátuma, 1938. szeptember 17., nunciaturai iktatószáma 1620/38, kötetünk utolsó jelentésének dátuma 1945. április 23, iktatószáma 2981/45.⁷ Összesen 168 számozott dokumentumot közlünk magyar fordításban és eredeti olasz nyelven, melyek nagyrésze, különösen a budapesti ostrom és a dunántúli háború idején távirat.

Rotta összes jelentéséből tehát címadásunk szerint a politikai jelentések közül válogattunk. Ez az összes nunciusi jelentéseknek csak töredéke. Ha teljes kiadásra törekednénk, akkor a Vatikáni Apostoli Levéltár fondját kellene alapul venni, és az összes vatikáni hivatal levéltárában fel kellene kutatni ezeknek az útját. Jelen szövegkiadásunk

4 Lásd SOMORJAI Á.: *Angelo Rotta budapesti apostoli nuncius levéltárából*: <https://archivnet.hu/angelo-rotta-budapesti-apostoli-nuncius-leveltarabol> 21. évf (2021) 2. szám, 2021. május 28; illetve alább, 86. l. stb.

5 A szovjet katonák „felynyitották a nunciatura levéltárát tartalmazó ládákat, emiatt iratok mentek tönkre vagy szóródtak szét, de ebből semmit nem vittek el, és a földön szétszórt iratokat is össze lehetett szedni. De azért minden eshetőségre számítva jónak láttam az egészet elégetni.” Lásd alább, az 1945. március 25-én kelt jelentést, 229skk.

6 *Dai Rapporti del primo nunzio apostolico in Ungheria S. E. Mons. Lorenzo Schioppa 1920-1925 – Lorenzo Schioppa első magyarországi nuncius politikai jelentéseiből 1920–1925*. Szerk. SOMORJAI Ádám. (Nunciusi jelentések, 1.), METEM, Budapest 2020; *Dai Rapporti del nunzio apostolico in Ungheria S. E. Mons. Cesare Orsenigo 1925-1930 – Cesare Orsenigo magyarországi nuncius politikai jelentéseiből 1925–1930*. Szerk. SOMORJAI Ádám. (Nunciusi jelentések, 2.), METEM, Budapest 2021. – *Dai Rapporti del nunzio apostolico in Ungheria S. E. Mons. Angelo Rotta, Parte I: 1930-1939 – Angelo Rotta magyarországi nunciusi politikai jelentéseiből, I. rész: 1930–1939*, i. m.

7 Fennmaradtak a vonatkozó iktatókönyvek, lásd: TUSOR Péter–TÓTH Krisztina: *Inventarium Vaticanum I. A Budapesti Apostoli Nunciatura levéltára (1920–1939)* (Collectanea Vaticana Hungariae vol. 14), Budapest–Róma 2016. Továbbá: MRKONJIC, Tomislav: *Archivio della Nunziatura Apostolica in Ungheria („Archivio della Nunziatura Apostolica di Budapest”)*, aa. 1920–1939. Indice 1235. Kézirat 2007. LI. 262.

tehát erős válogatással készült, a táviratokat csak néhány kivétellel közöltük, de akkor is csak lényeges részeit, mert ugyan korukban friss híreket továbbítottak, de számunkra nem hoznak új információkat, hiszen a jelentések, amelyek a táviratokat követően készültek, összefoglaló és elemző jellegűek, és tartalmazzák a korábban táviratilag megküldött információkat is. Mindazonáltal ez is, mint a sorozat előző három kötete, csupán egy első közlés, figyelemfelhívó vállalkozás. Jobban kellene ismerni a vatikáni levéltárakat ahhoz, hogy egyfajta kritikai kiadás készülhessen, és szükséges lenne mind az itt tárgyalt témák, mind pedig azok összefüggéseinek ismerete, hogy újabb és újabb tényfeltáró, mélyfúró kutatásokat végezhesünk. Legyen ez tehát, mint sorozatunk előző kötetei, egy első jelentés arról hogy itt források vannak, amelyek a magyar egyház- és köztörténethez eligazító erejük lehetnek.

Az itt közölt – és nem közölt – nunciusi jelentések az eredeti, az Államtitkársághoz, általában Pacelli* bíboros államtitkár nevére címzett szövegek. A vétel érkeztetését figyelembe vettük, amennyire rátaláltunk: az államtitkárságon (*accusa ricevimento*) általában rövid, néhány soros vételigazolás készült, de fontos esetekben ezek értékelhetők is a jelentést, ill. további utasításokat tartalmazhattak. Amikor hasznosnak tűnt, ezekből idéztünk is a jegyzetekben.

Az elmúlt évtizedek folyamán tucatnyi magyar – és nem magyar – kutató tanulmányozta a Rendkívüli Egyházi Ügyek Szent Kongregációja történeti levéltárának magyar vonatkozású anyagát.⁸ Forrásgyűjteményünk ezt a munkát van hivatva kiegészíteni, abban a reményben, hogy a kutatás hamarosan meg fogja haladni az e kötetben tanulmányozható információkat és felismeréseket. Ugyanis a szövegkiadás során nem vállalkoztunk arra, hogy bevonjuk az összes vonatkozó szakirodalmat, inkább csak azt akartuk elérni, hogy a szövegértést elősegítendő bevonjuk azokat a publikációkat, amelyeknek ismerete feltétlenül szükséges. Itt sem törekedtünk teljességre, inkább csak arra, hogy elősegítsük a szövegértést.

A jelentések számos helyen magyar hivatalos szövegeket közölnek olasz fordításban. Ezek magyar szövegét igyekeztünk megtalálni; ahol nem sikerült, ott olaszból fordítottuk. A szerkesztői megjegyzéseket szögletes zárójelben hozzuk. Az olasz nyelvű rész szövegközlését és a mutatókat e sorok írója készítette. A bevezető tanulmányt Dudás Róbert Gyula írta, ő egyben kötetünk lektora is. A csillaggal jelölt nevek rövid életrajzot közlünk a megfelelő fejezetben.

Kelt Pannonhalmán, 2022. húsvétján

Somorjai Ádám OSB

⁸ Vö. SOMORJAI Ádám: Magyar vonatkozású kutatások a Vatikáni Államtitkárság Történeti Levéltárában, in: *Levéltári Szemle* 66 (2016), 3. sz. 45–57.

ROTTA NUNCIUS JELENTÉSEI A II. VILÁGHÁBORÚ ALATT

A huszadik század, de tágabb értelemben véve az egész történelem két egymással szorosan összefonódó, de egymástól mégis jelentősen elkülönülő „csoport” története. Az egyiket – természetesen némi túlzással – a „nagy emberek” csoportjának lehet nevezni, ebbe tartoznak a vezető politikusok, de akár a főpapság tagjai is. A másik csoport pedig a kisembereké. Azon személyeké, akik valójában a legtöbb esetben elszenvedték az első csoport döntéseinek következményeit. Ők azok, akikről sokkal kevesebb szó van a történelemkönyvekben, ők azok, akik leginkább csak statisztikai adatok. S vannak olyan személyek, akik – hivataluknál fogva – összekötő hidat képeznek ezen csoportok között. Egyikük volt Angelo Rotta, aki majdnem 15 éven keresztül töltötte be az Apostoli Szent-szék magyarországi képviselőjét, mint apostoli nuncius.¹

Angelo Rotta 1873. december 13-án született Milánóban, teológiai tanulmányait szülővárosában, valamint Rómában végezte el, s 1895. február 10-én szentelték pappá. Teológiai tanár volt Mantovában, majd Milánóban. 1904-től a római lombard kollégium rektora volt, ezzel egy időben az Index Kongregációban² szolgált, valamint kanonoki tisztséget töltött be.

A korábbi milánói pátriárka, XI. Piusz* pápa 1922. október 12-én nevezte ki thébái címzetes érsekké, és október 16-i dátummal közép-amerikai apostoli internunciussá.³

1 A nuncius pápai követ, az Apostoli Szentszék egy adott államhoz, annak a kormányához akkreditált állandó képviselője püspöki vagy érseki rangban. A diplomáciai jog szerint nagykövetnek számít; a legtöbb országban őt tekintik a diplomáciai testület rangelsőjének (doyenjének). A pápa nevezi ki és hívja vissza, a nemzetközi jog szabályainak megfelelően. A nunciások feladata, hogy a római pápa személyét tartós jelleggel képviseljék azoknál a részegyházaknál vagy államoknál és hatóságoknál, melyekhez küldetésük szól; erősítsék az Apostoli Szentszék és az állam hatóságai, illetve a helyi egyház és a Szentszék közti kapcsolatokat; tárgyaljanak a helyi egyház és az állam közti viszonytal kapcsolatos kérdésekről, különösen pedig a konkordátumok és más hasonló megállapodások létrehozásáról és végrehajtásáról. A nunciások tevékenységükkel és tanácsaikkal támogatják a helyi püspököket; a püspökök kinevezésével kapcsolatban jelölteket javasolnak vagy pedig a jelöltek nevét az Apostoli Szentszéknek továbbítják. – Vö. ERDŐ Péter szerk: *Az Egyházi Törvénykönyv – A Codex Iuris Canonici hivatalos latin szövege magyar fordítással és magyarázattal*. Budapest: Szent István Társulat (1985, 2001, 2015), 361–397. kánon. Lásd még Alberto Bottari de Castello nuncius ajánlását a következő kötethez: *Lorenzo Schioppa első magyarországi nuncius politikai jelentéseiből, 1920–1925*, METEM, Budapest 2020. (Nunciusi jelentések, 1.) 8. lapon.

2 A tiltott könyvek indexének összeállításával foglalkozó hivatal volt Vatikánban, 1571–1917 között működött.

3 Az Apostoli Szentszék rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter rangú diplomáciai képviselője kormányoknál. A nemzetközi diplomáciában a nagyköveti, nunciusi rang előzi meg. A diplomáciai rangokkal kapcsolatban lásd: ŠMÍD, Marek: *Mission: Apostolic Nuncio in Prague Czechoslovakian-Vatican Diplomatic Relations between 1920 and 1950*, Karolinum Press, Prága, 2020. 17–18.

Feladata volt a Szentszék képvisellete Costa Rica, Honduras, Nicaragua, San Salvador államokban. Ez a szolgálata 1923. október 13-tól Panamára is kiterjedt.

1922. november 1-jén szentelte püspökké Pietro Gasparri* bíboros, Jules Tiberghien* és Carlo Cremonesi* érsekek segédletével. 1925. május 9-én ankarai apostoli delegátusi kinevezést kapott.⁴ Törökország a vatikáni diplomáciában egy sok figyelmet igénylő, mondhatni kényes állomáshelynek számított.

Innen helyezték át 1930. február 19-én⁵ a magyarországi nunciatúra élére, s ekkor még természetesen nem tudhatta, hogy a korábbi szokásokkal ellentétben sokkal hosszabb időt, 15 évet fog ebben a pozícióban eltölteni.⁶ Feladatát egészen az 1945. áprilisi kiutasításáig látta el, úgy, hogy még a legnagyobb veszedelemben is hivatalában (és Budapesten) maradt, életét is kockáztatva, miközben felettesei hosszú időn át nem tudtak róla semmit.⁷

Neki, mintegy hivatalból – a hozzá befutó számos jelentés alapján – figyelnie, tájékozódnia kellett, nem csak a „nagy emberek”, hanem a mindennapok embereinek sorsáról, s erről hivatali feletteseinek, s ez által XI. Piusz, majd annak halála után XII. Piusz pápának rendszeresen jelentéseket kellett tennie. Tette mindezt úgy, hogy, – mint ekkora már sokat tapasztalt nunciának – pontos tudomása volt róla, hogy mozgásteret kifejezetten szűkös, hiszen, mint egy külföldi állam képviselőjének a diplomáciai szabályok és szokások figyelembe vételével kellett cselekednie, előtérbe helyezve a be nem avatkozás elvét. Mégis, s ez a kötetben szereplő számos jelentésben megfigyelhető, – melyekről később szó lesz – sok esetben lépte át saját hatáskörét, s nem egyszer árnyékát is, amikor olyan embereket próbált megmenteni, akik hitük, felfogásuk, politikai nézeteik miatt üldözöttekre, sőt halálra voltak ítélve.

A katolikus egyházat, s személy szerint XII. Piusz pápát is számtalan vád érte az elmúlt bő hetven évben, hogy a II. világháború idején hallgatott, egyes vélemények szerint nem tett semmit. Természetesen ez erős túlzás, hiszen megállapítható, hogy a „pápa emberei” még annál is többet tettek, mint amit elvi kötelezettségeik előírtak, s közben próbálták élni mindennapjaikat, meg és kiélni hivatásukat. Számos névtelen hős van közöttük, akikre ma már nem igazán emlékszünk. Elég csak monsignor Hugh O’Flahertyre gondolni, aki Róma környékén rejtegette a menekülő hadifoglyokat, valamint a zsidókat, vagy, ha kilépünk az egyházi keretek közül, megemlékezhetünk a tragikus sorsú Raoul Wallenbergről, de akár Oskar Schindlerről is, illetve a magyarok közül megemlíthető Slachta Margit, Reviczky Imre, János József SJ, vagy Boldog Salkaházi Sára. Ezek közé a hősök közé lehet nyugodtan sorolni Rotta nunciust és a budapesti nunciatúra személyzetét is. Az ő helytállásuk emberség volt egy olyan korban, amely játszi könnyedséggel nevezhető embertelennek. Megvizsgálva a

4 A Szentszék állandó képviselője, ha küldetése kizárólag a helyi egyházhoz szól, s így nem szoros értelemben diplomáciai jellegű, még ha kapcsolatban van is a helyi szervekkel.

5 A kinevezés dátuma több helyen, így a katolikus püspökök adatait közlő és gyakorlati célra használható „The Hierarchy of the Catholic Church” internet-oldalon február 19, viszont az „Annuario Pontificio” 1930-as kiadásában március 20. Az eltérésnek oka ismeretlen, feltételezhető, hogy a kinevezés ekkorra gyakorlatban már megtörtént, de a formális pápai breve kiadása tovább tartott, s ennek dátumát hozza az évkönyv. – Vö. AAS 1930, 330, in: <http://www.vatican.va/archive/aas/documents/AAS-22-1930-ocr.pdf> (A letöltés dátuma: 2020. november 13.).

6 1939 utáni életrajzi adatai röviden összefoglalva: 1945-ben – szovjet követelésre – kiutasítják Magyarországról, ezután a Vatikánban szolgált, többek között a Keresztény Egység Titkárságának tagjaként. Már 84 éves is elmúlt, amikor 1957-ben végleg visszavonult az aktív egyházi szolgálatból. 92 éves korában, 1965. január 1-jén hunyt el Rómában.

7 Vö. 162. számú (1945. február 16.) jelentés.

katolikus egyházban szolgálatot teljesítő személyek tevékenységét, jól látható, mennyi mindenben próbáltak – saját életüket is veszélyeztetve – segíteni a kis emberek csoportjának, hogy azt a nagy világegést, melyet II. világháborúnak nevezünk, minél többen és lehetőleg minél kevesebb szenvedéssel éljék túl. E tevékenységekre is szolgált bizonyítékokat ez a kötet, melyben Angelo Rotta politikai jelentései alapján ismerjük meg a kort.

1. Történelmi környezet

Magyarország – s ezzel párhuzamosan a nunciatura – helyzete 1939 és 1945 között az egyre fokozódó háborús feszültség árnyékában zajlott le. Az időszak négy szakaszra osztható fel:

1. *A „békés háború” korszaka:* A háborús fenyegetés, valamint a kitört háború, amely viszont gyakorlati hatással nincsen Magyarországra, a legtöbb szövetséges hatalommal továbbra is fennáll a diplomáciai kapcsolat. Megfigyelhető egy németbarátság, viszont bizonyos szinten a „különutas” politika a meghatározó. Ez az időszak Magyarországnak a háborúba való konkrét bekapcsolódásáig, valamint gróf Teleki Pál* haláláig, 1941. áprilisig tart.
2. *A vég kezdete:* A második időszakban Magyarország már hadviselő fél, de a harcok – legalábbis az időszak kezdetén – az ország területén kívül zajlanak le. A nemzeti szuverenitás alapján sértetlen, de jelentős problémát okoz az egyre erősödő német befolyás, valamint Horthy Miklós* kormányzó betegsége. Az időszak Magyarország németek általi megszállásáig, 1944. március 19-ig tart. Ez a néhány év tekinthető a „királyi Magyarország” utolsó néhány évének.
3. *A németek érdekeinek alávetve:* A harmadik szakasz a német megszállás alatt, s az ezzel egy időben létrejött Sztójay,* majd a sikertelen kiugrási kísérlet után megalkult Szálasi*-kormány alatti ún. vészkorszak, amely a totális háború időszakát jelentette. Mivel a nuncius nem hagyta el Budapestet, s nem követte az egyre inkább nyugatra menekülő Szálasit, ezért ezt az időszakot a harcok fővárosi megszűntéig 1945. február 13-ig vizsgáltam.
4. *Az új kezdet és vég:* Az utolsó, legrövidebb szakasz a közigazgatás újra indulásától a magyarországi nunciatura lényegében megszűntéig, s Angelo Rotta 1945. április 6-i végleges távozásáig tart.

1.1. A „békés háború” korszaka

Ha megvizsgáljuk, hogy mi volt a célja a magyar politikának a két világháború között, akkor két lényeges kérdést láthatunk:

1. A nemzetközi elszigeteltségből való kitörés (különösen a szomszédos államok, az ún. kisantant⁸ negatív hozzáállását ellensúlyozandó német-olasz szövetségi politika kialakítása)
2. Az 1920-as trianoni békeszerződések területi veszteségeinek visszaállítása.

⁸ Az első világháborút követően Csehszlovákia, Jugoszlávia és a Román Királyság részvételével megalakult a kisantant, amelynek legfőbb célja a Párizs környéki békék rendszerének fenntartása volt.

Az igaz, hogy az 1939 – 1941 közötti magyar politikai helyzetet konszolidálnak, látszatra demokratikusnak lehetett nevezni, hiszen egyfajta – igaz cenzus alapú⁹ – széles körű választójog volt, számos párt vehetett részt az Országgyűlés munkájában, mégis egyre inkább meg lehetett figyelni a belpolitikai élet egyre inkább jobbra, sőt – noha a szélsőjobb a Szálasi-féle hatalom átvételéig ellenzékben volt – szélsőjobbra tolódását. Ezt igazolja – többek között – a később bővebben tárgyalandó zsidókérdés is.¹⁰

Bár a magyar politika egyre inkább elköteleződött a német-olasz tengely mellett, mégsem lehet azt kijelenteni, hogy szolgálai teljesítette volna valamennyi kérésüket. A német elköteleződés, mondhatni, jól jött, amikor is a trianoni szerződést akarta felülvizsgáltatni az állam, s ettől a francia, valamint angol hatalmak teljességgel elzárkóztak. A trianoni békediktátum marginális pontja volt, mint a világi, mind pedig az egyházi szervezetek a húszas-harmincas években, s a bécsi döntéseket a magyar oldalról örömmel (noha hiányérzettel),¹¹ a szlovák, illetve később a román oldalról végtelen felháborodással vették tudomásul.

Visszacsatolt országrész	Terület (km ²)	Népesség (fő)	Magyar anyanyelvű lakosság
Szlovákia és Kárpátalja déli része 1938. november 2. döntőbírósi ítélet	11 927	1 041 401	84,4%
Kárpátalja északi része 1939. március 14–18. katonai bevonulás	12 147	674 923	9,2%
Észak-Erdély 1940. augusztus 30. döntőbírósi ítélet	43 104	2 644 732	51,8%
Délvidék nyugati része 1941. április 11. katonai bevonulás	11 475	1 030 027	38,9%
Összesen 1938–1941	78 653	5 391 083	50,3%
Magyarország 1941-ben	171 753	14 683 323	77,4%

1. számú táblázat: Magyarország területének bővülése 1938–1941 között¹²

9 Az új választójogi törvényt 1938-ban fogadta el az Országgyűlés (1938. évi XIX. törvénycikk), ez kimondta a szavazás titkosságát, viszont a korhatárt felemelték (26, illetve 30 évre), a választásra jogosultság egyéb feltételeit is korrigálták, ráadásul a nagyvárosi kerületekben csak lajstromos, a vidéki kerületekben pedig lajstromos és egyéni választást egyaránt tartottak, azaz a választópolgárok szavazatának értékét (vidéken: kettős szavazat) is egyenlőtlenül állapították meg. Az 1938-as választójogi törvény alapján tartották meg az 1939. évi képviselő-választásokat, melyeken a szélsőjobb oldali pártok megerősödése, egyben a szociáldemokraták 1922 óta nem látott visszaesését hozta.

10 Vö. 10. számú (1939. április 15.) jelentés.

11 A magyar kommunikáció alapja a mindent vissza elv volt, s ezek a döntések (például Pozsony vissza nem adása) komoly hiányérzetet keltettek.

12 Adatokat lásd: https://www.nkp.hu/tankonyv/tortenelem_7/lecke_07_042 (2022.04.24.).

Az, hogy területek tértek vissza az országhoz, a katolikus egyházat is érzékenyen érintette, hiszen az 1918 előtti 30 egyházmegyéből három maradt érintetlenül: Székesfehérvár, Vác és Veszprém. Kilenc maradt székhelyével, illetve ezen belül egy (Csanád) új székhellyel, de csonkán: Csanád, Eger,¹³ Esztergom, Győr, Hajdúdorog, Kalocsa, Pannonhalma (nullius apátság), Pécs és Szombathely. Több csonka rész székhely nélkül átkeült: Eperjes, Kassa, Nagyvárád, Rozsnyó és Szatmár. Teljesen a határon kívülre került 13 egyházmegye.¹⁴ Ha csak a papság létszámát vizsgáljuk meg, ez a tény jól érzékelhető, hiszen míg 1915-ben 5857 világi, tehát nem szerzetespap szolgált a Magyar Katolikus Püspöki Kar¹⁵ fennhatósága alatt álló egyházmegyékben, ez 1920-ra 2620 főre csökkent.¹⁶ Számos olyan részegyházmegye jött létre, amely apostoli kormányzóság címen néhány tucat egyházközségből, településből állt.¹⁷ Ezek élén apostoli kormányzók álltak. Röviden elmondható, hogy a magyar katolikus egyház mind szervezeti rendszerében, mind pedig birtokosi szempontból szétzilálódott, s szinte működésképtelenné vált.¹⁸ Erre példa a csanádi egyházmegye, melynek székhelye 1923-ban Szegedre került, míg a – később gyakorlatilag, majd jogilag is hozzá csatolt – nagyváradai részből 1929-ben létrehozták a Debreceni Apostoli Kormányzóságot.¹⁹ Még 1920 előtt a teljes egyházi birtoki terület 1 721 005 kataszteri hold (990 438 hektár) volt, addig ez a terület 1925-re 955 449 kataszteri holdra (549 861 hektár, nagyjából 5500 négyzetkilométer, ami az ország területének megközelítőleg 6%-a) csökkent, később pedig még tovább, nagyjából 5%-ra.²⁰ Ez utóbbi veszteségeket a bécsi döntések jelentősen csökkentették, igaz számos vallási és etnikai problémát vetettek fel.²¹ Ennek egyik jele volt, az 1939. március 23 és április 4. között lezajlott ún. „magyar-szlovák kis háború”, amikor is az első bécsi döntéssel elégedetlen szlovák gárdisták Andrej Hlinka katolikus pap vezetésével betörték a magyar területekre azzal a céllal, hogy nem csak visszaállítsák a trianoni határokat, hanem még nagyobb területeket is szereznek. Ez a támadás sikertelennek minősült, s a magyar hadsereg ellenoffenzívája még további területeket csatolt a Magyar Királysághoz.²²

13 Az irodalom az Egri Főegyházmegyét érintetlennek tekinti, de Sasi Attila térképész felismerése szerint ennek területéből is jutott Csehszlovákiának: Szabolcs vármegye északkeleti részei, Záhonytól keletre, a Tisza északi oldalán, Tiszaásvány és Eszeny plébániái, továbbá ezek filiái. Lásd: SOMORJAI Ádám OSB: *Helyzetkép a trianoni békeszerződés által szelt római és görögkatolikus egyházmegyékről*, előadás 2020. szeptember 11-én Esztergomban. Gyűjteményes kötetben, SZAKÁLY Sándor szerkesztésében. SASI Attila öt térképével. Megjelenés alatt.

14 Vö. GERGELY Jenő: Adatok a magyarországi katolicizmus helyzetéről a hét világháború között, in: *Levéltári Szemle* (1996), 3. szám, 27.

15 Vö. 84. számú (1943. február 25.) jelentés.

16 GERGELY: i. m.

17 Ennek utolsó példája volt 2011-ig a görögkatolikus egyházhoz tartozó Miskolci Apostoli Exarchátus, mely az eperjesi egyházmegye húsz, Magyarországra került parókiáját tartalmazta, névleg Mucsony, gyakorlatban Miskolc székhellyel, a Hajdúdorogi Egyházmegyétől eltérő egyházkormányzattal és – hivatalosan – liturgikus nyelvvél.

18 Vö. BARTÓK Béla: *A rozsnyói egyházmegye magyarországi kormányzása 1937–1939 között*. In: *Acta Acad. Paed. Agriensis, Sectio Historiae*, XXXVI. 2009. 191–205.

19 Ennek előzményeképpen püspki helynökség létesült Gyulán, lásd: MERÉNYI-METZGER Gábor: Püspöki helynökség Gyulán (1921–1924), in: *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok* 8 (1996) 191–230.

20 Vö. HALLER István: *Katolikus egyházi vagyon és protestáns államsegély*. Budapest 1928. 31–33.

21 Vö. 31. számú (1940. október 5.), 49. számú (1941. április 19.) jelentés.

22 Vö. JANEK István: *Magyar–szlovák kapcsolatok 1939–1941 között a két állam diplomáciai irataiban*, Aetas (2007) 4. szám, 116–142.

A németekhez fűződő (érdek)kapcsolat első komolyabb próbája, mely egyszerre a különutas politika próbája is volt, 1939. szeptemberében következett be, amikor is Németország megtámadta Lengyelországot, s Hitler* határozottan felszólította gróf Teleki Pál miniszterelnököt, hogy a német hadsereg használhassa a Kassán – tehát magyar területen – átvezető vasútvonalat. Ezt Teleki – tekintettel az évszázados lengyel-magyar barátságra elutasította, amely döntést Ribbentropp* külügyminiszter igen elégedetlenül vett tudomásul.²³

A magyar kormány – lehetőségeihez mérten – korrekt maradt a lengyelekkel szemben,²⁴ egészen a német megszállásig a hazánkba menekültek (nem egyszer teljes katonai egységek) védelemben részesültek, illetve a nuncius számos segélyszállítmányt, valamint pénzalapot tudott kijárni a magyar hatóságoknál.²⁵

A második bécsi döntés további területi nyereséget jelentett Magyarországnak, hiszen Magyarország visszaszerezte a Partium területét, Székelyföldet és Észak-Erdélyt. Az ország lakossága 2,5 millió fővel gyarapodott, ám ez a revízió újabb etnikai gondokat szült – a Partium területén a magyarság az összlakosságnak mindössze 51%-át tette ki. Ennek előzményeként 1940. június 28-án a Szovjetunió birtokba vette Besszarábiát és Észak-Bukovinát, ezzel egyidejűleg Dél-Dobruzsza visszakerült Bulgáriához. Míg a szovjet és bolgár területi követeléseket a románok teljesítették, addig a magyar diplomácia revíziós szándékait elutasították, a magyar-román határ mindkét oldalán katonai felvonulás kezdődött. Végül román felkérésre, német és olasz határozat alapján 1940. augusztus 30-án született meg a második bécsi döntés. Ez a döntés számos vitára, nemzetiségi és vallási villongásra adott alkalmat,²⁶ valamint személyi kérdések is felmerültek, mint például Napholcz Pál SJ kinevezett szatmári püspöknek a kérdése, akit a magyar állam nem fogadott el, mint püspök, s így felszentelésére végül sor sem került.²⁷

Összefoglalva kijelenthető, hogy az 1939 – 1941 közötti időszakban, a magyar állam területszerző, de többnyire békés politikát gyakorolt, elfogadva, s igényelve a németek barátságát, mégis megtartva tőlük a kellő távolságot.

1.2. A vég kezdete

1941. márciusának végéig kijelenthető, hogy Magyarország nem vett részt közvetlen hadi cselekményekben, kisebb villongásoktól eltekintve a területszerzései különösebb embervesztéssel nem jártak. A déli határokat illetően egyfajta *status quo* alakult ki, Jugoszláviával kapcsolatban egészen jó diplomáciai kapcsolat alakult ki – a területi vitákat némileg a szőnyeg alá söpörve. Ennek eredményeképpen a két ország 1940. december 12-én „örök barátsági szerződést” kötött egymással. A szerződés aláírásakor Csáky Ist-

23 Vö. 30. számú (1940. szeptember 7.) jelentés.

24 Az igazsághoz hozzátartozik, hogy a diplomáciai kapcsolatokat 1940. december 1-jén Magyarország megszakította Lengyelországgal, de ez tekinthető az ún. hintapolitika lépésének, mivel ekkorra Lengyelország már az önállóságát teljesen elveszítette, s ez a lépés lényegében nem járt semmilyen negatívummal, viszont segítette a németek iránti elköteleződés bizonyítását.

25 Vö. 20. számú (1940. május 18.), 25. számú (1940. július 6.), 26. számú (1940. július 12.), 27. számú (1940. július 27.), 84. számú (1943. február 25.) jelentés.

26 Vö. 48. számú (1941. április 12.) jelentés.

27 Vö. 30. számú (1940. szeptember 7.) jelentés.

ván* külügyminiszter kijelentette: „A Magyar királyság és a Jugoszláv királyság között állandó béke, örök barátság lesz.”²⁸ A szerződés 1941. február 26-án lépett hatályba, amikor is, a megfelelő eljárások után Budapesten a külügyminiszterek a szerződés ratifikált példányait kicserélték egymással,²⁹ bár a felek között ekkor már nem voltak ösztönök a mosolyok, hiszen Magyarország egyre közelebb került Olaszországhoz, ami hátrányosan érintette a jugoszláv kapcsolatokat. A helyzet drámaian 1941. március 27-én változott meg, amikor Jugoszláviában németellenes kormány került hatalomra, s Hitler személyesen követelte Horthy Miklóstól a beavatkozást, cserébe megígérve, hogy a Délvidéket átadják magyar fennhatóság alá. Noha Horthy hajlott arra, hogy csapatokat küldjön, de ezt Teleki Pál a végsőkig ellenezte, elsődlegesen a megkötött örök barátsági szerződésre tekintettel, másodsorban pedig felhívva a kormányzó figyelmét, hogy ebben az esetben véglegesen megromlanak a nyugati hatalmakkal a kapcsolatok. Az egyre erősödő nyomás végül összeroppantotta Teleki Pál miniszterelnököt, aki 1941. április 3-án öngyilkos lett.³⁰ Halála egyet jelentett Magyarország hadba lépésével, igaz, bizonyos szinten a szerződést az ekkor már hadban álló³¹ Jugoszlávia szegte meg, azzal, hogy április 6-án, illetve 7-én – nagyrészt sikertelen – légitámadást intéztek Pécs, Villány, Siklós, Szentgotthárd, valamint Szeged ellen.³² Ezek után a magyar hadsereg 1941. április 11-én lépte át a határt, s kezdte meg a Délvidék visszacsatolását, noha sokakban hiányérzet maradhatott, hiszen az Adolf Hitler által április 12-én aláírt „ideiglenes” felosztási dokumentum szerint a németeken és a magyarokon kívül Olaszország és Bulgária is jugoszláv területekhez jutott. Magyarország előzetes követelése ellenére sem kapta vissza teljes korábbi délvidéki területeit: Magyarországhoz került vissza a Bácska, a Baranyai háromszög, a Muravidék és a Muraköz, a Nyugat-Bánát azonban német ellenőrzés alatt maradt, a Szerémség horvát fennhatóság alá került. A bevonulást Rotta az alábbiakban értékelte: „*Itt persze, a híres örök barátsági szerződés ellenére, amelyet tavaly decemberben kötöttek és néhány hónappal ezelőtt irtak alá éppen Budapesten, senki nem siratja a felbomló Jugoszláviát. Ahhoz, hogy hinni lehessen egy igaz barátságban a két ország közötti, még túlságosan elevenen él a két állam között oly sok éven át tartó ellenségeskedésnek és annak a nagyon veszélyes feszültségnek az emléke (...)*”³³

A katolikus, és a nuncius által is mélységesen elismert Teleki Pál halála után Bárdossy László* lett a miniszterelnök, akit mind Rotta, mind pedig az Apostoli Szentszék vezető személyiségei rendszeresen szóvátettek³⁴ családi állapotának rendezetlensége miatt.³⁵ Ez jelentősen megnehezítette a két ország közötti kapcsolattartást, noha Bárdossyt fogadták a Vatikánban, de kizárólag, „*mint »közéleti személyiséget« fogadták, de nagyon lerövidít-*

28 Magyarország és Jugoszlávia állandó béke és örök barátsági szerződést írt alá Belgrádban, Dunántúl, 1940. december 13. 1.

29 Vö. *Ma érkezik Budapestre a jugoszláv külügyminiszter*; Reggeli Újság, 1941. február 26. 1.

30 Vö. 47. számú (1941. április 4.) jelentés.

31 Németország 1941. április 6-án támadta meg Jugoszláviát, majd 1941. április 10-én Horvátország deklaráta önállóságát.

32 *Légi harc Szeged fölött a magyar vadászgépek hat ellenséges bombázót lelőttek*, Kárpáti Híradó, 1941. április 8. 1.

33 Vö. 48. számú (1941. április 12.), valamint 47. számú (1941. április 4.) jelentés.

34 Vö. 51. számú (1941. június 5.) jelentés.

35 Vö. 39. számú (1941. február 28.) jelentés.

ve a formásokat, nem csupán minden ünnepélyesség nélkül, de mindazokat a külsőségeket is mellőzve, amelyek a kormányfők audienciáin szokásosak.”³⁶

Magyarország ettől kezdve egyre inkább belekeveredett a háborúba, elsőként a máig vitatott kassai bombázás után, 1941. június 27-én történt a hadüzenet a Szovjetuniónak, majd december 5-én beállt az ellenségeskedés Nagy-Britannia és Magyarország, Románia és Finnország között. 1941. december 12-től az ország hadiállapotba került az Amerikai Egyesült Államokkal, amely ezt bő fél évvel később 1942. június 5-én szintén deklarálta.

A harcok egészen 1941-ig lényegében elkerülték az ország környékét, de Németország 1941. június 22-én megindította a Szovjetunió elleni Barbarossa hadműveletet, s ebben már – még ha nem is a teljes haderővel – már részt vett Magyarország is, amely később katasztrofális következményekhez vezetett.

Horthy tudásával a magyar politikusok egy része továbbra is az un. hintapolitika elveit próbálta gyakorolni, bizonyos szintű engedményekkel Németországnak, de azért puhatólózó kapcsolatokkal a nyugati hatalmak felé. 1942. márciusában az ezt ellenző Bárdossy – a nuncius nem kis megkönnyebbülésére – lemondott mind miniszterelnöki, mind külügyminiszteri funkciójáról, s az új miniszterelnök a „*katolikus, szabályos házasságban élő*”³⁷ Kállay Miklós* lett. Igaz, a nuncius véleménye szerint Kállay nyilvános beszédei nem sokban különböztek elődjétől: „*Nincs benne semmi, ami különös említést érdemelne, ha leszámítjuk annak hangsúlyozását, hogy aktívan részt kell venni a bolsevizmus elleni háborúban az ország megvédése érdekében is, és annak a szándéknak a kinyilvánítását, hogy sürgősen végre kell hajtani a zsidók földbirtokainak (összesen kb. 600 ezer hektár) kisajátításáról szóló törvényt, a földek ellenértékét pedig, az infláció elkerülése végett, nem folyópénzben fogják kifizetni, hanem kötvényekben.*”³⁸ A 2. magyar hadsereg tragédiája a Donnál megdöbbentette a magyar vezetést. Kállay Miklós kormányának megbízottjai a vereség hatására titkos tárgyalásokat kezdtek a brit kormány képviselőivel. A nyilvánosság előtt és az újságokban azonban továbbra is a németekkel szövetségben vívott háború folytatására buzdítottak, viszont a háttérben komolyan vehető tárgyalásokat folytattak a szövetséges hatalmakkal. Ennek eredménye az is, hogy 1943-ban sikerült – titokban – előzetes fegyverszüneti egyezményt kötniük az angolszász hatalmakkal, melynek lényege az volt, hogy amennyiben szövetséges hatalmak lépnek Magyarország területére, akkor az ország azonnal átáll, s hadat üzen Németországnak.³⁹ Ez a hintapolitika nem maradt titokban, s már 1943 őszén elkezdték a németek megtervezni Magyarország megszállásának tervét, s ezt 1944. március 19-én hajtották végre, s ez a lépés értékelhető úgy is, hogy ez volt az a nap, amikor a Magyar Királyság elveszítette nemzeti szuverenitását,⁴⁰ hiszen ettől kezdve (egészen 1991-ig) folyamatosan tartózkodott az ország területén más állam hadserege.

A nuncius jelentéseit vizsgálva megállapítható, hogy ettől kezdve egyre ritkább a hosszú, beszámoló jellegű jelentés, inkább rövid, „távirati” jellegű jelentéseket figyelhe-

36 51. számú (1941. június 5.) jelentés.

37 Vö. 71. számú (1942. március 13.), valamint 73. számú (1942. március 20.) jelentés.

38 73. számú (1942. március 20.) jelentés.

39 A döntést az is alátámasztotta, hogy a hadvezetés tisztában volt azzal, hogy a magyar hadsereg rendkívül rosszul felszerelt, gyakorlatilag csak ágyútölteléknek jó. Ezt támasztotta alá a 2. magyar hadsereg 1943-as katasztrófája is.

40 Vö. Alaptörvény, Nemzeti Hitvallás, in: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1100425.atv> (2022.04.26.).

tünk meg, ami mutatja a kapcsolattartás – s Rotta – helyzetének egyre inkább nehezedő mivoltát.

1.3. A németek érdekeinek alávetve

1944. március 19-én a német hadsereg egységei bevonultak Magyarországra. Nagyobb fegyveres összetűzésekre nem került sor, a németek gyakorlatilag néhány óra alatt katonailag ellenőrzésük alá vonták az országot. A közvélemény számára úgy tüntették fel, mintha ez is a közösen vívott háború szükségszerű velejárója lenne, s a célja, valamint indoka: „(...) *hogyan Magyarország a háromhatalmi egyezményben szövetkezett európai nemzeteknek a közös ellenség ellen közösen viselt háborújában, különösen pedig a belsevizmus hatásos leküzdésében minden erő mozgósításával és átfogó biztosítékok megteremtésével támogatást kapjon, kölcsönös megegyezés alapján német csapatok érkeztek Magyarországra.*”⁴¹ Rögtön kiderült azonban, hogy ennél jóval többről van szó. A nuncius másnap, 1944. március 20-án jelentett Rómának: „*Német csapatok tegnap reggel váratlanul behatoltak Magyarországra, katonailag megszállták szinte minden ellenállás nélkül (?). Kormány lemondott, utódlás nehéz mert nemzetiszocializmussal szimpatizáló magyar politikusok is megtagadják új kormány alakítását. Néhány magyar személyiség, köztük ... miniszter letartóztatva.*”⁴²

Horthynak a németekhez hű új miniszterelnököt,⁴³ Sztójay Dömét kellett kineveznie, aki mindenben eleget tett a Hitler által Magyarországra küldött német főmegbízott (jogilag nagykövet),⁴⁴ Edmund Veesenmayer követeléseinek.

Rotta úgy ítélte meg, hogy ez az a pont, amikor rendkívül fontos, hogy minden egyházmegye élén legyen püspök, ezért a március elején kinevezett három új püspök (Hamvas Endre csanádi, Kovács Sándor* szombathelyi és Mindszenty József* veszprémi) felszentelésénél javasolta eltekinteni attól, hogy a hivatalos kinevető okirat megérkezzen, így a szentelést Esztergomban ezek nélkül hajtották végre, március 25-én.⁴⁵

A helyzet napról-napra rosszabbodott, hiszen növelni kellett a frontra küldött katonák számát, a hadiipar termelését és a Németországnak szállított nyersanyagok mennyiségét.⁴⁶ A magyar fegyveres erő is a német hadsereg szorosabb ellenőrzése alá került. A németek ezrével tartóztatták le azokat a politikusokat és egyéb személyeket, akikről tudták vagy akár csak feltételezték, hogy a németekkel történő szembefordulást támogatnák. Kállay Miklós korábbi miniszterelnöknek is menekülnie kellett, de végül elfogták. A német megszállás másnapján, 1944. március 20-án reggel Kállay a Sándor-palotából a letartóztatására érkező SS-alakulat elől egy alagúton Horthy rezidenciájára menekült, majd a török követségen kért menedéket, melyet Szálasi Ferenc követelésére november közepén önként hagyott el, s rögtön letartóztatták, megjárta Mauthausent, majd Dachaut is. Ő egyébként – követségi menedékéből – a megszállás után azt tanácsolta Horthynak,

41 Sztójay Döme megalakította az új kormányt, in: *Pesti Hirlap*, 1944. március 23. 1.

42 94. számú (1944. március 20.) jelentés.

43 Vö. 95. számú (1944. március 30.) jelentés.

44 Kinevezték a budapesti új német követet, in: *Pesti Hirlap*, 1944. március 23. 2.

45 Vö. 95. számú (1944. március 30.) jelentés.

46 Vö. A Sztójay-kormány tagjainak első nyilatkozata minisztériumokban, in: *Pesti Hirlap*, 1944. március 24. 1.

hogy vonuljon vissza az államügyektől, ne éljen legfelsőbb hadúri jogaival és semmilyen államiratot ne írjon alá, ezzel bénítsa meg az állam működését, lényegében ellehetetlenítve a megszállók létét. A kormányzó nem fogadta meg Kállay tanácsát, mert úgy gondolta, hogy ha rendkívül korlátozott hatalmi helyzetből is, igaz számtalan kompromisszum árán, de képviselni tudja a magyar érdekeket. 1944 augusztusában a román hadsereg átállt a szövetségesek oldalára.⁴⁷ Ez a fordulat megváltoztatta a németek helyzetét a délkeleti fronton és segítette az orosz előre nyomulást. Horthy ekkor elkezdte előkészíteni a kiugrást a háborúból, azonban nem vonta be a katonai előkészítésbe (bár a politikaiba igen) a Magyar Frontot,⁴⁸ ami az ellenzéki pártokból szerveződött.

Magyarország a német megszállásig viszonylagos biztonságot nyújtott a zsidóknak, amiért szemrehányásokat is kapott a németektől. A zsidótörvényeket is német nyomásra hozták a magyar kormányok, ez a helyzet azonban 1944. márciusától gyorsan megváltozott és a Sztójay-kormány alatt elkezdődtek a deportálások. A német megszállókkal Adolf Eichmann is az országba érkezett, hogy összeírja a magyarországi zsidókat. A nagyobb városokban gettókat állítottak fel és akárcsak másutt, sárga Dávid-csillagot kellett viselniük.⁴⁹

Április közepe és május vége között a vidék szinte teljes zsidó lakosságát gettókba és gyűjtőtáborokba zárták. Ezt követően május 15. és július 9. között pedig a holokauszt legnagyobb deportálási akciójának keretében, mintegy 430 ezer embert deportáltak Magyarország területéről. Jól megfigyelhető a nuncius jelentéseiből, hogy ettől a dátumtól kezdve, elsődleges témája a zsidók és az üldözöttek mentése lett, ennek lépéseiről tárgyalt leginkább hivatali feletteseivel.⁵⁰

A kormányzó augusztus 29-én Sztójajt leváltotta és Lakatos Gézát nevezte ki miniszterelnöknek.⁵¹

A német hadsereg bevonulása után az angol és amerikai légierő a magyar városokat, közlekedési csomópontokat és ipari létesítményeket is elkezdte támadni. A rendszeressé váló bombázásoknak nagyon sok civil áldozata is volt. Számos olyan üzembe, mely ki volt téve bombázás veszélyének, zsidókat szállásoltak el. Ez ellen a nuncius több esetben tiltakozott.⁵² A bombázások tényéből, valamint abból, hogy a hadsereg folyamatos visszavonulásra kényszerül, számos vezető személy megértette, a háborút nem lehet

47 Vö. Románia fegyverszünetet kért a szövetséges hatalmaktól, in: *Pesti Hírlap*, 1944. augusztus 25. 1.

48 A Magyar Front a német megszállás (1944. március 19. – 1945. április 4.) alatt illegalitásba szorult magyar pártok és vallási szervezetek, illetve tömegszervezetek náciellenes szövetkezése volt, amely 1944 májusában jött létre, s decemberig működött, amikor is a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front átvette szerepét.

49 Ez a kérdés különösen problémásnak minősült azon zsidó származású személyek esetén, akik keresztény egyházi szolgálatot láttak el, papok, vagy szerzetesek (szerzetesnők) voltak. Végül Rottának annyit sikerült elérnie enyhítésként, hogy a zsidó származású papoknak, lelkészeknek, szerzeteseknek, apácáknak és diakonisszáknak nem kellett a sárga csillagot viselni; az „öskereszténynek” kikeresztelkedett házastársa mentesült a sárga csillag viselése és annak következményei alól. A Zsidótanácon belül a keresztények részére egy alosztály létesült, és végül, annyi – látszólagos – kedvezményt értek el, hogy a keresztények a sárga csillag mellé fehér keresztet tűzhatték ki ruhájukra. Vö. MESZLÉNYI Zoltán: *A magyar katolikus egyház és az emberi jogok védelme*, Szent István Társulat, Budapest 1947. 48–53.

50 Erről a témáról a későbbiekben bővebben lesz még szó.

51 Vö. 125. számú (1944. szeptember 5.) jelentés.

52 Vö. MOLNÁR Judit: *A magyar Quisling-kormány, Sztójay Döme és társai a népbíróság előtt*, 1956-os Kht, Budapest, 2004. 784.

megnyerni. Rotta 1944. szeptember 16-án kelt rejtjeltáviratában az alábbiakról számolt be: „*Politikai helyzet nagyon súlyos; orosz hadsereg szorongatja különböző felek által keményen vitatott területet... nincs más kiút, mint megadni magukat a bolsevikoknak.*”⁵³ Noha a nuncius szerint az egyetlen reménye az országnak a pápában van, mégis magát a Vatikánt a kiugrási kísérlet előkészítésébe nem vonták be, így azt – akár, mint független állam, akár mint erkölcsi tekintély – segíteni nem tudta. A nunciusnak voltak bizonyos információi a fegyverszüneti tárgyalásokról, de abba Horthy – személyes találkozások ellenére – nem vonta be, mindössze annyit kért tőle, hogy menyét, illetve unokáját menekítse ki, illetve szükség esetén vegye magához a Szent Koronát. Ezeket a megbízásokat a nuncius elvállalta, de kijelentette, hogy azokra garanciát nem tud adni.⁵⁴ A kormányzó családja a balul elsült kiugrási kísérlet után menekült a nunciátúrára, de azt rövidesen elhagyták, s a kormányzóval együtt őket egy németországi kastélyba szállították.⁵⁵ A németek Horthy lemondása után Szálasi Ferencet,⁵⁶ a nuncius által megvetett nyilasok vezérét bízták meg kormányalakítással. Ekkor Észak-Erdély és a Tiszántúl már orosz kézen volt. Szálasi elrendelte a totális mozgósítást, kiskorúakat is behívott a hadseregbe és teljesen kiszolgáltatta Magyarországot a németeknek.

1944 decemberében a Vörös Hadsereg körülrzárta a magyar fővárost. Hitler Budapestet erődvárossá nyilvánította. Ez azt jelentette, hogy a körülrzárt német és magyar csapatoknak az utolsó emberig ki kellett tartaniuk, tehát megadásról, a város harc nélküli kiürítéséről (ezáltal emberéletek, valamint a vagyon megóvásáról) szó sem lehetett.

A németek felrobbantották a budapesti hidakat,⁵⁷ más oldalról a szovjet tüzérség kíméletlenül lőtte a lakónegyedeket. Az utcai harc épületről épületre tombolt. A civilek hetekig a pincékben összezsúfolódva, elegendő élelem nélkül próbálták túlélni az 1945 februárjáig tartó ostromot. Több héten keresztül lehetetlenné vált a nuncius és az Apostoli Szentszék kapcsolattartása, egy ideig még az is bizonytalan volt, hogy Rotta túlélte-e a harcokat. Természetesen az információhiány miatt számos rémhír kelt szárnyra, például, hogy az oroszok agyonlőttek öt magyar püspököt,⁵⁸ vagy pedig, hogy Serédi Jusztiniánt* Németországba deportálták.⁵⁹ A harcok elmúltával Rotta beszámolt arról, hogy a nunciátúra épülete lényegében megsemmisült: „*A nunciátúrát, amely éppen abban a városnegyedben van, több nagy kaliberű bomba és számtalan tüzérségi gránát eltalálta, annyira, hogy helyreállításra gondolni sem lehet. A nunciátúra munkatársai és mindazok, akik ott befogadást és menedéket kértek, december 26-én lementek az óvóhellyé átalakított pincékbe, és Buda orosz megszállása után több napig maradtak ott. Így éltünk kb. két hónapig, és izgalmas pillanatok is voltak. Szemmel láthatóan velünk volt az Úr, hiszen úgy tudtuk átvészelní ezt a nehéz időszakot, hogy közben a nunciátúra egyetlen lakója sem sérült meg vagy lett beteg.*”⁶⁰

53 128. számú (1944. szeptember 16.) jelentés.

54 132. számú (1944. október 2.) jelentés.

55 135. számú (1944. október 18.) jelentés.

56 Vö. 135. számú (1944. október 18.) jelentés.

57 Vö. 154. számú (1944. november 26.) jelentés.

58 Vö. 162. számú (1945. február 16.) jelentés.

59 Vö. 164. számú (1945. március 28.) jelentés.

60 163. számú (1945. március 25.) jelentés.

Sok helyen a szovjet katonák fosztogatása és erőszakoskodása növelte az emberek szenvedéseit. A Vörös Hadsereg a hadifoglyokon kívül több tízezer civil férfit is összegyűjtött, és a Szovjetunióba hurcolt kényszermunkára.

Budapest elfoglalása után még heves harcok dúltak a Balaton környékén, majd végül a németek kiszorítása után a háborús események 1945 áprilisában értek véget Magyarországon, de ekkor már megindult az ország újraépítésének folyamata.

1.4. Az új kezdet és vég

Budapest ostroma 1944. február 13-án zárult le, számtalan katonai és civil áldozatot követelve, iszonyatos anyagi veszteséget okozva. A teljes lakosság arányához viszonyítva Lengyelország, a Szovjetunió és Németország után Magyarország szenvedte el a legnagyobb népességvesztést. 1941 és 1945 között a katonai veszteségeket 350 ezer főre, a civil lakosság veszteségét 60–100 ezer főre, a zsidó vagy annak minősülő lakosságét (az 1941-es országhatárok között) több mint 400 ezerre teszik.⁶¹ Már az 1944-es fegyverszünet érvénytelenítette Magyarország 1938–1941 közötti területgyarapodásait (az első és második bécsi döntést, Kárpátalja és a délidéki területek egyes részeinek visszacsatolását), majd az 1947-es párizsi békeszerződés nyomán Magyarország a trianoni határoktól is kisebb területtel fejezte be a háborút.

1944. december 22-én megalakult az Ideiglenes Nemzeti Kormány,⁶² s a nuncius ezt pozitívnak minősítette, bár félőnek tartotta, hogy a kommunisták hamarosan átvehetik a hatalmat: „*Ez a kormány nagyrészt olyan emberekből áll, akiket annak idején Horthy kormányzó bízott meg azzal, hogy folytassanak előzetes tárgyalásokat az oroszokkal a fegyverszünetről. Néhány szélsőséges elem is tagja, de összességében egyelőre mérsékeltnek lehet tartani. Nehéz megmondani, meddig lesz hivatalban, mert a kommunisták minden nap támadják, és egy szélső[baloldali] kormány megalakítását követelik.*”⁶³

Az ostrom után a hivatalok Pesten működtek és bajos volt a közlekedés a Dunán, ezért ideiglenesen a Váci utcába költözött a nuncius, az angolkiasszonyok kolostorába. Rotta jelentése pozitívan értékeli az egyházi személyek tanúságtételét: „*A háborúban felhalmozódott anyagi és erkölcsi romok között a papság, a szerzetesek és a nővérek általában dicséretre méltó magatartást tanúsítottak: csaknem valamennyien a helyükön maradtak, és a papok, az emberek nem kis megkönnyebbülésére, gyakran meglátogatták őket az óvóhelyeken, ahol élniük kellett, ott miséztek, kiszolgáltatták nekik a szentségeket és vigasztalták őket.*”⁶⁴

61 Vö. STARK Tamás: A magyar zsidóság a véskorszakban és a második világháború után, statisztikai áttekintés, in: *Regio – Kisebbség, politika, társadalom* 4 (1993), 3. szám, <http://epa.oszk.hu/00000/00036/00015/pdf/09.pdf> (2022.04.25.).

62 A magyar Ideiglenes Nemzeti Kormány a második világháború végén, 1944. december 22-én alakult meg Debrecenben, amikor a várost az ország keleti felével együtt már megszállta a Vörös Hadsereg, de az ország nyugati részében még folytak a harcok a szovjetek és a megszálló német hadsereg, illetve a Szálasi-kormány magyar hadserege között. A hatalmat 1945. november 15-ig gyakorolta, vezetője Vitéz lófő dálnoki Miklós Béla volt.

63 163. számú (1945. március 25.) jelentés.

64 Uo.

A nunciatúra utolsó napjairól már Isztambulból számolt be Rotta. Március 22-én jelezték számára, hogy várhatóan az összes olyan nagykövetségnek és nagykövetnek távoznia kell, amely országok a Szovjetunióval nincsenek diplomáciai kapcsolatban. Ő kérte, hogy ha mint nagykövet nem maradhat, tekintettel a pápai követek kettős feladatköreire, hiszen részben küldetésük a helyi egyházhoz is szól, mint apostoli delegátus⁶⁵ maradjon. Egyes források szerint ezt úgy engedélyezték volna, hogy mint magánszemély maradhat, de ebben az esetben semmiféle diplomáciai mentessége, s előjoga (ide értve a titkos kapcsolattartás jogát a Szentszékkal), sem maradt volna meg, s ezt Rotta tarthatatlannak minősítette. Április 4-én végül közölték Rottával, hogy két nap múlva el kell hagynia Magyarország területét.

Ezt a helyzetet támasztja alá Ispánki Béla, később a Mindszenty perben elítélt lelkipásztor – aki visszaemlékezései szerint – jelen volt a Serédi temetése utáni megbeszélésen, ahol Rotta bejelentette a magyar püspököknek a távozását: „*Meglepetésükre a Pápai Nuncius a következőket közölte: Udvarias levelet kaptam minap Vorosilov* marsalltól. Magánszemélyként, mint szívesen látott vendég Budapesten maradhatok. A diplomáciai testület tagjainak kijáró jogokat és kiváltságokat azonban nem gyakorolhatom. E döntés távolról sem jelenti azt, mintha a Szovjetunió kormánya nem értékelné a Szentszék erőfeszítéseit és érdemeit a béke érdekében. Személyem ellen sem irányul, hisz köztudomású, hogy sokezer ember életét mentettem meg az ország hitleri megszállása idején. A szovjet kormány álláspontja az: saját megszállási övezeteiben csak azoknak az országoknak diplomáciai képviseletét engedélyezi, amelyek a Szovjetunióval normális diplomáciai kapcsolatot tartanak fenn. A Szentszék, illetőleg Vatikáni állam esetében ez a helyzet nem áll fenn. Ilyen körülmények között – folytatta Rotta érsek – budapesti tartózkodásom értelmét veszti. Sem személyem, sem az Apostoli Nunciatura nem élvezzi a nemzetközileg elfogadott sérthetlenséget, területen kívüliséget. A Szentszékkal sem érintkezhetem a diplomácia szokásos módján: rejtjeles szövegek használatával. Jogilag tehát lehetetlen helyzetbe kerültem.*”⁶⁶ A távozásról a korabeli – emigráns – sajtó így számolt be: „*Kiszivárgott hírek szerint az orosz hatóságok azzal indokolták kiutasítási parancsukat, hogy nem engedik meg olyan diplomáciai személyeknek az általuk megszállott területeken való tartózkodását, akik – bár semleges – államokat képviseltek a megelőző magyar kormányok előtt. Ezzel az indokolással szemben a Vatikánhoz közelálló körök azt a megjegyzést teszik, hogy Rotta pápai követ hosszabb idő óta egyházi funkciókat is végzett Magyarországon, tehát nemcsak diplomata, hanem pap is volt. Miután – ismételjük – Magyarországról semmi jelentés nem érkezett a pápai nuncius kiutasításáról, egyelőre meg kell elégedni a Vatikán közlésével, amely egy tényt erősít meg: – azt, hogy az oroszok tényleg kiutasították a diplomáciai kar doyenjét Magyarország területéről s ezidőszert Vatikánnak nincs képviselete Magyarországon.*”⁶⁷ A távozás előkészületeként azokat a rendkívüli felhatalmazásokat, melyeket kapott Rómától a kapcsolat esetleges megszűnésének esetére átruházta a legidősebb érsekre, tehát az ekkor legmagasabb rangú, azaz a kalocsai érsekre. Neki konkrétan tudomására hozta indulása előtt ennek mibenlétét, „ (...) és világosabban el

65 Az apostoli delegátus a Szentszék állandó képviselője, ha küldetése kizárólag a helyi egyházhoz szól, s így nem szoros értelemben diplomáciai jellegű.

66 ISPÁNKI Béla: *Az évszázad pere*. Vörösváry, Toronto 1987. 54sk.

67 Kiutasították Magyarországból a Pápa diplomáciai képviselőjét, in: *Dél-Amerikai Magyarság*, 1945. június 14. 1.

*tudtam neki magyarázni ezeknek a fakultásoknak a jelentőségét és érvényességét és azzal is megbíztam, hogy a dolgot hozza tudomására a többi ordinárius excellenciás úrnak.*⁶⁸ Búcsúlevelét a magyar püspököknek 1945. április 5-én írta meg.⁶⁹ Azzal, hogy Angelo Rotta 1945. április 6-án átlépte kíséretével⁷⁰ a határt, de facto megszakadt egy rendkívül összetett és nagy bölcsességet igénylő időszakban a diplomáciai kapcsolat Vatikán és Magyarország között. Ennek részleges helyreállításához majdnem húsz évet, teljes helyreállításához pedig több, mint negyven évet kellett várni.

2. Angelo Rotta közéleti és egyházi tevékenysége 1939–1945 között

Mint már fentebb említettem, a korszakot egyre fokozódó mértékben a háborús kérdések határozták meg, s ez egyértelműen megfigyelhető a nuncius társadalmi tevékenységén is. Még 1939-ben, mondhatni a korábbi békeévek rendszere figyelhető meg, hiszen a diplomáciai testület – ugyanúgy, mint más években – az év elején tisztelgő látogatást tett Horthy Miklós kormányzónál, s közösen reménykedtek a békében,⁷¹ s a hagyományok szerint ezen a nuncius köszöntötte az állam vezetőjét. 1945-re eljutott oda a helyzet, hogy az ekkor még megjelenő lapok (s a külföldi magyar nyelvű sajtó is) azt vizsgálta, vajon életben maradt-e a nuncius a háborús cselekmények ellenére, s megbecsüléssel jelentik ki, hogy Rotta az egyetlen semleges állam képviselője, aki Budapesten maradt, még ha egy hét méter mély pincében is.⁷²

A nuncius feladata kettős. Részben az állami szervekhez szól a küldetése, részben pedig a helyi egyházhoz. Ez utóbbi feladata sokrétű. Egyfelől közölnie kell a püspökökkel a pápa döntéseit, tőlük adatokat, információkat bekérni, s azt továbbítani, másrészt pedig a „kis emberek” csoportjához szól, különböző liturgikus események lebonyolítására.⁷³

Feladatához tartozott, hogy az esetlegesen elhunyt vezető tisztségviselőkkel kapcsolatosan a Szentatya részvétnyilvánítását közölje. Ilyen eset volt, többek között az 1941. január 27-én elhunyt Csáky István külügyminiszter, akivel Rotta szoros munkakapcsolatban volt, s mint hívő katolikus a pápa korábban a miniszter esküvőjéhez is gratulált 1940-ben. Csáky halálát Rotta így kommentálta: „*Fájdalmas veszteség ez Magyarország számára, különösen ilyen viharos időkben, annál is inkább, mert jó katolikus és nagyon intelligens ember volt.*”⁷⁴ A nunciának, mint a diplomáciai testület vezetőjének volt az

68 167. számú (1945. április 21.) jelentés.

69 Vö. SOMORJAI Ádám OSB: *Angelo Rotta budapesti apostoli nuncius utolsó magyarországi jelentései és távozása*, in: <https://www.archivnet.hu/angelo-rotta-budapesti-apostoli-nuncius-utolso-magyarorszag-i-jelentesei-es-tavozasa-1945-marcius-25-21-efolyam> (2021) 4-5. szám (2022.04.25.)

70 Kíséretében a nunciátúra uditoréja, Mons. Verolino, valamint a nunciátúra orvosa prof. dr. Antonio Pittoni volt, rajtuk kívül különleges titkárként szolgáló Balázskövi József* SDB, aki később Kanadában telepedett le.

71 „Remélem, hogy a megbékülés szelleme kedvező hatással lesz a népek együttműködésére”, *Budapesti Hírlap*, 1939. január 8. 1.

72 A Vatikán követe Budapesten maradt, *Szabad Szó*, 1945. január 19. 2.

73 Vö. A pápai nuncius fejezte be az örökimádás-templom engesztelő kilencedét, in: *Függetlenség*, 1941. január 21. 5.

74 37. számú (1941. január 27.) jelentés.

a feladata, hogy – kifejezetten katolikus személy esetén – koszorút hozzon az elhunyt ravatalára.⁷⁵

Mindemellett – a korabeli sajtót szemlélve – látható, hogy Rotta számos kulturális eseményen is részt vett,⁷⁶ hiszen ezek kiváló alkalmak voltak arra, hogy a hivatali kereteken kívül beszélhessen magas rangú állami és egyházi személyekkel.

A fentiekből látható, hogy a nuncius társadalmi szerepvállalása egészen 1944. második feléig nem sokban különbözött az előző kötetekben vizsgáltakhoz képest. Ettől kezdve a „normál” ügymenet gyökeresen változott meg. A liturgikus események megmaradtak, ellenben sokkal inkább előkerül a sajtóban az a tény, hogy a nunciatura – pápai adományokból – hány alkalommal nyújt adományt az ország keleti részéből (tehát már a szovjetek által megszállt területekről) elmenekült embereknek.⁷⁷ Fontos feladata lett ettől kezdve a nunciaturának, hogy ne csak lelki, hanem testi táplálékot is biztosítson – elsődlegesen – Budapest lakóinak.⁷⁸ A nunciatura és maga Rotta is gyakorlatilag „háborús üzemmódra” állt át, tehát az általános feladatkör némileg háttérbe sorolódott, s az embermentő tevékenység (ide értve a számtalanul kiadott bianco menlevél kiadása) lett az elsődleges feladat. A front elvonulása után a sajtó komoly megbecsüléssel beszélt a 73 éves főpapról, aki az egyedüli külföldi diplomataként maradt Budapesten.⁷⁹ Amellett, hogy a nunciatura budai épületének pincéjében marad, rövid ideig kvázi a budai vár „parancsnoka” lett, s így több ezer emberért felelős: „(...)február 11-én este [Pfeffer-Wildenbruch tábornok városparancsnok] egy levelet küldött (...) a szárnysegédjével, amelyben közli a döntését, hogy kiűrti Budát, és arra kér, hogy vegyen magas pártfogásomba a csaknem 10.000 sebesült német katonát, akiket a városban kell hagynia, ebből kb. 2000 embert a királyi palota föld alatti helyiségeiben.”⁸⁰

Az ostromot túlélve a nunciatura pesti oldalra költözött, s talán mindenki reménykedett abban, hogy a rend helyreáll, de ez nem így alakult.

Angelo Rotta utolsó nyilvános magyarországi tevékenysége Serédi Jusztinián esztergomi érsek temetése volt, melyet egyben áthallásként is értékelhetünk, a sírbatétellel párhuzamosan már folyamatban volt a nuncius diplomáciai jogainak megvonása, lényegében kiutasítása az országból.⁸¹ Miután Rotta távozott, rövid időn belül megindult személyének besározása, embermentő tevékenységének degradálása. A Magyar Nemzet már augusztusban kifogásolta, hogy a nuncius, s rajta keresztül az egyház, az üldözötteknek csak a töredékét mentette meg: „A budapesti zsidóság tömeges deportálását négy levél, illetve felszólalás akadályozta meg: a pápáé, Roosevelt* elnöké, a svéd királyé és Eden* angol külügyminiszteré. Ez köztudomású. A pápai nuncius munkáját emlegessük? Azt, ahogy az óbudai téglagyárba a halálra szántaknak és halálraváltaknak autókön térül-

75 Vö. Az ország és a baráti államok mélyeséges részvéte kíséri utolsó útjára Csáky István grófot, in: *Függetlenség*, 1941. január 30. 1.

76 Vö. A kormányzó nyitotta meg a Képzőművészeti Társulat jubileumi kiállítását, in: *Magyar Nemzet*, 1941. február 28. 6.

77 Vö. XII. Pius pápa 50.000 pengős adománya a menekülteknek, *Magyarország – Reggeli Magyarország*, 1944. november 17. 5.

78 Vö. A Szent Atya Budapesten a bombakárosultak és menekültek részére konyhát állítottatott fel, in: *Magyarország*, 1944. november 27.

79 Vö. A Vatikán követe Budapesten maradt, in: *Szabad Szó*, 1945. január 19. 2.

80 163. számú (1945. március 25.) jelentés.

81 Meghalt Serédi Jusztinián, in: *Szabadság*, 1945. március 31. 5.

ve fordulva a védleveleket kihozták? Ahogy a bécsi országutakra utánuk mentek? Igen, csak egy töredéket mentettek meg. De minden töredék önmagában egy emberi élet volt. Az Egyház tanítása és törvénye szerint: Isten ajándéka.”⁸² A narratíva pedig néhány év alatt odáig jutott, hogy Rotta már gyakorlatilag kollaboráns volt, s az már lényegtelen volt, hogy a náci, vagy az akkor éppen közellenség Mindszenty Józsefé, vagy Grósz Józsefé*. Bár a sajtóban még több éven keresztül felmerült, hogy Rotta, vagy esetleg más személy újra betöltheti a nunciusi feladatkört Magyarországon, a kérdés hamarosan elhalt, s a diplomáciai kapcsolatok megszakadtak.

3. Angelo Rotta jelentései (1938–1945)

A kötetben található 168 jelentés⁸³ hét nagyobb témakörre osztható fel. Természetesen meg kell jegyezni, hogy ezzel csak a főbb vonalak jelölhetőek ki, újabb források felderítésével, valamint további jelentések bevonásával ezek a témakörök tovább finomíthatóak. Néhány jelentés, tematikája alapján, több témakörbe is besorolható lett volna, ezek esetében a fő mondanivaló szerint történt a besorolás.

3.1. Személyi kérdések

A személyes kérdések témakör egy-egy adott személy sorsát, tevékenységét, a velük kapcsolatos információkat tartalmazza, valamint ide soroltam a magyar kormány összetételével, illetve esetleges programjával kapcsolatos kérdéseket is. A témakörbe húsz jelentés sorolható be.⁸⁴

A jelentéseket vizsgálva megfigyelhető, hogy – a korábbi évektől eltérően – a nuncius már nem vizsgálja a teljes kormány(ok) összetételét, csak és kizárólag azokkal a személyekkel foglalkozik, akik a nemzetközi politika szempontjából relevánsak, ide értve a miniszterelnököket, a külügyminisztereket, valamint a kormányzó és a kormányzó-helyettes személyét és körülöttük zajló eseményeket. A különböző egyházi személyeket is akkor említi csak meg, ha azok olyan információkat tudnak adni, melyek a Szentszék politikájának szempontjából érdekesek lehetnek.⁸⁵

Szintén feltűnő, s ez elképzelhető, hogy annak a hatása, hogy már több, mint tíz éve volt ugyanazon a szolgálati helyen, hogy sokkal inkább megjelenik az egyéni szimpátia, vagy antipátia jelentéseiben. Erre például felhozható a Teleki Pál – Bárdossy László mi-

82 Az igazság a menedékjog körül, in: *Magyar Nemzet*, 1945. augusztus 9. 3.

83 Jelen kötetben sokkal nagyobb arányban szerepelnek az ún. diplomáciai táviratok szövegei, de ebben az elemzésben – az egyszerűség kedvéért – ezeket nem különböztettem meg a jelentésektől.

84 5. számú (1938. december 9.); 6. számú (1939. március 8.); 9. számú (1939. április 6.); 38. számú (1941. február 10.); 39. számú (1941. február 28.); 47. számú (1941. április 4.); 68. számú (1942. február 6.); 69. számú (1942. február 13.); 70. számú (1942. február 20.); 71. számú (1942. március 13.); 77. számú (1942. augusztus 28.); 79. számú (1942. augusztus 30.); 80. számú (1942. szeptember 5.); 81. számú (1942. szeptember 26.); 82. számú (1942. október 17.); 111. számú (1944. július 14.); 125. számú (1944. szeptember 5.); 157. számú (1944. november 30.); 158. számú (1944. december 5.); 159. számú (1944. december 6.) jelentések.

85 Vö. 9. számú (1939. április 6.) jelentés.

niszterelnökökről kialakított egyéni vélemény, mely egyértelműen hatással van a Szent-széknél az adott személyről kialakított véleményére. Míg Teleki, vallásos katolikusként – szinte – mindent jól csinál, addig Bárdossy – rendezetlen magánélete miatt – kiérdemli azt, hogy Mons. Tardini* emlékeztetőjében „disznó”-nak minősítse.⁸⁶

E fejezetben két olyan témát vizsgálok bővebben, amelyről a nuncius fontosnak érezte bővebben beszámolni, s mely meghatározta Vatikán hozzáállását Magyarországhoz:

1. Gróf Teleki Pál halálának kérdése
2. A kormányzó-helyettesi funkció bevezetése és Horthy István* körüli problémák.

Megfigyelhető, hogy Rotta – a korabeli egyházi „közhangulatnak” megfelelően – némileg ellenségesen állt a protestánsokhoz, egyházaikat szektának, püspökeiket „ügynevezett” püspököknek nevezve, amely egy ilyen összetett vallású országban, mint Magyarország nem biztos, hogy minden esetben szerencsésnek volt minősíthető. Ez alól egyedüli kivétel Horthy Miklós kormányzó volt, akiről – a funkciójának okán – minden esetben tisztelettel írt.

Személyi kérdések között található még olyan gyakorlati jellegű jelentés is, melyben Rotta tájékoztatta a Szent-széket, Bárány Apor Gábor* Vatikánba akkreditált nagykövet leváltásáról.⁸⁷ E szűkszavú jelentés nem adja, nem adhatja vissza a valódi helyzetet, mely szerint a nagykövetség teljes személyzete Mons. Lutter Ferenc* követségi tanácsos kivételével, megtagadta az engedelmességet a Sztójay-kormányának, abból a célból, hogy elősegítse Magyarország kilépését a háborúból.⁸⁸ Aport a háború után hazahívták, de mivel megtagadta ezt, távollétében halálra ítélték, s száműzetésben hunyt el.

3.1.1. Teleki Pál halála

Ha megvizsgáljuk Angelo Rotta jelentéseinek hangvételét, érezhető, hogy a nuncius a szolgálati ideje alatt megismert miniszterelnökök közül leginkább Teleki Pállal szeretett együtt működni, mondhatni őt kedvelte valamennyi közül a legjobban. Ez érthető, hiszen Teleki mélyen vallásos római katolikus volt, számos egyházi jellegű csoport, valamint rendezvény vezetője, illetve fővédnöke volt. Talán ez volt az oka annak, hogy mélyszélesen megdöbben, amikor a miniszterelnök öngyilkosságának híre eljutott hozzá. *„Miniszterelnök ma éjjel öngyilkos lett miután tegnap meggyónt és áldozott... Óriási hatás. Bíboros prímás, tekintettel előzményekre... és orvosi bizonyítványra... engedélyezi az elhunynak az egyházi temetést.”*⁸⁹ Nem csak az döbbenhetette meg, hogy Teleki meghalt, hiszen nunciusi megbízatása alatt vett már részt miniszterelnök temetésén (lásd: Gömbös Gyula*) hanem, az elsődleges, ami megdöbbenhetette az öngyilkosság ténye volt. Az ekkor hatályban lévő (1917-es) Egyházi Törvénykönyv 1240. §. 1. szakaszának bevezetése és az arra épülő 3. bekezdése kijelenti, hogy: *„Ecclesiastica sepultura privantur, nisi ante mortem aliqua dederint poenitentiae signa: (...) Qui se ipsi occiderint deliberato*

86 Vö. 51. számú (1941. július 5.) jelentés.

87 111. számú (1944. július 14.) jelentés.

88 Lásd a 115. oldalon a 135. jegyzetben

89 AA.EE.SS. 2693/41. – ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 86, f. 29r.

consilio.⁹⁰ Ez a kánon egyértelmű, mégis hagy némi kiskaput. Elvileg Teleki Pált a katolikus egyház nem temethette volna el, sőt még katolikus temetőben sem volna lehetőség sírhelyet biztosítani számára. Másik oldalról nézve van arra lehetőség, hogy ha az illetékes egyházi hatóság – megkérdezve megfelelő szakemberek véleményét – úgy minősíti az esetet, hogy azt pillanatnyi elmezavar hatása alatt hajtották végre, akkor az illető eltemethető.

Teleki Pál halálát számos személy vizsgálta már, s egyértelműen a legtöbb jel arra mutat, hogy egy komoly lelki válság közepette döntött az öngyilkosság mellett.⁹¹ Ablonczy Balázs történész véleménye szerint számos indok vezetett erre a végzetes döntésre:

1. Nagyjából húsz éve tartó súlyos vesebetegsége, amely miatt katéterezni kellett magát;
2. Édesanyjának, illetve feleségének súlyos, gyógyíthatatlan betegsége;
3. Gyermekének sikertelen, botrányos körülmények között véget ért házassága;
4. Politikai indokok közül nagyon elkeserítette:
 - a. Viszonylag toleráns nemzetiségi politikáját a helyi hatóságok semmibe vették, a kisebbségekkel szemben ellenségesen léptek fel.
 - b. A Jugoszlávia körül kiéleződő háborús feszültség és az abban vállalt magyar szerep azt vetítette előre, hogy a magyar semlegesség (egészen pontosan az európai háborútól nem hadviselő félként való távolmaradás) végzetesen kompromittálódik.

Arról bizonyosan lehet tudni, hogy a húszas-harmincas években legalább két idegösszeomlása és egy öngyilkossági kísérlete már volt, s ennek a depresszióra hajlamos, sok nehézségek között élő személynek az életét nagyon megnehezítette a ráruházott felelősség. Ablonczy erről így fogalmaz: „*Ezek a stresszfaktorok, párosulva más tényezőkkel (magas életkor, dohányzás, önértékelési zavarok, önvád, lőfegyver birtoklása stb.) együttesen vezettek el az ún. öngyilkosság előtti tünetcsoport kialakulásához és a dinamikus érzelmi beszűküléssel járó preszuicid állapothoz.*”⁹²

Hasonló megállapításra jutott Rotta is, egyeztetve Serédi Jusztinián bíborossal, engedélyezték a temetést, de a személynek és a betöltött funkciónak „kijáró” pompa nélkül: „*Tekintettel az elhunyt jól ismert vallásos érzelmeire és a két orvos tanúsítványára, miszerint depresszióban szenvedett, engedélyezni lehet az egyházi temetést, de minden pompa nélkül. Úgyhogy holnap a közéleti méltóságok hivatalos jelenléte ellenére egy egyszerű csendes misére kerül sor, amelyet nem a bíboros és nem is egy püspök celebrál, hanem a Szent István-bazilika plébánosa, Teleki barátja és gyóntatója. A püspökök jelenhetnek, de feketé reverendában és kabátban.*”⁹³ A nuncius kifejezetten sajnálta az ese-

90 Az egyházi temetéstől meg vannak fosztva, ha csak némely jelét nem adták a bűnbánatnak haláluk előtt: (...) Akik megfontolt szándékkal ölték meg magukat. Latin szöveget lásd: CIC 1917, in: http://www.intratext.com/IXT/LAT0813/_P3Y.HTM (2022.04.23.); fordítás: Kánonjogi Kódex, X. Pius pápa parancsára összeállítva, XV. Benedek pápa engedélyével kihirdetve, kézirat gyanánt, é.n.

91 Lásd: ABLONCZY Balázs: *Teleki Pál halála – dilemmák és hiedelmek*, in: https://mta.hu/tudomany_hirei/teleki-pal-halala-dilemmak-es-hiedelmek-106283 (2022.04.23.).

92 ABLONCZY: i. m.

93 47. számú (1941. április 4.) jelentés.

ményt, mivel Telekit láthatóan kedvelte: „*Igazán nagyon fájdalmas volt ez az esemény, mert Teleki gróf nagyszerű ember volt, tele jó szándékkal.*”⁹⁴

Természetesen túlzás lenne azt állítani, hogy egyetlen ember, esetünkben Teleki Pál akadályozta meg Magyarország gyakorlati belépését a háborúba, de azt kijelenthető, hogy ezt utolsó lehetéig Teleki akadályozni próbálta, s gyakorlatilag temetésével egy időben megindultak a hadak Jugoszlávia ellen.

3.1.2. A kormányzó-helyettesi feladatkör kérdései

1939-ben Horthy Miklós kormányzó betöltötte a hetvenkettedik életévét. Környezete már hosszabb ideje töprengett azon, hogy vajon hogyan lehetne Horthy mellé – lehetőleg utódlási joggal – kormányzó-helyettest kinevezni, hiszen abban az esetben, ha a kormányzóval valami történik, akkor az utódot a képviselőháznak kell megválasztania, s ott megfigyelhető volt a szélsőjobb-pártok előretörése. Horthy már 1937-ben javaslatot tett az utódlás módjára, melynek lényege az volt, hogy a mindenkori kormányzó – esetleges halála előtt – javaslatot tesz, s a képviselőknek ezek közül a jelöltek közül kell kiválasztani az új kormányzót. Szontágh Jenő 1937-es vitacikkében⁹⁵ azt javasolta, hogy a kormányzó-helyettest – az amerikai alelnök módjára és jogaival – együtt kellene megválasztani a kormányzóval, s feladatköre lényegében csak abból állna, hogy várakoznia kellene arra, hogy a kormányzóval történik-e valami, s abban az esetben átvennie a hatalmat. Horthy javaslatát a regnáló pártok élesen elutasították, maximum úgy lettek volna hajlandóak tárgyalni róla, hogy a javaslatot legyen lehetőség figyelmen kívül hagyni, de ezt viszont a kormányzó nem tudta elfogadni, ezért a kérdést több évre *ad acta* tették.⁹⁶ Ekkor még nem merült fel komolyabban Horthy István neve, mint jelölt, az szűk két évet váratott magára. Horthy azonban késlekedett a cselekvéssel. Félt egy következő parlamenti vereségtől, ráadásul a kiszemelt új kormányzó, István, hallani sem akart arról, hogy átvegye apja tisztségét. Tehetséges mérnök volt, aki szerette a szakmáját. A politikusok nyelvén nem értett, és nem is akart megtanulni, ráadásul sokak szemében tüske lehetett nem csak származása, hanem igen kicsapongó élete is. 1940 végére a bécsi döntések sikerének köszönhetően Horthy Miklós népszerűsége csúcspontjára érkezett. Teleki Pál miniszterelnök attól félt, ez a népszerűség annyira megnöveli az államfő önbizalmát, hogy nyíltan kiáll fia utóddá választása érdekében. Féltette kormányzóját egy újabb parlamenti kudarctól, éppen ezért igyekezett a kérdést minél inkább jegelni. Tragikus halála után viszont újra előjött, hogy először is szükséges lenne egy kinevezett személy, másodsor is, erre a funkcióra leginkább Horthy István a legpraktikusabb jelölt. A kinevezés szükségességét Rotta is megállapította: „*Egészségi állapota [Horthynak – a szerző] nem nagyon jó, rövid idő alatt kétszer volt beteg, és most sem lehet teljesen gyógyultnak mondani. Valaki, aki a közelmúltban látta, azt mondta nekem, hogy külső megjelenésén is látható bizonyos romlás, és most nagyon szigorú diétán van. Aztán a ma reggeli lapok közölték, hogy mivel állandóan van egy kis láza, elment egy budapesti szanatóriumba és ott marad, hogy alapos orvosi kivizsgálásnak vesse alá magát. Imádkozni kell az Úrhoz, hogy*

94 Uo.

95 SZONTÁGH Jenő: A kormányzói jogkör, *Pesti Napló*, 1937. február 27.

96 Nem lesz magyar kormányzóhelyettes, *Keleti Újság*, 1937. március 15.

jöjjön rendbe és folytassa hivatala ellátását, ami oly kényes és súlyos kötelesség ezekben a nehéz időkben. Távozása Magyarországra nézve nagyon veszélyes, kiszámíthatatlan következményekkel járna, mert félő, hogy Németország erős nyomást gyakorolna egy hozzá teljes mértékben ragaszkodó személy kinevezése céljából, szükség esetén meg is nevezné, például, Imrédyt, Szálasi őrnagyot."⁹⁷

Jelöltek között Horthy Istvánon kívül felmerült Albert főherceg* neve is, de komolyan senki nem vette a jelölését. Rotta nem volt elragadtatva Horthy Istvántól: „*Horthy Istvánnak jó neve van, de nem tűnik ki sem intellektuális adottságaival, még sokkal kevésbé morális tulajdonságaival. Továbbá meglehetősen aktív protestáns, és, mint köztudott, érvénytelen házasságban él egy katolikus grófnővel, ami kényes helyzeteket teremthetne.*”⁹⁸ A nuncius azt is nehezményezte, hogy attól függetlenül, hogy az ország lakosságának többsége katolikus, a vezetésben mégis a protestánsok vannak túlsúlyban, „*ami, úgy látszik, ennek a nemzetnek nem éppen irigylésre méltó sorsa.*”⁹⁹

A megválasztás a nuncius szerint gyakorlatilag eldöntött tény, bár arról van vita, hogy az utódlási jogot is megkapja Horthy István, mely lehetőséget végül elvetették. Bár protestáns személyről van szó, a kisebb rossz érdekében a katolikus főpapok is elfogadták személyét, így megszavazták mind a funkciót,¹⁰⁰ mind pedig a személyt.¹⁰¹ A választás végül 1942. február 19-én zajlott le, közfelkiáltással, a diplomáciai testület jelenlétében a Parlamentben. Rotta, mint a diplomáciai testület doyenje – a testület felhatalmazásával – igaz, jelentése szerint nagyon mértéktartó módon, táviratban köszöntötte az új kormányzó-helyettest.¹⁰² A nuncius azért megjegyzi, hogy a szavazás eléggé biztosított volt, hiszen azon sok képviselő (elsősorban a nyilaskeresztes párt tagjai) nem vettek részt, valamint igyekeztek megakadályozni az esetlegesen felmerülő nehézségeket: „*Amint az újságok közölték, a kormányzó Őfőméltósága lemondott arról a jogáról, hogy jelölteket állítson a kormányzóhelyettesi posztra, és a két házra hagyta a döntést. Ez volt az egyetlen méltó módja annak, hogy elhárítson egy kellemetlen helyzetet. Csupán egyetlen személy – a fia – jelölése gyűlöletes dolog lett volna, több személy jelölése pedig kockázatos a titkos szavazás miatt. Így aztán a kecske és a káposzta is megmaradt, mert a két ház tagjai által – a kormány sugalmazására és szervezésében – Horthy István javára aláírt számos ajánlás révén a közfelkiáltással történő kinevezése biztosítva volt.*”¹⁰³

Bár a nuncius – elsődlegesen protestánsellenessége miatt – elég negatívan nyilatkozott a „kiskormányzóról”, de ettől függetlenül személye az ország lakosságának szemében elég pozitív volt, s amiről nem igazán lehetett nyilvánosan tudni, elég komolyan angolbarát volt, amely elősegítette az átállás előkészítését. Az országot háborúba vivő Bárdossy László miniszterelnök lemondása után a politikai szövetségesnek számító Kállay Miklóst¹⁰⁴ helyezte miniszterelnöki posztra a kormányzó, amely döntés szintén elősele volt a tervezett kiugrásnak.

97 65. számú (1941. december 12.) jelentés.

98 68. számú (1942. február 6.) jelentés.

99Uo.

100 A kormányzóhelyettesi intézmény bevezetéséről szóló 1942: II. törvénycikk.

101 Vö. 69. számú (1942. február 13.) jelentés, valamint 70. számú (1942. február 20.) jelentés.

102 Vö. 70. számú (1942. február 20.) jelentés.

103 Uo.

104 Vö. 73. számú (1942. március 20.) jelentés.

Még igazából el sem ült a vita Horthy István személyéről és szerepéről, amikor augusztus 20-án Rotta táviratban értesítette az Apostoli Szentszékét a „kiskormányzó” haláláról.¹⁰⁵ Rotta – némileg megvető hangnemben, hiszen protestáns szertartásról volt szó – beszámolt Horthy István temetéséről. A nunciusi jelentések sorában ez a negyedik állami temetés, melyről beszámoló található, s kijelenthető, hogy ez a legrövidebb, ami azt is jelenti, hogy Angelo Rotta (illetve elődei) a többi elhunyt személyt (Vass József,* Gömbös Gyula, illetve gróf Teleki Pál) sokkal többre értékelték, mint Horthy Istvánt.

Kifejezett figyelemre érdemesek azok a dokumentumok,¹⁰⁶ amelyben a nuncius azt a felmerülő témát vizsgálja, miszerint az elhunyt kormányzó-helyettes fiát Horthy Miklós már nem kormányzó-helyettesnek, hanem egyenesen királynak kívánta javasolni. Ifj. Horthy István ekkor két éves volt, a cél érdekében katolikusként kívánták nevelni.¹⁰⁷ Gyámja (s ez által a régensi feladatok) a – nuncius szerint – gyanús körülmények között repülőgép-balesetet¹⁰⁸ szenvedett Károlyi Gyula* gróf lett volna. E két dokumentum azért is érdekes, mert lényegében ezek az utolsó olyan iratok, amelyek a királykérdéssel foglalkoznak, tehát egy olyan kérdést vetnek fel, mely az 1930-as évekre már teljesen nyugvópontra jutott. Ifj. Horthy Istvánon kívül még Albert herceg, illetve a volt kormányfő Imrédy Béla* neve is felmerült, mint király-lehetőség, de a nuncius valamennyiükről kedvezőtlen véleménnyel volt.

1942 után újabb kormányzó-helyettes kinevezésére nem került sor, a pozíció betöltetlen maradt. Horthy István tragikus halálával a kiugrási politika egy rendkívül fontos (és magas rangú) támogatót veszített el, amely hozzájárulhatott ahhoz, hogy az 1944. október 16-i kiugrási kísérlet végül sikertelennek bizonyult.

3.2. Állami szervekkel való kapcsolattartás

Mint egy idegen állam hivatalos képviselőjének egy másik országban, a nagykövetségnek, illetve jelen esetben a nunciusnak az egyik legfontosabb tevékenysége, hogy kapcsolatban áll formálisan a hivatalos állami szervekkel, valamint a teljesebb információszerezés érdekében informálisan az ellenzéki pártokkal is. A nunciusnak ezen kívül fontos szerepe van abban is, hogy a helyi egyházat és az Apostoli Szentszékét összekapcsolja, közvetítse a kéréseket, az utasításokat, valamint beszámoljon ez utóbbiak teljesítéséről. Jelen kötet jelentései közül szorosan tizennyolc sorolható ebbe a kategóriába.¹⁰⁹

105 „Ma délelőtt orosz fronton repülőbalesetben meghalt Horthy István kormányzóhelyettes. Óriási hatás és zavarodottság. Miniszterelnök elutazott Hitlerrel találkozni.” A távirat ikt. száma: 6577/42, jelzete ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 104, f. 16r. Ugyanebben a faszcikulusban számos más vonatkozó távirat.

106 Lásd: 80. számú (1942. szeptember 5.), valamint 81. számú (1942. szeptember 26.) jelentés.

107 Érdekesség kedvéért megjegyzendő, hogy jelen tanulmány írásának idején Ifj. Horthy István 81 évesen az Egyesült Királyságban él, felvette a muszlim vallást, s a Sharif Horthy nevet.

108 Ifj. Károlyi Gyula gróf, Horthy Miklós kormányzó veje, a Magyar Aero Szövetség elnöke, 1942. szeptember 2-án egy gyakorló repülés alkalmával oktatójával Ráckeve mellett a Dunába zuhant. Lásd: *Új Nemzedék*, 1942. szeptember 3.

109 13. számú (1939. szeptember 3.); 14. számú (1939. december 19.); 15. számú (1940. december 16.); 22. számú (1940. május 30.); 30. számú (1940. szeptember 7.); 41. számú (1941. március 26.); 42. számú (1941. március 27.); 43. számú (1941. március 28.); 44. számú (1941. március 29.); 45. számú (1941. március 29.); 46. számú (1941. március 30.); 51. számú (1941. június 5.); 52. számú (1941.); 53. számú

A nuncius, mint nagykövet helyzete ezekben az években még az általánosnál is kényesebb volt. Egy nagykövet élete – egy korábban diplomáciai posztot betöltő személy véleménye szerint – elsősorban az udvariasságról szól. Erre példa, hogy egy új külügyminiszter kinevezése esetén fel kell keresnie hivatalában tisztelgő látogatásra, majd ugyanez a személy néhány napon belül viszonzozza a látogatást.¹¹⁰ Ezzel nem elsősorban az adott személynek, hanem a funkciónak adják meg a tiszteletet. Ez a tisztelet akkor is kijár, ha az adott nunciushoz esetlegesen rossz véleménye van az adott személyről (mint például Bárdossyról, vagy Szálasiról).

Áttanulmányozva a jelentéseket megfigyelhető, hogy míg a vizsgált korszak elején a korábbi évekre jellemzően – elsősorban – udvariassági kapcsolattartás volt (pl. a nuncius minden év elején köszöntötte a diplomáciai testület nevében a kormányzót),¹¹¹ addig az időszak végére – a háborús helyzet miatt – egyre inkább a cselekvő, a Szentszék nevében felszólaló, annak kéréseit, követeléseit közvetítő kapcsolattartás figyelhető meg.

A nuncius ilyenét szerepe azért is nőhetett meg, mert a háború előrehaladtával a magyar állammal egyre több ország szakította meg a diplomáciai kapcsolatokat, s ezek, valamint ezen országok különböző szervezetei felé Vatikán összekötő kapocs lehetett.

Más kérdés, hogy vajon azokon a megbeszéléseken, melyeken a nuncius részt vett, akár a legmagasabb szintű partnerrel, vajon mennyire hangozhatott el az igazság, mennyire pedig egy semleges állam felé mutatott pozitív propaganda volt. Bár tény, hogy a sárga csillag viselését az 1944. évi 1240. M. E. számú, a zsidók megkülönböztető jelzéséről szóló kormányrendelet írta elő, de ennek lényegi előkészítése a harmadik zsidótörvény volt. S bár Kállay miniszterelnök 1942-ben kijelentette: „(...) *hogya a magyar kormány soha nem fog ilyen intézkedéseket hozni, amelyek annyira ellentétesek az emberi és keresztényi érülettel (...)*”¹¹² alig két év múlva már minden zsidónak minősített személynek, így a megkeresztelkedetteknek is viselniük kellett.¹¹³

Az állami szervekkel való kapcsolattartás jelentősen megnehezedett a lényegében puccsal hatalomra került Szálasi Ferenc „nemzetvezető” regnálásakor. A Szálasi-kormányt a semleges országok többsége nem ismerte el, s ez egy komoly problémát vetett fel. Vajon a nuncius az embermentés – ekkora már legfontosabbnak minősülő – feladatát folytassa, vagy pedig elzárkózva a kormánytól, veszélyeztesse-e azt. A Vatikán minden esetben a józan ész politikáját javasolta a nunciushoz. Erre a józan észre hivatkoztak akkor is, amikor Budapesten a helyzet lényegében tarthatatlanná vált, s a kormány már Sopronba menekült.¹¹⁴ Elvben a diplomáciai karnak is követnie kellett volna azt, de mivel, – mint említettem – a semleges országok többsége Szálasi vezetését nem ismerte el, így a kormányt a távozásakor nem is követte.¹¹⁵ A háborús helyzet azt mutatta, hogy Szálasi rémuralma hamarosan véget érhet, ez egy megoldhatatlan dilemmává vált Rottának,

(1941. június 6.); 66. számú (1942. január 2.); 73. számú (1942. március 20.); 83. számú (1942. november 21.); 91. számú (1943. november 27.) jelentések.

110 Vö. 73. számú (1942. március 20.) jelentés.

111 Vö. 66. számú (1942. január 2.) jelentés.

112 83. számú (1942. november 21.) jelentés.

113 Vö. 98. számú (1944. április 19.) jelentés.

114 A Szálasi vezette kormány 1944. november 3-án evakuálta Sopronba. Szálasi 1945. március 29-én hagyta el az országot, ekkor jogköre is megszűnt.

115 Vö. 160. számú (1944. december 11.) jelentés.

melyről beszámolt feletteseinek, s utasítást kért.¹¹⁶ Végül, mivel nem kapott Rómától egyértelmű utasítást, maga oldotta fel azzal, hogy Budapesten maradt, s ott vészelté át az ostromot.¹¹⁷

Noha nem tartozik szorosan az állami szervekkel való kapcsolattartáshoz, de mégis érdekes, hogy a 20. században hány magas rangú személy használta ki – rövidebb-hosszabb ideig – a nunciatura (illetve más nagykövetségek) egy jelentős nemzetközi jogosítványát, a területenkívüliséget. Kállay Miklós a német megszálláskor a török nagykövetségre menekült, 1944. október 16-a után Horthy Miklós és családja talált – rövid időre – menedéket a nunciatura épületében,¹¹⁸ s a sor későbbi példákkal még folytatható lenne, akár 1956 után Nagy Imre és társai a jugoszláv, akár Mindszenty József bíboros az amerikai követség vendégeként eltöltött éveire gondolva.

A nuncius a harcok lezárulta után is megpróbálta felvenni a kapcsolatot az akkor regnáló új hatalommal, s ez eleinte pozitívan alakult, a megszálló szovjet csapatok még a nunciatura ideiglenes épületbe való költözését is elősegítették.¹¹⁹ Viszont a döntéseket ekkor már sokkal magasabb szinten, s más hozta meg, nem a magyar hatóságok, hanem Moszkvában döntöttek arról, hogy ezentúl Rómával, és annak képviselőjével nem kívának együttműködni, s rövidesen Rottának távoznia kellett az országból.

3.3. Különbféle belső, egyházpolitikai kérdések

E fejezetben olyan, máshova nem sorolható jelentések szerepelnek, melyek kifejezetten az egyház belső életét érintő kérdéseket vizsgálnak, ide értve az egyházi nagybirtokok helyzetét, vagy akár a nunciatura – mai tudásunk szerint „életmentő” döntésnek bizonyuló – levéltárának Vatikánba szállítása, illetve a nunciatura magyarországi megszűnéséről szóló beszámolók. Jelen kötet jelentései közül tizenhárom sorolható ebbe a kategóriába.¹²⁰

Az egyházi nagybirtokok – mely téma e témakörben meghatározó – kérdésével a Nunciusi jelentések 3/1. kötetének bevezető tanulmányában (IV.1. pont) bővebben foglalkoztam.¹²¹ Megállapítható viszont, hogy a kérdés még ekkor sem jutott el a megfelelő megoldásra, ami részben érthető is, hiszen hatalmas területek feletti uralomról volt szó. A katolikus egyház volt a legnagyobb haszonélvezője az egyházi földbirtokok rendszerének, hiszen az ország területének mintegy 5%-át (504 883 hektár, azaz 5048,83 km²)

116 Vö. 151. számú (1944. november 3.) jelentés.

117 Vö. 152. számú (1944. november 5.) jelentés.

118 Vö. 135. számú (1944. október 18.) jelentés.

119 Vö. 167. számú (1945. április 21.) jelentés

120 1. számú (1938. szeptember 17.); 2. számú (1938. november 1.); 3. számú (1938. szeptember 22.); 4. számú (1938. október 16.); 18. számú (1940. április 27.); 21. számú (1940. május 30.); 29. számú (1940. augusztus 2.); 55. számú (1941. június 21.); 142. számú (1944. október 23.); 165. számú (1945. április 3.); 166. számú (1945. április 10.); 167. számú (1945. április 21.); 168. számú (1945. április 23.) jelentések.

121 *Dai Rapporti del nunzio apostolico in Ungheria S. E. Mons. Angelo Rotta, Parte I: 1930-1939 – Angelo Rotta magyarországi nuncius politikai jelentéseiből, I. rész: 1930-1939.* Szerkesztette Csíky Balázs. Sajtó alá rendezte SOMORJAI Ádám OSB (Nunciusi jelentések, 3/1.), METEM, Budapest 2022. 30–32.

birtokolta. 1935-ben az egyházi birtokok a különböző felekezetek között az alábbi módon oszlottak meg:¹²²

Felekezet	Birtok összterület kataszteri holdban ¹²³	Ebből szántóföld ¹²⁴ kataszteri holdban	Kat. tiszta jövedelem aranykoronában ¹²⁵
Római katolikus	862 704	348 322	5 811 764
Görögkatolikus	14 590	9 720	95 261
Református	102 755	78 491	936 239
Ágostai evangélikus	21 055	15 858	234 401
Görög keleti	3 711	3 154	52 087
Unitárius	302	254	3 692
Izraelita	1 194	700	11 222

2. számú táblázat: a különféle egyházak által birtokolt földterületek 1935-ben

A nuncius (illetve titkára) ismételten megállapította azt az eddig is jól ismert helyzetet, hogy attól, hogy valaki jó püspök nem biztos, hogy jó vagyongazdálkodó. Az egyházi nagybirtokok a maguk feudális jellegével semmiképpen sem voltak modern, korszerű üzemek. Noha hoztak hasznot, de állandó költségigényük, valamint egyéb okok miatt (például mivel az egyházi birtokok jogállásuk szerint kötött vagy korlátolt forgalmú birtokok voltak, a hitelfelvétel gyakorlatilag lehetetlen volt) az 1920-as évek végére az egyházi nagybirtokok többsége eladósodott, működésük esetlegessé, nemegyszer a törvényesség határát súrolóvá vált, s ez a helyzet később még tovább romlott. Umberto Kaldeway,* a nunciaturai ügyvivő jelentése szerint: „Nagyon is igaz, hogy egy püspök nem lehet olyan ember, aki – hogy úgy mondjam – a fellegekben jár; ellenkezőleg, gyakorlatiasan kell viszonyulnia az élethez és rendelkeznie kell azzal a képességgel, hogy jól igazgassa egyházmegyéje anyagi javait; de, őszintén szólva, itt, Magyarországon, ahol 11 éve tartózkodom, mindig sajnálattal állapítottam meg, hogy, bár a papság általában úgy véli, hogy a jó püspök egyik legfontosabb adottsága – érthető okokból – a nagybirtokok jó kormányzásának képessége, ennek ellenére, sajnos, nem ritkán fordul elő, hogy a püspökök romlásba (vagy kishiján romlásba) döntenek anyagilag az egyházmegyéjét.”¹²⁶

122 GERGELY Jenő: A katolikus egyházi nagybirtok kérdéséhez a Horthy-korszakban. In: HÖLVÉNYI György: *Katolikus Egyháztörténeti Konferencia. Keszthely*. Tudományos Ismeretterjesztő Társulat, Budapest 1989. 94.

123 Egy kataszteri vagy katasztrális hold 1600 négyszögöl, ami 0,575 hektárral vagy 5754,64 négyzetméterrel egyenlő. Egy hektár 1,7377 katasztrális holdnak felel meg.

124 Szántó művelési ágú terület az a föld, amely rendszeres szántóföldi művelés alatt áll, tekintet nélkül arra, hogy azt hasznosítják, vagy átmenetileg a termelés folytatása nélkül termőképes állapotban tartják (ugarolják), illetve parlagon hagyják.

125 A mai napig használatos földminősítési értékszám, egységnyi területű föld (például 1 katasztrális hold) tiszta jövedelmének, vagyis termőképességének, fekvésének, művelhetőségének mutatója.

126 1. számú (1938. szeptember 17.) jelentés.

1938-ban Magyarországon egy új földtörvény bevezetésén gondolkodtak, mely lényegében érintette volna az egyházi földbirtokokat, s lehetőséget biztosított volna az addig nincstelen rétegeknek is a földhöz jutáshoz, igaz, ezt a nagybirtokosok (s ide értendő az egyházak is) rovására. A kérdés – bár folyamatosan tárgyaltak róla, többek között a nuncius¹²⁷ és Serédi Jusztinián¹²⁸ esztergomi érsek is váltott ez ügyben levelet – a korszak végéig megoldatlan maradt, hiszen a háborús események miatt erre sem politikai, sem gazdasági keret nem volt.¹²⁹ A magyar egyházi földbirtokrendszer végét az ideiglenes nemzeti kormány 1945. évi M.E. számú rendelete jelentette, amely „A nagybirtokrendszer megszüntetéséről és a földműves nép földhöz juttatásához” címmel jelent meg. Ez mindenféle kártalanítás nélkül megszüntette az egyházi földbirtokot, ezáltal rendkívüli mértékben megnehezítve az egyház által fenntartott intézmények finanszírozását is.¹³⁰ A maradék minimális földterületet (a kántori, sekrestyési, templompénztári, egyházközségi, alapítványi tulajdonban lévőket) a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia 1951. augusztus 7-én hozott határozatával „önkéntesen” fel kellett ajánlani az államnak, azzal a kitételrel, hogy cserébe semmiféle ingatlan vagy juttatás nem fogadható el. Nem sokkal később az 8131/XX/1951 számú, javadalmi földekről szóló FM rendelet alapján valamennyi egyházi birtokosnak a földreform után megmaradt mezőgazdasági és/vagy erdőingatlanait is át kellett adnia.

A nunciusi jelentések belső, egyházpolitikai csoportjának másik lényeges témaköre volt a nunciatura levéltárának Vatikánba szállításának kérdése. Természetesen – elvileg – valamennyi olyan dokumentumból, melyet ez a kötet tartalmaz, kellett lennie másolatnak, de a levéltár ennél sokkal bővebb volt, hiszen a nuncius nem minden beérkezett dokumentumot, feljegyzést juttatott el hivatali előljáróinak. Már 1940-ben felmerült az, hogy ezt a nagyjából hatvan mappát eljuttassák Rómába,¹³¹ mely végül 1940. május 31-én indult el Francesco Cherubini nunciaturai titkár, mint *diplomáciai futár*¹³² poggyászként. Az öt ládából álló küldemény tartalmát a jelentés melléklete tartalmazza.¹³³ Hogy ez mennyire fontos lett, azt egy sokkal későbbi jelentés támasztja alá, melyben 1944-ben, az orosz előrenyomulás hírére Tardini bíboros utasította Angelo Rottát: „*Főtisztelendő Excellenciád, amennyiben úgy gondolja, semmisítse meg a fekete (1938) és sárga (1941) táviratokat és amennyiben lehetséges, őrizze meg a pirosakat, a rendes közlésekről és a zöldeket (1942), a titkosokról.*”¹³⁴ Ez az elővigyázatosság azért is hasznosnak bizonyult, mert a bevonuló szovjet csapatok – mint ahogy a nuncius fogalmaz: primitív és tudatlan katonák – nem vették figyelembe a nunciatura diplomáciai mentességét és területenkívü-

127 3. számú (1938. szeptember 22.) jelentés.

128 4. számú (1938. október 16.) jelentés.

129 Vö. 14. számú (1939. december 19.) jelentés.

130 FÜLÖP Éva Mária: „Megindult a föld lábunk alatt...” A Pannonhalmi Bencés Főapátság Győr megyei gazdaságainak sorsa az 1945. évi földreform után. In: *Győri Tanulmányok. Tudományos Szemle*, 1998. 2. sz. 5–41.

131 Vö. 18. számú (1940. április 27.) jelentés.

132 A diplomáciai futár a nemzetközi diplomáciai életben futárszolgálatot ellátó személy, személye sérthetetlen, ellene a letartóztatás, vagy a visszatartás semmilyen formája nem alkalmazható. A diplomáciai poggyászt nem szabad sem felnyitni, sem visszatartani.

133 21. számú (1940. május 30.) jelentés. A jelentés első megjelenése – a mellékleté is: – SOMORJAI Ádám: Angelo Rotta budapesti apostoli nuncius levéltárából, <https://archivnet.hu/angelo-rotta-budapesti-apostoli-nuncius-leveltarabol> 21. évf (2021) 2. szám (2022.04.23.).

134 131. számú (1944. szeptember 30.) jelentés.

liségét, s „*Felnyitották a nunciatúra levéltárát tartalmazó ládákat, emiatt iratok mentek tönkre vagy szóródtak szét, de ebből semmit nem vittek el, és a földön szétszórt iratokat is össze lehetett szedni. De azért minden eshetőségre számítva jónak láttam az egészet el-égetni.*”¹³⁵ Ez által számos, olyan dokumentum pusztult el, amely segíthetne még jobban megérteni a kort, s a nunciatúra tevékenységét.

3.4. Politikai és társadalmi hírek

Kifejezetten a politikai kérdésekkel a politikai és társadalmi hírek témakör foglalkozik, amely 17 jelentést tartalmaz.¹³⁶ A témakör elég összetett, vegyes, politikai színezetű jelentéseket tartalmaz, s szinte mindegyik jelentésről külön alfejezetet lehetne nyitni. Ezek a jelentések elsődlegesen a politikai hangulatról és eseményekről szólnak, s úgy, hogy ezekben a nunciának inkább tájékoztató, mint részt vevő szerepe volt. Az alábbiakban a korszak egyre erősebben, 1944 végére pedig azt totálisan uraló eszméjét, a nyilaskeresztesek kérdését vizsgálom meg.

Magyarországon a nyilaskeresztesek eszméjét jelentő hungarizmus lényegében az 1930-as évek elején jelent meg, s vált – nagyon lassan – uralkodó eszmévé, mely „csúcspontját” a Szálasi-kormány jelentette. A mozgalom a kispolgári tömegekre hatott, de minden réteget érintett. Mindenkit a nemzetközösségnek akart alárendelni, elvetette az egyén jogait. Fontos szerepet játszott benne a kereszténység által biztosított erkölcsi alap, de az egyház politikai szerepének növelését megtagadta. A mozgalom vezetője és fő ideológusa Szálasi Ferenc volt. Maga a hungarizmus kifejezés Prohászka Ottokártól* származik, de jelentését Szálasiék jelentősen eltorzították, hiszen az eredetileg a magyar érdekek melletti kiállás gondolkörét jelentette.

Angelo Rotta már elég korán, a harmincas évek elején felfigyelt erre az irányzatra, ezért indokolt, hogy jelen kötetünkön túl a Nunciusi Jelentések 3/1. kötetében közölt jelentéseket is figyelembe vegyük, ahol így fogalmazott: „*Pálffy gróf* a nyilaskeresztesnek mondott nemzetiszocialista párt vezetője, amely a náciizmus többé-kevésbé silány utánczata, természetesen magyar alapokon. Ez a mozgalom már több éve igyekszik megvetni a lábát, de tevékenykedése ellenére nem ért el nagy eredményeket már csak azért sem, mert a kormány nagyon komolyan ellenáll a propagandájának.*”¹³⁷ Maga a mozgalom 1937 körül elsődlegesen vidéken tudott gyökeret verni, de ezt sem a nuncius, sem pedig információforrásai nem érezték veszélyesnek a kereszténységre nézve. „*Olyan nemzeti szocialista mozgalom, mely vallásos szempontból veszedelmet involválna hála Istennek még nincs Magyarországon. A Nyilas kereszties vezetők kifejezetten a kereszténység alapelvén állanak. (...) A magyar nemzeti szocialista mozgalom lényegében politikai*

¹³⁵ 163. számú (1945. március 25.) jelentés.

¹³⁶ 16. számú (1940. február 17.); 17. számú (1940. április 6.); 19. számú (1940. május 17.); 28. számú (1940. július 27.); 31. számú (1940. október 5.); 32. számú (1940. október 12.); 35. számú (1940. november 9.); 37. számú (1941. január 27.); 40. számú (1941. március 22.); 48. számú (1941. április 12.); 49. számú (1941. április 19.); 50. számú (1941. április 28.); 60. számú (1941. október 31.); 65. számú (1941. december 12.); 86. számú (1943. május 7.); 87. számú (1943. július 2.); 129. számú (1944. szeptember 23.) jelentések.

¹³⁷ Angelo Rotta magyarországi nunciusi politikai jelentéseiből, I. rész: 1930–1939. i. m. 45. számú (1935. május 7.) jelentés.

mozgalom, pontosabban fogalmazva, kifejezetten antiszemita mozgalom.”¹³⁸ Az információk egyik forrása, Mihalovics Zsigmond,* a kereszténység alapelveinek gyakorlásán nem annak emberszereteti alapjait értette, hiszen az antiszemitizmus – egyes vélemények szerint – eleve szemben áll a kereszténységgel, hanem azt, hogy a mozgalom vezetői katolikus lelki kötelezettségeiknek rendszeresen eleget tesznek. A nuncius 1938-ban már kezdi komolyabban venni a nyilasok tevékenységét, s ezt aggasztónak minősítette: „(...) a nyilaskeresztes párt változatlanul folytatja propaganda-tevékenységét, a parasztok, a fiatalok és a hadsereg tisztjei között sok szimpatizánsra talál, még a papság soraiban is igyekszik érvényesülni, különösen a fiatalok és a vidékiek körében, úgyhogy van miért aggódni a jövőre nézve.”¹³⁹

Maga a nyilaskeresztes csoport, mint hivatalos szervezet számos átalakuláson ment át. Szálasi Ferenc az 1935. március 4-én megalapított, és a Darányi-kormány* által 1937. április 16-án rendeletileg feloszlított Nemzeti Akarat Pártja (NAP) után, 1937. október 24-én a budai Vigadóban rendezett gyűlésen nyilvánosan is deklarálta a Magyar Nemzeti Szocialista Párt (MNSZP) megalakítását. 1938. február 21-én a belügyminiszter az MNSZP-t – arra való hivatkozással, hogy azonos a betiltott Nemzeti Akarat Pártjával – szintén feloszlatta, egyben Szálasi letartóztatta. A börtönből való szabadulás után¹⁴⁰ Szálasi 1938 áprilisában Nemzeti Szocialista Magyar Párt – Hungarista Mozgalom (NSZMP – HM) néven újjáalakította pártját, melyet 1939. február 23-án ismét betiltottak,¹⁴¹ azonban egy hónapon belül, 1939. március 15-én Nyilaskeresztes Párt néven megint újjáalakult. Így részt vehetett az 1939. május 25-26-án, pünkösdkor tartott (és ebből kifolyólag pünkösdi választásnak nevezett) országgyűlési választásokon, s ott a szavazatok 15,41%-át (338 049 szavazat) szerezte meg, és 29 mandátumhoz jutott az akkor 260 tagú Országgyűlésben.¹⁴² Bár Szálasi volt ennek a pártnak a vezetője, ő maga nem jutott be a parlamentbe, s az ország vezetői (például Teleki Pál) is csak tartózkodva fogadta.¹⁴³ A nyilaskeresztes képviselők ellen először 1940-ben merült fel komolyabb vád,¹⁴⁴ melyről a nuncius is beszámolt, miszerint a kormányzót túsul akarták ejteni, kíséretét megölni, s kényszeríteni Horthyt, hogy nevezze ki (az ekkor újra börtönbüntetését töltő) Szálasi miniszterelnöknek.¹⁴⁵ Az összeesküvés sikertelen lett, de sokakban felkeltette a figyelmet, sőt esetlegesen a félelmet az egyre komolyabb nyilaskeresztes jelenlétre. Azért, hogy az ő vitorlájukból kivegyék a szelet, a Parlament több kérdésben átvette az álláspontjukat, például a később bővebben tárgyalandó zsidókérdésben is.

Végül a Nyilaskeresztes Párt – Hungarista Mozgalom nevű pártot 1944. augusztus 24-én a Sztójay-kormány is betiltotta. Ezután „Hungarista Mozgalom” néven két hónapig illegálisan működtek, mígnem 1944. október 15-én este, nem sokkal Horthy Miklós le-

138 Nunciusi jelentések, 3/1. 64. számú (1937. július 10.) jelentés.

139 Nunciusi jelentések, 3/1. 87. számú (1938. november 1.) jelentés.

140 Vö. 31. számú (1940. október 5.) jelentés.

141 Vö. 6. számú (1939. március 8.) jelentés.

142 Vö. Választástörténet – 1939, in: <http://www.vokscentrum.hu/valaszt/egyeb.php?mszkod=112701&evvalaszt=1939&jny=hun> (2022.04.27.).

143 Vö. 32. számú (1940. október 12.) jelentés.

144 Wirth Károly és társai a Wirth-féle összeesküvés keretében tervezték a kormányzó elrablását. Wirthet a Kúria 15 év fegyházra ítélte, a nyilas hatalomátvétel után szabadult. 23 társa 1-10 év közötti fegyházbüntetést kapott.

145 35. számú (1940. november 9.) jelentés.

mondása, majd letartóztatása után újjáalakult, és lényegében puccsal magához ragadta a hatalmat.¹⁴⁶ Ettől kezdve nagyjából 170 napon keresztül voltak uralmon, amely a magyar történelem egyik legsötétebb időszakának tekinthető, számtalan embert öltek meg, elsődlegesen a zsidók élete volt veszélyben, de ha anyagi érdekük azt igényelte, bárkit eltettek láb alól.¹⁴⁷ Sajnos ezekben az atrocitásokban katolikus lelkipásztor (a híres-hírhedt Kun András felfüggesztett minorita szerzetes) is részt vett, amit később felhasználtak az egyház kollaborációjának bizonyítására.

A nyilas kormány alapvető stratégiája volt a szovjet csapatokkal szembeni feltétlen ellenállás. Ennek nyomán az ország egész területe hadszíntérré vált, és hetekig tartó ostrom alá került Budapest is, továbbá megsemmisültek a főváros Duna-hídjai.

3.5. Háborús kérdések

A korszak leginkább meghatározó kérdése az először csak a határokon kívül, majd az időszak végén az ország területén is zajló háború és annak kérdései. Ezzel a témakörrel huszonöt jelentés foglalkozik.¹⁴⁸

A nuncius az első időszakban (ez nagyjából az 1939–1941 közötti időszakot jelenti) elsősorban a határon túlról Budapestre beérkező információkat, kéréseket adta tovább. Ezek egy része ma már furcsán hat, a történelmi eseményeket ismerve majdhogynem másodlagos fontosságúnak tűnik, mint például egy magyar országgyűlési képviselő azért járt közre, hogy a meg szállás alatt lévő lengyel egyházmegyék részére Magyarországról misebort szállítsanak ki.¹⁴⁹ Arról, hogy ez a segítségnyújtás végül megvalósult-e, nincsen adatunk, de az bizonyos, hogy a nunciatura mindent megtett azért, hogy egyfajta segélyalap jöhessen létre, amely a lengyelek részére élelmiszer és egyébek vásárlását biztosíthatja. A magyar állam támogatását élvezte a terv,¹⁵⁰ ezért a németek is hozzájárultak, azzal a kitételrel, hogy ez a Német Vöröskereszten keresztül történhet meg.¹⁵¹ Megjegyzendő, hogy ezt az államokon (így nunciaturákon) át nyúló kezdeményezést a németországi nunciatura élén lévő, korábbi magyarországi nuncius Mons. Orsenigo* kontrollálta.

A háborús kérdések második szakasza már az után indult, amikor Magyarország katonai szempontból is belekeveredett a konfliktusba, tehát Teleki Pál halála után. Jugoszlávia megtámadása után már várható volt, hogy a szövetséges hatalmak hadat fognak üzeni Magyarországnak. Bárdossy miniszterelnök Serédi Jusztiniánon keresztül próbál-

146 Vö. 135. számú (1944. október 18.) jelentés.

147 Vö. 154. számú (1944. november 26.) jelentés.

148 20. számú (1940. május 18.); 23. számú (1940. június 13.); 24. számú (1940. június 22.); 25. számú (1940. július 6.); 26. számú (1940. július 12.); 27. számú (1940. július 27.); 63. számú (1941. december 4.); 64. számú (1941. december 11.); 89. számú (1943. november 9.); 90. számú (1943. november 13.); 94. számú (1944. március 20.); 110. számú (1944. augusztus 5. és augusztus 14.); 130. számú (1944. szeptember 27.); 131. számú (1944. szeptember 30.); 132. számú (1944. október 2.); 133. számú (1944. október 12.); 139. számú (1944. október 20.); 151. számú (1944. november 3.); 152. számú (1944. november 5.); 153. számú (1944. november 24.); 160. számú (1944. december 11.); 161. számú (1945. február 7.); 1662. számú (1945. február 16.); 163. számú (1945. március 25.); 164. számú (1945. március 28.) jelentések.

149 Vö. 20. számú (1940. május 18.) jelentés.

150 Vö. 26. számú (1940. június 12.) jelentés.

151 Vö. 27. számú (1940. június 27.) jelentés.

ta elérni, hogy ez ne következék be,¹⁵² de, ismerve a politikai helyzetet Rotta ezt szinte esélytelennek tartotta.¹⁵³ A nuncius megállapítja, hogy ez az ország közhangulatát nem igazán befolyásolta: „*Itt a nép egyfajta közönnyel fogadta ezt a hadüzenetet. Inkább jelzésnek tekintik, nem pedig tényleges háborús szándéknak; már csak azért is, mert nem tudják, a távolságok miatt, mit tehetne Anglia katonailag, miközben gazdasági téren már folyik a háború, mert egy ideje minden kereskedés megszakadt Anglia és Magyarország között, amelyet szorít a blokád, mint a tengelyhatalmakhoz tartozó többi országot is.*”¹⁵⁴

Rotta szintén fontosnak érezte, hogy beszámoljon honfitársainak, a Magyarországra internált olasz csapatoknak a helyzetéről. 1943. szeptember 3-án Dwight D. Eisenhower tábornok, a szövetséges erők főparancsnoka, az Egyesült Államok és Nagy-Britannia kormányai nevében, valamint az Egyesült Nemzetek érdekében eljárva és Pietro Badoglio marsall, az olasz kormány elnöke fegyverszüneti megállapodást kötött.¹⁵⁵ Nagyjából 1000 olasz katona ragadt Magyarországon, s őket különböző táborokban helyezték el. Maga a nuncius is felkereste őket, s igyekezett segíteni helyzetükben.¹⁵⁶ A nunciátúra fontosnak érezte, hogy az otthon maradt hozzátartozók számára információkat juttasson el, ezért számos katona adatát gyűjtötte be, s juttatta el a Vatikánba, ahol erre a célja létrehozta egy hivatalt, „Tájékoztató Iroda” néven.¹⁵⁷ A Magyarországon ragadt, vagy ide menekült olaszok helyzete azután vált rendkívül kritikussá, miután az országot 1944. március 19-én megszállták a német csapatok¹⁵⁸.

A háborús helyzet romlásával egyidőben felmerült Rottában a kérdés, hogy vajon milyen magatartást gyakoroljon az ország esetleges megszállása esetén. A Szentszék erre – bizonyos szinten – lakonikus választ adott: tegyen amit jónak lát, de, amennyiben lehetséges tartsa fenn a kapcsolatot a helyi püspöki karral.¹⁵⁹ Ehhez kapcsolódik az a kérdés is, amely arra vonatkozott, hogy vajon a papság meneküljön-e el, vagy pedig a végsőkéig maradjon szolgálati helyén.¹⁶⁰ Vatikán álláspontja határozott volt: „*a lelkipásztorkodó papság kötelessége, hogy ne hagyják el híveiket.*”¹⁶¹ Más kérdés, hogy számos pap, teljesen érthető okokból, ezt nem tartotta be, hanem igyekezett biztos helyre jutni. Ezek elhelyezéséről a püspöki körlevelek tanúskodnak, igyekeztek őket különböző feladatokkal (így jövedelemmel) ellátni.¹⁶² Mivel féltő volt, hogy az egyházmegyei központokkal nem lehet majd a kapcsolatot tartani, ezért több egyházmegyében un. érseki (püspöki) biztosokat neveztek ki.¹⁶³

A Szentszék összefoglalója megállapítja Magyarország tarthatatlan helyzetét: „*A magyarországi helyzet igen súlyos lehet: úgy tűnik, egyik oldalról az oroszok, másik oldalról*

152 Vö. 63. számú (1941. december 4.) jelentés.

153 Vö. 64. számú (1941. december 11.) jelentés.

154 Uo.

155 Az olasz katonai fegyverszünet feltételei, <http://www.bibl.u-szeged.hu/bibl/mil/ww2/doksi/k30903.html> (2022.04.29.).

156 Vö. 89. számú (1943. november 9.) jelentés.

157 Vö. 90. számú (1943. november 13.) jelentés.

158 Vö. 94. számú (1944. március 20.) jelentés.

159 Vö. 110. számú (144. augusztus 5.) jelentés.

160 Vö. 130. számú (1944. szeptember 27.) jelentés.

161 131. számú (1944. szeptember 30.) jelentés.

162 Vö. *Circulares litterae adioecesanae anno 1944. ad clerum archidioecesis strigoniensis dimissae*, 7965. sz.

163 I. h. 8993. sz.

*a németek versenyeznek, ki pusztít többet.*¹⁶⁴ 1944. december 11. és 1945. február 16. között a nunciusról nincsenek biztos adatai a Szentszéknek, nem lehetett tudni, hogy él-e, vagy pedig – sok ezer sorstársával együtt – meghalt Budapest ostromakor. Az első hír, hogy Rotta túlélte, 1945. február 16-án érkezett,¹⁶⁵ de még ezt sem lehetett igazán megerősíteni, végül Rotta március 25-én számolt be túlélésükről, s az átélt borzalmakról. Megdöbbenve számolt be arról, hogy a háború mennyire állattá teszi az embert: „Mivel a megszálló orosz katonáknak óriási szabadságot hagytak, akik állig felfegyverkezve portyáztak házról házra, betörve éjjel és nappal, az orosz megszállásnak az lett a következménye, hogy a házakat kifosztották, és eltűntek azok a szerény élelmiszer-tartalékok is, amelyek néhány családnál és egyes helyeken maradtak. Amint erre, sajnos, számítani lehetett, lányokat és asszonyokat erőszakoltak meg. Néhány apáca is áldozatul esett a katonák brutalitásának (egyikük a szüzesség valóságos mártirjaként halt meg), de, Istennek hála, nem sok ilyen eset volt.”¹⁶⁶ A háborús jelentéseket vizsgálva megállapíthatjuk, hogy azok nem elsődlegesen beszámolók, melyek a történelemlkönyvek pontosságával írnának a megtörténteokről. Erre nem is biztos, hogy szükség volt, hiszen a Szentszék – a hozzá befutó számtalan jelentés alapján – elég jól át tudta látni a helyzetet, ami kialakult Európában. Ezek a jelentések inkább érzéseket, benyomásokat, sőt nem egyszer félelmekeket sugároznak felénk, melyeken Rotta – elfogadva, hogy esetleg ebben a szolgálatban egy eltévedt golyó megölheti – felül tudott emelkedni.

3.6. Zsidókérdés

A legbővebb témakör az Apostoli Szentszék, a nunciatúra, személyesen Angelo Rotta és a magyar katolikus egyház lépéseit mutatja be, melyeket az üldözött zsidók érdekében tettek. E rendkívül bonyolult és összetett témával 74 jelentés foglalkozik.¹⁶⁷

164 Vö. 139. számú (1944. október 20.) jelentés.

165 Vö. 162. számú (1945. február 16.) jelentés.

166 163. számú (1945. március 25.) jelentés.

167 7. számú (1939. március 30.); 8. számú (1939. április 2.); 10. számú (1939. április 15.); 11. számú (1939. április 22.); 12. számú (1939. május 2.); 33. számú (1940. október 23.); 34. számú (1940. november 2.); 36. számú (1940. december 5.); 54. számú (1941. június 14.); 56. számú (1941. július 6.); 57. számú (1941. július 19.); 58. számú (1941. július 26.); 59. számú (1941. augusztus 21.); 61. számú (1941. november 2.); 62. számú (1941. november 24.); 67. számú (1942. január 29.); 72. számú (1942. március 13.); 74. számú (1942. március 20.); 75. számú (1942. április 17.); 76. számú (1942. május 1.); 78. számú (1942. augusztus 28.); 85. számú (1943. február 26.); 88. számú (1943-ban, ismeretlen időpontban); 92. számú (1944. február 2.); 93. számú (1944. február 6.); 95. számú (1944. március 30.); 96. számú (1944. április 5.); 97. számú (1944. április 7.); 98. számú (1944. április 19.); 99. számú (1944. április 28.); 100. számú (1944. május 1.); 101. számú (1944. május 23.); 102. számú (1944. május 24.); 103. számú (1944. május 29.); 104. számú (1944. június 10.); 105. számú (1944. június 18.); 106. számú (1944. június 24.); 107. számú (1944. június 25.); 108. számú (1944. július 11.); 109. számú (1944. július 14.); 112. számú (1944. augusztus 10.); 113. számú (1944. augusztus 18. előtt); 114. számú (1944. augusztus 18.); 115. számú (1944. augusztus 19.); 116. számú (1944. augusztus 20.); 117. számú (1944. augusztus 22.); 118. számú (1944. augusztus 28.); 119. számú (1944. augusztus 23.); 120. számú (1944. augusztus 28.); 121. számú (1944. augusztus 28.); 122. számú (1944. augusztus 31.); 123. számú (1944. szeptember 1.); 124. számú (1944. szeptember 4.); 126. számú (1944. szeptember 6.); 127. számú (1944. szeptember 9.); 238. számú (1944. szeptember 16.); 134. számú (1944. október 17.); 135. számú (1944. október 18.); 136. számú (1944. október 18.); 137. számú (1944. október 19.); 138. számú (1944. október 20.); 140. számú

Ez a számos irat több részre, témakörre osztható fel. A témakörök természetesen összefüggenek egymással, egymásra való hatásuk megkérdőjelezhetetlen. Ezek közül most két témakört vizsgálok meg tüzetesebben:

1. A zsidók elleni politikai lépések, ide értve a zsidótörvényeket;
2. A zsidók elleni fizikai atrocitások, illetve az erre adott egyházi válaszok;

Mint fentebb említettem, a két témakör szorosan összefügg, hiszen a jogfosztottság, melyet a politikai lépések teremtettek, lehetőséget biztosított a későbbi fizikai megsemmisítésre is.

A katolikus egyházat rég óta éri az a vád, hogy a 2. világháború idején nem tett volna semmit (máshol eleget) az üldözöttek, ide értve a zsidók, cigányok, másként gondolkodók megmentéséért. Ennek a véleménynek az egyik legjelentősebb képviselője volt Rolf Hochhuth, aki a *Helytartó*¹⁶⁸ című művében nem kevesebbet állít, mint, hogy az 1933-ban megkötött birodalmi konkordátum, melyet Eugenio Pacelli bíboros államtitkár (a későbbi XII. Piusz pápa) és Franz von Papen német kancellárhelyettes írt alá, nem más volt, mint lepaktálás a németekkel. S ettől kezdve – kis túlzással – a Vatikán mindent elnézett a hitleri Németországnak, többek között tudtak a zsidók deportálásáról és kiirtásáról, s ez ellen nem tettek semmit. Lényegében a pápát vonta felelősségre sok százezer ember haláláért. Ma már lehet arra utalásokat találni, hogy ezt a művet a szerző a KGB támogatásával és ösztönzésére írta meg,¹⁶⁹ de a köztudatban mégis benne marad az az álláspont, hogy XII. Piusz pápa „Hitler pápája” volt. Noha eddig is számos bizonyíték cáfolta ezt, a dokumentum szintű cáfolatra a Vatikáni Apostoli (Titkos) Levéltár XII. Piusz anyagának megnyitásáig kellett várnunk. Azóta számos, a témával kapcsolatos kötet¹⁷⁰ született már meg, mely remélhetőleg megújítja a „köz” véleményét az Apostoli Szent-szék tevékenységéről. Megjegyzendő, hogy a legtöbb – az egyházat elítélő – vélemény egyszemélyi „bűnösként” ítéli el XII. Piuszt, pedig, noha tény, hogy a katolikus egyház erősen központosított, de a döntések javát, és különösen azok előkészítését a „pápa emberei” végezték, akik – amint ebben a kötetben is megjelenik – számtalan lépést tettek az üldözöttek érdekében. S itt nem csak a csoportokat, hanem az egyéneket is érthetjük, hiszen a Vatikánban működő segítő iroda révén egyéni sorsokról is lehetett információt kérni. A továbbiakban azokat a témákat vizsgálom meg, melyekkel a magyarországi nunciatura komolyabban foglalkozott.

(1944. október 21.); 141. számú (1944. október 21 és 23.); 143. számú (1944. október 23.); 144. számú (1944. október 22.); 145. számú (1944. október 26.); 146. számú (1944. október 26.); 147. számú (1947. dátum nélkül); 148. (1944. október 26.); 149. számú (1944. október 29.); 150. számú (1944. november 2.); 154. számú (1944. november 26.); 155. számú (1944. november 27.); 156. számú (1944. december 4.) jelentések.

168 HOCHHUTH, Rolf: *A helytartó*. Európa, Budapest 1966.

169 Vö. Szovjet titkosszolgálati program volt XII. Piusz befektítése?, in: Magyar Kurir 2012. augusztus 23. <https://www.magyarurkurir.hu/hirek/szovjet-titkosszolgálati-program-volt-xii-piusz-befektítése> (2022.04.23.)

170 Lásd: Johan ICKX: *XII. Piusz és a zsidók*, Európa Kiadó, 2021.

3.6.1. A zsidók elleni politikai lépések

Az, hogy a zsidókat minél inkább kizárják a mindennapok különböző tevékenységeiből (gazdaság, közelet, stb.), nem új és nem magyar „találmány”. Számos országban figyelhetünk meg bizonyos szintű jogi, de akár fizikai progromokat a zsidó vallású emberek ellen. A Magyar Statisztikai Szemle adatai alapján, az 1930-as népszámlálás adatai szerint, az ország népességének 5,1 százalékát alkotó zsidó vallásúak az iparból élők (keresők és eltartottak) 7,6, a kereskedelemről élők 42,9, a hitelüzletből élők 29,3 százalékát tették ki. Megjegyzendő, hogy az egyes foglalkozási ágakon belül a zsidók magasabb arányszámban szerepeltek a tulajdonosi, üzletvezetői és tisztviselői kategóriákban, mint az alacsonyabb beosztású, fizikai munkát végző személyzet között.¹⁷¹

Foglalkozási ág	Tulajdonos	Tisztviselő	Segédszemélyzet
Önálló vállalkozók, üzlettulajdonosok	11%	33,3%	5,6%
Kereskedelem	42,9%	52,8%	30,2%
Hitelügylet	68,8%	35,7%	3,1%

3. számú táblázat: A különböző foglalkozásokban dolgozó zsidó személyek foglalkoztatási szintjének aránya

Az ún. szabadfoglalkozású személyek tekintetében még inkább jól megfigyelhető a zsidó személyek magasabb reprezentációja.

Foglalkozási ág	Zsidó	Egyéb nemzetiség
Ügyvéd	49,2%	51,8%
Ügyvédsegéd (jelölt)	34,9%	65,1%
Ügyvédirnok	30,6%	69,4%
Orvos	34,4%	65,6%
Gyógyszerész	18,9%	81,1%
Állatorvos	24%	76%
Újságíró	31,7%	68,3%
Színész	24,1%	75,9%

4. számú táblázat: A szabadfoglalkozásúak nemzetiségi aránya

A zsidó szabadfoglalkozásúak többsége a nagyobb városokban, elsősorban a fővárosban, Budapesten működött, mégpedig a jobban jövedelmező pozíciókban. Így például

¹⁷¹ Lásd 6. számú (1939. március 8.) jelentést.

míg az összes orvosoknak 34,4 százaléka volt zsidó, a magánpraxist folytató orvosok között számuk 54,5 százalékra emelkedett.¹⁷²

Az, hogy a zsidók ilyen szinten túl voltak reprezentálva bizonyos foglalkozási ágakban, számos nehézséget okozott, különösen azon – más vallású – személyek számára, akik hiába kilincseltek a gazdasági világválság közepette álláshelyért, s ez egyre nagyobb feszültséget okozott. Ez által a „zsidókérdés” egyre inkább előtérbe került. A katolikus egyház hozzáállása némiképp kettős volt Júda népe iránt, amely azért jelentősen megkülönböztethető a náci fajelmélettől. A náci felfogás szerint a zsidók eleve bűnösök, s ez nem másból, mint zsidóságukból fakad, addig a „keresztény antiszemitizmus” szerint vannak tipikus „zsidóbűnök” (pl. uzsora, sikkasztás, hamis eskü, kerítés, stb.), de a lényeg az asszimiláció, tehát aki belép a kereszténységbe, s elfogadja annak erkölcsi elveit, az mentesül ezektől.¹⁷³ Annak kérdése, hogy vajon a német alapú, vagy pedig az úgymond keresztény alapú antiszemitizmus, tehát egyik oldalról faji jellegű, másik oldalról pedig személyes döntés jellegű kérdés legyen, hogy kit is kell zsidónak tekinteni, a II. zsidótörvény tárgyalásánál csúcspontot ért el. Az első zsidótörvény¹⁷⁴ elsősorban gazdasági jellegű volt. Ennek a törvénynek a lényege az volt, hogy a tíznél több alkalmazottal dolgozó hitelintézeteknél, ipari és kereskedelmi üzemeknél a hivatalnokként alkalmazható zsidók számát 20 százalékra korlátozta, valamint ugyanígy 20 százalékban állapította meg a szabadfoglalkozású, tehát az ügyvédi, orvosi, gyógyszerészi, újságírói, színészi és hasonló foglalkozásra engedhető zsidók számát. A törvény meghatározása szerint zsidónak tekintendő az, aki zsidó vallású, illetve csak 1919. július 31-e után keresztelkedett ki. Hősi halottak családtagjai, hadirokkantak, a háborúban kitüntetettek és hasonlók kivételben részesültek. A törvény egyébként nem érintette a zsidók emberi és állampolgári jogait, sem vagyonukat.¹⁷⁵

Serédi Jusztinián bíboros, esztergomi érsek a törvényjavaslat felsőházi vitájában kifogásolta, hogy indokolatlan az, hogy olyan személyeket, akik meggyőződésük, mondhatni megtérésük miatt a törvényben meghatározott időpont után keresztelkedtek meg, gyermekeikkel együtt zsidónak kell tekinteni, s ez által a keresztség szentségének hatását (ebben némileg visszahangzik a „zsidóbűn” kérdése, melyet a keresztség eltöröl) bármiféle emberi törvénnyel határidőhöz kössék.¹⁷⁶ Végül hosszas vita után elfogadták a javaslatot, mivel azt remélték, hogy ezzel a témát le lehet zárni, a szélsőjobb is kapott valamit, de különösebben nem ártottak a zsidóknak sem.

Sajnos ez nem így lett, rövid időn belül újabb javaslat született, melyet Imrédy Béla miniszterelnök terjesztett a parlament elé „a zsidók közéleti és gazdasági térfoglalásának korlátozásáról”. Az ún. második zsidó törvény sokkal radikálisabb lett:

1. A szabadfoglalkozású szakmákban maximum 6%-os arány;
2. A kereskedelemben max. 12%, de zsidó új üzletet nem nyithat, egészen addig, amíg a zsidó üzletek aránya 6%-ra nem csökken;
3. Zsidó nem lehet lapkiadó, szerkesztő, színházigazgató;

172 Magyar Statisztikai Szemle XVI (1938) 1. köt. 387–388.

173 Vö. Kovács Alajos: *A zsidók térfoglalása Magyarországon*. Budapest 1922. 50sk.

174 Vö. 1938. XV. tc. „a társadalmi és a gazdasági élet egyensúlyának hatályosabb biztosításáról”.

175 Lásd a 7. számú (1939. március 30.) jelentést.

176 Vö. Serédi hercegprímás, Glattfelder püspök* és Imrédy miniszterelnök beszéltek a Felsőház egyesített bizottságában, in: *Nemzeti Újság*, 1938. május 21. 1.

4. Megfosztotta a szavazati jogtól mindazokat, akik (vagy akár őseik) 1867. július 1-je után vándoroltak be Magyarországra;
5. Az Alsóházba történő megválasztást olyan feltételekhez kötötte, amely lényegében azt lehetetlenné tette, bár a Felsőházi képviselőket nem érintette;
6. A zsidó származású bírakat kényszernyugdíjazták;
7. Kijelentette a törvény, hogy zsidó személy sem honosítás, sem házasság révén nem szerezhet magyar állampolgárságot.

Ezeknél is lényegesebb kérdés, hogy a zsidóság meghatározásánál elvetették annak gondolatát, hogy a megkeresztelkedéssel a zsidó identitás elveszik, a megkeresztelt zsidókat is teljesen beilleszkedésképtelenné, „idegen fajtának” tekintette, mint a ki nem tért személyeket. Ez volt az a pont, amely miatt az egyházakkal az összetűzés elkerülhetetlennek látszott, s melyre Angelo Rotta is számos jelentésben kitért. A vita felmerülésekor Rotta még reménykedett abban, hogy a „ki a zsidó” kérdésben a kormányzat engedni fog, bár sok reményt nem fűzött hozzá, hogy ez maradéktalanul meg fog felelni a katolikus egyház elvárásainak: „*Mivel a tervzet alap gondolata rasszista, de ugyanakkor tekintettel van a keresztségre, zavaros és bonyolult lett a szövege; nem nagyon érthető. Bizonyos, hogy a felsőházban valamennyit módosítanak rajta, és jó irányban, de maradéktalanul elérni azt, ami kívánatos volna, nem lesz lehetséges.*”¹⁷⁷ Bár Teleki Pál miniszterelnök próbálta nyugtatni a kedélyeket, mondván ezzel a tervzettel a kormány nem akarja elismerni a rasszista elméleteket, de lényegi változtatásokat nem kívántak tenni, még úgy sem, hogy kineveztek egy egyházi személyekből álló különbizottságot a javítandó módosítások kialakítására.¹⁷⁸ Teleki Pál miniszterelnök a vita során, valamint a háttérbeszélgetések során azzal érvelt, hogy szükség van, a küszöbön álló országgyűlési választások előtt túlfűtött antiszemita hangulatot az újabb zsidótörvény által lecsillapítani, mivel félt, hogy ellenkező esetben a szavazóurnáknál a szélsőjobb fog győzni, s ez esetben a zsidók sorsa még sokkal rosszabbra fordulhat. Abban az esetben, ha a Felsőház elveti a javaslatot, vagy ahhoz a tíz módosításhoz, melyet kialakítottak ragaszkodik, magát a törvényjavaslatot veszélyeztetik, hiszen a módosításokat az Alsóház elvetheti, de akár, ha a képviselőház ragaszkodik hozzá, akkor másodszori szavazással a felsőház elvetése és a kormányzó vétója ellenére is törvénné emelheti azt. Ebben a keresztény státusz tekintetében olyan módosítást kívántak hozni, hogy csak az nem tekinthető zsidónak, akit legalább húsz éve megkereszteltek (más változatban 1939. január 1-je előtt), a keresztény vallást gyakorolja, s az őseinek legalább 1848-tól Magyarországon kellett élnie, de ezt a módosítást az Alsóház elvetette.¹⁷⁹ Serédi bíboros álláspontját a nuncius az alábbiakban interpretálta Róma felé: „*(...)Serédi bíboros Őminenciája ma, amikor a felsőházban megkezdődött a tervzet vitája, szót kért és többek között kijelentette, hogy a törvény a jelenlegi formájában nem felel meg a katolikus tanítás elveinek; tekintettel azonban a körülményekre, a nagyobb baj elkerülése végett, tehát a kisebbik rosszat választva, nem fogja ellenezni a törvény jóváhagyását.*”¹⁸⁰

A primás hiába hivatkozott arra, hogy „*(...) igen sajnálatos volna, ha a keresztény állam törvényhozásában keresztény állampolgárokat 'zsidó'-nak minősítenének és ezen*

177 7. számú (1939. március 31.) jelentés.

178 Vö. 8. számú (1939. április 2.) jelentés.

179 Vö. 11. számú (1939. április 22.) jelentés.

180 10. számú (1939. április 15.) jelentés.

a címen egyéb ok nélkül – ezt hangsúlyozom, hogy egyéb ok nélkül – megfosztanak őket olyan jogoktól, melyek őket addig a többi keresztény állampolgárokkal együtt megillették.”¹⁸¹ Teleki Pál abban reménykedett, hogy a törvény elfogadásával a zsidókérdés lezártnak tekinthető, de végül nem így alakult. A nuncius már 1940-ben jelezte az Apostoli Szentszék kérdésére,¹⁸² hogy valóban újabb jogszabályt kívánnak hozni, mely kifejezetten nehezíteni fogja a konvertált magyar zsidók amúgy is nehéz helyzetét. A Szentszék ezt elutasító véleményét – közvetetten és közvetlenül is – kommunikálta Rotta a magyar kormány felé: „(...)néhány napja megkértem a veszprémi püspököt, aki jó viszonyban van gr. Teleki miniszterelnökkel, hogy az első alkalommal, amikor legközelebb találkozik vele, juttassa kifejezésre a nevemben, hogy a Szentszékre lesújtó hatást tenne, ha drákói intézkedéseket hoznának a zsidók ellen, még ha meg is keresztelték őket, különösen, ami a nem árja fajú, jóllehet megkeresztelt emberek és az árja származásúak közötti házasság akadályozásának bevezetését illeti. A magyar külügyminiszterrel ma este folytatott beszélgetés során, (...) személyesen én is ütöttem ezt a vasat. Azt mondta, hogy határozott tervezet még nincs, és hogy ő személyesen ugyan kívánatosnak tartja a jelenlegi, kissé zavaros törvény egyszerűsítését és világosabb megfogalmazását, azt azonban nem szeretné, hogy olyan szigorú szabályok szülessenek, amelyek miatt ellentétek is kialakulhatnak az Apostoli Szentszékkel(...)”¹⁸³

Végül a harmadik zsidó törvény tervezetét már Teleki Pál halála után Bárdossy miniszterelnök nyújtotta be. Ez még radikálisabban terjesztette ki a fajelmélet-kérdését, hiszen az egyik legbensőbb személyes kérdésről, a család kérdéséről is határozni kívánt:

1. súlyos büntetés terhe alatt tiltotta meg a zsidók és nem zsidók közötti házasságot és házasságon kívüli nemi érintkezést;
2. házassági akadálnak minősítette a fertőző gümőkór, a fertőző nemibaj mellett a zsidó származást.

Serédi – a Magyar Katolikus Püspöki Kar nevében – határozottan tiltakozott az ellen, hogy, bár az tény, hogy a zsidók és katolikusok közötti házasságkötést az egyházjog tiltja, azonban a javaslat a megkeresztelt zsidókat továbbra is zsidónak minősíti, s nekik is megtiltja a nem zsidó származású keresztényekkel a házasságot. Ez pedig beavatkozásnak minősül az egyház(ak) belső életébe, hiszen az államnak nincsen joga megmondani, hogy az egyház kinek engedélyezi a házasság szentségét. A prímás a törvényjavaslat vitájában az alábbiakban fejtette ki véleményét: „amennyiben tehát a tilalom a keresztényekre is vonatkozik, a javaslatot el nem fogadhatom, mert az egyházban sohasem volt, most sincs és a jövőben sem lesz olyan törvény, amely a keresztelteknek – ha egyébként közöttük házassági akadály nem forog fenn – pusztán származásuk miatt megtiltaná a szentségi házasságot. Pedig ez a törvényjavaslat, amely a keresztény Magyarország keresztény országgyűlése elé került, talán legnagyobb részét éppen a zsidó származású keresztényeket érinti s ezek házasságát kívánja lehetetlenné tenni, illetőleg őket és gyermekeiket s ezek utódait in aeternum visszazsidósítani (...)”¹⁸⁴

Az egyházak ellenzése nem tudta megakadályozni, hogy a felsőház a harmadik zsidó-törvényt végül 65 szavazattal, 53 ellenében elfogadja. Az egyedüli engedmény a felsőház

181 *Felsőházi Napló (1935–1939) IV*, 135–138.

182 Vö. 33. számú (1940. október 23.) jelentés.

183 34. számú (1940. november 2) jelentés.

184 *Felsőházi Napló (1939–1945) II*, 282–286.

által 77:50 arányban megszavazott és a kormánytól és a képviselőháztól elfogadott módosító javaslat volt, mely a keresztényekkel kötendő házassági tilalom alól kivette azokat, akiknek csak két nagyszülőjük volt zsidó, maguk viszont már kereszténynek születtek, illetve 7 éves koruk előtt megkeresztelkedtek.¹⁸⁵ A nuncius magát a törvényt visszavezeti a korábban elfogadott kötelező állami házasságkötés kérdésére, hiszen ez által elveszett a keresztény házasság igazi értelme, azt viszont kiemeli, hogy a püspöki kar egységes kiállása a törvény ellen „becsületére válik”.¹⁸⁶ Maga Angelo Rotta is megpróbált lépéseket tenni, személyes kihallgatást kért Bárdossy miniszterelnöktől, amely sikertelennek bizonyult,¹⁸⁷ de hasonlóképpen nem vették figyelembe a Szentszék diplomáciai lépéseit, amelyben aggodalmait fejezte ki a törvény elfogadásából fakadóan, s reményét, hogy ha már megszületett ez a törvény, az abban foglaltakat nem kívánják komolyan alkalmazni, s a kormány valamilyen szintű gyakorlati enyhítésekkel fog élni.¹⁸⁸

Az megállapítható, hogy a magyar püspökök (s ezt támogatva Rotta is) a kisebb rossz próbálták elérni a zsidótörvények megalkotásakor. Viszont azt világosan kell látnunk, hogy azzal, hogy ezeket a törvényeket elfogadták Magyarországon is elindult a lakosság egy jelentős részének alacsonyabbrendű lényre való degradálása, állampolgári jogaitól, életlehetőségétől, vagyonától, személyi szabadságától és emberi méltóságától való fokozatos megfosztása. Néhány éven belül ez oda vezetett, hogy akár a gyerekekről keresztényként élő, a zsidó identitástól teljesen távol álló személyeket is zsidónak minősítették, s ez elég volt 1944 után ahhoz, hogy ne csak vagyonuktól, hanem ezen személyeket életüktől is megfosszák.

3.6.2. *A zsidók elleni fizikai atrocitások, illetve az erre adott egyházi válaszok*

A zsidók elleni erőszakos fellépés több szakaszra osztható, s egyértelmű vízvonalasítás 1944. március 19-e, amikor is a német csapatok megszállták az országot, s az a maradék biztonság, amely addig még felmutatható a zsidónak minősített személyekkel szemben is, megszűnt. Természetesen nem lehet azt mondani, hogy addig nem voltak ellenük atrocitások, ide értendő – a bár nem magyar állampolgárokkal szembeni – kamenyec-podolszkiji tömeggyilkosság, mely a magyar hatóságok tudtával s előkészítésével zajlott le, majd az újvidéki vérengzés, mely tény, hogy nem elsősorban a zsidó lakosság ellen zajlott, de a kivégzettek nagyjából 25%-a volt zsidó.

Egyfajta, mondhatni különleges helyzetbe kerültek mindazon – szinte kizárólag – férfiak, akiket honvédségi kiegészítő munkákra soroztak be. A második zsidótörvény rendelkezései alapján a zsidókat a hadseregből is ki kellett valamilyen módon zárni, de mint munkaerőre (árokásás, temetés, fizikai munkák) továbbra is igényt tartottak rájuk. Fontos megjegyezni, hogy itt nem „csak” zsidókról, hanem olyan személyekről is beszélünk, akik akár születésüktől keresztények voltak, de felmenőik miatt törvényileg besorolták a zsidók közé. Az 1940 nyarán lezajlott mozgósítási program keretében „különleges munkásszázadok”-ba hívták be a zsidókat. Bácska és Észak-Erdély visszacsatolása után a

185 Vö. 57. számú (1941. július 19.) jelentés.

186 Vö. 54. számú (1941. június 14.) jelentés.

187 Vö. 56. számú (1941. július 6.) jelentés.

188 Vö. 61. számú (1941. november 2.) jelentés.

nemzeti kisebbségekhez tartozókat is kezdték külön kezelni, a baloldali munkásmozgalmiak pedig eleve a rendszer ellenségeinek számítottak. 1942 második felében számos katonaköteles korú zsidót hívtak be munkaszolgálatra, mivel a 2. magyar hadsereggel egyre több munkaszolgálatos századot is Ukrajnába vezényeltek. Ezt a fajta sorozást – mely a nyilas hatalomátvétel után még inkább felgyorsult – a nuncius deportálásnak nevezte.¹⁸⁹ A kutatások és a statisztikák szerint a második magyar hadsereg kötelékébe különböző típusú munkaszolgálatos-századokba beosztva nagyjából 50 000 zsidó tartozott.¹⁹⁰

1943 január közepén, a Don melletti összeomláskor a munkásszázadok is nagy veszteségeket szenvedtek, sokan szovjet hadifogságba estek vagy éppen egyenesen – abban reménykedve, hogy helyzetük javulni fog – oda menekültek. A magyar hatóságok hozzáállása a zsidónak minősített munkaszolgálatosokkal kettős volt. Egyfelől, mint zsidókat megvetették, másfelől viszont nélkülözhetetlenek voltak, hiszen azokat, akiket felváltottak a fizikai munkavégzésben, a frontra lehetett vezényelni. 1944 márciusában a zsidó munkaszolgálatosok száma 63 000 fő volt. 1944. október 26-án, a nyilas hatalomátvétel után német kérésre elrendelték 70 munkaszolgálatos század átadását a németeknek a magyar határ környékén tervezett, Bécs védelmét szolgáló erődítményrendszer (a „keleti fal”) kiépítéséhez.

A nunciatúrára több megkeresés is beérkezett, melyben munkaszolgálatot betöltő személyeket kerestek hozzátartozók. Sokakról ma már nem lehet információt találni, de például az 1945. májusában (már a felszabadítás után) elhunyt Hillel Lichtenstein, Salomon Lichtenstein bethleni főrabbi¹⁹¹ fiának sorsa felderíthető.¹⁹² Hasonlóan megismerhető Dr. Rajna György élete is,¹⁹³ aki ügyvéd volt, s munkaszolgálatosként a Dontól nem messze tűnt el. Ő az egyike annak sok ezer áldozatnak, akiről nem lehet tudni mikor, s hol halt meg, s hogy hol van eltemetve.¹⁹⁴

Természetesen nagyon sok olyan személy is volt, akik nem voltak munkaszolgálatosnak beosztathatók. Őket – is – sújtotta az egyre inkább érezhető antiszemitizmus. A német megszállás egyik fontos célja volt az ország „zsidótlanítása”. A megszálló csapatokkal együtt Magyarországra érkezett az ún. különleges bevetési egység (Sondereinsatzkommando). Fő szervezője Adolf Eichmann SS-Obersturmbannführer volt.

A zsidóellenes intézkedések első hullámát a 1944. március 29-én tartott kormányülésen fogadták el. Ekkor döntöttek a zsidó tulajdonú gépkocsik és telefonkészülékek elkobzásáról.

Újabb „tiltott” szakmákat határoztak meg, ahol már nem is csak arányokat szabtak meg, hanem egyszerűen minden zsidónak (illetve zsidónak minősített személynek) tilos volt munkát vállalnia:

- a közigazgatási apparátusban;
- színház és filmművészetben;

189 Lásd a 102. számú (1944. május 24.) jelentést.

190 Randolph L. BRAHAM: *A népiértés politikája: a holocaust Magyarországon*, ford. Zala Tamás és mások, 2. Belvárosi Könyvkiadó, Budapest 1997. 289–350.

191 Vö. 88. számú (1943.) jelentés.

192 *Holocaust Survivors and Victims Database*, in: https://www.ushmm.org/online/hsv/person_view.php?PersonId=5916747 (2022.04.29.).

193 Vö. 92. számú (1944. február 2.) jelentés.

194 *Holocaust Survivors and Victims Database*, in: https://www.ushmm.org/online/hsv/person_view.php?PersonId=5855839 (2022.04.29.).

- sajtóban;
- ügyvédi, ügyészi és bírói kamarában.

Ezt követően újabb és újabb rendeletek jelentek meg, amelyek lépésről lépésre szorították ki a zsidókat a társadalomból: zsidók nem járhattak a keresztyékekkel együtt moziba, színházba, kitiltották őket a strandokról és a fürdőkből, csökkentették élelmiszeradagjaikat: a zsidók külön élelmiszerjegyet kaptak, naponta csupán egy-két órán át volt szabad bevásárolniuk, az utazási lehetőségeiket szigorították, a pályaudvarokon az ún. magyar Gestapo állandóan razziázott, összességében, mintegy száz rendeletben korlátozták jogaikat.

A Sztójay-kabinet új belügyi vezetésével (Jaross Andor* belügyminiszter, Bakó László és Endre László államtitkárok) elkezdődött a zsidókérdés „végső megoldása” Magyarországon. Ez – még a németek számára is – meglepő hatékonysággal haladt előre: 1944. április közepe és július eleje között több mint százhatvan gettóban vagy gyűjtőtáborban 437 ezer zsidót tartottak fogva. A zsidók gettóba költöztetését hivatalosan és az egész országra érvényesen az április 28-án kiadott 1944. évi 1610 M.E. miniszterelnöki rendelet tette lehetővé.

A kötelező munkaszolgálatnak álcázott deportálás ellen a nuncius – Róma kifejezett utasítására – tiltakozott a hatóságoknál, de sok reményt nem fűzött a helyzet javulásához.¹⁹⁵ A Szentszék külön felszólította Rottát, hogy jelezze a magyar püspökök felé, mindenképpen erőteljesebben lépjenek fel a kegyetlenkedések ellen,¹⁹⁶ mely kérésnek Serédi érsek körlevélben tett eleget.¹⁹⁷ Május 15. és július 8. között a holokauszt legnagyobb deportálási akciójának keretében mintegy 435 ezer embert deportáltak – 10-15 ezer kivételével – Auschwitz-Birkenaubába, ahol 320 000-en azonnal gázkamrába kerültek, és nagyjából 110 000 foglyot kényszermunkára osztottak be.¹⁹⁸

A szállítás embertelen voltáról a nuncius is beszámolt: „Minden tehervagonba 70–80 vagy még több embert zsúfolnak össze tekintet nélkül életkorra, nemre, vallásra. A vagonokat lezárják, az emberek kevés vagy semmi élelmet és vizet kapnak, útközben sokan megfulladnak, szomjan halnak vagy a kellemetlenségekbe pusztulnak bele.”¹⁹⁹

Az egyre romló hadi helyzet, a külföldi tiltakozáshullám²⁰⁰ (július 25-én XII. Pius pápa,²⁰¹ 26-án Franklin Delano Roosevelt amerikai elnök, 30-án pedig V. Gusztáv svéd király küldött tiltakozó levelet Horthynak) és az auschwitzi tömegmészárlásokról szóló hírek (pl. Auschwitz-jegyzőkönyv²⁰²) hatására a kormányzó 1944. június 26-ára koronatanácsot hívott össze, melyen javasolta a deportálások beszüntetését, amely döntés július 6-án hatályba lépett. Bár azt többek között Bakó és Endre államtitkárok mindenképpen megakarták akadályozni (akár állameszély által is²⁰³), érveik szerint mondván: a lakosság üdvözölte a zsidók gettósítását, eltávolításukkal megszűnt a feketepiac, a gettók és gyűj-

195 Vö. 102. számú (1944. március 24.) jelentés.

196 Vö. 103. számú (1944. május 29.) jelentés.

197 Vö. 109. számú (1944. július 14.) jelentés.

198 Vö. Randolph L. BRAHAM: *A magyar Holocaust*. Gondolat Kiadó, Budapest 1989. II. kötet, 21.

199 105. számú (1944. június 18.) jelentés.

200 Vö. 105. számú (1944. június 18.) jelentés.

201 Vö. 109. számú (1944. július 18.) jelentés.

202 *Az Auschwitz Jegyzőkönyv*, in: http://www.bibl.u-szeged.hu/bibl/mil/ww2/doksi/au_jegy_1.html (2022.04.29.).

203 Vö. 109. számú (1944. július 14.) jelentés.

tótáborok ellátása jó, a hatóságok szigorúan, de a keresztény könyörületeség szellemében jártak el. Ezt az állítást – legalábbis a kormányzótanács tagjai közül senki sem hitte el. Összességében viszont Horthy sikert ért tel, még ha ideiglenesen is, de a deportálás leállt, de a fő felelős Baký és Endre államtitkárok eltávolítása csak szeptember közepén történt meg.²⁰⁴

A Szálasi-féle hatalomátvétel után viszont már nem volt akadályozó tényező, sőt az addig bizonyos szinten védett budapesti zsidók is sorra kerültek.²⁰⁵ A budapesti úgynevezett „csillagos házak” lakói közül október 20-tól a 16 és 60 év közötti férfiakat és a 16 és 40 év közötti nőket árokásó századokba szervezték, s közülük sokan meghaltak a nehéz munkakörülmények miatt, de nem egyszer előfordultak gyilkosságok is.²⁰⁶

1944. november 6-tól elindultak az un. halálmenetek, melynek célja az „ingyenes munkaerő” nyugatra „menekítése” volt, persze nem humanitárius célból, hanem hogy legyen, aki ellátja a védelmi állások kiépítéséhez feltétlenül szükséges kulimunkákat. Ettől függetlenül: „[a] Zsidók elleni harc kiéleződött, valóban embertelenül folyik; minden zsidó köteles a gettóban lakni, óriási zűrzavar; nyilaskeresztes párt szerint minden megengedhető zsidókkal szemben, lopás, testi sértés, gyilkosság nagyon gyakori, sok öngyilkosság.”²⁰⁷

Szálasi november 17-én „végleges” zsidóügyi tervet készített, melyben a Magyarországon tartózkodó zsidókat hat csoportba osztotta.

1. Külföldi menlevéllel rendelkező zsidók. (többek között a nunciátúra is több, mint 10 ezer menlevelet adott ki)²⁰⁸;
2. A Németországnak „kölcsonadandó” zsidók;
3. A Magyarországról való távozásukra váró zsidók:
 - a. kölcsonzsidók, akik még nem indultak útnak Németország felé;
 - b. nem szállítható idősök, betegek;
 - c. a Nemzetközi Vöröskereszt védelme alatt álló gyerekek;
 - d. keresztény zsidók.
8. Mentességgel rendelkező zsidók.
9. Zsidó származású keresztény egyházi személyek.²⁰⁹
10. Idegen állampolgárságú zsidók.²¹⁰

Szálasi tervei szerint az 1. 5. és 6. kategóriába tartozó zsidók egy bizonyos határidőn belül szabadon elhagyhatták az országot. A 2. kategóriába soroltak Németországba kerülnek, a 3. csoport tagjait távozásukig gettóba zárják. A 4. kategória zsidói ez alól mentesülnek, de továbbra sem lehetnek a magyarokkal egyenlő állampolgárok. A bonyolult kategorizálás kiskapui lehetővé tették a védettségi rendszer kialakulását és a semleges országok, valamint a Vatikán képviselőinek széles körű embermentő tevékenységét, melyre

204 Vö. 128. számú (1944. szeptember 16.) jelentés.

205 Vö. 135. számú (1944. október 18.) jelentés.

206 Vö. 145. számú (1944. október 23.) jelentés.

207 154. számú (1944. november 26.) jelentés.

208 Vö. 155. számú (1944. november 27.) jelentés.

209 Vö. 98. számú (194. április 19.) jelentés.

210 Az idegen származású zsidók érdekében a nunciátúra számos esetben küldött jelentést. Sok esetben jártak el a szlovákiai zsidók érdekében – lásd: 72. számú (1942. március 13.), 74. számú (1942. március 20.), 76. számú (1942. május 1.), 85. számú (1943. február 26.), 96. számú (1944. február 6.) jelentések, illetve a horvátországi zsidó gyermekek érdekében 78. számú (1942. augusztus 28.) jelentés.

a Szenszék külön is felszólította a nunciust: „Továbbra is sürgető felhívások érkeznek könyörögve, hogy Szentatya járjon közben sok ember érdekében akik üldözésnek és erőszaknak vannak kitéve vallásuk, származásuk vagy politikai okok miatt. Eminenciád közismert buzgalmával szíveskedjék folytatni áldásos tevékenységét ottani püspöki karral együttműködve, lehetőleg jobban segítve Legfőbb Főpap atyai igyekezetét és megmutatva mindenkinek, hogy Katolikus Egyház mindent megpróbál jelenlegi nehéz körülmények között is, hogy végezze egyetemes szeretetszolgálatát.”²¹¹

A halálmenetek csökkenésében fontos szerepet játszottak a semleges országok és a Vatikán éles hangú tiltakozó bírálatai is,²¹² amelyekben felszólították Szálásit, hogy állítsa le a deportálásokat. Rotta jelentése alapján: „A memorandumot, (...) én és a svéd követ nyújtottuk be a semleges országok képviselőinek nevében, akik kétszer ültek össze ebben a tárgyban a nunciaturán. Inkább enyhítve, mint eltűlözva foglaltuk össze benne a dolgok tényleges állását. Gyakorlati eredményt nem reméltünk tőle, tekintettel a nyilaskezes tömeg vallási tudatlanságban és elvakult zsidógyűlöletben gyökerező mentalitására, ugyanis ezek igazán hihetetlen kegyetlenséggel hajtják végre a kapott utasításokat; [csak] egy megnyilvánulást akartunk tenni, amelyet a polgári és keresztény lelkiismeret diktál.”²¹³ Ahogy azonban december elején kiderült, hogy a semleges országok nem fogják elismerni Szálasi rendszerét és kormányát, a nyilas vezetés számára érdektelenné vált a helyzet fenntartása. A védett zsidók helyzete folyamatosan romlott, rendszeressé váltak a nyilas terrorakciók, gyilkosságok, Dunába lövések, valamint minden addigi esetleges kedvezményt vissza akartak vonni: „(...) [az] Jelző kormány által engedélyezett minden kivételt visszavontak, még zsidókkal kötött egyes házasságok felbontását is el akarják érni. Nem lesznek deportálások hanem kényszermunka Magyarországon (?); párttagok sok kegyetlenséget követtek el.”²¹⁴

Budapesten körülbelül 8 ezer zsidót gyilkoltak meg, további mintegy 9 ezer zsidó a bombázás, az éhezés, a betegségek következtében halt meg, vagy helyzete kilátástalansága miatt öngyilkos lett. Összegezve a hazai zsidóság nagy része meghalt, – a mai országterületre kalkulálva – a budapesti zsidóság kb. 40%-s, a vidéki zsidóságnak pedig mintegy 75%-a vesztette életét.

3.7. Összefoglaló jelentés

Ebben a fejezetben egy egészen különleges jelentést²¹⁵ vizsgálom meg, amely egy ekkor bevezetésre került új rendszer bizonyítéka, melyben a nuncius három évente egy összefoglaló jelentést küld, melyben összegzi tapasztalatait az adott terület politikai és egyházi viszonyairól, illetve a vallást érintő közvetlen hírekről. Ez a jelentés 1943-ban keletkezett, sajnos a következő összefoglaló jelentés időpontjában Angelo Rotta már csak névleg volt magyarországi nuncius, mivel 1945. áprilisában el kellett hagynia az országot. Az összefoglaló jelentés, mint a nevéből is adódik, számos témát érint, s ezek jól

211 142. számú (1944. október 23.) jelentés.

212 Vö. 105. számú (1944. június 18.) jelentés.

213 155. számú (1944. november 27.) jelentés.

214 143. számú (1944. október 23.) jelentés.

215 84. számú (1943. február 25.) jelentés.

mutatják, hogy mely kérdések kötötték le Rotta figyelmét. A jelentés két nagyobb témát érint: az egyik mondhatni a világi kérdések, melyek a politikai eseményeket, a másik pedig az egyházi viszonyokat tartalmazza. Arra ebben a bevezetésben nincsen mód, hogy valamennyi felmerülő témával bővebben foglalkozzunk, ezért a világpolitika terén a háború kérdését, az egyházi kérdések terén pedig a püspöki kinevezések körüli kérdéseket vizsgáltam meg.

3.7.1. Nemzetközi és belpolitika

A témakört, értelemszerűen, a nuncius két részre osztja nemzetközi és belpolitikára, bár ez a kettő, jellegéből adódóan természetesen szoros hatással van egymásra.

A nemzetközi politika szempontjából elsődleges kérdés a háború. 1943-ban született ez a dokumentum, ekkor már túl vagyunk a Vörös Hadsereg áttörésén a Don-folyó mellett, s a 2. magyar hadsereg gyakorlatilag megsemmisült. Egy külön tanulmányt érdemelne, hogy a Szovjetunióba küldött hadsereg mellett szolgálatot teljesített katonalelkészek sora hogyan alakult, mivel a korabeli püspöki körlevelekben az ordináriusok szemérmesen hallgatnak a hadifogságba esett, vagy a csatamezőn elesett lelképásztorokról. Markovics Milán Mór őrnagy, vezető kiemelt tábori lelkész, pasztorális helynök úrtól kapott adatok alapján 1941-ben behívásra került 116 tartalékos katolikus tábori lelkész, ugyanezen vallás kinevezett tartalékos tábori lelkészeinek száma – ebben az évben – 717 pap volt (556 világi és 161 rendi).

1943-ban az egyházmegyéktől és a rendektől hadi nyilvántartásba vett katolikus tartalékos tábori lelkészek száma 612 fő volt (416 világi és 196 rendi), ezekből behívásra került 112 fő (92 világi és 20 rendi). Ebben az évben hősi halált halt egy, eltűnt egy tábori lelkész.

Néhány esetben következtetni lehet a nem természetes halálra, amikor is egymás után közlik a püspöki körlevelek a 40-45 éves papok halálát.²¹⁶

A nuncius ezzel a kérdéssel nem foglalkozott, a nemzetközi politikai kérdések közül a lengyel menekültek helyzetét emelte ki, illetve Magyarországnak a környező államokkal való viszonyait boncolgatta, különös tekintettel az ország területszerző lépéseire. Külön kiemelte, hogy a legnagyobb vizsálya a magyar-román kapcsolatok terén van, miszerint: „*Erdély afféle Erisz almája a két ország számára; a magyar-román kapcsolatok, amelyek soha nem voltak jók, most rendkívül feszültek, úgyhogy az egyetlen háború, amely népszerű volna Magyarországon, Románia ellen irányulna.*”²¹⁷ Azt nem tudhatjuk, hogy a nuncius mennyit tudott a 2. magyar hadsereg tragédiájáról, szóhasználata alapján elképzelhető, hogy némi információhiányban szenvedhetett, hiszen így fogalmazott: „*Tehát Magyarországnak, minden eshetőségre készen, nagyon kell vigyáznia a hadseregére, és nem szabad túl sokat kockáztatnia az Oroszország elleni háborúban sem, hogy mindig szárazon tarthassa a puszkaport.*”²¹⁸ Igaz, hogy a sajtó – mely erős cenzúra alatt állt –

216 Vö. *Circulares litterae dioecesanæ anno 1943. ad clerum archidioecesis strigoniensis dimissæ*, VII/7016.7046.

217 84. számú (1943. február 25.) jelentés.

218 Uo.

igyekezett csökkenteni a veszteségeket,²¹⁹ de ezen a nuncius vagy nem látott keresztül, vagy elhitte partnereinek pozitív hozzáállását a nemzetközi hadi helyzethez és hadi szerencsééhez.

Belpolitikai szempontból Rotta kiemeli a már tárgyalt kormányzó-helyettesi státusz kérdéseit, valamint a nagybirtokok eltörlésének kérdését, amely gyakorlatilag egy megoldhatatlan feladat elé állította a hatóságokat. Összegezve, a nuncius aggodalmait fogalmazta meg: „Magyarország általános viszonyai a hadiállapothoz képest kielégítőnek mondhatók: az országban nyugalom van, de a háború természetesen érzékenyen érinti a nemzetgazdaságot; annak ellenére, hogy túlnyomórészt agrárjellegű országról van szó, az élelmiszerellátás egyre nagyobb nehézségeiről is lehet hallani, fognak az árucikkek és szédítő magasságokba szöknek az árak.”²²⁰

3.7.2. A magyar katolikus egyház helyzete 1943-ban, különös tekintettel a püspökök személyére és kinevezésének kérdéseire

Rotta összefoglaló jelentésében a magyar katolikus egyházat és annak helyzetét is bemutatja. 1943-ban – miután lezajlott a bécsi döntések utáni területrendezés – a magyar katolikus egyház 19 egyházmegyéből állt: „14 latin rítusú, köztük három érsekség és öt keleti, bizánci rítusú. Ez utóbbiak közül három román, egy rutén, egy magyar nyelvű. Azután van egy nullius apátság (Pannonhalma),²²¹ egy latin rítusú apostoli kormányzóság a Bácska számára, egy rutén nyelvű apostoli kormányzóság (Miskolc) az eperjesi egyházmegye hívei számára, egy örmény apostoli kormányzóság, egy másik rutén apostoli kormányzóság a Bácskában a kőrösi egyházmegye hívei számára és más kisebb csoportok, amelyeket a legközelebbi püspök kormányoz.”²²² Rotta, mondhatni kemény szavakkal véleményezi a regnáló püspököket: „(...)összességében jó, egyesekből talán hiányzik a lelkiyatjai lelkület, mert olyan környezetben nőttek föl. Ezért az újabb kinevezések során olyan embereket igyekeztek választani, akik jobban átérzik a papsággal és a néppel való folyamatosabb és közvetlenebb kapcsolat szükségességét.(...)”²²³ Külön kiemeli a tábori püspököt, Hász Istvánt,* aki a leggyengébb láncszem a püspökök között. Kiemeli, hogy fontos lenne az, hogy Serédi Jusztinián primás gyakrabban tartózkodna Budapesten, mivel ez – többek között – a protestánsok elleni harcban is sokat segítene. Rotta egyébként is kifejezetten rossz véleménnyel volt a „protestáns szektákról”, a II. Vatikáni Zsinat utáni ökumenikus szellem még nagyon messze van az egyházi gondolkodástól, legalábbis ezen a szinten. Bár arányuk a népességben a katolikusok egyharmadát tette ki, mégis – állapította meg a nuncius – befolyásuk a közéletben rendkívül magas. Ráadásul a nuncius szerint: „A protestánsok számának növekedése, ami éppen Erdély visszatérésével következett be Magyarországon, valamint a hazafias magyarság nimbusza, amellyel az erdélyi protestánsok annyira dicsekedtek, hozzájárult ahhoz, hogy magasabb körökben is megnőtt a

219 A friss német tartalékok megállították a szovjet tömegtámadásokat, in: *Kárpáti Magyar Hírlap*, 1943. február 1. 1.

220 84. számú (1943. február 25.) jelentés.

221 A „nullius” szó az 1983-ban életbe lépett Egyházbiztonsági Kódex elnevezése szerint „territorialis”, tehát területi apátság kifejezésre változott.

222 Uo.

223 Uo.

presztízsiük, ami nyilván nem válik a katolikus egyház javára.”²²⁴ Rotta megjegyzi, hogy a nunciatura nem mulasztotta el a beavatkozást a magyar politikába abból a célból, hogy a protestánsok bármiféle támogatását megakadályozzák. Ez a lépés egy „normál” nagykövetségtől elképzelhetetlen, viszont mivel az nuncius feladata részben az egyházhoz is szól, így ez inkább lelkipásztori tevékenységnek minősült.

A nuncius megjegyzi, hogy a püspöki kinevezések kérdése az 1927-ben megkötött „Modus procedendi” alapján történik. Ez a kvázi szójáték utal a püspöki kinevezésekhöz kapcsolódó főkegyúri jog gyakorlatára. A főkegyúri jog (*ius supremae patronatus*)²²⁵ a hagyományos felfogás²²⁶ szerint a mindenkori (magyar) király előjoga, melyet a katolikus egyháztól nyert el, s amely feljogosítja arra, hogy különböző egyházi rangokat adományozzon. A magyar uralkodónak, mint katolikus uralkodónak az egyház pártfogása címén az egyháztól kapott előjoga volt:

1. Joga volt az egyház szervezeti rendjét megváltoztatni: püspökségeket létrehozni, összevonni, vagy megszüntetni.
2. Az egyház anyagi kérdéseinek rendezésében komoly szerepe volt, Szent István már az Intelmeiben is utalt az egyház támogatására, a püspökségek alapítóleveleiben pedig konkrétan felsorolta az adott egyházmegyének juttatandó birtokokat.
3. Mivel az egyházi javadalmak betöltése királyi előjognak számított, ebből következően a király töltötte be a főpapi székeket, igaz Szent István halála után néhány évtizeddel már előfordult az *electio canonica*, azaz a kánoni választás is. Ehhez is szükség volt a király engedélyére, illetve a megválasztott személynek a király általi jóváhagyására.
4. Széküresedés esetén a királynak joga volt un. javadalmast bemutatni, aki ez idő alatt a megüresedett szék bevételei felett rendelkezett.

A török utáni Magyarországon legszélesebben Mária Terézia használta a főkegyúri jog intézményét, ő magához vonta a püspöki, de még a kanonoki kinevezéseket is, valamint egyházmegyéket (pl. Szombathely 1777-ben) alapított. Utóda II. József teljesen más egyházi struktúrát szándékozott kialakítani, amelyben az egyházi tisztségviselők kinevezését az állami hivatalnokokhoz hasonló módon akarta végrehajtani. Egy bő fél évszázaddal később Ferenc József császár 1855-ben lemondott a főkegyúri jog gyakorlásáról (igaz, ekkor még nem volt magyar királynak tekinthető, hiszen nem koronázták meg), de ezt a döntését felülbírálván – jóval szűkített jogkörben – használatát 1867-ben, a kiegyezéssel és koronázásával visszaállította. A kinevezések a mindenkori magyar kor-

224 Uo.

225 Meszlényi Zoltán megfogalmazásában: „Főkegyúri jog alatt bizonyos jogok összességét értjük, amiket Magyarországon a király gyakorolt az egyházi javadalmak betöltése és az egyházi vagyon kezelése s ellenőrzése terén. (...) a főkegyúri jog egyházi eredetű, mert olyan dologra vonatkozik, amik az egyház lelki hatalmához tartoznak. Ilyen elsősorban az egyházi hivatalok betöltésének joga, de azután a vagyonkezelés joga is, mely önként folyik az Egyház tulajdonjogából. Tehát csak az Egyház ruházhatta fel a magyar királyt ezzel a sajátos kiváltsággal.” – MÉSZLÉNYI Zoltán: *A főkegyúri jog és a forradalom*, Esztergom 1920. 4.

226 A főkegyúri jog törvényileg nincsen pontosan definiálva, meghatározását a szokásjog alakította ki. Gyakorlatban úgy fogalmazható meg, hogy a *ius supremae patronatus* nem más, mint a magyar királynak a magyar egyházzal kapcsolatosan több évszázadon keresztül kialakult, s régre visszavezetett „jogosítvány”. – Vö. CSIZMADIA Andor: A konstanzi „bulla” hatása a főkegyúri jog fejlődésére, in: *MTA Társadalmi-történelmi osztályának közleményei*, IX. kötet 3-4. számából (Budapest, MTA Társadalomtörténelmi Osztály, 1959) 302.

mány előterjesztése alapján történtek, a vallás-és közoktatásügyi minisztérium számos kérdésben széles hatáskörrel bírt.²²⁷

A Szentszék IV. Károly lemondását úgy értelmezte, hogy lemondott a főkegyúri jogról is és az a továbbiakban (megkoronázott király hiányában) nem érvényesül. Ez később, – király híján – továbbra sem érvényesülhetett Róma álláspontja szerint, hiszen Horthy államfői jogköre valamivel korlátozottabb volt, mint az uralkodóé. Így például nem gyakorolhatta a – Magyarország apostoli királyát 1918-ig megillető – főkegyúri jogot, valamint nem adományozhatott nemesi tisztséget.²²⁸

A főkegyúri jog kérdése nagyjából nyugvópontonra 1927-ben, Serédi Jusztinián kinevezése után²²⁹ (melyet a magyar állam nem támogatott, de ettől függetlenül a Szentszék keresztülvitt) érkezett, amikor Pietro Gasparri vatikáni államtitkár és Klebelsberg Kuno* kultuszminiszter megállapodott abban, hogy a magyar államnak joga van politikai és egyéb kifogást tenni. Fontos megjegyezni, hogy ez nem két állam közötti egyezmény volt, hanem lényegében a Szentszék szóban közölte (intesa semplice)²³⁰ Klebelsberggel az engedményeit, amelyet a magyar állam képviselője köszönettel tudomásul is vett.²³¹ Ez alapján 1933-ban a győri püspöki szék betöltésekor már bizonyíthatóan volt titkos egyeztetés az Apostoli Szentszék, illetve a részben azt képviselő hercegprímás, valamint a magyar kormány között.

1937-ben jól nyomon követhető, a hajdúdorogi görögkatolikus egyházmegye új püspökének kinevezése körüli tárgyalás. Giuseppe Pizzardo* érsek, az Apostoli Szentszék Államtitkárságáról utasította Angelo Rotta nunciust, hogy tudja meg, milyen elvárásai vannak a magyar államnak az új püspök személyével kapcsolatban, s kezdjen óvatos információgyűjtésbe két személlyel kapcsolatosan. Az egyik a később majd kinevezett Dudás Miklós,* a bazilita rend magyarországi tartományfőnöke,²³² a másik az ekkor már püspöki címmel rendelkező Amerikában élő Takács Bazil* volt. Rotta jelezte a Szentszéknek, hogy a kialakult gyakorlat szerint a magyar kormánynak két hónapja van megnevezni jelöltjeit, s ezt a kormány december 17-én meg is tette, a fenti két pap személyében. A magyar kormány kijelentette, hogy mind a két személy számára elfogadható, bár a sorrend körül volt némi zavar. Rotta azzal a kitételrel juttatta el a listát Rómába, hogy kijelentette, véleménye szerint a Szentszéknek szabadon lehet döntenie, ő maga mindössze annyit kér, hogy a döntést időben hozzák tudomására, hogy a kormányzat felé közvetíthesse azt, ne történjen olyan, hogy a kormányzat (vagy, mint Virág Ferenc* pécsi

227 Vö. SZIGETI Endre: Az egyház és az állam jogviszonyának történeti háttere, in: *Vigilia* 38 (1973), 6. szám, 373–181.

228 Ezen felül a törvényesítés jogot is elvonták, bár meghagyták a lehetőséget, hogy kifogás esetén az adott törvényt visszaküldje a Nemzetgyűlésnek.

229 Vö. KRIZSÁN Bálint: Serédi Jusztinán esztergomi érsek politikai szerepvállalása a II. világháború éveiben, in: *Újkor.hu*, <http://ujkor.hu/content/seredi-jusztinian-esztergomi-ersek-politikai-szerepvallalasa-ii-vilaghaboru-eveiben> (Letöltés dátuma: 2022.04.28.).

230 Verseghi Nagy Elek*, az Apostoli Szentszékhez akkreditált magyar követ accordo-nak, tehát államok közötti megállapodásnak, míg Gasparri válaszelevelében intesa semplice-nek. Vö. Csíky Balázs: Serédi Jusztinián javaslata a magyar püspökök jelölésének új eljárására 1937-ben, in: *Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolatai, 1920–2015*. Szerk. FEJÉRDY András, METEM, Budapest–Róma 2015. 127–145.

231 Vö. Csíky: i. m.

232 Vö. FÖLDVÁRI Katalin: Sorsfordító bazilita szerzetesek a kommunista diktatúrában, in: *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok*, 31 (2019), 1–4. szám, 190–205.

püspök esetében maga a jelölt)²³³ az új kinevezett nevét a sajtóból tudja meg. Végül – noha egy ideig Takács Bazil tűnt esélyesnek, de egy vele kapcsolatban felmerült, s soha nem tisztázott pletyka, miszerint apasági per indult ellene – lehetetlenné tette kinevezését, így 1939-ben Dudás Miklós lett az új hajdúdorogi püspök.²³⁴ Megfigyelhető, hogy *de iuris* a főkegyúri jog kérdése nem volt rendezve, de megvizsgálva a korszak kinevezéseit látható, hogy a Szentszék 1929 és 1944 között a legtöbb alkalommal figyelembe vette a magyar kormány jelöltlistáját.²³⁵ A figyelembe vétel természetesen nem azt jelenti, hogy azt el is fogadta volna a Szentszék, emiatt a magyar állami szervek többször is elégedetlenné voltak: „A kormányzati körök ezt kissé kelletlenül tűrik, és változatlanul a teljes körű kegyúri jog az eszményük. Ezért igyekeznek más jelentőséget tulajdonítani az említett megállapodásnak, mint amilyen az valójában, és nehezen nyelik le, ha a Szentszék, a jogát gyakorolva, olyan püspököt nevez ki, aki nem szerepel a kormány által jelölt személyek között.”²³⁶

4. Záró gondolatok

Angelo Rotta kiutasítása után, rendkívül kalandos úton Románián és Törökországon keresztül jutott „haza” Vatikánba. Visszatérése alatt hosszabb időt töltött Isztambulban,²³⁷ ahonnan majdnem 15 évvel korábban elindult budapesti szolgálatára. Vajon reménykedett abban, hogy még újabb szolgálat várhat rá, újra beléphet Magyarország földjére? Ezt nem tudjuk. Igaz, néhány éven át fel-felmerült, elsősorban a sajtóban, hogy esetlegesen visszatérhet budapesti szolgálati helyére, ezt a kommunista hatalomátvétel véglegesen meg-
hiúsította. Arról nincs tudomásunk, hogy emlékeit megírta-e, visszaemlékezést, naplót, esetleg könyvet hagyott-e az utókorra, vagy pedig, hogy maradt-e utána levéltári anyag, s az hol található, s kutatta-e valaki. A kommunizmus bukása után – már posztumusz – elismerték tevékenységét, megkapta a Lengyel Köztársasági Érdemrend Nagykeresztjét, illetve 1997-ben a Világ Igazának nyilvánították.

A magyarországi apostoli nunciatura első időszaka mintegy huszonöt évet ölel fel. Ez alatt az időszak alatt három apostoli nuncius szolgált itt. Viszont fontos lenne néhány sorban megemlékezni azokról a háttérben dolgozó „szürke eminenciásokról”, akik nélkül ez a munka lehetetlen lett volna. Aldo Laghi (1921–1923), Federico Fioretti (1923–1927), Alberto Levame (1927), Umberto Kaldeway (1928–1939), Francesco Cherubini (1939–1942), valamint Gennaro Verolino (1942–1945)²³⁸ éveken át látták el a nuncius mellett a titkári feladatokat, Rotta távollétében, mint ideiglenes ügyvivő vezették a nunciaturát. Feladatukat nagy alázattal látták el, még ha néha nehezményezték is, hogy ők csak a háttéremberek.²³⁹ Életükről nem sokat tudunk, van, aki később maga is nuncius lett (Verolino), de a többség csendben, a háttérben szolgálta Krisztus egyházát. Az Angelo

233 Vö. Tóth Krisztina: A pécsi püspöki szék 1926-os betöltése, in: *Századok* 154 (2020) 4. szám, 855–880.

234 Vö. 9. számú (1939. április 6.) jelentés.

235 Vö. Csíky: i. m. 137sk.

236 84. számú (1943. február 25.) jelentés.

237 Vö. 168. számú (1945. április 23.) jelentés.

238 Vö. Tóth Krisztina–Tusor Péter: *Inventarium Vaticanum I. A Budapesti Apostoli Nunciatura levéltára (1920–1939)*, Budapest–Róma 2016, LI.

239 Vö. 1. számú (1938. szeptember 17.) jelentés.

Rotta rakparton sétálva érdemes lenne róluk is megemlékezni, hiszen a nunciások és az őt segítő személyek éveken át – nem egyszer életük kockáztatásával – szolgálták Jézus Krisztust, az egyházat, a magyar katolicizmust és a magyar embereket, tekintet nélkül, hitre, vallásra és felekezetre. Emlékük legyen áldott.

**A JELENTÉSEK FORDÍTÁSA
MAGYAR NYELVEN**

1938

1

AZ EGYHÁZI NAGYBIRTOKRÓL

Umberto Kaldewey 1620/38 sz. jelentése Eugenio Pacelli bíboros államtitkárhoz
Budapest, 1938. szeptember 17.¹

SS „AE” ikt. sz.: 4282/38

Jelzete: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 82,² ff. 20-22

[Beérkezett:] 1938. szeptember 20.

Eminenciás és Főtisztelendő Uram,³

Figyelmesen elolvastam Eminenciád f. hó 11-én az apostoli nuncius Őexcellenciájához⁴ írt, 3426/38. sz. nagyra becsült levelét és egy ahhoz másolatban csatolt Feljegyzést,⁵ amely a magyarországi egyház földbirtokairól szól.

Nem tudom, ki írta ezt a feljegyzést, de szerény véleményem szerint pontosan tükrözi a dolgok állását ebben az országban. Eminenciád már bizonyosan olvasta f. hó 9-i, 1608/38. sz. tiszteletteljes jelentésemet,⁶ amelyben utalok a magyarországi egyházi javakat is érintő, új földtörvényre.

Nagyon is igaz, hogy egy püspök nem lehet olyan ember, aki – hogy úgy mondjam – a fellegekben jár, ellenkezőleg, gyakorlatiasan kell viszonyulnia az élethez és rendelkeznie kell azzal a képességgel, hogy jól igazgassa egyházmegyéje anyagi javait; de, őszintén szólva, itt, Magyarországon, ahol 11 éve tartózkodom, mindig sajnálattal állapítottam meg, hogy, bár a papság általában úgy véli, hogy a jó püspök egyik legfontosabb adottsága – érthető okokból – a nagybirtokok jó kormányzásának képessége, ennek ellenére, sajnos, nem ritkán fordul elő, hogy a püspökök romlásba (vagy kishíján romlásba) döntik anyagilag az egyházmegyéjt.

1 Beérkezett „AE” 3625/38 ikt sz. alatt, 1938. szeptember 24-i dátummal a bíboros államtitkár nyugtázta. Jelzete: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 82, f. 21.

2 A dokumentum XI. Piusz pápasága idején keletkezett még, de a 82. sz. pozíció már XII. Piusz pápasága idején állt össze. A dosszié első gyűjtőjének felirata: „1939: Questione dei Latifondi” – a nagybirtokok kérdése. Jelzete: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 82, f. 1.

3 Mindegyik jelentés így szólítja meg a bíboros államtitkárt, ezért a továbbiakban a megszólítás közlésétől eltekintünk.

4 A továbbiakban rövidítve, mint az eredetiben: Őexc.

5 Az itt hivatkozott 3426/38 számú utasítást és a névtelen feljegyzés szövegét lásd: *Dai Rapporti del nunzio apostolico in Ungheria S. E. Mons. Angelo Rotta, Parte I: 1930-1939 – Angelo Rotta magyarországi nuncius politikai jelentéseiből, I. rész: 1930-1939*. Szerkesztette Csíky Balázs. Sajtó alá rendezte SOMORJAI Ádám OSB (Nunciusi jelentések, 3/1.), METEM, Budapest 2022. 85. sz. dokumentum.

6 Szövegét lásd i. h. 84. sz. jelentésben. 181skk.

A javak kérdésével, mint Eminenciád helyesen jegyzi meg, foglalkoztak Mons. Rotta Óexc. elődei is, például a boldogemlékű Mons. Schioppa*,⁷ de akkoriban nem ebből a szempontból.

A magyar tömegek – hála Istennek – még mindig nagyon ragaszkodnak az Egyházhoz, különösen tisztelik a papokat, de azért olykor egyesek megjegyzik, hogy az Egyház földbirtokai, alapjában véve, a magyar nemzet tulajdonát képezik... és hogy az Egyház túlságosan gazdag Magyarországon.

Tekintettel a mostani időkre, úgy gondolom, hogy a magyar püspöki karnak egy közös döntéssel, úgymond, meg kellene előznie a küszöbön álló új földtörvényt.

Már többször kellett beszélnem a bíboros primás Óeminenciájával fontos és bonyolult kérdésekről. A legnagyobb tapintattal és óvatossággal, amire csak képes vagyok, erről az oly kényes problémáról is fogok vele beszélni: Serédi Óeminenciája most Esztergomban van, október elején fog Budapestre jönni.

Legyen szabad alázatosan megjegyeznem: annak ellenére, hogy 53 éves vagyok, tanácsosi címem van és jelenleg ideiglenes ügyvivő is vagyok, a helyzet az, hogy gyakorlatilag, különösen a püspöki karnál, én lényegében nem vagyok más, mint átmenetileg a nuncius Óexc. helyettese, és az én szavamnak, természetesen, nem lehet olyan nagy súlya, mint egy nuncius szavainak és tanácsának.

Elmondták nekem, hogy a miniszterelnöknek nem áll szándékában túl mereven alkalmazni az új földtörvényt az egyház javaira. De Imrédy sem lesz örökké hatalmon! Egyébként a miniszterelnök az immár híres kaposvári beszédében, az agrárreformról szólva, többek között ezt mondta: „...senkinek nem közömbös, sőt, a nemzet főnmaradása szempontjából döntő jelentőségű, hogy tudjuk, kié a föld, a magyar föld...”.

Szerény véleményem szerint, abból kiindulva, hogy Mons. Rotta Óexc. is olvasta a miniszterelnök politikai beszédét, különösen ami az új agrártörvényt illeti, és alapul véve a szóban forgó *Feljegyzésben* foglaltakat, Óexcellenciája írhatna egy *bizalmas* levelet a bíboros primásnak, amelyben kifejti a véleményét, miszerint úgy látja, hogy elérkezett a pillanat, amikor az egész magyar püspöki karnak – és a nagy birtokokkal rendelkező szerzetesrendeknek – ki kellene jelenteniük, hogy teljes mértékben készen állnak az új agrártörvény elfogadására, sőt, a lehetőségek keretei között *még annál is szélesebb körben, mint amit maga a törvény előír*; Magyarország püspöki kara ezzel bizonyítaná, miközben meg is védi az egyház jogait, hogy figyelemmel tud lenni, gyakorlatilag is, napjaink társadalmi követelményeire,

Így a néptömegek kézzelfoghatóan érzékelnék, hogy az Egyház, mint mindig, valóban szívén viseli anyagi jólétük gondját is.

Mons. Rotta Óexc., aki most Milánóban van, szeptember vége felé Rómába utazik. Küldtem neki egy másolatot Eminenciád már említett 3426/38. sz. utasításáról és az ahhoz csatolt *Feljegyzésről*, valamint a mostani alázatos jelentésemről is.

7 Az első budapesti nuncius, Mons. Lorenzo Schioppa 1935-ben halt meg. 1935. május 2-án Budapesten is gyászmisét mondtak lelki üdvéért. Lásd Rotta nuncius 1935. április 24-én kelt 8913/35, ill. 1935. május 2-án kelt és szintén 8931/35 sz. jelentését, utóbbinak szövege megjelent in: *Angelo Rotta magyarországi nuncius politikai jelentéseiből 1930–1939*, i. m. 44. sz. dokumentum. Schioppa vonatkozó jelentéseit lásd in: *Dai Rapporti del primo nunzio apostolico in Ungheria S. E. Mons. Lorenzo Schioppa 1920–1925 – Lorenzo Schioppa első magyarországi nuncius politikai jelentéseiből 1920–1925*. Szerk. SOMORJAI Á. METEM, Budapest 2020. (Nunciusi jelentések, 1.)

Legfőtitestelendőbb Eminenciás Uram legalázatosabb, legengedelmesebb és legodaadóbb szolgája,⁸

2

AZ EGYHÁZI NAGYBIRTOKRÓL

Angelo Rotta nuncius 1706/38 sz. jelentése Eugenio Pacelli bíboros államtitkárhoz

Budapest, 1938. november 1.

SS „AE” ikt. sz.: 4282/38

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 82, ff. 14rv, 19rv

1938. november 9.

Megköszönni

[Tardini, fekete tollal]

Két melléklettel

Eminenciád a szeptember 11-i, 3426/38. sz., nagyra becsült levelében⁹ felhívta nunciátúránk figyelmét egy névtelen „Feljegyzés”-re a magyarországi egyház nagybirtokaival kapcsolatban, amelyet egyenesen a Szentszéknek küldtek.

Távollétemben a tanácsos úr szeptember 17-én, az 1620/38. sz. jelentésben adott választ,¹⁰ amelyben – teljes mértékben belátva a kérdés fontosságát és aktualitását – lényegében megalapozottnak tartja az említett Feljegyzésben foglalt észrevételeket és félelmeket: felveti, hogy hatékonyabb volna a magyar püspöki kar figyelmének felhívása a problémára, ha közvetlenül én – aki akkor szabadságon voltam – írnék erről Magyarország bíboros primása Őeminenciájának.

Eminenciád az audiencia alkalmával, amelyen a múlt szeptemberben volt szíves fogadni, beszélt nekem a dologról és Mons. Kaldewey javaslatáról, amelyet hasznosnak talált.

Ismerem a kérdés valamennyi előzményét, ahogy azokat a nunciatúra irattárából ki tudtam venni, és időről időre, több jelentésben is, foglalkoztam az ügygel, a vele kapcsolatos nehézségekkel és jeleztem, hogy sürgősen megoldást kell találni. Az utóbbi években egymást követő, különböző kormányok érzékelték a probléma fontosságát: tettek is egyet s mást, de egy igazán hatásos megoldáshoz – ha nem akarnak közönséges fosztogatáshoz folyamodni és a termelés rendjét szétzilálni, legalábbis átmenetileg – akkora tökére volna szükség, amekkorával a kormány nem rendelkezik. Egy 1935-ben megjelent statisztikából kitéjük, hogy a 100 hold (hatvan hektár) és annál nagyobb birtokok az összes birtoknak több mint 50%-át teszik ki, ennek több mint fele 1.000 hold (600 hektár) vagy ennél nagyobb kiterjedésű. Ez azt jelenti, hogy 1.069 birtok összesen 4,808,849 hold földet (28,8%) foglal el, míg az egy holdnál kisebb 628.431 birtok és bérlemény összesen

8 Minden jelentést ez – vagy ugyanilyen értelmű – kuriális fordulat zár, ezért a továbbiakban ennek külön feltüntetésétől eltekintünk.

9 Az itt hivatkozott 3426/38 számú utasítást és a névtelen feljegyzés szövegét lásd: *Angelo Rotta magyarországi nuncius politikai jelentéseiből, I. rész: 1930–1939. i. m. 85. sz. dokumentum, ... 1.*

10 Lásd fentebb, 59. l.

csupán 236.417 holdat (1,5%) foglal el. Magyarország összes földterülete valamivel több mint 16,000.000 hold. Ez a két szélsőséges adat nagyon beszédes, és közvetve mutatja, hogy milyen nagy az egyszerű bérmunkások száma.

Hozzá kell azonban tenni, hogy nem minden 1.000 hold feletti birtok az egyház vagy a szerzetesrendek tulajdona. Egy nem éppen friss statisztika szerint (amely tehát valamivel többet mutat a ténylegesnél, mert az utóbbi húsz év kormányzati intézkedései vagy az eladások levonásokat tesznek szükségessé) a püspökségek, apátságok, káptalanok, szerzetesrendek és vallásos célú alapítványok birtokai a régi Magyarországon 1,721.000 holdat foglaltak el, a jelenlegi Magyarországon pedig 953.000 holdat, de ez a szám növekedni fog a most Csehszlovákiában lévő egyházi birtokok Magyarországhoz való visszatérésével. Tehát a nagybirtokok háromnegyed része főúri családoké, bankoké, a kincstáré és más közintézményeké, vagy magánszemélyeké. Ez nem jelenti azt, hogy a probléma ne érintené közelről az egyházi birtokot, annál is inkább, mert a nyilaskeresztes agitátorok már célba vették mint politikai célokra könnyen fölhasználható érvet.

Csatolom annak a levélnek a másolatát (1. sz. melléklet),¹¹ amelyet Rómából küldtem ezzel kapcsolatban Serédi bíboros Őeminenciájának, és a tőle kapott választ is (2. sz. melléklet).¹² Mint Eminenciád majd láthatja, Serédi bíboros Őem. – úgy tűnik – nem aggodíksz annyira, mint az ember talán gondolná. Miután visszajöttem Budapestre, nem mulasztottam el újra fölvetni a témát, és utaltam a bíboros primás Őeminenciájának Róma aggodalmaira. Azt válaszolta, körülbelül ugyanazokkal a szavakkal, mint a levélben, hogy a püspöki kar kész támogatni a kormány munkáját, de előbb látni kellene a konkrét terveket, és hogy az ő gondja lesz a birtokra nehezedő kötelezettségek sikeres megvédése.

Mivel most minden aktivitást a politika köt le a csehszlovákiai határok kérdésének megoldása érdekében, pillanatnyilag a nagybirtokok ügye háttérbe szorul, de holnap ismét napirendre fog kerülni, mert Magyarország modern alapokon történő újjászervezése feltétlenül megköveteli a földkérdés megoldását, amely azonban módfelett nehéz és bonyolult, és nem látom lehetségesnek egy részleges megoldás tervét, amelynek ne a probléma összképe és általános megoldása volna a kerete.

A magam részéről alkalomadtán nem fogom elmulasztani, hogy a püspökök és a szerzetes elöljárók előtt hangsúlyozzam: kötelességünk hatékonyan hozzájárulni a kérdés megoldásához, konkrétan tanulmányozni kell, jó lélekkel hozzáállni, áldozatokra is készen, ha már megmentettük azt, ami azon intézmények életéhez nélkülözhetetlen, amelyek számára az egyházi javak a létezés feltételeit jelentik.

Úgy gondolom, nagyon jó hatást tenne, ha szükség esetén Eminenciád néhány nyomatékos szót intézne Serédi bíboros Őeminenciájához a római zarándoklat alkalmával, amelyen néhány püspök is részt fog venni.

¹¹ Lásd a következő dokumentumot.

¹² Lásd alább, 64. l.

3

AZ EGYHÁZI NAGYBIRTOKRÓL

Angelo Rotta apostoli nuncius levele Serédi Jusztinián bíboroshoz
Másolat: Az 1938. november 1-jén kelt 1706/38 ikt. sz. jelentés 1. sz. mellélete
Róma, 1938. szeptember 22.¹³

Gépirás, budapesti nunciatúra céges papírján, gépelt aláírás

SS „AE” ikt. sz.: 4282/38

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 82, ff. 18rv

Miközben tisztelettel küldöm szívélyes üdvözetemet Eminenciádnak Rómából, jó-
nak látom Eminenciád tudomására hozni, hogy a napokban meg tudtam ismerkedni az
Apostoli Szentszék felfogásával, ami a magyarországi egyházi javak kényes kérdését il-
leti, tekintettel az ott most készülõ új törvényre és napjaink társadalmi követelményeire.

Csak azért írok Önnek errõl – a teljesség kedvéért, hiszen Róma felfogása megegye-
zik Eminenciádéval –, mert szerény véleményem szerint nem árt, ha Eminenciád tájé-
koztatva van még a püspöki konferencia elõtt, és így esetleg megtudhatja majd, milyen
visszhangja van Róma ezzel kapcsolatos aggodalmainak.

Tudom, hogy a Szentatya nagyra becsült óhaja az, hogy ezzel a kérdéssel komolyan
foglalkozzunk és megvizsgáljuk, milyen konkrét lépéseket kell tenni a probléma olyan
megoldása érdekében, amely megvédi az egyház jogait és – a lehetõségek keretein be-
lül – megfelel napjaink társadalmi követelményeinek is, nehogy úgy tûnjön, mintha az
Egyházat csak erõvel húznák maguk után és kényszerítenék azoknak a reformoknak a be-
vezetésére és elfogadására, amelyeket Magyarország belsõ békéje érdekében rendelnek
el. Így mindenki láthatná, hogy az egyház hallja az idõk szavát, együttérez és él a néppel.

Eminenciád jobban tudja nálam, hogy rendkívül súlyos és nagyon bonyolult prob-
lémáról van szó, már csak az egyházi tulajdonra nehezedõ sok teher miatt is: erre a
problémára nem lehet egyik napról a másikra kielégítõ megoldást találni; alaposan ta-
nulmányozni kell, de azért bizonyos gyorsasággal is, nehogy az események magukkal
sodorjanak ahelyett, hogy irányítanánk és úrrá lennénk rajtuk.

Azt hiszem, hogy a püspöki konferencia eredményesen meg tudná vizsgálni ezt a kér-
dést és a lehetõ leggyorsabban részletes jelentést tehetne a Szentszéknek. A Szentszék
– amennyire én meg tudtam állapítani – nem a szûk látókörû konzervativizmus érzelmei
vezérlik, hanem a korunk megváltozott körülményeihez és a velük járó észszerû követel-
ményekhez való bölcs alkalmazkodás szelleme is.

Eminenciád elnézését kérem, ha ezzel a levelemmel esetleg terhére volnék; megértõ
jóságában bocsássa meg a szándékomat, mert úgy gondoltam, hogy ezzel hasznos dolgot
teszek.

Öszentsége audienciáján, amelyre, remélem, holnap sor kerül, nem mulasztom el át-
adni neki Eminenciád legõszintébb fiúi hódolatát.

13 A jelentés érkezésének nyugtázása ikt. sz. „AE” 4282/38. alatt, 1938. november 18-án kelt, jegyezte a
bíboros államtitkár, Lásd: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 82, f. 17.

4

AZ EGYHÁZI NAGYBIRTOKRÓL

Serédi Jusztinián bíboros prímás, esztergomi érsek válaszlevele

Angelo Rotta apostoli nunciushoz

Az 1938. november 1-jén kelt 1706/38 ikt. sz. jelentés 2. sz. melléklete

Budapest, 1938. október 16.

Címeres levélpapíron, kézzel írt

SS „AE” ikt. sz.: 4282/38

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 82, ff. 15rv-16

Levelemmel tudatom, hogy megkaptam szeptember 17-i és 22-i¹⁴ nagyra becsült leveleit, és nagyon köszönöm a szívélyes tájékoztatást.

A magyar püspökök konferenciáján átadtam nekik Excellenciád testvéri jókívánságait és üdvözlét, mindannyian nagyon hálásak érte és szívből viszonzozzák.

Ami a magyar kormányfő által tervezett agrárreformot illeti, még nem lehet végleges álláspontot kialakítani, mivel nem tudni pontosan, hogyan fogják a gyakorlatban alkalmazni. Ezért igyekeztem és igyekezni fogok megvédeni az egyház jogait és érdekeit, bár bizonyos, hogy együtt kell működnünk és együtt is fogunk működni a szóban forgó társadalmi kérdés megoldásában.

Eddig az alábbi lépéseket tettem, ill. ígéreteket kaptam:

1) A *telepítésinek* nevezett törvény alkalmazásakor figyelembe fogják venni, hogy milyen terhek nehezednek egyházi javainkra a vallási élet, a katolikus iskolák, az egyházi kormányzás, a főkegyúri jog stb. következtében, mivel nem szándékoznak lehetetlenné tenni az egyház életét Magyarországon, sőt, intenzívebbé kívánják tenni.

2) Ami azt az egy milliárd pengőt illeti, amelyet a kormány be akar fektetni az állam életének nagyobb biztonsága és bizonyos gazdasági-társadalmi kérdések megoldása érdekében, már mindannyian tudjuk a fizetendő részleteket. A részleteket öt év (bizonyos szerzetes[rend]eknek tíz év) alatt kell kifizetni. De a kifizetett összeget 25 év alatt vissza kell majd téríteni magának a javadalomnak. Így a javadalom állománya védve marad, és a részleteket gyakorlatilag a javadalom bevételeiből fogjuk fizetni.

3) Úgy tűnik, hogy az agrárreform, amelyről a kormányfő Zalaegerszegen beszélt, földparcellák bérléséből fog állni. Ezeket a bérleti szerződéseket az állammal fogjuk kötni, amely fizet nekünk. Az adóknak arányosoknak kell majd lenniük a bérleményekből származó bevételekkel. Ebben az esetben is meg el fogunk követni mindent, hogy eleget tudjunk tenni a fenti kötelezettségeknek és fedezni az egyházi javakra nehezedő terheket is. Nem tudjuk még, hogy mikor és hogyan valósulnak meg ezek a bérletek, mert az utóbbi hetekben a magyar kir. kormány a csehszlovák ügyvel foglalkozik.

14 Vö. fentebb, 60. és 63. lapokon.

5 KÉT JELENTÉS AZ ÚJ KÜLÜGYMINISZTERRŐL

1. sz. részlet

Angelo Rotta nuncius 1803/1938 ikt. sz. jelentéséből
Eugenio Pacelli bíboros államtitkárhoz
Budapest, 1938. december 9.
Gévelt másolat
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 96, f. 33r

(lásd posiz. Ungheria 79, n/s Archivio N. 4885/38)¹⁵

[...] a kormányzó Őfőméltósága Imrédyre bízta a külügyminiszteri tárcát, de nyilván csak átmenetileg. Most keresik a kinevezhető személyt. Biztos forrásból azt a bizalmas értesülést szereztem, hogy Kánya* teljes jogú helyettesét, Csáky grófot kérték fel, akit Rómában jól ismernek, de ő személyes okokból nem fogadta el: túlságosan katolikus, arisztokrata, Mussolini* barátja, Kánya legközvetlenebb munkatársa, csupa olyan indok, amely miatt Németország nem nézné jó szemmel, tehát a jelenléte a minisztériumban biztosan nem könnyítené meg Imrédy dolgát. Kár, mert minden szempontból kitűnő ember. Úgyhogy minden valószínűség szerint, jobb híján¹⁶, a jelenlegi bukaresti magyar követhez fognak fordulni,¹⁷ aki katolikus, de szerencsétlen módon egy elvált asszonnyal él polgári házasságban.

[...]

aláírva + Angelo Rotta
ap(osto)li nuncius

2. sz. részlet

Angelo Rotta nuncius 1811/1938 ikt. sz. jelentéséből
Eugenio Pacelli bíboros államtitkárhoz
Budapest, 1938. december 13.
Gévelt másolat
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 96, f. 32r

(lásd posiz. Ungheria 79, n/s Archivio N. 4898/38)¹⁸

Az újságok már részletesen beszámoltak arról, hogy éppen gróf CSÁKY ISTVÁNT neveztek ki külügyminiszternek,¹⁹ pedig f. hó 9-i, 1803/1938. sz. jelentésemben²⁰ foglal-

¹⁵ Azaz: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 79. fasc. 58, SS „AE” ikt.: 4885/38.

¹⁶ Az olaszban franciául: faute de mieux.

¹⁷ Bárdossy László 1934-től volt bukaresti követ, Csáky István utódja lett a külügyminiszteri székben.

¹⁸ Azaz: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 79. fasc. 58, SS „AE” ikt.: 4898/38.

¹⁹ Csáky kinevezésének dátuma 1938. december 10.

²⁰ Lásd az előző dokumentumot.

tak szerint már teljesen kizártnak tűnt ez a kinevezés. *Distingue tempora et concordabis iura.*²¹ Mint Eminenciád könnyen kitalálhatta, a biztos forrás, amelyre céloztam, maga Csáky gróf volt, aki f. hó 7-én nálam járt, és elmondta, amiről beszámoltam, hogy ti. próbálták rábeszélni, de az előtárt okok miatt ellenállt.

Közben azért én bizalmasan megjegyeztem neki, hogy Bárdossy kinevezése külügy-miniszterré, persze, nem lenne kívánatos, mert a családi állapota zavarba hozná a nunciaturát és az Apostoli Szentszéket, különösen egy elkerülhetetlen római látogatás alkalmával. Felhoztam neki Beck lengyel miniszter példáját, bár az eset nem teljesen ugyanaz.

Tény, hogy – mint maga Csáky mondta nekem tegnap – a kormányzó Őfőméltósága és Imrédy, miután félretették Bárdossyt, nem tudom, milyen okból, és a legkomolyabban megismételték a[z ő] felkérését; végül engedett, így most ő a miniszter.

[...]

aláírva +Angelo Rotta
ap(osto)li nuncius

21 Különböztessd meg a korokat és összeegyeztetheted a jogrendszereket. (latin) Más formában: „*distingue tempora, distingue loca et optima concordabis iura*”: légy tekintettel az időkre, a helyekre és optimálisan össze tudod egyeztetni a jogrendszereket.

1939

6

POLITIKAI HÍREK

GR. TELEKI PÁL KORMÁNYALAKÍTÁSA

Angelo Rotta nuncius 2064/39 sz. jelentése Domenico Tardini érseknek,
a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációja titkárának
Budapest, 1939. március 8.

SS „AE” ikt. sz.: 870/39

Tisztázat, gépirás, aláírt

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 79 fasc. 58, ff. 84r-87v

1939. III. 13.

Megköszönni

[Tardini, fekete tollal]

Boldog emlékezetű XI. Piusz Pápa halála²² visszatartott attól, hogy a maga idejében tegyek jelentést a magyar kormányban bekövetkezett változásról, Imrédy lemondásáról és az őt követő Teleki Pál grófról. De mivel fontos eseményről van szó, nem árt vissza-pillantani a történetekre.

Imrédy ellenfeleinek az áldozata lett, de ebben közrejátszott az is, hogy kevés politikai tapasztalata van, ingerlékeny és nem kellően tapintatos.

Miniszterelnöksége kezdetétől fogva nem sokat adott a parlamentre, és néhány elejtett mondata azt sugallta, hogy inkább önállóan akar kormányozni, szinte korlátlanul, ami kezdte elidegeníteni tőle az alkotmányhoz legjobban ragaszkodó embereket, az alkotmány pedig a magyarok számára egyfajta kultusz tárgya. A Felvidék visszacsatolása sem úgy sikerült, hogy mindenki elégedett lett volna, és fokozódott a rossz közérzet, mert úgy tűnt, hogy energikusabb fellépéssel többet lehetett volna elérni, úgyhogy ez is Imrédy ellen szólt. Aztán jött a három híres törvény, a honvédelmi, a zsidó- és az agrártörvény. A honvédelmi törvénnyel szemben komoly ellenvetéseket nem lehetett megalapozni, és valóban csaknem egyhangúlag meg is szavazták, de a másik kettőt hevesen támadták közvetett formában és más úton-módon is.

Köztudott, hogy milyen erősek Magyarországon a zsidók, és mennyire uralják különösen az ipari és a pénzügyi szektort. El lehet képzelni, hogy a rendelkezésükre álló sajtóval és az úgynevezett demokratikus elemek támogatásával milyen komoly hadjáratot tudtak indítani, és jogi, de még inkább gazdasági természetű megfontolásokat hogyan tudtak és tudnak arra használni, hogy a kampányuknak olyan, szinte hazafias színezetet adjanak, mintha az alkotmányt és a nemzet érdekeit védelmeznék.

²² A pápa halálának napja: 1939. február 10.

A javasolt agrárreformmal természetesen szemben áll általában az arisztokrácia és a nagy földbirtokosok, csupa olyan ember, akiknek befolyása van a politikai életben, különösen a felsőházban.

Nos, Imrédy az ellenállások leküzdése és egy szilárd tömegbázis kialakítása érdekében, de azért is, hogy a szélsőjobboldali mozgalommal a saját térfelén vegye fel a küzdelmet, *Magyar Élet* néven létrehozott egy új mozgalmat, amelynek célja a közgondolkodás megújítása és formálása az új idők igényeinek megfelelően. Ő maga lett a mozgalom lelkes terjesztője Budapesten és vidéken, sok szimpatizánst gyűjt maga köré a diákság és a dolgozó nép köreiből. Most ezt a mozgalmat Teleki gróf beolvaszotta a kormánypártba, amelynek nevét átvette az új párt.

De közben Imrédy ellenfelei nem maradtak nyugton, és személyes jellegű kampányt indítottak ellene mindenfelé terjesztett gúnyiratokkal, amelyekben azzal vádolják, hogy nem tiszta magyar, sőt, hogy zsidók vannak a felmenői között. Ő természetesen reagált erre, és bár tagadta, hogy zsidó vér is folya ereiben, a német vért el kellett ismernie, annyira, hogy a felmenői csak mintegy hetven évvel ezelőtt magyarosították a vezetéknevüket. Ez egy olyan ember szemében, aki a magyar gondolatnak szinte megszállott védelmezője, már fővesztésnek számít. Amikor egy napon a kormányzó öfőméltósága hívatta Imrédyt, mutatott neki egy hozzá eljutott dokumentumot, amely szerint anyai ágon Imrédy egyik felmenője zsidó származású volt, és 1814-ben, hétéves korában keresztelték meg. Imrédy, aki erről nem tudott, egészen megdöbbsent. A kormányzónak arra a kérdésére, hogy igaznak tartja-e a hírt, azt válaszolta, hogy igaz lehet, és csaknem elájult. A következmény az volt, hogy Imrédy becsületbeli kötelességének érezte nyilvánosságra hozni a dolgot és beadni a lemondását, ezzel kirobbantotta a válságot, amely ugyan szerencsésen és azonnal megoldódott, de nagyon fájdalmas következményei lehettek. A kormányzó öfőméltósága azt mondta nekem, hogy kormányzóságának húsz éve alatt soha nem élt át ilyen nehéz perceket.

Imrédy bajosan maradhatott volna miniszterelnök, túl sok ellensége támadt; már a kormányzó sem nagyon bízott benne, mert túl merésznek és radikálisnak találta a benyújtott törvényjavaslatokat. A felsőház nem rokonszenvezett vele, az alsóházban tudott – és tudott volna – többséget szerezni, de erős és elkeseredett²³ ellenzéke lett volna. Tehát előre lehetett látni, hogy nem tud majd sokáig ellenállni, bár nem hiányzott belőle az erő és a küzdeni akarás, azt azonban nem várták, hogy egyszer csak lemond. Barátai közül sokan nem helyeselték a lemondás általa megnevezett okát, amellyel adózhatott a becsületének, de súlyos akadállyá vált volna számára egy jövőbeli politikai szereplés szempontjából. Mert mindenki elismeri, hogy Imrédy tehetséges ember, tele energiával és kiváló képességekkel, akinek a becsületessége minden próbát kiállt. Tehát az, hogy – úgymond – elvágta maga előtt a vezető posztokba való visszatérés útját a kiváló emberekben nem bővelkedő Magyarországon, nem tűnt nagyon körültekintő lépésnek, és az csak pillanatnyi levertségével és izgatott lelkiállapotával magyarázható.

Mindebből érzékelhető, hogy valóban mennyire tragikus Imrédy helyzete: ő, aki a magyar faj szinte megszállott védelmezője, aki – ha bizonyos mérséklettel is – a magyar faj védelmére alapozta az ő zsidótörvényét, nemcsak nem tiszta magyar, de még néhány csepp zsidó vér is folyik az ereiben! Olyan tragikum ez, amelyet átszó valami nevetséges,

23 Az olaszban „forte e disacerbata”, ami ellentmondásos. Úgy értelmeztem, hogy „forte ed esacerbata”.
[A ford.]

valami komikus. Nos, mindenki tudja, milyen szörnyű fegyver a nevetségesség a közéleti személyiségek megbuktatására, ha tényleg van valami alapja.

Közben az annyira hirtelen lemondás az annyira váratlan indoklással csak nagy aggodalmat és zavarodottságot okozhatott nem csupán a kormánypártban, hanem a nemzetben is, hiszen Imrédy széles tömegbázist épített ki fáradhatatlan propagandájával és reformjavaslataival is, amelyekről mindenki tudta, hogy őszinték és nem fölöslegek. Emiatt nehéz a helyzet, mert – mint a kormányzó őfőméltósága mondta nekem – Sztranyavszkyhoz* vagy Bethlenhez* fordulni lehetetlen lett volna anélkül, hogy a parlamentben és a nemzetben ne lángolt volna fel a gyűlölködés és a megosztottság, ráadásul minden gyakorlati eredmény nélkül. Valójában, mint már egy korábbi jelentésemben megjegyeztem, Imrédyvel szemben és az ő támogatása nélkül kormány nem volna lehetséges, mert a parlamenti többség most is mögötte áll, ugyanis az okot, amellyel Imrédy a lemondását magyarázta, nem tartják meggyőzőnek, az pedig köztudott, hogy Imrédy pozícióját a zsidók és a nagybirtokosok intenzív aknamunkája ásta alá. Nos, a válság ezért látszott nehezen megoldhatónak. A siker reményében csak olyan személy vehette át az utódlás súlyos örökségét, aki Imrédy pártjához tartozik.

A kormányzó már tavaly novemberben, az első válság alkalmával felkérte gróf Teleki Pál kultuszminisztert, aki kiváló katolikus, hogy kövesse Imrédyt a poszton, ám hiába. 1920-ban miniszterelnök lett, de aztán visszavonult a politikai élettől, hogy kizárólag tanulmányainak szentelje magát. Egyetemi tanár és európai hírű földrajztudós. Csak kilenc hónappal ezelőtt tért vissza a politikába, amikor az Imrédy-kormányban elvállalta az oktatási és vallásügyi tárcát. Nos, a kormányzó, aki Teleki személyes jóbarátja is, ez alkalommal kitartóan ragaszkodott hozzá, Imrédy pedig bátorította Telekit, hogy fogadja el a felkérést. Ő végül belenyugodott, és elvállalta a nehéz hivatalt.²⁴ Hogy láthatóvá is tegye, mennyire nem változott semmi a programban, az Imrédy-kormány minden miniszterét megerősítette a posztján, új megbízást csak Hóman Bálint* kapott mint oktatásügyi miniszter, aki már volt Teleki elődje ennél a tárcánál.

Teleki gróf egy kicsit professzoros benyomást kelt, és a beszédeiben csaknem mindig kibújik belőle a tanár. Tehetséges ember, és jobbára békés természete miatt nagyon könnyű megközelíteni. Bemutatkozott a parlamentben, és első beszédében kijelentette, hogy magáévá tette az Imrédy-kormány programját, különösen ami a zsidótörvényeket és az agrárreformot illeti, bár nem zárta ki néhány változtatás lehetőségét. Erősen hangsúlyozta azt a szándékát, hogy hű marad az alkotmányhoz, befejezésül pedig megbékélésre és egyetértésre szólított fel. Nyilatkozatát jól fogadták, még az ellenzék is, különösen azért, mert töretlen hűséget ígért az ezeréves magyar alkotmányhoz, és azért is, mert beszédmódját szinte jóságos tónus jellemzi. Bemutatkozott a felsőházban is, ahol többé-kevésbé ugyanazokat a dolgokat ismételte meg, de – hogy úgy mondjam – szelidebb hangnemben, különösen ami az agrárkérdést illeti; a fogadtatás itt is jó volt.

Ki tud-e majd tartani Teleki gróf? Nem csupán egy átmeneti kormányról van-e szó? Erről megoszlanak a vélemények. Amit meg lehet állapítani, az az, hogy a közvélemény és az ország egy kissé megnyugodott, ami nyilván jó előjel.

24 Gróf Teleki Pál kormánya 1939. február 16-án lépett hivatalba.

Közben a belügyminiszter határozott fellépésére betiltották a hungaristának nevezett szélsőjobboldali pártot,²⁵ amelynek vezetője a – most börtönben lévő – híres Szálasi őrnagy volt, és amelynek nagyon aktív és veszélyes propagandája nem volt eredménytelen sem a városban, sem vidéken. Az intézkedés nagy csodálkozást váltott ki, de általában jól fogadták, mert így megszűnt létezni a harcok és zavargások egyik fészke.

Úgy tudom, hogy Németországnak nem tetszett a dolog, ami érthető, de a kormány olyan körülmények között volt, hogy ugyanazon a napon írta alá az antikommunista paktumot, mint a nyilaskeresztes²⁶ párt feloszlását.²⁷ A kecske is jóllakott, és a káposzta is megmaradt.

Közben elkezdődött a zsidótörvény vitája a parlamentben, nem volt nagy nyugtalan-ság.

Nem mulasztom el továbbra is tájékoztatni Eminenciádat a politikai élet parlamenti és azon kívüli fejleményeiről ebben a nyugtalan és mozgalmas időszakban, amelyet a magyar nemzet most átél.

7

ZSIDÓTÖRVÉNY-TERVEZET

Angelo Rotta nuncius 2159/39 sz. jelentése

Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz²⁸

Budapest, 1939. március 30.

SS „AE” ikt. sz.: 1631/39

Tisztázat, gépirás, aláírt

Megjelent in: *Actes et documents du Saint-Siège relatifs
à la période de la Seconde Guerre Mondiale,*

szerk. Pierre BLET SJ – Angelo MARTINI SJ – Burkhardt SCHNEIDER SJ – Robert A. GRAHAM SJ.
Vatikánváros 1965–1981. (A továbbiakban: ADSS), Vol. 6. n. 6. pp. 75–78.

Jelentésemhez csatolva visszaküldöm Eminenciádnak a keresztény zsidókkal kapcsolatos petíciót, amelyet Eminenciád 1939. március 22-i, 1064/39. sz., nagyra becsült utasításával²⁹ küldött el nekem.

Számos hasonló petíciót küldtek a bíboros primás Őeminenciájának is. Mivel Eminenciád szerény véleményemet kéri a dologról, mindent egybevetve az a válaszom, hogy szerintem a Szentszéknek nem kellene közvetlenül beavatkoznia az ügybe. Így vélekedik Serédi bíboros Őeminenciája is. A magyar püspöki kar már egy ideje foglalkozik a dolog-

25 A Nemzetiszocialista Magyar Párt - Hungarista Mozgalom nevű szervezetet 1939. február 24-én oszlatták fel.

26 Értsd: Nemzetiszocialista Magyar Párt - Hungarista Mozgalmat. A Nyilaskeresztes Párt – Hungarista Mozgalom 1939. március 8-án alakult meg, a feloszlattott szervezet udópártjaként. A nunciusi jelentés pontatlan, mert az itt használt „crocifrecciati” szó az új pártra alkalmazott olasz terminus technicus lesz.

27 Azaz a fentebb említett napon, 1939. február 24-én.

28 XI. Piusz pápa 1939. február 10-én bekövetkezett halála után a bíborosi kollégium március 2-i dátummal pápává választotta Eugenio Pacelli bíboros államtitkárt, aki a XII. Piusz nevet vette föl és 1939. március 10-i dátummal Luigi Maglione bíborost nevezte ki államtitkárává.

29 Kötetünkben nem közöljük.

gal, és a bíboros primás Őeminenciája a felsőházban tartandó beszédében, amikor majd sor kerül a tervezet vitájára, világosan elő kívánja adni – mint ő maga mondta nekem –, milyen módosításokat kell végrehajtani ahhoz, hogy a tervezet megfeleljen az igazságosság és a keresztény erkölcs követelményeinek.

A tervezetet a képviselőház már jóváhagyta, most fogja megvitatni a felsőház. Az egyházat érintő legfőbb pont az I. szakasz: kit kell zsidónak tekinteni.

Mivel a tervezet alap gondolata rasszista, de ugyanakkor tekintettel van a keresztiségre, zavaros és bonyolult lett a szövege; nem nagyon érthető. Bizonyos, hogy a felsőházban valamennyit módosítanak rajta, és jó irányban, de maradéktalanul elérni azt, ami kívánatos volna, nem lesz lehetséges.

Az alkalommal élve közlöm, hogy megkaptam a 25. sz. táviratot³⁰. Gondom lesz rá, hogy a benne foglaltakhoz tartsam magam.

8

ZSIDÓTÖRVÉNY-TERVEZET ÉS A PÜSPÖKÖK ELLENÁLLÁSA

Angelo Rotta nuncius 2178/39 sz. jelentése Luigi Maglione bíboros államtitkárnak

Budapest, 1939. április 2.

SS „AE” ikt. sz.: 1890/39

Tisztázat, gépirás, aláírt

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 77. fasc. 57, f. 46rv

Megjelent in: ADSS, Vol. 6. n. 10. pp. 68–69.

Hivatkozom március 30-i, 2159/1939. sz. jelentésemre³¹ a zsidótörvénnyel kapcsolatban, amelynek vitája most folyik a magyar felsőházban.

A fenti jelentésemben mondottaknak megfelelően Serédi bíboros Őeminenciája tegnapelőtt a felsőház bizottságainak ülésén világosan kifejtette a katolikus nézőpontot a szóban forgó törvénytervezetre nézve, különös tekintettel az első szakaszra. Csatolom az általa mondottak hiteles összefoglalását, amelyet a Pester Lloydból vettem.³² Mons. Glattfelder csanádi püspök Őexcellenciája is beszédet mondott és támadta azokat a főleg faji elveket, amelyeken a törvény nyugszik.

Eddig nem jutottak eredményre. Kineveztek egy különbizottságot a javasolandó módosítások kidolgozására a bíboros primás Őeminenciája, Mons. Glattfelder és az itt uralkodó protestáns szekták egy-egy, ún. püspökének részvételével.³³

A kormány azonban nagyon ragaszkodik ahhoz, hogy az általa előterjesztett szöveget hagyják jóvá, és nem hajlandó elfogadni jelentősebb módosításokat. Gr. Teleky [sic!]

30 Kötetünkben nem közöljük.

31 Lásd az előző dokumentumot.

32 Március 31-i dátummal: „Die Judenvorlage in den Ausschüssen des Oberhauses”.

33 A nuncius szektáknak nevezi a történelmi protestáns felekezeteket. A történelmi protestantizmus vezetőit a rendi gyűlésben püspökként kezelték. A katolikus dogmatika szerint a püspöki hivatalhoz hozzátartozik az ún. apostoli szukcesszió, más szavakkal a szentelés folyamatossága az apostolokig, amely a protestánsok esetében nem követelmény, így katolikus szemmel a protestáns „püspökök” nem tekinthetők püspököknek.

miniszterelnök a tárgyban mondott egyik beszédében tagadta, hogy ő ezzel a tervezettel mintegy elismerni szándékozná a rasszista elméleteket.

Éppen a kormánnyal való nézeteltérés és talán egy válság elkerülése érdekében, tekintettel a jelenlegi nehéz időkre, azt hiszem, valamit fognak javítani a tervezeten, de az nem lesz lényegbevágó.

Mindenesetre az említett különbizottság április 12-én fog összeülni, hogy kidolgozza a módosításokat és megállapodjon a kormánnyal. Serédi bíboros Őeminenciája azt tervezi, hogy amikor a törvénytervezet a felsőház plenáris ülése elé kerül megvitatásra, ismét szót kér. Nem fogom elmulasztani Eminenciád kellő tájékoztatását.

Maglione bíboros megjegyzése:

Csatolni az előző jelentéshez és a pozíciószám egész anyagát elküldeni a Szentatyának.

Mons. Tardini megjegyzése:

1939. április 19-én a Szentatya visszaküldte.

9

P. DUDÁS MIKLÓS KINEVEZÉSE ÉS HÍREK KÁRPÁTALJÁRÓL

Angelo Rotta nuncius 2192/39 sz. jelentése Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz

Budapest, 1939. április 6.

SS „AE” ikt. sz.: 2465/39

Tisztázat, gépirás, aláírt

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 81, ff. 76rv-77r

1939. április 12.

Megköszönni

[Tardini, fekete tollal]

Miután megkaptam a 29. sz. rejtjeltáviratot,³⁴ sürgönyben a nunciaturára hívtam fő-tisztelendő Dudás atyát, hogy a hozzájárulását kérjem hajdúdorogi püspökké való kinevezéséhez.

Ma délelőtt valóban el is jött: elfogadta, bár bevallotta, hogy nem nagyon örül ennek a húsvéti ajándéknak, mert ismerve az embereket és a dolgokat, tisztában van azzal, hogy a vállára tett kereszt nagyon nehéz.

Kihasználva az alkalmat, megkérdeztem tőle, hogy’ állnak a dolgok Kárpátalján. Azt mondta, hogy nagyon hasznosnak tartja Kárpátalja visszatérését Magyarországhoz, mert így nemcsak a katolicizmus pozíciói fognak megszilárdulni, de a szakadárók is elveszítik lábuk alól a talajt, és már lehet látni ennek a jeleit. A cseh kormány volt az, amely igyekezett kiszélesíteni és elmélyíteni a katolikusok és a szakadárók közötti árkot, hogy minél jobban megossza a ruténeket, ahogyan gondja volt az ukránok és az oroszbarátok közötti harc kiélézésére is.

³⁴ A hivatkozott táviratot nem közöljük.

Azt is megkérdeztem, hogy mit gondol Mons. Sztojkaról, és kivettem a szavaiból, hogy nincs olyan katasztrófálisan rossz véleménye róla. Nagyon, talán túlságosan is barátságos viselkedése miatt Mons. Sztojkt az emberek nagyon szeretik, akik ismerik őt, mert – azt lehet lehet mondani – minden plébániát meglátogatott. Az ellene felhozott sajátos vádakról nem tud semmit mondani, mert nincs tudomása ezekről a dolgokról. Biztos, hogy nem a buzgó lelki élet mintaképe, és szeret jókat enni,³⁵ bár nem falánk. Nem tett rá rossz benyomást, amikor alkalma volt beszélni vele. Az elmozdítása – legalábbis a mostani körülmények között – kárt okozna, és az egyház ellen használnák fel.

Ami a munkácsi egyházmegye papnövéndékeit illeti, akik Olmützben tanultak (lásd f. hó 2-i, 2176/39. sz. jelentésemet),³⁶ a kérdés gyakorlatilag megoldódott. Az olmützi szeminárium rektorát a németek bebörtönözték, a munkácsi növendékeket pedig hazaküldték. Dudás atya állítása szerint a püspök tudta nélkül érkeztek Ungvárra ugyanaznap este, amikor Mons. Sztojka* megkapta a tárgyban írott levelemet, és egy táviratot küldött a nunciatúrára, amelyet a fent említett jelentésemben közöltem az Apostoli Szentszékkel.

Az ungvári szeminárium működésével kapcsolatban Dudás atya azt mondta, hogy legutóbb éppen véget ért az ottani növendékek lelki gyakorlatja, és hogy viselkedésük jó benyomást tett rá. A rektor kiváló ember, a helyettes rektor Martina (aki két évig egyházbjogot tanult a római német kollégiumban)³⁷ nem él éppen nagy lelki életet, de nagyon ügyes az igazgatásban, és kissé túl sokat foglalkozik közigazgatási ügyekkel és politikával. Erkölcsi magatartásáról nem tudott semmit mondani. A világi hagyomány afféle „lelki csapszéknek” tartja a szeminárium rektorhelyettesének szobáját, ami nyilván nem valami épületes dolog.

Ami kárpátaljai bazilita testvéreit illeti, elismeri, hogy a politikai meggondolatlanságokat néhány atya követte el; ezeket arra fogják felszólítani, hogy költözzenek el Magyarországról.³⁸

P.S. A jelentés másolatát ezzel egyidejűleg elküldöm a Keleti Egyházak Kongregációja eminenciás titkáranak.³⁹

35 Az olaszban franciául: ama „la bonne chère”.

36 Kötetünkben nem közöljük.

37 Az utalás alatt értendő a Pontificium Collegium Germanicum et Hungaricum, a Pápai Német és Magyar Kollégium Rómában. Az itt lakó növendékek általában a Pápai Gergely Egyetemen végezték tanulmányukat.

38 A bazilita rend – sajtóvélemények szerint – „féktelen szlávósító, sőt ukranizáló tevékenysége” a magyar lakosság körében erős visszatetszést keltett. (Vö.: Elérkezett az ideje a kárpátaljai görögkatolikus magyarság egyházi ügyei rendezésének, in: *Kárpáti Magyar Hírlap*, 1937. szeptember 15., 1.)

39 Eugène Tisserant* (1884–1982), bíboros 1936-tól, egyben 1936–1959 között a Keleti Kongregáció titkára. Ez időtájt még a mindenkori pápa volt a kongregáció prefektusa.

10

POLITIKAI HÍREK, ZSIDÓTÖRVÉNY ÉS A KÖZVÉLEMÉNY

Angelo Rotta nuncius 2223/39 sz. jelentése Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz

Budapest, 1939. április 15.

SS „AE” ikt. sz.: 1890/39

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 77. fasc. 57, f. 53-54rv

Megjelent in: ADSS, Vol. 6. n. 16. pp. 75–78.

A magyar politikai élet legjelentősebb eseménye az utóbbi napokban a Népszövetség elhagyása volt, amiről a lapok részletesen beszámoltak. A dolog nem váratlanul történt, hiszen már f. év január 9-i, 1888/1939. sz. jelentésemben⁴⁰ előre jeleztem az eseményt, amely most történelmi tény. A kormánynak ezzel kapcsolatos magatartására gr. Csáky a két ház külügyi bizottságai előtt részletes magyarázatot adott, amelyet az illető testületek teljesen indokoltnak találtak. A szokásos érveket hozta fel a Népszövetség ellen, amilyen az jelenleg, hozzátéve azt a sajtóságtól származó körülményt, hogy Magyarország ellenségességgé ütközött vagy semmibe vették, valahányszor kéréssel fordult a Szövetséghez azért, hogy a szomszédos országokban élő kisebbségei részesüljenek jobb bánásmódban.

A Népszövetségből való kilépés jól elő is készíti gr. Teleki miniszterelnök és gr. Csáky külügyminiszter római és berlini útját. Mint Eminenciád tudja, f. hó 17-én utaznak Rómába.⁴¹

Miközben az általános politikai légkör egyre forróbb, itt, Magyarországon viszonylagos – bár nagyon is viszonylagos – nyugalomban élnek az emberek, mert a magyar külpolitika nem térhet le a dolgok természetétől, vagyis a Berlin–Róma tengelyhez való csatlakozás irányvonaláról: tehát itt nem lehet elfogadni olyan szövetségre vagy állásfoglalásra való felhívást, amely azzal ellentétben van.

Szlovákia kérdése a határok rögzítésével, legalábbis egyelőre, lekerült a napirendről; Jugoszláviával jók a kapcsolatok, Romániával ellenben kissé feszültek, jóllehet a magyar kormány nem szándékozik túlságosan előrenyomulni. Sőt, három hónapra éppen azért függesztette fel a „Magyarság” c. nemzetiszocialista újságot, mert az egy cikkében hevesen kirohant Románia ellen Erdély miatt. De nehogy azt gondoljuk, hogy a kormány tényleg a Románia iránti szeretetből hozta ezt az intézkedést; valójában sokkal inkább azért, hogy az újság harc képtelen legyen ezekben a hónapokban, amikor az országgyűlési választások kampánya zajlik majd; így elhallgattatta a nemzetiszocialista vagy – másképpen – nyilaskeresztes mozgalom fő szócsövét, amely mozgalom komoly gondokat okozhat a kormánynak annak ellenére, hogy most kissé meggyengült.

Éppen az országgyűlési választások miatt, amelyekre minden valószínűség szerint május végén kerül sor, a kormány nagyon siettetni a zsidótörvény jóváhagyását és, ha lehetséges lesz, az földreformról szóló törvényét is. Nem csupán ígéretekkel akar a nép elé állni, hanem konkrét tényekkel.

A felsőház plenáris ülésén éppen ma kezdődik a zsidótörvény vitája, miután a napokban a bizottságok hosszan tárgyaltak a szóban forgó törvénybe iktandó módosításokról (tiz módosítás). A felsőház hangulata meglehetősen kedvezőtlen a törvényre nézve:

40 Kötetünkben nem közöljük.

41 XII. Piusz pápa 1939. április 21-én fogadta őket.

sok vita volt, amelyekben katolikus részről a bíboros prímás Őeminenciája és Glattfelder csanádi püspök vett részt. Nem sok mindent lehetett elérni, mert a kormány nem biztos benne, hogy a felsőház által elfogadott módosításokat, ha azok túlságosan radikálisak volnának, jóvá tudná-e hagyatni a képviselőházzal, és akkor a fennálló helyzetet különösen veszélyeztetné egy válság lehetősége, annak következtében esetleg egy új kormány, amelyet szélsőségesebb törekvések mozgatnak, és csak még szigorúbbá tenné magát a törvényt: az emberekben ugyanis túl erősek a zsidóellenes indulatok, amit a szélsőjobboldali pártok hosszú ideje folytatott propagandája is okoz. Ezért Serédi bíboros Őeminenciája ma, amikor a felsőházban megkezdődött a tervezet vitája, szót kért és többek között kijelentette, hogy a törvény a jelenlegi formájában nem felel meg a katolikus tanítás elveinek; tekintettel azonban a körülményekre, a nagyobb baj elkerülése végett, tehát a kisebbik rosszat választva, nem fogja ellenezni a törvény jóváhagyását. (Ld. a mellékletet.⁴²)

Úgyhogy a törvény hosszas vita nélkül át fog menni. A beiktatott legfőbb módosítás az, hogy a törvény értelmében nem tekintendő zsidónak az, akit már legalább húsz éve megkereszteltek és azóta hűségesen követi a keresztény vallást, feltéve hogy az ősei vagy a szülei 1848-tól Magyarországon laktak.

A törvény nagyon zavaros, túl sokan nyúltak hozzá, logikailag nem koherens, és az alapozása sem állja meg a helyét.

A legutóbbi albániai eseményeknek⁴³ jó sajtója volt, ha nem is meleg hangú; a dolog érthető.

Magyarországon azért az emberek komolyan aggódnak az Európa békéjét fenyegető veszélyek és amiatt is, hogy Németországhoz kénytelenek csatlakozni és túlságosan szorosán.

Ó, ha fent és lent is meghallgatták és megfogadták volna a Szentatya bölcs szavait, amelyeket a húsvéti homília⁴⁴ alkalmával mondott, akkor lehetne igazán békéről beszélni, ezzel szemben...

Mons. Tardini megjegyzése:

1939. április 22.

Jobban megnézni, mit mondott Serédi bíboros. Mellette vagy ellene szavazott-e ?...

42 A mellékletben a *Pester Lloyd* 1939. április 15-i száma.

43 Olasz katonai okkupáció április 7-én.

44 Lásd: ADSS, Vol. 1. pp. 104–110.

11 ELTÉRŐ NÉZETEK A FELSŐ- ÉS ALSÓHÁZBAN A ZSIDÓTÖRVÉNNYEL KAPCSOLATBAN

Angelo Rotta nuncius 2242/39 sz. jelentése Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz

Budapest, 1939. április 22.

SS „AE” ikt. sz.: 2256/39

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 77. fasc. 57, f. 57rv-58rv

Megjelent in: ADSS, Vol. 6. n. 19. pp. 80–82.

Teleki miniszterelnök és Csáky külügyminiszter Őexcellenciái az elért eredményekkel nagyon elégedetten tértek vissza Rómából tegnap este, és itt ünnepelve fogadták őket.

A magyar lapok már részletesen és a mély rokonszenv hangján számoltak be az audienciáról, amelyet Őszentsége adott Magyarországnak hivatalos képviselőinek,⁴⁵ és kiemelték a Szentatyának a magyar nemzet iránt tanúsított jóindulatát. Ma délelőtt pedig közlik gr. Teleki szép beszédét, amelyet megérkezésekor ezzel kapcsolatban mondott. (Lásd a mellékletet.)⁴⁶

A miniszterelnök, nyomban a hazatérése után, kissé háborgó közéleti hullámokat talált, inkább belpolitikai, mint külpolitikai okokból.

Nézeteltérés alakult ki a felsőház és a képviselőház között a zsidókra vonatkozó törvény miatt. A képviselőház nem hagyta jóvá a tervezet I. cikkelyének módosítását, amely szerint nem kell zsidónak tekinteni azt, akit legalább húsz éve megkereszteltek stb., ahogyan f. hó 15-i, 2223/39. sz. jelentésemben⁴⁷ írtam.

A felsőház módosításait személyesen nem támogató és a kérdéssel kapcsolatban inkább radikális beállítottságú miniszterelnök dolga lesz kitalálni, hogyan simítsa el a nézeteltérést. Az új választásokig jelenleg még érvényben lévő törvény értelmében a tervezetet ismét meg fogják küldeni a felsőháznak, amely a jövő héten ülészik, majd visszaküldik a képviselőháznak. Ha a felsőház mindenben vagy részben fenntartotta az általa javasolt módosításokat, a képviselőház nem rendez vitát, hanem az egészet visszaküldi a két ház bizottságainak azzal a megbízással, hogy jussanak megállapodásra. Ha megvan a megállapodás, a tervezet ismét a két ház elé kerül végleges jóváhagyásra; ha azonban nem születik megállapodás, a békítő bizottságok ismét összeülnek, de ha a vita eredménytelen marad, a képviselőház által megszavazott szöveget bizonyosan az államfő elé terjesztik aláírásra, hogy kihirdessék mint törvényt.

Mint Eminenciád megállapíthatja, a helyzet meglehetősen kényes: itt majd a miniszterelnök ügyességére lesz szükség, hogy összeütközések és megrázkódtatások nélkül elsimítsa a dolgot. Általában a felsőház engedékeny szokott lenni, és minden valószínűség szerint ugyanígy lesz ez alkalommal is, anélkül hogy igazi konfliktusra kerülne sor.

Egy másik, külpolitikai probléma merült fel éppen az utóbbi napokban, nevezetesen Szlovákiával. Volt egy újabb határincidens; a szlovák kormány, mint a legutóbbi intézkedések is mutatják, kifejezetten ellenségesen viselkedik a Szlovákiában élő magyar lakossággal szemben. Nem lehet előre látni, hová vezethet a helyzet kiéleződése: nem

⁴⁵ Lásd in: *L'Osservatore Romano*, 1939. április 22.

⁴⁶ A mellékletben a *Pester Lloyd* 1939. április 22-i száma.

⁴⁷ Lásd az előző dokumentumot.

volna min csodálkozni, ha egy szép napon Szlovákia is többé-kevésbé Kárpátalja vagy Csehország sorsára jutna.

Mons. Tóth Tihamért*,⁴⁸ az új veszprémi püspök Őexcellenciáját, aki már két hónapja szenved influenzában, a Szent Rókus kórházba szállították súlyos műtétre, amikor el kellett volna kezdenie a háromnapos prédikáció-sorozatot az Egyetemi Templomban. A ki nem kezelt influenza következtében genny képződött a homloküregében és magas láza lett. A sebészeknek fel kellett nyitniuk a homloküreget, azt ígérik, hogy öt-hat hét múlva folytathatja a lelkipásztori szolgálatot. Az állapota jelenleg elég jó; lement a láza, de az orvosok teljes pihenést javasolnak neki ezekben a napokban.

Reméljük, hamarosan rendbejön, hogy jó egészségben és erőben végezhesse nem könnyű feladatait, amelyek egy nagy és az utóbbi években kissé elhanyagolt egyházmegegye kormányzásával járnak.

12

FOLYTATÓDIK A ZSIDÓTÖRVÉNY VITÁJA A PÜSPÖKÖK ÁLLÁSPONTJA A FELSŐHÁZBAN

Angelo Rotta nuncius 2264/39 sz. jelentése Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz
Budapest, 1939. május 2.

SS „AE” ikt. sz.: 2481/39

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 77. fasc. 57, f. 61rv-62rv

Megjelent in: ADSS, Vol. 6. n. 21. pp. 83–85.

A zsidókkal kapcsolatos híres törvénytervezet, amelynek hosszú és nem mindig higgadt vitái hónapokig elhúzódtak, és heves izgalomban tartotta a közvéleményt, most végre révbe jutott.

A két illetékes bizottság közös ülésein lezajlott hosszú viták után, amiről április 22-i, 2242/1939. sz. jelentésében⁴⁹ írtam, a felsőház és a képviselőház kompromisszumos megállapodásra jutottak.

A véleménykülönbség fő okát képező módosítást, amelyet a felsőház javasolt az I. cikkelyben, elfogadták; de a kitért zsidók, akik a törvény értelmében már nem számítanak zsidóknak, amiről az említett módosításban szó van, nem élveznek teljes egyenlőséget a keresztényekkel, mert rájuk nézve továbbra is érvényes több olyan megszorítás, ha nem is valamennyi, amelyekre a zsidókat kötelezték.

A cikkelyt kiegészítették azzal (és ennek van bizonyos jelentősége), hogy kereszténynek minősülnek (a fent említett korlátok között) azok a születésükkor megkeresztelt gyermekek is, akiknek a szülei 1939. január 1-je előtt kitérték, feltéve, természetesen, hogy a család legalább 1849. január 1-je óta Magyarországon lakik.

Elutasították a felsőháznak azt a módosítási javaslatát, miszerint gondoskodni kellene egy bíráló bizottság kinevezéséről, amely legfeljebb 150 zsidót mentesítené a törvény hatálya alól, ha ez a bizottság úgy ítélné meg, hogy érdemeik vagy tevékenységük folytán

⁴⁸ Tóth Tihamér 1938. március 30-tól a veszprémi Rott püspök koadjutora, utódlási joggal. Rott Nándor* 1939. március 3-án halt meg, Tóth Tihamér két hónappal később, május 5-én.

⁴⁹ Lásd az előző dokumentumot.

méltók erre; de a kormány kapna felhatalmazást, a parlament meghallgatása után, hogy különleges esetekben engedélyezze a mentesítést.

A felsőház már tegnapelőtt jóváhagyta a végleges szöveget, a képviselőház pedig minden valószínűség szerint holnap teszi meg, mert már bizonyosnak látszik, hogy f. hó 4-én a parlamentet feloszlatják.

A bizottságok együttes ülésén, ahol nagyon élénk vita folyt, Mons. Glattfelder csanádi püspök Őexcellenciája erélyesen és nagyszerűen védte a módosítások lényegi megtartását, mert azok bizonyos mértékig, sőt, túl szerény formában, a keresztiség szentségi hatása előtti tiszteletet fejezik ki. A bíboros prímás Őeminenciája a maga nyugodt, de meggyőző szavaival a [katolikus] tanítás és a saját tekintélye súlyával állt mellé. Kijelentette, hogy a felsőházban már kifejtett elvekre hivatkozik, amelyekből semmit se von vissza; ha elfogadta a kompromisszum eredményeképpen született szöveget, azt a nagyobb bajok, köztük egy esetleges kormányválság elkerülése érdekében tette, majd közölte – a hittestvéreinek szánva gondolatát és szavait –, hogy nem az ő és a felsőház jó szándékán múlott, ha nem értek el többet, hanem a körülményeken.

Mint Őeminenciája később mondta nekem, a kormányválság nem légből kapott, hanem reális veszély volt, és annak a gyakorlati következménye egy olyan kormány lett volna, amelynek a zsidóellenes felfogása még radikálisabb.⁵⁰ De a törvény – mint hozzátette – több okból hibás, azért is, mert bizonyos pontjain nem logikus: az idő majd megmutatja a hiányosságait, és később szükség lesz a korrekciójára. Most lehetetlen volt többet elérni ennyire felindult környezetben és a küszöbön álló választások előtt.

Az alkalommal élve tájékoztatom Eminenciádat, hogy a minap a magyar lapok közölték a pozsonyi *Slovak* c. lapban Mons. Tiso közeli római útjával⁵¹ kapcsolatban megjelent cáfolatot. Ezt állítólag szeptemberre halasztották. Nem tudom, mennyi ebben az igazság.

Mons. Tardini megjegyzése:

1939. május 5. Megköszönni.

13

OLASZORSZÁG SEMLEGESSÉGÉNEK MAGYAR ÓHAJA

Angelo Rotta nuncius 2666/39 sz. jelentése Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz

Budapest, 1939. szeptember 3.

SS „AE” ikt. sz.: 6347/39

ASRS AA.EE.SS. Stati Ecclesiastici, pos. 601a, ff. 139rv-140r

Megjelent in: ADSS, Vol 1. n. 182. pp. 286–288.

Hivatkozom tegnapi, 41. sz. rejtjeltáviratomra.⁵²

Amint visszatértem Budapestre, nyomban kihallgatást kértem és kaptam a magyar külügyminisztertől. Biztos forrásból szerettem volna információkat szerezni és kihasz-

50 A Teleki-kormány 1941. április 3-áig tartotta magát.

51 A nuncius 1939. április 27-én kelt 2253/39 ikt. sz. jelentésében (SS „AE” ikt. sz.: 2455/39) referált az újságok híradásáról Tiso szlovák kormányfő római utazásával kapcsolatban.

52 Kötetünkben nem közöljük.

nálni az alkalmat, hogy átadjam neki a Szentatya áldását, valamint megkérjem, hogy közvetítse a kormányzó Ófőméltóságának és a méltóságos asszonynak, akik Gödöllőn vannak, Öszentsége elismerésének és hálás emlékezésének kifejezését.

A külügyminiszter nagyon dicsérte nekem a Legfőbb Főpap erőfeszítéseit, amelyeket a békéért tesz, és nagy örömmel fogadta, hogy a Szentatya jó szívvel emlékszik rá.

A beszélgetés során megerősítette, amit már augusztus 21-i, 2618/39. sz., 31. sz. jelentésben⁵³ írtam legutóbbi találkozásáról Hitlerrel és Ribbentropmal. Ami Mussolinivel és Cianóval folytatott megbeszélését illeti, Mussolinivel augusztus 19-én találkozott, a nagy hadgyakorlat után, és kitűnő egészségben találta, csaknem három órán keresztül beszélgettek.

Csáky miniszter felvázolta, mit tenne Magyarország egy valószínű konfliktus esetén, azaz semleges magatartást tanúsítana, ha hivatalosan nem is nyilatkozna erről, tehát Magyarország hajlandó lenne fizetés ellenében árut szállítani Németországnak és Lengyelországnak is; érdeklődött Olaszország várható magatartása iránt is abban a szerencsétlen esetben, ha kitörne a háború. Ezzel kapcsolatban idézte Mussolini gondolatát, amelyet először hallott tőle, és mély benyomást tett rá. Mussolini azt mondta, hogy Olaszország katolikus, és nagyon nincs ínyére, hogy az új pogányok oldalán kell harcolnia egy katolikus ország ellen. Olaszország érzelmi okokból két európai nemzethez kötődik, Magyarországhoz és Lengyelországhoz.

A megbeszélésen jelen volt Ciano gróf* is, aki viszont azt mondta, hogy a Németországgal kötött katonai egyezmény titkos záradékai azt is tartalmazzák, hogy Németország három évig garantálja a békét; majd hozzátette, hogy könnyű egy fegyvertelen népet kormányozni, de ha fel van fegyverezve, akkor komolyan kell számolni az érzelmeivel.

Úgy mondom el, ahogy hallottam. Bárcsak ezek a gondolatok vezérelnék a kormányt, amikor eldönti, hogyan viselkedjen Olaszország a jelenlegi helyzetben!

Csáky miniszter, természetesen, tökéletesen tisztában van Magyarország rendkívül nehéz helyzetével, és reméljük, hogy a követni kívánt semlegesség tartható lesz akkor is, ha a konfliktus elhúzódna és kiterjedne; de nincs erre biztosíték. Nem vagyunk próféták. Bizonyos, hogy Magyarország számára nagyon előnyös volna, ha Olaszország meg tudna maradni ebben a várakozó pozícióban, amely bizonyos semlegességet takar, ha többé-kevésbé pártolja is az egyik vitás felet; ez megkönnyítené Magyarországnak, hogy kitarson vonalvezetése mellett.

Közben itt nagy nyugalom van: elővigyázatosságból több megszorítást vezettek be, főleg a sajtó területén, ahol most cenzúrát rendeltek el annak érdekében, hogy tudósítson elfogulatlanul, ne kommentálja a közleményeket és ne éreztesse, hogy az egyik hadviselő féllel jobban szimpatizál, mint a másikkal. Csáky miniszter azt mondta, hogy a hadsereg létszámát feltöltötték 80.000 főre, míg Romániában 600.000 katona van fegyverben.

Ennyiben foglalható össze a beszélgetésünk.

Anglia hadüzenete, amely ma érkezett meg, és amelyet – mint biztosra veszik – a francia hadüzenet fog követni, nem okozott meglepetést Magyarországon, mert, sajnos, várható volt: sőt, mindkettőt a múlt éjjelre várták.

Magyarország egyelőre nem vezetett be és nem is szándékozik bevezetni újabb óvintézkedéseket, várja az események alakulását.

⁵³ Kötetünkben nem közöljük.

Ha kapok majd érdeklődésre számot tartó híreket, nem mulasztom el Eminenciád tájékoztatását. Ezt a jelentést Mons. Principi⁵⁴ viszi egyenesen Rómába, aki az államtitkárságon dolgozik.

14

AGRÁRREFORM ÉS POLITIKAI HÍREK

Angelo Rotta nuncius 3063/39 (91) sz. jelentése

Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz

Budapest, 1939. december 19.⁵⁵

SS „AE” ikt. sz.: 4282/38

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 82, ff. 11rv, 13rv

[Beérk:] 1939. december 23.

Az agrárreformról szóló törvényt, amely közelebről érinti a magyarországi egyházi birtokokat, néhány kisebb módosítással jóváhagyta a felsőház is, úgyhogy most következik a gyakorlati megvalósítása.

Amint Eminenciád értesült róla, a törvény célja a mezőgazdasági bérmunkások és napszámosok rendkívül nagy számának csökkentése és a kisbirtokosok, vagy eleinte legalább bérlők számának megsokszorozása. Ezért a nagybirtokoknak meghatározott arányban, nagyobb vagy kisebb kiterjedésük szerint át kell engedniük egy bizonyos részt vagy tulajdonba, vagy kisebb bérletekbe. A reform sikere érdekében bátorítani fogják, hogy az új bérlők alakítsanak szövetkezeteket.

A törvénynek láthatólag szociális célja van; nem akartak túl radikális intézkedéseket hozni, nehogy megzavarják a termelést, de határozottan szándékoznak eljárni az alkalmazása során, már csak azért is, hogy a szélsőjobboldaliak kezéből kivegyenek egy gyakran használt fegyvert, amellyel visszaélnék a vidéki környezetben gátlástalanul folytatott és elég eredményesnek bizonyuló propagandájuk céljaira, bár a szélsőségesek akciói az utóbbi időben inkább esésben, mint emelkedőben vannak, és úgy tűnik, hogy a nyilaskezes szervezetben egyre nagyobbak a repedések.

Az agrárreform kérdését illetően a Szentszék tavaly közvetve jelezte a püspöki karnak, hogy milyen magatartást kövessen ebben a kényes és fontos ügyben, amint ezt *1938. november 1-jei, 1706/38. sz. jelentésében*⁵⁶ olvashatja Eminenciád.

Gondoskodni kell, persze, az egyházi birtokot terhelő kiadások védelméről, de számításba kell venni a társadalmi szükségleteket, és nem szabad bezárkózni egy kicsinyes konzervativizmusba, amely árt az egyház tekintélyének és végső soron hiábavaló; mert bizonyos társadalmi átalakulások elkerülhetetlenek minősíthetők, különösen azokban az országokban, ahol a feudalizmus többé-kevésbé burkolt formái hosszabb ideig fennmaradtak. Nos, a felsőház f. hó 12-i ülésén a bíboros primás Őeminenciája a Katolikus

54 Mons. Primo Principi, „minutante” a Vatikáni Államtitkárság Második Szekciójában (Általános ügyek) az Apostoli szignatúra preláta.

55 A beérkezés vételét 1940. január 4-én Maglione SS „AE” ikt. sz.: 21/40 alatt jegyezte.

56 Lásd fentebb, 61sk.

Egyház nevében felszólalt a tárgyban és igen mértékadó beszédet mondott, amely éppen a fenti elvekre épült. Technikai szempontból szakértőkre hagyta a törvény megítélését és azokra a valószínű vagy lehetséges kellemetlenségekre nézve, amelyeket a törvény előidézhet, ő pedig egyházi szempontból értékelte a tervezetet. Emlékeztetett arra, hogy a magyar püspöki kar legutóbb szóban és írásban is kijelentette, hogy kész áldozatokat hozni, ha azokat a nemzet jóléte és az egészséges társadalmi törvénykezés szükségessé teszi. Utalt az egyház által a múltban már meghozott áldozatokra és azokra a hatalmas kiadásokra, amelyek a kegyúri intézmény, az iskolák, a szemináriumok stb. fenntartása miatt most szinte kizárólag az egyház földbirtokait terhelik, mivel az állam járadékkötvényei és a hadikölcsönök elveszítették az értéküket. Így arra kérte a kormányt, vegye figyelembe a jövedelmeknek az új törvény alkalmazásával járó csökkenését, hogy arányosan csökkentse a szóban forgó birtokokat terhelő kiadásokat is, különös tekintettel a felekezeti iskolákra, amelyeknek a létezése kérdésessé válna. Tehát abban a reményben, hogy az észrevételei meghallgatásra találnak a kormánynál, kijelentette, hogy támogatja a törvény elfogadását. A bíboros beszédét általános taps fogadta.

A kormány valóban nagyon jóindulatúan fogja alkalmazni a törvényt. Teljes megvalósítása kb. tizenöt évet fog igénybe venni, mert fokozatosan akarnak haladni (kb. 1,500.000 holdról – több mint egymillió hektárról – van szó, évente 100.000 holdat fognak tulajdonba vagy bérletbe kiosztani a földműveseknek), az egyház javaihoz pedig legutóljára nyúlnak; mi több, az azokat terhelő bizonyos kiadások miatt a mezőgazdasági javak egy részét elkülönítik egy speciális alapba, amelynek a jövedelmeit az adott intézmény meghatározott, sajátos céljaira kell fordítani.

Mindent egybevetve a bíboros primás Őeminenciája, bár nincs túlságosan meggyőződve a törvény alkalmazásától remélt előnyökről, elégedett az enyhítő módosításokkal és a kormány jó hozzáállásával.

Az ország életében semmi különös nem történt. Ciano miniszter legutóbbi beszédét, természetesen, itt nagy meglepéssel fogadták, mert megerősítette, hogy Olaszország erős támasz a Magyarországra függetlenségét fenyegető esetleges próbálkozásokkal szemben. Közben a Kárpátokban folytatódnak az orosz fenyegetés ellen épülő erődítmények munkálatai, ezen az oroszok meg vannak sértődve, és az orosz rádió nagyon éles hangon beszél Magyarország ellen. A magyar–orosz határt gondosan figyelik, hogy megakadályozzák propagandisták beszivárgását Kárpátalja ruténei közé.

Tekintettel a jelenlegi különleges és kényes körülményekre, a kormányzó Őfőméltósága az idén fölmentette a diplomáciai testületet az újévi jókívánások átadása alól. Csak az apostoli nunciust fogadja majd mint rangidős diplomatát, aki tolmácsolni fogja a diplomáciai testület tagjainak jókívánásait, de magánjelleggel, és beszédek sem lesznek. Ez a legjobb megoldás.

1940

15

POLITIKAI HÍREK

Angelo Rotta nuncius 3158/40 sz. jelentése Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz

Budapest, 1940. január 16.

SS „AE” ikt. sz.: 716/40

Tisztázat, gépirás, aláírt

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 86, ff. 2rv-3rv

Velenci találkozó. Ciano miniszter és Csáky magyar miniszter velenci találkozóját, amint ez várható volt, élénk érdeklődéssel és nagy rokonszenvvel kísérte a magyar sajtó és a közvélemény: még mindig beszélnek róla. A kommentárok egyöntetűek voltak abban az értelemben, hogy a megbeszélésben az Olaszországot és Magyarországot egymáshoz fűző, bizalmas baráti kapcsolatok megerősítését látják. Mindkét országnak ugyanaz a célja: menteni a balkáni békét, amennyire lehetséges, és erélyesen ellenállni minden bolsevik behatolásnak Európa délkeleti részén.

Tegnap látogatást tettem a magyar külügyminiszternél, és a beszélgetés természetesen a fenti találkozóra terelődött. Csáky gróf nagyon elégedettnek látszott az eredménnyel. Olyan nézetazonosság van, mondta, hogy ki lehetne jelteni: Olaszország és Magyarország két olyan nemzet, amelyeknek egyedülálló kormánya van. Nagyon dicsérte Ciano minisztert, akinek csodálja szellemét, okosságát és kiegyensúlyozottságát.

Ciano miniszter a beszélgetés során kijelentette, hogy ⁵⁷ *jó katolikus*. Nagyon aggodnak a bolsevik veszély miatt és... nem csak emiatt. A katolikus tanítás – ahogy Ciano mondta, vagy a keresztény tanítás, mint Csáky miniszter hozzátette szélesebb értelemben, tekintettel a protestáns körökre – az egyetlen bázis, amelynek komoly ellenállásában bízni lehet az oly veszélyes ideológiai támadásokkal szemben. De minden eshetőségre készen kell állni, hogy erélyesen elfojtsuk a bolsevizmus bármilyen betolakodási kísérletét. A feszült román–magyar viszony miatt a gyenge pont Románia. Cionónak arra a kérdésére, hogy mit tenne Magyarország, ha Oroszország megtámadná Romániát, Csáky azt válaszolta, hogy Magyarország megőrizné jóindulatú semlegességét; de a maga részéről fellépne Románia ellen, ha az jóformán csak erdélyi magyarokat küldene az orosz frontra, és ha Románia, miközben hozzájárul ahhoz, hogy területeket engedjen át Oroszországnak vagy Bulgáriának, Magyarországot nem ugyanazzal a mércével mérné. Egy Románia elleni orosz támadás esetén Olaszország segítséget küldene Romániának. Csáky nem hiszi, hogy most el kellene fogadni egy olasz közvetítés gondolatát: Magyarország egyelőre, akárcsak Olaszország, a béke érdekében semmilyen területi igénytel nem lép fel, de ha Olaszország felvetné a követeléseit, Magyarország azonnal követné a példáját. Mindenestre Erdély kérdésének meg kell majd jelennie a békekonzferencián. Magyarország rész-

57 Ceruzával írt megjegyzés a lap szélén: „ha la barba!” Ennek a megjegyzésnek az értelme az önminősítés kritikája lehet [A szerk.].

ben történelmi okokból, részben azért, hogy teljesítse küldetését mint a pánszlávizmus, most pedig a bolsevizmus útjában álló bástya, kötelességének tartja, hogy ragaszkodjon régi határai visszaállításához a Kárpátokban; amint Olaszországnak az a küldetése, hogy őröködjön az Alpok felett a germán invázióval szemben.

Csáky miniszter azt mondta, hogy erőfeszítéseket kell tennie a magyar katonai körök mérséklése érdekében, mert erejük tudatában szeretnének azonnal lépni Románia ellen, mielőtt az még jobban megerősítené a határmenti állásait és még több fegyvert szerezne be Németországtól, azokat, amelyeket a lengyelek hagytak a megszálló kezében. De Csáky miniszter politikai természetű okokból az utolsó koronatanácson is (ahogy itt nevezik) ellenezte és ellenzi ezt – akkor is, ha áldozatokkal jár –, nehogy egy szikra fellobantsa a Balkánt, ahol rögtön továbbterjedne a tűz, és nehogy aztán Magyarország és Oroszország közös művének tekintsék Románia feldúlását.

Romániáról a miniszter véleménye az, hogy belülről aláaknázták a nemzetiségi ellentétek; Jugoszlávia sem nagyon erős, mert a horvátok és a szerbek legutóbbi megállapodásai egyiküket sem tudták kielégíteni: a szerbek szerint állítólag túl sok engedményt tettek, a horvátok szerint túl keveset értek el. Kívánatos lenne egy egységes Jugoszlávia, hogy megszűnjön a sok ellentét melegágya és az abból fakadó veszélyek.

Olaszországnak és Magyarországnak is jók a kapcsolatai Németországgal, mondta; az olasz–angol kapcsolatok kielégítőek és jobbak, mint Franciaországgal. A mostani időszakot nagyon nehéznek tartja, és szinte biztosra vesz egy német fegyveres támadást a közeljövőben, de nem tudja, melyik ponton.

Olaszország királyi követének előléptetése. Mint Eminenciád már tudhatja, a jelenlegi budapesti olasz követet, Vinci gróft⁵⁸ argentinai nagykövetté léptették elő, úgyhogy hamarosan elhagyja a helyét. Az újságok már az utódja nevét is tudják, Giuseppe Talamo örögrófról⁵⁹ van szó, akit Rómában ismernek, mert az Apostoli Szentszéki olasz kir. nagykövetséghez tartozott. Vinci gróf távozását itt nagyon megérik, mert őt és előkelő hitvesét, aki született Baldeschi grófnő,⁶⁰ sokan kedvelték. A nunciatúrával való kapcsolatában is mindig különösen nagy szívélyesség nyilvánult meg.

A magyar belpolitikai élet. A magyar belpolitikai életben nem történik semmi különös, említésre méltó dolog; folytatódik a nyilaskeresztes párt felmorzsolódása, és az országban nyugalom van.

Itt is bevezették a húsárusítás tilalmát hétfőn és pénteken, de persze nem azért, mintha a húsipar nem szolgálna elegendő mennyiséggel, hanem csupán Németországra való – hogy úgy mondjam, politikai – tekintettel. A magyar külügyminiszter már hónapok óta szorgalmazza, hogy hozzák meg ezt az intézkedést.

58 Gróf Luigi Orazio Vinci-Gigliucci (1889–1963), Olaszország budapesti követe 1937-től. Ezt megelőzően, 1921–1924 között a budapesti olasz követség első titkára volt, az olasz–magyar kulturális kapcsolatok kiszélesítése terén működött. Vö.: La partenza del Conte Vinci da Budapest, in: *Corvina* 20 (1940) 129–130.

59 Giuseppe Talamo Adenolfi Brancaccio dei Marchesi di Castelnuovo (1896–1983), aki 1921–1924 között szintén Budapesten működött.

60 Giulia Baldeschi grófnő. Első férje báró Vecsey Ferenc (1893–1935) világhírű hegedűművész volt, aki 1926-tól Olaszországban élt.

16

HÍREK A BALKÁNI KONFERENCIÁRÓL

Angelo Rotta nuncius 3256/40 (119) sz. jelentése

Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz

Budapest, 1940. február 7.

SS „AE” ikt. sz.: 1432/40

Tisztázat, gépirás, aláírt

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 86, ff. 80rv

(Melléklettel)

A Belgrádban tartott legutóbbi balkáni konferencia itteni visszhangja minden volt, csak nem kedvező.

Hasznosnak tartom elküldeni Főtisztelendő eminenciádnak a *Pester Lloyd*⁶¹ csatolt cikkét a témáról, amelyet a lap köztudottan félhivatalos jellege miatt nagy részben vagy egészben átvett a magyar sajtó. A (=) jelzés a cikk elején arra utal, hogy a külügyminisztériumtól származik, és minden valószínűség szerint – mint más hasonló esetekben – vagy maga Csáky miniszter, vagy az elődje – a volt miniszter, Kánya – írta. Ezért van különleges jelentősége, és látom, hogy a külföldi sajtó is komolyan foglalkozott vele.

A cikk hangneme meglehetősen erélyes Romániával szemben: összességében az a mondanivalója, hogy Magyarország a trianoni igazságtalanságok jóvátételét akarja, és hogy ezt a kérdést ne halogassák a végtelenségig; román–magyar megállapodások lehetőségéről felesleges beszélni, ha Románia nem változtat azon a hajthatatlan magatartáson, amelyet követ és, úgy tűnik, a jövőben is követni akar. Eddig a cikk.

A magyar közvélemény persze erősen románellenes, és maga Csáky miniszter is, amikor mérsékletet tanúsít, ezt nem annyira személyes meggyőződésből teszi, mint inkább Olaszország fékező hatásának engedve. Közben Magyarország folytatja a fegyverkezést és készen áll minden eshetőségre. Azok a katonai intézkedések, amelyeket Románia a magyar határokon foganatosít, csak még jobban feldühítik az embereket, és fokozzák a magyar hadsereg vezérkarának harci kedvét.

A legutóbbi bukaresti hírek alapján úgy látszik, hogy Románia enged merev magatartásából.

Politikai téren nincs más fontos hír, amely említést érdemelne.

61 A melléklet a *Pester Lloyd* egyik oldala, Budapest, Dienstag 6. Februar 1940, Jahrgang 87., Nr. 28. A vezércikk pirossal megjelölve: „Der Standpunkt Ungarns”, pp. 1-2. ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 86, ff. 82rv.

17

KÜLÖNFÉLE HÍREK

Angelo Rotta nuncius 3485/40 (147) sz. jelentése

Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz

Budapest, 1940. április 6.

SS „AE” ikt. sz.: 3691/40

Tisztázat, gépirás, aláírt

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 86, ff. 77rv-79r

*Érkeztetés iktatószáma: 3664/40. sz.*Melléklettel⁶²*Több jelentést is írhatna*⁶³

Teleki gróf Rómában. Az egyetlen külpolitikai esemény, amely megtörte a megszokott élet egyhangúságát, gróf Teleki miniszterelnök római látogatása volt. Felesleges részletesen írni róla, mert különben éppen ideillene a híres mondás: vázát vinni Szamoszba.⁶⁴

A látogatás célja az volt, hogy megerősítse Magyarország és Olaszország egységét, és egyúttal támogassa Magyarországnak Romániával szemben tanúsított, viszonylag békés magatartását. Itt azonban, mondjuk így, egy ideiglenes békéről van szó abban a reményben, hogy a háború után Erdély kérdésének is véglegesen meg kell oldódnia, ami aztán meghozná a valódi békét.

Teleki gróf egy, a római látogatás eredményeinek mibenlétéről a sajtónak adott felhivatalos közleményben nagy alázattal és tisztelettel beszél a Szentatya által jóságosan engedélyezett audienciáról is.

Csatolom Teleki gróf szóban forgó nyilatkozatának a szövegét.⁶⁵

Ahogy az természetes, minden újság részletesen beszámolt Teleki grófnak a Vatikánban tett látogatásáról, külön kiemelve a hosszú audienciát, amelyen XII. Piusz Őszentsége fogadta, akire változatlanul élénken és nagy tisztelettel emlékeznek itt, Magyarországon.

Tegnapelőtt Teleki gróf beszámolt római útjáról és az ott szerzett benyomásairól a két ház külügyi bizottságainak, mindezt titkos ülésen. Úgy tudni, hogy ez alkalommal is részletesen beszélt a Szentatyánál és Eminenciádnál tett látogatásáról.

Árvíz Magyarországon. Ami az ország belső helyzetét illeti, ki kell emelni, sajnos, a meglehetősen sok kárt, amelyeket a legutóbbi árvíz okozott Magyarországon, elöntve sok ezer hektár földet, tönkretéve házakat, utakat, hidakat stb. Emberáldozat, hála Istennek, alig van. A folyók most apadnak. Közben a kormányzó öfömméltósága felhívással fordult a magyarokhoz, hogy munkával és felajánlásokkal mindenki siessen a szenvedők megsegítésére és a keletkezett súlyos károk elhárítására.

62 A melléklet a *Pester Lloyd* egyik oldala, Budapest, Montag 1. April 1940, Jahrgang 87., Nr. 73. Pirossal megjelölve: „Audienz beim Papst”, pp. 1-2. ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 86, ff. 78rv.

63 Ceruzával írt megjegyzés.

64 Olasz mondás. Magyarul: vizet hordani a Dunába.

65 A melléklet a *Pester Lloyd* két oldala, Budapest, Montag 1. April 1940, Jahrgang 87., Nr. 73. Két cikk pirossal megjelölve: „Die Erklärungen des Ministerpräsidenten” és: „Audienz beim Papst”, pp. 1-2. ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 86, ff. 78rv.

A szükséghelyzet miatt országos aláírásgyűjtést kezdeményeztek a kormányzó magas védnöksége alatt. Az akciót egy helyettes államtitkár vezeti, aki irányította és irányítja az egész bonyolult mentési és újjáépítési munkát. Tekintettel arra, hogy milyen jelleget öltött az aláírásgyűjtés, nem gondolnám – legalábbis pillanatnyilag –, hogy akár közvetlenül a Szentatyának, akár az itteni nunciatúrának részt kellene vennie benne: esetleg sérthetné a nemzeti büszkeséget. De figyelni fogom a dolgok alakulását, és meglátom, hogy tanácsos lenne-e csatlakozni a megkezdett gyűjtéshez.

A Budapesti Városi Tanács és a Szentatya köszönetnyilvánítása. – Korábban továbbítottam Karafiáth Jenő* Úr Őexcellenciájának, Budapest főpolgármesterének az Eminenciád által neki küldött levelet, amely a Szentatya nevében megköszöni az Őszentsége megkoronázásának első évfordulójára küldött jókívánásokat. Amikor nyugtázta a levél vételét, azt mondta nekem, hogy fel fogja olvastatni a Budapesti Városi Tanács első ülésén. Ez valóban meg is történt tegnapelőtt, amint magát a levél szövegét is közlő újságok tudósítanak róla.

18

A NUNCIATURA LEVÉLTÁRA

Angelo Rotta nuncius 3560/40 (153) sz. jelentése

Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz

Budapest, 1940. április 27.⁶⁶

SS „AE” ikt. sz.: 4543/40

Másolati példány, gépirás, aláírás hiányzik

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 86, ff. 74rv

Mivel egy megbízható ember révén alkalmam nyílt egy dossziét közvetlenül és nem postán küldeni Rómába, kötelességemnek tartom, hogy azonnal válaszoljak Eminenciád f. év április 23-i, 12836. sz., nagyra becsült utasítására⁶⁷ az itteni nunciatúra levéltárának elküldéséről Vatikánvárosba.

Nagyon is jól megértem, hogy ezekben a viharos időkben soha nem lehet elég óvatosnak lenni.

Az elmúlt napokban itt kitört az idegesség; könnyen hitelt adtak azoknak a – többek között baljós – híreknek, amelyek az ország belső helyzetéről és külpolitikájáról is szóltak. Annyira, hogy a miniszterelnök, Teleki gróf felemelte a hangját és nagyon erélyesen nyilatkozott azok ellen, akik az ilyen mendemondákat kitalálják vagy terjesztik, drákói módszerek igénybevételével is megfenyegetve őket.

A múlt csütörtökön, f. hó 25-én a Csáky gróffal folytatott beszélgetés közben szóba hoztam a háborús fenyegetettséget is mind Magyarországra, mind Olaszországra nézve.

⁶⁶ Első megjelenés: SOMORJAI Á.: *Angelo Rotta budapesti apostoli nuncius levéltárából*: <https://archivnet.hu/angelo-rotta-budapesti-apostoli-nuncius-leveltarabol> 21. évf (2021) 2. szám, 2021. május 28.

⁶⁷ Kötetünkben nem közöljük. Ebben a körlevelében a bíboros államtitkár utasította a hadviselő országok nunciatúráit, hogy levéltáraikat helyezték biztonságba és küldjék be a Vatikáni Államtitkárságra.

Megállapíthattam, hogy ő nem látja nagyon sötéten a dolgokat, és nézete szerint ki van zárva egy háború veszélye, legalábbis a közvetlen közeli jövőben.

Úgy gondolja, hogy minél jobban elmélyül a háború északon, annál kevésbé veszélyezteti a Balkánt.

Itt egy kissé megnyugodtak a kedélyek: mindig Olaszországra figyelnek, és remélik, hogy meg tudja tartani nem hadviselő státusát a kissé merész szóbeli megnyilatkozásai ellenére is.

Tekintettel ezekre a körülményekre, én azt gondolom, hogy az anyag esetleges elküldését el lehetne halasztani néhány hónappal. Mivel Don Cherubini titkárnak a következő júniusban minden valószínűség szerint Rómába kell mennie doktori védésére, kihasználnám az alkalmat, hogy a levéltár kb. hatvan mappáját tartalmazó ládák mint az ő pogygyásza utazzanak velem.

Igaz, hogy többre kerül, de ugyanakkor a levéltár még aznap megérkezhetne, és a diplomáciai sérthetlenség jobban védené. Ha azonban Eminenciád jobbnak látja minél gyorsabban elküldeni, kérem, hogy szíveskedjen ezt tudatni velem; az én kötelességem lesz a lehető legjobban végrehajtani nagyra becsült rendelkezéseit.

A fent említett utasításban foglalt többi rendelkezéshez, természetesen, én tartani fogom magam.

19

KÜLÖNFÉLE HÍREK

Angelo Rotta nuncius 3633/40 (166) sz. jelentése

Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz

Budapest, 1940. május 17.

SS „AE” ikt. sz.: 4516/40

Tisztázat, gépirás, aláírt

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 86, f. 75rv-76rv

Érkeztetés iktatószáma: 4263/40. sz.

*KASSAI ÚT.*⁶⁸ Kassai utam, amelyre f. hó 9-i, 3602/40. sz. jelentésemben (ikt. sz.: 164.)⁶⁹ utaltam, szerencsésen lezajlott, remélem, hasznos is volt.

Amikor megérkeztem, igen nagy örömmel fogadtak, valamennyi közéleti méltóság megjelent az üdvözlésemre, élükön a püspök úrral, a polgármesterrel, a megyei prefekttussal és a hadtest parancsnokával. Nagy, ujjongó tömeg gyűlt össze az útvonalunk mentén, feltűntek benne a város különböző iskoláinak diákjai, az egész várost fellobogózták, és az említett urak egész ott-tartózkodásom alatt vetélkedtek egymással az irántam tanúsított, különleges kedvességben. A pünkösdi főpapi misén a gyönyörű székesegyház zsúfolásig megtelt.

68 Ceruzával írt megjegyzés a lap szélén: „cédula”. (A neveket, ez esetben tárgyat tartalmazó cédulákat külön cédulakatalógusban tartják, amely az Apostoli Levéltár kutatótermében szabadpolcon, fénymásolatban, regiszter kötetbe kötve tanulmányozható, az Államtitkárság levéltárában külön kell kérni. – A szerk.)

69 Kötetünkben nem közöljük.

A különböző templomokban és egyházi intézményekben tett látogatásaim alkalmával mindig nagyon vidám és szívélyes fogadtatásban volt részem, ami mutatja, hogy milyen mély gyökerei vannak a pápa iránti szeretetnek és a római székhöz való kötődésnek. Ezek a most elevebben átélt érzések jelzik azt a mély rokonszenvet, amelyet a jelenleg uralkodó pápa szent személye tudott kelteni a magyarok szívében, akik úgy tekintenek XII. Piusz Ószentségére, mint az ő pápájukra.

Miután ellátogattam a híres jászóvári premontrei apátságba, ahol a főtisztelendő apát atya fogadott a testvérekkel és a novíciusokkal együtt a Szentatya felséges személye iránti legmélyebb hódolattal, kedden visszatértem Budapestre.

Utam során fel tudtam mérni a súlyos károkat, amelyeket a kemény tél, az árvíz és a még mindig tartó hideg okozott a magyar mezőgazdaságnak. Úgyhogy meglehetősen rossz kilátások vannak a következő termésre, különösen a búzára nézve.

CSÁKY GRÓF⁷⁰ ESKÜVŐJE. Mint az említett jelentéséből kitűnik, másnap volt a magyar külügyminiszter, Csáky István gróf esküvője Grazban. Ahogy az újságokból kivettem, a szentmise végén a Sankt Leonhard templom plébánosa felolvasta az Eminenciád által ez alkalomból küldött táviratot, amelyben a Szentatya küldi jókívánásait és áldását. Csáky gróf még aznap visszatért Budapestre.

RÉSZLEGES MOZGÓSÍTÁS MAGYARORSZÁGON. Amint már írtam az említett jelentésemben, a napokban mozgósítottak két hadtestet, ami elővigyázatossági intézkedés volt; ez megfelel annak, amit Csáky gróf mondott nekem a vele folytatott legutóbbi beszélgetés során. A dolog itt nem keltett nagy riadalmat, mert az újságok részletesen elmagyarázták a két okot, amelyek állítólag az alábbiak.

Miután Romániában és Jugoszláviában már egy éve legalábbis részleges mozgósítás van érvényben, semmi csodálkoznivaló nincs azon, hogy Magyarország is készenlétbe helyezi magát minden eshetőségre, tekintettel az ilyen fenyegető és ennyire kiszámíthatatlan időkre, amelyekben élünk. Továbbá azokat a hadtesteket mozgósították, amelyeknek a kontingensei 50-70%-ban a legutóbb elfoglalt területek katonáiból állnak, így kívánják kiképezni és begyakoroltatni őket a magyar hadsereg katonai fegyelmének megfelelően.

A háborúnak a legutóbbi napokban kibontakozott fejleményei, mint Hollandia és Belgium megszállása is, érthető módon nagyon nagy hatással voltak a magyarokra, bár remélhető, hogy a harcér észak felé tolódása miatt csökken – legalábbis a közeljövőben – a déli háborús veszély.

A *Pester Lloyd* nem tudósított a Szentatyának a belga királyhoz stb. küldött táviratairól a katolikus *Nemzeti Újság* azonban szó szerint közölte őket. Tekintettel a Magyarország és Olaszország között fennálló kapcsolatokra, természetes, hogy itt aggodalommal figyelik Olaszország magatartását, és remélik, hogy nem lesznek belőle további bonyadalmak.

RÉSZVÉTNYLIVÁNYÍTÁS P. BANGHA HALÁLA MIATT.⁷¹ Megkaptam Eminenciád május 9-é, 13305. sz., nagyra becsült utasítását,⁷² P. Bangha* halála miatti részvét nyilvánítását illetően. A jezsuiták tartományfőnöke, akivel közöltem az utasítás tartalmát,

70 Ceruzával írt megjegyzés a lap szélén: „cédula”.

71 Ceruzával írt megjegyzés a lap szélén: „cédula”.

72 Kötetünkben nem közöljük.

igazán meg volt hatva, és arra kért, hogy továbbítsam a Szentatyának és Eminenciádnak mély hálájának jelét.

20

A KRAKKÓI EGYHÁZ HELYZETE

Angelo Rotta nuncius jelentése Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz
Budapest, 1940. május 18.

AAV, ASS, Uff. Int. Vat. 675, prot. 7633 in 21978

Megjelent in: *Inter arma caritas. L'Ufficio Informazioni Vaticano per i prigionieri di Guerra, istituito da Pio XII (1939-1947)*, I. Inventario, II. Documenti. Szerk. Francesca Di Giovanni és

Giuseppina Roselli, Città del Vaticano, Archivio Segreto Vaticano 2004. 899.

(Collectanea Archivi Vaticani 52)

Tegnap fölkeresett bizonyos dr. Görgey István úr, a magyar parlament volt képviselője, akit én személyesen nem ismertem, de a róla kapott információk alapján komoly embernek ítélem.

Hosszú várakozás után végre engedélyt kapott a német kormánytól, hogy üzleti okokból Krakkóba utazzon, ahonnan kb. egy hete tért vissza rövid ott tartózkodás után.

Azt mondta, hogy Krakkóban nagy szomorúsággal kellett megállapítania, milyen nyomorban él az ottani szerencsétlen lakosság. Volt alkalma találkozni gr. Ronikier Adammal⁷³ és Mons. Michał Godlewski püspökkel, Agbia címzetes püspökével,⁷⁴ akik kérték, hogy hozza el nekem a csatolt memorandumot (készítettem róla másolatot a levéltár számára), amelyet jónak látok továbbítani Eminenciádnak.⁷⁵

Vannak benne pontatlanságok; mert – amint Eminenciád tudja – erre vonatkozóan én csak a március 18-i, 49. sz. utasítást kaptam Eminenciádtól, amelyben tájékoztatást kér Ronikier úr személyéről, én pedig március 28-án válaszoltam erre 3460/40. sz., 141. ikt. sz. jelentésemben.⁷⁶

Görgey úr azt mondta, jó volna, ha ez a nunciatúra⁷⁷ a Szentatya nevében küldene misebort, mert egyáltalán nincsenek vele ellátva a lengyel egyházmegyék; esetleg 200 vagy 300 hektoliter küldéséről beszélt az ottani számos pap szükségleteinek kielégítésére.

Én, természetesen, nem tehetek mást, mint hogy jelentem a fentieket Eminenciádnak, aki a berlini nunciatúrától pontosabb tájékoztatást kaphat a dolgok állásáról.

Mindenesetre azokhoz az esetleges utasításokhoz tartom majd magam, amelyeket kapni fogok. Feltéve, hogy a Szentszék szándékozik egy ilyen szállítmányt küldeni Magyarországról, el tudom képzelni, hogy nagy nehézségekbe ütközne a dolog, de én mindent meg fogok tenni, hogy megoldjam őket és elérjük a kívánt célt.

73 Ronikier, Adam Feliks (1881–1952), lengyel konzervatív politikus, a Központi Segélyelosztó Tanács elnöke 1940–1943 között.

74 Michał Godlewski (1872–1956) Luck, Zhytomyr és Kamieniec Podolski segédpüspöke 1917–1949, majd Amorium c. érsek.

75 Kötetünkben nem közöljük.

76 Kötetünkben nem közöljük.

77 Értsd: a budapesti nunciatúra.

21

A NUNCIATURA LEVÉLTÁRÁNAK MEGKÜLDÉSE

Angelo Rotta nuncius 3662/40 (170) sz. jelentése

Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz

Budapest, 1940. május 30.⁷⁸

SS „AE” ikt.: 4815/40

Tisztázat, gépirás, aláírt

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 86, f. 68r

Melléklettel

Az Eminenciádtól kapott, nagyra becsült megbízásnak megfelelően holnap elküldöm az Államtitkárságnak az itteni nunciatura levéltárát.

Az egész öt ládából áll, és Don Francesco Cherubini nunciaturai titkár poggyászaként utazik, akinek a nagyobb biztonság kedvéért a *diplomáciai futár*⁷⁹ címet adtam.⁸⁰

Csatolok egy kis leltárt az egyes ládák tartalmáról.

Az 1939. év mappáit visszatartottam, mert még hasznomra lehetnek a folyamatban lévő ügyek miatt.

Remélem, hogy minden teljes rendben megérkezik.

Melléklet:

A NUNCIATURA LEVÉLTÁRÁNAK MEGKÜLDÉSE

3662/40⁸¹ (170) sz. melléklet

Budapest, 1940. május 30.

SS „AE” ikt.: 4815/40

Másolati példány, gépirás, aláírás hiányzik

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 86, f. 70r

LELTÁR

A budapesti nunciatura levéltára, elküldve 1940. május 31-én Őszentsége államtitkárságának

78 A jelentés érkezésének nyugtázása 4815/40 ikt. sz. alatt 1940. június 8-i dátummal ment, jegyezte a bíboros államtitkár, vö.: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 86, f. 69r.

79 A diplomáciai futár a nemzetközi diplomáciai életben futárszolgálatot ellátó személy, személye sérthetetlen, ellene a letartóztatás, vagy a visszatartás semmilyen formája nem alkalmazható. A diplomáciai poggyászt nem szabad sem felnyitni, sem visszatartani.

80 Első megjelenés – a mellékleté is: – SOMORJAI Á.: *Angelo Rotta budapesti apostoli nuncius levéltárából*, i. m.

81 A példányon hibásan egy 6-ossal több van: 36662/40.

5 db láda

I. láda. I-XII. sz. mappák (1920–1924.)

II. láda. XIII-XXIII. sz. mappák (1925–1928. évek)

Plusz az iktatókönyv két kötete 1920-tól 1938-ig és egy csomag, amelyben a bécsi nunciatúra által Magyarországgal kapcsolatban a budapesti nunciatúrának küldött iratok vannak.

III. láda. XXIV-XXXV. sz. mappák (1928–1931. évek)

IV. láda. XXXVI-XLVII. sz. mappák (1931–1935. évek)

V. láda. XLVIII-LVIII. sz. mappák (1935–1938)

22

POLITIKAI HÍREK

Angelo Rotta nuncius 3663/40⁸² (171) sz. jelentése

Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz⁸³

Budapest, 1940. május 30.

SS „AE” ikt.: 5073/40

Tisztázat, gépirás, aláírt

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 86, ff. 66rv

Kihasznlom, hogy a nunciaturai titkár Rómába utazik, és szólok még néhány szót Magyarország politikai helyzetéről.

Az utóbbi időkben a belpolitikai életben a szélsőjobboldali pártok bizonyos fellendülése volt észlelhető. Mennyire tükrözi ez a közvéleményt? A kormánypártban is megfigyelhető, hogy egyes tagjai hajlamosak közeledni a jobboldalhoz. Ennek a frakciónak mintegy vezetője a volt miniszterelnök, Imrédy, aki a beszédeiben nagyon hangsúlyozza egy sokkal haladőbb szociális politikának a gondolatát és azt, hogy a közéletben radikálisabb reformokra van szükség, hogy Magyarország jobban tudjon alkalmazkodni a háború olvasztótégelyéből majd kilépő új Európa légköréhez. Ő tehát bizonyos rokonszenvet táplál a nemzetiszocializmus iránt, ami egy kis gyanakvást keltett a személye körül és többeket elidegenített tőle.

Még mindig a miniszterelnök, Teleki gróf az az ember, aki ma a legmelegebb rokonszenvet élvez, és aki helytáll azon a nagy felelősséggel járó poszton, amely az övé. Nagyon okosan tudja kormányozni az állam hajóját az útjában álló veszélyes sziklák között.

Németországnak itt, természetesen, nagy a befolyása, és Magyarország most igazán elmondhatja, hogy „a barátoktól mentsen meg az Isten!”

Mint már előzőleg utaltam rá, a magyarokat a jövővel kapcsolatos kétségek és határozatlanság nyugtalanítja: Olaszország belépése a háborúba, ami, úgy tűnik, küszöbön áll, ha a látszat nem csal, nem ígér túl sokat a viszonylagos béke számára, amelyben most Magyarország él. Ezért mint veszélyre tekintenek erre az eseményre, nem azért, mert Ma-

82 A példányon hibásan 2663/40 az iktatószám. Az iktatószám helyesen 3663/40. Alább is 3663/40. iktatószámon hivatkozik rá, lásd a 93. lapon.

83 A jelentés érkezésének nyugtázását 4815/40 ikt. szám alatt 1940. június 8-i dátummal a bíboros államtitkár írta alá, vö.: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 86, f. 69r.

gyarországot egyenesen kötelezni lehetne a háborúba való belépésre, hanem azért, mert kiszámíthatatlan reakciókat válthat ki a Duna menti országokból.

Mint máskor már mondtam, Magyarországnak nincs szándékában háborút provokálni. A magyar külügyminiszterhez az utolsó beszélgetésünk alkalmával intézett kérdésemre, hogy ti. milyen magatartást tanúsítana Magyarország Németországgal szemben, ha csapatai szabad átvonulását kívánná Magyarországon, ő ezt válaszolta: ha ezek a csapatok Románia ellen mennének, Magyarország nyilván nem ellenkezhetne anélkül, hogy kiváltaná a magyar közvélemény egyhangú reakcióját, amely Romániát tekinti igazi ellenségének.

Aztán nagy kérdőjel Oroszország, mert nem tudni, mik a szándékai. Magyarország elég erősnek érzi magát, hogy esetleg megvédje a saját határait a Kárpátokban, de ha Oroszország Szlovákián keresztül – amely, úgy, tűnik, szimpatizál Oroszországgal – zúdulna Magyarországra, akkor nehéz lenne a védekezés.

Mindenesetre nagy miért aggódni, ha pillanatnyilag és a közvetlen közeljövőben nem is mutatkozik háborús veszély.

Itt is sokat imádkoznak a Szentatya szándéka szerint: ma, a Szent Szív ünnepének előestéjén ünnepi szentségimádást tartanak különböző templomokban, és a Szent István-bazilikában 23 órától éjjelig külön egyet csak férfiaknak; biztosan nagyszabású lesz azért is, mert az eucharisztikus kongresszus emlékére tartják, amelyre itt még mindig élénken emlékeznek.

A legjobb dolog, amit a Szentatya névnapjára kívánni lehet, neki, aki annyit szenved a háború miatt, és annyit dolgozik egy igazságos béke eljöveteleért, „a remény ellenére is reménykedve”⁸⁴, éppen az, hogy lássa, Isten megáldotta a munkáját, mert szerencse és siker koronázza.

A Szentatyaival kapcsolatban örömmel teszem hozzá, hogy valaki, aki jelen volt azon a kormányülésen, amelyen Teleki gróf beszámolt legutóbbi római útjáról, később az alábbiakat mondta el nekem: a gróf, miközben a Szentatya felséges személye iránti nagy tisztelettel beszélt a neki adott audienciáról, azt is hozzátette, hogy Roosevelttel rendkívüli megbízottja, Summer Wells⁸⁵ azt mondta, amikor elutazott Olaszországból, hogy protészta névvel létre kell vallania, hogy azok közül a személyiségek közül, akikkel Európában találkozott, a Szentatya tette rá a legmélyebb benyomást diplomáciai készségével, bölcsességével és egyenességével.

84 Az olaszban latinul: *in spem contra spem*; mivel ez egy újszövetségi idézet (Róm 4,18).

85 Ceruzával írt megjegyzés: „cédulázni”.

23

POLITIKAI HÍREK

Angelo Rotta nuncius 3713/40 (177) sz. jelentése

Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz

Budapest, 1940. június 13.

SS „AE” ikt. sz.: 6007/40

Tisztázat, gépírás, aláírt

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 86, ff. 64rv-65r

Érkeztetés iktatószáma: 6074/40. sz.⁸⁶

Amint az természetes, Olaszország belépése a háborúba itt nagy hatást váltott ki, jóllehet a hírt már mindennap várták, mert az egymást szédületes gyorsasággal követő események és a sajtó részletes tudósításai az Olaszországban folyó előkészületekről a magyar embereket már felkészítették – még hozzá kedvező irányban – erre a fordulatra. A f. év május 30-i, 3663/40. sz. jelentésemben (171. sz.)⁸⁷ mondtak szerint ez a tény mindenképpen nyugtalanságot kelt, nemcsak a politikai, hanem a gazdasági hatásai miatt is, mert a nyersanyagok beszerzése már most is nehéz, és a Földközi-tenger térségében kialakuló háborúval még sokkal nehezebb lesz.

A magyar parlamentben a Mussolini és Hitler iránti rokonszenv lelkes megnyilvánulásaival fogadták a hírt: Olaszország háborúba lépésével megnőtt annak a reménye, hogy a közös győzelemmel a trianoni békeszerződésnek is ugyanarra a sorsra kell jutnia, mint a Versailles-i békeszerződésnek.

Egy másik dolog is nagy hatást, mi több, méltatlankodást váltott ki a képviselőházban, a sajtóban és a közvéleményben egyaránt. A legerősebb szélsőjobboldali csoportnak, az úgynevezett nyilaskereszteseknek a vezetője, Hubay⁸⁸ képviselő az ugyanabba a frakcióba tartozó Vágó képviselővel együtt olyan tervet terjesztett a parlament elé, amely szerint a nem magyar származású és ajkú magyar állampolgárok, kivéve azonban a zsidókat, mintegy autonóm csoportokat alkotnának széles körű jogokkal minden téren, ami az iskolát, a kultúrát stb. illeti, adókat vethetnének ki, saját alkalmazottaik, képviselőik stb. lehetnének.

Egy ilyen gyakorlatilag megvalósíthatatlan terv, hiszen a nemzetiségi elemek szét vannak szóródva a magyarok között, nyilvánvalóan az állam egységére mért csapás lenne. Leginkább talán propaganda céljából és azért vetették fel, hogy fokozzák az országban a nyugtalanságot. Mint mondtam, nagyon erős reakciókat váltott ki, annyira, hogy a parlamentben a házelnök, jogaival élve, javasolta a gyűlésnek, hogy ezt a tervet ki se nyomtassák, a képviselőknek ki se osszák, meg se vitassák. A parlament nagy tapsal fogadta az elnök javaslatát, és más csoportok szélsőjobboldali képviselői is jóváhagyták, egyedül a nyilaskeresztesek ellenezték. Közben a Hubay-ellenes vita folytatódik a sajtó-

⁸⁶ Ceruzával írt megjegyzés a lap tetején: „kérem megfejteni a 3. oldalt”.

⁸⁷ Lásd fentebb, 91. l.

⁸⁸ Ceruzával írt megjegyzés: „cédulázni”. Vágónál is.

ban és az egyesületekben, amelyek napirendre tűzik a témát az övével ellentétes értelem-
ben. A nyilaskeresztes csoport egyik képviselője⁸⁹ benyújtotta lemondását.⁹⁰

Az itteni tábori püspök⁹¹ nekem azt mondta, hogy magyar katonákat küldtek Csehors-
szágba és Lengyelországba, hogy mentesítsék a német katonákat, és hogy most állítólag
engedélyezik (?) a magyarországi lengyel menekültek hazatérését.

24

A KRAKKÓI EGYHÁZ HELYZETE

Az Államtitkárság Rotta nunciushoz

Vatikán, 1940. június 22.

AAV, ASS, Uff. Int. Vat. 675, prot. 15001 in 21978

Megjelent in: *Inter arma caritas*. II. i. m. 900.

Rendben megkaptam június 6-i, 3688. sz. jelentését,⁹² amelyben Excellenciád beszámolt a Rada Główna Opiekuńcza⁹³ számára tervezett segítséggel kapcsolatos ügyekről. Látni fogja, hogy nem lehetséges az elképzelések szerint kivitelezni a tervet.

Ennek ellenére a Szentatya nagyon szeretné, hogy vizsgáljanak meg minden lehetőséget az Ő szeretetteljes kívánsága megvalósításának útjában álló nehézségek leküzdésére, és én azt hiszem, hogy egy kis ravaszkodással lehetne követni a gr. Ronikier által megjelölt utat. Az általam Mons. Orsenigo Őexcellenciájának küldött utasítás másolatából látni fogja, milyen változtatások történtek az eredeti terven: tehát nem arról van szó, hogy a bizottság vezetőinek nevére bankoknál hiteleket nyissunk, hanem arról, hogy bizonyos összegeket a rendelkezésükre tartunk fenn annak megvásárlására, majd kiszállítására, amit a bizottság rendelni fog. Ez az új konstrukció, úgy gondolom, semmi változást nem jelent az itt és Excellenciád által a magyar kormánytól tett lépésekre nézve: akkor is, mint most, arról van szó, hogy a kormány szabad rendelkezést tegyen lehetővé az adomány egy része fölött.

Amint választ kapok a berlini nuncius Őexcellenciájától, sietek majd közölni Excellenciáddal.

Addig is kérem, szíveskedjék azon dolgozni, hogy a kormánnyal lezárja az ügyet, és akkor azonnal elindulhassanak a dolgok, amennyiben Mons. Orsenigo Őexc. válasza kedvező lesz.

89 Pröhle Sándor képviselő 1940. június 12-én mondott le mandátumáról.

90 Ceruzával írt megjegyzés a lap szélén, a bekezdés mellett: „cédulázni”.

91 Hász István.

92 Kötetünkben nem közöljük.

93 Központi Segélyelosztó Tanács. 1940–1945 között a németek által egyetlenként megtűrt lengyel szervezet az általuk megszállt lengyel területeken. A segélyekből évente 700-900 ezer rászoruló részesült.

25

LENGYEL SEGÉLYALAP

Angelo Rotta nuncius jelentése

Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz

Budapest, 1940. július 6.

AAV, ASS, Uff. Int. Vat. 675, prot. 21971 in 21978

Megjelent in: *Inter arma caritas*. II. i. m. 901.

1940. június 22-i, 15001. sz., nagyra becsült utasításában⁹⁴ foglalt kívánságnak megfelelően, kötelességemet teljesítve, szorgalmaztam a magyar külügyminiszternél, hogy adjanak kedvező választ az Apostoli Szentszéknek arra a kérésére, hogy felhasználhasson egy bizonyos összeget, amely itt van letétbe helyezve, élelmiszerek és egyebek vásárlására, hogy a hazájukban maradt lengyelek hasznosíthassák. Azt válaszolta, hogy már kb. tizenöt napja beadta az igénylést a Nemzeti Bank igazgatóságához, válasz még nem érkezett, de meg fogja sürgetni.

Ha ez az engedély megvan, csak az első lépésnél vagyunk, természetesen; további intézkedés végett várni fogom Eminenciád utasításait, amelyeket szíveskedjen elküldeni, miután megkapta a berlini nunciátúrától az információkat.

26

LENGYEL SEGÉLYALAP

Angelo Rotta nuncius jelentése

Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz

Budapest, 1940. július 12.

AAV, ASS, Uff. Int. Vat. 675, prot. 21972 in 21978

Megjelent in: *Inter arma caritas*. II. i. m. 901-902.

F. hó 6-i, 3784/40. sz., 186. ikt. sz. jelentésemre⁹⁵ hivatkozva, amelyben a hazájukban maradt lengyeleket megsegítő műveletről van szó, kötelességem csatolva elküldeni a magyar külügyminisztériumtól a tárgyban kapott levél másolatát.⁹⁶

Amint a levél tartalmából kitűnik, a magyar minisztérium – nem az én kérésemre – túl is teljesítette a hozzá intézett kérelmet, mert még azért is közbenjárt, hogy a német hatóságoktól megszerezze az importengedélyt.

Reméljük, hogy ez nem árt, hanem inkább használ a Szentszék által ugyanebből a célból a berlini nunciátúrán keresztül benyújtott kérelem ügyének.

94 Lásd az előző dokumentumot.

95 Kötetünkben nem közöljük.

96 Kötetünkben nem közöljük.

27

LENGYEL SEGÉLYALAP

Angelo Rotta nuncius jelentése

Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz

Budapest, 1940. július 27.

AAV, ASS, Uff. Int. Vat. 675, prot. 21978

Megjelent in: *Inter arma caritas*, II. i. m. 902.

Folytatom a július 12-i jelentésemben foglaltakat,⁹⁷ amelyben a hazájukban maradt lengyeleknek nyújtandó segítségről és a magyar külügyminisztérium közbenjárásáról van szó. A minisztérium jegyzékben fordult az itteni német követséghez ezzel kapcsolatban. Ma továbbította nekem a szóbeli válaszjegyzéket, amelyet kapott: ezt csatolom, miután az itteni levéltár számára készítettem róla másolatot.

Kitűnik belőle, hogy a német kormány engedélyezi az élelmiszerek behozatalát a jelzett kb. 45.000 pengő értékben azzal a feltétellel, hogy a Német Vöröskereszt – Eminenciád által már említett – közvetítésével történik, ez esetben az áru vámmentes, továbbá német területen és a Lengyel Főkormányzóság területétől ingyen szállítható.

Mivel az ügyben érintett Mons. Orsenigo berlini nuncius Öexc., kérem Eminenciádat, hogy szíveskedjen további és részletesebb utasításokat adni a dolog konkrét kivitelezéséhez.

28

POLITIKAI HÍREK

Angelo Rotta nuncius 3855/40 (196) sz. jelentése

Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz

Budapest, 1940. július 27.

SS „AE” ikt. sz.: 6827/40

Tisztázat, gépirás, aláírt

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 86, ff. 61rv, 63r

A birodalmi kormánynak mind Románia és Bulgária elnökéhez és külügyminiszteréhez,⁹⁸ valamint a Szlovák Köztársaság elnökéhez, Mons. Tisóhoz intézet meghívása Salzburgba nagy és pozitív hatást tett a magyarokra, mert ezek a látogatások tagadhatatlanul összefüggnek a korábbi müncheni találkozóval Bajorországban, amelyen a magyar miniszterelnök, Teleki gróf és a külügyminiszter, Csáky gróf voltak jelen.

Különösen Románia meghívása keltette fel a figyelmet. Itt [értsd: Budapesten – A szerk.] nagyon nyugodtan követik ezt a tanácskozást, mert immár bizonyosak abban, hogy nem másról van szó, mint azoknak a döntéseknek az érvényesítéséről, amelyeket előzőleg már Münchenben meghoztak és véglegesítettek, és amelyek Magyarország szá-

⁹⁷ Lásd az előző dokumentumot.

⁹⁸ A jelentés elnökről és külügyminiszterről szól, egyes számban. Az összefüggésből egyértelmű, hogy mindkét országból mindkét közjogi méltóságról van szó.

mára kielégítő eredményt hoznak majd, ha nem is valósítják meg száz százalékig a legmerészebb, de kevésbé felvilágosult nacionalizmus vágyait. Most abban bíznak, hogy a megvalósításra már a háború vége előtt sor kerül, ami nagy gazdasági megkönnyebbülés is lenne, mert lehetővé tenné a hadsereg nagy léptékű leszerelését, ez pedig nagyon súlyos pénzügyi tehertől szabadítaná meg az országot.

Úgy tudom, már folyamatban vannak az előkészületek, hogy az új területek igazgatásához szükséges személyi állomány készen álljon.

A tegnapi salzburgi konferencia eredményét nagy hallgatás övezi, és semmi konkrétumot nem lehet tudni.

Magyarország és Románia viszonya azonban változatlanul robbanásig feszült: a magyar sajtó – nyilván a fentről érkező utasításokra reagálva – elég nyugodtan viselkedik az éles vitákkal szemben, amelyeket a román sajtó még ezekben a napokban is folytat Magyarországgal szemben, ami persze nem előnyös módja a felkészülésnek azokra a tárgyalásokra, amelyeket biztosan el kell kezdeni a területek átadásával kapcsolatos döntések végrehajtása érdekében.

Ami a belpolitikát illeti, két dolgot érdemes röviden kiemelni:

1) Benyújtottak egy törvénytervezetet a kárpátaljai Ruténia autonómiájáról. A tervet csak nagy vonalakban ismerjük, még nem tették közzé. A megfelelő időben feltétlenül be fogok számolni azokról az érintkezési pontokról, amelyek lehetnek benne erkölcsi és vallási kérdésekkel összefüggésben.

2) Megfosztották parlamenti mandátumuktól a szélsőjobboldali nyilaskeresztes párt két vezetőjét (Hubayt és Vágót) amiatt a törvénytervezet miatt, amelyet a magyarországi nemzetiségi csoportok érdekében már benyújtottak, és amely – mint 1940. június 13-án kelt, 3713/40. sz. jelentésben (ikt. sz.: 177.)⁹⁹ beszámoltam – heves ellenkezést váltott ki az országban, mert a nemzeti egységre mért csapást láttak benne.

Egyébként nincs semmi különös, a magyarok viszonylag nyugodtan élnek és várakoznak a következő eseményekre.

29

AZ EGYHÁZ HELYZETE KÁRPÁTALJÁN

Angelo Rotta nuncius 3883/40 sz. jelentése

Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz

Budapest, 1940. augusztus 2.

SS „AE” ikt. sz.: 6987/40

Eredeti, gépelt, aláírt

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 81, ff. 11rv

Miután megkaptam Eminenciád 5876/40. sz., nagyra becsült utasítását¹⁰⁰ a kárpátaljai rutének szomorú helyzetével kapcsolatban, a keleti rítusú egyházi hatóságokhoz fordultam pontos információkért; de ők közölték velem, hogy nem értik azoknak a panaszkodóknak az értelmét és jelentőségét, amelyekre Eminenciád utal.

⁹⁹ Lásd fentebb, 93. l.

¹⁰⁰ Kötetünkben nem közöljük.

A liturgiában az ószláv nyelvet használják, mint régen, néhány parókián a magyar nyelvet, de ez több mint 30 vagy 40 éve így van: egyik-másik egyházközségben a Juliánusz-naptár helyett bevezették a Gergely-naptárt, de a püspök csak az érintett hívek kérésére vagy akkor engedélyezte, ha megszavazták. Amennyire én tudom, a kormány nem gyakorol nyomást a nyelvhasználattal kapcsolatban, azt akarja, hogy az iskolákban ruténul tanítsanak, sőt, javasol egy törvénytervezetet Ruténia közigazgatsi és kulturális autonómiája érdekében: ezzel annak a kétségtelenül nem éppen virágzó régiónak a gazdasági fellendülését is szolgálni kívánja. Jelen pillanatban, sajnos, a katonai kiadások elszívják a pénzügyi források nagy részét, úgyhogy a Ruténiára szánt közmunkák függőben maradnak.

Mivel így állnak a dolgok, nem hiszem, hogy megalapozott volna közbenjárni a kormánynál, amint Eminenciád is megállapíthatja: többet kellene tudni konkrétan a tényekről, amelyek a fent említett panaszokra okot adtak, és nem volna rossz ismerni a forrás is, ahonnan származnak, hogy jobban meg lehessen ítélni a panaszok súlyát és esetleges mozgatórugójukat. Nincs kizárva annak a valószínűsége, hogy, ha mélyebben megnéznénk, politikai természetű aggodalmakat találunk. Ugyanis a politikai törekvések, még hozzá ukrán vonatkozásban, még nem haltak el, elevenen tartották azok is, akik Szlovákiában élnek, és amikor a barátaiknak vagy ... a rendtársaiknak írnak Kárpátaljára, azt a reményt keltik, hogy az Ukrán Köztársaság hamarosan feltámad Hitler protektorátusa alatt.

30

AZ APOSTOLI NUNCIUS BESZÉLGETÉSE CSÁKY KÜLÜGYMINISZTERREL

Angelo Rotta nuncius 4001/40 (212/41) sz. jelentése

Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz

1940. szeptember 7.

N. Prot. SS „AE” 3006/40

A jelentés teljes szövegét lásd: ASRS AA.EE.SS. Romania, pos. 142A, ff. 633rv-634rv-635

Részletek: N. Prot. SS „AE” 8006/41, ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 86, f. 47r

Megjelent in: ADSS, Vol. 4. n. 73. pp. 140–142.

Ma kihallgatáson fogadott a magyar külügyminiszter, amit én kértem részben azért, hogy gratuláljak neki Erdély egy részének Magyarországhoz való visszatérése alkalmából,¹⁰¹ másrészt azért is, hogy néhány hírhez jussak ezzel és több más, általánosabb jellegű témával kapcsolatban.

Nem annyira a beszélgetést, mint inkább a kapott válaszokat foglalom össze: kissé vegyes, össze nem függő hírekről van szó, amelyek az alkalom szülte kérdéseket érintik.

A két miniszter, Ciano és Ribbentrop akkor határozták el – mondhatni, nyomban –, hogy egy döntőbíróság fog eljárni, amikor észrevették, hogy lehetetlen megoldást találni

101 1940. augusztus 30-án hirdette ki a bécsi Belvedere palotában Joachim von Ribbentrop német és Galeazzo Ciano olasz külügyminiszter a második bécsi döntést, amelynek értelmében Magyarország visszakapta az 1920-as trianoni békében Romániához került Erdély északi részét.

közvetlenül a szemben álló felek között, miközben egy háború veszélyei egyre fenyegetőbbé válnak. A döntés új volt a két küldöttség számára, ezért táviratilag azonnal meg kellett szerezniük a szükséges felhatalmazásokat. Súlyos határincidensek történtek, és ha a dolgok így mentek volna tovább még egy rövid ideig, a magyar kormány elveszítette volna az ellenőrzést a hadsereg fölött, amely – elszántabban, mint valaha – kész volt átlépni a határokat.

A magyarok valójában nem nagyon voltak megelégedve a döntőbíráskodás ítéletével. Sem a külügyminiszter, sem a kormányzó Ófömméltósága nem lelkesednek érte: Arad és Gyulafehérvár nem tért vissza, ami nagyon érzékeny veszteség. A magyar közvélemény sem látszik nagyon elégedettnek, legalábbis lelke mélyén. De aki gondolkodik, természetesen tisztában van a döntőbírák rendkívül kényes helyzetével és azzal, hogy a kívánatos állapotot lehetetlen elérni.

4002/40. sz., 213. ikt. sz., ugyanezen a napon kelt jelentésében¹⁰² már beszámoltam arról, hogyan szándékozik eljárni a magyar kormány a kisebbségekkel és Mons. Frențiu* Óexcellenciája személyével kapcsolatban. Nehézségei lesznek az újonnan megválasztott püspököknek, Napholz SJ atyának,¹⁰³ akit a magyar kormány nem fogad el; a római magyar követség valószínűleg már beszélt ott erről.

Eddig a csapatok húsz százalékát leszerelték, 800.000 [sic!] katona van még fegyverben. A visszavonuló románok mindent elvisznek, amit lehet, a közhivatalokból is: Magyarországnak rögtön két súlyos problémával kell szembenéznie, az egyik a felszabadított lakosság ellátásának biztosítása az első hónapokban, a másik pedig a régi Magyarországgal való összeköttetések megteremtése. E célból azonnal hozzá kell fogni egy 34 km-es vasúti szakasz megépítéséhez Székelyföld és az ország többi részének összekapcsolása érdekében, amely független a Magyarországgal őket összekötő egyetlen vasútvonaltól, amely azonban most román területen halad Gyulafehérváron és Aradon át.

Románia határainak garantálása Németország és Olaszország részéről érinti Románia orosz határait is. Magyarország nem kért semmilyen garanciát, mert azt Oroszország ellenséges lépésnek tarthatta volna. Most négy-öt napja nincsenek már incidensek a román–orosz határon, és kb. három hete az oroszok nem folytatnak már propagandát a magyar Kárpátalján.

Károly román király lemondását¹⁰⁴ és a román közéletben bekövetkező változásokat jól fogadták Magyarországon, mert Károly királyt – eltekintve az erkölcsi vonatkozásoktól – nagyon elutasították magyarellenes politikája miatt. Másrészt egy új rendszer, ha lesz ereje, szilárd védőbástya lehet az orosz terjeszkedéssel szemben, és ha jóindulatú, akkor Magyarországgal is kialakíthatja majd a kívánatos jószomszédi viszonyt.

Németország nem gyakorol nyomást Magyarországra, hogy ott is vezessenek be egy totalitárius kormányzási rendszert: a Reich-hel jók a kapcsolatok; de azért Ribbentrop annak idején kifejezte elégedetlenségét amiatt, hogy Magyarország nem engedte át a területén a németeket, hogy azok hátbatámadják a lengyeleket.

102 Kötetünkben nem közöljük.

103 A püspököket a pápa nevezi ki, ezért magyar nyelven kinevezésről beszélünk. A hivatalos egyházi terminológiában azonban megválasztjuk: electio-val, választással: a hívő nép és a papság megkérdezése után a pápa mondja ki a döntő szót.

104 1940. szeptember 6.

¹⁰⁵Biztos, hogy Magyarországnak is módosítania kell majd a jelenlegi alkotmányát, amely liberális alapokon nyugszik, és 1848-ban született a belga alkotmány mintájára. Túl zavaros és nehéz, világosabbá kell majd tenni, és a tekintélyuralom irányába történő átalakításához jobban figyelembe kell majd venni a régi magyar alkotmány alapelveit.

Aggodalomra ad okot, hogy a kormányzó Ófőméltósága már előrehaladott korban van, nagyon nehéz lesz őt pótolni: Magyarországon egy kormányzónak katonának kell lennie, és katonai körökben nincs, aki a helyébe lépjen. Ez nagyon komoly és a legfontosabb probléma.

A magyar miniszterelnök által Londonban kapott jelentések szerint az angol kormány állítólag folytatni szándékozik a háborút, esetleg közben Kanadába költözik, ahonnan az Egyesült Államok segítségével megpróbálja majd blokád alá venni Európát.

¹⁰⁶Bizonyos, hogy a totalitárius államok által körülvevett Magyarország politikai helyzete nagyon kényessé válik, mert Németország, ha formálisan nem is rendelkezik felette, közvetve mégis erkölcsi nyomást gyakorol rá, amelyet az országban folytatott nemzetiszocialista propaganda támogat. Magyarország jövője, szerény véleményem szerint, ebből a szempontból nem nagyon rózsás, és veszélyeket, meglepetéseket rejteget.

31

POLITIKAI HÍREK

Angelo Rotta nuncius 4115/40 [219] sz. jelentése

Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz

Budapest, 1940. október 5.

SS „AE” ikt.: 9303/40

Tisztázat, gépirás, aláírt

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 86, ff. 58rv-59rv

Érkeztetés iktatószáma: 9350/40. sz.

Magyarország belpolitikai helyzete kezd zavarossá válni. A kormánypártban már régóta lappangó szakadás most felszínre került. Imrédy Öexcellenciája, volt miniszterelnök és Jaross, volt miniszter, aki kárpátaljai származású és a kárpátaljai magyar csoport vezetője volt Csehszlovákiában, kiléptek a kormánypártból. Az indok az, hogy azokat a reformeszméket, amelyek a szóban forgó párt megalakulásához vezettek, nem az idők által megkívánt igyekezettel és határozottsággal ültetik át a gyakorlatba.

Imrédyt, aki konzervatív körökben sokat veszített a tekintélyéből, az utóbbiak azzal vádolják, hogy egy kicsit becsvágyó. Ő, aki inkább angolbarát programmal került hatalomra, és akkoriban nem nagyon kedvelte őt a német kormány, később a nemzetiszocializmus felé tolódott el, ha meglehetősen mérsékelt formában is.

A képviselőház fiatal tagjai között Imrédynek kb. harminc szimpatizánsa van: még nem tudni, hogy ezek mindannyian vagy részben követik-e Imrédy példáját. Teleki gróf

105 A következő két bekezdés gépirással átkerült ide is: N. Prot. SS „AE” 8006/41, ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 86, f. 47r.

106 A következő bekezdés gépirással átkerült az előző jegyzetben megadott helyre.

számára, bár mindkét házban és az országban is erős a pozíciója, Imrédy lépése kellemtelen lehet, mert neki is számottevő bázisa van az ország fiatal és reformpárti köreiben. De azt hiszem, hogy most nem élvezi a kormányzó Őfőméltósága rokonszenvét, pedig az Magyarországon elengedhetetlen feltétele volt [„sine qua non”]¹⁰⁷ mind a mai napig annak, hogy kormányozni lehessen.

A kormánypárt meggyengülésében talán a német aknamunka és nyomás is közrejátszott, amely az utolsó bécsi döntés után fokozódott.

Ezt a döntést Magyarország, úgymond, megfizette Németországnak. A német–magyar kulturális egyezmény, amelyet éppen Bécsben is írtak alá, nem keveset nyom a latban: a német származású magyar állampolgárok¹⁰⁸ most harcias nekibuzdulást mutatnak, ami korábban egyáltalán nem jellemezte őket. Egy kisebbséget alkotnak, de most jól szervezettek, és hallatni akarják a hangjukat egyházi téren is. Néhány napja újságuk nyílt levélben fordult a Katolikus Püspöki Karhoz – a legközelebbi, október 13-i konferenciája alkalmából –, amelyben előterjesztik a *követeléseiket*: szerepel köztük egy, a papjaikat felkészítő német szeminárium létrehozása is, a német nyelvű hitoktatás kötelező megszervezése és egy német tanítóképző főiskola alapítása a felekezeti iskolák tanítói számára. A cikkben, némi túlzással, az áll, hogy a magyarországi németek száma nyolcszázezer, akikből hatszázötvenezer katolikus.

A bécsi döntés egy másik következménye volt az is, hogy Szálasi őrnagy, a nyilaskeresztes párt vezetője¹⁰⁹ amnesztiát kapott, akinek még néhány börtönéve volt hátra. Most szabadlábban van, közben a nyilaskeresztes párt egyesült egy másik szélsőjobboldali párttal, a nemzetiszocialistákéval. Szálasit ma kihallgatáson fogadta Teleki gróf.

A hadsereg tisztjei közül sokan csatlakoznak a Szálasi-féle irányzathoz, ami még kényesebbé teszi a helyzetet.

Igaz, hogy Imrédy is – aki jó katolikus – és Szálasi is, aki szintén katolikus (miután kijött a börtönből, elment a máriaremetei kegyhelyre imádkozni), miként a magyarországi német Volksbund vezetője, az ugyancsak katolikus Basch képviselő is mind azt mondják, hogy keresztény alapokra kívánnak helyezkedni, de az államhatalom ilyen mértéken felüli terjeszkedése, különösen a fiatalok oktatása és nevelése terén, veszélyt jelent. Magyarország nyugalma érdekében reméljük, hogy Teleki gróf, aki becsületes, okos és előrelátó ember, továbbra is kézben tudja tartani a kormányt, feltéve azonban, hogy meggyorsítja a szociális reformok bevezetését, amelyek nélkülözhetetlenek. De ha éppen Németország arat teljes győzelmet a háborúban – amiben itt most többen kételkednek –, annak nem maradnak el a hatásai a magyar közéletben sem, amennyiben a szélsőjobboldali elemek számára könnyebben megnyílik a hatalomhoz vezető út.

Közben egyre feszültebbé válik a viszony Magyarország és Románia között. Sok ezer magyar tömeges kiutasítása Romániából most megtorló intézkedésekre indítja a kormányt.

Jellemző tünet az aradi (a romániai Erdély) ortodox érsek lelkipásztori körlevele, amelyben heves kirohanást intéz a bécsi döntés ellen, közben a magyar–román bizottság most folyó budapesti tárgyalásai nehezen haladnak, és úgy tűnik, teljes kudarcra vannak ítélve.

107 *Conditio sine qua non* (latin). Feltétel, ami nélkül nem megy.

108 Ceruzával írt megjegyzés a lap szélén: 'Cédula: Német származású magyar állampolgárok követelései a bécsi döntés után'.

109 Ceruzával írt megjegyzés a lap szélén: 'Cédula: Szálasi, magyar Nyilaskeresztes Párt'.

32

POLITIKAI HÍREK

Angelo Rotta nuncius 4147/40 [224] sz. jelentése

Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz

Budapest, 1940. október 12.

SS „AE” ikt.: 9350/40

Tisztázat, gépirás, aláírt

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 86, ff. 53rv-54r

Folytatom az e hó 5-én kelt, 4115/40. sz. jelentésemet (ikt. sz.: 219.),¹¹⁰ amelyben szóltam Imrédy volt miniszterelnöknek a kormánypártból való kilépéséről. Félhivatalos forrásból származó hírek szerint maga a párt vezetősége akarta, hogy tisztázzák az álláspontokat, ezért meghívta a pártnak azokat a tagjait, akiknek a hűsége kétséges volt, hogy nyilatkozzanak világosan a párt mellett vagy ellen. Ezek után Imrédy, Jaross és később másik 14 képviselő bejelentették, hogy kilépnek a pártból. Egy ellenzéki csoportot alkotnak, különösen szociális téren akarnak küzdeni a jelenlegi kormány ellen.

Ami Szálasi őrnagynak – a most amnesztiát kapott nyilaskeresztes vezetőnek – a miniszterelnöknél tett látogatását illeti, Teleki gróf így nyilatkozott a parlamentnek: a kihallgatást Szálasi kérte, és a miniszterelnök engedélyezte, de ez nem jelent semmiféle irányváltoztatást a kormány magatartásában, vagy egy, a Nyilaskeresztes Párttal kompromisszumot kereső politika kezdetét, ez teljesen ki van zárva.

Közben a negyvenhat új erdélyi képviselőt, akiket a visszacsatolt régió magyarságának legismertebb személyiségei közül választottak, ünnepélyesen fogadták Budapesten, a parlamentben; sok protestáns van közöttük.

Majd a románság képviselőit is be kell fogadni, de erre később kerül sor, amikor Romániában biztosítják a nyugalmat és az ottmaradt magyarságnak a megfelelő jogi helyzetet.

Románia és Magyarország között nem szűnik a feszültség. Tegnap a magyar kormány úgy döntött, hogy Olaszországhoz és Németországhoz folyamodik: ítéljenek ők a menekültek égető kérdésében, mert Magyarország már egyáltalán nem bízik a Romániával közvetlenül folytatott tárgyalások sikerében.

A probléma súlyos, és ha nem állnak rendelkezésre adatok és dokumentumok, nem lehet tudni, hogyan vannak a dolgok valójában: sérelmeknek mindkét oldalon lenniük kell, mert, ha nem is a kormány, de a helyi katonai hatóságok hibájából történtek elítélendő cselekmények; annyira, hogy a magyar kormány, amennyire tudom, állítólag felmentette azt a két ezredest, akik Kolozsvár és Nagyvárad parancsnokai voltak.

Mint Eminenciád talán már tudja, a most Magyarországhoz került román vezetők a magyar kormány megtorló intézkedéseinek fenyegetésétől félve felajánlották, hogy közvetítenek a bukaresti kormánynál. A magyar kormány kedvezően fogadta a javaslatot, és Mons. Hossu* Óexcellenciája, Kolozsvár-Szamosújvár román katolikus püspöke éppen ezért ment Bukarestbe. Ott Antonescuval és a román külügyminiszterrel beszélt egy hosszú kihallgatáson, azután rögtön visszatért Budapestre jelentést tenni, ahol Csáky gróf fogadta.

¹¹⁰ Lásd az előző dokumentumot.

Úgy tűnik, nem sokra jutottak, mert ma reggel az itteni újságok közölték a hírt, hogy Magyarország a bécsi döntést kibocsátó két ország ítéletét kéri az ügyben.

Ezalatt Romániába, többé-kevésbé hihető okokból, német katonák érkeztek, és ott jól vigyáznak az olajra, miközben a román hadsereg – Antonescu tábornok által kifejezetten kért – kiképzésének megtévesztő ürügyén gyakorlatilag kiterjesztik... magas pártfogásukat. Nem hiszem, hogy Olaszország nagyon örülne ennek.

33

ÚJ ZSIDÓTÖRVÉNY KÉSZÜL MAGYARORSZÁGON

Luigi Maglione bíboros államtitkár információt kér Angelo Rotta nunciustól

Vatikán, 1940. október 23.

SS „AE” ikt. sz.: 9086/40

Gépelte hivatali példány

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 77. fasc. 57, f. 69r

Megjelent in: ADSS, Vol. 6. n. 350. p. 449.

A Szentszékhez beérkezett hírek szerint úgy tűnik, hogy az a kormány új „antisemitizmus” törvényt készít elő, amely még súlyosbítaná a konvertált magyar zsidók amúgy is nehéz helyzetét.

Ha ezek az információk megfelelnek az igazságnak, kérem Főtisztelendő Excellenciádat, hogy oly módon cselekedjék, amelyet legalkalmasabbnak tart, hogy megakadályozza, hogy ezt a törvényt elfogadják.¹¹¹

34

ÚJ ZSIDÓTÖRVÉNY KÉSZÜL

Angelo Rotta nuncius 4248/40 sz. jelentése Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz

Budapest, 1940. november 2.

SS „AE” ikt. sz.: 9754/40

Tisztázat, gépirás, aláírt

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 77. fasc. 57, ff. 71-72r

Megjelent in: ADSS, Vol. 6. n. 362. pp. 465–466.

Eminenciád arra szólít fel f. év október 23-i, 9086/40. sz.,¹¹² nagyra becsült utasításával, hogy járjak közben és próbáljam megakadályozni, hogy egy esetleges zsidóellenes törvényt, amely tovább rontaná a helyzetüket, végrehajtsanak, legalábbis ami a kitért zsidókat illeti.

Valami készülőben van, méghozzá azzal a szándékkal, hogy egyszerűsítsék és világosabbá tegyék a legutóbb jóváhagyott zsidóellenes törvényt, de semmi kétség afelől, hogy az súlyosbítani fogja a helyzetüket.

¹¹¹ Lásd a következő dokumentumot.

¹¹² Lásd az előző dokumentumot.

Ezért néhány napja megkértem a veszprémi püspököt,¹¹³ aki jó viszonyban van gr. Teleki miniszterelnökkel, hogy az első alkalommal, amikor legközelebb találkozik velem, juttassa kifejezésre a nevemben, hogy a Szentszékre lesújtó hatást tenne, ha drákói intézkedéseket hoznának a zsidók ellen, még ha meg is keresztelték őket, különösen, ami a nem árja fajú, jóllehet megkeresztelt emberek és az árja származásúak közötti házasság akadályozásának bevezetését illeti. A magyar külügyminiszterrel ma este folytatott beszélgetés során, amelyről másutt számolok be, személyesen én is ütöttem ezt a vasat. Azt mondta, hogy határozott tervezet még nincs, és hogy ő személyesen ugyan kívánatosnak tartja a jelenlegi, kissé zavaros törvény egyszerűsítését és világosabb megfogalmazását, azt azonban nem szeretné, hogy olyan szigorú szabályok szülessenek, amelyek miatt ellentétek is kialakulhatnak az Apostoli Szentszékkal; még azt is mondta, hogy ő egy alkalommal éppen azt a gondolatot ellenezte a minisztertanácsban, hogy bevezessék az említett házassági akadályokat.

Rendkívül erős azonban a faji alapon gyakorolt nyomás külföldről és belföldről egyaránt, hogy nagyobb szigorat alkalmazzanak és ne tegyenek sok kivételt. Olaszország példáját nagyon elszomorítónak találják Magyarországon. Ezzel kapcsolatban mindenekelőtt arra hívtam fel a figyelmét, hogy ami a fent említett témát illeti, a Szentszék nem mulasztott el tiltakozni, és mivel Olaszországban nincs ilyen – egyébként értelmetlen – törvény, mint Magyarországon, hogy ti. a polgári házasságkötésnek meg kell előznie az egyházit, a két szerencsétlen ember legalább köthet egyházi házasságot, lelkiismeretük szerint. Ez Magyarországon nem lehetséges anélkül, hogy a papok ne kockáztatnának súlyos büntetést, ha áldásukat adnák ilyen házasságokra. Ő kijelentette, hogy tökéletesen meg van győződve arról, amit állítottam. Amint ő is megerősítette, a hazai nyomás szintén óriási, mert a zsidóellenesség hulláma egyre jobban fenyegeti az országot. Nemcsak a parlamentben van gyakran szó a zsidók elleni harcnak erről a formájáról, de a szélsőséges pártok is propagandájuk fő témájává tették, méghozzá eredményesen; Imrédy új, „Magyar Megújulás Párjának” programjában az egyik pont a zsidókérdés nagyon radikális megoldása.

A magyarországi szénbányákban hetek óta tartó nagy sztrájk (erről az itteni lapok egy szót sem szólnak), amely csak most, a katonai hatóság erőteljes fellépésének hatására halad a megoldás felé, meglehetősen forradalmi jellegű és ráépül a zsidók elleni harcra, mivel a bányákban nekik számos gazdasági érdekeltégük van. A szélsőséges nyilaskezes párt, természetesen, szítja a tüzet.

Mindenesetre ajánlottam a miniszternek, hogy minden lehető tegyen meg a Szent-szék kívánságainak támogatására.

113 Czapi Gyula (1887–1956), veszprémi püspök (1939), egri érsek (1943).

35

SÚLYOS VÁDAK „NYILASKERESZTES” KÉPVISELŐK ELLEN

Angelo Rotta nuncius 4287/40 (243) sz. jelentése

Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz

Budapest, 1940. november 9.

SS „AE” ikt. sz.: 10605/40

Tisztázat, gépirás, aláírt

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 86, ff. 44rv

Előző nap megkeresés érkezett a képviselőházhoz a Nyilaskeresztes Párt¹¹⁴ több képviselője ellen indítandó eljárásra való meghatalmazásra,¹¹⁵ azzal a lapok által részletesen közölt indoklással, hogy egész Magyarországon mély megdöbbenést és felháborodást keltettek.

Kettőt közülük azzal vádolnak, hogy felforgató tevékenységbe keveredtek, amelynek során a kormányzó Őfőméltóságát szokásos kenderesi útja alkalmával állítólag túsul akarták ejteni, a kísérete tagjait meg akarták ölni, őt pedig fogva akarták tartani, hogy arra kényszerítsék, nyilvánítsa jogvesztettnek a Teleki-kormányt, és adja át a hatalmat Szálasi¹¹⁶ őrnagynak, a nyilaskeresztesek vezetőjének. Ezzel egyidejűleg meg akarták ölni a belügyminisztert, el akarták foglalni a város és a vasutak legfontosabb pontjait, és ki akarták szabadítani a börtönből Szálasi őrnagyot. Ő szeptember elején, mint korábbi jelentésemben említettem,¹¹⁷ amnesztiát kapott és visszanyerte a szabadságát.

Régebben szállingóztak hírek erről az összeesküvésről, de aztán mindenre hallgatás borult. De a rendőrség, mint látható, dolgozott az ügy felgöngyölítésén. Ugyanennek a pártnak más képviselői is érintve vannak, bár kisebb mértékben.

A következő hétfőn, f. hó 11-én nyújtják be a háznak a parlamenti bizottság kérését az ügyben, amelyet kétségtelenül jóvá fognak hagyni, és rögtön utána legalább a két fő gyanúsítottat le fogják tartóztatni.

Mindennek óriási hatása volt, az újságok a vádlottak szigorú megbüntetését kérik, ha a bűnösségük bizonyítást nyer. Ez nagyon súlyos csapás a szélsőjobboldaliak számára. Reméljük, hogy a történetek felnyitják sok ábrándozó ember szemét.

114 Ceruzával megjegyzés a lap szélén: Cédula: 1) [nyilaskeresztesek], 2) összeesküvés, 3) Szalassy [sic!].

115 Wirth Károly és társai a Wirth-féle összeesküvés keretében tervezték a kormányzó elrablását. Wirthet a Kúria 15 év fegyházra ítélte, a nyilas hatalomátvétel után szabadult. 23 társa 1-10 év közötti fegyházbüntetést kapott.

116 A jelentés „Szalaci”-t ír.

117 Lásd fentebb, 100sk. lapok.

36

ANTISZEMITA TENDENCIÁK

Angelo Rotta nuncius 4448/40 (260) sz. jelentése

Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz

Budapest, 1940. december 5.

SS „AE” ikt. sz.: 203/41

Tisztázat, gépirás, aláírt

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 77. fasc. 57, ff. 47rv

Megjelent in: ADSS, Vol. 6. n. 398. p. 506.

Tájékoztatás végett jónak látom elküldeni Eminenciádnak gr. Teleki miniszterelnök hosszú programbeszédének egy részletét, amelyet tegnapelőtt a képviselőházban mondott az ún. „kisajátítási” törvény kapcsán, és amely minden évben a költségvetés vitája után következik.¹¹⁸

Mint Eminenciád megállapíthatja belőle, fennáll az a veszély, hogy a zsidókérdésben a faji gondolat felülkerekedik minden más megfontoláson, jóllehet a beszéd hangvétele nem gyűlölködő és az emberiség bizonyos érzése hatja át.

A beszéd legkiemelkedőbb pontjainál nyilvánított élénk helyeslésből meg lehet érteni, milyen érzelmek uralják a közvéleményt ebben az égető kérdésben.

118 A mellékletben a *Pester Lloyd* 1940. december 4-i száma.

1941

37

KÜLÖNFÉLE HÍREK

Angelo Rotta nuncius 4929/41 (275) sz. jelentése

Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz

Budapest, 1941. január 27.

SS „AE” ikt. sz.: 805/41

Tisztázat, gépirás, aláírt

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 86, ff. 39rv-40r

Olaszországból való visszatérésem után az volt a benyomásom a magyarországi állapotokról, hogy – Istennek hála – a közrend és a fegyelem meglehetősen javulást mutat, és a Teleki-kormány megerősödött, úgyhogy az országban a múlthoz képest nagyobb nyugalom uralkodik és nem olyan ideges a légkör. De változatlanul nagy kérdőjel Németország. Egyelőre azért sem zaklatja a kormányt, mert nem szeretne bonyodalmakat és zavargásokat, amelyek veszélyeztethetnék a közrendet ilyen kényes pillanatokban.

A kormány a maga részéről, természetesen, igyekszik megfelelni Németország igényeinek úgy is, hogy minél több élelmiszert exportál oda, és azzal is, hogy szabad áthaladást biztosít a számtalan német vonatnak, amelyek folyamatosan szállítanak katonákat és anyagokat Romániába, hogy aztán ki tudja, hová irányítsák őket. Erről ellentmondásos hírek keringenek.

Éppen ennek a mozgásszabadságnak a biztosítása érdekében az utasok vasúti kiszolgálását néhány napra teljesen felfüggesztették Magyarországon, utána pedig a minimumra korlátozzák. A felfüggesztés hátterét különböző ürügyekkel palástolják, de a valódi ok az, amit az imént mondtam.

Eközben változatlanul nagy a feszültség Magyarország és Románia között, bár az utóbbi napokban némi enyhülés volt érzékelhető a sajtó magatartásában. Felesleges hozzátenni, hogy a magyarok érdeklődéssel, ugyanakkor bizonyos aggodalommal követik az utóbbi napokban Romániában zajló súlyos eseményeket: örülnek, hogy ott van a német hadsereg, mert ebben garanciát látnak arra, hogy a külkapcsolatokban megtartják a rendet.

Meghalt Somssich József gróf, volt szentszéki magyar követ, aki a Magyar Rendkívüli Bizottságot is vezette a Szentatyá, XII. Piusz megkoronázása alkalmából. A temetésén én is jelen voltam, amelyre f. hó 25-én, a múlt szombaton került sor, és részvételem nyilvánítottam a családnak Őszentsége felséges nevében is. A főpapi gyászmisét Serédi bíboros Őeminenciája celebrálta.

Az új győri püspök, Mons. Apor Vilmos* kinevezését nagyon jól fogadták. Eljött hozzám és megkért, hogy a nevében legyek szíves tolmácsolni a Szentatyának legmélyebb hódolata, alázata és legforróbb hálája kifejezését a meg nem érdemelt püspöki rangra emeléséért. Jó benyomást tett rám, remélem, jól végzi majd a feladatát. Azt hiszem, személyesen fog levelet írni a Szentatyának, hogy kifejezze a kötelezettség súlyát mélyen

átéló lélek érzéseit, hiszen napjainkban különleges jelentősége van egy ilyen magas méltóságoknak.

Távíratilag már közöltem gróf Csáky István külügyminiszter súlyos betegségének és halálának hírért. Az újságok néhány napja még arról írtak, hogy egészségi állapota jelentősen javult, amikor váratlan rosszabbodás állt be és két nap múlva a halál. A kellő időben apostoli áldásban részesítettem a családot, a halálest előtt.

Fájdalmas veszteség ez Magyarország számára, különösen ilyen viharos időkben, annál is inkább, mert jó katolikus és nagyon intelligens ember volt. Utódlásáról egyelőre semmi hír.

38

ÚJ KÜLÜGYMINISZTER MEGBESZÉLÉS A BAZILITA ATYÁK LETARTÓZTATÁSÁRÓL

Angelo Rotta nuncius 4846/41 (292) sz. jelentése

Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz

Budapest, 1941. február 10.

SS „AE” ikt. sz.: 1370/41

Tisztázat, gépirás, aláírt

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 86, ff. 35r

Részlet: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 96, f. 31r

Melléklettel¹¹⁹

Bárdossy Lászlót,¹²⁰ romániai magyar követet, aki a legesélyesebb volt, valóban ki is nevezték az elhunyt Csáky gróf utódjául mint külügyminisztert, ahogy Eminenciád már értesült róla.

A magyar lapok nagyon dicsérik, és – úgy tűnik – Magyarország határain kívül is jól fogadták a kinevezését. Amint birtokba vette hivatalát, rögtön felkeresett. Jó benyomást tett rám. Ötvenegy éves, testalkata nem nagyon erős, katolikus családból származik és ő is, ahogy nekem mondta, buzgó katolikus. Nagyon kedves és finom modorú ember. Kijelentette, hogy a maga részéről mint miniszter és mint katolikus kész a segítségemre lenni, amennyiben alkalma lesz rá.

Másnap viszonztam a látogatását,¹²¹ és kihasználtam az alkalmat, hogy személyesen bemutassam neki a pozsonyi káptalan¹²² javairól készült feljegyzést, és szóba hozzam hat rutén bazilita atya bebörtönzésének kellemetlen témáját. A két témát külön-külön tárgyalom, az elsőt Eminenciádnak címzett 4836/41. sz. jelentésemben (ikt. sz.: 287.),¹²³ a má-

119 Kézírással levéltáros megjegyzése: (Ungheria 98). [Értsd, a levéltáros ide helyezte. Jelzete: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 98.]

120 A jelentés v. Bárdossyt ír (von Bárdossy).

121 Idáig a jelentés szöveget gépelt másolatban in: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 96, f. 31r.

122 A nunciusi olasz jelentés „bratislavai” káptalanról ír.

123 Kötetünkben nem közöljük.

sodikat pedig egy Tisserant bíboros Őeminenciájának küldött jelentésében, amelynek a másolatát csatolom Eminenciád számára.¹²⁴

39

INFORMÁCIÓK A KÜLÜGYMINISZTERRŐL

Angelo Rotta nuncius 4972/41 (310) sz. jelentése

Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz

Budapest, 1941. február 28.

SS „AE” ikt. sz.: 3081/41

Tisztázat, gépirás, aláírt

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 96, ff. 28rv

'41-3-5 Láttá a Szentatya

Sajnos, vissza kell térnem f. hó 10-i, 4846/41. sz. (ikt. sz.: 292.)¹²⁵ jelentésében foglaltakra az új külügyminiszterrel, Bárdossy Lászlóval kapcsolatban.

Mint biztos forrásból értesülhettem, annak ellenére, hogy katolikus családból származik és ő maga is katolikus, a családi állapota nincs rendezve: kb. tizennyolc éve él, természetesen csak polgári házasságban egy elvált asszonnyal, aki testvére az elhunyt miniszterelnök, Gömbös második (?) feleségének¹²⁶, aki maga is elvált volt. Úgy tudom, hogy Bárdossynak van egy tizenhat éves fia, katolikus, és a ciszterci atyák iskolájába jár.¹²⁷

Igazán nagy kár, mert Bárdossy igen rokonszenves, nagy műveltségű, éles eszű és vallási tekintetben jó szándékú ember. Közvetve, talán, e felemás helyzet miatt érzett lelkiismeretfurdalás is indítja arra, hogy szinte hangsúlyozza – sajnos, csak szavakkal – a katolikuságát és azt a vágyát, hogy – amennyire csak teheti – ne okozzon kellemetlenséget az Apostoli Szentszéknek.

Úgy tudom, hogy a miniszterelnöknek, Teleki grófnak is tudomása van a dologról, és bántja az esetleges visszhangok miatt is, amelyeket az adott helyzet kiválthatna az Apostoli Szentszékénél. De ezekben a nehéz időkben nem látok alkalmasabb személyt a Csáky gróf halála után megüresedett, oly kényes poszt betöltésére, akit ráadásul kedvezőbben fogadna akár a kormányzó Őfőméltósága, akár a külföld. Bárdossyt nyugtalanítja, hogy egy római látogatás alkalmával a Szentatya esetleg nem óhajtaná fogadni, amint ez már megtörtént a lengyel külügyminiszter, Beck ezredes esetében. Ugyanakkor, tekintettel arra, hogy a két eset nem teljesen azonos – hiszen Beck elhagyta a katolikus hitet, és protestáns lett, hogy megkerülhesse a válásellenes törvényt –, reméli is, hogy az Apostoli Szentszék vele szemben nem lenne ennyire szigorú, még ha a legszükségesebb megnyilvánulásokra is szorítkozna az adott alkalommal és olyan feltételek mellett, amelyeket megfelelőnek tart.

Minden eshetőségre ennyit láttam jónak azonnal Eminenciád tudomására hozni.

124 Fekete tollal írt megjegyzés a lap szélén: lásd Ungheria 98.

125 Lásd az előző dokumentumot.

126 Belatini Braun Marietta Szilágyi Erzsébetnek, Gömbös Gyula második feleségének a féltestvére volt.

127 Baáni Gombár András, feleségének első házasságából származott.

40

POLITIKAI HÍREK

Angelo Rotta nuncius 5107/41 (328) sz. jelentése

Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz

Budapest, 1941. március 22.

SS „AE” ikt. sz.: 3084/41

Gévelt, aláírás hiányzik

Tisztázat, gépírás, aláírt

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 96, f. 19rv

Az utóbbi hetekben nem történt semmi különös a magyar politikai életben.

Az egyetlen említésre méltó esemény a magyar külügyminiszter, [von] Bárdossy müncheni látogatása a német külügyminiszternél és a Führernél.

Itt azonban nem tulajdonítanak különösebb jelentőséget a dolognak, lévén szó egy – mondjuk így – rutinlátogatásról, tekintettel a két ország között fennálló szoros kapcsolatokra.

A miniszterelnök, Teleki gróf is ilyen értelemben nyilatkozott legutóbbi beszédében.

Néhány újság utalást tesz Bárdossy miniszter legközelebbi látogatására Olaszországban is Ciano miniszternél és a Ducénél, de eddig még nincs semmi konkrétum. A magyar hitelek befagyasztása az Egyesült Államokban, amit az amerikai kormány elrendelt, itt, természetesen, nagyon rossz hatást váltott ki, bármennyire is nem tartják, vagy legálábbis úgy tesznek, mintha nem tartanák túlságosan súlyos dolognak.¹²⁸

Egyébként a belpolitikai életben nincs semmi újság, nyugalom és rend uralkodik, mindenki határozottan azt kívánja, hogy a kormány folytassa azt a politikát, amellyel Magyarországot távol tartja a konfliktustól.

Közben a német vonatok folyamatosan haladnak át Magyarországon Románia és Bulgária felé.

A már folyamatban lévő korlátozásokat most kiterjesztették a tészta és a lisztre.

¹²⁸ Kézvel írt megjegyzés a lap tetején: „egy részlet betéve az Ungheria 86-ba”. Ennek jelzete: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 86, f. 27r. – Jelzett helyen a jelentés itt kezdődő második része található átgévelt formában.

41

**BÁRDOSSY LÁSZLÓ MAGYAR KÜLÜGYMINISZTER
LÁTOGATÁSA RÓMÁBAN**

A Vatikáni Államtitkárság jegyzéke

Vatikán, 1941. március 26.

SS „AE” ikt.: 3082/41

Kék címeres papíron gépelt eredeti

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 96, f. 22r

A szentszéki magyar követ ma este sürgősen eljött az Államtitkárságra megmondani, hogy Bárdossy Őexcellenciája, az új magyar külügyminiszter a Húsvétot megelőző vagy azt követő héten Rómába fog érkezni. Bizalmasan Apor Őexcellenciájához fordult, hogy kipuhatlja, fogadná-e a Szentatya a látogatását. Tudja, hogy ennek akadálya lehet egy elvált asszonnyal kötött házassága. Ez a hölgy azonban nem fogja őt elkísérni az útra.

Apor követ kéri, tegyék lehetővé számára, hogy azonnal válaszolhasson a külügyminiszterének.

Őszentsége tud a dologról: holnap délelőtt beszélni fog róla Mons. Tardini Őexcellenciájával.

42

BÁRDOSSY LÁSZLÓ KÜLÜGYMINISZTER LÁTOGATÁSA RÓMÁBAN

A Vatikáni Államtitkárság 75 sz. rejtjeltávirata a magyarországi nunciatúrához

Vatikán, 1941. március 27.

SS „AE” ikt.: 3082/41

Piros címeres papíron gépelt eredeti

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 96, f. 23r

Bárdossy külügyminiszter Apor követhoz fordult megtudni, hogy római útja alkalomával, amelyre hamarosan sor kerül, és felesége nem tart vele, fogadhatja-e a Szentatya.

Tekintettel Bárdossy miniszter rendhagyó helyzetére, amelyről Excellenciád 4972.¹²⁹ jelentése beszámol, kérem lehető leggyorsabban tudatni velem, mit gondol az ottani püspöki kar erről, mert sürgősen válaszolni kell Apor Úrnak.

Maglione bíboros

129 Lásd fentebb, 109. l.

43

**A SZENTATYA TERVEZETT AUDIENCIÁJA BÁRDOSSY
LKÜLÜGYMINISZTERNEK**

Mons. Tardini emlékeztetője

Vatikán, 1941. március 28.

SS „AE” ikt.: 3082/41

Kézírással

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 96, ff. 25rv

A követ Őexc. legyen szíves várni.

’41-3-28

Ezt a választ adom Apor Őexcellenciájának.

’41-3-27

A magyar követ Őexc. 18,35-kor jön, sürgősen. Tegnap elment a szosztitútóhoz:¹³⁰ ma délelőtt telefonált.

Nagyon izgatott. Sürgős neki a válasz a Szentatya audienciájával kapcsolatban, hogy megszervezze exc. Bárdossy külügyminiszter útját.

Az alábbiakra hívom fel a figyelmét:

1. hogy a külügyminiszter Őexc. szabálytalan helyzetben van,
2. hogy XI. Piusz nem fogadta Beck¹³¹ minisztert: de az eset nem pontosan ugyanilyen volt,
3. hogy a dolgot vizsgálják – teljes komolysággal és jóindulattal,
4. hogy két vagy három nap múlva, remélem, a követ Őexc. választ kaphat.

A követ Őexc. esedezik, hogy minél gyorsabban kapjon választ. Többek között azt mondja, ha nem lenne lehetséges az audiencia, akkor úgy intézné, hogy a külügyminiszter nagypénteken vagy nagycsütörtökön jöjjön, amikor a Szentatya nem szokott audienciát adni.

44

BÁRDOSSY LÁSZLÓ KÜLÜGYMINISZTER LÁTOGATÁSA RÓMÁBAN

A Vatikáni Államtitkárság 76 sz. rejtjeltávirata a magyarországi nunciaturához

Vatikán, 1941. március 29.

SS „AE” ikt.: 3083/41

Gévelt, indigós másolat

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 96, f. 24r

Sürgős választ kérek 75. sz. rejtjeltáviratomra.¹³² Maglione bíboros Bárdossy látogatásáról [sic!]

¹³⁰ Sostituto (olasz), substitut (latin), értsd: a bíboros államtitkár helyettese, a Vatikáni Államtitkárság Általános Ügyek szekciójának élén, újabban érseki rangban. Ez idő szerint S. E. Mons. Montini (nem érseki rangban).

¹³¹ Vö. a lengyel külügyminiszter, Józef Beck látogatásával.

¹³² Lásd fentebb, 111. l.

45

BÁRDOSSY LÁSZLÓ KÜLÜGYMINISZTER LÁTOGATÁSA RÓMÁBAN

Angelo Rotta nuncius 5141/41 (331) sz. jelentése

Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz

Budapest, 1941. március 29.¹³³

SS „AE” ikt. sz.: 3086/41

Tisztázat, gépirás, aláírt

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 96, f. 15rv-16r

Eminenciád nagyra becsült utasítása értelmében, amelyet tegnap kaptam meg, megkérdeztem Serédi bíboros Őeminenciája véleményét [von] Bárdossy külügyminiszter Őexcellenciájának a Szentatyánál teendő esetleges látogatásáról, mivel még tegnap volt szerencsém találkozni vele.

Ő úgy véli, hogy az audienciát engedélyezni lehet, de csak azzal a feltétellel, hogy a felesége nem kíséri el őt Rómába, nem kap semmilyen kitüntetést, és kihagyják – ha szókasban van – a Szent Péter-bazilika hivatalos megtekintését az audiencia után.

Nem gondolja, hogy ilyen körülmények között botrány lehetne belőle, és ezek a negatívnak tűnő elemek, amelyek azonban nem kerülhetik el annak a figyelmét, aki tisztában van a dologgal, elég bizonyosággal szolgálják majd arra, hogy a Szentatya pusztán a protokollnak megfelelően fogadja nem a személy, hanem a külügyminiszter látogatását.

Másrészt a látogatás elmaradása a háttérben ismerő többség szemében (sokan még Magyarországon sem tudják, hogyan állnak a dolgok) már-már tiszteletlenségnek tűnhetnek egy többségében katolikus ország részéről, ez pedig veszélyes példa lenne más, olyan országok számára, amelyek nem nagyon kötődnek a Vatikánhoz.

Ami a magyar püspöki kar véleményét illeti, a bíborosnak nincs kétsége afelől, hogy ugyanígy érezhet, annál is inkább, mert legutóbb is úgy határozott, hogy amikor magas rangú személyekről van szó, akiknek azonban szerencsétlen módon a házassága nem szabályos – ami itt, sajnos, nem ritka eset –, lehessen hivatalosan fogadni őket és viszonzni is a látogatást, de ez utóbbit már nem az otthonukban, hanem a hivatalukban.

Továbbá az a tény, hogy Bárdossy legutóbb elvitte a feleségét Münchenbe, de nem viszi el Rómába, elég világosan fogja jelezni azok számára, akiknek tudomása van a dologról, hogy ez olyan elengedhetetlen feltétel,¹³⁴ amely nélkül a Szentatya nem fogadhatja.

A római futár indulását kihasználva, jónak látom azonnal elküldeni ezt a jelentést akkor is, ha talán nem kimerítő, bár szerintem adott esetben elegendő, lévén a dolog – nyilván – sürgős.

Ilyen kényes témát, azt hiszem, jobb nem a postára bízni, másrészt mindent el akarok kerülni, ami csodálkozásra adhatna okot; úgyhogy a püspökök megkérdezése nem fog olyan gyorsan menni, mint amennyire az úgy körülményei megkívánják.

133 1941. március 29-án feladott és 30-án vett rejtjeles 65 sz. táviratában a nuncius megküldte a jelentés lényegét: „Hivatkozva 76. sz. rejtjeltáviratára megkérdezett bíboros primás püspöki kar nevében is engedélyezhetőnek tartja pápai audienciát a külügyminiszternek, feltéve, hogy felesége nem tart vele az úton, pápai kitüntetést nem kap, audiencia után Szent Péter-bazilika hivatalos megtekintése elmarad”. Jelzete: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 96, f. 12r - SS „AE” ikt.: 3085/41 - Ceruzával írt megjegyzés: *Kíséret nélkül, csak egy kísérő személy, mint minden más audiencia esetében.*

134 Az olaszban latinul: *conditio sine qua non.*

A magam részéről úgy vélem, hogy a bíboros prímás válasza irányadó lehet ebben a kérdésben.

46

**A SZENTATYA TERVEZETT AUDIENCIÁJA
BÁRDOSSY LÁSZLÓ KÜLÜGYMINISZTERNEK**

Mons. Tardini emlékeztetője

Vatikán, 1941. március 30.

SS „AE” ikt.: 3085/41

Kézírással

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 96, ff. 13rv

1941. március 30.

Hívom a magyar követ excellenciáját. Elmondom neki, hogy Őeminenciája nagyon szívesen fogadta volna, de el kellett hagynia a Vatikánt, hogy viszonyozza Őexc. a Máltai Lovagrend új követének látogatását, aki ma adta át a megbízólevelét a Szentatyának. Közlöm vele, hogy a Szentatya kész fogadni Őexc. Bárdossy magyar külügyminisztert, de protokoll szerint és rövidített formában. „Természetesen”, teszem hozzá, „a külügyminiszter a felesége nélkül jön majd Rómába.” – „Ez nem kérdés” – mondja Apor Őexc. –, „a miniszter egyedül fog jönni” (akartam [olvashatatlan szó]): jobb egyedül. mint rossz társaságban! De nem tettem meg. „Nos”, folytatom, „a látogatás feltételei az alábbiak:

1. a miniszter Őexc. kíséret nélkül fog jönni, ill. csak egy személy kíséri,
2. az audiencia után elmarad a Szent Péter-bazilika hivatalos megtekintése,
3. nem lesz kitiüntetések kicserélése.”

Egy bármilyen papírlapra felírom a követ úrnak ezeket a feltételeket, és megjegyzem, hogy a pápai fogadás ceremóniája [eredetiben: „anticamera” – A ford. megj.] ugyanolyan lesz, mint az összes többi audiencia alkalmával.

A követ Őexc. köszöni. Meglehetősen elégedettnek tűnik a megoldással (legalábbis tudja leplezni a csalódottságát, ha csalódott lenne).

[DT]

47

GRÓF TELEKI PÁL HALÁLA

Angelo Rotta nuncius 5178/41 (335) sz. jelentése

Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz

Budapest, 1941. április 4.

SS „AE” ikt. sz.: 3394/41

Tisztázat, gépirás, aláírt

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 86, ff. 20rv-21rv

Hivatkozom a 65. sz. táviratomra¹³⁵, amelyben közöltem Teleki gróf öngyilkosságának szomorú hírét.

Eminenciád igazán el tudja képzelni, milyen mély és fájdalmas hatása volt az esetnek, különösen katolikus körökben.

A dologra persze nincs magyarázat, hacsak nem egy hirtelen idegösszeomlás. Teleki nem volt nagyon erőteljes alkat, az idegeit már kemény próbára tették az utóbbi hónapok, szanatóriumban lévő feleségének súlyos betegsége miatt magára is maradt, ami veszélyes az olyan lelkiállapotban, mint az övé volt.

Mint már mondtam, az előző napon gyónt, és este azt mondta az inasnak, hogy készítse ki a cserkésruháját, mert másnap reggel áldozni akart a cserkészekkel, akiknek elnöke volt; ezért azt is mondta az inasnak, hogy reggel ne hozza neki a szokásos kávéját.

Amikor az inas hét órakor belépett a szobába, azt látta, hogy a gróf élettelenül fekszik az ágyban, és az ágy véres. Teleki gróf két levelet hagyott, az egyiket a kormányzó Őfőméltóságának, a másikat a feleségének. A közvetlen okról, amely előidézhette a krízist, semmi konkrétat nem tudni. Ő a háborúba való be nem avatkozás politikáját követte, amelynek külföldön és belföldön egyaránt voltak ellenzői. Nincs kizárva, hogy az lehetett rá ilyen végzetesen lesújtó hatással, hogy a német csapatok nemcsak vasúton érkeznek Magyarországra, ami egy jó ideje folyik, hanem a nyílt utakon is, teherautókkal stb. Azt hallom, hogy már kétszer benyújtotta a lemondását a kormányzó Őfőméltóságának, de ő nem fogadta el, mert Teleki grófot nagyon becsüli és nagyon bízik benne.

Amint megtudtam a szomorú halálhírt, pontosan akartam tájékozódni a dolgok valódi állásáról, mert különböző hírek keltek lábra, beleértve, hogy gyilkosság történt. Ezért elmentem a miniszterelnökségre, ahol Bárczy Őexcellenciájától, a miniszterelnökség államtitkárától és tótumfaktumától biztos értesüléseket szerezhettem. A holttestet is megnézhettem, mielőtt levették volna az ágyról.

A kora délutáni órákban Őeminenciája meghívására Esztergomba utaztam, mert Őeminenciája azt óhajtotta, hogy közös megegyezéssel intézkedjünk ebben a szomorú és kényes helyzetben.

Egy kicsit vitakoztunk, aztán a következőkben állapotunk meg.

135 1941. április 3-án feladott és 4-én vett, 65 (66) sz. rejtjeltávirat: „Miniszterelnök ma éjjel öngyilkos lett miután tegnap meggyónt és áldozott... Őriási hatás. Bíboros prímás, tekintettel előzményekre ... és orvosi bizonyítványra... engedélyezi az elhunytak az egyházi temetést... Stop. Dunai politikai helyzet: sok német csapat halad át Budapesten jugoszláv határ felé. (Gépelt megjegyzés: késedelmes kézbesítés dekódolási nehézségek miatt)” Gépelt indigós másolat. Ikt. sz. AA.EE.SS. 2693/41. – ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 86, f. 29r.

Tekintettel az elhunyt jól ismert vallásos érzelmeire és a két orvos tanúsítványára, miszerint depresszióban szenvedett, engedélyezni lehet az egyházi temetést, de minden pompa nélkül. Úgyhogy holnap a közéleti méltóságok hivatalos jelenléte ellenére egy egyszerű csendes misére kerül sor, amelyet nem a bíboros és nem is egy püspök celebrál, hanem a Szent István-bazilika plébánosa, Teleki barátja és gyóntatója. A püspökök jelenhetnek, de fekete reverendában és kabátban.

Az ünnepélyes gyászszer tartáson, amelyet a Parlament nagytermében tartanak, ismét ugyanaz a plébános oldozza majd fel a halottat. A bíboros prímás Őeminenciája és a jelen lévő püspökök egyöntetűen reverendában lesznek.

Azután vasárnap reggel az összes lapban megjelenik majd az egyházmegyei főhatóság nyilatkozata, amely meg fogja indokolni az engedélyezést.

Azt hiszem, így minden megbotránkozásnak elejét lehet venni, azért is, mert nyilvánvaló lesz a kontraszt azzal, ami néhány hónappal ezelőtt a külügyminiszter, Csáky gróf halála alkalmával történt. Akkor Serédi bíboros Őeminenciája adta meg a halottnak a feloldozást és ő celebrálta a requiemet.

Igazán nagyon fájdalmas volt ez az esemény, mert Teleki gróf nagyszerű ember volt, tele jó szándékkal. Négy nappal ezelőtt még levelet írtam neki pont azért, hogy felhívjam a figyelmét a nagyváradi egyházmegye néhány román katolikus papjának sorsára, akiket zaklatnak a helyi hatóságok.

A miniszterelnök utóda Bárdossy külügyminiszter Őexcellenciája, aki megtartja a külügyi tárcát is. De a törvénytelen kapcsolatának szerencsétlen ügye miatt ő biztosan nem tud majd annyi rokonszenvet kelteni, mint amennyit Teleki gróf élvezett. Reméljük, hogy képes lesz kormányozni az állam hajóját ezekben az oly nehéz és veszélyes időkben, kikerülve a számos szirtet, amelyek mindenfelől leselkednek.

Tekintettel a körülményekre, én úgy gondoltam, nem kell nyilvánosságra hozni Eminenciád részvétáviratát, amelyet a kormányzó Őfőméltóságának és a kormánynak küldött a nunciatúrára, és amelyet nyilván a tegnapi rejtjeltáviratom megérkezése előtt adtak fel Rómában; a táviratot én csak azután tudtam feladni, hogy visszatértem Esztergomból.

Alkalomadtán nem mulasztom el azonban tolmácsolni a címzetteknek a Szentatya és Eminenciád legmélyebb részvétét a rendkívül szomorú eset miatt.

48

POLITIKAI HÍREK

Angelo Rotta nuncius 5226/41 (345) sz. jelentése

Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz

Budapest, 1941. április 12.

SS „AE” ikt. sz.: 3405/41

Tisztázat, gépirás, aláírt

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 86, ff. 16rv-17rv

Még nem halkultak el gróf Teleki Pál tragikus halálának fájdalmas visszahangjai. A közvélemény, különösen a katolikusok, egyáltalán nem tudják elfogadni egy öngyilkosság gondolatát, amikor más – és nem kis horderejű – események miatt az ország bi-

zonytalanságban, félelem és aggodalom között várakozik a fejleményekre, amelyekről tart vagy amelyekre számít.

Számos ilyen esemény foglalkoztatja és nyugtalanítja az embereket: Németország háborúja Jugoszlávia és Görögország ellen, villámgyors és óriási sikerei; az egész Magyarországon elrendelt elsötétítés, ha nem is olyan szigorúan, mint Olaszországban, ami az úthálózatot illeti; a szerbek néhány berepülése Magyarország fölé (de ez most nagyon ritka), az első éppen akkor történt, amikor az ünnepélyes gyászmenet szegény Teleki grófot kísérte a temetőbe, a magyar légvédelem gyors és eredményes reagálása; a horvát függetlenség kikiáltása, ami Jugoszláviának mint egységes államnak a végét jelzi; Horthy kormányzó Őfőméltósága felhívása, amelyben megmagyarázza, hogy miért lép a küzdőtérre Magyarország is; mozgósítás Magyarországon, ha nem is általános; a magyar csapatok előrenyomulása jugoszláv területen a régi határok felé.

Itt persze, a híres örök barátsági szerződés ellenére, amelyet tavaly decemberben kötöttek és néhány hónappal ezelőtt írtak alá éppen Budapesten, senki nem siratja a felbomló Jugoszláviát. Ahhoz, hogy hinni lehessen egy igaz barátságban a két ország közötti, még túlságosan elevenen él a két állam között oly sok éven át tartó ellenségeskedésnek és annak a nagyon veszélyes feszültségnek az emléke, amely pár évvel ezelőtt alakult ki Sándor király meggyilkolásakor. Annál is kevésbé sajnálkoznak Magyarországon, mert kedvező alkalom kínálkozik visszaszerezni azokat területeket, amelyek évszázadokon át az ország részét képezték. A magyar csapatok már menetelnek, és eddig nem ütköztek komoly nehézségekbe. Ha eléri a régi Magyarország déli határait, Magyarország további, kb. 20.000 km² területhez jut, amelynek majdnem másfél millió lakosa van, úgyhogy Magyarország teljes lakossága meg fogja haladni a 15 millió főt.

Ez a terület, különösen a Bácskában, nagyon termékeny; a lakosság vegyes: a magyarok kisebbségben vannak, arányuk kb. 27%, a németek, akiknek a nagy többsége katolikus, kb. 23%-ot alkotnak, a szerbek és a horvátok 38, a románok öt és a szlovákok kb. négy %-ot stb.

Ezért a kisebbségek kérdése, különösen az erős német kisebbség politikai értelemben kiéleződhet. Ami a vallást illeti, az 1921. évi népszámlálás szerint a katolikusok aránya 51% (csaknem 700 ezer fő), az ortodoxoké 38% (473 ezer fő). Így Magyarországon megnövekedhet az ortodox hívők száma, ez azonban politikai és vallási tekintetben nem jelent veszélyt. Ugyanakkor a protestánsok száma viszonylag kevésbé nőhet, ami az ország közéletében érvényesülő befolyásuk miatt előnyös lenne.

Ha a dolgok így alakulnak, gyökeresen megoldódhat Kalocsa javainak régi kérdése, amelynek ügyében Eminenciád megbízásából legutóbb is alkalmam volt írni az ottani érseknek. Ha megtörténik a visszacsatolás, a Kalocsai Főegyházmegye teljes mértékben helyreáll, a csanádi pedig visszakap számos plébániát.

Közben Hóman kultuszminiszter megkért egy itteni papot, aki Bácskában született, jól tud szerbül és horvátul, hogy legyen indulásra kész, ha menni kell az új területekre és meg kell akadályozni, hogy a katonai hatóságok ismét elkövessék azokat a baklövéseket, amelyekre Erdély elfoglalásakor került sor.

Ugyanakkor Anglia és Magyarország diplomáciai szakításának következményeként a belga és a holland követségek is elhagyták Magyarország területét. Mindannyian Moszkvába mentek egy különvonattal magyar és orosz földön is. Ami említésre méltó, az az, hogy az itteni orosz követség is majdnem teljes egészében elhagyta Budapestet, csak egy ügyvivő maradt. Úgy látszik, Oroszország nem volt megalégedve Magyarországgal.

magatartásával Jugoszláviával szemben. Reméljük, hogy ebből nem lesznek újabb bizonyodalmak.

Húsvét napja szomorú hangulatban telt Magyarországon, napsütés és harangok nélkül.¹³⁶ Az egyetlen vigasz Őszentsége atyaián komoly üzenete volt, amelyet a magyar rádió is közvetített, így sok ember szívéhez eljutott a világos figyelmeztetés és a bátorítás.

49

POLITIKAI HÍREK

Angelo Rotta nuncius 5291/41 (350) sz. jelentése

Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz

Budapest, 1941. április 19.

SS „AE” ikt. sz.: 3500/41

Tisztázat, gépirás, aláírt

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 86, ff. 12rv-13r

Itt megkönnyebbüléssel értesültek arról, hogy Jugoszláviában véget ért az ellenségeskedés, azért is, mert így Magyarország határaitól eltávolodik a háború veszélye annak összes szörnyű következményével együtt. Közben a katonai mozgósítás már nagy mértékben folyik, csak azokat tartják fegyverben, akik a gépjárműves egységekhez tartoznak. A légiriadók az utóbbi napokban már megszűntek, de a teljes elsötétítésre vonatkozó rendelkezések még érvényben vannak, bár a házak belső légvédelmének szigorú szabályát enyhítették. Közben a magyar csapatok elfoglalták és megszállva tartják Bácskát és Baranyát, a határos Bánátot már nem, azt viszont a németek foglalták el. A magyar katonák által elfoglalt földek visszatérése Magyarországhoz befejezett tény; ami Bánátot illeti, amelynek egy részét [korábban] már Romániához csatolták, nem tudni, hogy Németországnak mi a szándéka. Bánát lakosságának 17%-a magyar, 22%-a német, 42%-a szerb és horvát, 12%-a pedig román.

Bácskában és Baranyában a magyarok aránya 36%, illetve 34%, a relatíve legnépesebb etnikum. A lakosok száma összesen kb. 800.000 fő.

A Kalocsai Főegyházmegye vissza fogja kapni a régi területét, és több plébánia visszatér majd az eredeti egyházmegyéjéhez, Pécshez vagy Szombathelyhez.

A kalocsai érsek és a szombathelyi püspök már jelentkeztek a nunciaturán, és kifejezték azt a kívánságukat, hogy az Apostoli Szentszék mielőbb adja vissza jurisdikciójukat a Magyarországhoz visszatért területeken.¹³⁷

Közben holnaptól, 20-ától Magyarországon is érvénybe lép a magánautók közlekedési tilalma, kivéve, természetesen, a diplomáciai testület autóit.

Azután f. hó 24-én fog bemutatkozni a két háznak az új miniszterelnök, [von] Bárdosy; nagy várakozás előzi meg a beszédét.

Az egykor a Szent István-i koronához tartozó területek Magyarországhoz való visszatételét itt, természetesen, örömmel fogadták, bár ebbe öröm is vegyül három okból: a

¹³⁶ Ceruzával írt megjegyzés a lap szélén: „miért?”

¹³⁷ Piros ceruzával vonalas megjelölés a bekezdés szélén.

túl nagy német beavatkozás Magyarország életébe, Oroszország és Románia magatartása Magyarországgal szemben.

Oroszország, mint már mondtam f. hó 14-i, 5226/41. sz. legutóbbi jelentésében (ikt. sz.: 345)¹³⁸ még nem hivatalosan, de ténylegesen visszahívta budapesti követét, és csak egy ügyvivőt hagyott a helyszínen; később az orosz rádió szemrehányást tett Magyarországnak a Jugoszláviával szemben tanúsított magatartása miatt, amelyet a moszkvai magyar követnek is szóvá tettek. Miféle szónoklat ez azok után, amit Oroszország követett el Lengyelországban!

A napokban hivatalos körök megnyilvánulásaival is felerősödött a magyarellenes és a bécsi döntés ellenes kampány a román rádióban és sajtóban. A magyar sajtó szomorú csodálkozással kommentálta a jelenséget: szerinte Románia belpolitikai helyzete nagyon kritikus. Vannak, akik azt gondolják Magyarországon, hogy Románia azért hangoskodik, hogy Jugoszlávia felosztásakor esetleg kárpótláshoz jusson az elveszített Erdélyért egy új terület hozzácsatolásával.

50

POLITIKAI HÍREK

Angelo Rotta nuncius 5296/41 (352) sz. jelentése

Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz

Budapest, 1941. április 28.

SS „AE” ikt. sz.: 3523/41

Tisztázat, gépirás, aláírt

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 86, ff. 7rv-8rv

Az utóbbi napokban a magyar politikai élet két kiemelkedő eseménye volt az új miniszterelnök beszéde a két ház előtt f. hó 24-én, csütörtökön és a kormányzó Őfőméltósága látogatása a Führernél.

Ami az irányvonalat illeti, a beszédben nincs semmi különös. A kül- és belpolitikában egyaránt ugyanazok az irányelvek tűnnek fel, amelyeket az elhunyt Teleki gróf már kijelölt: ugyanaz a program, és ugyanazok a végrehajtói, vagyis a miniszterek.

Külpolitikai vonatkozásban a beszéd kiemeli Magyarország csatlakozását a tengelyhatalmakhoz, hálás köszönetet mondva a Führernek és a Ducénak, de az oroszlánrész nyilván az előbbit illeti.

Új hang, a dolog természetéből fakadóan,¹³⁹ az új horvát állam üdvözlése meleg hangon.

Ami a belpolitikát illeti, a beszédből elsősorban a hadsereg iránti nagy elismerés csendül ki az anyaországgal most újra egyesült déli területek visszafoglalásakor nyújtott teljesítményéért, egyúttal ünnepélyes felhívás is az emberek összefogására. Az ország életét érintő programpontok felsorolásában szó van az agrárreformról, elég szerényen, és – részletesebben – a zsidókérdésről.

¹³⁸ Lásd az előző dokumentumot.

¹³⁹ Az olaszban latinul: ex natura rei.

A miniszterelnök szerint ezt a kérdést átfogó jellege miatt csak nemzetközi úton lehet megfelelően megoldani; ez nem zárja ki, hogy minden ország úgy intézkedjen, ahogy a lehetőségei megengedik, és a kérdést a saját hatáskörében oldja meg. Hangsúlyozza egy harmadik törvény szükségességét, amely világosan és nyíltan definiálja a „zsidó” szó pontos jelentését, és megakadályozza a zsidó és a nem zsidó összekeverését. Intézkedni kell annak érdekében, hogy zsidók egyáltalán ne legyenek jelen a gazdaság és a pénzügyek irányításában, sem azokban a társadalmi funkciókban, amelyek hatással vannak az ország intellektuális, erkölcsi és lelki arculatának formálásban, ugyanakkor szem előtt tartva, hogy biztosítani kell nekik a megélhetés lehetőségét, mivel jelenleg csaknem egymillió zsidó él Magyarországon.

További programpontok következnek a kereskedelem, a mezőgazdaság és a különböző nemzetiségek igazgatásának reformjával kapcsolatban.

A beszédet jól fogadták: nagyon megtapsolták a külpolitikával kapcsolatban mondottakat (ahol Németországon és Olaszországon kívül egyetlen szó sem esett más nemzetekről), a többi pontot is megtapsolták, különösen a zsidókérdést illetően, amelyre a magyar emberek nagyon érzékenyek.

A miniszterelnök illendően és mértékletesen fejezi ki magát, ami elárulja, hogy a szónok diplomata. A különböző pártok vezetői vita nélkül egyetértettek, és a két ház meg erősítve működik tovább.

A kormányzó Őfőméltóságának a Führernél tett látogatásáról csak utólag értesültünk. Tekintettel a legutóbbi eseményekre és Borisz király Hitlernél tett magánlátogatására,¹⁴⁰ nem keltett valami nagy hatást; annál is inkább, mert a látogatásra a Führer főhadiszállásán került sor, amely a híresztelések szerint állítólag éppen Magyarországon van, a jugoszláv határ közelében.¹⁴¹

Közben, mivel a háború eltávolodott a magyar határoktól, nemcsak enyhítették, hanem minden további nélkül megszüntették a légiveszély miatt elrendelt elsötétítést, úgyhogy jó néhány napja újra fényben ragyog a város és egész Magyarország, és ismét megszólaltak a harangok is. A városra nehezedő lidércnyomásos szomorúság most eltűnt, és reméljük, hogy mindig is így marad, mert az orosz kérdőjel változatlanul rejtély.

A minap udvariassági látogatást tettem Bárdossy miniszterelnöknél. Sem ő nem beszélt esetleges római látogatásáról, sem én nem tettem semmilyen célzást erre a kényes témára. Kihasnálva az alkalmat, átadtam neki annak az emlékeztetőnek egy másolatát, amelyet utoljára Teleki grófnak küldtem el a nagyváradi egyházmegye néhány román papja által elszenvedett zaklatásokkal kapcsolatban. Azt mondta, hogy foglalkozni fog a dologgal.

Eminenciád kívánsága szerint egy másolatot is kértem tőle a Magyarország és Szlovákia között az egyházi javakról kötött megállapodásról. Ő volt olyan szíves és ma elküldte, de magyarul. A következő futárpostával küldöm majd az olasz fordítását.

140 Hitler 1941. április 19-én fogadta III. Borisz bolgár cárt (1894–1943).

141 A helyszín „Frühlingsturm” nevű ad hoc főhadiszállás: Mönichkirchen vasútállomás Wiener Neustadtól (Bécsújhely) 35 km-re délre. A híresztelésből annyi az igazság, hogy nincs messze Jugoszláviától és a régi magyar határ (Burgenland nyugati határa) másik oldalán van.

51
A SZENTATYA AUDIENCIÁJA
BÁRDOSSY LÁSZLÓ KÜLÜGYMINISZTERNEK

Mons. Tardini emlékeztetője

Vatikán, 1941. június 5.

SS „AE” ikt.: 4560/41

Kézírással

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 96, ff. 4rv, 7r

A magyar miniszterelnök audienciája

1 – Néhány nappal ezelőtt az újdonsült Horvátország miniszterelnöke, Pavelić audienciát kért a Szentatyától. – Mivel Pavelic Úr mint „közéleti személyiség”, kompromittálhatta volna az Apostoli Szentszéket, „magánember” minőségében fogadták, amennyiben katolikus. Egy magánkihallgatással mindent rendbe hoztak. – Most Magyarország miniszterelnöke, Bárdossy Öexc. kért audienciát, és mivel magánemberként... egy disznó [sic!] ¹⁴² (katolikus létére egy elvált protestáns asszony a felesége), mint „közéleti személyiséget” fogadták, de nagyon lerövidítve a formaságokat, nem csupán minden ünnepelesség nélkül, de mindazokat a külsőségeket is mellőzve, amelyek a kormányfők audienciáin szokásosak. Szóval, ami a formát illeti, ez alkalommal is magánkihallgatás volt.

2. Tegnap az újságok jelentették, hogy Bárdossy Öexcellenciáját „magánúton” kísért el az állítólagos felesége (lásd hány jelentést vehet föl a „magán” szó!) A dolog nem tetszett, mert itt a magyar követ bejelentette, hogy az elnök egyedül fog jönni Rómába. Nos, úgy gondolták, hogy még jobban megkurtyítják az audiencia már így is nagyon rövid protokollját. Az alábbiakat közöltük [korábban]:

- a) az elnök csak egy kísérő személlyel fog jönni,
- b) nem lesz látogatás a Szent Péterben,
- c) nem lesz kölcsönös kitüntetés,

d) nem lesz semmiféle kiemelt szolgálat a fogadás ideje alatt (vagyis marad a normál szolgálat).

Öem. közölte, hogy a egyszerű habitusban fogja viszonzni a látogatást, továbbá úgy gondolta, hogy megfelelne az alkalomnak, ha egy tiszteletbeli kamarás fogadná (karddal és... térdnadrágban) az elnököt a Szent Damazusz-udvaron, a függőtetőnél. Hogy a stílus még visszafogottabb legyen, Öem. közölte a magyar követséggel, hogy ma 18,30-kor fogja viszonzni a látogatást, és teljesen feketében ... hogy megtehesse a szokásos sétáját. Ráadásul meggondolta a dolgot, és a tiszteletbeli kamarást a frakkot viselő teremfőnökkel vagy helyettesével váltotta fel (én egy utcaseprőt javasoltam... söprűvel!) Minden készen állt, amikor ma 11-kor a pápai ajtónálló [Maestro di Camera] Öexc. azt javasolta nekem, hogy az elnököt lifttel vitetné fel, és amikor a 2. emeleten kiszáll, várja őt a teremfőnök [decano di sala]. Nagy örömmel fogadom a javaslatot... isteni szikra

¹⁴² A feljegyzés magáncélra készült, de furcsán hat ez a szó, ha meggondoljuk, hogy csak arra utal, hogy a miniszter felesége elvált és protestáns .

(megspóroljuk vele a fogadást a függőtetőnél, a tiszteletbeli kamarást... az utcaseprőt... és kíméljük a lépcsőt!)

Ma este a L'Osservatore Romano a szokásos listában közli a hírt, hogy a Szentatya audienciát adott Magyarországi miniszterelnökének. Még a nevét sem írták oda.

Tehát az olasz lapok nem beszélnek többet az ún. feleségről... (ennél jobban nem tiszteletben tarthatják a magánéletet!) DT.

52

AZ OLASZ SAJTÓ BÁRDOSSY KÜLÜGYMINISZTER PÁPAI AUDIENCIÁJÁRÓL

Nyomatott sajtó

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 96, ff. 5rv

IL GIORNALE D'ITALIA

UTOLSÓ KIADÁS, péntek, 1941. június 6., XIX., 135. sz. – Év: 1941.
1941. június 6. – XIX – címlap

A MAGYAR MINISZTERELNÖK RÓMAI NAPJAI

A Duce és De¹⁴³ Bárdossy megerősítik
Olaszország és Magyarország szilárd barátságát
meleg hangú pohárköszöntőjükben, a Palazzo Venezia-ban

A Duceval folytatott beszélgetés másfél óráig tartott.

A Duce gróf Ciano külügyminiszter jelenlétében fogadta a magyar miniszterelnököt és külügyminisztert, Bárdossy Öexcellenciáját, akivel szívélyes beszélgetést folytatott több mint másfél órán át.

Beszélgetés Cianóval

Tegnap délután 17,30 órakor a magyar miniszterelnök elment a Palazzo Chigibe.

Bárdossy Öexcellenciáját, akit Magyarország követe és az olasz külügyminisztérium vezetői kísértek, a Palazzo Chigi bejáratánál a protokollfőnök fogadta. A lépcsőn tiszteletadásra sorakoztak fel a királyi csendőrség díszegyenruhás tagjai.

Ciano gróf és a magyar miniszterelnök beszélgetése nagyon szívélyes légkörben zajlott. Amikor a magyar miniszterelnök az olasz külügyminiszterrel elhagyta a Palazzo Chigit, a tömeg lelkesen éltette, majd Bárdossy és Ciano Öexcellenciái elindultak a Palazzo Veneziaába.

143 Bárdossy nevének végig: De Bárdossy. A továbbiakban elhagyjuk [A ford.].

Vacsora a Palazzo Veneziában

21 órakor a Duce vacsorát adott Bárdossy Őexcellenciája, Magyarország miniszterelnöke tiszteletére a Palazzo Veneziában.

A vacsorán részt vettek gróf Ciano külügyminiszter, a kormány tagjai, a vezérkari főnök, magas rangú állami vezetők és a külügyminisztérium magas beosztású vezetői.

A Duce pohárköszöntője

Étkezés után a Duce pohárköszöntőt mondott, így szólva:

Excellenciás Uram, különös örömmel üdvözlöm a magam és a fasiszta kormány nevében, fogadja legszívélyesebb köszöntésemet.

Azok az megbízható baráti kapcsolatok, amelyek Olaszországot hosszú évek óta fűzik Magyarországhoz, eszmei, politikai és gazdasági alapokon nyugszanak. Ezek a kapcsolatok a legutóbbi események során különös jelentőségre tettek szert annak a küzdelemnek a következtében, amelyet Olaszország és Németország folytat egy új rend megteremtése érdekében, és mert a magyar nép elszántan csatlakozott a tengelyhatalmak megújító politikájához.

Magyarország részvétele a háromhatalmi egyezményben megszentelte a magyar nemzet bensőséges barátságát Olaszországgal és Németországgal, és értékes hozzájárulást nyújtott az új Európa kialakításához. Részvétele a közös küzdelemben új és tekintélyesebb érvekkel támasztotta alá a magyar nép iránti tiszteletet.

Olaszország különös meglepéssel szemléli, hogy megvalósulnak Magyarország jogos törekvései, amelyeket mindig és szívesen támogatott. Az Európában készülő új rendben Magyarország, amint ez igazságos, meg fogja találni a nemzeti életének természetes fejlődéséhez szükséges feltételeket, ami újabb érvekkel szolgál majd a baráti országokkal való szorosabb kapcsolat és szolidaritás mellett.

Olaszország és Magyarország a jövőben is erős szándékközösségben fog együttműködni a Duna menti Európa újjáépítésének és fejlődésének általános és a két nép különös érdekében.

Excellenciás Uram, ezekkel az érzésekkel emelem poharamat a nemes magyar nemzet felvirágzására, Magyarország kormányzója Őfőméltóságának egészségére és az Ön személyes boldogságára.

Bárdossy válasza

A magyar miniszterelnök így válaszolt:

Excellenciás Uram, mélyen meghatva mondok köszönetet Excellenciádnak a hízselgő fogadtatásért, a barátság és a rokonszenv meleg szavaiért, amelyeket volt szíves jóindulatúan intézni hozzám. Felesleges hangsúlyozni, mennyire szívesen jön minden magyar Olaszországba és csodálja meg a fasiszmusnak és nagy Vezére zseniális munkájának csodálatos eredményeit, amelyek a király és császár Őfelsége uralkodása alatt kiterjedtek a szellem, a művészet, a technika és a munka területére.

Számomra különös öröm, hogy most jövök Rómába, amikor a sziklaszilárd alapokon nyugvó olasz birodalom magabiztosan indul legnagyobb lehetőségeinek és legfényesebb rendeltetésének megvalósítása felé. Kivétel nélkül az egész magyar nép mélységes csodálattal adózik a hősiesség és az áldozatkészség nagyszerű szelleme előtt, amelyről az egész olasz nép és dicsőséges hadserege bizonyosságot tesz egy jobb európai rend érdekében, amelyen rajta lesz a győzedelmes olasz fegyverek pecsétje.

A magyar nép soha el nem múló hálával emlékezik arra, hogy az Ön személyében, Excellenciás Uram, az első olyan államférfivel találkozott, aki kész baráti segítő kezet nyújtani a megcsonkított magyar nemzetnek. Az Ön barátsága lett az a szilárd oszlop, amelyre támaszkodva a magyar nép, szorosán együttműködve a Róma-Berlin tengely politikájával, visszaszerezte területeinek egy részét és velük azt a pozíciót, amely teljes joggal megilleti Közép-Európában.

A magyar kormánynak és a magyarok millióinak, akik felsorakoznak mögötte, szilárd meggyőződése, hogy csak Olaszország és Németország együttműködésével lehet elérni a Duna-medence olyan átrendezését, amely az igazságosság rendíthetetlen tudatán nyugszik, és egyedül alkalmas arra, hogy biztosítsa az igazi békét, a fejlődést és a jólétet az ott lakó népeknek.

Az utóbbi hónapok történelmi eseményei azt eredményezték, hogy népeink közelebb kerültek egymáshoz nem csupán területi, hanem olyan értelemben is, hogy – ha ez egyáltalán lehetséges – még erősebbé váltak a rokonszenv és a barátság őszinte érzései, amelyek mélyen gyökereznek népeink szívében.

Erős barátaink oldalán mi, magyarok biztos hittel és mélyről fakadó reménnyel nézünk a jövőnk elé. Ebben a szellemben emelem poharamat a király és császár Őfelsége és felséges családja tiszteletére, Excellenciád egészségére, a nagy olasz népre és felvirágzására.

Látogatás a Vatikánban és ebéd a Máltai Lovagrendnél

Ma délben a pápa fogadta Magyarország miniszterelnökét, egyben külügyminiszterét, és hosszú, szívélyes beszélgetést folytatott vele.

A pápai audiencia után Bárdossy Őexcellenciája látogatást tett a bíboros államtitkárnál, aki kevéssel ezután a Villa Madamában viszonzta a jeles személyiség látogatását.

13,30 órakor Bárdossy Őexcellenciája és kísérete ebédre volt hivatalos, amelyet Chigi-Albani herceg, a Máltai Lovagrend nagymestere adott a tiszteletükre a rend Condotti utcai székhelyén.

Ebéd után a jeles vendégek visszamentek a Villa Madamába. Ma este 21 órakor vacsorán fognak részt venni, amelyet Villani báró,¹⁴⁴ olaszországi magyar követ ad a magyar követség székhelyén, 23 órakor pedig elutaznak az Ostiai Állomásról és visszatérnek a hazájukba.

144 Villani Frigyes (1882–1964) hivatásos diplomata, 1925–1928 bukaresti, 1928–1933 között a párizsi, 1934–1941 között a római követség vezetője, 1935–1939 között albániai rendkívüli követ. 1941-ben nyugállományba helyezték.

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 96, ff. 5v

IL GIORNALE D'ITALIA

UTOLSÓ KIADÁS, péntek, 1941. június 6., XIX., 135. sz. – Év: 1941.

1941. június 6. – XIX – 2. oldal.

A magyar kormányfő római tartózkodása¹⁴⁵

Beszélgetés a pápával és látogatás a Máltai Lovagrendnél

A Mussolini tér medencéjéből kimagasló és a Tiberis kanyarulatát uraló Villa Madama bejáratához Vatikánváros állam néhány autója érkezik és megáll. Itt szállt meg a fasiszta rendszer jeles vendége, a magyar miniszterelnök. Alig néhány perc múlva 12 óra, és Raffaello egykori szállásának küszöbén megjelenik Bárdossy Öexcellenciája, aki rövidesen látogatást tesz a Szentatyánál. Az alkalomra előírt frakkot visel. Mellette van az olaszországi magyar követ, báró Villani.

A villa előtti téren már várakoznak a kíséret tagjai, Checzy [Ghyczy] Úr, Bartheldy Tibor Úr, Ullein Reviczky Úr, Delapp Úr, Prograngi-Nagy és Bethlen gróf. Közben az autókból, amelyekre pápai és magyar zászlókat tűztek, kiszállt két pápai kamarás a jellegzetes, spanyolosan díszes¹⁴⁶ öltözetben, akik elsőnek tették tiszteletüket a magyar miniszterelnök előtt, és felkérték, hogy szálljon be a második autóba.

Gyorsan kialakult a gépkocsioszlop: elől a futárgép, amelyben Vatikánváros bussolante-ja¹⁴⁷ ült, utána a magyar miniszterelnök autója, előtte és mögötte motoros rendőrök, majd a többi jármű a kíséret tagjaival. Lassan ereszkedtek le a Mussolini térig, aztán az Angelico útnál felgyorsult a menetoszlop, és így haladt át a Cinque Giornate téren, a Michelangelo téren és a Lungotevere Mellinin. Végül az ünnepi hangulatot árasztó Szent Péter térre ért, és a harangok íve¹⁴⁸ felől belépett a Vatikánba.

Magyarország miniszterelnökét, egyben külügyminiszterét fogadta a pápa, aki hosszú és szívélyes beszélgetést folytatott vele. Ezután a jeles államférfi látogatást tett Maglione bíboros államtitkárnál.

Rögtön utána a jeles vendégek újra elfoglalják helyüket az autókban, és ugyanolyan szertartásossággal, ahogy a Vatikánba érkeztek, visszatérnek a Villa Madamába.

Rövid idő múlva másik két autót lehet látni, amint kanyarognak felfelé a Mussolini térről, majd elérik a Monte Mario emelkedőt: most Őszentsége államtitkára, Maglione bíboros érkezik, hogy viszozza a vatikáni lakosztályában épp az imént tett látogatást. A bíboros Őeminenciáját Mons. Borgia, a pápai ajtónálló [Maestro di Camera] és a tiszteletbeli kamarás kíséri. A villa bejáratánál a magyar miniszterelnök kíséretének tagjai és a külügyminisztérium protokollfőnöke fogadták és bevezették Maglione bíborost a nagyterembe, ahol Bárdossy Öexcellenciája várta. A látogatás befejeztével az államtitkár visszatért a Vatikánba.

145 Az újságcikk tartalmát mons. Tardini „teljesen kitalálnak” találja, lásd a következő dokumentumot.

146 *Spagnolesco*: gúnyos felhangja van.

147 *Bussolante*: az Apostoli Palota előszoba-szolgálatának munkatársa.

148 *Arco delle Campane* – A Szent Péter-bazilika főbejáratától balra lévő, svájci gárdisták által őrzött bejárat.

A Máltai Lovagrend nagymestere ebédet adott

Bárdossy Őexcellenciája és kíséretének tagjai ebéden vettek részt, amelyet Chigi Albani herceg, a Máltai Lovagrend nagymestere adott a rend gazdagon berendezett székelyén, a Condotti utcában.

Kevéssel 13,30 óra előtt a jeles vendégek elindultak a Villa Madamából, ahová eljött értük Don Carlo Caffarelli Őexcellenciája, a rend teljhatalommal felruházott budapesti követe. A gépkocsioszlop, amelynek járműveiben helyet foglaltak Villani és Apor bárók is, olaszországi, ill. vatikáni magyar követek, nyomban elindult a Condotti utca felé a motoros rendőrök szokásos kíséretében.

A rend székházában Bárdossy Őexcellenciáját és kíséretét bevezették Chigi Albani herceg, a nagymester lakosztályába, aki aztán végigvezette őket a székház különböző csodálatos termein.

A jeles vendégek ezután átmentek a gazdagon díszített ebédlőszalonba, ahol ünnepien terített asztal várta őket.

Bárdossyval az ebéden részt vettek kísértének tagjai, Ghyczy, Bartheldy, Ullein-Reviczky excellenciás Urak, Mons. Luttor, Parcher Úr és felesége, Ujpétery Úr és az alábbi személyiségek is: Chigi Albani herceg, Patrizi, Augnissola di San Damiano és Thun és Hohenstein kommandátorok, egyben fogadalmas lovagok, Rangoni Machiavelli örgróf, a rend¹⁴⁹ kancellárja, Dentice di Frasso herceg és felesége¹⁵⁰, Laurenzana hercegnője, Marconi örgrófnő, D. Giacinta Del Drago Ruspoli, Don Carlo Caffarelli Őexcellenciája,¹⁵¹ Paolo de La Tour herceg a külügyminisztérium képviselőjében, valamint báró Villani és báró Apor követek.

Az ebéd végeztével a jeles vendégek visszatértek a Villa Madamába, és miközben áthaladtak a város útjain, az emberek újabb lelkes rokonszenv-nyilvánításokkal üdvözölték őket.

Mint tegnap közöltük, a jeles vendégek ma este 21 órakor vacsorán fognak részt venni, amelyet báró Villani követ ad a magyar követségen, és 23 órakor utaznak el Rómából, hogy hazatérjenek.

149 Az újságcikk nem ír arról milyen lovagrend. Első gondolatunk: Jeruzsálemi Szent Sír Lovagrend, amely közelállt az Apostoli Szentszékhez.

150 Ezek itt nem „egyforma” hercegek, némelyik *principe*, némelyik *duca*. Magyarul nem lehet különbséget tenni (*fejedelem* nem lehet) [A ford. megj.].

151 Carlo Caffarelli örgróf volt, a Szent János lovagrend – értsd: Máltai Lovagrend – budapesti képviselőjének vezetője.

53

**A SZENTATYA AUDIENCIÁJA
BÁRDOSSY LÁSZLÓ KÜLÜGYMINISZTERNEK**

Mons. Tardini emlékeztetője

Vatikán, 1941. június 6.

SS „AE” ikt.: 4560/41

Kézírással

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 96, f. 3r

’41-6-6

Az „Il giornale di Italia” 1941. VI. 6-i száma

a 2. oldalon egy teljesen kitalált leírást közöl Bárdossy Öexc. audienciájáról. Autók felvonulását írja le, bussolanti-ról és hivatalos tanúsítványról beszél, amelyet Maglione bíboros Őem. adott a látogatásról... csupa hazugság.

Az igazság kedvéért meg kell jegyezni, hogy (amint elmondták nekem) amikor az az egyetlen autó, amely Bárdossyt hozta, odaért a Szent Damazusz-udvar függőtetőjéhez, a szolgálatos csendőr intett (azt mondják, „egy kicsit... durván”), hogy menjen a lift felőli oldalra.

54

ZSIDÓTÖRVÉNYEK

Angelo Rotta nuncius 5563/41 (375) sz. jelentése

Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz

Budapest, 1941. június 14.¹⁵²

SS „AE” ikt. sz.: 4888/41

Tisztázat, gépirás, aláírt

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, ff. 330rv, 333rv

Megjelent in: ADSS, Vol. 8. n. 95. pp. 206–208.

[Tardini:] 1941. június 21. (EaSm) EaE.

A bíboros primás magatartása rendben.

A nuncius, a maga részéről találja meg annak módját,

hogy tudassa a kormánnyal:

a dolog nem tetszik az Apostoli Szentszéknek.

¹⁵² „A Szentatya fájdalommal vett tudomást a törvénytervezetéről, jóváhagyja és dicséri az eminenciás bíboros primás javaslatát, hogy a nyilvánosság előtt ellenállást tanúsítsanak, amikor a Felsőházban vitára kerül a sor. Excellenciád pedig, találja meg az alkalmat hogy tudassa a kormánnyal: ezek a tervek nem tetszenek az Apostoli Szentszéknek.” A jelentés érkezésének 1941. június 26-i nyugtázásából, részlet: SS „AE” ikt. sz.: 4888/41, lásd: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 334.

Csatolva küldöm a *Pester Lloyd* f. hó 11-i számából kivágott cikket,¹⁵³ amely beszámol a Magyarországon már most is rossz házasságjogi törvényeket tovább súlyosbító törvénytervezetokről.

Mint Eminenciád majd láthatja, az egyik kötelezővé teszi a házasság előtt kiállított orvosi bizonyítványt, a másik súlyos büntetések terhe mellett megtiltja, hogy keresztények és zsidók összeházasodjanak, a „zsidó” szónak ugyanabban a törvénytervezetben megadott értelmében.

A lelkiismereti jogok és az egyházjogi törvény sérelmét fokozza, hogy az egyházi házasságkötés előtt – súlyos szankciók terhe mellett – kötelező polgári házasságot kötni, ami gyakorlatilag az egyházi házasságkötés megakadályozásának bevezetését jelenti.

Mivel Serédi bíboros Őeminenciája a napokban Budapesten bémál, elmentem hozzá, hogy beszéljünk erről a kényes témáról.

A bíboros Őeminenciája, természetesen, fájlalta a dolgot. Azt mondta, hogy három nappal ezelőtt megvitatta ezt Bárdossy miniszterelnökkel, aki ugyan elismerte, hogy a bíboros és a püspöki kar okkal ellenzi a terveket, ennek ellenére nem állhat el az előterjesztéstől, mert a közvélemény annyira követeli. A bíboros meg van győződve arról, hogy Bárdossy és Radocsay igazságügyminiszter is, akit jó katolikusnak tartanak, főleg német nyomásra cselekszenek. Magam is azt gondolom, amit néhány napja Bárczy miniszterelnökségi államtitkár Őexcellenciája mondott nekem bizalmasan, hogy ti. két okból nyújtották be ezeket a törvénytervezeteket: a német nyomás miatt és azért, hogy kivegyenek egy fegyvert a nyilaskeresztesek (magyar nemzetiszocialisták) kezéből, akik a saját pártjuk javára használják ki a tömegek még mindig erős zsidóellenes hangulatát. Serédi bíboros Őeminenciája akkor azt mondta a miniszterelnöknek, hogy ő, amint ez kötelessége, a felsőházban nyilvánosan ellenezni fogja a tervezetet a bizottsági és a plenáris ülésen is.

Közben a bíboros Őeminenciája már írt az ügyben a püspököknek és figyelmeztette őket, hogy a két törvénytervezet meghíúsítása, ezáltal a lelkiismeret és az egyház jogainak megvédése érdekében bízzák rá, hogy a felsőházban az egész püspöki kar nevében ő szólaljon fel.

Mint mondtam, a közvélemény nagyon a zsidók ellen van hangolva, úgyhogy bajosan fogja megérteni a szilárd alapokon nyugvó, de a tömegek számára nem egykönnyen érthető ellenállást a szóban forgó törvénnyel szemben.

Maga az, hogy a kormánypárt élénk helyesléssel fogadta a tervezeteket – amint látható a *Pester Lloyd* mellékelt cikkében¹⁵⁴ –, mutatja az uralkodó felfogást.

Mindenesetre, ha a püspöki kar ellenállásának nem is lesz gyakorlati eredménye, sőt, bírálat, értetlenség és rágalmazás fogja követni, olyan cselekedet marad, amely becsületére válik.

Magyarországon, sajnos, a protestantizmus, a vegyes házasságok átka és a házasságjogban kb. ötven éve érvényben lévő rossz törvények számos elmét elhomályosítottak, és sok emberben elhalványult – hogy azt ne mondjam, elveszett – a keresztény házasság igazi értelme; ennek az a szomorú következménye, hogy meggyengültek a családi érzések, és tudattalanul ugyan, de könnyedén kezelik ezt a komoly és kényes témát.

¹⁵³ Kötetünkben nem közöljük.

¹⁵⁴ 1941. június 14-i számból, kötetünkben nem közöljük.

Az alkalommal élve tudatom, hogy – amint a *Pester Lloyd* második cikkében áll – a miniszterelnök, amikor beszámolt római útjáról, beszélt a Szentatyánál tett látogatásáról is. Erről – amint Bárdossy római útjáról is – általában egyszerű tudósításban számoltak be az újságok.¹⁵⁵

A hivatal megjegyzése:

A bíboros primás hozzáállása rendben van. A nuncius találja meg a módját és tudassa a kormánnyal, hogy a Szentszék csak helytelenítheti a dolgot.

55

MONS. LUTTOR, A SZENTSZÉKI MAGYAR KÖVETSÉG EGYHÁZI TANÁCSOSÁNAK KÖZLÉSE

Hivatali emlékeztető

Vatikán, 1941. június 21.

SS „AE” ikt.: 5183/41

Tisztázat, gépirás, aláírt

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 92A, f. 102r

Mons. LUTTOR, a magyar követség egyházi tanácsosa az Apostoli Szentszéknek jelenti, hogy levelet kapott Mons. Lindenberger János debreceni apostoli kormányzótól, amelyben panaszodik a régió, különösen a Magyarországhoz visszatért szatmári és nagyváradai egyházmegyék egyházi rendezésének hiányából fakadó, súlyos lelki károk miatt. A késlekedés nagyon ártalmas, főleg a protestánsok előretörése miatt, akik kihasználják a katolikus fegyelem bizonytalan és átmeneti helyzetét.¹⁵⁶

56

ZSIDÓTÖRVÉNYEK, EGYHÁZI ELLENÁLLÁS

Angelo Rotta nuncius 5706/41 (386) sz. jelentése

Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz

Budapest, 1941. július 6.¹⁵⁷

SS „AE” ikt. sz.: 5596/41

Tisztázat, gépirás, aláírt

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, ff. 355rv-356

Megjelent in: ADSS, Vol. 8. n. 111. pp. 223–224.

Éppen jókor, a múlt hétfőn, június 30-án érkezett Eminenciád június 26-i, 4888/41. sz., nagyra becsült utasítása¹⁵⁸ a házasságra vonatkozó szerencsétlen törvénytervezetekkel kapcsolatban, amelyeknek a vitájára sürgősséget kértek és kaptak a parlamenttől.

155 Utolsó bekezdés külön fólión in: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 96, f. 2r. – Ezen a lapon megjegyzés: Ungheria 100; a jelentés eredeti jelzete tehát: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100.

156 Ceruzás megjegyzés: „41-VI-22 E .a. E. = Mons. Barbeta beszéljen róla Őeminenciájával.”

157 A jelentés érkezésének nyugtázása 1941. augusztus 13-án kelt, SS „AE” ikt. sz.: 6167/41, jegyezte a bíboros államtitkár, vö.: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 384.

158 Kötetünkben nem közöljük.

Az előtte lévő szombaton, június 28-án kihallgatást kértem a miniszterelnöktől, aki f. hó 2-án, kedden¹⁵⁹ fogadott. Így lehetőségem volt nem csak a magam nevében, hanem kifejezetten a Szentszék megbízásából megtenni a kellő ellenészrevételeket az egyház és a lelkiismeret jogait sértő törvénytervezetek miatt.

Pontosan idéztem Bárdossy Öexcellenciájának Eminenciád nagyra becsült utasításának szavait a Szentatya fájdalmával kapcsolatban, amelyet az említett tervezetek miatt érez, és a Szentszék erre vonatkozó felfogását is: Bárdossy feljegyezte a szavakat és a „Casti Connubii”¹⁶⁰ enciklika keltét is, amelyre hivatkoztam mint az egyház házasságra vonatkozó tanításának legteljesebb és legtekintélyesebb kifejtésére.

Mint el lehet képzelni, Bárdossy kellemetlenül érezte magát, mintha tűkön ült volna, amikor igyekezett indokolni a kormány eljárását. Az igazat megvallva, az én helyzetem sem volt nagyon kellemes, mivel nekem beszélnem kellett a magyar házassági törvényekről. Bár én nem ejtettem ki a „válás” szót, akasztott ember házában kellett kötelet emlegetnem, ahogy mondani szokás.

Gyakorlati eredmény nincs, legalábbis egyelőre: a parlamentben már megvitatott törvényt 4-én, pénteken némi módosítással elfogadták, amely azonban nem érinti a lényegét. A hónap közepe táján a felsőház elé terjesztik, ahol szerintem jóvá fogják hagyni azért – és nem másért –, hogy ezekben az oly nehéz időkben ne okozzanak gondot a kormánynak egy válság veszélyével, amely aztán ki tudja, mihez vezetne.

Mindazonáltal a kormánynál tett lépés, amelyet Eminenciád javasolt, több volt, mint hasznos, egyenesen szükséges; mert míg a képviselőházban Közi Horváth József* a pap képviselők nevében a törvény ellen nyilatkozott – mint a csatolt A. mellékletből¹⁶¹ kitűnik –, és a bíboros prímás Őeminenciája további tiltakozásra készül a felsőházban, a Szentszék hallgatását félre lehetett volna érteni.

Csatolom a *Pester Lloyd* egy másik cikkét is, amely a kegyelmi és igazságügy-miniszternek¹⁶² ezzel kapcsolatban f. hó 2-án a parlamentben mondott beszédéről számol be.¹⁶³

Még nem tudtam találkozni Serédi bíboros Őeminenciájával, nincs Budapesten, de a felsőházi vita megkezdése előtt viszontlátom. Nem mulasztom el közölni vele a jóindulatú és bátorító szavakat, amelyeket Eminenciád említett utasítása tartalmaz rá nézve.

159 1941. július 2-a szerdára esett. A nunciusz irodája itt nem volt pontos.

160 A „Casti connubii” kezdetű enciklika kelte 1930. december 31, hivatalos szövege in: AAS 22 (1930) 539–592.

161 Kötetünkben nem közöljük.

162 Radocsay László igazságügy-miniszter. A jelentés az olasz szóhasználat szerint kegyelminek is nevezi. Olasz megfelelője: „Ministero Grazia e Giustizia”.

163 Kötetünkben nem közöljük.

57

ZSIDÓTÖRVÉNYEK

Angelo Rotta nuncius 5763/41 (391) sz. jelentése

Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz

Budapest, 1941. július 19.¹⁶⁴

SS „AE” ikt. sz.: 5898/41

Tisztázat, gépirás, aláírt

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, ff. 364rv, 369rv

Megjelent in: ADSS, Vol. 8. n. 116, pp. 229–230.

[Tardini:] 1941. július 26

Eae

Figyelembe venni írásban is

a tervezet ellen tett

észrevételeket...

Folytatom az új faji törvényekkel kapcsolatos, 1941. július 6-i, 5706/41. sz., 386. sz. jelentésemben¹⁶⁵ foglaltakat. Ahogy előre láttam, a törvényt – kis többséggel ugyan (65 szavazattal 53 ellenében), de – elfogadták a felsőházban is a 9. cikkely (2. sz. melléklet)¹⁶⁶ némi módosításával, amely azt szabályozza, hogy milyen feltételek mellett esik valaki a törvény hatálya alá. Mint Eminenciád látni fogja a *Pester Lloyd* csatolt cikkeiből, a törvényt enyhítő módosítást aztán 77 szavazattal 50 ellenében jóváhagyták a kormány kívánsága ellenére, aminek maga Bárdossy miniszterelnök adott hangot, aki ragaszkodott volna a törvénytervezet eredeti szövegéhez.

Serédi bíboros Őeminenciája a bizottsági ülésen (1. melléklet)¹⁶⁷ és a felsőház plenáris ülésén is (3. melléklet)¹⁶⁸ nemes módon és precízen fejtette ki a törvény elfogadása ellen szóló elvi okokat.

Nem megyek bele a részletekbe, mert a csatolt három melléklet bőségesen tudósít a vita alakulásáról, a bíboros Őeminenciája józan nyilatkozatáról a bizottsági ülésen és hosszú beszédéről a plenáris ülésen.

Az ún. protestáns püspökök is a törvénytervezet ellen foglaltak állást, mint Eminenciád rögtön látni fogja.

A püspöki kar és a felsőház egyházi tagjai szép számmal képviseltették magukat az ülésen, de voltak, akik nem jelentek meg, néhányan indokoltan, mások nem. Ha előtte

164 A jelentés érkezésének nyugtázása 1941. augusztus 13-án kelt, SS „AE” ikt. sz.: 6167/41, jegyezte a bíboros államtitkár, vö.: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 384.

165 Lásd az előző dokumentumot.

166 „Neue Fassung des § 9 der Novelle zum Ehegesetz. Sitzung der vereinigten Ausschüsse des Oberhauses.” Újságkivágás a *Pester Lloyd* július 15-i számából, 6. lap: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 368.

167 „Die Novelle zum Ehegesetz vor dem Ausschuss des Oberhauses. Reden des Kardinal-Fürstprimas Justinian -Serédi, des Bischofs László Ravasz und des Grafen Stefan Bethlen.” Újságkivágás a *Pester Lloyd* július 13-i számából, 7-8. lapok: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, ff. 367rv.

168 „Die Verabschiedung der Novelle zum Ehegesetz durch das Oberhaus. Die Regierung ist zu einer festen Haltung entschlossen.” Újságkivágás a *Pester Lloyd* július 19-i számából, 3-5. lapok: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, ff. 365rv-366r.

dolgoztak volna egy kicsit azon, hogy megszervezzék az ellenállást, talán más lett volna az eredmény. Sajnos, olyan emberek, akiket jó katolikusoknak tartanak, de többé-kevésbé a kormányhoz kötődnek, a törvény mellett szavaztak.

Most a 9. cikkelynek a felsőház által jóváhagyott módosításait a képviselőház elé kell terjeszteni. Valószínűleg nem fognak megegyezni, és akkor a döntés a két ház közös ülését illeti meg, ahol csak szavazni fognak. Ebben az esetben a kormány kívánsága minden valószínűség szerint teljesül, az általa elvetett módosítást elutasítják, és marad a cikkely eredeti, szigorúbb megfogalmazása. Ennek az az oka, hogy a kormányt támogató nagy parlamenti többség fölébe kerekedik a felsőházban vele szemben kialakult gyenge többségnek.

Persze, az nagyszerű lett volna, ha a törvényt elvetik, bár talán lettek volna veszélyes következményei, tekintettel a fennálló légkörre. Másrészt azonban súlyos tünet az, hogy a kormány nem kérte ki legalább a bíboros prímás Őeminenciája előzetes véleményét egy ilyen törvénytervezet előterjesztése előtt, és hogy a püspöki kar, valamint a protestáns egyházi tekintélyek tiltakozása ellenére is átment a törvény. Már újabb törvényekről suttognak, amelyek az állítólag államosítani kívánt ifjúsági intézményeket érintik, ami csapást mérne a felekezeti szervezetekre. Amilyen szelek fújnak, nem volna meglepő, ha ezen a téren is valamilyen konkrét lépésre kerülne sor, ami a tanügyben nehézségeket okozna a felekezeti iskoláknak.

A kritikus pillanatban, amelyet Magyarország most átél, nem lehet nem érezni némi bizonytalanságot a jövővel kapcsolatban, jóllehet továbbra is keresztény államról, nemzeti és keresztény alapokon nyugvó törvénykezésről beszélnek. Biztosan nem jó előjel, hogy a berlini kormány visszahívta Magyarországról a jelenlegi követét, dr. Erdmannsdorfot, akit von Jagow fog felváltani,¹⁶⁹ egy pártkatona, az SA egyik vezetője; ahogy Németország bukaresti és szófiai hivatásos követeit is a nemzetiszocialista párt más tagjaival váltották fel.¹⁷⁰

Látható, hogy Berlin rá akarja tenni a kezét ezekre az országokra, amelyeket csatlósoknak lehetne nevezni.

Mons. Tardini megjegyzése:

26-7-41. E. a. E. (?)

Írásban megismételni a törvénytervezet ellen már megtett észrevételeket.

¹⁶⁹ Otto von Erdmannsdorf utódja 1941. július 31-től Dietrich von Jagow.

¹⁷⁰ Herbert Freiherr von Richthofent Szófiában Adolf H. Beckerle követte (július 6), és Wilhelm Fabriciust Bukarestben Manfred von Killinger (1940. december 13.).

58

A ZSIDÓTÖRVÉNYEK BECIKKELYEZÉSE

Angelo Rotta nuncius 5806/41 (396) sz. jelentése

Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz

Budapest, 1941. július 26.¹⁷¹

SS „AE” ikt. sz.: 5995/41

Tisztázat, gépirás, aláírt

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, ff. 375rv

Megjelent in: ADSS, Vol. 8. n. 120, pp. 233–234.

A rasszista törvények kérdésére, amelyeket előző jelentéseimben tárgyaltam (ld. július 19., 5763/41. sz., 391. ikt. sz. és azt megelőzően),¹⁷² most már pont került.

Mint előre lehetett látni, a képviselőház nem fogadta el azokat a jó szándékú módosításokat, amelyeket a felsőház javasolt a 9. cikkelyben (Kit kell zsidónak tekinteni?).

Nos, a két ház bizottságai közös ülésen igyekeztek megegyezésre jutni.¹⁷³ Ezt úgy érték el, hogy szinte visszatértek a cikkely eredeti megfogalmazásához, amelyet a képviselőház már jóváhagyott, kivéve egy kis könnyítést és az igazságügyi miniszternek adott engedélyt, hogy rendkívüli esetekben néhány kivételt tegyen. Teljesen megváltozott azonban a 15. cikkely abban az értelemben, hogy a törvény hatálya alá esik egy zsidónak minősülő személy és egy tisztességes, nem zsidó, magyar nemzetiségű nő közötti törvényen kívüli nemi kapcsolat. Az említett cikkely ilyen értelmű átalakítása bizonyos jogi természetű vitát váltott ki, mert a vegyes bizottság nem illetékes ilyen módosítást benyújtani, amely inkább egy új törvénybe kívánczik; de aztán *a békesség kedvéért*, a két ház közötti konfliktus elkerülése érdekében a parlament mindkét ága elfogadta a vegyes bizottság határozatait, úgyhogy a kérdés immár le van zárva.

A *Pester Lloyd* csatolt cikkében¹⁷⁴ ott van a véglegesen jóváhagyott 9. cikkely és a 15. cikkely szövege is, amelyről ebben a jelentésben szó van.

Maglione bíboros megjegyzése (külön lapon):

Tanulmányozni kell a szöveget, hogy megalapozzuk az ellenészrevételeinket.¹⁷⁵

171 A jelentés érkezésének nyugtázása SS „AE” ikt. sz.: 6167/41 alatt, 1941. augusztus 13-án kelt, jegyezte a bíboros államtitkár, vö.: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 384.

172 Lásd fentebb, 131. l. Lásd még az 1941. június 14-én kelt 5563/41 ikt. sz. és az 1941. július 6-án kelt 5706/41 sz. jelentéseket fentebb, 129. lapon.

173 Lap szélén ceruzával: mikor?

174 1941. július 24-i szám.

175 Lásd Maglione bíboros szóbeli jegyzékét Apor Gábor szentszéki követhet, in: ADSS, Vol. 8. n. 128, pp. 245–246.

59

A ZSIDÓTÖRVÉNYEKRŐL

Angelo Rotta nuncius 5959/41 (411) sz. jelentése

Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz

Budapest, 1941. augusztus 21.

SS „AE” ikt. sz.: 7131/41

Tisztázat, gépirás, aláírt

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, ff. 425rv–426rv

Megkaptam Eminenciád f. hó 13-i, 6167/41. sz.,¹⁷⁶ nagyra becsült utasítását a jegyzék másolatával együtt, amelyet Eminenciád eljuttatott a magyar követhoz azokkal a Magyarországon jelenleg elfogadott faji törvényekkel kapcsolatban, amelyek a házasság előtti kötelező orvosi vizsgálatra, zsidók és nem zsidók házasságának tilalmára vonatkoznak, mivel nem vallási, hanem faji alapon minősítenek valakit zsidónak, ezért a törvény a megkeresztelt zsidókra is alkalmazható.

A törvényeket ugyan már kihirdették, de még nem léptek hatályba, fokozatosan fognak hatályba lépni, és már vizsgálják a gyakorlati megvalósításuk módját. Nem hiszem, hogy illúziókat táplálhatunk a határozatlan időre történő halasztás vagy egy olyan szabályozás lehetőségét illetően, amely a gyakorlatban mérsékelhetné a súlyát.

Őszintén bevallom, nem értem pontosan, mik azok a „kívánatos pontosítások és szükséges hangsúlyok a szóban forgó törvényi rendelkezések horderejére nézve stb.”, amelyekről az említett utasításban szó van.

Igaz, hogy aki a helyszínen van és átéli az ott kavargó dolgokat, néha mindent világosnak, könnyen érthetőnek lát, és nem számol azzal, hogy ezekben a kérdésekben nehéz eligazodnia annak, aki nem abban a környezetben él.

Nekem úgy tűnt, hogy megadtam minden elégséges információt ahhoz, hogy pontos képet lehessen formálni a tárgyalt (törvény)tervezetek súlyáról katolikus szempontból, amely a Szentszékkel közvetlenül érdeklő egyetlen szempont.

A házasság előtti kötelező orvosi vizsgálat tervéről nem mondtam semmi különöset, a dolog önmagáért beszél és önmagában véve elítélendő.

Ami a másikat illeti, nem mulasztottam el kiemelni, hogy Magyarországon az ún. polgári házasság elsőbbsége kötelező érvényű az egyházi házassággal szemben, csak ezt ismerik el, és a szabályszegőkre súlyos büntetés vár. Azt is mondtam, hogy a „zsidó” minősítés nem vallási, hanem faji alapon áll, tehát a tiltás kiterjed a kitért zsidókra is; ugyancsak hozzátettem, hogy – az egyházi házassággal szemben – a polgári házasság kötelező elsőbbségének érdekében még azt a lehetőséget sem hagyták meg, hogy valaki csak egyházi házasságot kössön, és lemondjon a polgári joghatásokról.

Arra is rámutattam, hogy a felsőházzal kötött kompromisszum érdekében egy olyan cikkelyt is belevettek a törvénybe, amely jogot biztosít az igazságügyi miniszternek arra, hogy kivételes esetekben felmentést adjon a törvény alól; a kormány nem szívesen fogadta el ezt a cikkelyt és azzal a szándékkal, hogy nem fogja alkalmazni.

¹⁷⁶ Lásd a fentebb már jelzett SS „AE” ikt. sz.: 6167/41 alatti instrukciót, amely 1941. augusztus 13-án kelt, jegyezte a bíboros államtitkár: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 384. Olasz szövegét lásd: a 333. lapon, a 142. jegyzetben.

Úgy gondoltam, hogy ezekkel az ismeretekkel Rómában, ahol nyilván nincs szükség az elvi kérdés tisztázására, bárki pontosan meg tudja ítélni ezt a törvényt katolikus szempontból és azokat a rendkívül elítélendő gyakorlati következményeket is, amelyek fakadnak belőle. Nem tartottam szükségesnek részletesen beszámolni sem a különböző beszédekről, különösen arról, amelyet Serédi bíboros Őeminenciája mondott, sem annak a híres cikkelynek a bizonytalan értelmezéseiről, amely kimondja, hogy kit kell zsidónak tekinteni: „Magis et minus non mutat species”;¹⁷⁷ azt gondoltam, elég csak mellékelnem a *Pester Lloyd* terjedelmes kivonatait ahhoz, hogy aki akar, teljesebb képet kapjon a kérdéstről – hiszen az államtitkárságon sokan tudnak németül –, ha ez nem is tett volna hozzá semmit a dolog jogi értékeléséhez doktrinális szempontból, a lehetőség megvolt rá.

Mindenesetre Eminenciád legyen szíves tudatni velem, melyek azok a pontok, amelyek további pontosításokat kívánnak, és én kötelességemnek fogom tartani, hogy a tőlem telhető legjobban adjak választ.

60

ÁLTALÁNOS HÍREK

Angelo Rotta apostoli nuncius 6275/941 [sic!] (446) sz. jelentése

Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz

Budapest, 1941. október 31.

SS „AE” ikt.: 9802/41¹⁷⁸

Eredeti, gépelt, aláírt

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 104, ff. 77rv-78r

Magyarország belpolitikai életében nincs semmi olyasmi, ami különösebb említést érdemelne.

Amikor visszajöttem Magyarországra, úgy tűnt, hogy nagyobb nyugalmat tapasztalok, mint amikor elutaztam. A nyilaskeresztes pártban ellentétek alakultak ki; meglehetősen sok képviselő elhagyta a pártot, hogy belépjen az Imrédy vezette nemzetiszocialista pártba. A parlament megnyitása néhány nappal ezelőtt a legnagyobb nyugalomban zajlott le. Most a költségvetések vitája folyik, és viharok nem várhatók.

Még mindig sürgős megoldásra vár azoknak a parókiáknak az ügye, amelyek egykor a hajdúdorogi egyházmegyéhez tartoztak Erdélyben, ugyanígy a Muraköz kérdése is. Ezekkel kapcsolatban tegnap Serédi bíboros Őeminenciája is azt kérte, hogy az Apostoli Szentszék járjon közben a nagyobb bajok elkerülése végett. De látom, hogy a Keleti Kongregáció, ami őt illeti, másorra akarja halasztani a megoldást; és, úgy tűnik, egy apostoli vizitátor, nevezetesen Mons. Ritter Őexc. vizitálásának¹⁷⁹ sincs komoly alapja, amelyet pedig itt bizonyosnak és várhatónak állítottak be. Ezt inkább a krónikásnak számolom.

177 Értsd: Több vagy kevesebb, a lényeg nem változik (latin).

178 A jelentés érkezettének vétele 1941. december 27-én, vö.: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 104, f. 61.

179 Mons. Ritter vizitációja végül is megvalósult, lásd a vizitációs aktákat 1940–1943-ból: ASRS AA.EE.SS. Ungheria Pos. 109. (721 számozott fólió!)

Magyarország részt vesz a háborúban Oroszországban, de nem nagy erővel: ahogy a külügyminisztérium főttkára mondta nekem, minden eshetőségre szárazon akarja tartani a puszkaport. Ez nyilvánvaló célzás Romániára. Ugyanakkor nincs jele a két nemzet közötti feszültség csökkenésének, sőt...

A háború, természetesen, az élelmiszer-ellátás terén is megszorításokra kényszerít, bár – legalábbis eddig – nem olyan szigorúakra, mint ott [értsd: Itáliában – A szerk.].

A jól ismert Huszár Károly* Őexcellenciája halála nagy űrt hagyott maga után a katolikus életben, mert edzett harcos volt, ha az utóbbi két évben – egészségi okokból – félre is kellett egy kicsit vonulnia.

Kiváló szervező volt; 1930-ban [helyesen: 1931-ben – A szerk.] a Szent Imre-ünnep-
ségeknek igazán páratlan elnöke volt. Nagyon aktívan vett részt az Eucharisztikus Kongresszus előkészítésében is. Politikai téren nem volt olyan eredményes, mint társadalmi téren. Nagyszabású temetés volt, a temetőben megjelent a miniszterelnök, több miniszter, Budapest főpolgármestere és sok közéleti személyiség. Ott volt Serédi bíboros Őeminenciája is és több püspök stb.

Ma délelőtt pedig az Actio Catholica részéről ünnepélyes gyászmisét tartottak az elhunyt jeles személyiség lelki üdvéért, amelyet Mons. Glattfelder csanádi püspök Őexc. celebrált. Én is jelen voltam. A Szentatya és Eminenciád részvétnyilvánítása, amelyet átadtam – az atyai jószág e gesztusától meghatott – családnak, és amelyről az újságok is írtak, megérdemelt elismerése volt az elhunyt által a katolikus ügy szolgálatában szerzett érdemeknek.

61

AZ APOSTOLI SZENTSZÉK LÉPÉSEI A ZSIDÓTÖRVÉNYEK ELLEN

Luigi Maglione bíboros államtitkár levele
Serédi Jusztinián bíboros hercegprímáshoz
Vatikán, 1941. november 2.

SS „AE” ikt.: 8217/41

Hivatali följegyzés

Megjelent in: ADSS, Vol. 8. n. 194, pp. 338–339.

A Szentszék nagy meglepéssel fogadta Eminenciád nyilvános és nemes lelkű nyilatkozatát, amelyet az egész magyar püspöki kar nevében tett a felsőházban júliusban, a baljóslatú faji törvények vitája során.

A Szentszék a maga részéről nem mulasztotta el diplomáciai úton közölni a magyar kormánnyal az említett törvények elfogadásából fakadó aggodalmait,¹⁸⁰ egyúttal kifejezve bizalmát az iránt, hogy a kormány nem kívánja olyan keményen alkalmazni, és a gyakorlatban kellő enyhítésekkel élni.

Szeptember 6-án a magyar kormány sajnálkozását fejezte ki a Szentszék csalódottsága miatt, és ígéretet tett, hogy a maga részéről figyelembe fogja venni – a törvény keretei között – az ajánlott megfontolásokat.

¹⁸⁰ Lásd Maglione bíboros szóbeli jegyzékét Apor Gábor szentszéki követhoz, in: ADSS, Vol. 8. n. 128, pp. 245–246.

A Szentszék teljesen bizonyos abban, hogy Eminenciád primási rangja miatt is, amely a katolikus egyház érdekeinek oly buzgó képviselőjévé teszi, és a kormánykörökben megérdemelten élvezett nagy tekintélye okán is fáradozni fog azért, hogy a magyar kormány által a Szentszéknek tett ígéreteket a gyakorlat teljes mértékben igazolja.

Ha ez – remélhetőleg – megtörténik, nemcsak a katolikus egyháznak fog dicséretére válni, amely annyi fizikai és erkölcsi kegyetlenség idején ismét sikerrel hirdette a népek faji megkülönböztetés nélkül egyesítő szeretet alapvető parancsát, de a magyar nemzetnek ugyancsak nagy becsületet szerezne, mert tetteikkel bizonyítaná, hogy valóban örököse (ahogy joggal állítja) a bölcsesség és a keresztényi türelem azon elveinek, amelyek nagy államalapítója, Szent István királyságának legszebb ékességei voltak.

A Szentszékhez Magyarországról eljutott néhány hír alapján úgy tűnik, sajnos, hogy néhány beosztott tisztviselő túlságos buzgalma vagy túlfűtöttsége miatt a szóban forgó faji törvényeket olyan keményen és kíméletlenül alkalmazzák Magyarországon, hogy az a legnagyobb aggodalmakat kelti. Eminenciád nyilván meg tudja ítélni, hogy a Szentszékhez eljutott – az Ön számára másolatban csatolt – emlékeztető¹⁸¹ a zsidók Magyarországról történő kiutasításáról megfelel-e a valóságnak és mennyire. Ha mindez igaz, a Szentszék nagyon örülne, ha Eminenciád latba vetné jelentőségteljes szolgálatait a magyar kir. kormánynál, hogy haladéktalanul adják ki a megfelelő parancsokat a szerencsétlen kiutasítottak sorsának megkönnyítése és annak érdekében, hogy a sok zsidó származású magyar alattvalónak adják vissza a szükséges nyugalmat és biztonságot.

Abban a reményben, hogy Eminenciád megnyugtató hírekkel tud szolgálni, amelyeket sietek majd a Szentatya tudomására hozni,¹⁸² köszönöm Önnek, amit a Szentszék kívánságának támogatása érdekében majd tehet.

Maglione bíboros államtitkár megjegyzése:

Rendben, kérem lemásoltatni, elküldés előtt meg fogom ezt mutatni a Szentatyának.

62

SERÉDI BÍBOROS HERCEGPRÍMÁS A ZSIDÓTÖRVÉNYEK ELLEN

Serédi Jusztinián 8991/1941 ikt. sz. válaszlevele

Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz

Esztergom, 1941. november 24.

SS „AE” ikt.: 10041/41

Eredeti, gépelt, aláírt

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, ff. 338r

Megjelent in: ADSS, Vol. 8. n. 208, p. 359.

Még mielőtt Eminenciád nagyra becsült levelét (8217/41. sz.)¹⁸³ megkaptam volna, az utolsó püspöki konferenciákon már foglalkoztam a Magyarországról kiutasított „zsidók” kérdésével (beleértve a megkeresztelteket). Szóval a konferenciák és november

181 Nem közöljük. Az Apostoli Szentszék ezt magánszemélyen keresztül küldte.

182 Lásd a következő dokumentumot.

183 Lásd az előző dokumentumot.

10-e között (7098/41. sz.)¹⁸⁴ a magyar királyi belügyminiszterhez fordultam azzal a kéréssel, hogy ne utasítsák ki azokat a „zsidókat”, akik magyar állampolgárok, különösen, ha katolikusok. Ami a többieket illeti, ragaszkodtam ahhoz, hogy emberséges módon távolítsák el őket az országból.

Nos, a királyi miniszter november 24-ig az alábbiakat válaszolta: „Eminenciád megnyugtatóra van szerencsém közölni Önnel, hogy Magyarországról csak azokat a zsidókat utasították ki, akik Galíciából származnak. Ha azonban ők bebizonyítják, hogy magyar állampolgárok, akkor nem akadályozom meg a visszatérésüket. Egyidejűleg parancsot adtam a rendőrségnek, hogy a kiutasítottakkal szemben igyekezzenek a maximális emberséggel eljárni. A határokon túl, természetesen, már nem áll módomban parancsokat adni e tekintetben, mivel az meghaladná a joghatóságomat és a hatáskörömet.”

Nem tudom, milyen magatartást tanúsítanak majd a beosztott hivatalnokok a királyi belügyminiszter parancsai után. Mindenesetre igyekezni fogok közbelépni, ha ebben vagy egyéb vonatkozásokban megsértenék a jogot vagy a felebaráti szeretetet. Be kell azonban vallanom, hogy a dolog egyre nehezebbé és egyre népszerűtlenebbé válik. De a nehézségek és a népszerűség fölött Isten törvénye áll!

63

KÜSZÖBÖNÁLLÓ HADÜZENET MAGYARORSZÁG ELLEN

Angelo Rotta apostoli nuncius 6442/41 (463) sz. jelentése

Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz

Budapest, 1941. december 4.

SS „AE” ikt.: 9811/41

Eredeti, gépelt, aláírt

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 104, ff. 70rv

Hivatkozással 84. sz. rejtjeltáviratomra,¹⁸⁵ itt küldöm a bíboros primás Őeminenciájára ezzel kapcsolatban nekem írt levelének másolatát, amelyre utaltam.

A levél december 3-án kelt.

„Mivel teljesen megbízható forrásból azt hallottam, hogy a következő napokban Anglia hadat szándékozik üzenni Magyarországnak, ami óriási kárt okozna nemcsak Magyarországnak, hanem az emberiségnek is, kérem Excellenciádat,

184 Az iktatószám az esztergomi Primási Levéltár anyagára utal.

185 Az 1941. december 4-én 9 óra 16 perckor feladott, aznap 17,30-kor vett [4] 84. sz. rejtjeltávirat szövege: „Bíboros primás levélben kéri megtáviratozni alábbiakat: biztos forrásból tudni, Anglia hamarosan hadat szándékozik üzenni Magyarországnak; alázatosan kéri Szentatyát, járjon közben angol kormánynál és akadályozza meg Magyarországra és Közép-Európa jövődjé sorsára nézve rendkívül káros hadüzenetet, főleg mert Magyarország most csak rendőri szolgálatot teljesít front mögött. Úgy véli, magyar kormány ezt a kérést sugallja; bíboros primás levelét miniszterelnök hozta Esztergomból apostoli nunciátúrára.” Jelzete: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 104, f. 64. Megjelent in: ADSS, Vol. 5. n. 157. 323–324. – A nyugtázás AA.EE.SS. 9810/41 ikt. szám alatt, december 9-i dátummal ment: „84 sz. rejtjeltávirata beérkezett. Nem mulasztottam el, hogy az óhajtott értelemben eljárjak, de már késő. Maglione bíboros.” Gépelt sor: 'Anglia hadüzenete Magyarország ellen' - ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 104, f. 66.

méltóztassék *rejtjeltáviratot küldeni a bíboros államtitkár Őeminenciájának*, hogy fiúi kérésemet közvetítve a Szentatyának, a Legfőbb Főpap nevében méltóztassék közbenjárni az angol kormánynál annak érdekében, hogy ne hajtsák végre ezt a szándékot, annál is inkább, mert a magyarok nem harcolnak most Anglia szövetségesei ellen, hanem rendőri szolgálatot teljesítenek a front mögött.

Abban a reményben, hogy a Szentatya mindent megtesz az ellenségeskedés kiterjedésének megakadályozásáért, és megérteti az angol királyi kormánnyal, hogy ez a lépés Közép-Európa jövőjét sodorná veszélybe, maradok a legmélyebb tisztelettel,” stb.

Kötelességemnek tartottam, hogy táviratilag azonnal megküldjem Eminenciádnak a bíboros prímás Őeminenciája gondolatát és kívánságát.

Bizonyos, hogy a háború kiterjesztését – akkor is, ha csupán formális – mindig meg kell előzni; de, sajnos, a dolgok jelenlegi állása mellett nem tudom, hogy lehet-e és milyen reményeket táplálni arra nézve, hogy az angol kormányt esetleg rá lehet venni az álláspontja megváltoztatására.

Mint már utaltam erre, úgy gondolom, hogy a levél Bárdossy miniszterelnök és Serédi bíboros Őeminenciája esztergomi beszélgetése nyomán született. Másképpen nem tudom megmagyarázni, hogyan bírhatta meg a levél kézbesítésével a bíboros prímás Őeminenciája a miniszterelnököt, és ő hogyan adhatta át személyesen a bíboros levelét a nunciátúra portásának, amikor visszajött Esztergomból.

64

HADI ÁLLAPOT MAGYARORSZÁG ÉS ANGLIA KÖZÖTT

Angelo Rotta apostoli nuncius 6437/41 (466) sz. jelentése

Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz

Budapest, 1941. december 11.

SS „AE” ikt.: 9814/41

Eredeti, gépelt, aláírt

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 104, ff. 68rv

Megjelent in: ADSS, Vol. 5. n. 161. 327–328.

F. hó 8-án kaptam meg Eminenciád tájékoztatását az Apostoli Szentszék kért közbenjárásával kapcsolatban, amelynek azt kellett volna megakadályoznia, hogy Anglia hadat üzenjen Magyarországnak, és amelyet eleve meghíúsítottak az egymást gyorsan követő események.¹⁸⁶

186 1941. április 2-án a brit kormány a diplomácia viszony megszakítását helyezte kilátásba, ha Magyarország átengedi területén a német csapatokat, illetve hadiállapot beállítását, ha tettelegesen is bekapcsolódik a Jugoszlávia elleni hadmozdulatokba. Bár a magyar állam ez utóbbit tette, de Anglia részéről csak a diplomáciai kapcsolatok megszakítására került sor. 1941. november 29-én a brit kormány – Sztálin követelésére – ultimátumot nyújtott át, melyben követelték a hadi cselekmények azonnali befejezését, ellenkező esetben hadiállapot lép fel a két ország között. Bárdossy miniszterelnök december 3-án ezt tudomásul vette, majd december 6-án éjjel vette át az USA budapesti követétől az angol kormány jegyzékét, amely-

A magam részéről úgy vélem, hogy Anglia határozott akaratával álltunk szemben, ezért nagyon kérdéses lett volna egy azzal ellenkező értelmű közbenjárás eredményessége. Úgyhogy – mindent egybevetve – jobb ez így, nem pedig rosszabb.

Én nem mulasztottam el Serédi bíboros Őeminenciája tudomására hozni, amit a nunciatura tett az ügyben, és amit az Apostoli Szentszék szándékozott volna tenni, ha a körülmények nem zárták volna ki egy hatásos fellépés lehetőségét.

Itt a nép egyfajta közönnyel fogadta ezt a hadüzenetet. Inkább jelzésnek tekintik, nem pedig tényleges háborús szándéknak; már csak azért is, mert nem tudják, a távolságok miatt, mit tehetne Anglia katonailag, miközben gazdasági téren már folyik a háború, mert egy ideje minden kereskedés megszakadt Anglia és Magyarország között, amelyet szorít a blokád, mint a tengelyhatalmakhoz tartozó többi országot is.

Ezért itt semmi jele nincs külső változásnak vagy különleges készültségnek, a közúti világitás működik, mint azelőtt, csak a katonai hatóság szólította fel a lakosságot, hogy készüljön fel a szirénariadó esetére már előírt szabályok szigorú betartására.

65

POLITIKAI HÍREK

Angelo Rotta apostoli nuncius 6442/41 (468) sz. jelentése

Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz¹⁸⁷

Budapest, 1941. december 12.

SS „AE” ikt.: 9860/41

Eredeti, gépelt, aláírt

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 104, ff. 59rv-60rv

Mint már előre lehetett látni, az 1942. évi költségvetés parlamenti vitája viszonylag nyugodtan zajlott le, a kormány simán és akadályok nélkül elérte a jóváhagyását.

Nem maradtak el az ellenzéki beszédek: köztük Imrédy képviselő volt jelentősebb, aki, mint köztudott, a Magyar Megújulás pártjának vezetője, és vannak bizonyos követői a parlamentben és az országban. A programja, amelyről azt mondják, hogy nemzeti keresztény alapokon áll, sok pontban merít a nemzetiszocializmus elveiből.

Mint Bárdossy miniszter vitázáró beszédében rámutatott, a kormány programja és Imrédy programja között nincs olyan nagy különbség, mint hinni lehetne: vannak különbségek, de leginkább a módszerben, amely a kormány esetében fokozatos fejlődést jelent, az ellenzéknél pedig – mondjuk így – forradalmi jellegű azoknak a politikai és társadalmi átalakulásoknak az elérése céljából, amelyekre az új idők kényszerítenek.

Pillanatnyilag legalábbis nincsenek jelei belpolitikai harcoknak: a gazdasági és hadi természetű gondok nem engedik meg próbálkozások és kísérletek megköszöntését társadalmi téren, amelyeknek a következményeit nem lehetne kiszámítani.

ben bejelentették, hogy december 7-én 0:01 perckor a hadiállapot beállt. A hadiállapothoz rövid időn belül csatlakozott Új-Zéland, Kanada, Ausztrália, és Brit-Afrika is.

187 A jelentés érkezésének nyugtázása 1941. december 27-i dátummal ment, ikt. sz. 9860/41, fogalmazvány: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 104, f. 61.

Magyar politikai körökben bizonyos aggodalom érezhető Horthy Őfőméltósága mint kormányzó esetleges utódlása miatt abban a jelen körülmények között rendkívül sajnálatos esetben, ha meghalna.

Egészségi állapota nem nagyon jó, rövid idő alatt kétszer volt beteg, és most sem lehet teljesen gyógyultnak mondani. Valaki, aki a közelmúltban látta, azt mondta nekem, hogy külső megjelenésén is látható bizonyos romlás, és most nagyon szigorú diétán van. Aztán a ma reggeli lapok közölték, hogy mivel állandóan van egy kis láza, elment egy budapesti szanatóriumba és ott marad, hogy alapos orvosi kivizsgálásnak vessen alá magát.

Imádkozni kell az Úrhoz, hogy jöjjön rendbe és folytassa hivatala ellátását, ami oly kényes és súlyos kötelesség ezekben a nehéz időkben. Távozása Magyarországra nézve nagyon veszélyes, kiszámíthatatlan következményekkel járna, mert félő, hogy Németország erős nyomást gyakorolna egy hozzá teljes mértékben ragaszkodó személy kinevezése céljából, szükség esetén meg is nevezné, például, Imrédyt, Szálasi őrnagyot.

E veszély elkerülése érdekében bizonyos köröktől, a katolikusokat is ideértve, nem állna távol az általában tisztelt Horthy név kihasználása azáltal, hogy István fiát kinevezik legalább kormányzóhelyettesnek. Ez a választás nyilván nem volna sem szimpatikus, sem kívánatos. *Horthy István*¹⁸⁸ nem nagy tehetség, meglehetősen aktív protestáns, és erkölcsileg sem egészen kifogástalan, legalábbis nem volt az. Ráadásul érvénytelen házasságban él egy katolikus grófnővel,¹⁸⁹ mert nem akart reverzalist adni a gyermekeik katolikus neveléséről.

Tavaly kinevezték a vasutak vezérigazgatójának, legutóbb államtitkárnak, most mindig az apja oldalán jelenik meg az ünnepi ceremóniakon. Látszik, hogy fel akarják értékelni – jobban, mint ahogy valójában megérdemli – és bizonyos rokonszenvet kelteni iránta, bizonyos népszerűséget szerezni neki.

Egyes körökben arról a lehetőségről is szó van, hogy *Albert* főherceget¹⁹⁰ neveznék ki kormányzónak, aki ellen Hitlernek nem volna kifogása annak ellenére, hogy a Habsburg-család tagja.

Eminenciád bizonyosan ismeri az említett főherceg házassági viszontagságait, aki polgári házasságot kötött egy elvált asszonnyal¹⁹¹, aztán elvált tőle, és most egy protestáns asszonnyal¹⁹² él, igaz, szabályos katolikus házasságban. Nem tehetségtelen ember, de kormányzónak – úgy tűnik – nem nagyon alkalmas.

Ezek a kósza hírek, egyszerűen csak a krónika számára gyűjtöttem össze.

188 Lap szélén fekete ceruzával megjegyzés: cédulát készíteni.

189 Gróf marosnémeti és nádaskai Edelsheim-Gyulai Ilona Mária Andrea Gabriella.

190 Lap szélén fekete ceruzával megjegyzés: cédulát készíteni.

191 Utólag fekete tollal jegyzet: *Lelbach Irén Dóra, rudnói és divékújfalui dr. Rudnay Lajos elvált feleségével.*

192 Utólag fekete tollal jegyzet: *Felsőbányai Bocskay Julianna Katalin.*

1942

66

A KORMÁNYZÓ ÚJÉVI KÖSZÖNTÉSE

Angelo Rotta apostoli nuncius 6561/42 (476) sz. jelentése

Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz

Budapest, 1942. január 2.

SS „AE” ikt.: 1204/42

Eredeti, gépelt, aláírt

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 104, ff. 55rv-56r

Az itteni diplomáciai testület az idén is ünnepélyesen köszöntötte a kormányzó Őfőméltóságát az újesztendő alkalmából.

Őfőméltósága tegnap kihallgatáson fogadott, rangidős minőségemben, hogy átadjam neki jókívánságaimat az egész diplomáciai testület nevében, de egyszerű formában, beszédek és a szokásos formások nélkül.

Jó színben találtam Őfőméltóságát. Azt mondta, hogy most jól érzi magát, de azért ügyel magára, azért is, mert a hitvese nagyon figyelmes és éberem őrködik, nehogy valamivel túlterhelje magát. Még egy vadászatról is lemondott, ami az egyik legnagyobb áldozat a részéről, annyira szenvedélyesen szereti ezt a fajta szórakozást.

Én csupán azt ajánlhattam neki, hogy legyen nagyon óvatos, mert az egészsége rendkívül drága Magyarországnak, különösen ezekben az időkben. Érdeklődött a Szentatya iránt, akit nagyon tisztel; aztán a háborúról szólva azt mondta, hogy reményei szerint Japán hadba lépése siettetheti a háború végét, és hogy legutóbb Hitler hosszú levelet írt neki, amely szerint teljesen biztosra veszi a győzelmet.

Miután tőle elbúcsúztam, felkerestem a hitvesét is, aki nagyon szívesen fogadta a jókívánságaimat, és örült, hogy egy kicsit beszélgethet velem. A beszélgetés fő témája itt is a Szentatya volt, akiről Horthy asszony oly élénk és mély emléket őriz, amely tiszteletről, csodálatról és gyermeki szeretetről tanúskodik. A háború is szóba jött, lehet gondolni, milyen értelemben.

Örülök, hogy a kormányzó Őfőméltósága felépülése lehetővé tette ezeket a látogatásokat, mert a Vele és a Főméltóságú asszonnyal való jó személyes kapcsolatom miatt nem olyan hűvös légkörben folytak, mint a kötelező vizitek.

P. S. A alkalmat kihasználva, Eminenciád tájékoztatására csatolok egy jelentést, amelyet ugyanezen a napon a Keleti Kongregáció bíboros titkára Őeminenciájának küldök.¹⁹³

¹⁹³ Lap szélén fekete tollal: Romania 162, 884/42 sz. alá került [levéltáros megjegyzése]. A jelzet tehát: ASRS AA.EE.SS. Romania 162.

67

INFORMÁCIÓ KÉRÉSE ZSIDÓ MUNKASZOLGÁLATOSOKRÓL

Angelo Rotta nuncius jelentése
Giovanni Battista Montini államtitkár-helyetteshez

Budapest, 1942. január 29.

AAV, ASS, Uff. Int. Vat. 1119, prot. 00184741

Megjelent in: *Inter arma caritas*. II. i. m. 657.

Amint Excellenciád bizonyosan tudja, számos (kb. 19.000) zsidó származású embert, köztük megkeresztelteteket is, Magyarországról Galíciába és Ukrajnába deportáltak az elmúlt hónapokban.

Most a Magyarországon maradt rokonaik és ismerőseik hírt szeretnének kapni a szerencsétlen deportáltakról és maguk is üzeni nekik.

A Magyar Vöröskereszt útján nem sikerült elérni semmit, aminek az is oka, hogy ez az intézmény kissé kelletlen és fél a zsidók érdekeit szolgáló ügyekkel foglalkozni.

Nem tudom, hogy a Szentszék Tájékoztató Irodájának van-e módja eljutni a németek által most megszállt galíciai és ukrajnai területekig.

Ezért kérném Excellenciádat, szíveskedjen közölni, van-e valamilyen lehetőség – esetleg a berlini nunciuson keresztül – eljuttatni azokba a régiókba is a Tájékoztató Iroda segítségét, hogy tudjam mihez tartani magam, fogadjam-e vagy sem a hírekre vonatkozó kérélmeket, amelyek az itteni nunciaturára érkeznek.

És általában is nagyon hasznos volna, ha tudnám – a főleges munka elkerülése végett –, mely országokat nem tud elérni az ottani nagyrédemű Tájékoztató Iroda.

68

HORTHY ISTVÁN KINEVEZÉSE KORMÁNYZÓHELYETTSÉ

Angelo Rotta apostoli nuncius 6798/42 (503) sz. jelentése

Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz¹⁹⁴

Budapest, 1942. február 6.

SS „AE” ikt.: 1596/42

Eredeti, gépelt, aláírt

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 104, ff. 51rv-52r

6442/41. sz., 468. ikt. számú, 1941. december 12-én kelt jelentésében¹⁹⁵ utaltam azokra a hírekre, amelyek Horthy Őfőméltósága kormányzói hivatalának utódlásáról, annak esetleges gyakorlati megoldásáról terjedtek el: a kérdést lezártnak lehet tekinteni.

A parlamentben hamarosan, az új ülészak megnyitásakor be fognak nyújtani egy törvénytervezetet Horthy Istvánnak, Őfőméltósága fiának kormányzóhelyettségé történő kinevezéséről. Atyját kell majd képviselnie és helyettesítenie akkor és úgy, amikor ő erről

194 Jelentés érkezésének nyugtázása február 21-én kelt, fogalmazványát lásd: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 104, f. 48.

195 Lásd fentebb, 140. l.

rendelkezik. A kormányzó halála esetén ideiglenesen fogja kormányozni Magyarországot, amíg ki nem nevezik az új kormányzót.

Ez a megoldás minden, csak nem szimpatikus, különösen katolikus szempontból nézve. Mert – mint máskor már említettem – Horthy Istvánnak jó neve van, de nem tűnik ki sem intellektuális adottságaival, még sokkal kevésbé morális tulajdonságaival. Továbbá meglehetősen aktív protestáns, és, mint köztudott, érvénytelen házasságban él egy katolikus grófnővel, ami kényes helyzeteket teremthetne.

Ezzel kapcsolatban határozottan állítják nekem, hogy a szerencsétlen asszony most nagyon szenved, rájött, hogy megcsalták, van egy gyermeke, akit protestánsok kereszteltek meg, ő az egyetlen vigasza. Nem élnek házasetet, gyakorlatilag elváltak élnek, csupán nyilvános rendezvényeken mutatkoznak együtt.

Szomorú, hogy ezt a megoldást találták, amire csak a kor válságos körülményei és olyan személyiségek hiánya ad némi magyarázatot, akik – bizonyos hírnévnek örvendve – nem sértenék egyfelől a németek érzékenységet, másfelől a magyar lélek érzéseit, amely nyilván nem örül a reá nehezedő német kéznek.

Így továbbra is a protestánsok vannak túlsúlyban az ország vezetésében, ami, úgy látszik, ennek a nemzetnek nem éppen irigylésre méltó sorsa.

Közben folyik a részleges mozgósítás, azaz néhány hadtest mozgósítása a tavaszi offenzívára.

Félmillió emberről beszélnek, de úgy tűnik, csak kétszázezer fog valóban harcolni. A többiek a hadtápvonalakon lesznek és őrt állnak a magyar–román határon, mert Magyarország kapcsolatai ezzel az országgal még mindig nagyon feszültek.

69

KORMÁNYZÓHELYETTES KINEVEZÉSE

Angelo Rotta apostoli nuncius 6848/1942 (514) sz. jelentése

Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz¹⁹⁶

Budapest, 1942. február 13.

SS „AE” ikt.: 1444/42

Eredeti, gépelt, aláírt

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 104, ff. 46rv

Folytatom 6798/42. sz., 503. ikt.számú, f. hó 6-án kelt jelentésem¹⁹⁷ témáját, amelyben a magyar kormányzóhelyettes kinevezéséről volt szó.

A törvény, amely bevezeti az ország jogrendjébe ezt az új intézményt, a cikkelyek többségében a kormányzóhelyettes megválasztásának módjáról szól.

Nem kétséges, hogy erre a következő héten sor kerül. A dolog úgy van kimódolva, hogy a kormányzó Ófőméltóságának nagy szerepe van a jelöltek kiválasztásában, ahhoz is van joga, hogy egyetlen személyt ajánljon; úgyhogy bizonyosra lehet venni, hogy az általa támogatott jelöltet meg is választják.

¹⁹⁶ Jelentés érkezésének nyugtázása február 21-én kelt, fogalmazványát lásd: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 104, f. 48.

¹⁹⁷ Lásd az előző dokumentumot.

Az elmúlt napokban fújtnémi ellenzéki szél, és úgy tűnt, hogy Horthy István jelölése esésben van, különösen a felsőház tagjai körében. De mivel a [törvényben] nincs szó utódlási jogról, továbbá Imrédy és a képviselőház nyilaskeresztesei is hevesen ellenzik a törvényt, a felsőházban most, mintegy reakcióképpen, egy Horthy Istvánt támogató irányzat figyelhető meg, akinek a megválasztását annál is inkább biztosra lehet venni, mert a kormányzó Őfőméltósága támogatja a fia kinevezését helyettesének: tehát nem akarnak olyasmit tenni, ami rosszul eshetne neki.

A jelenlegi körülmények között kisebb rossznak tartják ezt a kinevezést. Ez a megítélés egyházi körökben is elterjedt, úgyhogy a felsőházban ülő főpapok nemcsak meg fogják szavazni a kormányzóhelyettesi intézményt létesítő törvényt, de kétségtelenül Horthy Istvánra adják majd a szavazatukat akkor is, ha egyáltalán nem szívesen látják a személyét.

70

HORTHY ISTVÁN KINEVEZÉSE A KORMÁNYZÓ ÁLLANDÓ HELYETTESÉVÉ

Angelo Rotta apostoli nuncius 6887/1942 (516) sz. jelentése

Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz

Budapest, 1942. február 20.

SS „AE” ikt.: 1596/42

Eredeti, gépelt, aláírt

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 104, ff. 41rv-42rv-43r

Tegnap a Parlament épületének központi termében a két ház tagjainak jelenlétében megválasztották a kormányzó Őfőméltósága új állandó helyettesét a fia, István személyében. Sokan voltak a parlament két házából, 203 felsőházi tag és 280 fő a képviselőházból, az utóbbiak arányosan többen, mint az előbbieket. Jelent volt csaknem valamennyi katolikus püspök, köztük Mons. Hossu kolozsvár-szamosújvári püspök, élükön a bíboros primás Őeminenciájával. Feltűnő volt a főhercegek és Imrédy távolléte, holott a pártja szép számmal képviseltette magát, és távolmaradtak a nyilaskeresztes párt képviselői is.

A diplomáciai testület misszióvezetőivel volt teljes a létszám, akiket kifejezetten meghívtak.

A választás közfelkiáltással történt, ezt a választási módszert meghatározott körülmények között a törvény lehetővé teszi.

A szertartás azzal az ünnepélyességgel zajlott le, amellyel a magyarok nagyon jól tudják felruházni a nyilvános rendezvényeiket.

A választás után az eseményt kb. fél órára megszakították. Közben a kormányzó Őfőméltósága hitvese és az újdonsült méltóság felesége (?)¹⁹⁸ helyet foglaltak egy speciális emelvényen. Amikor újra megnyílt az ülés, a repülőbiztonsági egyenruhát viselő Horthy Istvánt bevezették a terembe, majd néhány perc múlva megjelent a kormányzó Őfőméltósága is.

Tapsban nem volt hiány, különösen a kormányzó úr javára. A fiát inkább egyszerű udvariasságból tapsolták meg. Egyáltalán nem derült ki, hogy lelkesedtek-e az imént megválasztott személyért. Általában a közvélemény nem tűnik elégedettnek ezzel a kinevezéssel, különösen a katolikus táborban és a katonai körökben.

198 Zárójelbe tett kérés az eredetiben.

Az eskütétel után a nemzeti himnusz eléneklésével véget ért a szertartás.

Az egész diplomáciai testület nevében és, természetesen, a jóváhagyásával, még aznap táviratban fejeztem ki jókívánásaimat az újdonsült kormányzóhelyettesnek, de nagyon mértéktartó szavakkal.

Holnap pedig kihallgatáson fogad a kormányzó Őfőméltósága (amire nem nagyon vágyom), hogy az alkalom okán tiszteletemet tegyem a diplomáciai testület nevében.

És most néhány megjegyzés, visszapillantva.

Amint az újságok közölték, a kormányzó Őfőméltósága lemondott arról a jogáról, hogy jelölteket állítson a kormányzóhelyettesi posztra, és a két házra hagyta a döntést.

Ez volt az egyetlen méltó módja annak, hogy elhárítson egy kellemetlen helyzetet. Csupán egyetlen személy – a fia – jelölése gyűlöletes dolog lett volna, több személy jelölése pedig kockázatos a titkos szavazás miatt. Így aztán a kecske és a káposzta is megmaradt, mert a két ház tagjai által – a kormány sugalmazására és szervezésében – Horthy István javára aláírt számos ajánlás révén a közfelkiáltással történő kinevezése biztosítva volt.

Néhány nappal ezelőtt alkalmam volt találkozni Serédi bíboros Őeminenciájával, aki éppen a kormányzóhelyettesi méltóságról szóló törvény (ügymond) vitája alkalmával jött Budapestre. Azt mondta, hogy ezek a napok élete legszomorúbb napjai közé tartoznak, mert a törvény jóváhagyásával a körülmények megkövetelik a kinevezés megszavazását is, amit több okból egyáltalán nem tart jónak, ami azonban – a nagyobb bajok elkerülése végett – immár kényszerűség.

Őfőméltósága tavaly novemberben beszélt neki először arról az elképzeléséről, hogy szeretne egy utódlási joggal rendelkező helyettest, és hozzátette, hogy Csáky gróf halála és Teleki gróf tragikus távozása után nem talál más, teljes bizalmát bíró személyt, mint István fiát. Őeminenciája igyekezett erről lebeszélni, és más neveket is javasolt, de hiába.

Úgy gondolta, nem kerülhet ellentétbe a kormányzó Őfőméltóságával – amikor a mondott személyt az egyetlen embernek tartja, aki a jelenlegi körülmények között el tudná hárítani a nemzetre leselkedő veszélyeket –, mert az rossz következményekkel járna az ország életében, amelynek oly nagy szüksége van a belső ellentétek kerülésére a kívülről fenyegető, súlyos veszélyek miatt. Határozottabb fellépéssel talán valamivel többre jutott volna. Az egyetlen eredmény, amelyet el tudott érni, az „utódlási jog” eszméjének elvetése volt.

Sokak számára éppen az könnyítette meg az adott névvel járó nagyon keserű pirula lenyelését, hogy nem lesz utódlási jog.

Én úgy vélem, hogy a törvény – abban a formában, amelyben elfogadták – nem hárítja el az Őfőméltósága által elhárítani kívánt veszélyeket, vagyis azt, hogy a halála esetén az utód kinevezése körüli viszály szerencsétlenségbe torkollhatna, és esetleg egy külföldi hatalom betolakodását tenné lehetővé egy jelöltnek – úgyszólván – az országra kényszerítésével.

Bizonyos, hogy Horthy István, ha jól tud majd manőverezni, ki tud alakítani egy olyan kört, amely erősen támogatná esetleges kinevezését kormányzóvá, mert melior est conditio possidentis;¹⁹⁹ de egyáltalán nem lehet kizárni, mint néhányan feltételezik, hogy hamarosan kiegészítik a törvényt az utódlás szabályozásával.

199 A birtokjogban szokásos alapelv: „In pari causa melior est conditio possidentis”. Jelentése: „egyenlő körülmények között a birtokban lévővel illeti az elsőbbség” (latin).

Közben az újságok igyekeznek népszerűsíteni és rokonszenvenné tenni az új kormányzóhelyettest (aki mérnök) mint sportembert, mint pilótát, mint gyárigazgatót és az államasutak igazgatóját.

Gondolom, az Államtitkárság számára hasznos tudnivaló, hogy az újdonsült méltóság megszólítása – mint az apjáié – „Őfőméltósága”, németül „Stellvertreter des Reichsverwesers”, franciául pedig „Substitut permanent du Regent du Royaume de Hongrie”.

71

ÚJ MINISZTERELNÖK

Angelo Rotta apostoli nuncius 7020/42 (535) sz. jelentése

Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz

Budapest, 1942. március 13.

SS „AE” ikt.: 2401/42

Eredeti, gépelt, aláírt

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 104, ff. 37rv

Amint Eminenciád már bizonyosan értesült erről, Bárdossy magyar miniszterelnök Őexc. lemondott mindkét hivataláról, a miniszterelnöki és a külügyminiszteri posztról. Ezt valóban nagyon gyenge egészségi állapotával indokolták. Nem mindenki ért egyet azzal, hogy ez volna az egyetlen ok. Vannak, akik úgy vélik, hogy a közte és a kormányzó Őfőméltósága közötti politikai ellentéteknek nagy szerepe van ebben. A kormányzó állítólag nem volt megelégedve Bárdossyval, mert nem akarta, vagy nem tudta átvinni a két házban a kormányzóhelyettes utódlási jogát, amelyet Őfőméltósága nagyon fontosnak tartott. De nem lehet pontosan megtudni, mi az igazság.

Már egy ideje elterjedt az a hír, hogy néhány miniszter, köztük Hóman vallásügyi és Bartha* honvédelmi miniszter vissza fog vonulni. De valójában a kormány változatlan maradt.

Az új miniszterelnök ideiglenesen ellátja a külügyminiszter hivatalát is abban a reményben, hogy – amint maga mondta tegnap a kormánypárton belül tartott beszédében – Bárdossy vissza akar majd térni a külügyminisztérium élére, mihelyst javul az egészségi állapota.

Az új miniszterelnök, Kállay Miklós katolikus – szabályos házasságban él –, kb. 55 éves. Bethlen idejében volt már államtitkár és Gömbös kormányában mezőgazdaságügyi miniszter.

A programja nem sokban különbözik elődjétől, mint tegnapi beszédéből kiderül, csak annyiban, hogy hangsúlyos nála a zsidó ingatlan javak gyorsított kisajátításának gondolata.

Kállay ősi magyar család tagja. Tehetséges ember, de kissé kemény karaktere miatt biztosan nem olyan rokonszenves, mint az elődje, aki rendkívül kedves és előzékeny modorával meg tudta hódítani a lelkeket.

Holnap tesz látogatást nálam. Majd meglátjuk, hogyan működik.

72

KÖZBENJÁRÁS KÉRÉSE A SZLOVÁKIAI ZSIDÓSÁG ÉRDEKÉBEN

Angelo Rotta apostoli nuncius 7021/42 (536) sz. jelentése

Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz

Budapest, 1942. március 13.

SS „AE” ikt.: 2180/42

Eredeti, gépelt, aláírt

ASRS AA.EE.SS. Cecoslovacchia, pos. 175, f. 397r

Megjelent in: ADSS, Vol. 8. n. 303. pp. 457–459.

Bátorkodom csatolva elküldeni a szerencsétlen szlovákiai zsidók folyamodását a Szentatyához, akiket az a veszély fenyeget, hogy mindannyiukat kiutasítják Lengyelországba. A folyamodást Mons. Hamvas budapesti általános helynök adta át, aki a megkelesztelt budapesti zsidók [védelmére alakult] Szent Kereszt Egyesület alelnöke.²⁰⁰

Mellékelem Mons. Hamvas levelét is, amelyet nekem írt a tárgyban; segít jobban megvilágítani az ügy állását.

Nem tudtam elutasítani ezt a karitatív kezdeményezést, annál is inkább, mert rendkívül sürgős dologról van.

Mons. Tardini megjegyzése:

17-3-42 Eae.

1. Megmondani a nunciushoz, hogy Sidorhoz fordultunk.
2. Ugyanezt közölni Mons. Burzióval.

73

AZ ÚJ MINISZTERELNÖKRŐL

Angelo Rotta apostoli nuncius 7054/42 (541) sz. jelentése

Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz

Budapest, 1942. március 20.

SS „AE” ikt.: 2401/42

Eredeti, gépelt, aláírt

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 104, ff. 33rv-34r

Kállay, az új miniszterelnök a múlt szombaton látogatást tett nálam (ideiglenes) külügyminiszteri minőségében.

Kállay, aki – mint már mondtam – katolikus, a szokásos udvariaskodás után kérte, hogy adjam át Őszentségének legmélyebb tisztelete kifejezését, és hangot adott annak a vágyának, hogy közelgő római látogatása alkalmával részesülhet abban a megtiszteltetésben, hogy a Szentatya audiencián fogadja.

²⁰⁰ Hamvas kiegészítését nem közöljük.

Én megköszöntem ezeknek a nemes érzéseknek a kinyilvánítását, és biztosítottam afelől, hogy Őszentsége az ő atyai jóságával bizonyosan helyesen fogja értékelni a miniszterelnök kívánságát.

Jó benyomást tett rám. Mivel tősgyökeres magyar, konzervatív beállítottságú, tehát nem könnyen enged a szélsőséges befolyásoknak, energikus típus. A baj az, hogy aki az ütemet diktálja, az nem a Duna, hanem a Spree partján lakik.

Ezen a héten, kedden viszonzotam a látogatást, nagyon szívélyes beszélgetést folytatunk, de semmi különösről nem volt szó.

Tegnap először jelent meg a két házban és kifejtette a programját. Nincs benne semmi, ami különös említést érdemelne, ha leszámítjuk annak hangsúlyozását, hogy aktívan részt kell venni a bolsevizmus elleni háborúban az ország megvédése érdekében is, és annak a szándéknak a kinyilvánítását, hogy sürgősen végre kell hajtani a zsidók földbirtokainak (összesen kb. 600 ezer hektár) kisajátításáról szóló törvényt, a földek ellenértékét pedig, az infláció elkerülése végett, nem folyópénzben fogják kifizetni, hanem kötvényekben.

A képviselőházhoz intézett beszédében kiszaladt a száján néhány szó, ami kishíján Hóman miniszter lemondását okozta, de az incidens egyelőre következmények nélkül megoldódott. Erről, természetesen, egy szó sincs az újságokban. Mindent egybevetve a fogadtatása jónak tűnik.

Megragadom az alkalmat és tudatom Eminenciáddal, hogy Budapest főpolgármestere, a kiváló katolikus, dr. Karafiáth Jenő visszavonult a pozíciójából; bizonyos, hogy a Szentatyának is volt alkalma személyesen megismerkedni vele. A kormány ugyancsak egy jó katolikuszt nevezett ki a helyére, dr. Homonnay Tivadart,* aki a keresztény-szociális pártban tevékenykedett.

74

KÖZBENJÁRÁS KÉRESE A SZLOVÁKIAI ZSIDÓSÁG ÉRDEKÉBEN

Angelo Rotta apostoli nuncius 7056/42 (543) sz. jelentése

Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz

Budapest, 1942. március 20.

SS „AE” ikt.: 2328/42

Eredeti, gépelt, aláírt

ASRS AA.EE.SS. Cecoslovacchia, pos. 175, ff. 405rv

Megjelent in: ADSS, Vol. 8. n. 317. p. 470.

Március 13-án 7021/42. sz. jelentésemmel²⁰¹ együtt elküldtem Eminenciádnak a budapesti általános helynök beszámolóját a szlovákiai zsidók szomorú sorsáról, akik ki vannak téve annak, hogy Galíciába deportálják őket.

Most járt nálam a budapesti főrabbi, aki ugyanezeknek a zsidóknak az elkésérítő helyzetéről beszélt, és hozott nekem egy emlékeztető feljegyzést is róla, amelyet csatolok.²⁰² Nagyon kérte, hogy folyamodjak a Szentatyához, legyen olyan kegyes és járjon közben értük a szlovák kormánynál, hogy legalább enyhítsék, amennyire lehetséges, azoknak a

201 Lásd fentebb, 148. l.

202 Jelzete: ASRS AA.EE.SS. Cecoslovacchia, pos. 175, ff. 406-407. Kötetünkben nem közöljük.

szerencsétleneknek a szomorú sorsát, akik között sok nő és gyermek van, és nagy részükre a biztos halál vár.

Mondtam a főrabbinak, hogy a Szentszéknek már tudomása van a dologról, és hogy még jelentést teszek a folyamodásról, bár nem táplállok túl sok illúziót, nem azért, mintha a Szentatyá részéről nem volna meg a jóakarát, hanem a közismert helyi körülmények miatt.²⁰³

75

INFORMÁCIÓK A SZLOVÁKIAI ZSIDÓSÁG HELYZETÉRŐL

Angelo Rotta apostoli nuncius 7220/42 (563) sz. jelentése

Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz

Budapest, 1942. április 17.

SS „AE” ikt.: 3041/42

Eredeti, gépelt, aláírt

ASRS AA.EE.SS. Cecoslovacchia, pos. 175, f. 465

Megjelent in: ADSS, Vol. 8. n. 352. pp. 509–510.

Egy derék magyar kisasszony, bizonyos Végh Anna, aki segélybizottságokban dolgozik és már szolgáltat információkkal arról, hogyan bánnak a zsidókkal Szlovákiában, elhozta nekem az ezzel kapcsolatos emlékeztetőt,²⁰⁴ amelyet csatolok. Kitűnik belőle, hogy a Szentszék közbenjárását nagyra értékelték és eredményesnek is bizonyult. Remélni lehet, hogy a Szentszék a jövőben is gyakorolhat jótékony befolyást.

Az említett kisasszony hozzátette, hallotta, hogy Mons. Tiso, akit mélyen megérintett a Szentatyá közbenjárása, nincs a legjobb egészségi állapotban.²⁰⁵ Ezt azonban nem akarta beletenni az emlékeztetőbe, mert nem olyan dolog, amelyben teljesen biztos volna. Azt is hozzátette, hogy Mons. Burzio kissé elszigetelődött, mert – a rendőrség megfigyelésétől tartva – senkinek nincs bátorsága elmenni a pápai képviselő székelyére.

203 Március 24-án kelt 88. sz. táviratában (SS „AE” ikt.: 2434/42) a nuncius hozzáfűzi: „Hivatkozva 7036 sz. jelentésemre, a főrabbi ma eljött a nunciaturára és biztosított arról, hogy szlovákiai zsidó leányok ezreit erőszakkal a frontra küldik, a német katonák kénye-kedvére. Azért könyörgött, hogy folyamodjak a Szentatyához, járjon közbe a szlovák kormánynál.

204 Jelzete: ASRS AA.EE.SS. Cecoslovacchia, pos. 175, ff. 467-468. Kötetünkben nem közöljük.

205 Tardini kézírásos jegyzete: „A fényképekből ítélve egyre inkább... dundi.” E levélhez lásd Ickx, Johan: *XII. Piusz és a zsidók. Pacelli listája: 2800 üldözött segélykérő levele alapján*. Európa, Budapest 2021. 58sk.

76

KÖZBENJÁRÁS KÉRÉSE A SZLOVÁKIAI ZSIDÓSÁG ÉRDEKÉBEN

Angelo Rotta apostoli nuncius 7298/42 (573) sz. jelentése

Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz

Budapest, 1942. május 1.

SS „AE” ikt.: 3619/42

Eredeti, gépelt, aláírt

ASRS AA.EE.SS. Cecoslovacchia, pos. 175, f. 483

Megjelent in: ADSS, Vol. 8. n. 364. pp. 524–525.

Hivatkozva 1942. április 17-i, 7220/42. sz. jelentésemre²⁰⁶ a hazájukból deportált, zsidó származású szlovákok szomorú helyzetéről, tisztelettel továbbítom Eminenciádnak a nunciaturára eljuttatott írást francia fordításban, amelyet csatolok.²⁰⁷

Egy szlovák katolikus plébános leveléről van szó, amelyet a budapesti izraelita közösségnek írt azzal a kéréssel, hogy járjon közben a szlovákiai zsidók érdekében.

Az illető, aki elhozta, megkért, hogy juttassam el az államtitkárságra. Talán hasznos lehet, ha másként nem, mint dokumentum.

77

A KORMÁNYZÓHELYETTES TEMETÉSE

Angelo Rotta apostoli nuncius 7936/42 (639) sz. jelentése

Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz²⁰⁸

Budapest, 1942. augusztus 28.

SS „AE” ikt.: 7174/42

Eredeti, gépelt, aláírt

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 104, ff. 12rv

Látta a Szentatyá

Tegnap volt Horthy István kormányzóhelyettes Őfőméltósága ünnepélyes temetése.²⁰⁹ Impozáns pompával zajlott le. Számos meghívott gyűlt össze a Parlament nagyertermében, és valóságos tömeg kígyózott az utcákon, ahol később elhaladt a menet. A te-

206 Lásd az előző dokumentumot.

207 Küldője Augustín Pozdech (1895–1960) virágvölgyi (blumentali) esperesplébános. Jelzete: ASRS AA.EE.SS. Cecoslovacchia, pos. 175, f. 484 (francia fordításban), f. 485 (magyar nyelven, eredeti példány). Kötetünkben nem közöljük.

208 A jelentés érkezésének nyugtázása szeptember 23-i dátummal ment, vö.: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 104, f. 9.

209 Rotta augusztus 20-án táviratilag már küldött értesítést: „Ma délelőtt orosz fronton repülőbalesetben meghalt Horthy István kormányzóhelyettes. Óriási hatás és zavarodottság. Miniszterelnök elutazott Hitlerrel találkozni.” A távirat ikt. száma: 6577/42, jelzete ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 104, f. 16r. Ugyanebben a faszikulusban számos más vonatkozó távirat.

metésen megjelent a német és az olasz külügyminiszter, valamint a szövetséges országok különleges képviselői is.

A Parlamentben tartott szertartás rövid volt. A teremben nem volt egyetlen vallási szimbólum sem. A szertartás elején az operaház művészei elénekelték egy magyar éneket, a végén pedig egy zsoltárt. Befejezésül Wagner gyászindulója hangzott el, a „Siegfried halála”. A két ének között egy ún. református püspök, Ravasz²¹⁰ mondott beszédet és egy imát.

Jónak láttam szigorú értelemben venni az Eminenciádtól kapott utasításokat, ugyanakkor a pillanat követelményeit is figyelembe véve. A szertartás első részén nem vettem részt, nem foglaltam helyet a diplomaták emelvényén. Távolmaradásom valódi jelentését megértették mind a kollégák, mind a kormány. Hivatalosan megjelentem azonban a második részen, vagyis a Parlamenttől az állomásig haladó menetben mint a diplomáciai testület rangidős tagja foglalva el a helyemet, rögtön a főhercegek és a bíboros primás után és a miniszterelnök előtt.

Az állomáson, röviddel a vonat indulása előtt, amelynek Kenderesre kellett vinnie az elhunyt holttestét és a legközelebbi rokonokat – ugyanis ott van a családi sírbolt –, alkalmam volt még egyszer személyesen kifejezni részvéteimet a kormányzó Ófőméltóságának, amit ő nagyon megköszönt. A kormányzó kabinetfőnöke már korábban odajött hozzám megköszönni a kormányzó úr és a főméltóságú asszony nevében az Apostoli Szentszék és Eminenciád együttérzését mély gyászukban, és kérte, hogy tolmácsoljam ezt Eminenciádnak.

Kállay miniszterelnök kérdésére Serédi bíboros Óeminenciája azt válaszolta, hogy a katolikus templomokban semmilyen szertartást nem lehet végezni az alkalomból, még a harangok sem szólhatnak, ahogy valóban történt is.

78

A MAGYAR HATÓSÁGOK KÉSZEK ÁTUTAZÓ VÍZUMOT ADNI A HORVÁTORSZÁGI ZSIDÓ SZÁRMAZÁSÚ GYERMEKEK SZÁMÁRA

Angelo Rotta apostoli nuncius 7938/42 (641) sz. jelentése

Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz

Budapest, 1942. augusztus 28.

SS „AE” ikt.: 6361/42

Eredeti, gépelt, aláírt

ASRS AA.EE.SS. Jugoslavia, pos. 160, f. 75r

Megjelent in: ADSS, Vol. 8. n. 456. p. 629.

Utánanéztam az ügynek, amelyet Eminenciád említett f. hó 14-i, 5767/42. sz., nagyra becsült utasításában,²¹¹ hogy ti. Magyarország megtagadta kb. 50 zsidó gyermek átutazását az országon, akiket Törökország hajlandó volna befogadni.

A magyar külügyminiszter közölte velem, hogy ilyen értelmű kérés hozzá nem érkezett, és bár nem tudja megérteni, miért kell ezeknek a gyermekeknek Magyarországon átutazniuk ahhoz, hogy Horvátországból Törökországba menjenek, nem zárkózik el attól

²¹⁰ Ravasz László* református püspök.

²¹¹ Lásd: ADSS, Vol. 8. n. 431, 3. jegyzet.

– a Szentszék kedvéért, az ellenkező értelmű törvény ellenére –, hogy megadja a kívánt engedélyt, amikor megkapja az erre vonatkozó pontos adatokat.

Tehát közvetlenül vagy közvetve kérelmet kell majd benyújtani a Szentszék ajánlásával.²¹²

79

HÍR MAGYAR KIRÁLY KINEVEZÉSÉRŐL

Angelo Rotta apostoli nuncius 7945/42 (644) sz. jelentése

Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz²¹³

Budapest, 1942. augusztus 30.

SS „AE” ikt.: 6612/42

Eredeti, gépelt, aláírt

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 104, ff. 6rv-7r

Látta a Szentatyá

Úgy gondolom, hasznos lesz, ha tájékoztatásul beszámolok Eminenciádnak egy kósa hírről, amelyet korábban megalapozatlannak tartottam, de amelyet most egy hitelt érdemlő, baráti személytől mint elég komoly dolgot hallottam. Az illető tegnap hosszan beszélgetett a kormányzó Őfőméltóságával, és kormánytagokkal is kapcsolatban áll.

Rögtön Horthy István kormányzóhelyettes halála után szó volt arról a lehetőségről, hogy a fiát, aki most három éves és szintén Istvánnak hívják, kinevezik királynak, régens felügyelete alatt, amíg nagykorú nem lesz. Ez a hír fantasztikusnak tűnt, de ma úgy látszik, komoly alapja van.

Az illető, aki ma délelőtt beszélt nekem erről, biztosított afelől, hogy a kormányzó Őfőméltósága és Horthy asszony, akiket oly keményen megpróbált a fiuk tragikus halála és annyi reményüket oszlatta szét, kifejezetten a kis István királlyá történő kinevezésének gondolatát melengetik, ami nagy vigaszt nyújtana fájdalmukban.

A gyermek katolikus nevelést kapna, mert csak katolikusként lehetne király. És mivel magas körökben attól tartanak, hogy a bíboros prímás (aki azt sem gondolja, hogy sürgősen ki kellene nevezni egy kormányzóhelyettest) nem támogatná ezt a tervet és nem vállalkozna a király esetleges megkoronázására, állítólag az ezzel kapcsolatos régi törvény eltörlésére készülnek, amely azt is tartalmazza, hogy a Habsburg-család örökli a trónt.

Mondanom sem kell, hogy ezek a gondolatok a legitimisták heves ellenkezésével fognak találkozni, akik ugyan nem hangosak, nem tudom, mennyien vannak, de előszertettel toborozzák tagjaikat a legfelső társadalmi osztályokból, és hogy ilyen kinevezés csak a tengelyhatalmak győzelme esetén életképes, mert köztudott, hogy Ottó főherceg* Roosevelttel pártfogoltja.

212 Lásd még: ADSS, Vol. 8. n. 486. p. 659. (Maglione Cassulo bukaresti nunciushoz, az erdélyi nem árja gyermekek érdekében).

213 A jelentést 1942. szeptember 2-án archiválták. A gyűjtőborítón kézírással: „Fontos. Megmutatni a Szentatyának.” lásd: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 104, f. 8. - A jelentés érkezésének nyugtázása szeptember 23-i dátummal ment, vö.: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 104, f. 9.

Arról is beszámoltak nekem, hogy a kormánypárt jelenlegi vezetője, Lukács tárca nélküli miniszter,²¹⁴ aki protestáns, érdekeli a dolog iránt. De a kormányzó Öföméltósága Kállay miniszterelnökre bízna a kérdés megvizsgálását, tőle függ, hogy a tervet a parlament elé terjesztik-e vagy sem. A miniszterelnök ezzel nagyon kényes helyzetben találna magát, a hivatalába kerülhet a dolog, ahogyan Bárdossy miniszterelnökkel történt valami hasonló ügy miatt.

Ha ezt a terv a képviselőház elé kerül, biztosra lehet venni a jóváhagyását részben a kormánypártban uralkodó fegyelem miatt, részben a kormányzó Öföméltóságára való tekintettel, ha tudják, hogy olyasmit tesznek, ami örömet szerez neki és vigasztalja mély fájalmában.

A jövő majd eldönti, hogy valósággá válik-e mindaz, amit mondtam, vagy eltűnik egy szappanbuborékban. Mindenesetre jónak láttam nyomban tájékoztatni Eminenciádat a dologról. Így Róma is tudni fogja, mihez tartsa majd magát, ha Kállay miniszterelnök küszöbön álló októberi látogatása alkalmával közvetlenül vagy közvetve megpendítené ezt a húrt. Tudom, hogy a kormányzó Öföméltóságát érdekli az Apostoli Szentszék várható magatartása az ügyben, és nincsenek kétségei afelől, hogy az Apostoli Szentszék csupán katolikus szempontból fogja mérlegelni a kérdést.

Ha a főkegyúri jog pillanatnyilag fölfüggesztett ügye szóba kerülne, és nyilván így lesz, az Apostoli Szentszék bizonyosan megtalálja a módját, hogy megértesse, nem kell illúziókat táplálni ennek a jognak a feltámasztásával kapcsolatban, legalábbis nem a régi formájában, amely oly súlyos teher volt az egyház nyakán.²¹⁵

80

KÁROLYI GYULA GRÓF HALÁLA

Angelo Rotta apostoli nuncius 7961/42 (645) sz. jelentése

Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz²¹⁶

Budapest, 1942. szeptember 5.

SS „AE” ikt.: 7175/42

Eredeti, gépelt, aláírt

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 104, ff. 3rv

Távíratilag tájékoztattam Eminenciádat²¹⁷ a halálos szerencsétlenségről, amely ifj. Károlyi Gyula grófot,²¹⁸ a kormányzó Öföméltósága vejét érte. 1940 óta volt Horthy Paulette özvegye; a Horthy-család nagyon szerette, és mostanában elterjedt az a hír, hogy esélyes a kormányzóhelyettesi székre vagy a régenstanácsi tagságra, ha jóváhagyásra került volna a kis Horthy István királyi kinevezésének terve.

214 Lukács Béla, tárca nélküli „hadigondozási” miniszter.

215 Lap szélén piros ceruzával megjegyzés: jól kicéduláznai.

216 A jelentés érkezésének nyugtázása szeptember 23-i dátummal ment, vö.: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 104, f. 9.

217 A táviratot kötetünkben nem közöljük. – Ifj. Károlyi Gyula gróf, Horthy Miklós kormányzó veje, a Magyar Aero Szövetség elnöke, 1942. szeptember 2-án egy gyakorló repülés alkalmával oktatójával Ráckeve mellett a Dunába zuhant. Lásd: *Új Nemzedék* 1942. szeptember 3.

218 Károlyi Gyula gróf 1942. szeptember 2-án Érd térségében gyakorlórepülés közben vesztette életét.

A szerencsétlenségről néhány perccel a megtörténte után értesültem, amikor éppen Kállay miniszterelnöknél vártam kihallgatásra. A miniszterelnök a történetek erős hatása alatt állt, azért is, mert nem tudta, hogyan közölje a hírt a kormányzó Őfőméltóságával, akit ezzel súlyos csapás ér.

Tekintettel az oly tragikusan fájdalmas körülményekre, valamint a Szentatya és a kormányzó szívélyes kapcsolatára, bátorkodtam ajánlani, hogy Őszentsége küldjön táviratot a kormányzónak, ami nagy vigasztalás lenne a számára, jöllehet az eseményt nem szándékozták hivatalosan kezelni, és nem is tették.

Az eddig végzett kutatás során nem találták meg a Dunában sem a gépet, sem a két holttestet. Rendkívül sajnálatos eset, természetesen, amely még bonyolultabbá és kényesebbé teszi Horthy kormányzó esetleges utódlásának kérdését.

81

BELPOLITIKAI KÉRDÉSEK

Gennaro Verolino uditore ideiglenes ügyvivő 8043/42 (N. Pr. 658) sz. jelentése

Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz

Budapest, 1942. szeptember 26.

SS „AE” ikt.: 7454/42

Eredeti, gépelt, aláírt

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 110, ff. 120rv, 122rv

1. Mint Eminenciádat már tájékoztatták, Magyarország kormányzóhelyettesének, Horthy István úrnak a halála után a kormányzó Őfőméltósága javasolni akarta, hogy nevezzék ki királynak az elhunyt kormányzóhelyettes fiát, azaz a gyermek Horthy Istvánt. De váratlanul letett erről a gondolatról. A lemondásban talán annak a nagy levertségnek is szerepe van, amely erőt vett a kormányzón és hitvesén az újabb szerencsétlenség után, és annak a gyanúnak is, hogy léteznek rosszindulatú, rejtett erők, amelyek mindig készek megakadályozni a tervei megvalósítását.

Itteni körökben ugyanis elég elterjedt vélemény, hogy a repülőbalesetet, amelyben Károlyi gróf, a kormányzó veje életét veszítette néhány nappal István fia halála után, szabotázsakció okozta. A kormányzó elgondolása szerint Károlyi grófra várt volna a kis uralkodó fölötti gyámság és az állam kormányzása is, amíg a gyermek kiskorú.

Halála után Őfőméltósága először arra gondolt, hogy ő maga elvállalja ezeket a feladatokat. De később, mint már mondtam, elvetett minden gondolatot, attól tartva, hogy veszélybe sodorhatná a gyermek életét.

Az említett gyanú általában a hungaristákra és Imrédy híveire (amolyan magyar fasisztákra vagy nációkra) terelődik, és ezzel kapcsolatban emlékezetes, hogy amikor tavaly a kormányzóhelyettes megválasztásáról volt szó, ezek mindent megtettek Horthy István sikerének megakadályozása érdekében és azért, hogy Habsburg Albert főherceget válasszák meg vagy, második jelöltként, a volt kormányfőt, Imrédyt.

Ami az előbbit illeti, nem árt emlékeztetni arra, hogy Magyarországon nagyon rossz híre van erkölcsi magatartása és két házassága miatt, amelyeket alacsony társadalmi rangú és erkölcsileg még alacsonyabb rendű személyekkel kötött.

Ami a második jelöltet illeti, az ő esete valóban egyedülálló. Azelőtt jó katolikus volt, és jó munkát végzett az Actio Catholica-ban is. És még ma is nehéz volna valami kevésbé igazhíthő dolgot találni a nézeteiben vagy azt mondani rá, hogy nem gyakorló katolikus. Mégis minden erejével egy olyan mozgalom vezetésére vállalkozott, amely Magyarországon nem kevés aggodalmat kelt.

2. – Volt egy részleges kormányválság, amely tegnap megoldódott a hadügyminiszter leváltásával. Bartha Károly úr, aki kb. négy éve vezette ezt a tárcát, beadta a lemondását, és Nagy Vilmos tábornokot nevezték ki a helyére.

Milyen okai voltak ennek a válságnak? Különböző hírek keringenek, és jobban tájékozott körökben is eltérnek a vélemények. Egyesek a vezérkari főnökkel, Szombathelyi vezérezredessel – főleg technikai természetű okokból – fennálló véleménykülönbségeknek tulajdonítják Bartha úr eltávolítását. Mások ellenben azt mondják, hogy Bartha úr, akit egy bizonyos katonai csoport támogat, amely nagy erővel és hatalommal rendelkezik az országban és a szélsőséges körökben (hungaristák és Imrédy hívei között), kísérletet tett Kállay úr kifűrésére a miniszterelnöki székéből, hogy a szélsőségeseknek jobban kedvező személyt, nevezetesen Lukács urat ültesse a helyére, aki ugyan a kormánypárt vezetője, de azzal nem nagyon szimpatizál, bármilyen furcsa is. Kállay úrnak, akit a kormányzó támogat, állítólag sikerült elhárítania az ütést, átment támadásba, és kérte a hadügyminiszter lemondását.

Lehetséges, hogy a két ok egyidejűleg hatott.

Eddig még nem volt módomban megbízható információkat szerezni az új miniszterről.

82

TÖRVÉNY AZ ELHUNYT KORMÁNYZÓHELYETTES EMLÉKÉRE

Gennaro Verolino udítore ideiglenes ügyvivő 8122/42 (N. Pr. 672) sz. jelentése

Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz

Budapest, 1942. október 17.

SS „AE” ikt.: 8976/42

Eredeti, gépelt, aláírt

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 110, ff. 116-117

Amint múlt szeptember 26-i, 8043/42. sz. jelentésemben²¹⁹ közöltem Eminenciáddal, a kormányzó Ófőméltósága letett arról a gondolatról, hogy királlyá neveztesse ki az unokáját, Horthy Istvánt. Az ott említett okon kívül ebben nagy szerepe volt a kormányfőtől kapott tájékoztatásnak, akire a terv megvizsgálását bízta. Kállay úr, bár kerülte, hogy nyíltan ellenezze a tervet, nagyon ügyesen felsorakoztatta a terv célszerűtlenségének bizonyítására alkalmas összes érvet és az esetleges kellemetlenségeket, különös nyomatékkal a korábbi történelmi esetekre, amelyekből kitűnik, hogy a régensnek alárendelt gyermekek uralkodása mindig szerencsétlen volt és a legsúlyosabb visszaélésekre adott alkalmat.

²¹⁹ Lásd az előző dokumentumot.

Így a kormányzó arra szorítkozott, hogy a parlamenttel javasoltasson egy törvénytervezetet, amelyneknek célja a néhai kormányzóhelyettes tisztelete és a nemzet haláljának megőrkítése a nemzetnek tett szolgálataiért.

Sokaknak azonban aránytalannak tűnt a nagy tiszteletadás, mert Horthy István csak rövid ideig volt kormányzóhelyettes, és így keveset vagy semmit sem tett. A törvény ellenben azt is elrendeli, az ünnepélyes elismerő nyilatkozatokon kívül, hogy minden olyan emlékműre véssék föl a nevét, amelyet a mostani háború hőseinek vagy halottainak tiszteletére fognak emelni bárhol az országban; továbbá, a fővárosban emeljenek egy emlékművet a repülésnek Horthy Istvánnal mint mintapilótával, a repülőakadémia²²⁰ viselje az ő nevét, így a haza szolgálatára kiválogatott fiatalok új kollégiuma szintén, továbbá, hogy minden fiúleszarmazottját, kezdve a gyermek Istvánnal, főméltóságú címmel ruházza fel stb.²²¹

Ebből sokan arra következtetnek, hogy a kormányzó csak elhalasztotta eredeti tervének megvalósítását, és nyugodtabb időkre vár, amikor elkerülhetők lesznek a pillanatnyilag fenyegető kellemetlenségek. Rámutatnak a törvénynek azokra a részleteire, ahol – emlékeztetve arra, hogy a nemzet a kormányzónak is halálával tartozik – kifejeződik a bizalom abban, „...hogy a Horthy nemzetségnek a vitéz nagybányai Horthy Miklós Kormányzó Úrtól az Istenben boldogult Horthy István kormányzóhelyettes úron át leszarmazó, a nemzet haláljától és szeretetétől övezett ágában – ha Isten is úgy akarja – mindig lesznek nagy nemzeti feladatok vállalására és viselésére az elődökhöz méltó férfiak...”, és az országgyűlés elrendeli, hogy az István nevet viselő gyermeke „olyan gondoskodásban és neveltetésben részesíttessék, hogy a nemzetnek hű és jeles fia lehessen”.

Akárhogy is, mindazok, akiknek nem tetszett a kis István királyi kinevezésének gondolata – és ez a túlnyomó többség –, most örvendenek, hogy megúszták a veszélyt, és ők is jobb időkre várnak. Világos azonban – és itt senki nem táplál illúziókat –, hogy a magyar királykérdést, mint annyi mást, az fogja megoldani, aki győz ebben az óriási konfliktusban.

Akárhogy is, mindazok, akiknek nem tetszett a kis István királyi kinevezésének gondolata – és ez a túlnyomó többség –, most örvendenek, hogy megúszták a veszélyt, és ők is jobb időkre várnak. Világos azonban – és itt senki nem táplál illúziókat –, hogy a magyar királykérdést, mint annyi mást, az fogja megoldani, aki győz ebben az óriási konfliktusban.

220 „A m. kir. Horthy Miklós honvéd repülőakadémia ... ezentúl vitéz nagybányai Horthy István nevét viselje.”

221 1942. évi XX. törvénycikk a hősi halált halt vitéz nagybányai Horthy István kormányzóhelyettes úr emlékének és a nemzet haláljának megőrkítéséről.

83

KÁLLAY MINISZTERELNÖKNÉL

Angelo Rotta apostoli nuncius 8260/42 (686) sz. jelentése

Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz

Budapest, 1942. november 21.

SS „AE” ikt.: 8302/42

Eredeti, gépelt, aláírt

ASRS AA.EE.SS. Romania, pos. 157, ff. 30r[v]-31rv

Megjelent in: ADSS, Vol. 8. n. 545. p. 716.

A f. hó 14-i, 8231/42. sz. II. jelentésemben²²² foglaltaknak megfelelően tegnap kihallgatáson fogadott Kállay miniszterelnök. Udvariassági látogatás volt Budapestre történő visszatérésem után, és kihasználtam az alkalmat, hogy érintsek néhány témát, amelyeknek a jelenlegi körülmények között nagyobb aktualitása van [...].²²³

Mivel egy magas beosztású, kitért zsidó azt állította nekem, hogy nyomás nehezedik a magyar kormányra, mert rá akarják venni, hogy még szigorúbb intézkedéseket vezessen be a zsidók ellen, tegye kötelezővé megkülönböztető jelzés viselését a ruhájukon és szervezzen deportálásokat, továbbá, mivel engem arra is megkért, hogy hívjam fel erre a Szentszék figyelmét, nos, szóba hoztam ezt a témát. A leghatározottabb ígéretet kaptam, hogy a magyar kormány soha nem fog ilyen intézkedéseket hozni, amelyek annyira ellentétesek az emberi és keresztényi érülettel.

Ezek voltak a beszélgetés fő témái. Szóba került a háború és az ország állapota is. Kiemelte, hogy a belső helyzetet viszonylagos béke és nyugalom jellemzi. Úgy gondolja, hogy a háborúnak egyhamar nem lesz vége, sajnos. Kifejezte azt a reményét, hogy a Szentatya az Ő nagy bölcsességével és diplomáciai készségével hatásosan hozzájárulhat egy olyan békekötés előkészítéséhez és meggyorsításához, amely valóban békét teremt.

222 Kötetünkben nem közöljük.

223 Kihagyott részletek: Magyarország nem tud ez évben gabonát szállítani Vatikánnak, továbbá feszültségek Románia és Magyarország között.

1943

84

**ANGELO ROTTA APOSTOLI NUNCIUS 743 IKT. SZ. HÁROMÉVI
JELENTÉSE LUIGI MAGLIONE BÍBOROS ÁLLAMTITKÁRNAK²²⁴**

Budapest, 1943. február 25.

SS „AE” ikt.: 8685/43

Eredeti, gépelt, aláírt

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 117. ff. 2-18v

1942. június 3-i, 40607. sz. nagyra becsült utasítása²²⁵ értelmében kötelességemnek tartottam elkészíteni az alábbi jelentést Magyarország politikai és egyházi viszonyairól az elmúlt három évben. Először szólok néhány szót a politikai történeésekről, majd áttérek a vallást közvetlenebbül érintő hírekre.

Nem veszem sorra részletesen az eseményeket, inkább egy átfogó képet nyújtok, és tesztek egy sor olyan észrevételt, amelyek a jelenlegi tényeken és az előzményeiken alapulnak.

I. POLITIKAI ESEMÉNYEK

1) Nemzetközi politika

1. A *világháború* nagy horderejű eseményei, amelyek minden nép életét meghatározták és meghatározzák, Magyarországon is éreztetik politikai hatásukat, bár formálisan az ország csak 1941-ben lépett hadba, először Jugoszlávia ellen – áprilisban –, majd később – június-júliusban – Oroszország ellen. Politikai kapcsolatai Németországgal és Olaszországgal, földrajzi helyzete, csatlakozása az antikomintern paktumhoz, majd a háromhatalmi egyezményhez – mindez már (többé-kevésbé átértzett) rokonszenvre hangolta a tengelyhatalmak iránt. Ez azonban nem gátolta meg Magyarországot abban, hogy eleinte, 1939 végén és a 40-es évek elején ide menekülő, több ezer lengyel polgár és katona segítségére legyen, akiknek megkönnyítette a külföldre távozását is, főleg Franciaországba és Palesztínába. Később, az események nyomása alatt ez a – mondjuk így – szíves bánásmód természetesen megszűnt, bár Magyarország továbbra is korrekt magatartást tanúsított a lengyel menekültek iránt, annyira, hogy soha nem adta át őket a németeknek.

A Szentszék bőkezűen segélyezte az itt elhelyezett lengyeleket, és – mint más alkalommal már utaltam rá – a nunciatúra gondoskodott az adományok önálló felhasználásáról olyan speciális célokra, mint – az első időkben – menhely létrehozása megannyi veszélynek kitétt, elveszett lányok számára, a lengyel egyetemi hallgatók rendszeres és

²²⁴ Első megjelenés: SOMORJAI Ádám OSB: *Angelo Rotta budapesti apostoli nuncius levéltárából*, i. m.

²²⁵ Kötetünkben nem közöljük. Tekintettel arra, hogy korábbi háromévi jelentést nem találtunk, arra gondolhatunk, hogy ezzel a dátummal kezdődött az a gyakorlat, ami mindmáig tart, hogy a nunciások három-évente átfogó beszámolót küldenek a Vatikáni Államtitkárságnak.

ellenőrzött támogatása, segélyek elosztása a nélkülöző papok között, nem elhanyagolva – természetesen – a legrászorultabb menekültek és főleg a betegek segítségét.

2. Magyarország számára az volt a legfontosabb esemény, hogy további *területeket szerzett vissza*; először Csehszlovákia engedte át a magyar Felvidék egy részét 1938 novemberében, amit – az említett állam összeomlásakor – Kárpátalja visszacsatolása követte. Az 1940. augusztus 30-i második bécsi döntés értelmében az ország területe tovább gyarapodott Erdély egy részével, majd 1941-ben – Jugoszlávia szétesése után – Baranya-Bácska régiójával és a Muraköz területével is. Így Magyarország lakossága a trianoni szerződés szerinti nyolc vagy kilencmillióról mára kb. 14,5 millióra nőtt.²²⁶

De mint ismeretes, Erdély afféle Erisz almája a két ország számára; a magyar–román kapcsolatok, amelyek soha nem voltak jók, most rendkívül feszültek, úgyhogy az egyetlen háború, amely népszerű volna Magyarországon, Románia ellen irányulna.

Magyarország kapcsolatai nem nagyon szívélyesek a most létrejött szomszédos államokkal sem: Horvátországgal azért nem, mert egy régiót, amelyre az jogot formál, Magyarországhoz csatoltak, és Szlovákiával sem, amelyet Magyarország szívesen annektálna, míg a szlovákok egyáltalán nem vágnak erre.

Tehát Magyarországnak, minden eshetőségre készen, nagyon kell vigyáznia a hadserégére, és nem szabad túl sokat kockáztatnia az Oroszország elleni háborúban sem, hogy mindig szárazon tarthassa a puskaport.

2) Belpolitika

Az ország belpolitikai életét *rendbontások nem zavarták meg*; a visszaszerzett területek elfoglalása során természetesen előfordultak erőszakos cselekmények és véres összeütközések is. A hullámok most egy kissé lenyugodtak, de csak az idő múlásától lehet remélni, hogy a különböző nemzetiségek megbékélnek, és csakis akkor, ha a háború kimenetele lehetővé tesz majd egy bizonyos stabilitást nyújtó rendezést.

1. 1940 elején Magyarországon megélenkült a *nemzetiszocialista mozgalom* a leginkább feltüzelt elemek körében. E mozgalom legmarkánsabb és legnyugtalanítóbb megnyilvánulása az országgyűlési választások eredménye volt abban az évben, amikor magas volt a tagjai közül megválasztottak és a kapott szavazatok száma.²²⁷ De aztán pangás állt be, és a szélsőséges csoportok különböző frakcióiban bizonyos lemorzsolódás is bekövetkezett. A hadiállapot, amely határozottan féken tartotta a politikai megnyilvánulásokat és a sajtót, egyöntetű stílust kölcsönzött a politikai és társadalmi életnek, ezért csak hamu alatt lehet forró a parázs, és bizonyosan izzik is, de egyelőre sehol sem látni felvillanó tüzet.

Imrédy miniszterelnök²²⁸ bukását éppen az a harc idézte elő, amely *politikai és társadalmi téren* folyik a – kellenél is nagyobb mértékben – reformista és a konzervatív

226 Az 1938–1941 között négy lépcsőben megvalósult terület-visszacsatolások következtében Magyarország lakossága 9,3 millióról 14,6 millióra növekedett. Az 1941. évi népszámlálás adatai szerint a lakosság 55%-a római katolikus vallású volt, míg a reformátusok 19, a görögkatolikusok 10 százalékot képviseltek.

227 Az 1939. májusi képviselőházi választásokon az egységfrontot képező szélsőjobboldal a lehetséges 260 mandátumból 49-et nyert el, és ezzel jelentősen megerősödött.

228 Imrédy Béla (1891–1946): pénzügyi szakember, politikus, pénzügyminiszter, 1938–1939-ben Magyarország miniszterelnöke.

irányzatok között. Imrédy, aki hajlamos némi túlzásra, vezetője lett egy frakciócsoportnak (az ún. magyar feltámadás pártjának),²²⁹ amely szemben áll a kormánnyal, és sok érintkezési pontot mutat a nemzetiszocializmussal, bár keresztény alapokon kíván maradni. A miniszterelnöki székben gróf Teleki Pál követte őt, aki kiegyensúlyozottabb ember és inkább konzervatív beállítottságú. Gróf Csáky külügyminiszter halála 1941-ben – aki jó katolikus volt, de a szemére hányták nagyravágyó céljait és még nagyravágyóbb törekvéseit –, majd áprilisban Teleki gróf tragikus halála folytán – akinek az öngyilkosságával kapcsolatban nem hallottam komoly kétségekről – került a miniszterelnöki székbe Bárdossy úr de 1942-ben át kellett adnia a helyét Kállay úrnak, mert kegyvesztett lett a kormányzó Őfőméltóságánál,²³⁰ mivel nem tudta vagy nem akarta jóváhagyni a kormányzóhelyettesi intézményről szóló, sokak számára kellemetlen törvényben²³¹ az *ex jure*²³² utódlási jogot. Most Kállay van hatalmon. Megfontolt ember, jól tud beszélni, és egy kicsit mindenkinek meg akar felelni, de nem tudom, képes lesz-e kivívni az általános megbecsülést és rokonszenvet.

Ismeretesek az események, amelyek a *kormányzóhelyettesi intézményről* szóló törvény körül zajlottak; ezt a törvényt Őfőméltósága támogatta és akarta, ennek alapján emelték István nevű fiát erre a méltóságra, ami szintén az ő kívánsága volt. Mai hír, hogy Horthy István váratlanul meghalt, ahogy Őfőméltósága veje, gróf Károlyi szintén: ez két olyan esemény, amely rendkívül fájdalmasan érintette a kormányzót és nemes lelkű hitvesét.

A gyakorlati következmény az, hogy egyelőre senkit nem neveznek ki kormányzóhelyettesnek (úgy tűnik azonban, hogy már készítik elő a terepet a másik fiú, Horthy Miklós kinevezése érdekében), és készül egy, az elhunyt István feleségének és fiának²³³ kedvező törvény, amelyre – a megfogalmazásából és a kísérő indoklásból ítélve – az ember azt mondaná, hogy a Horthy család piedesztálra helyezésének csendes előjátéka, és a kicsi István személyében talán egy jövőbeli magyar nemzeti király útját egyengeti. Majd meglátjuk, annál is inkább, mert a gyermek alig múlt két éves, és a kinevezése – ha felmerülne – bajosan találna egyöntetű fogadtatásra a magyarok között.

2. E három év alatt a *nagybirtokok eltörlésének* kérdését nem hangsúlyozták annyira, halkan beszéltek róla, mert nem akarják megbolygatni a termelés rendjét ezekben az oly válságos időkben; csak a zsidók birtokait sajtótították ki, olcsó értékpapírokkal kártalanítva a tulajdonosokat, amelyek azonban nem értékesíthetők.

Ami a *zsidókérdést* illeti, a dolog abban tetőzött, legalábbis pillanatnyilag, hogy általánosan korlátozzák a tevékenységüket, de a kormány nem szándékozik további intézkedéseket tenni, úgymint gettók létesítése, megkülönböztető jel kötelező viselése stb.²³⁴

229 Helyesen: Magyar Megújulás Pártja.

230 Vitéz nagybányai Horthy Miklósnál.

231 Az 1942. évi II. tc. a kormányzóhelyettesről.

232 *Ex jure* (lat.) = jog szerint.

233 Horthy István kormányzóhelyettes felesége: Edelsheim-Gyulai Ilona (1918–2013), fia: ifj. Horthy István (1941–).

234 A magyarországi zsidóságot az ország német megszállását követően, Sztójay Döme miniszterelnöksége idején, 1944. március végétől kötelezték a hatágú sárga csillag viselésére, majd létrehozták a gettókat és elkezdték a zsidók tömeges deportálását a megsemmisítő táborokba.

Ahogy már utaltam rá, Magyarország *általános viszonyai* a hadiállapothoz képest ki-elégítőnek mondhatók: az országban nyugalom van, de a háború természetesen érzékenyen érinti a nemzetgazdaságot; annak ellenére, hogy túlnyomórészt agrárjellegű országról van szó, az élelmiszerellátás egyre nagyobb nehézségeiről is lehet hallani, fognak az árucikkek és szédítő magasságokba szöknek az árak. A jegyrendszer már itt is általános, és legutóbb 160 grammra csökkentették a napi kenyéradagot.

II. EGYHÁZI VISZONYOK

1) Főpapság

A) A püspöki karról általában

1. A területnövekedéssel együtt megnőtt az ordináriusok száma is. Most összesen 19 egyházmegye van, ebből 14 latin rítusú, köztük három érsekség és öt keleti, bizánci rítusú. Ez utóbbiak közül három román, egy rutén, egy magyar nyelvű. Azután van egy *nullius* apátság (Pannonhalma), egy latin rítusú apostoli kormányzóság a Bácska számára, egy rutén nyelvű apostoli kormányzóság (Miskolc) az eperjesi egyházmegye hívei számára, egy örmény apostoli kormányzóság, egy másik rutén apostoli kormányzóság a Bácskában a kőrösi egyházmegye hívei számára és más kisebb csoportok, amelyeket a legközelebbi püspök kormányoz.

Van még egy tábori püspök, öt segédpüspök és három lemondott püspök.

2. Minden szék be van töltve, kivéve a latinok nagyváradi székét, amely a szatmári püspök (egri érsekség) apostoli kormányzósága alatt áll, és hozzátehetjük még Kalocsát is, mert Mons. Glattfelder²³⁵ aki most emelkedett a kalocsai székbe, egészségi okok miatt benyújtotta a lemondását még mielőtt elfoglalta volna a helyét.

Ami a *nagyváradi* egyházmegyét illeti, többfelől felhívják a figyelmemet, hogy az egyház érdekében azonnal ki kell nevezni oda valakit. Különösen Mons. Scheffler,* a jelenlegi apostoli kormányzó szorgalmazza ezt, mondván, hogy az egyházmegyéje (a szatmári) már így is teljesen leköti, a nagyváradi egyházmegyének pedig nagy szüksége van egy saját főpásztorra.

3. A magyar *püspöki karról röviden* a következőket lehet mondani: összességében jó, egyesekből talán hiányzik a lelkiyatyi lelkület, mert olyan környezetben nőttek föl. Ezért az újabb kinevezések során olyan embereket igyekeztek választani, akik jobban átérzik a papsággal és a néppel való folyamatosabb és közvetlenebb kapcsolat szükségességét, amint azt főleg a legutóbbi kinevezéseknél tették Mons. Apor (Győr), Mons. Scheffler (Szatmár) és Mons. Pétery* (Vác) esetében, akik mindhárman éppen ebben a három évben lettek püspökök.

Összességében a püspökök szellemisége is jó, és dicséretesen dolgoznak. Gyenge pont azonban a *tábori püspök*, Mons. Hász István, aki jó ember, de nem elég aktív, nem

235 Glattfelder Gyula 1942-től kalocsai érsek.

eléggé erélyes és tekintélyes, ezt pedig nagyon megsínyli a katonák lelki ellátása – amire, különösen most, oly nagy szükség volna – és a tábori káplánok fegyelme is.

4. Az *esztergomi érsek* egyben az ország primása is. Ha jogilag nincs is jól definiálva ennek a méltóságnak a hatásköre,²³⁶ a gyakorlatban nagy tekintélyt biztosít viselőjének a kormány előtt mind a polgárjogi törvényekben, mind pedig a püspöki kar tagjainak és a híveknek a gondolkodásában és gyakorlatában. Ő a katolikus egyház hivatalos képviselője, és ő adja meg a hangot püspöktársainak minden fellépéshez, amelyek nem kifejezetten helyi jellegűek.

Ha Serédi bíboros Őeminenciája, bár bővelkedik kitűnő adottságokban, jobban tartaná a kapcsolatot a politikai élet vezető köreivel, de a papsággal és a néppel is – ennek érdekében nagyon hasznos volna, ha gyakrabban járna és tartózkodna Budapesten –, nem kétséges, hogy jótékony befolyása nagyobb lehetne, ami hasznos volna az egyház számára Magyarországon, és hatásosabban ellensúlyozhatná az ún. protestáns püspökök működését, akik mindent elkövetnek, hogy növeljék a protestánsok befolyását a közhivatalokban is.

A kormányzó Őfőméltóságával – több okból – normális, de nem túlságosan szívélyes kapcsolatban van. Mindkét félnek vannak fenntartásai, ami meggátolja, hogy a bíboros úr Őeminenciája befolyásolja a kormányzót – pedig nagyon hasznos volna –, akinek valóban nagy hatalma van a magyar politikai élet irányításában.

Az egyházat érintő nagy kérdésekben Serédi bíboros Őeminenciája soha nem mulasztotta el felemelni a maga tekintélyes szavát a katolikus elvek védelmében, sem a szószéken, sem a felsőházban. Ez különösen így volt a zsidókérdés kapcsán, amikor kifejezetten a kormány ellen foglalt állást, síkra szállva mind a törvények alapelve, vagyis a faji megkülönböztetés ellen, mint pedig a bennük foglalt igazságtalan és kegyetlen rendelkezések ellen, főleg ami a házasságot illeti. Sajnos, néhány felsőházi tag gyengesége, papokat is ideértve, akik nem óhajtottak részt venni az ülésen és a szavazáson, megakadályozta, hogy a bíboros ellenállása elérje a kívánt célt.²³⁷

B) Román rítusú püspökök

1. Kényes pont a *bizánci-román rítusú püspökök magatartása*. Mint Eminenciád tudja, három ilyen egyházmegye van: közülük kettőt, a keletiek nagyváradi egyházmegyéjét és a kolozsvári egyházmegyéjét a kormány hivatalosan elismerte, de a másikat, a máramarosit még nem. Az első kettő ordináriusai jogosultak a felsőházi tagságra, nem így

²³⁶ Rendkívül fontos megállapítás, a nuncius azonban valószínűleg nem a közjogi, hanem az egész (nemzetekfeletti) katolikus egyházra kiterjedő általános kánonjogi hatáskörre gondolt. E kitétel alapján arra is gondolhatunk, hogy az aktuális magyar hercegprímás személyisége döntő lehetett a hatáskör megélésében az adott viszonyok között.

²³⁷ Az első zsidótörvény megszavazásakor Serédi nem volt jelen, mert a Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszusra érkező VIP személyiségeket kellett fogadja. Vonalvezetése egyesítette a katolikus egyház felfogását és jogász szemléletét. Lásd Csíky Balázs: *Serédi Jusztinián, Magyarország hercegprímása*. Szerkesztette, lektorálta és sajtó alá rendezte Tóth Krisztina (Monumenta Hungariae Historica. Dissertationes. Redigit Pál Fodor – Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések) (Collectanea Studiorum et Textuum, Classis I, vol. 3) MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet – MTA-PPKE Fraknói Vilmos Római Történelmi Kutatócsoport, Budapest 2018. 381skk.

a harmadik. Eminenciád azt is tudja, hogy Mons. Frențiu, a nagyváradi püspök, akivel szemben a magyar kormány nagyon ellenséges az ismert, magyarellenes megnyilvánulásokban tanúsított meggondolatlan magatartása miatt, régen elhagyta Magyarországot és most Romániában él, ahol a balázsfalvi egyházmegye apostoli kormányzója, miközben az egyházmegyeje legnagyobb része – amely Magyarországon van – a kolozsvári püspök, Mons. Hossu kormányzóságára van bízva. Azután van egy segédpüspök Nagyváradon, Mons. Suciu,* aki általános helynök, és ugyanabból az okból, mint Mons. Frențiu, nem áll szentség hírében a magyar kormánynál.

Míg Mons. Stojka ungvári püspök teljesen beilleszkedett a magyar életbe, miután egyházmegyeje visszatért Magyarországhoz, és politikai magatartásával nem okoz és neki sem okoznak kellemetlenségeket, ugyanezt nem lehet elmondani a román püspökökről, akik bizonyos tartózkodást tanúsítanak a polgári hatóságokkal és a bíboros primással szemben is. Lélektanilag ez részben érthető: száz százalékig románok, nem vesztették el a reményt, hogy a dolgok visszatérnek a régi kerékvágásba, miközben a magyarok és a románok között az ottani régióknak a visszafoglalása miatt megnövekedett feszültség – ideértve az elkövetett túlkapások problémáit – Magyarországnak nyilván nem kedvező lelkiállapotot teremtett. Mons. Hossu jobban tud ügyeskedni, Mons. Rusu* merevebb; akárhogy is van, a dolgok a legjobban haladnak, és remélni lehet, hogy a kérdéses régiók végleges politikai rendezése majd tisztázza a helyzetet.

2. A románság vallási téren sem szeret kapcsolatban lenni más nemzetiségek katolikusaival. Az Actio Catholica-ban,²³⁸ az „Unio Cleri”²³⁹ nevű szervezetben és a hitterjesztésben is teljes autonómiát akarnak, ellentétben a keleti, a rutén és a magyar rítusú katolikusokkal, akik csatlakoztak az Actio Catholica-hoz és más, már meglévő, általános jellegű mozgalmakhoz.

Ugyhogya a román rítusú püspökök nehezen szánták rá magukat, hogy részt vegyenek az egész ország püspöki karának konferenciáin, és nem akarják elismerni a bíboros primás bármely típusú fennhatóságát. Ezzel kapcsolatban azt hiszem – ha a jogi kérdést nem is érintem –, hogy mindenképpen a javukra válna bizonyos tiszteletet tanúsítani a bíboros primás iránt, mert bizvást fordulhatnának hozzá sok felmerülő problémával, és komoly pártfogójuk volna a kormánynál.

Végül az, hogy a bizánci-román rítusú püspökök és a katolikusok távol maradnak az általános jellegű, nyilvános, katolikus rendezvényektől, elhomályosítja katolikus mivoltukat, a protestánsok és a kormány nem érzékeli őket olyan jól, ami rombolja is a katolikus egyház tekintélyét.

C) Püspöki kinevezések

A püspökök kinevezését a Gasparri bíboros Őeminenciája, Őszentsége akkori államtitkára és Magyarország korabeli szentszéki követe által 1927-ben kötött „*Modus*

238 Katolikus Akció, XI. Piusz pápa (1922–1939) buzdítására hozták létre azzal a céllal, hogy a világi híveket bevonják az egyház életébe és munkájába. Magyarországon a püspöki kar alapította 1932-ben.

239 Teljes nevén „Unio Apostolica Cleri” - A „Papság Apostoli Egysége”, a papok és diakónusok összefogására és segítségére alakult Franciaországban 1862-ben. Ünnepeyes pápai jóváhagyást nyert 1921-ben. Magyarországon az Actio Catholica keretében működött.

procedendi”²⁴⁰ szabályozza. A kormányzati körök ezt kissé kelletlenül túrik, és változtatlanul a teljes körű kegyúri jog az eszményük. Ezért igyekeznek más jelentőséget tulajdonítani az említett megállapodásnak, mint amilyen az valójában, és nehezen nyelik le, ha a Szentszék, a jogát gyakorolva, olyan püspököt nevez ki, aki nem szerepel a kormány által jelölt személyek között.

A kormány úgy véli, hogy a Szentszék a kinevezések során túlságosan elhanyagolja a tisztán magyar származású személyeket, és nagyon gyakran német vagy szláv származásúakat választ; mintha a Szentszéknek, egy gyanakvó nacionalizmusra való tekintettel, magyar állampolgárok közül kellene választani valakit, akit kevésbé tart alkalmasnak egy nagy felelősséggel járó posztra. De ebben a kérdésben, a lehetséges határokon belül, nem lehet teljesen figyelmen kívül hagyni a kormány érzékenységét.

Mert a püspöki kinevezések felelősségét a nunciatúrára szokták háritani, és azért is, mert – amint ez kötelessége – közbenjár a román püspökök érdekében, amikor problémáik vannak a kormánnyal; a nunciatúrára bizonyos körök kevesebb jóindulattal tekintenek, és magyarelles politikával vádolják!

2) Papság

1. A papok között – akik viszonylag nincsenek túl sokan, inkább kevesen – vannak ilyenek is, olyanok is, mint általában mindenütt; vannak természetesen kitűnő, jámbor és buzgó papok, de nem hiányoznak azok sem, akik „*quaerunt potius quae sua sunt quam Jesu Christi*”.²⁴¹ Amennyire nagyjából meg lehet ítélni, az erkölcsök elég jók; vannak ugyan botrányok, de itt nem kerülnek a nyilvánosság elé, ami korlátozza végzetes hatásukat. Sajnos, néhány hitehagyás előfordult a viszonylag fiatal papok között is, akik annak idején (non) „*propter Jesum, sed propter esum*”²⁴² azokban a magyar gazdaság számára rendkívül nehéz időkben léptek be a szemináriumba, amikor papnak lenni a becsületlen kenyér biztosítását jelentette, amelyhez bajosan juthattak volna más módon.

És aki így kilép az egyházi rendből, az protestáns lesz – ez a legnagyobb szerencsétlenség –, hogy polgári házasságot köthessen, amit katolikus papként nem tehetne meg. Most azért, hogy a zsidók ki vannak zárva sok foglalkozásból, Magyarország területe pedig megnőtt, a magyar emberek előtt számos álláslehetőség nyílik az iparban, a kereskedelemben és a közhivatalokban egyaránt, ezért a szent ügyek szolgálata²⁴³ – fentről lefelé nézve – már nem annyira vonzó, mint korábban lehetett néhány fiatalember számára.

240 Rotta a „*modus vivendi*” szó mintájára alkothatta a „*modus procedendi*” szót, ugyanakkor az „*intesa semplice*”-t, az „egyszerű megegyezés”-t érti alatta. Míg a *modus vivendi* a konkordátum egyik alacsonyabb formája és mindkét fél konszenszusán alapul, az egyszerű megegyezés egyoldalú, amelyet egyik fél sem parafált. Lásd JOHAN ICKX: A Pápai Államtitkárság Második Szekciójának Történeti Levéltárában őrzött dokumentumok jelentősége a magyar egyháztörténetírás számára. In: *Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolatai 1920–2015*. Szerk. FEJÉRDY András. Budapest–Róma 2015. 53–59. (Faksimile is.) Lásd még: SOMORJAI Ádám OSB: *A „modus vivendi” kérdése a Vatikán egyházpolitikájában. XII. Piusz pápa, Mindszenty József és a magyar jezsuiták 1945–1948*, in: *Valóság* LXIV (2021) 9. szám, 71–81.

241 „Inkább a sajátjukat keresik, mint Jézus Krisztusét” (latin).

242 Azaz nem annyira Jézus kedvéért, hanem az anyagi jólétért (latin).

243 Az olaszban: „*via del Santuario*”.

Részben ezért, részben az egyre jobban terjedő erkölcstelenség és a valóban keresztény családok számának csökkenése miatt, de azért is, mert bizonyos mértékű pánikot kelt az üldöztetés, amelynek a papok ki vannak téve a bolsevikok és a németek részéről egyaránt, tény, hogy sok szülő lebeszéli a fiát a szemináriumról. És tényleg észrevehetően csökken a szemináriumba jelentkezők száma, ahogy a szerzetesrendek novíciátusaiban is, ami félelemmel tölti el a püspököket és a rendi elöljárókat még akkor is, ha így talán biztosabbak lehetnek a jelöltek elhivatottságában.

2. A papjelöltek számának csökkenése (annak ellenére, hogy a növendékek könnyítésekkel találkozhatnak a szemináriumi neveltetés során) egyre világosabbá teszi, hogy *kis-szemináriumok létesítésére* van szükség mint hivatásképzőkre. Néhány egyházmegyében vannak már ilyenek, ha nem is olyan tiszta és jellegzetes formában, mint Olaszországban. Például a reverenda viselete nem szokás, és ott, ahol a szeminárium székhelye van, a növendékek általában úgy járnak a szerzetesek által fenntartott középiskolák alsó- és felsőosztályaiba, mint a többi tanuló.

Az új püspököknek elsősorban azt bátorodom ajánlani, hogy atyai érzéssel viseljenek a papok és a nép iránt, és fordítsanak nagy gondot a szemináriumra, amely az egyházmegye és a magyarországi egyház reménysége.

Amennyire tudom, a szemináriumokat jól vezetik, és a püspökök nagyon odafigyelnek arra, hogy jól működjenek. A Szemináriumok Szent Kongregációja²⁴⁴ néhány éve elrendelt egy apostoli vizitációt a magyar szemináriumokban, amely – azt hiszem – kielégítő eredménnyel zárult. A szemináriumok megfelelő működése a püspökök figyelmén kívül nagymértékben függ a vizitátorok munkájától, akiket a Szent Kongregáció tartósan megbízott ezzel a feladattal.

Az egyházmegyék szemináriumain kívül ott van a budapesti *Központi Szeminárium*, ahová különböző magyarországi egyházmegyékből érkeznek a növendékek (beleértve a keleti rítusú egyházmegyéket, ami nevelési szempontból problémás a szüzességi fogadalomra vonatkozó ellentétes álláspont miatt), és a budapesti királyi egyetem teológiai karára járnak.

Ami ezt a kart illeti, Istennek hála, jó szellem uralkodik ott mind a tanárok erkölcsi és papi magatartására, mind pedig a helyes tanításokra nézve.

3) Szerzetesrendek

1. A szerzetesrendek közül különösen a premonstreiek, a bencések, a ciszterciek és a piaristák (kegyesrendiek) érdemelnek említést, mert mint tanító rendeknek nagy a befolyásuk, de azért is, mert nagy birtokaik vannak.

Mint Eminenciád tudja, ezekben a rendekben – és nem csak ezekben – meglazult az *egyházi fegyelem* a régóta meghonosodott szabálytalanságok miatt, úgyhogy a klauzú-

244 A Szemináriumok és Tanulmányi Intézetek Kongregációja (Ma: Tanulmányi Intézetek Katolikus Nevelési Kongregációja) a Római Kúria egyik dikasztériuma, feladata a katolikus egyházi iskolák, így: egyetemek, hittudományi karok és szemináriumok elsősorban hittani felügyelete.

ra²⁴⁵ ténylegesen nem létezett, és mivel minden szerzetes megtakarított egy kis pénzt, mert havi fix fizetést kaptak, nagyon kényelmes életet engedhettek meg maguknak, ezért sokan közülük inkább szerzetesnek öltözött, többé-kevésbé derék világi emberek voltak, mintsem szerzetesek. Így aztán az egyén és a közösség lelki élete is nagyon el lett hanyagolva.

Tizenöt évvel ezelőtt apostoli vizitációra került sor, amely nem volt hatástalan, ha nem is fogadták nagy örömmel.²⁴⁶ Most jelentős javulás tapasztalható, bármennyire is elleneztek és ellenzik még most is a [szerzetesi] reform gondolatát, különösen az idősebbek. A klauzúra most érvényben van, a közösségi életet és a misézést – ahol lehetséges – újra gyakorolják, és a saját pénzt illetően is korlátozásokat vezettek be.

De azért az apátokat és a tartományi elöljárókat jól kell kiválasztani, akiket megfelelő szellem vezérel; mert bajok lesznek, ha nem éberen és kitartoan ragaszkodnak a reform gondolatához! A természet lefelé húz, és csak egy erős reagálástól lehet remélni folyamatos és tartós javulást. A jelenlegi apátok és tartományfőnökök jó szándékú, derék emberek, ha egyik-másikból hiányzik is a kellő erély. Soha nem lehet eléggé hangsúlyozni a szerzetesi közösségek generálisainak,²⁴⁷ hogy tekintélyükkel támogassák azokat, akik Magyarországon magasabb pozíciót töltenek be a vonatkozó intézményekben.

2. Ami a *tanítást* illeti, ezek a rendek valóban méltók az egyházra, ahogy – bár korlátozottabb mértékben – más, tanító rendek vagy kongregációk is, mint a jezsuiták, a szaléziánusok, a ferencesek stb., mert az iskoláikat, amelyek ugyanolyan nyilvánosak, mint az állami iskolák, nagyon tisztelik, rendkívül sokan látogatják, és mindig ragyogó eredményeket érnek el.

A diákok gondos erkölcsi és vallási nevelést is kapnak; remélni lehet, hogy a novíciusok és a fiatal atyák egyre komolyabb és lelkileg egyre elmélyültebb képzésének jó hatása megmutatkozik majd abban, hogy később nagyobb buzgalommal végzik a gondjaikra bízott tanulók lelki nevelését.

Szükség esetén ragaszkodni kellene ahhoz, hogy a *szerzetesek filozófiai és teológiai képzésére* komoly gondot fordítsanak, és még az egyetem látogatása előtt, ha ez némi nehézséggel is jár, vagy terhet jelent a rend számára. Így jobban meg lehetne bizonyosodni arról, hogy a jelölt valóban elhivatott, és védettebb lenne az egyetemi környezet veszélyeivel szemben. Az sem fordulna elő egykönnyen, hogy az egyetemi tanulmányok végeztével a fiatal szerzetesek elhagyják a rendet és – Isten ne adja – az egyházi pályát is.

Más szerzetesrendekről nincs semmi különös mondanivalóm. A jezsuiták, a domonkosok, a karmeliták, a lazaristák és a verbiták buzgón és eredményesen végzik a szolgál-

245 A latin „clausura”, zárt tér a kolostorokban a külvilág elől elzárt része. Ennek betartása a következő jegyzetben hozott irodalmi tételben a pápai vizitáció egyik fontos vizsgálati pontja.

246 A kérdésre lásd SOMORJAI Á.: *Visitatio apostolica institutorum Vitae consecratae in Hungaria, 1927-1935. – A magyarországi szerzetesrendek apostoli vizitációja, Pannonhalma 2008.* (Rendtörténeti Füzetek 13.) <http://mek.oszk.hu/15400/15496/> (Utolsó letöltés ideje: 2022. április) – A nunciusok szerepére az apostoli vizitációban Uő: Cesare Orsenigo és Angelo Rotta apostoli nunciusok szerepe a magyarországi szerzetesrendek apostoli vizitációjában 1927–1935. In: *Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolatai 1920–2015.* Szerk. FEJÉRDY András. Budapest–Róma, 2015, 211–226.

247 Ennek a résznek a címzettje a római Szerzetesi Kongregáció, amely közvetlen kapcsolatot tart fenn a többnyire Rómában székelő generálisokkal.

latukat. Összességében a ferencesek is jól működnek. Csak a minoriták hagynak némi kívánnivalót maguk után.

Nagyon sok női szerzetesrend és kongregáció van, amelyek tevékeny életet folytatnak, kivéve a karmelita nővéreket. A szerzetesi fegyelem nagyszerű. A fiatal lányok nevelése és oktatása rendkívül fontos része a tevékenységüknek, és az iskoláikba nagyon sokan járnak. Ez a küldetésük fő területe, de nem az egyetlen. Sok energiát fordítanak a kórházi betegek látogatására, az árvák gyámolítására és más szociális tevékenységekre, ami lelki szempontból nagyon hasznos.

Az egész világon ismert és elterjedt kongregációkon kívül, mint az Irgalmas Nővérek, akik itt nagyon sokan vannak, a Sacre Coeur nővérek, a Sion nővérek, az Angolkisasszonyok, Ferences Mária missziós nővérek stb., vannak helyi jellegű, életerős és ígéretes, virágzó kongregációk is, amelyeknek a többségét a közelmúltban alapították.

4) Fontosabb egyházipolitikai kérdések

Az egyházat érintő általános jellegű kérdések közül említést érdemelnek azok, amelyek a fiatalság nevelésére, a házassági törvényekre és a nagybirtokra vonatkoznak.

1. Mint ismeretes, a *fiatalok oktatásával és nevelésével* foglalkozó magyar törvények összességükben jók és keresztény szellemben fogantak. A hittan kötelező tantárgy, és ezt tiszteletben tartják az állami és az önkormányzati iskolák is.

A felekezeti iskolákat az állam elismeri, bár az állami bürokrácia egy kicsit bonyolultabbá teszi az életüket, mindenesetre virágznak, és jó eredményeik vannak.

Mint bizonyos mértékig mindenütt, Magyarországon is megfigyelhető – főleg egyes szélsőséges irányzatoknál –, hogy a fiatalok képzését igyekeznek az államnak fenntartott feladatként felfogni, ezért a püspökök, élükön a bíboros primás Őeminenciájával, határozottan felléptek e felfogás ellen és annak érdekében, hogy a *leventeképzőkben* (állami ifjúsági szervezetekben) ne hanyagolják el a vallásoktatást. Megfelelő biztosítékokat kaptak, és voltak jó eredmények is. Soha nem lehet persze elég ébernek lenni. Sikerült elérni, hogy a cserkészlet intézményét ne szüntessék meg, hanem párhuzamosan működhessen és fejlődhessen, és azt is, hogy a mozgalom teljesen külön kezelje a lányokat a nemüknek megfelelő célkitűzésekkel.

2. Ami ellenben igazán sajnálatos, az a *házassági törvények*.²⁴⁸ szöges ellentétben állnak a keresztény szellemmel, amelyre Magyarország oly büszke. Ismeretes, hogy ezek a törvények – amelyek 1894-ben születtek az akkor uralkodó liberalizmus jegyében – kötelezővé teszik a *polgári házasságkötést*, jogilag csak ezt ismerik el, és súlyos szankciók terhe mellett kötelező elsőbbséget élvez az egyházi házasságkötéssel szemben. Azután ott van a *válás*. Szóval a család teljes elvilágiasításáról van szó.

248 Utalás az 1894. évi XXXI. törvénycikkre, amely 1895. októberétől hatályos módon rendezte a polgári házasságot, amellyel a felekezeti házasságjogi előírások polgárjogi érvényüket veszítették.

Az utóbbi években elindult egy mozgalom a család védelme érdekében,²⁴⁹ és a kormány is igyekszik megnehezíteni a válás engedélyezését, látván a szomorú következményeit. De nem mer a baj gyökeréhez nyúlni. A jó katolikusok mozgolódnak, élükön a bíboros prímással és a püspöki karral, hogy a házassági törvényeket módosítsák, de a protestánsok nem támogatják ezt a mozgalmat a kívánatos értelemben. És ami még fájalmasabb, hogy a válási törvény eltörlését célzó reform ellenállásba ütközne bizonyos magas rangú katolikusoknál is (beleértve néhány minisztert), akik elkövették ezt a szentségtörést.

A protestánsok a maguk részéről támogatnak ugyan egy reformot, de annak a törvénynek az eltörlése érdekében, amely lehetővé teszi, és társadalmi jelentőséget kölcsönöz az ún. „reverzálisoknak,” vagyis a vegyes vallású házastársak kezességének arra nézve, hogy minden gyermeküket az egyik fél vallásában fogják nevelni.²⁵⁰ Mivel a „reverzálisok” a legtöbb esetben a katolikus vallást részesítik előnyben, a protestánsok, akik ebben a híveik számának csökkenését látják, egyszerűen vissza akarnak térni az 1868. évi törvényhez, amely szerint a vegyes házasságból született gyermekek a nemük szerint követik a szülők vallását.

A protestánsok a közelmúltban a képviselőházban is felvetették a kérdést, és az ún. protestáns püspökök is tárgyalták a hívekhez intézett beszédeikben. De a kormány legutóbb megtiltotta a sajtónak, hogy foglalkozzon ezekkel a kérdésekkel, mert nem akarja, hogy a belső békét olyan témákkal zavarják meg, amelyek – természetesen – megoszthatnák a lelkeket. Ugyanezt válaszolta a kultuszminiszter is,²⁵¹ akihez kérdést intéztek a parlamentben ezzel kapcsolatban.

Az egyházjogi törvények, és lehet mondani, a józan ész ellen is elkövetett legutóbbi sértés a magyarok és a zsidó származásúak közötti házasság *megtiltása faji okokból*,²⁵² akkor is, ha az utóbbiak áttértek a keresztény vallásra.

3. A *nagybirtok kérdése* nyilvánvalóan közelről érinti az egyházat. Mint máskor már más alkalmakkal elmondtam, a püspöki menzák, a szerzetesrendek, a káptalanok nagy birtokokkal rendelkeznek, amelyeket súlyos kiadások is terhelnek.

A püspöki menzák²⁵³ igazgatása gyakran kívánnivalót hagy maga után. A szerzetesrendek általában jobban kezelik a birtokaikat, mivel egy nagyobb egységet alkotnak, a címük nem változik, és azért is, mert haláleset alkalmával – a püspöki menzáktól eltérően – nem esnek átruházási eljárás alá, amely rendkívül költséges, és az új püspöknek gyakran adósságba kell keverednie, hogy az alaptőke működéséhez nélkülözhetetlen fedezetet biztosíthassa.

249 Utalás az Országos Nép- és Családvédelmi Alapra (ONCSA), amely 1940–1944 között támogatta a nagycsaládok falusi nincsteleneit.

250 A reverzális a házastársak írásos megegyezése a születendő gyermekek vallásáról vegyes házasság esetén. A római katolikus egyházjog előírása, amely a nem katolikus féltől megkívánja, hogy összes gyermekét a katolikus vallásban fogja neveltetni.

251 1942–1944 között Szinyei Merse Jenő (1888–1957) volt a vallás- és közoktatásügyi miniszter.

252 Utalás a harmadik zsidótörvényre: 1941. évi XV. törvénycikk, amely kiegészíti és módosítja a fent említett 1894:XXXI. törvénycikket és korlátozza a zsidók házasságkötését, egyben definiálja, kit számít a törvény előtt zsidónak.

253 Mensa (latin): asztal. Az egyházi birtoknak az a része, amely a „püspök (megyéspüspök, érsek, hercegprímás) asztalának” ellátását van hivatva szolgálni.

Mint már utaltam rá, a nagybirtokok felparcellázásáról most hallgatnak, hogy a háborús időszakban ne okozzanak zavarokat a termelésben, annál is inkább, mert arra a célra súlyos összegek kellenének, amelyekkel a kormány most nem rendelkezik, lévén lekötve a háborúban. Utána majd ismét aktuális lesz ez a kérdés, és megoldást kell rá találni.

Nem a menzák és a káptalanok²⁵⁴ birtokait fogják elsőnek felosztani, amelyek a kegyúri jog értelmében a kultuszminisztérium magas pártfogása alatt állnak, de rájuk is sor kerülni. Az a fontos, hogy a nagybirtokok felosztásakor vegyék figyelembe a rájuk nehezedő terheket. A legjobb megoldás az volna, amit a bíboros primás Őeminenciája már felvázolt, és azt a kultuszminisztérium új vezetője legutóbb valamennyire magáévá tette a vonatkozó költségvetés vitájában; arról van szó, hogy azoknak a szereplőknek, akik most részesülnek az érintett földek hasznából, a felosztáskor annyi rész földet jelöljenek ki, amennyi arányos azzal a jövedelemmel, amelyre joguk volt.

De hát, aki megéli, majd meglátja,²⁵⁵ hogyan oldják meg ezt a kérdést. Ugyanis nehéz, hogy azt ne mondjam, lehetetlen felmérni, hogyan gondolkodnak majd az emberek a háború után, amikor tapasztalatból tudják, hogy akkor is a szélsőséges eszmék kerekednek felül, ha azok a legkevésbé megfontoltak és észszerűek.²⁵⁶

5) Hívek

1. A *katolikus szellem* összességében elég jól tartja magát a hívek körében, bár a protestánsokkal és a zsidókkal való érintkezés és most a háborús időszak olyan tényezők, amelyeknek kedvezőtlen hatása van, főleg erkölcsi téren. Ugyanis a protestánsok esetében nem találunk ragaszkodást az erkölcsi elvekhez, és a zsidóknál, akiknek eddig oly nagy befolyásuk volt, elég veszélyes az erkölcstelenség; ezen kívül a háború is túl sok bomlasztó hatással jár, mint mindenütt, meggyengülnek a családi kötelékek, mert a hosszú távollét a szülői háztól vagy a házastárstól nagyon ártalmas annak is, aki elmegy, és annak is, aki marad.

Magyarországon az irodalom és a színház nagy része sérti a jó erkölcsöt, ami hozzájárul ahhoz, hogy egyre jobban gyengül az erkölcsi érzék, elsősorban a műveltebb rétegekben. A mozirol nem is beszélve, amely szintén érzeteti romboló hatását.

Ezáltal sajnos a család szilárd alapjai is erősen megrendültek, ami súlyos veszélyt jelent a nemzetre nézve is. A születések számának csökkenése, ami nagyon jól érzékelhető a protestánsoknál, már a katolikusoknál is megmutatkozik, még a falvakban is; általában a görögkatolikusok a legtermékenyebbek, talán azért, mert túlnyomórészt szegény falusi emberek.

2. Mivel Magyarországon a vallás fontos tényezője a közéletnek is, nagyon helyesen, és az iskolát szerencsére nem világiasították el, a közvélemény természetesnek találja, ha valaki nyilvánosan is gyakorolja a vallását, ezért itt kevésbé érzik ezt személyes ügynek,

254 Menzák és káptalanok: a püspöki menzák (lásd fentebb), tehát birtokok és a káptalani birtokok között világos megkülönböztetést tesz.

255 „Chi vivrà, vedrà” – olasz szólás.

256 A háború befejezését követően az ideiglenes nemzeti kormány 1945. március 17-én megjelent 600/1945. számú földreformrendelete következtében a katolikus egyház 862 ezer holdnyi birtokából 765 ezer holdat vettek igénybe, mindenféle kompenzáció nélkül.

mint másutt, és a vallási elem soha nem szokott hiányozni a nagy polgári és katonai szertartásokon sem.

Csak – mondjuk így – bizonyos vallási zűrzavar jelent nagy veszélyt, például a zászlók megáldása alkalmával először a katolikus pap, utána a protestáns lelkész végez szertartást ugyanazon a helyen. A bíboros primás Öminenciája nem mulasztott el tiltakozni ez ellen az eljárás ellen, és megtiltotta a közreműködést a katolikus papoknak, aminek voltak jó gyakorlati eredményei.

Sok esetben azonban kérdéses, hogy a külső fórumokon megjelentített vallásosság valódi vallásos lelkületet tükröz-e; ezt bizonyítja az életben követett erkölcsi gyakorlat, amely nincs mindig összhangban a katolikus elvek elméleti megvallásával, amint ez kitűnik abból, hogy a magukat katolikusnak valló emberek is viszonylag könnyen elválnak.

A válasz súlyos társadalmi probléma, fokozza ezt az évente több ezret számláló vegyes házasságok gyakorisága is, amelyek könnyen vezetnek vallási közömbösséghez: egyik vallás olyan, mint a másik, hiszen ugyanazt az Istent imádjuk, és ugyanazt a Krisztust ismerjük el. Bizonyos emberek számára ennyi az egész vallás.

Ki kell azonban emelni, hogy mostanában, Istennek hála, különösen a Szent Szív tisztelete talált széles körű és mély visszhangra a nép körében. Minden hónap első péntekjén valamennyi plébánián közösen áldozó csoportok vannak, amelyekben férfiak is részt vesznek, méghozzá szép számmal.

3. Az *Actio Catholica*-nak is jelentős befolyása van a tömegekre. Itt nem úgy fogják fel ezt a mozgalmat, mint Olaszországban, ahol az egyetlen célja az, hogy a világi embereket apostolkodásra és intenzív belső életre nevelje; itt az *Actio Catholica* működési területe szélesebb, társadalmi természetű és közérdekű tevékenységeket ölel fel, különösen a mindkét nemet befogadó ifjúsági szervezetben. De nem hanyagolja el tagjai lelki képzését sem, aminek egyik bizonyítéka, hogy erősen biztatja az embereket a különböző társadalmi rétegek számára tartott zárt lelkigyakorlatokra, amelyekre, Istennek hála, nagyon sokan járnak, és rendkívül ígéretes eredményei vannak.

Egyébként az *Actio Catholica* működéséről több jelentést is küldtek Rómába, amelyekből látható, milyen alapokon áll, hogyan fejlődik és milyen eredményeket ért el. A mozgalom távol tartja magát a politikai küzdelmektől, és a püspöki kar irányításával tevékenykedik.

4. A *katolikus sajtót* elég sokan olvassák, de még jobban kellene terjeszteni. Nem túlságosan harcias, ami nagyrészt azzal függ össze, hogy a kormány nem szereti a túl sok vitát, és a rendelkezésére álló hatalom birtokában, a békesség kedvéért akadályokat gördít, kedvezményeket vagy juttatásokat tagad meg azoktól az újságoktól és folyóiratoktól, amelyek nyíltan síkra szállnának főleg a protestantizmus ellen. Ráadásul most az előzetes cenzúrával a kormány még szigorúbb ellenőrzést gyakorol a sajtó felett.

6) Protestantizmus

1. Magyarország teljes lakosságának valamivel több mint 25%-a protestáns. Ténylegesen kb. 67%-a katolikus, mint a legutóbbi statisztikákból kitűnik; ha most figyelembe vesszük a jelentős számú zsidóságot és a sok görög szakadárt, látható, hogy a protestánsok százalékos aránya megfelel a valóságnak.

Nagy többségük kálvinista, utánuk következnek a lutheránusok, majd az unitáriusok vagy szociniánusok,²⁵⁷ akik csak Erdélyben kb. 50 000-en vannak.

Azt, hogy a protestánsok intenzív vallási életet éljenek, teljesen ki lehet zárni; de nagyon összetartanak, ha különböző szektákhoz is tartoznak, hogy támogassák és segítsék egymást a közéleti pozíciók megszerzésében és természetesen, amikor a katolikusokkal szembeni érvényesülésükről van szó.

A protestánsok között viszonylag sok a jómódú ember, arányukat nézve több mint a katolikusok között, ami hozzájárul a közéletben és a kereskedelembe betöltött szerepük és a tekintélyük növekedéséhez. Ez sok szegény katolikus számára kívánatosá teszi a velük kötendő házasságot, különösen vidéken, mert ezzel javítani tudnak anyagi helyzetükön. És ez is az egyik oka a vegyes házasságok jelentős számának.

Az, hogy a protestánsoknak sokkal nagyobb befolyásuk van a közéletben, a parlamentben és a minisztériumokban, mint amekkorának a számarányuk alapján lennie kellene, részben a fentieknek, részben annak a régi tradíciónak a következménye, amely a katolikusok beleegyezésével alakult ki, de némiképp hozzájárult a „vallási béke” mágiikus kifejezés is, amelyet a protestánsok oly ügyesen használtak ki a saját érdekükben, mindig áldozatnak és szelíd báránynak állítva be magukat, ahogyan az a tény is a presztízsüket növelte, hogy a kormányzó Őfőméltósága kálvinista. De nem új jelenségről van szó, ha most kissé nagyobb hangsúlyt is kaphat. Már a múltban mondogatták, hogy Magyarországon a katolikusoknak járnak a terhek, a protestánsoknak a tisztégek és a zsidóknak a pénz!²⁵⁸

2. Mint köztudott, a protestánsok nagyon erősek *Erdélyben*. A magyar fajú népesség túlnyomórészt protestáns abban a régióban, és csak a román görögkatolikusoknak köszönhető, hogy ott meglehetősen többségben vannak a katolikusok. De ismeretes, hogy ez a réteg most politikailag nem számít, úgyhogy a protestánsok, akik igazi magyaroknak tüntetik fel magukat, és ezért a protestantizmust mint az igazi magyar vallást jelenítik meg, már akkor elkezdték birtokba venni Erdélyt – a kormány és elsősorban a katonai hatóságok beleegyezése folytán is –, amikor az éppen csak visszatért Magyarországhoz.

Akkoriban sajnos egyetlen latin rítusú katolikus püspök sem volt az egész megszállt Erdélyben, mert a nagyváradi és a szatmári székek megüresedtek, a gyulafehérvári egyházmegye nagyobb részét pedig csak általános helynök igazgatta; így a protestánsok egy kevésbé védett területen találták magukat, és a megszálló kormányzat nem ütközött olyan magyar nemzetiségű és nagy tekintélyű egyházi személyiségek ellenállásába, mint a püspökök lehettek volna, akik felhívták volna a figyelmet a tényleges állapotok helyesebb megítélésére.

Tegyük hozzá a magyar fajú vagy teljesen elmagyarosodott székelyek²⁵⁹ kellemetlen ügyét, akik nem tűrik a román katolikus rítust, és nem vetik alá magukat a román nemzetiségű egyházi hatóságok kormányzásának. A székelyek szerettek volna vissza-

257 Az unitáriusok egyik elnevezése, a Krakóban működő olasz Lelio Sozzini (Laelius Socinus, 1525–1562) és unokaöccse, Fausto Sozzini (Faustus Socinus, 1539–1604) nevéből. Erdélybe Lengyelországból érkeztek (lengyel testvérek, lengyel ariánusok).

258 A nunciusi jelentésekben is élénken figyelemmel tartották a pápai követek, hogy a protestánsok áldozatkészsége hagyományosan nagyobb, egyben érdekérvényesítő képességük is. A zsidóság esetében elég, ha a gyárpar és az ún. szabad foglalkozások körüli korabeli vitákra gondolunk.

259 Értsd: székely görögkatolikusok.

térni a hajdúdorogi egyházmegyéhez, de ez akadályokba ütközött, amit a protestánsok kihasználtak, és így – sajnos – sok székely elhagyta a katolikus hitet. Miután az apostoli vizitátor, Mons. Ritter²⁶⁰ Őexcellenciája lefolytatta a vizsgálatot az érintett területen, a Szentszéknek nincs szüksége további információkra ezzel kapcsolatban. Most Eminenciád nagyra becsült utasításainak végrehajtása következik, amelyeket legutóbb közölt velem. Reméljük, sikerül gátat vetni a bajnak, és adja Isten, a hitehagyók szomorú helyzetén is segíteni valahogy!

3. A nunciatúra nem mulasztott el közbenjárni a kormánynál, hogy igyekezzék megakadályozni a protestánsok bármi módon történő támogatását és a helyi hatóságok által alkalmazott jogtalan erőszakot. De mivel nem a legfelső, hanem az alárendelt hatóságok hajtják végre ezeket az elítélendő cselekményeket, ha nincs pontosan dokumentálva, hogy kik és hol követték el, minden általános jellegű tiltakozás hiábavaló, mert a kormány tényeket követel az esetleges intézkedések megtételéhez. Mármost nagyon nehéz egy ilyen dokumentációt készíteni, mert akinek tudomása van a tényekről, az félelemből vagy egyéb okokból nem jelenti. Ezért az általános jellegű vádakra csupán általános jellegű ígéreteket sikerül kapni, amelyeknek többnyire nincs semmi következménye.

4. A protestánsok számának növekedése, ami éppen Erdély visszatérésével következett be Magyarországon, valamint a hazafias magyarság nimbusza, amellyel az erdélyi protestánsok annyira dicsekedtek, hozzájárult ahhoz, hogy magasabb körökben is megnőtt a presztízisük, ami nyilván nem válik a katolikus egyház javára.

*
* *
*

A Magyarországon töltött évek alatt kialakult véleményem szerint igyekeztem röviden összefoglaló képet adni a dolgok állásáról, ami az itteni egyházat illeti. Mindent egybevetve nincs baj; most a háborút követő ismeretlen korszak előtt állunk, amelyre nézve nem lehet jóslatokba bocsátkozni.

Adja Isten, hogy a háború katasztrófa nélkül érjen véget, és a hagyománytisztelő magyar szellem, egy bölcs és biztos kezű kormányzás megakadályozza, hogy az ország ismeretlen veszélyekbe sodródjon, és az új idők az áldozat és az apostolság szellemével felvértezett papokat találjanak fent és lent is, akik készek teljesíteni magas küldetésüket az emberek között.

260 Mons. Ritter vizitációjának aktái: ASRS AA.EE.SS. Ungheria Pos. 109.

85

**KÖZBENJÁRÁS KÉRÉSE AZ ÜLDÖZÖTT
SZLOVÁKIAI ZSIDÓK ÉRDEKÉBEN**

Angelo Rotta apostoli nuncius 8686/42 (744) sz. jelentése

Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz

Budapest, 1943. február 26.

SS „AE” ikt.: 1376/42

Eredeti, gépelt, aláírt

ASRS AA.EE.SS. Cecoslovacchia, pos. 175, ff. 583rv

Megjelent in: ADSS, Vol. 9. n. 65. pp. 141–142.

Több helyről is kérnek, hogy folyamadjak a Szentszék segítségéért a még Szlovákiában maradt több mint 20 ezer zsidó érdekében (akiknek kb. a fele meg van keresztelve).²⁶¹ A deportálást – mint mondják – a Szentszék közbenjárására elkerülték, most azonban ennek a szomorú sorsnak a veszélye fenyegeti őket, amely hosszú vértanúságot és halált jelent.

Szükség esetére csatolok egy emlékeztető feljegyzést,²⁶² amelyet a budapesti általános helynök adott át nekem a katolikus hitre áttért zsidók [védelmére alakult] Szent Kereszt Egyesület megbízásából.

Nagyon jól tudom, nem a Szentszék jóakarátán múlik, hogy segítsen azokon a szerencsétleneken, és nem kétséges, hogy már megtette az ügyben, ami lehetséges volt a számára. De nem tudtam nem elküldeni Eminenciádnak ezt az emlékeztetőt; azért is, hogy lássa az, akit foglalkoztat a sok boldogtalan ember sorsa, hogy a nunciatúra meghallja a Szentatya segítségéért könyörgő hangjukat, akinek jósága és valóban atyai szeretete a szenvedők iránt közismert.

Mons. Tardini megjegyzése:

2-3-43. Eae.

Felhívni Mons. Burzio figyelmét.²⁶³

261 Lásd a olasz szentszéki nagykövetség 1942. szeptember 26-án kelt jegyzékét a Vatikánhoz: ADSS, Vol. 8. n. 492, pp. 664sk.

262 Kötetünkben nem közöljük.

263 Lásd Maglione 1943. március 6-án instrukcióját Burzio bratislavai ideiglenes ügyvivőhöz, in: ADSS, Vol. 9. n. 81. p. 170. (hivatali példány).

86

POLITIKAI HÍREK

Angelo Rotta nuncius 8992/43 (N. Pr. 783) sz. jelentése

Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz

Budapest, 1943. május 7.

SS „AE” ikt.: 2902/43

Eredeti, gépelt, aláírt

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 110, ff. 102rv

Az utóbbi időben nem történt semmi különösebben említésre méltó politikai esemény.

A kormányfő Őexc. Őzsentségénél tett látogatásáról nyilván fölösleges beszámolnom. Kállay Őexc. Budapestre visszatérve nem mulasztotta el kifejezésre juttatni, hogy teljesen elégedett az igazán atyai fogadtatással, amelyben Őzsentsége részesítette.

Az elmúlt hetekben itt riasztó hírek keringenek: beszélték, hogy Németország katonailag megszállja Magyarországot, számos német csapat fog itt állomásozni, és az összes balkáni ország német katonai főparancsnokságának székhelyét Magyarországon rendezik be. Ahogy az gyakran történni szokott, a híreket eltúlozták, és ezt bizonyítják a valós tények. Semmi megszállás, jelentős német csapatok nem állomásoznak itt, csak átvonulnak – nem tudni, milyen létszámú – csapatok vasúton vagy hajón: valószínűleg meg akarják előzni a kellemetlen meglepetéseket lent, a Balkánon.

Az egyetlen említésre méltó belpolitikai esemény Magyarországon az volt, hogy határozatlan időre felfüggesztették a parlament üléseit, amely nem sokkal ezelőtt nyitotta ki a kapuit. A kormányzó Őfőméltósága által három nappal ezelőtt a kormány javaslatára kiadott felfüggesztési rendeletet Kállay miniszterelnök azzal indokolta, hogy a parlamenti ellenzéknek – különösen Imrédy pártjának – a javaslatai és kérdései arra utalnak, hogy az ellenzék nincs tudatában, milyen nehéz és kényes a jelen pillanat, ezzel pedig kellemetlenségeket okoz a kormánynak ezekben a nagyon nehéz időkben.

A dologhoz kommentárokat fűztek, de minden annyiban maradt, különösen azért, mert a cenzúra nem engedte volna, hogy túl sokat szimatoljanak az ügyben. Most az élet a szokott ritmusban megy tovább, várva az eseményeket, amelyek súlyosnak mutatkoznak, abban a reményben, hogy az orosz fronton elszenvedett jelentős veszteségek után Magyarország megmenekül a további bajjuktól.

87

POLITIKAI-VALLÁSI HELYZET

Angelo Rotta nuncius 9228/43 (N. Pr. 811) sz. jelentése

Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz

Budapest, 1943. július 2.

SS „AE” ikt.: 7774/43

Eredeti, gépelt, aláírt

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 110, ff. 53rv-54r

Miután a két ház határozatlan időre bezárt, Magyarország belpolitikai életében nem történt semmi különösen említésre méltó esemény.

Amióta a nagy magyar hadsereg visszavonult az orosz frontról, ahol súlyos anyagi és embervesztéseket szenvedett, a háborúskodás pillanatnyilag nem érezteti szomorú következményeit. Hónapok óta nem volt légiriadó, csak a jövővel kapcsolatos aggodalmak és a háború kemény gazdasági hatásai érződnek Magyarországon.

Azt lehetne mondani, hogy most a lehető legkevésbé veszélyes politikát akarják követni: nem nyilatkozni túl sokat, de azért hűnek maradni a tengelyhatalmak iránti elkötelezettséghez.

Gazdaságilag pedig rendkívüli módon megérik az emberek a megélhetés nehézségeit és a növekvő áruhiányt a vele járó áremelkedéssel együtt.

Tegnap jelentek meg az élet drágulásával kapcsolatos szabályok, ezeket néhány nappal ezelőtt előre bejelentettek két beszédben, amelyeket a kormányfő és a pénzügyminiszter tartott Szegeden. Jelentősen emelkedett a mezőgazdasági cikkek, a dohány, a só, a gyufa ára, a postai díjszabás stb. Nöttek az adók is, így a bérek és a nyugdíjak szintén, ami nem csupán az állam és a városháza, hanem valamennyi intézmény és magántársaság alkalmazottaira, minden munkásra vonatkozik.

Így akarják stabilizálni az árakat és a jövedelmeket. Hogy sikerül-e elérni a célt, a jövő majd eldönti: a szokásos bűvös körrel állunk szemben, amely, természetesen, a pénz leértékeléséhez vezet.

Közben, természetesen, én is emelni fogom a nunciátúra munkatársainak a fizetését, kivéve, persze, Mons. Uditorét, mert az nem rám tartozik.

Egyházi vonatkozásban meg kell említeni az új egri érsek, Mons. Czapik diadalmas beiktatását, akinek igazán szívélyes fogadtatásban volt része, és az alkalomra meg tudta találni a helyes és erőteljes szavakat, amelyek illenek a főegyházmegyei környezethez, ahol a protestánsok nagyon sokan vannak.

Mons. Grösz beiktatása a kalocsai székbe f. hó 11-én lesz.

Két kifejezetten vallási jellegű esemény megérdemli, hogy megemlítsen: Pécs és Budapest városok ünnepélyes felajánlása a Szentséges Szívnek az illetékes polgármesterek közreműködésével, két nagyszabású vallási rendezvényen.

88

MUNKASZOLGÁLATOS KERESÉSE

Salomon Lichtenstein bethleni főrabbi a vatikáni Tájékoztató Irodához

Bethlen (Erdély), [1943]

AAV, ASS, Uff. Int. Vat. 1750, prot. 00653060

Megjelent in: *Inter arma caritas*. II. i. m. 702.

Bátorkodom a legnagyobb tisztelettel a tekintetes Irodához fordulni azzal a kéréssel, hogy szíveskedjen megtudni, hol lehet a fiam. Az adatok a következők: a fiam neve Lichtenstein Jakab Hillel; született Segesváron (Sighisoara), Romániában; születése éve 1911; lakóhelye Bethlen, Magyarország, Erdély (Transilvania); atyja neve: Lichtenstein Salamon főrabbi; anyja neve Kohn Róza; katonai parancsnokság: Bethlen 77. sz.; beosztása: munkás; az orosz fronton szolgált; utolsó hír vétele: 1942. december hónapban. Híreket várva előre is köszönettel és a legnagyobb tisztelettel a tekintetes Iroda alázatos híve

Lichtenstein Salamon
bethleni főrabbi
Magyarország, Erdély

89

OLASZ KATONÁK MAGYARORSZÁG TERÜLETÉN

Angelo Rotta nuncius jelentése

Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz

Budapest, 1943. november 9.

AAV, ASS, Uff. Inf. Vat., 517, fasc. 10

Megjelent in: *Inter arma caritas*. II. i. m. 956.

Az ismert olaszországi események következtében Magyarországon most internált olasz katonák is vannak, kb. ezer fő. Különösen két csoportról van szó: az egyikbe azok a katonák tartoznak, akik Olaszországban töltött rendes szabadságuk után visszatértek Görögországba. A fegyverszünet meglepetésszerűen érte őket, miközben az őket szállító vonat Magyarországon haladt át, és ők ott maradtak. A másik csoport katonáinak sikerült megszökniük azokról a vonatokról, amelyeknek Németországba kellett volna vinniük őket dolgozni. Az első csoport emberei Dákán vannak, a többieket pedig különböző helységekbe osztották szét, miután egy rövid ideig a komáromi táborban voltak.

A magyar kormány megfelelően bánik minden internált katonával, és a királyi követség, különösen gr. Voli tábornok, katonai attasé segíti őket. Dákán egy ferences atya, aki elég jól beszél olaszul, minden vasárnap és egyéb ünnepeken misét mond az internáltaknak, rövid szentbeszédet is tart nekik. Ami a többieket illeti, reméljük, hogy intézkedni lehet, amint véglegesen elhelyezik őket.

Néhány nappal ezelőtt, a Szentatya kívánságát tolmácsolva, az Ő felséges nevében látogatást tettem az említett két táborban és mindkettőben szabadtéri misét celebráltam. Nem mulasztottam el néhány üdvözlő és vigasztaló szót mondani, valamint áldást osztani Őszentsége nevében, amit mély meghatottsággal fogadtak.

Érméket, szentképeket, néhány rózafüzért is kiosztottam, nagyon örültek neki. Bőséges adományt hagytam a két táborban és a komáromi kórházban, ahol kb. húsz olasz fekszik. Valamennyien nagyon hálásak voltak, és az „Éljen a Pápa” kiáltást visszhangozták.

Szeretnének üzeni a szeretteiknek, természetesen, és én felajánlottam a lehetőséget, hogy kiosztom a szokásos lapokat, amelyeket aztán megfelelően kitöltve visszaadtak, és egy másik jelentés kíséretében elküldöm Rómába, az Államtitkárság illetékes irodájának.

Mivel van lehetőség könyveket küldeni Olaszországból, most azon dolgozom, hogy az itteni szaléziek adjanak ki egy imakönyvet, amelyet aztán a Szentatya nevében oda lehet ajándékozni mindazoknak a fiataloknak, akik kétségtelenül nagyon fognak neki örülni, segíteni és sarkallni fogja őket arra, hogy őrizték és ápolják szívükben a vallásos szellemet hányatott életük szomorú és fájdalmas viszontagságai között.

90

OLASZ KATONAMENEKÜLTEK MAGYARORSZÁGON

Angelo Rotta apostoli nuncius 9868/43 (880) sz. jelentése

Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz

Budapest, 1943. november 13.

Eredeti, gépelt, aláírt

AAV, ASS, Uff. Inf. Vat., 517, fasc. 10

Megjelent in: *Inter arma caritas*. II. i. m. 956.

Megjelent még in: ADSS, Vol. 9. n. 424. p. 556.

Csatoltan küldöm a Magyarországra menekült sok olasz katona úrlapját azzal a kéressel, hogy az ottani nagyérdemű Tájékoztató Iroda szíveskedjen eljuttatni a rendeltetési helyre, amennyiben a körülmények megengedik.

Egyidejűleg küldök névsorokat²⁶⁴ számos olasz katona nevével, akik a Balkánról jöttek, de Magyarországon átutazóban a német hatóságok Németországba vezényelték őket. Egy magyar vasútállomáson egy derék helyi pap meg tudott közelíteni néhány vonatot, és az alkalmat kihasználva összeszedte sok katona nevét, akik szeretnék tudatni a családjukkal, hogy élnek, jól vannak, és hogy Németországba tartanak.

Úgy gondolom, valóban hasznos volna, ha a Tájékoztató Iroda kinyomtatna egy üzenetet nagyjából ezzel a szöveggel: „N. N. októberben, Magyarországon áthaladva és Németországba tartva, a budapesti nunciaturán keresztül üdvözlétét küldi és üzeni, hogy jól van.” Ha néhány esetben hiányzik a katona neve és csak cím van megadva, akkor az üzenetet el lehet küldeni azzal, hogy „egy hozzátartozójuk stb.”.

Erről a jelentésről küldök egy másolatot a „Tájékoztató Iroda” céljaira.²⁶⁵

264 Kötetünkben nem közöljük.

265 A jelentés érkezésének nyugtázása: Maglione Rottához 1943. november 26-án, lásd in: ADSS, Vol. 9. n. 440. p. 577.

91

A MAGYAR KÜLÜGYMINISZTER FELSŐHÁZI BESZÉDE

Angelo Rotta apostoli nuncius 9951/43 (N. Pr. 886) sz. jelentése

Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz

Budapest, 1943. november 27.

SS „AE” ikt.: 7774/43

Eredeti, gépelt, aláírt

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 110, f. 48

Sietek megküldeni Eminenciádnak Ghyczy Jenő magyar külügyminiszter Őexc. beszédének szövegét, amely tegnap hangzott el a felsőházban. Igazán rendkívüli dolgokat nem mondott. De a beszédből meg lehet ismerni a magyar külpolitikának a jelen pillanatban fő irányelveit.

1944

92

MUNKASZOLGÁLATOS KERESÉSE

Margherita Goth Rajna a Vatikáni Államtitkársághoz

Budapest, 1944. február 2.

AAV, ASS, Uff. Int. Vat. 1802, prot. 00729432

Megjelent in: *Inter arma caritas*. II. i. m. 703.

Uraim, tisztelettel fordulok Önökhöz azzal az alázatos kéréssel, hogy szíveskedjenek utána nézni az alábbi ügynek:

Férjem, dr. Rajna György ügyvéd, aki Németbolyban (Baranya megye, Magyarország) született 1906-ban, több mint egy éve eltűnt. Budapestről indult el egy munkásszázaddal 1942 novemberében (a hadsereghez beosztott „munkások” zsidók).

A férjemet 1943. január 27-én látták utoljára a társai egy kis orosz faluban, a neve Bogoszlovka. Azóta nem tudunk róla semmit.

Férjem neve: dr. Rajna György,

anyja neve: R-né szül. Müller Irma,

férjem munkásszázadának telephelye: Gödöllő, Budapest mellett.

Szíves válaszukat várom és előre is köszönöm. Teljes tisztelettel

signora dott. Giorgio Rajna

nata Margherita Goth, dottoressa

Budapest, V. Juhász Andor 17

93

SZLOVÁKIAI ZSIDÓK ELLENI INTÉZKEDÉSEK

Angelo Rotta apostoli nuncius 294/44 (922) sz. jelentése

Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz

Budapest, 1944. február 6.

SS „AE” ikt.: 1022/44

Eredeti, gépelt, aláírt

ASRS AA.EE.SS. Cecoslovacchia, pos. 175, f. 18r

Megjelent in: ADSS, Vol. 10. n. 38. pp. 111–113.

A Szent Kereszt Egyesület, amelyet a magyar püspöki kar alapított az ún. faji törvények által érintett katolikusok védelmére, a csatolt emlékeztetőt küldte nekem, miszerint a Szlovákiában élő zsidók ellen állítólag újabb megszorító intézkedéseket készítenek elő.

Elküldve Eminenciádnak az emlékeztetőt, az említett egyesület elnökének kívánságát teljesítem. Maradok alázattal.

Maglione bíboros megjegyzése:

Mons. Dell'Acqua,* van-e más teendő Mons. Burzio legutóbbi válasza után?²⁶⁶

94

NÉMET CSAPATOK VÁRATLAN BEHATOLÁSA

Angelo Rotta apostoli nuncius 182 sz. rejtjeltávirati jelentése

Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz

Budapest, 1944. március 20. Vétel március 25 [!].

SS „AE” ikt.: 1942/44

Gévelt másolat

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 110, f. 14

Horthy kormányzó és birodalmi kancellár tárgyalásai kudarcot vallottak. Német csapatok tegnap reggel váratlanul behatoltak Magyarországra, katonailag megszállták szinte minden ellenállás nélkül (?). Kormány lemondott, utódlás nehéz mert nemzetiszocializmussal szimpatizáló magyar politikusok is megtagadják új kormány alakítását. Néhány magyar személyiség, köztük ... miniszter letartóztatva. Itteni (?) olasz követség ügyvivője és Voli gróf katonai attasé deportálva. Németországból szökött foglyok helyzete rendkívül kritikus.

Helyzet súlyosságára tekintettel Apostoli Szentszék elgondolását (?) véltem tolmácsolni három új (püspök?) szentelését engedélyezve f. hó 25-én²⁶⁷ bullák érkezésére nem várva, hogy lehető leggyorsabban egyházmegyékben legyenek.

Rotta

266 A nuncius február 25-i dátummal kapott választ (melynek száma 208, SS „AE” ikt.: 1022/44) „Hivatkozva Excellenciád 922 sz. jelentésére: Tudomására hozom a következő információkat, amelyeket a pozsonyi apostoli nunciatura küldött a kérdéssel kapcsolatban: I) Bár a szlovákiai zsidók helyzete bizonytalan és fájdalmas, számlálásuk egyedül azért történt, hogy szembeszálljanak néhány meghatározott gyanúval; II) A köztársaság elnökének ígérete szerint a zsidókat nem fogják üldözni, csak internálni, vagy más állam területére távolítani. Maglione bíboros.” ADSS, Vol. 10. n. 38. p. 112. 4. jegyzet.

267 Hamvas Endre csanádi és Kovács Sándor szombathelyi megyéspüspök kinevezési bullája 1944. március 3-án kelt, Mindszenty József veszprémi megyéspüspöké március 5-én. A hivatalos közlönyben mindhárom dátum március 3. Rotta utólag is bizonytalan volt, ezért újfent információt kért Mindszentyről. Szentelésük Esztergomban volt, március 25-én. A szentelést Serédi Jusztinián bíboros hercegprímás, esztergomi érsek, Shvoy Lajos* székesfehérvári és Pétery József váci megyéspüspök végezte. Lásd: BALOGH Margit: *Mindszenty József (1892–1975)*. Budapest 2015. I. 323sk.

95

AZ ÚJ MAGYAR KORMÁNY ÉS A ZSIDÓK

Angelo Rotta apostoli nuncius 184 sz. rejtjeltávirati jelentése

Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz

Budapest, 1944. március 30. Vétel március 31.

SS „AE” ikt.: 2040/44

Gévelt másolat

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 110, ff. 12-13

Megjelent in: ADSS, Vol. 10. n. 125, pp. 196–197.

Hivatkozom 182. sz. táviratomra.²⁶⁸

Német nyomásra és felügyelet alatt új magyar kormány alakult. Kormányzót kormány jóváhagyására kényszerítették... mert németek fenyegették, hogy román, horvát és szlovák csapatokkal megszállják (?) az országot. Új miniszterek beállítottsága nacionalista, de keresztény háttérrel. Egyelőre talán nem (?) áll fenn zsidók üldözésének veszélye, de kemény (?) harc várható (?); sok embert bebörtönöztek.²⁶⁹ Még bizonytalan két olasz diplomata sorsa,²⁷⁰ akiket több kollégájuk tiltakozása ellenére deportáltak... Magyar kormány tehetetlennek tűnik azért is, mert hamis álláspontra helyezkedett, amikor régebben azt mondta németeknek, hogy inkább politikai menekülteknek tekinti őket. Volt miniszterelnök rejtőzködik; sok szocialista, több liberális és királpárti politikust letartóztattak, de magyar egyházi személyt eddig nem; feloszlott szocialista és kisgazdapárt; munkások szakszervezete kormány ellenőrzése alatt. Több külföldön lévő magyar diplomata lemondott, Budapest főpolgármestere²⁷¹ is. Sok embert behívtak katonai szolgálatra; közrend zavartalan.

268 Lásd az előző dokumentumot.

269 Vö. Cicognani washingtoni apostoli delegátus 1944. május 16-án kelt távirati jelentésével, amely megjelent in: ADSS, Vol. 10. n. 196, pp. 272–273.

270 De Ferrariis báró ideiglenes ügyvivő, és gróf Voli tábornok, katonai attasé és családja.

271 Homonnay Tivadar (1888–1964). Budapest főpolgármestere 1942–1944.

96

KÖZBENJÁRÁS KÉRÉSE A ZSIDÓK ÉRDEKÉBEN

Luigi Maglione bíboros államtitkár 222 sz. rejtjeltávirata

Angelo Rotta nunciushoz

Vatikán, 1944. április 5.

SS „AE” ikt.: 2710/44

Gévelt hivatali példány

Megjelent in: ADSS, Vol. 10. n. 133. p. 206.

Exc. berni apostoli nuncius²⁷² alábbiakat közli: „Itteni izraelita egyesületek kérik Szentszék sürgős közbenjárását bíboros primásnál és magyarországi apostoli nunciussnál hittestvéreik érdekében.”²⁷³

Excellenciád belátására bízom, milyen további lépéseket lehet és célszerű tenni az ügyben.²⁷⁴

97

KÖZBENJÁRÁS A ZSIDÓK ÉRDEKÉBEN

Angelo Rotta apostoli nuncius 185 sz. rejtjeltávirati jelentése

Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz

Budapest, 1944. április 7.

SS „AE” ikt.: 2711/44

Gévelt másolat

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 163

Megjelent in: ADSS, Vol. 10. n. 137. p. 209.

Megkaptam a 222. sz. táviratot.

Már közbenjártam magyar kormányánál Apostoli Szentszék nevében is zsidóellenes rendelet enyhítése végett. Apostoli nunciatúra fellépése csak... megkereszteltek számára ért el különleges módosítást. Tekintettel jelenlegi környezetre egyelőre nem látok alkalmasnak további lépéseket.²⁷⁵

272 Mons. Bernardini 1944. március 30-án kelt rejtjeltávirata, SS „AE” ikt.: 2669/44, lásd: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 164.

273 Itt a táviratban, bizonyára hibásan, „libanoni hittestvéreik” kifejezés áll. Valószínűleg a „loro” szó hibás olvasata a „Libanesi” a rejtjeltáviratban. [A ford.]

274 Lásd a következő dokumentumot.

275 Lásd a következő dokumentumot.

98

MAGYARORSZÁGI POLITIKAI HELYZET ÉS A ZSIDÓÜLDÖZÉS

Angelo Rotta apostoli nuncius 855/44 (946) sz. jelentése

Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz

Budapest, 1944. április 19.²⁷⁶

SS „AE” ikt.: 2615/44

hivatali példány, gépelt, aláírás bélyegzővel

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 110, ff. 4-7v

Megjelent in: ADSS, Vol. 10. n. 153. pp. 224–229.

Hasznosnak gondolom kiegészíteni azokat a híreket, amelyeket Eminenciádnak már elküldtem az előző két táviratomban a magyar közélet alakulásáról a legutóbbi események után.

Előre lehetett látni, hogy a politikai irányváltásnak be kell következnie. A szovjet csapatok egyre közeledő fenyegetése lehetetlenné tette Kállay kissé kertelő politikájának folytatását, és az új körülményekhez alkalmazkodni kellett volna, világos és határozott magatartást tanúsítva. Miután ez nem történt meg a kellő időben, erőszakos és radikális módon ment végbe, ami súlyos csapást mért a magyar állam szuverenitására.

Amint megalakult az új kormány, ez március 23-án, csütörtökön este történt, sürgős kihallgatást kértem a miniszterelnöktől, Sztójay Döme úrtól, aki egyben külügyminiszter is, hogy mint a diplomáciai testület dékánja beszéljek vele arról, milyen súlyosan sérti a nemzetközi jog szabályait az olasz királyi követség megszállása,²⁷⁷ báró Ferrarisi ügyvivő és gr. Voli tábornok, katonai attasé letartóztatása és deportálása, beleértve a tábornok feleségét és lányát. A deportáltakat – akiknek sorsában aztán a követség szinte minden tagja osztozott – kémkedéssel, illegális rádióadó használatával és azzal vádolták, hogy a kommunistákkal tárgyaltak.

Az új miniszterelnök (aki szerb származású,²⁷⁸ néhány évvel ezelőtt tért meg katolikusnak, és eddig Magyarország berlini követe volt) azonnal, március 24-én, pénteken délelőtt fogadott. Megígérte, hogy a német hatóságoknál utána fog nézni a dolognak, amelynek súlyosságával tisztában volt.

Időközben többször visszatértem az ügyre, és felhívtam a diplomáciai testületben lévő más kollégák figyelmét is, elvi kérdésről lévén szó.

Tegnap este a miniszterelnök azt mondta nekem, hogy a deportált diplomaták átadásáról a német kormánnyal folyó tárgyalások jól haladnak. Biztos forrásból aztán meg-

276 A jelentés érkezését Maglione jegyezte, azonos iktatószámmal, 1944. május 6-i dátummal küldte. Fontosabb részlet: „Egy olyan különösen kényes pillanatban, mint a mostani, kívánom, hogy a magyar nemzet meg tudja találni az iránymutatást az ősi keresztény hagyományokban. Nagy megelégedéssel fogadtam, amit Excellenciád tett a zsidó fajhoz tartozó emberekért, és bizonyos vagyok abban, hogy ezután is a lehető legjobban igyekeznek majd cselekedni az érdekekben.” Jelzete: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 110, f. 8. A kurzívált részlet kézzel írt javítás. A tervezetben a „nem árják helyzetének könnyítése” kifejezés szerepelt.

277 1944. március 19-én, hajnali órákban német fegyveres katonák, valamint az SS tagjai – a magyar fél tudtával és hallgatólagos beleegyezésével – megszállták a fasizmust, illetve az Olasz Szociális Köztársaságot elutasító nagykövetséget, s internálták a követet és a személyzetet.

278 Született Dimitrije Sztajakovics, a vajdasági Versecen született.

tudtam, hogy a németek két feltételhez kötötték az átadásukat: 1. internálás, 2. a kiadatás engedélyezése, ha ezt Mussolini kéri.

Ami az első feltételt illeti, az nem okoz gondot. Ellenben a másodikat Magyarország ellenzi. A feltétel elfogadásával talán lesz megoldás, de csak akkor, ha a fasiszta kormány garanciát vállal.

Közben hivatalosan úgy értesültem, hogy a magyar kormány megszakította a kapcsolatokat a Badoglio-kormánnyal,²⁷⁹ bár ezt a hírt nem tették közzé. A kapcsolatok megszakítása bizonyos értelemben hasznos, mert tisztázza a helyzetet, és talán lehetővé teszi egy semleges ország kijelölését, amely törődne a Badoglio-hívekkel, különösen a katonákkal, akik most teljesen magukra vannak hagyva.

Az eredmény az, hogy a magyar kormány most internálta – maguknak az érdekelteknek a kívánságára – az olasz kir. követség valamennyi alkalmazottját és családjaikat (kb. száz embert) egy szép szállóban a Kékestetőn, 1000 m-rel a tengerszint fölött, ahol megfelelő bánásmódban részesülnek a magyar rendőrség felügyelete és védelme alatt. Ez utóbbit ők maguk kérték, mert így nagyobb biztonságban érzik magukat. Most ott várják a deportált diplomataikat.

Közben, amint ez várható volt, német nyomásra nagyon erőteljes, hogy azt ne mondjam, embertelen intézkedések születtek a zsidók ellen. A március 30-i első rendelet olyan rasszista intézkedéseket tartalmaz, amelyek a német ellenőrzés alatt álló országokban már szabályok, beleértve a megkülönböztető sárga csillag kötelező viselését, ami a rendelet értelmében a régóta megkeresztelt zsidókra is vonatkozik, akik sokan vannak Magyarországon. Más rendeleteket is hoztak ugyanebben a szellemben és további megszorításokkal. A fő rendelkezések a következők: közigazgatási hivatalokat és tisztségeket nem tölthetnek be, nem tarthatnak rádiót és telefont, korlátozzák utazásaikat, a budapesti zsidók nem hagyhatják el a fővárost, megszorítások bizonyos foglalkozások gyakorlásában és a kereskedelmi tevékenységben, nem dolgozhatnak a sajtóban, a moziban, a színházban és az ügyvédi pályán. Kötelező a csillagot viselni és bejelenteni minden ingó és ingatlan vagyont, amelyeket zárolnak és lefoglalnak.

Már az első alkalommal, amikor a miniszterelnök fogadott, mondtam neki, hogy mint nunciusként kötelességem mérséklést ajánlani a zsidók ellen már tervbe vett intézkedéseket illetően, és kértem, hogy legyenek kellő tekintettel a megkeresztelteltekre. Miután kijött az első rendelet, elmentem a külügyminiszterhez és világossá tettem, milyen helytelenek a hozott intézkedések, amelyek azt mutatják, hogy nem ismerik el a keresztség jelentőségét, és fájdalmas viszálykodás csíráit vetik el a családokban. Mások is tettek komoly ellenvetéseket és kértek módosításokat, köztük a bíboros primás Őeminenciája. Ennek volt valamicske eredménye, amennyiben a zsidó származású papok, növérek stb. mentesülnek a megkülönböztető jelzés viselésének oly gyűlöletes kötelezettsége alól, ahogy felmentették a házastársat is, akinek csak a családban kell majd teljesítenie ezt a kötelezettséget. Bizonyos kategóriákba tartozó személyek más kedvezményeket is kaptak, de az összes megkeresztelt zsidó felmentése nem történt meg, azoké sem, akik már akkor megkeresztelkedtek, amikor ez még nem keltett gyanút.

279 Pietro Badoglio kormánya 1943. július 25 – 1944. június 17. között volt hatalmon Olaszországban, hadat üzent a náci Németországnak.

A miniszterelnökkel tegnap folytatott beszélgetésben is visszatértem a témára. De a további javulást egyelőre kétségessé teszi – a külföldi nyomáson kívül – több kormánytag főbiás zsidóellenessége.

Közben változások történtek és történnek a közigazgatás vezető posztjain, hivatalnokokat bocsátanak el, betiltottak több újságot és folyóiratot, szigorúbban cenzúrázzák a sajtót, tilos a külföldi újságok behozatala, bizonyos pártokat feloszlattak, aktívabban lépnek fel a szélsőjobboldali pártok, az előző kormányokat alkotó pártok egyes körein zavar lett úrrá, a lakosság nyugtalan és bezárkózik.

Ami a vatikáni kapcsolatokat illeti, a miniszterelnök tegnap este azt mondta, hogy néhány napja meglátogatta a bíboros prímás Őeminenciáját és biztosította arról, hogy a kormány egyre szívélyesebbé szándékozik tenni kapcsolatait a Szentszékkal, valamint hogy a katolikus egyházat érintő kérdésekben úgy fog eljárni, hogy nehézségek vagy ellentétek ne támadjanak. Ugyanerről engem is biztosított, és kifejezte azt a vágyát, hogy nagyon szeretné, ha a mi személyes kapcsolatunk is ugyanolyan szívélyes lenne, mint amelyet Mons. Orsenigóval tartott fenn Berlinben.

Amint várható volt, az új helyzet megnövelte a légitámadások veszélyét. F. hó 3-án, hétfőn csakugyan két nagy bombatámadás érte a magyar fővárost, az egyik délelőtt, a másik éjjel, súlyos károkat okoztak és számos áldozatuk volt (hivatalos közlés szerint 1.073 halott, de egyesek azt mondják, hogy több ezer). A rákövetkező napokban további bombázások voltak Budapesten és vidéken egyaránt, különösen Győrben, ahol terrorcselekményre is sor került, amikor legéppuskázták a menekülőket. Azt a városrészt, amelyben a nunciatúra székel, eddig megkímélték, úgyhogy nem esett kár sem az épületben, sem a személyzetben.

Április 8-án a kormányzó Őfőméltósága elment megtekinteni a csapás sújtotta helyeket. A legutóbbi események óta ez volt az első alkalom, hogy elhagyta a királyi palotát, ahol addig tartózkodott többé-kevésbé önkéntes elszigeteltségben. Budapest városának kiürítése nagy méretekben folyik. A minisztériumokban most kissé lelassult az irodák költöztetése. Mint már írtam, minden eshetőségre a nunciatúra is előkészít egy ideiglenes székhelyet Csákváron, gr. Esterházy Móric egyik kastélyában.

A megváltozott légkörben a francia, olasz, lengyel stb. menekültek meglehetősen nehéz helyzetbe kerültek. Feloszlatták a lengyel irányító bizottságot, a vezetőit bebörtönözték, köztük Witoslawski²⁸⁰ atyát is, sőt, volt, akit megöltek; a lengyelek egyelőre zavartalanul élnek a táborokban; azoknak, akik nem dolgoznak, hiányzik a segély, amelyet a magyar kormány juttatott nekik. Mindenkit nyugtalanít, hogy mi lesz a jövő sorsa. A Szentatya nevében gondoskodtam a papok anyagi támogatásáról, ezt teszem a jövőben is, hogy ne legyenek kénytelenek valamilyen méltatlan munkát végezni.

Egyelőre Badoglio olasz katonáit sem zaklatják, csak az a baj, hogy nincs vezetőjük, nagyon bizonytalanok, nem tudják, mitévők legyenek. Mindezeket a menekülteket a miniszterelnök figyelmébe ajánlottam, hogy Magyarország a maga lovagias és keresztény módján továbbra is védelmezze őket.

A magyarországi kormányváltással együtt megváltozott a budapesti német követség személyzete is. Az új követ dr. Edmund Veessenmayer, Ribbentrop bizalmi embere, fiatal diplomata, aki már volt három évig követségi tanácsos Zágrábban. A teljhatalmú követi

280 P. Piotr Feliks Wilk-Witoslawski ferences, tábori lelkész őrnagy, a magyarországi lengyel menekültek lelkipásztor.

megbízásán kívül különleges jogokkal is felruházták, amelyeket már elkezdett gyakorolni. Nekem azt mondták, hogy a következő héten fogja bemutatni a megbízólevelét. Így a dolgok lassanként visszatérnek majd a rendes kerékvágásba, ami a magyar szuverenitás gyakorlását illeti. A rendőrség terén még érezhető a Gestapo hatása, amely változatlanul a saját módszereivel dolgozik; a többi területen, természetesen a katonai kivételével, a német hatás gyengülni látszik.

A háború most már a határokon folyik. A kormányzó Ófőméltósága proklamációt intézett a csapatokhoz. Nem múlt el minden félelem az inváziótól, és egyre nagyobb szűkség van az Úr segítségére ebben a szorongató hullámverésben.²⁸¹

Mons. Tardini megjegyzése:

1944. május 3. Láttam a Szentatyát.

99

ÚJ ZSIDÓTÖRVÉNY

Angelo Rotta apostoli nuncius 915/44 (949) sz. jelentése

Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz

Budapest, 1944. április 28.²⁸²

SS „AE” ikt.: 3317/44

Eredeti, gépelt, aláírt

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, ff. 324rv

Megjelent in: ADSS, Vol. 10. n. 172. pp. 247–249.

Hivatkozom április 19-i, 855/44. sz. jelentésemre az általános helyzetről Magyarországon.²⁸³

Ami a zsidókat illeti, tovább fokozódik az ellenük folyó harc. Egy újabb rendelet teljesen kizárja őket a kereskedelemről, annyira, hogy az üzleteiket bezárták és kötelezték őket az egész árukészlet átadására. Közben, meghatározott esetekben, a lakásaikat is elvehetik, és majd arra is kötelezhetik őket, hogy „gettókban” lakjanak, amelyeket a helyi hatóságok megítélése szerint városokban és fontosabb településeken alakíthatnak ki. Ez már megtörtént Magyarországon észak-keleti részén, vagyis a bolsevikok által fenyegetett határhoz közelebbi területeken. Ugyancsak megszorítások vannak a közellátásban, bizonyos élelmiszereket nem vásárolhatnak, más cikkeket korlátozott mennyiségben, e célra speciális élelmiszerjegyeket vezettek be.

Mivel a rendeletek rasszista alapon állnak, sok ezer megkeresztelt, nagyrészt katolikus embert súlyosan érintenek ezek a drákói intézkedések, annál is inkább, mert miután a kormány létrehozott egy zsidó központi bizottságot, hogy a hatóságoknak könnyebb legyen alkalmazni a rendeleteket, a keresztények ki vannak szolgáltatva ennek a bizott-

281 A jelentést május 6-i dátummal érkezett: „Nagy meglepéssel értesültem arról, amit Excellenciád tett a zsidó fájhoz tartozókról és biztos vagyok abban, hogy a továbbiakban is megteszi a megtehető az ő érdekükben. Maglione” (SS „AE” ikt.: 2615/44).

282 A jelentés beérkezésének nyugtázása 1944. május 27-én, SS „AE” ikt.: 3317/44, lásd: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, ff. 316rv.

283 Lásd az előző dokumentumot.

ságnak, amely, természetesen, igyekszik először az utóbbiakat feláldozni, hogy eleget tegyen a kormány kívánalmainak.

Tegnap is komoly panaszt emeltem a külügyminisztérium főtitkáránál a kormány ilyen intézkedései ellen, ismét hangsúlyozva, mennyire embertelen és keresztényietlen a zsidók ellen folytatott harc módja és kiterjesztése. Mondtam, hogy a Szentatya csak mélyen fájlalni tudja, hogy Magyarország is, amely eddig büszke volt arra, hogy keresztény nemzet, olyan útra lépett, amely ellentétes az evangélium tanításával.

A külügyminisztériumot meg lehet érteni, de, sajnos, a belügyminisztériumban is van néhány ember, főleg a két államtitkár,²⁸⁴ akik elvakult antiszemiták, érveket nem akarnak hallani, olykor talán túl is teljesítik maguknak a németeknek a parancsait, ugyanakkor katolikusabbnak mutatkoznak még a pápánál is.

A katolikus zsidók, akik kissé elhagyatottnak érzik magukat, szeretnék, ha az egyházi hatóságok erélyesen lépnének fel a jogaik védelmében. A bíboros primás Őeminenciája kétségtelenül foglalkozott az ügygel a miniszterelnökhöz intézett levele és a vele folytatott beszélgetés alkalmával is, de ő Esztergomban lakik, Budapesten nem lehet látni, és eddig egyetlen vigasztaló szót sem mondott az érintetteknek; a többi püspök pedig közérdekű kérdésekben általában a primás kezdeményezésére vár. Tehát gyakorlatilag sokan úgy láthatják, hogy az egyházi hatóság túlzott óvatosságból nem foglalkozik az ügygel, ha ez de facto nem is felel meg a valóságnak. Egy gyorsabb és közvetlenebb fellépés még bizonyos rendeletek közzététele előtt, persze, nem lett volna hatástalan. Tudom, hogy Serédi bíboros Őeminenciája hamarosan felkeresi a miniszterelnököt, hogy visszatérjen a kérdésre, és egy memorandumot fog elé terjeszteni.

A nunciatúra és a bíboros primás együttes fellépésével remélhetőleg valamilyen előnyhöz jutnak a megkeresztelt zsidók, és az alapvető emberi jogokat tiszteletben tartva fognak velük bánni.²⁸⁵

100

A ZSIDÓELLENESSÉG FOKOZÓDIK

Angelo Rotta apostoli nuncius 193 sz. rejtjeltávirata

Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz

Budapest, 1944. május 1.

SS „AE” ikt.: 2502/44

Gépelt hivatali példány

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 327

Megjelent in: ADSS, Vol. 10. n. 179. pp. 255–256.

Hivatkozom előző, április 28-i, 915. sz. tiszteletteljes jelentésemre.

Bíboros primás hosszan beszélgetett miniszterelnökkel rasszista törvényekről nagyon határozott hangnemben, de jelentős eredmény nem várható, mert német nyomás erős és nem akar megkülönböztetést megkeresztelték javára, magyar kormány pedig, amely nagyon gyenge emberekből és néhány elvakult fajgyűlőlőből áll, nem képes reagálni.

²⁸⁴ Endre László és Baký László.

²⁸⁵ Lásd a következő dokumentumot.

Miniszterelnök személyesen jóindulatú, de gyenge, valószínűleg... vissza fog vonulni.²⁸⁶

Közben zsidóellenes kampány egyre fokozódik, félő, hogy nemzetiszocialista mozgalom áttérjed más területekre (?).

Kormányzó magatartása változatlanul teljesen passzív.

101

ZSIDÓÜLDÖZÉS, A NUNCIUS KÖZBENJÁRÁSA

Angelo Rotta apostoli nuncius 1095/44 (954) sz. jelentése

Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz

Budapest, 1944. május 23.

SS „AE” ikt.: 5591/44

Eredeti, gépirás, aláírt

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, ff. 207rv

Megjelent in: ADSS, Vol. 10. n. 207. pp. 283–287.

A Magyarországon folyó zsidóellenes kampány kényes és fájdalmas ügyében jónak láttam, ha csak szóbeli tiltakozásra szorítkozom a magyar kormánynál, de egy jegyzéket is küldök.²⁸⁷ Ezt nem abban a reményben tettem, hogy valami nagy dolgot érek el vele, hanem azért, hogy a nunciatúra és közvetve a Szentszék álláspontja a kérdésben legyen dokumentálva.

A jegyzéket a miniszterelnöknek és a külügyminiszternek küldtem el egy kísérőlevéllel, amelyet másolatban szintén csatolok.²⁸⁸

Mint már más jelentéseimben írtam, bizonyos elemek a belügyminisztériumban és különösen a két államtitkára, Endre és Baky valósággal megszállott zsidógyűlölők. Főleg ettől a két úrtól függ minden, míg mások, politikailag magas beosztású személyek is, nem helyeslik ugyan a kegyetlenül folytatott kampányt, de félelemből vagy érdekből nem mernek tiltakozni.

Kb. tíz nappal ezelőtt írtam a volt miniszterelnöknek, Imrédynek is, és bizalmasan arra kértem, hogy vesse latba a tekintélyét és intsen mérsékleltre. Ma délelőtt eljött hozzám. Nagyon kedvesnek tűnt és hálásnak az iránta tanúsított bizalomért. Azt mondta, hogy ő sem lelkesedik, persze, a meghozott intézkedésekért és azért, ahogyan azokat végrehajtják, de hozzátette: figyelembe kell venni Magyarország nehéz körülményeit, a jelenlegi katonai helyzetet – most, amikor az oroszok a határon vannak –, a belső forradalmi mozgalmak veszélyét, és akkor beláthatjuk, hogy erélyes intézkedésekre van szükség a zsidók ellen, akiknek nagy része a bolsevikokkal szimpatizál. Sokat ugyan nem ígérhet, de értésemre adta, hogy nem mulaszt el majd szót emelni a kívánt értelemben.

²⁸⁶ Augusztus 29-én le is mondott.

²⁸⁷ 1944. május 15-én kelt, vatikáni ikt. száma SS „AE”: 1058/44; 1. sz. melléklet a jelentéshez, francia szövegét lásd a 387sk. lapokon.

²⁸⁸ 1944. május 15-én kelt, vatikáni ikt. száma SS „AE”: 1059/44; 1. sz. melléklet a jelentéshez, francia szövegét lásd a 388sk. lapokon.

A beszélgetés során sejteni engedte, hogy a közeljövőben esetleg részt vesz a kormányban, amire egyáltalán nem vágyik. Ma délután tényleg közzéteszik a kinevezését tárca nélküli miniszterrel azzal a különleges megbízással, hogy koordinálja a különböző gazdasági minisztériumok tevékenységét.

P.S. 1944. május 27. Ebben a pillanatban kaptam meg a minisztérium választát az említett jegyzékre; elküldöm Eminenciádnak az eredeti szöveget.²⁸⁹

102

ZSIDÓÜLDÖZÉS, A NUNCIUS KÖZBENJÁRÁSA

Angelo Rotta apostoli nuncius 198 sz. rejtjeltávirata

Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz

Budapest, 1944. május 24.²⁹⁰

SS „AE” ikt.: 3285/44

Eredeti, gépirás, aláírt

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 320

Megjelent in: ADSS, Vol. 10. n. 209. pp. 288–289.

Megkaptam 238. sz. táviratot.²⁹¹ Apostoli nunciátúra már f. hó 15-én elég határozott hangon tiltakozott a kormánynál, elsősorban megkeresztelt zsidók védelmében és fenyegető, mindamellett álcázott deportálásuk ellen. Következő diplomáciai futárral elküldöm jegyzék szövegét és miniszterelnökhöz intézett levelet.

Eddig semmi válasz; sejtem, majdnem negatív tartalmú lesz. Közben kötelező munkaszolgálat címén már folyik deportálás, semmire nincsenek tekintettel, rendőrség gyakran módszeresen kegyetlenkedik.

Sürgősen megkértem Imrédy volt miniszterelnököt, vesse latba tekintélyét bánásmód enyhítéséért. Magyar püspöki kar eddig nem tett semmi.... általános csodálkozásra, talán intézmények megtámadásától félnek (?).

Apostoli Szentszék valamilyen közvetlen lépése hasznos lehetne (?).

Lengyel menekültek helyzete nagyon nehéz, különösen anyagilag, de eddig nincs deportálás. Egyébről nincs hírem.

289 1944. május 27. Res. Pol./1944, kötetünkben nem közöljük. Lásd Eugène (Jenő) LÉVAI: *The Black Book on the Martyrdom of Hungarian Jewry*, Zürich 1948. 25–27.

290 „[...] amint Ön is utal rá: a püspöki kar hallgatása általános megütközést kelt. Excellenciád – a keresztény szeretet és az emberi szolidaritás elvei alapján, amelyért az Apostoli Szentszék mindig küzdött –, buzdítsa az excellenciás püspököket, együttesen járjanak el a kormánynál, hogy mérsékelje magatartását a zsidók irányában általában, továbbá hogy legyen különös tekintettel azokra a hívekre, akik zsidó fajból keresztelkedtek át.” A rejtjeltávirat érkezésének nyugtázása 1940. május 29-én kelt N. 240 sz. rejtjeltávirattal, Maglione aláírásával, részlet. Lásd: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 317.

291 Maglione bíboros május 20-án kelt 238 sz. rejtjeltávirata, ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 321. Kötetünkben nem közöljük.

103

**A NUNCIUS UTASÍTÁST KAP, HOGY INTERVENIÁLJON
A MAGYAR PÜSPÖKI KARNÁL**

Mons. Tardini 185 sz. rejtjeltávirata

Angelo Rotta nunciushoz

Vatikán, 1944. május 29.

SS „AE” ikt.: 3317/44

Gépelt hivatali példány

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, ff. 314rv

Megjelent in: ADSS, Vol. 10. n. 216. p. 297.

Excellenciád 915/44. sz. értékes jelentése a zsidóellenes törvénykezésről rendben megérkezett az államtitkárságra.²⁹² Az előljáró Őeminenciája szomorúan vette tudomásul, amit Ön közölt a zsidók ellen hozott törvényi intézkedésekkel kapcsolatban, amelyek sok ezer megkeresztelt embert is sújtanak, mivel a kiadott rendeletek, mint mondják, rasszista alapon állnak.

Az Excellenciád által tett lépések összhangban vannak azokkal, amelyeket a Szent-szék már más országokban tett az evangéliumban hirdetett szeretetelvek védelmében, ezért az előljáró Őeminenciája megbízott, hogy tudassam Excellenciáddal az örömet; bizonyos abban, hogy Ön minden lehető el fog követni a sok szerencsétlen ember szenvedéseinek enyhítése érdekében. Mivel Excellenciád azt írja, hogy a püspöki kar kissé erőtlennek bizonyul az ügyben, ami meglepi magukat a híveket is, az előljáró Őeminenciája amondó volna, hogy Ön valahogy tapintatosan buzdítsa őket.²⁹³

104

A MAGYARORSZÁGI ZSIDÓÜLDÖZÉSÉRŐL

Angelo Rotta apostoli nuncius 1260/44 (957) sz. jelentése

Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz

Budapest, 1944. június 10.

SS „AE” ikt.: 5689/44

Eredeti, gépirás, aláírt

Megjelent in: ADSS, Vol. 10. n. 227. pp. 308–313.

Másolatban küldöm a nunciatúra második jegyzékét, amelyet a külügyminisztériumhoz intézett válaszul a május 27-i jegyzékére, gondolom, hasznos lehet; az utóbbi másolatát már elküldtem Eminenciádnak május 23-i, 1095/44. sz. jelentéssel együtt.²⁹⁴

Nem észlelhető semmi javulás, sajnos: folytatódnak a zaklatások és a deportálások, méghozzá embertelen módon, bár leplezetten, kötelező munkaszolgálatra küldés címén.

292 Lásd fentebb, 187sk.

293 Lásd alább, XII. Piusz pápa táviratát Horthyhoz. 1944. június 17-én kelt 244 sz. (SS „AE” ikt.: 3800/44) rejtjeltávirattal Maglione bíboros megsürgette Rottát, lásd in: ADSS, Vol. 10. n. 226. p. 307.

294 Lásd fentebb, 189sk. Lásd még ugyaott a 289. jegyzetet.

A normális gondolkodású emberek nem helyeslik a zsidók ellen – beleértve, sajnos, a kitérteket is – folytatott kampányt, mivel ellentétes a magyar lélek keresztényi érzületével. De, ahogyan másutt is megtörténik, az erő és az erőszak felülkerekedik a józan észen, az igazsághoz és az igazságosságához fűződő jogokon. Olyan irányelvekről van szó, amelyek kívülről származnak, de – szerencsétlen módon – elvakult, szinte mániákus végrehajtókra találnak Magyarországon, ami súlyos károkat okoz ennek az országnak a jóhírére és erkölcsi érzékére nézve.

Jónak láttam eljuttatni a nunciatúra és a külügyminisztérium között e tárgyban folytatott egész levelezés másolatát Magyarország kormányzója Őfőméltóságának is.

Bár a kormányzó Őfőméltósága továbbra is meglehetősen passzív magatartást tanúsít, azért hasznára válhat, ha pontosan ismeri – a nunciatúra tevékenységén keresztül – az Apostoli Szentszék véleményét erről a szomorú helyzetről.²⁹⁵

105

ZSIDÓK DEPORTÁLÁSA

Angelo Rotta nuncius 206 sz. rejtjeltávirata

Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz

Budapest, 1944. június 18.

SS „AE” ikt.: 3889/44

Gévelt másolat

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, ff. 301-302

Megjelent in: ADSS, Vol. 10. n. 233. pp. 320–321.

Megkaptam 244. sz. táviratot.²⁹⁶

Kapott (hírek?) sajnos igazak. Több mint 300 ezerre teszik már deportált emberek számát; mondják, hogy határokon túl harmadrészüket (a munkaképeseket) dolgoztatják, másik kétharmadra nézve mindenféle feltételezések vannak; néhány komoly ember megsemmisítő táborokról beszél; bizonyos, hogy gyűjtőpontokon és főleg szállítás közben valóban borzalmasan bánnak velük. Minden tehervagonba 70–80 vagy még több embert zsúfolnak össze tekintet nélkül életkorra, nemre, vallásra. Vagonokat lezárják, emberek kevés vagy semmi... kapnak, útközben sokan megfulladnak, szomjan halnak vagy kellemetlenségekbe pusztulnak bele. Már a kormányynak átnyújtott tiltakozó jegyzékemben²⁹⁷... utaltam arra, mit jelent valójában deportálás. Tizenhárom nappal ezelőtt, kormány válaszára reagálva, második erélyes hangú jegyzéket²⁹⁸ küldtem, amelynek másolatát diplomáciai futár vitte Eminenciádnak. Április végén bíboros primás püspöki kar nevében memorandumot intézett kormányhoz, de semmi közös és nyilvános fellépés, amelyre buzdítottam: eredmény szinte semmi.

295 Mellékelve a nuncius 1944. június 5-én kelt szóbeli jegyzéke, ennek francia szövegét lásd: 391sk. lapokon.

296 1944. június 17-én kelt 244 sz. (SS „AE” ikt.: 3800/44) rejtjeltávirat, lásd ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 303. Megjelent in: ADSS, Vol. 10. n. 226. p. 307.

297 Lásd az 1944. május 15-én kelt szóbeli jegyzéket, 388sk. lapokon.

298 Lásd az 1944. június 5-én kelt szóbeli jegyzéket, 391sk. lapokon.

Mint máskor jeleztem, kormány gyenge, néhány tagja nagyon elvakult, talán túl is teljesítik német követeléseket. Másolatot küldtem... külügyminiszterrel a kormányzónak miheztartás végett.

Kormányválságról és habozó magatartásról beszélnek apostoli nunciatúrával szemben, amely a megkereszteltek megkülönböztetését és emberséges bánásmódot követel mindenki számára.

Szentszék közvetlen beavatkozása nagyon hasznos, azt ne mondjam, szükséges volna, tekintettel arra, hogy vagonok készen állanak budapesti... deportálására, akik most költöznek város különböző negyedeiben kijelölt házakba, kizárólag ott lakhatnak.

106

ZSIDÓK DEPORTÁLÁSA A PÜSPÖKÖK MAGATARTÁSÁNAK KRITIKÁJA

Angelo Rotta nuncius 208 rejtjeltávirata

Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz

Budapest, 1944. június 24.

SS „AE” ikt.: 3982/44

Gévelt másolat

Megjelent in: ADSS, Vol. 10. n. 242. pp. 327–328.

Hivatkozom 206. sz. táviratomra.²⁹⁹

További lépéseket tettem zsidók ügyében, elsősorban megkereszteltek megkülönböztetése érdekében, de legalábbis látható eredmény nélkül. Közben folytatódnak deportálások, következő napokban megkezdődnek [onnan] is... ahol nagyon sok zsidó származású keresztény van. Csak püspöki kar érélyes fellépése tudná talán némiképp féken tartani. Sok katolikust és papot megbotránkoztat püspöki kar túlzott óvatosság tanácsolta, engedékeny magatartása. Sürgős volna Szentszék azonnali felszólítása bíboros primásnak, hogy nyilvános és érélyes fellépéssel mentse, ami még menthető, és mentse katolikus egyház most nagy veszélybe került becsületét is.³⁰⁰

299 A 207 sz. rejtjeltávirat utal az előző, 206 sz. táviratra (lásd az előző dokumentumot), amely „majdnem teljesen olvashatatlan volt”, ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 300. (SS „AE” ikt.: 3900/44).

300 A vétel igazolása június 25-i dátummal ment (251 sz. rejtjeltávirat, SS „AE” ikt.: 3982/44) melyben értesítik a nunciust a Horthynak készülő pápai üzenetről (nr. 243), továbbá utasítják, hogy „Excellenciád sűrűsse meg a püspököket az utolsó rejtjeltávirat értelmében”.

107

**PÁPAI KÖZBENJÁRÁS MINDEN NEMZETISÉGÜK VAGY FAJUK
MIATT ÜLDÖZÖTTÉK ÉRDEKÉBEN**

XII. Piusz pápa távirata Horthy kormányzónak
Vatikán, 1944. június 25.

1571 sz. rejteltávirat, SS „AE” ikt.: 3938/44

Gévelt másolat

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 124, f. 3 (gévelt hivatali példány).

Lásd még: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 290 (tervezet),
f. 291 (távirat fénymásolata), f. 304 (olasz nyelvű tervezet).

Megjelent in: ADSS, Vol. 10. n. 243. p. 328. (SS „AE” ikt.: 6101/44)

Francia szövegét lásd a 396. lapon.

108

ZSIDÓKÉRDÉS – A BUKARESTI FŐRABBI LEVELE

Andrea Cassulo romániai nuncius 11.127 sz. jelentése

Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz

Timișul de sus (Felsőtömös, Románia), 1944. július 11.

AA.EE.SS. ikt.: 6986/44

Eredeti, gévelt, aláírt

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, ff. 24rv

A bukaresti főrabbi ismét közbenjárt nálam magyarországi hitsorsosai érdekében, akik – úgy tűnik – egy idő óta nagyon nehéz és szomorú helyzetben vannak.

Értésére adtam, hogy a bukaresti nunciatura ebben nem illetékes, úgyhogy nem tudom, mit kezdjek a kérésével. Mivel ragaszkodott a dologhoz, mondtam, hogy írjon nekem egy levelet, amelyet én el fogok küldeni az Apostoli Szentszéknek, arra gondolva, hogy a Vatikánból könnyebben meghallják majd az illetékesek a pártfogó szót.

Ezért tisztelettel csatolom dr. Safran levelét³⁰¹, amelyet most kaptam, egyúttal örömmel jelentem a jó hírt, hogy az első román hajó megérkezett Constanțăból Isztambulba 250 zsidó gyermekkel. Állítólag további hajók másokat is elvisznek majd, és így szerencsésen kezd megoldódni a nehéz kérdés, amely a múltban annyi munkát adott nekünk.

Természetesen, a romániai zsidó közösség ezért is nagyon hálás.

301 Kötetünkben nem közöljük.

109

A PÁPA ÉS A PÜSPÖKÖK KÖZBENJÁRÁSÁNAK EREDMÉNYEI A ZSIDÓK ÜGYÉBEN

Angelo Rotta nuncius 224 sz. rejtjeltávirata

Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz

Budapest, 1944. július 14.

SS „AE” ikt.: 4581/44

Gévelt másolat

Megjelent in: ADSS, Vol. 10. n. 265. pp. 351–352.

Ex Aud. SS.mi, 1944. július 17.

*Közölni azzal, aki a Szentszék ez irányú közbenjárását kérte,
hogy megvan az eredménye.³⁰²*

Megkaptam 251. sz. táviratot.³⁰³ [A Szentatya] távirata Horthy kormányzónak nagyon időszerű volt. Őfőméltósága, akit apostoli nunciatura igyekezett tájékoztatni dolgok valódi állásáról, megrendülve éppen az elvakult antiszemita vezetése... meghíusult államcsínytől is, állást foglalt. Nagyon hasznos volt bíboros primás által írt lelkipásztori körlevél is, múlt vasárnap Magyarország minden templomában fel kellett olvasni. Kormány kiszimatolta levelet, kérte Serédi bíborost, vonja vissza; bíboros elrendelte felolvasás felfüggesztését megkeresztelt zsidók deportálásának megszüntetésére és felmentésére tett ígéret fejében. Deportálásokat ... tényleg felfüggesztették. Belügyi [állam]titkár ... hatalmát nagyon korlátozták, zsidók ügyében ... egész hatáskörét elvették. Még vita folyik keresztényeket megillető mentességek köréről; néhány kormánytag nagyon rosszhiszemű.³⁰⁴ Általános politikai helyzet bizonytalan; mindig valószínű kormányváltásról beszélnek.

110

MAGYARORSZÁG KATONAI MEGSZÁLLÁSA ESETÉN MI A TEENDŐ

Két rejtjeltávirat-kivonat: Rotta-Maglione

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 124, f. 34

SS „AE” ikt.: 6122/44³⁰⁵

Kivonat Rotta 1944. augusztus 5-én kelt 246. sz. rejtjeltáviratából

Budapest, 1944. augusztus 5.

Gévelt másolat

Kérek általános instrukciókat az apostoli nunciatura követendő magatartásáról a szovjet front irányában, Magyarország megszállása esetén. Rotta³⁰⁶

302 Montini kézírásos megjegyzése.

303 Kötetünkben nem közöljük. Lásd fentebb a jegyzetet, július 11-nél.

304 Ez az utolsó mondat gépelve ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 124, f. 33, a iktatószámmal és a pozíció számmal.

305 Utalással a pozíció számára: 123.

306 Ugyanazon ikt. számú és dátumú rejtjeltávirat utolsó mondata, a kárpátjai püspökszentelés ügyében lásd: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 123, f. 16.

Kivonat Maglione 284 sz. rejtjeltávirati válaszából Rottának

Vatikán, 1944. augusztus 14.

Gévelt másolat

Az Ön által fölvetett megszállás megtörténtekor Excellenciád a helyzethez alkalmazkodjék, mindenesetre tartsa fenn a kapcsolatot az ottani püspöki karral.³⁰⁷

111**BÁRÓ APOR DIPLOMÁCIAI KÜLDETÉSÉNEK VÉGE
MONS. LUTTOR KÜLDETÉSÉNEK KEZDETE**

Angelo Rotta nuncius 222 sz. rejtjeltávirata az Államtitkársághoz

Budapest, 1944. július 14. Vétel július 15.

SS „AE” ikt.: 5144/44

Gévelt másolat

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 110, f. 25

Kormányfő kér, közöljem Eminenciáddal, kormányzó megszüntette báró Apor diplomáciai küldetését és magyar külügyminiszter megbízta Mons. Luttort követség vezetésével.

Rotta

112**AMERIKAI ZSIDÓ BIZOTTSÁG ÉS AZ EURÓPAI ZSIDÓSÁG
MEGMENTÉSÉRE ALAKULT BIZOTTSÁG HÁLÁJA**A washingtoni (USA) apostoli delegáció 2288. sz.³⁰⁸ rejtjeltávirata

a Vatikáni Államtitkárságnak

Washington, 1944. augusztus 10.

SS „AE” ikt.: 5957/44

Gévelt másolat

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 26r

Az Amerikai Zsidó Bizottság és az Európai zsidóság megmentésére alakult Bizottság felhatalmaz arra, hogy továbbítsam a Szentatyának és Főtisztelendő Eminenciádnak hálás köszönetük kifejezését a magyarországi helyzet határozott javulásáért. Hírek szerint a zsidók deportálását megállították és a bizottságok azt állítják, hogy mindez a Szentatyának köszönhető.

Cicognani

307 Ugyanazon ikt. számú és dátumú rejtjeltávirat utolsó mondata, a kárpátaljai püspökszentelés ügyében lásd: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 123, f. 13.

308 A távirat iktatószáma igen magas. Ennek magyarázata az lehet, hogy Cicognani már 1933 óta Washingtonban tartózkodik, mint az apostoli delegáció (vatikáni misszió) vezetője.

113

A PALESZTÍNAI FŐRABBI KÖZBENJÁRÁST KÉR

A távirat olasz fordítása
Vatikán, 1944 s. d. (augusztus 18. előtt)
SS „AE” ikt.: 5956/44
Gépelte másolat
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 29r

Megbízható forrásokból aggasztó hírek érkeznek nehézségekről zsidók Magyarországról való távozása körül.

Kérjük folyamodni Szentatyához azonnali közbenjárásért fenti akadályok elhárítása érdekében hogy Izrael tragikus sorsú maradéka megmeneküljön.

Sion áldása és elismerése múltbeli, jelenlegi és jövőbeli segítségért.

114

A PALESZTÍNAI FŐRABBI KÖZBENJÁRÁST KÉR

Belső följegyzés
Vatikán, 1944. augusztus 18.
SS „AE” ikt.: 5956/44
Gépelte másolat
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 27r

A palesztínai főrabbi a Szentatya közbenjárását kéri annak érdekében, hogy a magyarországi zsidók emigrálhassanak... valószínűleg Palesztínába. De nem alkalmas, hogy az Apostoli Szentszék közvetlenül támogassa a palesztínai bevándorlást.

Úgy gondolom, hogy ez a távirat azoknak a zsidóknak a helyzetére vonatkozik (kb. 20.000 család), akikről néhány napja a bukaresti apostoli nuncius úr táviratot küldött.³⁰⁹ Ezzel kapcsolatban három rejtjeltávirat-tervezet készült: nem tudom, hogy jóváhagyták, ill. elküldték-e.

Mégis meglehetősen érdekesnek találom Herzog rabbi táviratát, ha összevetjük a Washingtonból f. hó 10-én érkezett rejtjeltávirattal:

„Amerikai zsidó bizottság és európai zsidók megmentéséért bizottság kériik juttassam el Szentatyának és Eminenciádnak mélységés hálájuk kifejezését Magyarországon elért határozott javulásért. Hírek megerősítik zsidók deportálása megszűnt. Említett bizottságok elismerik mindez Szentatyának köszönhető.”³¹⁰

309 Kötetünkben nem közöljük.

310 Lásd az washingtoni apostoli delegáció 1944. augusztus 9-én kelt és másnap vett 2288 sz. rejtjeltáviratát, AA.EE.SS. 5957/44 ikt. szám alatt: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 26r.

Nem lehetne-e megkérni Hughes atyát³¹¹ most, amikor visszatér a székhelyére, hogy beszéljen ő maga az említett rabbival, és mondja el neki mindazt, amit az Apostoli Szent-szék tett és tesz a zsidókért?...³¹²

Vagy lehetne ezt válaszolni a rabbinak:

Apostoli delegáció
Kairó

Herzog Úr táviratban kérte Szentszék közbenjárását Magyarországon élő nem árjak érdekében.

Kérem Eminenciádat tudatni említett Úrral, hogy Szentszék régóta minden lehető-t megtesz nemzetiségük vagy származásuk miatt szenvedők fájdalmainak enyhítéséért.³¹³

Maglione bíboros³¹⁴

115

A PALESZTÍNAI FŐRABBI KÖZBENJÁRÁST KÉR

Mons. Dell'Acqua emlékeztetője

Vatikán, 1944. augusztus 19.

SS „AE” ikt.: 5956/44

Gévelt másolat

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 30r

A magyarországi zsidókkal kapcsolatban a L'Osservatore Romano tegnap esti számá-ban megjelent angol–amerikai nyilatkozat, azt hiszem, ellentétben áll a palesztínai főrab-bi legutóbbi táviratával: ugyanis úgy tűnik, hogy a magyar hatóságok nem támasztanak nehézségeket a zsidók magyar területről való távozásával szemben.

Mindenesetre az említett rabbinak lehetne küldeni, ahogyan ezt javasolták, egy általá-nos értelmű táviratot. (Lásd a tegnapi tervezetet.)

Dell'Acqua

311 Arthur Hughesról, a fehér atyák kongregáció tagjáról van szó (Missionarii Africae, M. Afr. – Patres Albi: PA) (1902–1949), rkat. pap 1927, hieropoliszi c. püspök 1945, az Egyiptomi Arab Köztársaságnál akkre-ditált vatikáni képviselő, aprusi c. érsek 1947, ugyanott internuncius.

312 Tollal írt megjegyzés a bekezdés szélén: “44-8-18, 13 óra, P[adre] H[ughes] 12-kor indult el!”

313 Tollal írt megjegyzés a bekezdés szélén: “44-8-20”. Más kézírással: “V[a] b[ene] - Rendben.”

314 A táviratot Mons. Tardini jegyezte 1944. augusztus 22-én, lásd az AA.EE.SS. 5956/44 ikt. sz. angol nyelvű fogalmazványt: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 31r.

116

KÖSZÖNET A ZSIDÓK ÉRDEKÉBEN TETT INTÉZKEDÉSEKÉRT

Luigi Maglione bíboros államtitkár 287 sz. rejtjeltávirata

Angelo Rotta nunciushoz

Vatikán, 1944. augusztus 20.

SS „AE” ikt.: 6511/44

Gépelt hivatali példány

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100. (Hiányzik)³¹⁵

Megjelent in: ADSS, Vol. 10. n. 307. p. 394.

Örömmel értesültünk Excellenciád által közölt hírekről nem árják helyzetének javulásáról Magyarországon.

Excellenciád szívesskedjen eljuttatni, ahogyan legalkalmasabbnak tartja, Horthy kormányzó Őfőméltóságának Szentatya felséges elismerését ügyben tett eredményes lépésért.

Megköszönve Excellenciád ügyben végzett munkáját, jónak látom jelezni, hogy bukaresti apostoli nunciatúra legutóbbi közlése szeint észak-erdélyi zsidók népes csoportját magyar hatóságok állítólag deportálással fenyegetik.³¹⁶

117

POLITIKAI HÍREK

A MAGYARORSZÁGI ZSIDÓK HELYZETE SÚLYOSBODIK

Angelo Rotta nuncius 257 sz. távirata a Vatikáni Államtitkárságnak

Budapest, 1944. augusztus 22. Vétel: augusztus 24.

SS „AE” ikt.: 5587/44

Címeres papíron, gépelt

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 32r

Hivatkozva 224. sz. rejtjeltáviratomra:³¹⁷

Említett javulás nem jelentős; Jelenleg... Magyar belügy(minisztériumban?) zűrzavar.
³¹⁸A kormány, amelyből Imrédy kilépett belügyminiszterrel és kereskedelmi miniszterrel együtt, nagyon (?)³¹⁹ gyenge. Miniszterelnök beteg.

Erős német nyomás ki nem kerestelt zsidók további deportálása ügyében. Kormány bizonytalan. Kormányzó, akivel közelmúltban hosszan beszélgettem, elszánta magát ellenállásra... tegnap semleges országok, Svédország, Svájc, Portugália, Spanyolország diplomáciai képviselőivel erőteljes hangú jegyzéket szerkesztettünk... újabb deportálá-

315 A levéltárban az eredeti helyén nem található.

316 Andrea Cassulo bukaresti nuncius N1944. augusztus 8-án kelt 187 sz. távirati jelentése Maglione bíboroshoz, lásd: ADSS, Vol. 10. n. 293. p. 376.

317 Kötetünkben nem közöljük.

318 A következő mondatot lásd még: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 124, f. 35r - utalással az iktatószámra és a pozíció számra.

319 Kérdőjel az eredetiben.

sok ellen, tegnap én és svéd követ benyújtottuk az itteni kormánynak. Másolatot juttattam kormányzónak is, erkölcsileg támogatni fogja. Remélik, deportálás nem lesz, bár minden meglepetés lehetséges.

118

A MAGYARORSZÁGI ZSIDÓK HELYZETÉRŐL

Mons. Dell'Acqua emlékeztetője

Vatikán, 1944. augusztus 28.

SS „AE” ikt.: 5587/44

Gévelt másolat

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 35r

A budapesti apostoli nuncius Őexcellenciája augusztus 22-i, 257. sz. rejtjeltáviratában tudatta, hogy a zsidók helyzete megint súlyosbodott, és a németek erős nyomást gyakoroltak a ki nem keresztelkedett zsidók további deportálása céljából.

A nuncius úr azonban hozzátette az alábbiakat: „Magyar belügy(minisztériumban?) zűrzavar,” stb.

Ami a magyar kormány és a Vöröskereszt között a magyarországi zsidók evakuálása érdekében állítólag létrejött megállapodást illeti, erről a nuncius úr nem közölt semmit; a megállapodásról egy angol-amerikai nyilatkozatból lehetett tudomást szerezni, amelyet a római lapok is lehoztak.

Tekintettel a nuncius úr legutóbbi lépésére, amelyet a semleges országok képviselőivel együtt tett, szerintem egyelőre várni kellene. Esetleg néhány nap múlva lehet majd táviratozni a nuncius úrnak és híreket kérni a zsidók helyzetéről, ill. a megtett lépések eredményéről. Közben Taylor Excellenciás Úrral tudatni lehetne, hogy a budapesti nunciatura újból közbenjár a zsidók érdekében.

Dell'Acqua

119

A MAGYARORSZÁGI ZSIDÓK HELYZETÉRŐL

Myron Taylor, az Egyesült Államok elnöke szentszéki személyes képviselőjének levele Domenico Tardinihez³²⁰

Vatikán, 1944. augusztus 23. Olasz fordítás: augusztus 28.

SS „AE” ikt.: 5548/44

Gévelt másolat

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100,

ff. 36rv (angol nyelvű eredeti) f. 37r (olasz fordítás)

Augusztus 21-én Alex Easterman Úrtól Londonból Zsidó Világkongresszus nevében a következő táviratot kaptam, amelyet továbbítok Önnek intézkedés végett, ha azt az Apostoli Szentszék majd szükségesnek tartja (vagy olyan helyzetben van, hogy megteheti):

320 Akit altitkárnak címez: „Undersecretary of State”.

„Megalapozott információink szerint erős nyomást gyakorolnak magyar kormányra, hogy ne engedje zsidók evakuálását, megfelelően Horthy és Nemzetközi Vöröskereszt legutóbbi felajánlásával. Kérem Excellenciádat igyekezzen elérni az Apostoli Szentsek további közbenjárását magyar kormánynál hogy maradjon hű ígéreteihez mivel angol-amerikai közös nyilatkozat széles körű lehetőségeket kínál gyakorlati mentőakcióra.”

Myron Taylor

120

A MAGYARORSZÁGI ZSIDÓK HELYZETÉRŐL

Alex Easterman, Zsidó Világkongresszus képviselőjének távirata

Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz

London, 1944. augusztus 28.

SS „AE” ikt.: 5959/44

Eredeti

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, ff. 38rv

A távirat szövege lényegében megegyezik Myron Taylor táviratának szövegével, lásd fentebb.³²¹

121

A MAGYARORSZÁGI ZSIDÓK HELYZETÉRŐL

William Godfrey* érsek, apostoli delegátus 434 sz. rejtjeltávirata

a Vatikáni Államtitkárságnak

London, 1944. augusztus 28.

SS „AE” ikt.: 5960/44

Gépelt másolat

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 39r

Londoni főrabbitól táviratot kaptam magyarországi zsidók sorsával kapcsolatban. Kéri átadni Szentatjának kérelmét tenne újabb lépésígéretet teljesítése érdekében amellyet Horthy kormányzó tett népének. Godfrey

321 A nyílt távirat angol szövege: „WE ARE RELIABLY INFORMED GERMAN EXERCISING PRESSURE ON HUNGARIAN GOVERNMENT TO PREVENT EVACUATION OF JEWS FROM HUNGARY IN ACCORDANCE WITH REGENT HORTHYS RECENT OFFER TO INTERNATIONAL REDCROSS STOP BEG HIS HOLINESS REQUEST HUNGARIAN AUTHORITIES FULFIL THEIR PROMISE RELEASE JEWS STOP RESCUE NOW MADE PRACTICABLE BY JOINT DECLARATION OF BRITISH AMERICAN GOVERNMENT ACCPTING REGENTS OFFER = ALEX EASTERMAN WORLD JEWISH CONGRESS 55 NEW CAVENDISH ST LONDON = HIS EXCELLENCY CARDINAL MAGLIONE PAPAL SECRETARY OF STATE V[atican] C[ity]”.

122

A MAGYARORSZÁGI ZSIDÓK HELYZETÉRŐL

579 sz. rejtjeltávirat William Godfrey apostoli delegátusnak Londonba

Vatikán, 1944. augusztus 31.

SS „AE” ikt.: 5960/44

Gévelt másolat

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 40r

434. sz. rejtjeltáviratot vettem.

Excellenciád közölheti az érdekelttel, hogy budapesti apostoli nunciatúra amely régóta aktívan tevékenykedik magyarországi zsidók javára közelmúltban újabb lépést tett minden deportálás megakadályozása érdekében.

Tardini³²²

123

JEGYZÉK SZÖVEGÉNEK MEGKÜLDÉSE

Angelo Rotta nuncius 1919/44 (965) sz. Mons. Domenico Tardinihoz,

a Rendkívüli Egyházi Ügyek Szent Kongregációja Titkárához

Budapest, 1944. szeptember 1.

SS „AE” ikt.: 6397/44

Eredeti, gévelt, aláírt

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 33r

Hasznosnak tartom megküldeni az ottani levéltár számára annak a Tiltakozó jegyzéknek³²³ a szövegét, amelyet az itteni külügyminisztériumnak nyújtottak be a semleges országok képviselői a zsidókat fenyegető további deportálások ellen, amiről 257. sz. rejtjeltáviratomban³²⁴ említést tettem.

Francia szövegét lásd a 406. lapon.

322 Lásd a rejtjeltávirat tervezetét, amelyet Dell'Acqua is jegyzett: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 41r.

323 Lásd a következő dokumentumot.

324 Lásd az előző dokumentumot.

124

A MAGYARORSZÁGI ZSIDÓK HELYZETÉRŐL

Myron Taylornak írt válasz fogalmazványa

Vatikán, 1944. szeptember 4.

SS „AE” ikt.: 5548/44

Gévelt másolat

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 42r

Excellenciád folyó év augusztus 23-i nagyra becsült levelében volt szíves Államtitkárságunk tudomására hozni annak a táviratnak a szövegét, amelyet Alex Easterman Úr a londoni Zsidó Világkongresszus nevében küldött Önnek a Magyarországon élő zsidókkal kapcsolatban.

Excellenciád jól tudja, hogy az Apostoli Szentszék régóta aktívan foglalkozik a „nem árjáknak” nevezett személyek szenvedéseinek enyhítésével. Most hozzátehetem, hogy legutóbb a budapesti apostoli nunciatúra újabb lépést tett annak érdekében, hogy zsidókat egyáltalán ne deportáljanak.

Biztosítva Excellenciádat arról, hogy az Apostoli Szentszék egyetlen alkalmat sem mulaszt el a Magyarországon élő nem árják helyzetének enyhítésére, maradok stb.

[bélyegző] aláírás: Mons. Tardini államtitkár

Dell'Acqua

125

POLITIKAI HELYZET MAGYARORSZÁGON

Angelo Rotta 264 sz. rejtjeltávirata

a Vatikáni Államtitkársághoz

Budapest, 1944. szeptember 5.

SS „AE” ikt.: 5962/44

Gévelt másolat

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 124, f. 36r³²⁵

Másolati példány: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 45r

Megjelent in: ADSS, Vol. 10. n. 318, p. 413.

Utóbbi hetekben Magyarországon kialakult helyzetben orientáció változhat.³²⁶ Többeségében protestáns új kormány németbarát tagokkal (?) nem látszik jobbnak előző kormánynál. Miniszterelnök katolikus, külügyminiszter protestáns,³²⁷ mindketten tábornokok és kormányzó bizalmi emberei. Látogatást tettek nálam, nagyon tisztelik apostoli nunciatúrát; nem titkolják helyzet súlyosságát, minden erővel védik határt és³²⁸fenntart-

325 Fekete tollal zárójelben: iktatószám és utalás az Ungheria pos. 100-ra.

326 Augusztus 30-án Lakatos Géza vezérezredes alakított kormányt, amelynek élén hat hétig tartotta magát.

327 Hennyey (1923-ig Erb) Gusztáv (1888–1977) vezérezredes.

328 A következő szavak alatt aláhúzás piros ceruzával.

ják zsidókérdésben mérsékeltebb közrendet, nem lesz semmilyen deportálás, aggódnak, de nyugodtak.

126

A MAGYARORSZÁGI ZSIDÓK HELYZETÉRŐL

A londoni Zsidó Világkongresszus olasz nyelvű táviratának fordítása

Vatikán, 1944. szeptember 6.

SS „AE” ikt.: 5961/44

Gépelte másolat

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100,

ff. 43rv (angol nyelvű eredeti) f. 44r (olasz fordítás)

Mélységes sajnálattal tájékoztatjuk Szentségedet legfrissebb hírek szerint németek nyomást gyakorolnak magyar kormányra hogy ne engedje szabadon elmenni a zsidókat ellentétben Horthy admirális ígéretével.

Újból naponta 12.000 zsidót akarnak deportálni.

Kérjük Szentséges közbenjárását deportálás megakadályozása érdekében.

Zsidó Világkongresszus

Dell'Acqua

127

A MAGYARORSZÁGI ZSIDÓKAT NEM DEPORTÁLJÁK

Mons. Tardini 582 sz. rejtjeltávirata

William Godfrey apostoli delegátusnak Londonba

Vatikán, 9 settembre 1944

SS „AE” ikt.: 5962/44

Gépelte másolat

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 46r

Zsidó Világkongresszus táviratban kérte Szentatyá közbenjárását magyarországi nem árják érdekében, akiket ismét deportálás fenyeget.

Excellenciád tudathatja az érdekeltekkel, amit 579. sz. rejtjeltáviratban³²⁹ közöltem a budapesti apostoli nunciátúra legutóbbi lépéseiről zsidók deportálásának megakadályozására.

Említett nunciátúra f. hó 6-i közlése szerint remélik, senkit sem deportálnak.

Tardini³³⁰

³²⁹ Lásd fentebb, 202. l.

³³⁰ A rejtjeltávirat tervezetét Dell'Acqua is jegyezte: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 47r.

128

A MAGYARORSZÁGI ZSIDÓKAT NEM DEPORTÁLJÁK

Angelo Rotta nuncius 270 sz. rejtjeltáviratából az Államtitkársághoz

Budapest, 1944. szeptember 16. Vétel: szeptember 18.

SS „AE” ikt.: 6412/44

Gévelt másolat

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 124, ff. 40r, 41r (másolat)

Távirat Budapestről 16 sz., 18,55-kor

Politikai helyzet nagyon súlyos; orosz hadsereg szorongatja különböző felek által keményen vitatott területet... nincs más kiút, mint megadni magukat a bolsevikoknak. Tudvalévő ugyanis, hogy Teheránban a szovjetekre bízták Magyarországot; jelenlegi kormány el van szánva, hogy Németországgal együtt tovább harcol. Németország segítséget ígért és részben már adott is, de nem tudni, meddig tarthat az ellenállás, ha az oroszok több ponton támadnak (?)... (két csoport) ... magyar nép: egyetlen reményük a Szentatyában van, hogy angol–amerikai közvetítéssel tehet valamit Magyarorszáért.

Közben elkezdődtek a félelmetes bombázások; apostoli nunciatúrát eddig nem érte károsodás.

³³¹Zsidókérdés élet veszítette: eltávolították az elkövetett szörnyűségekért felelős elemeket.

Rotta

*Ex Aud. SSmi 1944. szept. 19.
Informálni lehet az USA-ban akkreditált
excellenciás apostoli delegátust³³²*

129

**A MAGYAR KORMÁNY AKARATA AZ ELLENÁLLÁS FOLYTATÁSA
BOLSEVIKOKKAL SZEMBEN**

Angelo Rotta nuncius 280 sz. rejtjeltávirata az Államtitkársághoz

Budapest, 1944. szeptember 23. Vétel: szeptember 24.

SS „AE” ikt.: 6413/44

Gévelt másolat

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 124, f. 44

Új miniszterelnök kihirdette a parlamentben, hogy magyar kormány akarata az ellenállás folytatása bolsevikokkal szemben. Lakosság nagyon le van sújtva, különösen a fő-

331 Utalással a levéltári helyre, gépelve, külön lapon, a Hivatal az „Ebrei”: „Zsidók” feliratú és tematikájú, az Ungheria 100 sz. pozícióban (dossziában, gyűjtőben) külön is rögzítette ezt a mondatot, csakúgy, mint a Mons. Cicognaninak Washingtonba továbbküldött 1944. szeptember 23-i 1879 sz. rejtjeltávirat mondatát, amelyben erről értesítést kap: „A zsidókérdésben mons. Rotta kiemeli hogy élet veszítette, miután eltávolították az elkövetett szörnyűségekért felelős elemeket”. Lásd: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 48r.

332 Fekete tollal.

lelmetes bombázások miatt, amelyek minden nap egyre hevesebbek. A csaknem elpusztított Szatmárban találat érte püspökséget és szemináriumot, kúria minden papja meghalt, püspök és általános helynök menekült meg, mert nem voltak ott.

Rotta

130

PAPSÁG MARADJON-E VAGY REJTŐZZÖN EL

Angelo Rotta nuncius 284 sz. rejtjeltávirata az Államtitkársághoz

Budapest, 1944. szeptember 27. Vétel: szeptember 29.

SS „AE” ikt.: 6494/44

Gévelt másolat

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 124, f. 49

A bolsevik megszállás súlyos veszélye láttán tanácsot kérnek tőlem a papság követendő magatartásáról: maradjanak-e ... a helyükön, vagy rejtőzzenek-e el, vagy átmenetileg hagyják el helyüket ... Nem állván rendelkezésre információ az (oroszkok által?) utóbbi elfoglalt országok politikai és vallási helyzetéről és jelenlegi viselkedésükről az Egyházzal (?) kapcsolatban ... elég nehéz bármely tanácsot adni (?) Ezért igen hálás lennék Főtisztelendő Excellenciádnak, amennyiben Főtisztelendő Excellenciád azt lehetségesnek tartja, sürgősen valamely instrukciót vagy javaslatot tenne a kérdéssel kapcsolatban. Kérném, jelezze, ... hogy Budapest elfoglalása közeledtével (?) meg kell-e semmisíteni a rejtjeltáviratokat és milyen választ célszerű adni a Magyar Kormánynak (?), amennyiben máshova költözne (?) és meghívná a diplomáciai testületet, hogy kövesse őt (?).

Rotta

131

PAPSÁG MARADJON-E VAGY REJTŐZZÖN EL

Tardini 315 sz. rejtjeltávirati válasza Rottához

Vatikán, 1944. szeptember 30.

SS „AE” ikt.: 6494/44

Gévelt másolat

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 124, ff. 50 (gévelt), f. 51rv (kézirásos tervezet)

Vettük a 284. sz. rejtjeltáviratot.³³³

Az Apostoli Szentszéknek nincsen híre az oroszoknak a Katolikus Egyház iránti viselkedésükről az eddig elfoglalt területeken.

Mindenesetre a lelkipásztorkodó papság kötelessége, hogy ne hagyják el híveiket.

Ha a Kormány máshova költözne, a Nunciatura nem utasíthatná vissza, hogy kövesse azt.

333 Lásd az előző dokumentumot.

Főtisztelendő Excellenciád, amennyiben úgy gondolja, semmisítse meg a fekete (1938) és sárga (1941) táviratokat és amennyiben lehetséges, őrizze meg a pirosakat, a rendes közlésekről és a zöldeket (1942), a titkosokról.

Tardini

132

FEGYVERSZÜNETI TÁRGYALÁSOK A SZOVJETEKKEL

Angelo Rotta nuncius 288 sz. rejtjeltávirata az Államtitkársághoz

Budapest, 1944. október 2. Vétel: október 3.

SS „AE” ikt.: 8211/44

Gépelte másolat

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 124, ff. 54-55

Bizonyos, eléggé megbízható körökben arról biztosítanak, hogy fegyverszüneti tárgyalások folynak a szovjetekkel: a Magyarország bombázásának jelenlegi szüneteltetése ezt az állítást erősítenék. Ezt akadályozandó (?), vagy talán csak előzetes biztonsági intézkedésként, tény, hogy a németek most már követelik Horthy³³⁴ kormányzótól, hogy teljes bizalmukban álló kormányt nevezzen ki (?); a helyzet igen feszült (?): ha viszont nem enged, akkor attól fél, hogy a németek odacsapnak.

Ezért személyesen arra kért engem, hogy arra az esetre adjak menedéket menyének (Horthy István özvegyének), gyermekével együtt. Az elnök [sic!] arra is kért, hogy orosz megszállás esetén vegyem oltalmamba a szentkoronát. Mindkét kérésre igenlően válaszoltam, de kijelentettem (?), hogy (?) nem tudok adni semmilyen garanciát, különösen a bolsevikok esetében.

Ezek közben behatoltak (?) magyar területre ... dél felől, így érték el a magyar alföldet; amennyiben túlerővel támadnának, nem látni, hogyan lehet őket fenntartóztatni. Úgy tűnik, hogy a németek összepontosítani szándékoznak (?) ... (hét csoport olvashatatlan)... : ez lenne egy másik ok ... a német katonák nagy számban mennek (?) Budapest körzetében, ugyanakkor kevesen mennek a front irányában.

[aláírás hiányzik]

133

MAGYARORSZÁG HELYZETE NAGYON SÚLYOS

Angelo Rotta nuncius 300 sz. rejtjeltávirata az Államtitkársághoz

Budapest, 1944. október 12. Vétel: október 13.

SS „AE” ikt.: 8271/44

Gépelte másolat

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 124, f. 56

Magyarország helyzete nagyon súlyos; oroszok már mélyen behatoltak magyar alföldre. Utóbbi napok nagyon aggasztó, válságos helyzete ... valamivel javult német páncélos

334 A távirat beérkezett példányán itt is, alább is, „Horty”, „h” nélkül.

egységek közbelépésére ... belpolitikában változatlanul nagy bizonytalanság és kölcsönös bizalmatlanság magyar és német között; beszélnek szélsőségesek lehetséges rajtaütéséről is. Ellenőrzött forrásból valóban szörnyű hírek érkeznek oroszok magatartásáról az általuk elfoglalt, majd a magyarok által visszafoglalt településeken. Fosztogatás, sok nő, köztük apácák megerőszakolása, gyilkosságok, gyűjtogatások (egy ... rémuralom); vallási élet gyakorlatilag lehetetlen; magyar kormány elküldte a tábori püspököt erre vonatkozó dokumentumokkal a semleges hatalmak képviselőihez. Nagyon sok a menekült a kormányzati hatóságok által elrendelt megelőző evakuáció miatt is; nagyon aggódnak a jövő miatt, különösen a nővérek. Serédi bíboros kiadott egy körlevelet a papságnak, kötelességük a hívekkel maradni.

Rotta

134

A ZSIDÓ VILÁGKONGRESSZUS ÚJ FELHÍVÁSA A SZENTATYÁHOZ

Mons. Dell'Acqua emlékeztetője

Vatikán, 1944. október 17.

SS „AE” ikt.: 6915/44

Gépelt másolat

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, ff. 49rv (angol nyelvű eredeti),
f. 50r (olasz fordítás)

A londoni Zsidó Világkongresszus ismét kéri, hogy a Szentatya nyilvánosan szólaljon fel a magyarországi zsidóknak a deportálástól és a megsemmisítéstől való megmentése érdekében.³³⁵

A magyarországi apostoli nunciatúrától az államtitkárságra érkezett, zsidókkal kapcsolatos legfrissebb hírek elég megnyugtatóak voltak. Valószínűleg ma már nem lehet így tekintettel a politikai helyzetre, amely az utóbbi napokban alakult ki Magyarországon. Ennek ellenére kellene egy hiteles forrás, amely megerősítené, hogy a zsidókat deportálás stb. fenyegeti. Az említett Zsidó Világkongresszus tájékoztatást kapott az Apostoli Szentszék egész tevékenységéről, amelyet a Magyarországon élő zsidók érdekében fejtett ki, beleértve a Szentatya Horthy kormányzónak küldött táviratát is.

Egy nyilvános felszólalást a Szentatya részéről, különösen ebben a kényes pillanatban, nem tartanék alkalmasnak: mindenesetre legelőször meg kellene bizonyosodni a magyarországi zsidók jelenlegi helyzetének valós körülményeiről.

335 Az 1944. október 16-án feladott nyílt távirat teljes angol szövege: „DESPERATE APPEALS REACHING US SAVE SURVIVING JEWS IN HUNGARY STOP GERMANS NOW PREPARING CARRY OUT PLANS DEPORTING THREEHUNDRED THOUSAND MEN WOMEN CHILDREN STOP YOUR HOLINESS INTERVENTION BY PUBLIC CALL IN NAME OF HUMANITY MAY AVERT THIS APPALLING TRAGEDY STOP WE ARE SURE OUR ILL FATED INNOCENT PEOPLE WILL NOT APPEAL IN VAIN FOR UTMOST AND URGENT LAST HOUR EFFORTS SAVE THEM FROM DOOM = ALEX EASTERMAN POLITICAL SECRETARY WORLD JEWISH CONGRESS”. ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 49rv

Ezen kívül, vajon egy ilyen gesztus nem súlyosbíthatná-e tovább a zsidók helyzetét, és nem ingerelné-e még jobban a németeket? Ez több, mint valószínű, és akkor a remélt hatás elérése helyett éppen az ellenkezője történne.

Ezért egyelőre arra szorítkoznék, hogy kérjünk híreket a budapesti apostoli nuncius úrtól (ha lehet rejtjeltáviratot küldeni), és válaszoljunk általánosságban a londoni Zsidó Világkongresszus táviratára.

135

FEGYVERSZÜNETI KIÁLTVÁNY

ÚJULT ERŐVEL FOLYTATÓDIK A ZSIDÓÜLDÖZÉS

Angelo Rotta nuncius 302 sz. rejtjeltávirata az Államtitkársághoz

Budapest, október 18. Vétel: október 19.

SS „AE” ikt.: 8213/44

Eredeti, gépelt, aláírt

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 124, ff. 57 (eredeti) 58 (másolat)

Megjelent in: ADSS, Vol. 10. n. 359, pp. 447-448.

Horthy kormányzó október 15-i proklamációja, hogy közölje a nemzettel a fegyverszünet kérését a szövetségeseknél, egy valószínű forradalmat váltott ki az országban. A németek, a magyarokkal az oldalukon, katonailag elfoglalták Budapestet és ... új kormányt (?) alakítottak (?), Szálasival az élükön. Horthy kormányzót reggel megadásra szólították fel, amit azért tett (?), hogy elkerülje a vérontást és fogva tartották az SS paracsnokságon... néhány nap múlva (?) ott 15-i nyilatkozata visszavonására kötelezték és a harcok folytatására, lemondásra és az új kormány élén ... kinevezésére. Horthy kormányzó családja az apostoli nunciátúrára menekült; tegnap ... a kormányzóval együtt Németországba indult; egy bajorországi kastélyban lesznek. *A zsidók elleni harcok*³³⁶ nagy keménységgel újra kezdték és az elmúlt napok zavargásaiban sokat megölték.³³⁷ Az előző kormány miniszterei és hivatalviselői közül sokat megbotoztak.³³⁸ A rendőrség kezdettől fogva a németek oldalán van és ugyanígy az ország területén lévő hadsereg nagyrésze, pusztá félélemből. A szélsőséges elemek ... azt hirdetik, hogy () [sic!] keresztény elveket követnek, de nincs ok illúzióra. Örülnék esetleges tiszteletreméltó instrukcióknak.³³⁹

Rotta

336 Fekete ceruzával aláhúzás.

337 Ez a mondat gépelve még itt: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 53r. Utalással ugyanarra az ikt. számra és ugyanarra a pozíció számra [124].

338 Az előző két mondat lapszélén fekete ceruzával megjelölve.

339 Lásd alább Tardini október 23-án kelt táviratát, a 213. lapon

136

AZ APOSTOLI SZENTSZÉK VÁLASZAIRÓL

Mons. Tardini emlékeztetője

Vatikán, 1944. október 18.

SS „AE” ikt.: 6915/44

Címeres (hivatalos) papíron, kézírással

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, ff. 54rv

Taylor Úr tegnap magával hozta a Szentatya audienciájára az E[gyesült] Á[llamok] egy egy képviselőnőjét, aki sok kérdést intézett Öszentségéhez (ki tudná elképzelni, mennyit *beszél* egy nő, aki bekerül a *parlamentbe!*) T[aylor] Úr átadta a Sz[ent]atyának egy zsidókkal kapcsolatos londoni távirat másolatát.

Az Apostoli Szentszék válaszainak *kimerítőnek* kell lennie. Ha egyszerűen azt mondjuk: „megtesszük, amit lehet”, az bürokratikusan ridegnek tűnik.

Minél kevesebbet lehet elérni, annál inkább érvényre kell juttatni az Apostoli Szentszék közbenjárását.

D[omenico] T[ardini]

137

RABBIK ÉS ZSIDÓ SZERVEZETEK KÉPVISELŐI KÉRIK
A SZENTATYÁT

A washingtoni apostoli delegáció 2425 sz. rejtjeltávirata

Washington, 1944. október 19. (feladás), október 20. (vétel)³⁴⁰

SS „AE” ikt.: 7003/44

Gévelt eredeti

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 60r

Apostoli delegációhoz folyamatosan érkeznek rabbik és zsidó bizottságok képviselői nagyon kérni Szentatyát tekintettel a magyarországi zsidók kétségbeejtő helyzetére, hogy Vatikáni Rádióon keresztül szólítsa fel magyar népet, hogy minden állampolgár, aki teheti, fogadja be és nyújtson védelmet zsidóknak. Pillanatnyilag Apostoli Nunciátúra talán nem tehet semmit, míg Vatikáni Rádió felhívását (?)³⁴¹ titkos szervezeten keresztül is amely nagyon aktív, azonnal megismernék, jól fogadnák, nagyon hasznos lenne különösen vi-

340 Érkeztetés 1945. november 3-án kelt 1955 ikt. sz. rejtjeltávirattal, 7199/44SS „AE” ikt. szám alatt, Tardini aláírásával: „Hivatkozva Excellenciád 2425 sz. rejtjeltáviratára, közlöm a következőket: az Apostoli Szentszék, miután értesült a magyarországi zsidók helyzetének súlyosbodásáról, az ő érdekükben cselekedett. A Szentszék instrukcióit követően a budapesti apostoli nunciátúra ismételtel közbenjárt a magyar hatóságoknál, hogy ne léptessenek életbe gyűlöletes intézkedéseket és a püspöki kar is intenzíven cselekedett. A Szentatya, ezt követően azon alkalomból, hogy eminenciás Serédi bíboros október 29-re a menekültek érdekében imádságot és gyűjtést rendelt el, személyesen nyílt táviratot küldött a fent említett eminenciás úrnak, amelyben újonnan kinyilvánította érdeklődését 'vallási vagy faji hovatartozás, vagy pedig politikai okokból üldöztetésnek és erőszaknak kitett személyek' javára”. Lásd: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 93r. Tervezet: i. h. f. 94r.

341 Kérdőjel az eredetiben.

déki városokban és falun ahol úgy tűnik német hadsereg és rendőrség még nincs eléggé megszervezve. Cicognani

138

**A ZSIDÓ VILÁGKONGRESSZUS KÉRI A SZENTATYA
KÖZBENJÁRÁSÁT**

Mons. Tardini 604 sz. rejtjeltávirata Godfrey apostoli delegátusnak Londonba
Vatikán, 1944. október 20.

Gévelt másolat

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 58r

Zsidó világkongresszus táviratban kérte Szentatya közbenjárását magyarországi zsidók érdekében.³⁴² Excellenciád tudja mennyit tett Szentszék főleg utóbbi hónapokban Magyarországon élő zsidó származású emberekért, és jól tudja hogy Őszentsége közbenjárására Horthy kormányzónál felfüggesztették zsidók deportálását, helyzetük javult.

Biztosíthatom Excellenciádat hogy Szentszék – növekvő kommunikációs nehézségek ellenére is – továbbra is különös figyelemmel kíséri magyarországi zsidók sorsát, mindent megkísérel említettek helyzetének megkönnyítéséért.

Kérem Excellenciádat tájékoztatni erről érdekelteket.

Tardini³⁴³

139

A HELYZET MAGYARORSZÁGON

Dell'Acqua szubsztitutus emlékeztetője
Vaticano, 1944. október 20.

Gévelt másolat

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 124, f. 16r

*Lásd a Szentatya
1944. okt. 26-án kelt
táviratát Serédi
bíborshoz*

A magyarországi helyzet igen súlyos lehet: úgy tűnik, egyik oldalról az oroszok, másik oldalról a németek versenyeznek, ki pusztít többet.

342 A Myron Taylornak címzett nyílt távirat angol szövege: „HAVE CABLED HIS HOLINESS DESPERATE APPEAL REACHING US SAVE THREEHUNDRED THOUSAND SURVIVING JEWS HUNGARY WHOM GERMANS PREPARING DEPORT FOR EXTERMINATION STOP HIS HOLINESS INTERVENTION BY PUBLIC CALL IN NAME OF HUMANITY MAY AVERT THIS APPALING TRAGEDY THE CLIMAX OF JEWISH SUFFERING IN EUROPE STOP WE ARE SURE YOUR WILL DO YOUR UTMOST SUPPORT APPEALS OF OUR ALL FATED INNOCENT PEOPLE = ALEX EASTERMAN WORLD JEWISH CONGRESS”. ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, ff. 55rv.

343 1944. október 18-i rejtjeltávirat-tervezet: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 59r. Látta: Dell'Acqua. Részben nehezen olvasható javítások és megjegyzések.

Mit tehet az Apostoli Szentszék a nyilvánosság előtt?

1. Lehetne gondolni a Szentatya írásbeli megnyilatkozására, amelyben kifejezetten utal a háborús tombolásra, a razziákra, a pusztításokra és arra a nyomorra, amely az egymással küzdő hadseregek okoznak egész régiók számára, anélkül, hogy kifejezetten említést tenne Magyarországra, mert az oroszok és a németek ettől még kegyetlenebbek lennének. Másrészről figyelemmel kell lenni arra is, hogy a Magyar Urak, amikor Erdély egy részét Magyarországhoz csatolták, nem voltak kevésbé kegyetlenek a románok ellenében. [Tardini megjegyzése:] *Igaz, de az Apostoli Szentszék energikusan közbelépett és minden hamar elrendeződött – vagy majdnem.*

2. Vagy – ha Magyarországra szorítkozunk – publikálni lehetne egy cikket a L'Osservatore Romanóban és említést tenni arról, hogy a lap igazgatóságához sajnálatos eseményekről érkeztek hírek azokról a helyekről, ahol jelenleg a harci események zajlanak.

3. Vagy lehetne gondolni a Szentatya nyílt táviratáról eminenciás Serédi bíboroshoz, – amelyet utóbb közölne a L'Osservatore Romano –, amelyben Őszentsége biztosítja a magyar püspököket arról, hogy együtt érez fájdalmukban és aggodalmaikban az állampolgárok sok-sok és félelmetes szenvedése miatt, egyben annak a kívánságának ad hangot, hogy a harcoló felek tartózkodjanak a túlzásoktól, amely a harcok közepette megszegyeníti azt, aki azt elköveti és a miközben egyre mélyebb sebeket okoz, keserű és tartós gyűlöletet vált ki. [Tardini megjegyzése:] *Ez a gondolat, megfelelő tanulmányozást követően, nem tűnik alkalmasnak.*

[Barbetta megjegyzése:] *Véleményem szerint jelenleg nem lenne alkalmas minden hadviselő félnek címzett nyilvános dokumentum kibocsátása: ezért az 1. pontban tett javaslat mellett volnék.*

140

A MAGYARORSZÁGI ZSIDÓKAT ÚJRA DEPORTÁLÁS ÉS ÜLDÖZTETÉS FENYEGETI

Mons. Tardini 326 sz. rejtjeltávirata Rotta nunciushoz Budapestre
Vatikán, 1944. október 21.

SS „AE” ikt.: 6916/44

Gépelt eredeti

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 56r

Hivatali fogalmazvány: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 57r

Megjelent in: ADSS, Vol. 10. n. 365, 452.

Általunk kapott hírek szerint magyarországi zsidókat állítólag ismét deportálás és üldözés fenyegeti.

Kérem Excellenciádat sürgősen küldeni erről néhány információt.

Szentszék számítt Excellenciád és a Püspöki Kar állhatatos tevékenységére üldözöttek minden lehetséges védelme érdekében.

Tardini

[A tervezeten Tardini nehezen olvasható kézírásával:] *Rendben. Visszatartani a küldést. És ha nem lehet? Nincs egy emlékeztető? [Négy szó] nem csak a zsidók érdekében, Magyarországon lehetne csinálni valami nyilvánosat is?*

[Levéltáros kiegészítése:] *cfr. 6918/44 Ungheria 124*³⁴⁴

141

**AZ APOSTOLI SZENTSZÉK ÚJ AKCIÓJA
A MAGYARORSZÁGI ZSIDÓK ÉRDEKÉBEN**

Mons. Dell'Acqua emlékeztetője

Vatikán, 1944. október 21. és 23.

SS „AE” ikt.: 7003/44

Gépelte másolat

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, ff. 61rv-62r

Mint az ottani apostoli delegátus Öexcellenciája rejtjeltáviratából kiderül, a washingtoni rabbik is sürgetik az Apostoli Szentszék nyilvános felhívását a magyarországi zsidók érdekében.

A magyarországi zsidók helyzete kétségtelenül nagyon súlyos, és sokat közülük talán már meg is öltek. Úgyhogy igyekezni kell minden lehetséges akcióval a segítségükre lenni.

De nem kell elfelejteni, hogy nem kevésbé súlyos a helyzete számos katolikusnak különböző országokban, mint például Olaszországban, még Magyarországon is és Lengyelországban. Hogy Olaszországnál³⁴⁵ maradjunk, a toszkánai ordináriusok Öexcellenciáitól kapott legfrissebb jelentések szerint abban a tartományban a halottak, a kivégzettek száma eléri a több százat. Nos, a katolikusoknak a zsidóknál előbb van joga az Apostoli Szentszék nyilvános fellépésére annak érdekében, hogy a háborút – annak már eleve kemény kényszerkörülményei között is humánus [sic!] és tisztességes módon folytassák. A háború most olyan szakaszba ért, amelyet borzalmasnak nevezhetünk az alkalmazott valóban embertelen, egyre kegyetlenebb módszerek miatt. Talán elérkezett a pillanat, hogy még egyszer kimondjuk – és még nyíltabban –, hogy legyen vége a gyilkolásra való bujtogatásnak, a földek feldúlásának és felperzselésének, a városok válogatás nélküli bombázásának.

Például Olaszország esetében nemcsak Németországra kellene hatni, hanem a szövetségesekre is és magára az olasz kormányra, hogy hagyjon fel a „partizánok” bujtogatásával a németek bárhol és bármilyen módon történő gyilkolására, ez a folyamatos bujtogatás csupán fokozza a németek dühét. Lazióban és Campaniában nem történtek olyan szörnyű dolgok, mint Toszkánában, ez pedig kétségtelenül a pápa római jelenlété-

344 Értsd: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 124. ff. 19-20 (Magyarországi politikai helyzet 1944. október 20-án (este), géppel írt kétoldalas jegyzék Mons. Luttor Ferenctől) e f. 16 (Dell'Acqua hivatali emlékeztetője október 20-án), lásd fentebb, 213. l.

345 Fekete tollal írt megjegyzés a lap szélén: „vö. *Italia 1359 és Italia 1356*”. Értsd: ASRS AA.EE.SS. Italia, pos. 1359 és 1356.

nek és állandó hatásának köszönhető, de annak is, hogy a partizánok tevékenysége sokkal mérsékeltebb, behatároltabb, mondhatjuk azt is, hogy bölcsőbb.

Persze, nem lesz könnyű elérni, hogy a szövetségesek többé ne bujtogassák a partizánokat (részükről minden érdek és előny ellene szól), de nem tudom megérteni, hogyan osztozhatnak az olasz hatóságok ilyen nagy felelősségben, és hogyan követhetik vakon a szövetségesek kívánságait vagy akaratát, amikor nagyon jól tudják, hogy a megtorlások végül csak ártatlanokat és békés (állam)polgárokat sújtanak, hogy a „partizánok” Moszkvából kapják a parancsokat, hogy (szerencsére) a szövetségesek azonnal lefegyverzik őket. Az olasz hatóságoknak számolniuk kellene a lakosság tényleges helyzetével és a rá váró szörnyű megtorlásokkal is, és meg kellene tagadniuk a „partizánok” bujtogatására vonatkozó esetleges követeléseket. Ezt az ország érdeke kívánja: ha nem lehet megmennteni az épületeket, mentjük meg legalább a lehető legtöbb emberéletet. A partizánakció teljesen indokolt egy gyors hadműveletben, ahogy az Franciaországban történt, de Olaszországban most a nemzetnek csupán rengeteg kárt okozó gerillaharcra változott. Azt sem lehet mondani, hogy különben együttműködés lenne a németekkel, mert az emberek jól tudják, hogyan viselkedjenek. Az olasz kormány ragaszkodjon (még hozzá nagyon) ahhoz, hogy egy szabályos hadsereg kiküldését kérje a frontra, hogy az tisztességes háborút vívjon a németek ellen. Ez magának a kormánynak a tekintélyét is megnövelné, és bizalmat keltene a népben, hogy megvannak a rend fenntartására alkalmas eszközök stb.

Ha a kommunisták és a szocialisták, akik a kormányban is részt vesznek, ellenállnának a partizán tevékenység megfékezésére irányuló akciónak, a kormány többi tagjai meghozhatnák a szükséges döntéseket, és megkapnák a támogatást, főleg ebben a pillanatban, amikor Oroszország és a szövetségesek kapcsolata nem lehet olyan felhőtlen.

Összefoglalva:

Az esetleges nyilvános felhívásnak – szerintem – nem kellene a magyar zsidóügyre korlátozódnia, hanem sokkal tágabb és általánosabb értelműnek kell lennie.

A szövetségeseknek fontos a „zsidók” megmenekülése (ami több mint helyes és szükséges dolog), de miért ragaszkodnak folyton ahhoz, hogy a német népet tönkre kell tenni? Világos, hogy a németek így okoskodnak: mielőtt mi meghalunk, elpusztítunk másokat. Mutassák meg a szövetségesek, és ne csak szavakkal, hogy egy kis irgalmat akarnak tanúsítani azokkal szemben, akiket legyőzöttnek tekintenek, és akkor talán sikerül megszelídíteni a német fenevadat; annál is inkább, mert a németek között is vannak jó emberek és becsületes (állam)polgárok.

’44. október 23.

Ez a jegyzet szombaton készült a washingtoni rejtjeltávirat alapján.

Most látom az Apor bárónak küldött táviratot,³⁴⁶ amely szerint a magyar zsidók helyzete állítólag végtelenül súlyos.

Ha magasabb okokból nem tanácsos az általánosabb felhívás, megfelelőnek látszik az Apostoli Szentszék egy újabb nyilvános fellépése a magyarországi zsidók érdekében, ha igaz, amit állítanak³⁴⁷.

346 Lásd: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 63r.

347 Az olaszban latinul: *si vera sunt exposita*.

Most fontolóra lehetne venni a Serédi bíborosnak küendő nyílt távirat gondolatát.
Dell'Acqua

142

**AZ APOSTOLI SZENTSZÉK KIFEJEZI BIZAKODÁSÁT,
HOGY AZ APOSTOLI NUNCIATURA FOLYTATJA EGYETEMES
SZERETETSZOLGÁLATÁT**

Mons. Tardini 329 sz. rejtjeltávirata Rotta nunciushoz
Vatikán, 1944. október 23.

SS „AE” ikt.: 7101/44

Gépelt eredeti

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 65r

(tervezet: f. 68r)

Megjelent in: ADSS, Vol. 10. n. 370, pp. 455–456.

A 302. sz. rejtjeltávirat beérkezett.³⁴⁸

Szentatya fájdalommal értesült drámai hírekről. Örvend hogy Ön szorgalmasan tájékoztatja az Apostoli Szentszékét. Különleges apostoli áldását küldi.³⁴⁹

Továbbra is sürgető felhívások érkeznek könyörögve hogy Szentatya járjon közben sok ember érdekében akik üldözésnek és erőszaknak vannak kitéve vallásuk, származásuk vagy politikai okok miatt. Eminenciád közismert buzgalomával szíveskedjék folytatni áldásos tevékenységét ottani püspöki karral együttműködve, lehető legjobban segítve Legfőbb Főpap atyai igyekezetét és megmutatva mindenkinek hogy Katolikus Egyház mindent megpróbál jelenlegi nehéz körülmények között is, hogy végezze egyetemes szeretetszolgálatát.

Tardini³⁵⁰

348 Lásd fentebb, 209. l.

349 Idáig gépelt részlet: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 124, f. 59r is, utalással fenti ikt. számra és ugyanazon pozícióra [100].

350 Barbetta kézírásos jegyzet-tervezete, az alábbi szavakkal kezdődik: *“Nem tudom, milyen utasításokat adjak Mons. Rottának azok után, amelyeket a szept. 30-i, 319. sz. rejtjeltáviratban adtam. Talán jó lenne néhány vizsgáló szó. Az alábbi rejtjeltáviratot javasolnám: ...”* ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 66r. – Elküldve 1944. október 23-án, lásd: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 67r. Kézszel írt javítások. További fogalmazvány és egy fontos szolgálati közlemény: „1944. OKTÓBER 25. SZOLGÁLATI KÖZLEMÉNY A REJTJELIRODA SZÁMÁRA = BUDAPESTRŐL SÜRGŐS VÁLASZT KÉRNEK A F. HÓ 18-I, 526. SZ. REJTJELTÁVIRATRA, AMELY 19-ÉN ÉRKEZETT. = (A 302. sz. rejtjeltáviratról van szó.) *Válasz a 329. sz. rejtjeltávirattal* KÉREM VÉTEL ELISMERÉSÉT = VETTEM KÖSZÖNŐM BG. Jelzete: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 71r. Lásd még: i. h. 72r. – Október 26-án Mons. Barbetta kézírásos emlékeztetőjében olvassuk: Mons. Finocchi a Vatikáni Rádión keresztül egy szolgálati közleményben tudatta Mons. Rottával, hogy a 302. sz. rejtjeltáviratára október 23-án a 329. sz. rejtjeltáviratban választ kapott. Mons. Sericano úgy véli, hogy egyelőre várni kell, mielőtt megismételnék a 329. rejtjeltáviratot, mert: 1) Mons. Rotta nem sürgeti, ami annak a jele, hogy időközben megkapta (*„ma 14-kor értesítés megy (13. sz.) D. T.”* – Mons. Tardini ceruzával írt megjegyzése), 2) vagy sürgeti, és akkor meg fogják ismételni a 329. rejtjeltáviratot. SS „AE” ikt.: 7101/44. Jelzete: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 70r.

143

A ZSIDÓK ELLENI HARC FOLYTATÓDIK

Rotta 305 sz. rejtjeltávirata

Budapest, feladva 1944. október 23-án, vétel 24-én

SS „AE” ikt.: 7190/44

Gépelt, indigós másolat

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, ff. 87r-88r

A 326. sz. rejtjeltávirat³⁵¹ beérkezett.

Legújabb eseményekről küldött 302. sz. rejtjeltáviratomban jeleztem zsidók elleni harc kiújulását; előző kormány által engedélyezett minden kivételt visszavontak, még zsidókkal kötött vegyes házasságok felbontását is el akarják érni. Nem lesznek deportálások hanem kényszermunka Magyarországon (?)³⁵²; párttagok sok kegyetlenséget követtek el.

F. hó 18-án beszéltem külügyminiszterrel és 21-én Szálasi miniszterelnökkel; Szent-szék nevében sürgettem zsidók helyzetének javítását, különösen hogy ne nyilvánítsák semmisnek házasságokat és hogy korábban elért engedmények maradjanak érvényben; pozitív ígéretek kaptam. Miniszterelnök jóindulatúnak tűnik, még sincs sok bizalmam, mivel párt szélsőségeseinek befolyása nagy. ³⁵³Említett beszélgetésben megkérdeztem miniszterelnököt új Kormány viszonyulásáról Katolikus Egyházhoz; miniszterelnök elég megnyugtatóan nyilatkozott, de nem nagyon lehet rá számítani.

Rotta

144

SERÉDI BÍBOROS GYŰJTÉSE MAGYARORSZÁGON

Rotta nuncius 304 sz. rejtjeltávirata

Budapest, 1944. feladva: október 22, vétel: október 23.

SS „AE” ikt.: 7109/44

Gépelt eredeti

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 73r

Gépelt indigós másolat kézirásos megjegyzésekkel: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 74r

Megjelent in: ADSS, Vol. 10. n. 368, 454.

Serédi bíboros gyűjtést rendelt el... f. hó 29. vasárnapra Magyarország minden katolikus templomában sok izraelita (?)³⁵⁴ menekült javára. Szerintem jó lenne ha Szentatya hozzájárulna (?) legalább 50.000 pengő adománnyal. Itteni apostoli nunciatura növekvő pénztári állományában most 692.000 (?) pengő áll rendelkezésre (a [rejtjel]csoport

351 Lásd fentebb, 212. l. Nem azonos Rotta 326. sz. rejtjeltáviratával.

352 Kérdőjel az eredetiben.

353 Innentől gépelt részlet: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 124, f. 60r is, utalással fenti ikt. számra és ugyanazon pozícióra [100].

354 Kérdőjel az eredetiben, a gépelt másolaton utólag ceruzával áthúzva. Az eredetiben közölt változatot hozza ADSS, Vol. 10. n. 368, 454. is. Tardini emiatt reklamált, lásd alább.

jelenthetne 69.200.000-et is)³⁵⁵; adomány alkalmas lenne arra is hogy megszabaduljak valutától, amely minden nap többet veszít értékéből. Rotta³⁵⁶

Mons. Montini följegyzése:

Segélybizottság. Azonnal referálni.

145

**A SZENTATYA TÁVIRATOT SZÁNDÉKOZIK KÜLDENI
SERÉDI BÍBORSHOZ**

Tardini 331 sz. rejtjeltávirata Rottához

Vatikán, 1944. október 26.³⁵⁷

SS „AE” ikt.: 7109/44

Gévelt másolat

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 89r

A 304. sz. rejtjeltávirat beérkezett.

Szentatya méltóztatott személyesen táviratot küldeni Serédi Őeminenciájának amelyben dicséri a jótékonyági napot. Imáival csatlakozik magyar katolikusokhoz, emberieség és igazságosság nevében kéri, hogy magyar nép ne szenvedjen többet.

Őszentsége felhatalmazza Excellenciátat átadni Serédi bíborosnak 304. sz. rejtjeltáviratában javasolt összeget.

A 305. sz. rejtjeltávirat beérkezett.

Tardini³⁵⁸

355 Táviró megjegyzése, bár gépelésileg nem tér el: a „csoport” kifejezés bizonyára rejtjelcsoportra utal. ADSS, Vol. 10. n. 368, 454. nem közli a zárójeles megjegyzést.

356 Ugyanazon a lapon több kézírásos bejegyzés, ezek között a legfontosabb: Tardini öt (!) nappal később látja, hogy a rejtjeliroda torzított szöveget adott le, az eredetiben nem szerepelt a szó: „izraelita”. Lásd saját kezű megjegyzését: „44-X-28, 18 óra 20 perc. Csak *most* látom, hogy a „sok izraelita” „nagyon sok menekültre” változott. Jaj nekem! Jaj nekem! Magyar menekültekről van szó. A zsidókról, az üldözöttekről nincs szó. És akkor? A pápa táviratának szövege? Miért nem adják ide nekem a pápa táviratának szövegét a többi dokumentummal együtt? Pedig ez alapvető!!!” ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 74r. Lásd még alább, 219. lapon Tardini október 29-én kelt hosszabb emlékeztetőjét.

357 ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 76r. Lásd még kézírással „44-X-25. Elküldve Sz[ent] A[tyának]. Serédi bíboros Őeminenciájának küldendő távirat tervezete. Tekintettel a szomorú magyar helyzetre, a Szentatya néhány bátorító szava nagyon jó lenne. Közölni kellene a nunciussal azt is – rejtjelesen és jól... rejtjelvezve – magának a táviratnak a tartalmát. Számszerűsíteni is lehetne az adományt, ha a Szentatya teljesíteni szándékozik Mons. Rotta Őexcellenciája kívánságát.” I. h. f. 79r.

358 Mons. Barbeta tervezetét lásd: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 90r.

146

NYÍLT TÁVIRAT TERVEZETE SERÉDI BÍBOROSHOZ

Barbetta emlékeztetője
Vatikán, 1944. október 26.³⁵⁹

SS „AE” ikt.: 7109/44

Gépelt

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, ff. 79r, 80r

Miközben továbbra is sürgető felhívások érkeznek hozzánk Magyarországról kérve közbenjárásunkat vallási faji politikai okokból üldözésnek és erőszaknak kitett emberek védelmében, nagy megnyugvással értesülünk hogy Katolikus Egyház mindig gyakorolt egyetemes szeretetmissziójának megfelelően és támogatva állandó igyekezetünket a háború okozta szenvedések enyhítésére Eminenciád f. hó 29. vasárnapra ima- és segélynapot hirdetett. Nagyon szívesen társulunk Eminenciád jótékony kezdeményezéséhez és könyörgéseinkkel csatlakozva szívünkhöz most különösen közel álló magyar hívek imáihoz, kérjük hogy emberiség és igazságosság normáinak megfelelően ne váljanak még keményebb és rettenetes konfliktus okozta máris nagyon súlyos szenvedések. Atyai szeretetünk jeléül különleges megerősítő apostoli áldásunkat küldjük Eminenciádnak, papságnak, minden hívőnek.

XII. Piusz pápa

147

A SZENTATYA SERÉDI ŐEMINENCIÁJÁNAK ÍRT TÁVIRATÁRÓL

Barbetta emlékeztetője

Vatikán, s. d.

Gépelt másolat

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 91r

1. Az összeget, amelyet a Szentatya adományozni szándékozik a Serédi Őeminenciája rendezte gyűjtés alkalmával, a távirattal egyidőben Mons. Rottának küldendő rejtjeltáviratban lehet majd megnevezni.

2. Mivel a táviratot előreláthatólag mesterségesen készletetik vagy egyáltalán nem kézbesítik, jó lenne megismételni a szöveget egy rejtjeltáviratban Mons. Rottának.³⁶⁰

3. A feladás után néhány nappal közzé lehetne tenni a L'Osservatore Romanóban.

Mons. Rottának így lehetne kódolni:

„... sz. beérkeztét követően Szentatya nyílt³⁶¹ táviratot küldött Serédi Őeminenciájának alábbiak szerint: » « Excellenciád tájékoztasson távirat kézbesítéséről címzett-

359 A megjegyzés dátuma: „44-X-26. Őszentsége visszajuttatja legfelső jóváhagyásával. D[omenico] T[ardini]” - A távirat francia szövege: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, ff. 81r-82r-83r, fogalmazványa i. h. 78r.

360 Tardini tollal írt megjegyzése: „(A tartalom igen; a szöveg nem).”

361 Tardini (?) megjegyzése: „soha!”

nek. Ön felhatalmazást kap nunciáitúrai alpból átadni ... pengőt Serédi Őeminenciájának háború miatt szenvedő emberek megsegítésére.”

Barbetta

148

A SERÉDI BÍBOROSNAK ÍRT TÁVIRAT ELMENT

Névtelen hivatali följegyzés
Vatikán, 1944. október 26. 11,39

SS „AE” ikt.: 7109/44

Gévelt másolat

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 85r

Ebben a pillanatban telefonált a Vatikáni rádió és közölte, hogy a Szentatya távirata Serédi bíboros Őeminenciájának november 26-án³⁶² elment, és november [értsd: október – A szerk.] 27-én, 11 órakor kézbesítették a címzett eminenciás úrnak.

149

A SERÉDI ŐEMINENCIÁJÁNAK ÍRT TÁVIRATRÓL

Tardini emlékeztetője
Vatikán, 1944. október 29.

SS „AE” ikt.: 7109/44

Kézírásos

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, ff. 84rv

44-X-28

44-X-29

*Megismételni a táviratokat
Amerikának és Bernnek*

Volt egyszer... [hol nem volt]

1. 1944. október 20-a táján – különböző gondolatok közepette – megvitattunk egy táviratra tett javaslatot, amelyet a Sz[ent]a[tya] küldene Serédi bíborosnak a zsidók érdekében (a szöveg kiterjedt volna „mindazokra, akik vallási, faji, politikai okok miatt szenvednek”).

2. 24-én érkezett a hivatalba M. Rotta 304. sz. rejtjeltávirata, amelyben az állt, hogy Serédi bíboros 29-ére, vasárnapra gyűjtést hirdetett „számos izraelita menekült” javára.

3. E bejelentés által kínált alkalmat megragadva készült egy távirat, amelyet a Szentatya küldene Serédi bíborosnak, és amelyben kezdettől fogva arról volt szó, hogy a Szentatya sürgető felhívásokat kapott Magyarországról, hogy járjon közben mindazoknak az

362 Javítás piros ceruzával: október. Mindkét hónapnévél.

érdekében, akik vallási, faji, politikai okok miatt szenvednek. (Bizonyosak voltak abban, hogy Serédi Szentatya túlzottan... kiáll a zsidók érdekében [ami nagyon bátor az eminenciás úr részéről [olvashatatlan szó, utána „püspök” áthúzva]!]

4. A távirat 26-án elment.

5. 27-én készült két rejtjeles táv[irat], hogy közölje a dolgot Washingtonnal és Bernnel. Az elsőben az állt, hogy Serédi bíboros azok javára hirdette meg a gyűjtést, „akik vallásuk, származásuk és politikai okok miatt szenvednek”. A második (olvashatatlan szó): „üldözések és erőszak áldozatai” – nekem úgy tűnt, hogy a nuncius más szavakat használt a 2. pontban említett rejtjeltáviratban. Mivel nem látom a szöveget (nagy szerencsémre!), azt írtam október 28-án, hogy „ellenőrizni”.

6. Október 28. M[ons.] Dell’Acqua kérte a rejtjelirodát, hogy *ellenőrizze*. A rejtjeliroda azt válaszolta nekünk, hogy 1) „*sok izraelita menekült*” helyett „*nagyon sok menekült*”-et kellett volna olvasni, tehát 2) a zsidók nem voltak benne, 3) Serédi bíboros kezdeményezése nem vonatkozott rájuk.

Szerencsés véletlen folytán Ősz[entsége] táviratának szövegét lehet úgy értelmezni, hogy miután Ősz[entsége] tudomást szerzett arról, hogy Serédi bíboros a menekültekért fáradozik, megragadta az alkalmat, és mindenkit pártfogásába ajánlott, aki szenved stb., stb., stb.

Elkeserít, hogy a rejtjeliroda ilyen rosszul *működik!*³⁶³

D[omenico] T[ardini] [sk.]

150

SERÉDI BÍBOROS TÁVIRATI VÁLASZA

Angelo Rotta nuncius ikt. sz. nélküli nyitott távirata³⁶⁴

a Vatikáni Államtitkárságnak

Budapest, 1944. november 2.

SS „AE” ikt.: 7205/44

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 97r

—SEREDI BÍBOROS MAGYAR PÜSPÖKI KAR HIVEK GYERMEKI TISZTELETTEL KÖSZÖNIK A SZENTATYÁNAK MEGERŐSÍTŐ ATYAI SZAVAIT NEMES NAGYLELKÜSÉGÉT A MENEKÜLTEK IRÁNT VALAMINT APOSTOLI ÁLDÁSÁT. ÍGÉRNEK KATOLIKUS SZILÁRDSÁGOT AZ IGAZSÁG VÉDELMÉT REN-DÍTHETETLEN HITET ÉS GYERMEKI RAGASZKODÁST—= ROTTA —=

363 „A budapesti nunciaturára küldött pénz (október 26-i rejtjeltávirat) a 'számos' budapesti 'menekült' javára ment: tehát nem volt szó sajátos értelemben 'zsidókról', hanem a háború elől menekülőkről.” ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 102.

364 Nem rejtjeltávirat.

151

A NUNCIATÚRA ÁTKÖLTÖZZÖN-E SOPRONBA

Angelo Rotta nuncius 311 sz. nélküli rejtjeltávirata

a Vatikáni Államtitkárságnak

Budapest, 1944. november 3. Vétel november 4.

SS „AE” ikt.: 7286/44

Gévelt másolat

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 124, f. 74r

A katonai helyzet súlyosbodásával a magyar kormány elhatározta, hogy átköltözik (?) Sopronba (?) és azt kérte az apostoli nunciátúrától, hogy (?) tudassa azon személyek számát, akik oda átköltöznek (?). 315. sz. rejtjeltáviratban³⁶⁵ (?) a [Vatikáni] Államtitkárság közölte velem, hogy a nunciatúra kötelessége (?), hogy kövesse a kormányt. Tekintettel arra azonban (?) új kormányt a németek erő alkalmazásával iktatták be, s a semleges országok nagyobb része nem ismerte el, teljes sürgősséggel szeretném tudni, hogy érvényben vannak-e még a korábbi instrukciók, vagy az apostoli nunciatúra Budapesten kell maradjon, vagy kompromisszumot kell kötni oly módon, hogy az apostoli nuncius Budapesten marad és a nunciatúra uditoréja Sopronba megy. Az a kettős feladat, amelyet a külföldi Pápai képviselők normál esetben (?) ellátnak, okot adhatnának az apostoli nunciátúrának az utóbbi eljárás igazolására ennél a kormányznál. Kérek gyors távirati választ.

Rotta

152

A NUNCIATÚRA ÁTKÖLTÖZZÖN-E SOPRONBA

Tardini 335 sz. válasz-rejtjeltávirata Rottához

Vatikán, 1944. november 5.

SS „AE” ikt.: 7286/44

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 124, ff. 75r (gévelt másolat),

76r (kézírásos fogalmazvány), 77r (hivatali példány)

Ex aud. SSmi
1944. nov. 5.

Vettük 311 sz. rejtjeltáviratát.³⁶⁶

Főtisztelendő Excellenciád bölcs ítéletére és kipróbált tapasztalatára bízunk, hogy oly módon járjon el, amelyet alkalmasnak talál a kényes helyzetben, amelyet Ön, a helyszínen, jobban tud megítélni sokféle és változó körülmények között.

Öszentsége imádságaiban kíséri Önt, jókívánásait küldi és atyai áldását küldi.

Tardini

³⁶⁵ Lásd fentebb, 206. l.

³⁶⁶ Lásd az előző dokumentumot.

153

SERÉDI BÍBOROS KÖZBENJÁRÁST KÉR

Angelo Rotta nuncius 322 sz. rejtjeltávirata az Államtitkársághoz
Budapest, 1944. november 24.. Vétel 1944. november 25.

SS „AE” ikt.: 8088/44

Gévelt másolat

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 124, f. 66r

Bíboros Prímás kéri a Szentatyát, hogy méltóztassék közbenjárni a szövetséges hatalmaknál, hassanak oda az oroszoknál, hogy megakadályozzák a visszaéléseket, különösen az asszonyok megerőszakolását Magyarország elfoglalt részén.

Rotta

1944. nov. 26.

*A Sostituto³⁶⁷ őexcellenciája közli
a Szentatyá parancsát, hogy
csináljunk valamit (távirat
Washingtonba...?)³⁶⁸*

154

**A ZSIDÓK ELLENI HARC EMBERTELEN
BUDAPESTEN ZÚRZAVAR**

Angelo Rotta nuncius 324 sz. rejtjeltávirata
Luigi Maglione bíboros államtitkárhoz
Budapest, 1944. november 26.

SS „AE” ikt.: 7889/44

Gévelt másolat

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 98r

Megjelent in: ADSS, Vol. 10. n. 407. p. 496.

Zsidók elleni harc kiéleződött, valóban embertelenül folyik; minden zsidó köteles a gétóban lakni, óriási zűrzavar; nyilaskeresztes párt szerint minden megengedhető zsi-

367 Értsd: Mons. Montini.

368 Fekete tollal. Lásd az 1944. december 4-én kelt 2026 sz. rejtjeltáviratot Washingtonba: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 124, f. 68r (gévelt), f. 69r (kézírásos tervezet). December 8-án érkezett a 2508 ikt. sz. válasz Washingtonból: „A külügyi államtitkár [értsd: külügyminiszter], válaszolva szóbeli jegyzékemre, néhány napja azt nyilatkozta, mivel Magyarország nem az Amerikai Egyesült Államok katonai műveleteinek hadszíntere, kormányuk nem tudja közvetlenül befolyásolni a magyar helyzetet, míg nem létesít vele katonai vagy diplomáciai kapcsolatokat. Ennek ellenére, e hó 6-i jegyzékemben kifejtettem és melegen ajánlottam a külügyminiszternek, amit Excellenciád közölt velem 2026. sz. rejtjeltáviratában. Amint megérkezik a válasz, érdemben referálok. Cicognani.” SS „AE” ikt.: 8384/44, ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 124, f. 70. - 1945. január 3-án érkezett Cicognani 2544. sz. rejtjeltávirata a kívánt eredménnyel: „A minisztérium egyetért az Apostoli Szentszék gondolatával, miszerint lehetőleg intézkedni kell a katonai műveletekben polgári személyeknek okozott szenvedések csökkentése érdekében. Mivel most Magyarország a háború színtere, ahol az Amerikai Egyesült Államoknak nincs képviselője, nem áll

dókkal szemben, lopás, testi sértés, gyilkosság nagyon gyakori, sok öngyilkosság. Kormány ígéret, de erőtlen vagy nincs meg jóakarata; apostoli nunciátúra tovább dolgozik különösen kitért zsidók érdekében; valami eredmény van; újabb közös lépést tettek semleges diplomáciai képviselők, amióta ellenséges országokét megtorlással fenyegetik.³⁶⁹ Katonai helyzet változatlanul nagyon súlyos; nagy bizonytalanság Budapest ...; sok minisztériumi hivatalt már evakuáltak; épületek hidak aláaknázva; Margitsziget nagyszabású hídja bűncselekmény vagy hanyagság miatt fényes nappal levegőbe repült, számos áldozat van. Élelmiszer- és tüzelőanyag-hiány érezhető.³⁷⁰

155

SEMLEGES ORSZÁGOK KÖVETEINEK TILTAKOZÁSA

Angelo Rotta nuncius 2611/44 (992) sz. jelentése

Mons. Tardinihoz

Budapest, 1944. november 27.

SS „AE” ikt.: 1157/45

Eredeti, gépelt, aláírt

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, ff. 114rv

Megjelent in: ADSS, Vol. 10. n. 408. pp. 497–500.

[Vétel:] 1945. február 26.

Jónak látom elküldeni az államfőnek, Szálasi úrnak f. hó 17-én benyújtott memorandum másolatát, hogy megmaradjon az emlékezet számára, arra az esetre, ha a nunciátúra levéltára megsemmisülne.³⁷¹

A memorandumot, amelyre 324. sz. táviratomban³⁷² utaltam, én és a svéd követ³⁷³ nyújtottuk be a semleges országok képviselőinek nevében, akik kétszer ültek össze ebben

módunkban közvetlenül ellenőrizni az onnan származó híreket. Biztosítom azonban Főtisztelendő Excelenciát, hogy a külügyminisztérium és a kormány külképviseletei mindent elkövetnek a polgári lakosság szenvedéseinek enyhítése érdekében Magyarországon és máshol is. Cicognani” SS „AE” ikt.: 190/45, ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 124, f. 71.

369 Innentől részlet in: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 124, f. 67r, utalással ugyanazon ikt. számra és ugyanazon pozíciószámra [100].

370 November 30-i dátummal Rotta táviratának értékelésekor készült följegyzésében Dell’Acqua azt írta, hogy a Szentatya új megnyilatkozása, pl. a püspöki kar felé egy új felhívás várható eredménye kevés lesz, különösen a háború jelen eseményei közepette, még inkább irritálná a németeket és a jelenlegi magyar kormány leginkább antiszemita elemeit, következésképpen a szerencsétlen üldözöttek fájdalmas sorsát még súlyosbítaná és következésképpen akadályozná a nunciátúra tevékenységének eredményességét, hiszen a kapott hírek szerint elért valamit a megkeresztelt zsidók javára. Talán lehetne küldeni a nunciának egy nagyobb összeget, hogy segítségül siessen a leginkább nélkülöző zsidóknak és ugyanakkor szorgalmazni lehetne, hogy folytassa jótékony működését és ilyen értelemben ösztönözze a püspököket is. A följegyzés iktatószáma (SS „AE”): 7889/44, jelzete: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 99. – A következő fölión elszámolás az eddigi segélypénzről és – XII. Piusz december 3-i engedélyét követően – Montini államtitkár-helyettes följegyzése további ötvenezer pengő kiutalásáról. Lásd alább, 224. lapon Tardini 365 sz. rejteltáviratát Rottának.

371 Francia szövegét lásd: 430sk.

372 Lásd az előző dokumentumot.

373 Carl Ivan Danielsson.

a tárgyban a nunciaturán. Inkább enyhítve, mint eltúlozva foglaltuk össze benne a dolgok tényleges állását. Gyakorlati eredményt nem reméltünk tőle, tekintettel a nyilaskeresztes tömeg vallási tudatlanságban és elvakult zsidógyűlöletben gyökerező mentalitására, ugyanis ezek igazán hihetetlen kegyetlenséggel hajtják végre a kapott utasításokat; [csak] egy megnyilvánulást akartunk tenni, amelyet a polgári és keresztény lelkiismeret diktál.

A nunciatúra a maga részéről minden lehetőzt megtehetett a sok szenvedés enyhítése érdekében, kitartóan járta a különböző érdekelt minisztériumokat és több mint 13.000 menlevelet állított ki,³⁷⁴ ami valamire jó volt, legalább egy ideig megakadályozta sok zsidó és főleg megkeresztelt zsidó nő deportálását.

Mire ez a jelentés odaér, a Magyarország politikai helyzetében bekövetkező nagy változások talán már véget vetettek ennek a barbár zsidóüldözésnek; de Isten mentsen meg attól, hogy aztán megtorlásul hasonló, egy kultúrnéphez méltatlan módszereket vessenek be a magyar keresztények ellen, amitől, sajnos, tartani lehet.

Mons. Tardini megjegyzése:

1945. február 26. Látta a Szentatya.

Nagyon jó, Mons. Rotta! Megismertessük a dokumentumot Osborne-nal és M. Taylорral? Mít gondol?³⁷⁵

156

A NUNCIUS FOLYTASSA MUNKÁJÁT AZ ÜLDÖZÖTT ZSIDÓK JAVÁRA

Mons. Tardini 365 sz. rejtjeltávirata Angelo Rotta nunciushoz

Vatikán, 1944. december 4.

SS „AE” ikt.: 7889/44

Gépelte hivatali példány

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 101r

Megjelent in: ADSS, Vol. 10. n. 412. p. 506.

Szentatya mély fájdalommal értesült Excellenciád által 324. sz. táviratban közölt drámai hírekről, és legalább részben enyhíthető sok szerencsétlen ember szenvedéseit, újabb 50.000 pengőt bocsát Excellenciád rendelkezésére.

Excellenciád szíveskedjen, mint eddig, minden lehetséges módon továbbra is szorgalmazni magyar hatóságoknál üldözöttek ügyét. Szentatya számít excellenciás püspöki kar állandó és sokoldalú tevékenységére, magyar katolikusok jól ismert nagylelkűségére.³⁷⁶

374 Montini följegyzése: „1945. január 12. A nunciatúra (16.000) menlevelet állított ki. Igaz? Mons. Verolino?” Verolino válasza: „1945. augusztus 12. A magyar kormány engedélyezte a kivételes bánásmódot a külföldi követségek által kiállított útlevelel vagy menlevéllel rendelkező zsidók számára. Ennek alapján az apostoli nunciatúra a Szászai rezsim idején több mint 15.000 menlevelet állított ki.” Lásd: ADSS, Vol. 10. n. 408. p. 499. 8. sz. jegyzet (utalással az Államtitkárság levéltárára, Commissione Soccorsi, külön lapon).

375 A javaslat sorsáról nincs tudomásunk, lásd: ADSS, Vol. 10. n. 408. p. 497. 6. sz. jegyzet.

376 „365 sz. rejtjeltávirat megérkezett. Az apostoli nunciatúra péterfilléreinek és missziós ügyeinek fondja nagymértékben meg tud felelni a Szentatya jótékony szándékának. Rotta”. Rotta december 7-én kelt 332

157

A VESZPRÉMI PÜSPÖK LETARTÓZTATÁSA

Angelo Rotta nuncius 326 sz. rejtjeltávirata az Államtitkárságra

Budapest, 1944. november 30. Vétel december 1.

SS „AE” ikt.: 8156/44

Gépelte másolat

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 124, f. 106r

Már az új rendszer első napjaiban megkezdődött papok letartóztatása; egyiküket a párt emberei megölték; *letartóztatás könnyen megy.*³⁷⁷ F. hó 27-én a magyar hatóságok letartóztatták veszprémi püspököt³⁷⁸ két papjával együtt. Amint megtudtam, személyesen és erélyesen tiltakoztam külügyminiszternél az Apostoli Szentszék nevében, kértem azonnali szabadon bocsátásukat és egyházat ért sérelem jóvátételét (?). Külügyminiszter politikai természetű súlyos (vádakra?) utalt, mert püspök állítólag ellenségesen viszonyul kormányzati hatóságokhoz, belügyminisztériumhoz [és] a németekhez. Eddig nincs megoldás; jó volna, haz Apostoli Szentszék lehetőleg erélyes (?)... hogy felrázza kormányt és közvéleményt, amiből kitűnne, hogy Szentszék nem fogadja el jelenlegi rendszer elveit és harci módszereit.

Rotta

158

A VESZPRÉMI PÜSPÖK LETARTÓZTATÁSA

Angelo Rotta nuncius 330 sz. rejtjeltávirata az Államtitkárságra

Budapest, 1944. december 5. Vétel december 6.

N. Prot. “AE” 8089/44

Gépelte másolat

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 124, f. 110r

Hivatkozva 326. sz. rejtjeltáviratomra,³⁷⁹ Veszprémi püspök [még] mindig ... udvariatlan módon. A seminaristákat is letartóztatták, valamint a veszprémi szeminárium néhány professzorát és úgy tűnik, internálni akarják őket... A püspök adhatott (?) alkalmat legitimizmusa és erős és (?) és harcias (?) karaktere miatt. A püspöki palotát átkutatták és elkobozták (?). Bíboros Prímás (?) a püspöki kar nevében határozott tiltakozó levelet küldött az államfőnek.

Rotta

sz. rejtjeltávirata: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 103.

377 Piros ceruzával aláhúzás, lapszélén ugyanott piros ceruzával kérdőjel.

378 Értsd: Mindszenty Józsefet.

379 Lásd az előző dokumentumot.

159

**A NUNCIUS ÚJRA TEGYEN LÉPÉSEKET
AZ APOSTOLI SZENTSZÉK NEVÉBEN**

Mons. Tardini 368 sz. rejtjeltávirata Angelo Rotta nunciushoz
Vatikán, 1944. december 6.

N. Prot. "AE" 8156/44

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, ff. 107r (hivatali példány),
108r (gépelt tervezet), 109r (kézírásos tervezet)

Vettük a 326. sz. rejtjeltáviratot.³⁸⁰

Ha Főtisztelendő Excellenciád tiltakozásai nem jártak volna eredménnyel, Főtisztelendő Excellenciád újra tegyen lépéseket az Apostoli Szentszék nevében, hogy visszavonják a papság elleni intézkedéseket és közölje, hogy az Apostoli Szentszék nem hagyja tiltakozás nélkül a hasonló intézkedéseket.

Alkalmas lenne, ha Serédi bíboros is csatlakozna Főtisztelendő Excellenciádhoz.
Tardini

160

**A KATONAI HELYZET SÚLYOSSÁGA
A NUNCIATÚRA BUDAPESTEN MARAD**

Angelo Rotta nuncius 333 sz. rejtjeltávirata az Államtitkárságra
Budapest, 1944. december 11.

SS „AE” ikt.: 8492/44

Gépelt másolat

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 124, f. 78

Megjelent in: ADSS, Vol. 10. n. 415. p. 509.

Vettem 368. sz. rejtjeltáviratot (8156/44.: *ua. a pozíció*)³⁸¹

Teljesítettem kapott megbízást; veszprémi püspök még letartóztatásban ellenséggel tartott kapcsolat vádjával. Külügyminiszter megígérte, hogy egyeztet bíboros primással... az internálás ügyében; elmondtam a külügyminiszternek, hogy hogy a ki nem elégtő válasz miatt és a papok növekvő mértékű letartóztatása miatt, továbbá, hogy nem tartották be ígéreteiket a zsidókkal kapcsolatban..., az üldözés folytatása esetén ez az apostoli nunciatura nem követheti a kormányt Szombathelyre.³⁸² Nem gondolom, hogy a politikai és a vallási helyzet megváltozna; úgyhogy apostoli nunciatura bizonyosan Budapesten fog

380 Lásd fentebb, 225. l.

381 Lásd az előző dokumentumot. Az Apostoli Szentszék tiltakozására lásd: ADSS, Vol. 10. n. 415. p. 509. 7. sz. jegyzet.

382 Idáig gépelt másolat: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 124, f. 111. - A jelentés érkezésének nyugtázása 370 sz. rejtjeltávirattal 1944. december 14-én ment ki (SS „AE” ikt.: 8492/44): „Szentatya elismeréssel fogadta Excellenciád méltó döntését, akinek jelenléte jótékony lehet azon város [értsd: Budapest] megpróbált lakossága számára. Öszentsége különleges Apostoli Áldását küldi.” ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 124, ff. 79, 80, 81.

maradni abban a reményben, hogy Isten segítségével, ha lehetséges, jótékony befolyást gyakorolhat majd, ha az oroszok tiszteletben fogják tartani és a szövetségesek támogatják... Budapestet, úgy tűnik, hamarosan elfoglalják, hacsak németek nem akadályozzák meg egy végső erőfeszítéssel. Csaknem valamennyi miniszter elhagyta Budapestet; egyik semleges hatalom képviselője sem követi a kormányt Szombathelyre.

Rotta

[Megjegyzés fekete tollal:]

Megjegyzem, hogy a táviratban az olvasható, hogy „egyik semleges hatalom képviselője sem követi a kormányt”, Mons. Rotta magatartása tehát nem követi az övéket.³⁸³

Mons. Rotta nyilatkozata, miszerint nem követheti a kormányt „az üldözés folytatása esetén” formális diplomáciai szakításra hasonlít és a rejteltáviratban bizonyára inszINUÁCIÓ.

383 Az eredetiben: „il gesto di Mgr. Rotta è in parte”.

1945

161

ROTTA NUNCIUS A LAKOSSÁG EVAKUÁLÁSA ELLEN

Milánói rádióadás (20,00 órakor)

A S.A.R.E. rádiófigyelőből

492. sz.

Vatikán, 1945. február 7.

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 124, f. 357

A BUDAPESTI APOSTOLI NUNCIUS KÉRÉSEI

Német forrásból ismeretesek a budapesti apostoli nuncius kérései, amelyeket nem sokkal ezelőtt intézett a német helyőrség parancsnokához, aki a polgári lakosságnak a magyar fővárosból történő evakuálásáért felelős. A német parancsnokság mindig úgy nyilatkozott, hogy kész teljesíteni ezeket a kéréseket, de a szovjet magatartás miatt mostanáig lehetetlen volt ezt megtenni.

A Nemzetközi Vöröskereszt valóban tett lépéseket a német kormánynál Budapest polgári lakosságának evakuálása érdekében; német részről kedvezően nyilatkoztak, minek utána a Vöröskereszt Moszkvához fordult ugyanebből a célból, de Moszkva soha nem adott semmilyen választ.

162

HÍREK A FRONT UTÁN. ROTTA MEGMENEKÜLT

P. Giuseppe Casari* följegyzése

Vatikán, 1945. február 16.

SS „AE” ikt.: 1063/45

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 124, f. 358

Egy jezsuita, a magyar Páter Mócsy jelentette, hogy a német rádió a következőket közölte: a német helyőrség a legutóbbi napokig harcban állt a budai Várban, sikerült kitörnie az oroszok gyűrűjéből, és egyesült az Esztergomban táborozó hadsereggel. Mielőtt elhagyta volna a Várat, állítólag az apostoli nuncius kezébe helyezett minden hatalmat a Vár lakossága fölött. Az apostoli nuncius a nunciátúra pincéjének mélyébe húzódva menekült meg. A németek több ezer sebesültet hagytak a Várban.

Az oroszok állítólag agyonlőtték öt magyar püspököt. Egy nevet lehetett kivenni, ez Pécs. Köztük lehet Mons. Virág, annak az egyházmegyének a püspöke.³⁸⁴

P. Giuseppe Casari

163

BUDAPEST OSTROMA ÉS MEGSZÁLLÁSA

Angelo Rotta apostoli nuncius 2943/45 sz. jelentése

Mons. Domenico Tardinihez³⁸⁵

Budapest, 1945. március 25.

SS „AE” ikt.: 6457/45

Eredeti, gépelt, aláírt

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 124, ff. 428rv-429rv-430rv-431

Látta a Szentatya 1945. V. 8-án

Úgy gondolom, hasznos lesz, ha röviden beszámolok az utóbbi hónapokban Budapes-
ten lezajlott eseményekről, mindenekelőtt a főváros ostromáról, orosz megszállásáról és
mindezeknek a következményeiről.

Tavaly ősszel azt reméltük, hogy az illetékes hatóságoknak lesz annyi józan belátásuk,
hogy Budapestet nyílt várossá nyilvánítják. A *Pester Lloyd* néhány cikke azt állította,
hogy a fővárosban nem lesznek utcai harcok – amelyek lehetetlenné tennék a sok mene-
kült miatt majdnem kétmillió lakost számláló város kiürítését –, ami bizonyos mértékig
alátámasztotta ezt a reményt; annál is inkább, mert Serédi bíboros Őem. javaslatokat
nyújtott be a magyar és a német hatóságoknak, és a nunciatúra is tett lépéseket ebben az
ügyben.

De, sajnos, komoly nyugtalanságot keltett, hogy folyamatosan ömlöttek a városba a
német katonák, lázasan ásták a lövészárkokat és emelték az utcai barikádokat, főleg az
– egyébként aláaknázott – hidak közelében. A Budapest védelmét támogató, ún. magyar
nemzetvezető, Szálasi úr felelőtlensége és Hitler ígérete, hogy úgy védi majd a várost,
mintha német föld volna, szertefoszlattak minden reményt.

December 24-én, amikor a szovjet csapatok a budai hegyek alá értek, megkezdődött
az ostrom és a szerencsétlen város kálváriája.

27-én délelőtt, amikor már teljesen körülzárták a várost és hallani lehetett a bombázás
zajait, én és a svéd követ, valamint a svájci ügyvivő (a semleges hatalmak Budapesten
maradt utolsó két képviselője) elmentünk a budapesti magyar helyőrség katonai parancs-
nokához, Hindy tábornokhoz, hogy lebeszéljük a harc folytatásáról, aminek a sikeréhez
semmi reményt nem lehetett fűzni; ami el fogja pusztítani a várost, és nagyon súlyos,
talán jóvátehetetlen csapást mér Magyarországra. Az volt a szándékunk, hogy – ameny-
nyiben a magyar parancsnok kedvező választ ad – elmegyünk a német és esetleg a szovjet
parancsnokhoz is a főváros tisztességes átadása érdekében. Balszerencsénkre Hindy tá-
bornok azt mondta, hogy sajnálja, de nem engedhet a kérésünknek: neki mint katonának
kötelessége védeni a várost, és egyébként nem tartja reménytelennek a helyzetet.

Úgyhogy próbálkozásunk nem hozta meg a kívánt eredményt, ezért minden további
lépés a másik két érdekelt parancsnokságnál feleslegesnek bizonyult. Az oroszok azt ál-

385 Első közzését lásd SOMORJAI Á.: *Angelo Rotta budapesti apostoli nuncius utolsó magyarországi jelentései és távozása 1945. március 25. – április 23.* In: ArchivNet 21. évf (2021) 4-5. szám, 2021. november 29.
- <https://www.archivnet.hu/angelo-rotta-budapesti-apostoli-nuncius-utolso-magyarorszag-i-jelentesei-es-tavozasa-1945-marcius-25>

lítják, hogy december 29-én ajánlatot tettek a város jó feltételekkel történő átadására, de azt nem fogadták el; sőt – teszük hozzá ők –, a tárgyalni küldött orosz parlamentereket megölték.³⁸⁶ Mindazonáltal nem úgy tűnik, hogy ezt a gyilkosságot, ha valóban megtörtént, a másik hadviselő fél előre megfontolt tetteinek kellene tulajdonítani.

Nem szükséges leírnom a romokat, a fájdalmakat és a szenvedéseket, a Pesten január 18-ig és Budán február 12-ig szünet nélkül folyó légi és tüzérségi bombázás következményeit. Buda legfontosabb és történelmi városrésze, az ún. „Vár” egy valóságos „Alcazar”³⁸⁷ lehetett a magyar nemzetiszocialisták képzeletében, ami, persze, nem nagyon vigasztalta a lakosokat.

A nunciatúrát, amely éppen abban a városnegyedben van, több nagy kaliberű bomba és számtalan tüzérségi gránát eltalálta, annyira, hogy helyreállításra gondolni sem lehet. A nunciatúra munkatársai és mindazok, akik ott befogadást és menedéket kértek, december 26-én lementek az óvóhelyé átalakított pincékbe, és Buda orosz megszállása után több napig maradtak ott. Így éltünk kb. két hónapig, és izgalmas pillanatok is voltak. Szemmel láthatóan velünk volt az Úr, hiszen úgy tudtuk átvészelni ezt a nehéz időszakot, hogy közben a nunciatúra egyetlen lakója sem sérült meg vagy lett beteg.

Amikor a németek kiűritették Pestet, hogy január 18-án visszavonuljanak Budára, felrobbantották az összes Duna-hidat,³⁸⁸ megtetézve ezzel a város összeomlását.

Tekintettel Buda tragikus helyzetére, amely napról napra súlyosbodott, különösen a „Várban”, február 3-án úgy döntöttem, hogy kihallgatást kérek a német parancsnoktól, Pfeffer-Wildenbruch SS tábornoktól, hogy beszámoljak neki az állapotokról, és kérjem, hogy segítsen a számos bajtól szenvedő lakosságon, amely megélhetési eszközök, víz, világítás és gyógyszerek nélkül maradt, még a sok halottat sem tudja eltemetni, akik áldozatul estek a bombázásoknak. A tábornok még aznap este 19 órakor fogadott a királyi palota föld alatti helyiségeiben, ahol a tábornoki szállása volt. Az uditor urat is magammal vittem.

Amíg az irodájába értünk, sebesült német katonák végtelen hosszú sora mellett haladtunk el, akik a földön feküdtek nyomorúságos vackokon, a levegőt nem lehetett belélegezni, és a szegény szerencsétlenek nyögése hallatszott mindenütt, végtelen részvétet keltve! Rendkívül fájdalmas volt a látvány, és mély hatást tett rám, akit amúgy is lesújtott már, amit látnunk és hallanunk kellett, mielőtt lementünk volna oda, különösen a lángok ropogása, amelyek több környező épületet és több ponton magát a királyi palotát is kikezdték!

Pfeffer-Wildenbruch tábornok elég udvarias volt. Röviden vázoltam neki a helyzetet és kértem, hogy tegyen valamit a polgári lakosság szenvedéseinek enyhítése érdekében. Elismerte a szomorú állapotokat, de sajnálkozva közölte, hogy nem tud tenni semmit; és amikor valahogy felmerült a fegyverszünet gondolata, azt válaszolta, hogy az meghaladja a hatáskörét. Akkor azt szorgalmaztuk, hogy közvetítse a felettes hatóságoknak a kéré-

386 December 29-én Malinovszkij és Tolbuhin marsall által aláírt ultimátumot adtak, amelyben megadásra szólították fel a védőket. Az ultimátumot vivő Steinmetz Miklós december 29-én 10 órakor indult, aknára futott és szovjet kísérőjével együtt meghalt. Ilja Afanaszjevics Osztapenko egy órával később indult, átadta az ultimátumot, majd amikor visszaindult, egy gránátrepesz végzett vele.

387 Az „alcázar” szóval a mórok által kiépített erődítményeket jelölik Hispánia-szerte. Az arab szótó „qasr” a római „castrum” szó átvétele. A spanyolok így az arab al-qasr szót alcázarnak ejtik.

388 A Margit-híd 1944. november 4-én vált használhatatlanná, a vasúti hidak ugyanazon év decemberében. A többi közúti hidat 1945. január 14–18. között robbantották fel.

sünket. Megígérte, hogy megteszi, és azt hiszem, meg is tette. Aztán február 11-én este egy levelet küldött (mellékelem)³⁸⁹ a szárnysegédjével, amelyben közli a döntését, hogy kiűri Budát, és arra kér, hogy vegyem magas pártfogásomba a csaknem 10.000 sebesült német katonát, akiket a városban kell hagynia, ebből kb. 2000 embert a királyi palota föld alatti helyiségeiben.

A levelet kézbesítő tisztnek azt válaszoltam, hogy a keresztényi szeretet nevében is és mint a Szentatya képviselője igyekezni fogok minden tőlem telhetőt megtenni a szegény sebesültekért; de, sajnos, semmilyen biztosítékot nem tudok adni, mivel nincs kapcsolat az Apostoli Szentszék és a Szovjetunió között. Mindenesetre, miután bejöttek az oroszok, amint alkalmam volt megközelíteni valamelyik főtisztet és írni az orosz parancsnoknak, nem mulasztottam el erősen figyelmükbe ajánlani a szerencsétleneket, és kapcsolatba léptem a Vöröskereszt nemzetközi bizottságának megbízottjával is, mivel a Vöröskeresztre bízták az orvosi ellátásukat. Szóban szép ígéretek kaptam, amelyekben azonban nem nagyon bíztam, tekintettel a mélységes gyűlöletre és bosszúvágyra, amelyet az oroszok éreznek a németek iránt, megtorolva azokat a módszereket, amelyeket – szerintük – a németek alkalmaztak az orosz területeken.

Miután ez az első időszak (február 12-vel) véget ért, kezdődött a következő, más okok miatt nem kevésbé nehéz szakasz.

Mivel a megszálló orosz katonáknak óriási szabadságot hagytak, akik állig felfegyverkezve portyáztak házról házra, betörve éjjel és nappal, az orosz megszállásnak az lett a következménye, hogy a házakat kifosztották, és eltűntek azok a szerény élelmiszertartályok is, amelyek néhány családnál és egyes helyeken maradtak. Amint erre, sajnos, számítani lehetett, lányokat és asszonyokat erőszakoltak meg. Néhány apáca is áldozatul esett a katonák brutalitásának (egyikük a szüzesség valóságos mártírjaként halt meg), de, Istennek hála, nem sok ilyen eset volt.

Nyilván azt sem lehetett remélni, hogy ezek a primitív és tudatlan katonák figyelembe veszik a diplomáciai követségek területenkívüliséggel járó jogokat. Ezeket is kirabolták, köztük a nunciátúrát, ahonnan többek között nagy mennyiségű gyógyszert vittek el, amelyet maga a nunciátúra vásárolt a betegsegélyezési munkájához. Felnyitották a nunciátúra levéltárát tartalmazó ládákat, emiatt iratok mentek tönkre vagy szóródtak szét, de ebből semmit nem vittek el, és a földön szétszórt iratokat is össze lehetett szedni. De azért minden eshetőségre számítva jónak láttam az egészet elégetni. A rejtjelkulcsokhoz azonban nem nyúltak, és még mindig gondosan őrzöm őket. A nunciátúra és a munkatársak autóit elvitték, úgyhogy most az egyetlen közlekedési eszköz Szent Ferenc lova.³⁹⁰

A szovjet hatóságok, amelyekhez fordultam,³⁹¹ sajnálkoztak az eseményeken, de nem tudtak hatásos módot találni a hasonló visszaélések megismétlődésének megakadályozá-

389 Ebben a parancsnok kifejezetten kérte, hogy lépjen kapcsolatba a Nemzetközi Vöröskereszt képviselőjével Dr. Bornnal. A német nyelvű levelet lásd: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, Pos. 124, f. 432. Kelte 1942. február 11. A levél mellékletében részletesen megadja a sebesült német katonák létszámát és elhelyezését: Ince Pápa tér 5. 393, Úri utca 72. 589, Ponti utca 1-3. 351, a Vár pincéiben 1823, Lovas utca (Szentháromság utca felől) 351, Gellért szálló 120 fő, ismeretlen helyen 220, ez ideig 3847 fő. Ezen kívül további mintegy 5000 fő hadtápos. Lásd: i. h. f. 433.

390 Az olasz „cavallo di san Francesco” jelentése: gyalogosan.

391 Lásd a nuncius 1945. február 16-án kelt francia nyelvű levelét a városparancsnokhoz, i. h. ff. 434rv-435r. Ebben megemlíti Martinov őrnagyot, aki február 12-én látogatást tett a nunciátnál, másolat. Ebben

sára vagy az ellopott tárgyak visszaszerzésére. Az idő múlásával azonban javult a helyzet, és most nincs annyi vandalizmus, fosztogatás és erőszakos cselekmény.

Az orosz megszállás első napjaiban megkértem a parancsnokot, hogy továbbítson egy táviratot az Apostoli Szentszéknek, amelyben hírt adok a nunciatúra munkatársairól, az épületről és arról, hogy újra vannak istentiszteletek a budapesti templomokban. Megígérte, hogy megteszi. Nem tudom, hogy a távirat megérkezett-e vagy sem.

Mint már mondtam, a nunciatúra székhelyét teljesen szétrombolták, úgyhogy huza-mosabb ideig nem lehetett ott maradni, annál is inkább, mert a „Vár” szétrombolása után az egész élet, különösen a hivatalos élet, Pestre költözött, és nagyon nehéz volt az összeköttetés a város két része között. Ideiglenesen menedéket találtunk a nagyon szívélyes angolkisasszonyok kolostorában, a Váci utcában, közben kutattunk egy olyan ház után, amely megfelelné a nunciatúra igényeinek.

A háborúban felhalmozódott anyagi és erkölcsi romok között a pápáság, a szerzetesek és a nővérek általában dicséretre méltó magatartást tanúsítottak: csaknem valamennyien a helyükön maradtak, és a papok, az emberek nem kis megkönnyebbülésére, gyakran meglátogatták őket az óvóhelyeken, ahol élniük kellett, ott miséztek, kiszolgáltatták nekik a szentségeket és vigasztalták őket.

Egyébként igazán siralmas látványt nyújt most a város, különösen a budai oldal. A hosszú ostrom, a rablások és fosztogatások következtében nagy élelmiszerhiány keletkezett, és úgy hallom, hogy még olyan esetek is voltak, amikor emberek éhenhaltak. De most már érezhető némi javulás, mert a háborúban kevésbé megviselt vidéki területekről kezdenek megérkezni Budapestre az élelmiszert szállító vagonok. Minden üzlet zárva van, mert szétbombázták és árulni sincs mit, vagy félnek, hogy újra kirabolják őket. Azért most megindult egy kis kereskedés az utcákon és az üzletek üveg nélkül maradt kirakataiban. Részben az áruhiány, részben a pénz elértéktelenedése miatt is az árak egyenesen az egekbe szöktek, és az a legrosszabb, hogy a bankok teljes kirablása miatt az ember pénzhez sem tud jutni.

Közben a népkonyhák, amelyeket a nunciatúra hozott létre még Budapest ostroma előtt, hogy segítsen a menekülteken és a bombázások áldozatain, továbbra is jól működnek, és szükség esetén a városi hatóságoktól is kapnak élelmiszert. A hatóságok ugyan kommunisták, de azért nagyra értékelik ezt a tevékenységet, és nagyon megbecsülik a nővérek munkáját, akik ott és más, hasonló, a város által rájuk bízott akciókban dolgoznak. A magyar Actio Catholica és más egyesületek közreműködésével élelmiszergyűjtés is folyik vidéken, az árut a fővárosba szállítják, és a fővárosi gyerekeket rendes vidéki családoknál helyezik el.

Amint Excellenciád tudja, tavaly november óta Debrecenben megalakult egy ideiglenes magyar kormány, amely aztán tárgyalta és fegyverszünetet kötött Oroszországgal (január 22.)³⁹². Ez a kormány nagyrészt olyan emberekből áll, akiket annak idején Horthy kormányzó bízott meg azzal, hogy folytassanak előzetes tárgyalásokat az oroszokkal a fegyverszünetről. Néhány szélsőséges elem is tagja, de összességében egyelőre mérsé-

beszámol december 27-én és február 3-án tett személyes látogatásairól, a német parancsnok február 11-i leveléről és a közel 9.000 német sebesültről való tájékoztatásáról.

392 Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1944. december 22-én alakult meg Debrecenben, a fegyverszünet pontos dátuma a dokumentumban jelzettnél két nappal korábbi: 1945. január 20.

keltnek lehet tartani. Nehéz megmondani, meddig lesz hivatalban, mert a kommunisták minden nap támadják, és egy szélső[baloldali] kormány megalakítását követelik.

Miután többször elhalasztották a kormány Budapestre költözésének napját (úgy tűnik, hogy eddig az oroszok nem engedték meg), most úgy gondolják, hogy a magyar ideiglenes kormány április második felében tényleg visszatelepül Budapestre.³⁹³ Ez egy kis bátorságot ad Budapest lakosságának, azt remélik, hogy ezzel lesz nekik egy magyar hatóságuk, amelyhez fordulhatnak, és amelytől több érdeklődést lehet várni a szükségleteik iránt. De nem tudom, mennyire teljesülnek ezek a remények, mivel a kormánynak nincs elég hatalma, és a megszálló hatóságok kevés cselekvési szabadságot hagytak neki.

164

MONS. MAGYARY HAMIS HÍREI ÉS CÁFOLATAI

Mons. Cherubini följegyzése

Vatikán, 1945. március 28.

SS „AE” ikt.: 6459/45

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 124, f. 285

Mons. Magyary röviddel ezelőtt elhagyta Magyarországot. Most Rómában van,³⁹⁴ és Casari atyával a következő híreket közölte:

1) Serédi bíborost Németországba deportálták [ceruzával]: *nem igaz*.

2) A székesfehérvári püspököt egy bombázás után maguk alá temették a romok [ceruzával]: *nem igaz*.

3) A veszprémi püspököt megölték [ceruzával]: *nem igaz*.

4) A kalocsai érsek, ellentétben azzal, amit valaki mondott, életben van, és erélyesen fellépett mind a németekkel, mind az oroszokkal szemben.

Alulírott ismeri Mons. Magyaryt, komoly ember; a Vatikánban lakik, a Német Kollégiumban.³⁹⁵ Nem kellene érte küldeni, hogy számoljon be azokról a hírekről, amelyeket Magyarországról tudhat?

Cherubini³⁹⁶

393 Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1945. április 12-én költözött Budapestre.

394 Kalandos missziójából, 1955-ben rögzített, majd 1966–1967-ben hangszalagra mondott emlékei szerint, öt nappal korábban, 1945. március 23-án érkezett vissza Rómába. Lásd: „*I was Francis Moły*”. *Magyary Gyula emlékezései egy titkos politikai-diplomáciai békemisszióra*. Szerkesztette, a bevezető tanulmányt írta és a forráskiadást jegyezte le FEJÉRDY András (Magyar Történelmi Emlékek. Scriptores. Redigit Pál FODOR, Antal MOLNÁR. Elbeszélő források) MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet, Budapest, 2019. 215.

395 Nem a Pápai Német-Magyar (Germanico-Hungaricum) Kollégiumban, hanem a Campo Santo Teutonicóban, teljesebb nevén a Campo Santo dei Teutonici e dei Fiammingi, amely a Vatikán Városállam határán, a Szent Péter-bazilika sekrestyéje mellett fekszik. (Címe: Via della Sagrestia 17). Nem a Vatikán Városállam területén, bár fekvése alapján ezt gondolnánk és postacím szerint is így lehet elérni, de az olasz állam és Vatikán Városállam határa között egyfajta enklávé. Jogállása így egyedülálló.

396 Lásd még Mons. Magyary április 2-án kelt francia nyelvű levelét Montinihoz: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 124, ff. 286-290.

165

AZ EGYHÁZ HELYZETE MAGYARORSZÁGON

Angelo Rotta apostoli nuncius 2957/45 sz. jelentése

Mons. Domenico Tardinihez³⁹⁷

Budapest, 1945. április 3.

SS „AE” ikt.: 6460/45

Eredeti, gépelt, aláírt

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 124, ff. 306rv-307r

Látta a Szentatyá 1945. V. 8-án

A megszálló orosz hatóságok magatartása az egyházzal szemben mostanáig elég jó volt. Csernisov tábornok,³⁹⁸ Budapest katonai parancsnoka a megszállás első napjaiban kijelentette a különböző felekezetek képviselőinek, akiket ő hívott össze, hogy az orosz kormány tiszteletben szándékozik tartani a vallást, sőt, azt óhajtja, hogy a vallási élet visszatérjen a normális mederbe, örömmel látja majd, hogy újra kinyitnak a templomok és folytatódnak a nyilvános istentiszteletek.

Valóban engedélyezték a körmeneteket, amelyeket itt nagyszombaton szokás tartani a közutakon, és az orosz katonák rendszeresen viselkedtek az esemény során. A reverendát tisztelik, és talán ez véd meg leginkább attól a veszélytől, hogy az embert elfogják az utcán és kötelező munkákra³⁹⁹ vigyék; annyira, hogy ennek az előnynek a kihasználása céljából a protestáns lelkészek abban a tógyszerű köpenyben járnak, amely hasonlít egy kicsit a reverendához.

Az istentiszteletet nem zavarják, ha leszámítjuk azt a gyakran előforduló esetet, hogy amikor a hívek belépnek vagy kilépnek a templomból, vagy egyenesen bent a templomban, elfogják és kötelező munkára viszik őket.

A lelkipásztori szolgálat rendben folyik, és a püspökök, a plébánosok és a szerzetesek is zavartalanul teljesítik a küldetésüket. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a püspöki palotákba, a plébániákra és a rendházakba ne törnének be az orosz katonák: ellenkezőleg! Ezeket a helyeket pontosan úgy kirabolták, mint a magánházakat, még a hercegprímás Őeminenciája palotáját sem kímélték.

Az egyházi hatóságok és a megszállók egyes központi hatóságai között a személyes kapcsolat általában jók. Mint köztudott, a jóindulatú elfogadásnak ezt az egyházzal szemben követett politikáját Moszkva sugallja. Még a magyar helyi újságokban sincs semmi olyasmi, ami sértené a lakosság vallásos érzelmeit vagy az egyházi intézményeket, pedig valamennyi lap szélsőbaloldali: olyan magatartás ez, amely egy kapott utasítás végrehajtásának tűnik. Hogy meddig mennek így a dolgok, csak a jövőben derül ki.

Az új agrárreform – amelyet a szovjetek kényszerítettek rá a magyar ideiglenes kormányra, és erről egy másik jelentésben fogok szólni⁴⁰⁰ – bizonyosan súlyos pénzügyi

397 Első közlését lásd SOMORJAI Á.: *Angelo Rotta budapesti apostoli nuncius utolsó magyarországi jelentései és távozása 1945. március 25. – április 23.* i. m.

398 Csern[y]isov vagy Csernyisov, 1945 február végéig Budapest városparancsnoka. Nem azonos Vaszilij Vasziljevics Csernisovval (1896–1962), a Szovjetunió belügyi népbiztosának (belügyminiszterének) helyettesével.

399 „*Lavori obbligatori*” – A kényszermunka „*lavoro forzato*” lenne. [A ford.]

400 Ennek szövegét nem ismerjük.

gondokat fog okozni az egyházi intézményeknek, mert el fogják venni tőlük a bevételeik óriási részét, ezzel pedig jelentős kárt szenvednek az iskolák, a kórházak, a plébániák stb., amelyek a püspöki menzákhöz, káptalanokhoz stb. csatolt külföldi területek jövedelméből éltek. Úgy látszik, hogy az új törvényhozás figyelembe fogja venni a fenti terheket, de még nem tudni, milyen mértékben és hogyan. Az biztos, hogy most csak nagy zűrzavar van, és a jövő teljesen kiszámíthatatlan.

A hitoktatásra és a felekezeti iskolákra nézve eddig nincs semmi újítás, de azért vannak komoly aggodalmak és, sajnos, nem alaptalanul!

Most két püspöki szék üres: az esztergomi, amely a legfontosabb, és a rozsnyói, feltéve, hogy az utóbbit Magyarországhoz tartozónak kell tekinteni.

A veszprémi püspök, akit már a „nyilasok” (magyar nemzetiszocialisták) letartóztatnak és kitelepítettek Sopronba, állítólag – a hozzám eljutott legutóbbi hírek szerint – visszatért a székhelyére. Ugyanezt mondják a székesfehérvári püspökről, akiről egy darabig azt hitték, hogy áldozatul esett a bombázásoknak és meghalt, de úgy tűnik, ő is ki volt telepítve Sopronba. Mons. Madarász kassai püspököt pedig most kényszerítették a szlovák partizánok arra, hogy hagyja el a székhelyét és vonuljon vissza az egyházmegyének arra a területére, amely Magyarországon maradt még a trianoni szerződés után is.

Az, ami nagy nehézségeket okoz az egyházi kormányzásban, az a tény, hogy a megszálló hatalmak azokat tekintik Magyarország határainak, amelyeket ez a szerződés megállapított; innen ered több egyházmegye már folyamatban lévő széttagolódása. Így például a szatmári egyházmegye területének egy része a kárpátaljai Oroszországban, egy másik része román kormányzás alatt van. Valami hasonló történik a nagyváradi és az esztergomi egyházmegyével is. Azután a Jugoszláviától már elvesztett Bácska és Muravidék stb. területeit most ahhoz az országhoz tartozónak tekintik. Egyelőre általános helynökök kormányozzák az egyházmegyék különböző részeit, akik széles körű fakultásokkal rendelkeznek arra az esetre, ha nem tudnának érintkezni a saját püspökükkel.

166

MAGYARORSZÁGI HELYZET ROTTA NUNCIUS ROMÁNIAI ÁTUTAZÁSA

Andrea Cassulo romániai apostoli nuncius 11832 sz. jelentése

Mons. Domenico Tardinihez⁴⁰¹

Budapest, 1945. április 10.

SS „AE” ikt.: 6471/45

Eredeti, gépelt, aláírt

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 124, ff. 336rv-338r

Hivatkozással 1945. március 24-én (127. sz.) és f. hó 8-án küldött (140. sz.) távirat-imra, amelyekben válaszoltam Excellenciád f. év április 3-i, 0453. sz. táviratában⁴⁰² közölt kérésére, jónak látok hozzátenni néhány további hírt, hogy még tisztábban láttassam a helyzetet, amelybe a magyarországi apostoli nuncius, Mons. Rotta Őexc. került.

401 Első közlését lásd SOMORJAI Á.: *Angelo Rotta budapesti apostoli nuncius utolsó magyarországi jelentései és távozása 1945. március 25. – április 23.*, i. m.

402 A hivatkozott táviratokat nem közöljük.

Március 23-án eljött hozzám a Nemzetközi Vöröskereszt bizottságának romániai megbízottja, Kolb úr⁴⁰³ és egy magyarországi kollégája, Weyermann úr,⁴⁰⁴ aki néhány napja érkezett Debrecenből. Beszámoltak a rendkívül súlyos nehézségekről – nincs élelem, ruhanemű és sok más egyéb, az élethez szükséges dolog –, amelyekkel a budapesti nunciatúra és más misszióvezetők még mindig küzdenek a teljesen lerombolt magyar fővárosban. Elmondták – többek között –, hogy a nuncius és a nunciatúra munkatársai kb. két hónapig a pincében voltak kénytelenek élni, hogy megmeneküljenek. A két úr azt szeretete volna, hogy rögtön a rendelkezésükre bocsássak ötmillió lejt és egy teherautót, hogy élelmiszert, ruhaneműt, gyógyszereket stb. küldjünk Mons. Rotta Őexcellenciájának, és egyre mondogatták, milyen súlyos a helyzet, mennyire sürges az idő.

Válaszomban mindenekelőtt megköszöntem nekik a beszámolót, nem különben a szíveségüket és jó szándékukat, amellyel hozzám fordultak, hogy segítsenek nekem a fenti kérést teljesíteni, de mondtam, hogy magamtól, az Apostoli Szentszék felhatalmazása nélkül semmit nem tehetek, annál is inkább, mert a lehetőségeimet meghaladó kérésről van szó. Ha arról volna szó, tettem még hozzá, hogy a személyes dolgaimat bocsássam rendelkezésre, szívesen megosztanám azokat nagyra becsült testvéremmel, a társaival és másokkal is; pillanatnyilag azonban nem tehetek többet. És megkértem a két tiszteletreméltó urat, hogy írjanak nekem egy levelet, én pedig haladéktalanul az Apostoli Szentszék elé fogom terjeszteni a súlyos és sürgős esetet, utasítást kérve. Azt szeretnék volna, hogy azonnal táviratozzak, de kértem, hogy még a nap folyamán küldjék el nekem a levelet, mert anélkül semmit nem tudok kezdeményezni ebben az ügyben.

Másnap érkezett meg a levelük, amelynek a másolatát csatolom,⁴⁰⁵ és annak alapján, amit írtak, megfogalmaztam a már említett előterjesztést⁴⁰⁶ és utasítást kértem, de még nem kaptam meg.

A két megbízottat nem láttam többé, és nem is erőltették a hozzám intézett kérést. Beszélgetésünk során azt is elmondták, hogy már Genfhez⁴⁰⁷ is fordultak segítségért Magyarország számára, de az ottani főigazgatóság, amely a keleti területek segélyezésére szorítkozott, soha nem válaszolt a kéréseikre. Utaltak arra, hogy Amerikából érkeztek források a Vatikánba a sok szerencsétlenül járt ember megsegítésére. Erről nem tudtam mondani semmit, és egyébként nem is tartozik rám.

Néhány nappal később, miután megtudtam, hogy a régi magyar kormánynál akkreditált, hazatérni óhajtó svéd követ⁴⁰⁸ más kollégáival együtt Bukarestbe érkezett, híreket kértem tőle a budapesti nuncius úrról. A bukaresti svéd követ volt szíves eljönni hozzám,

403 Charles Kolb, üzletember, romániai olajcégéknél dolgozott. 1943 októberében a Nemzetközi Vöröskereszt megbízásából Bukarestben résztvevett a segélyakciókban. Lásd: Souzana HUTZELMANN, Barbara HAUSLEITNER, Mariana HAZAN és Ingo LOOSE (szerk.): *Slowakei, Rumänien, Bulgarien* (Die Verfolgung und Ermordung der europäischen Juden durch das nationalsozialistische Deutschland 1933–1945, 13. kötet). De Gruyter Oldenbourg, Berlin 2018.

404 Hans Weyermann (1912–1985), svájci üzletember, a CIBA-Geigy cég budapesti menedzsere, 1944 decemberétől a Nemzetközi Vöröskereszt munkatársa Budapesten, Friedrich Born asszisztenseként aktívan részt vett a zsidómentésben.

405 A csatolmány hiányzik.

406 Ennek szövegét nem ismerjük.

407 Értelemszerűen a Vöröskereszt genfi központjához.

408 A budapesti svéd követ Valdemar Langlet volt (1872–1960), más források szerint a jelentés utáni hónap végén, 1945. május 26-án hagyta el Budapestet, feleségével és kíséretével Isztambulon át utaztak haza Svédországba.

Reuterswärd úr⁴⁰⁹ kíséretében, és részletes tájékoztatást kaptam tőle a nunciusról. A követ elmondta, hogy utoljára nagyon szomorú és bizonytalan helyzetben találta Mons. Rottát és Mons. Verolinót, akik sok napot töltöttek a pincében folyamatos veszélynek kitéve, és – sajnos – mindenüket elveszítették, mert a székhelyüket megszállták, amint ez a többi követséggel is történt. Köszönetet mondtam a követnek, és meghívtam egy ebédre. Már ki volt tűzve a nap, amikor jönnie kellett volna Reuterswärd Őexcellenciájával együtt, de a vonatnak, amely Moszkvába vitte volna, éppen aznap kellett elhagynia Bukarestet, így nem tudott visszajönni hozzám.

Azok után, amit ez az úr elmondott nekem, arra számítottam, hogy Mons. Rottának is el kell mennie Budapestről, és vártam, hogy megjelenjen nálam, mivel másfelé nem volt szabad az út hazafelé. És csakugyan, a múlt vasárnap, minden előzetes értesítés nélkül, Mons. Verolino telefonált a bukaresti északi pályaudvarról, hogy megérkeztek. Mons. Del Mestri* nyomban értük ment, hogy elhozza őket a nunciatúrára, eközben én előkészítettem a házat, hogy tárt karokkal fogadjam nagyra becsült testvéremet, mert minden kényelmet szerettem volna megadni neki és útítársainak.

Amikor Mons. Del Mestri megérkezett az állomásra, rögtön észrevette, hogy bajok vannak a bukaresti megállással, mert az orosz katonák által őrzött vonatnak azonnal tovább kellett haladnia Konstanca kikötőváros felé. Tekintettel a kellemetlen utazási körülményekre (a nuncius úrnak és társainak akkor már 48 órát kellett úton tölteniük egy harmadosztályú kocsiban, amelynek tisztasága sok kívánnivalót hagyott maga után), Mons. Del Mestri megpróbálta elérni, hogy a prelátus úr egy kis időre megállhasson nálunk és kipihenhesse magát a hosszú és fáradságos utazás után. Ezért, miután járt a külügyminisztériumban, ahol nem talált egyetlen tisztviselőt sem, mivel vasárnap délután volt, elment az angol képviselőre, hogy Marjoribanks úr,⁴¹⁰ a titkár közbenjárását kérje, aki udvariasan rendelkezésére bocsátotta az oroszul jól beszélő Godfrey ezredest. Az angol tiszt Mons. Del Mestri kíséretében azonnal a Hotel Ambassadeur-hoz, a *szovjet* főparancsnokság székhelyére vitette magát, és sikerült kapcsolatba lépnie Szuszajkov tábornokkal,⁴¹¹ Malinovszkij marsall romániai helytartójával, akivel közölte, miről van szó. A tábornok válasza, sajnos, határozott elutasítás volt. Amikor a titkár úr visszament az állomásra, a vonat már elment.

Mivel nem voltam biztos abban, hogy a vonat tényleg Konstanca felé indult-e el, magam mentem el az állomásra megbízható információért. Azt a választ kaptam, hogy az utolsó pillanatban visszavonták a parancsot, miszerint a vonatot Konstancába kellene irányítani, és Giurgiu (Gyurgyevo) felé indult el; ez a város a bolgár határnál, a Duna partján fekszik. Tehát a szegény vándorok minden valószínűség szerint először Szófiába, majd Isztambulba fognak érkezni.

Nagyon sajnálva, hogy nem tudtam vendégül látni tiszteletreméltó testvéremet, akit kemény próbára tettek az utóbbi hónapok, csak annyit tudok tenni, hogy értesítem az Apostoli Szentszéket bukaresti útutazásáról, ahol már mindent előkészítettünk méltó fogadására. Egy táviratot is küldtünk Mons. Pappalardónak* Isztambulba, hogy pótolja be,

409 Patrick Carl Reinhold Reuterswärd (1885–1963) svéd diplomata, bukaresti és szófiai követ 1935–1949 között.

410 Sir James Alexander Milne Marjoribanks (1911–2002) skót származású brit diplomata, Bukarestben 1944. júliusától a háború végéig „politikai képviselő” és konzul.

411 Ivan Zaharovics Szuszajkov (1903–1962), a 2. Ukrán Front haditanácsának tagja, 1944-től vezérezredes, 1946–1947-ben a romániai Szövetséges Ellenőrző Bizottság alelnöke.

amit mi nem tudunk megtenni, és értesítsen bennünket Rotta Őexc. és útítársai megérkezéséről.

Hallomásból úgy értesültem, hogy Mons Rottával együtt a Budapesten egykor akkreditált összes többi misszióvezető is elutazott.

Fogadja Excellenciád mély tiszteletemet, amellyel maradok

Főtisztelendő Excellenciád
odaadó híve az Úrban
+ *Andrea Cassulo leontopolisi érsek* [sk.]
apostoli nuncius

167

A NUNCIATÚRA TÁVOZÁSA BUDAPESTRŐL

Angelo Rotta apostoli nuncius 2979/45 sz. jelentése

Mons. Domenico Tardinihez⁴¹²

Isztambul, 1945. április 21.

SS „AE” Ikt.: 6463/45

Eredeti, gépelt, aláírt

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 124, ff. 293rv-294rv-295rv

Látta a Szentatya 1945. V. 8-án

A megszálló katonai hatóságok általában korrekt magatartást tanúsítottak a nunciatúrával szemben, különösen eleinte. Csernisov tábornok, a városparancsnok, akivel február vége felé találkoztam, kijelentette, hogy őt jóindulat és szívélyesség vezérli a nunciatúrával szemben, és tényleg nyomban fel is ajánlotta, hogy segít átköltöztetni a nunciatúrát Budáról Pestre, még katonai teherautókat is bocsát a rendelkezésemre.

Ennek ellenére március 22-én megjelent nálam a Szövetséges Ellenőrző Bizottság két orosz munkatársa és közölte, hogy a nunciatúrának, akárcsak az összes többi, Budapesten akkreditált diplomáciai követségnek, el kell hagynia Magyarországot, ezért legyek készenlétben, mert három napon belül indulni kell.

Amint kitudódott a hír, rossz hatást tett az egész városra, és nem csak a katolikusoknak okozott nagy szomorúságot: ezzel elszakadt az utolsó szál, amely Magyarországot összekötötte a külvilággal. Tettek lépéseket az orosz hatóságoknál, a debreceni ideiglenes magyar kormány is közbenjárt az ügyben Vorosilov marsallnál, aki a Szövetséges Ellenőrző Bizottság elnöke. Kérték, hogy tekintettel a pápai képviselők kettős jellegére, diplomáciai és vallási küldetésére, engedélyezzék, hogy itt maradjak legalább mint apostoli delegátus.

Akkor felfüggesztették az indulást, és néhány napig úgy tűnt, hogy a dolgok jóra fordulnak. De április 4-én reggel váratlanul megjelent másik két orosz tisztviselő, és kö-

⁴¹² Első közlését lásd SOMORJAI Á.: *Angelo Rotta budapesti apostoli nuncius utolsó magyarországi jelentései és távozása 1945. március 25. – április 23.*, i. m.

zölték, hogy Moszkva azt válaszolta, egyetlen kivételt sem lehet tenni a diplomatakra vonatkozó intézkedés alól, ezért április 6-án reggel legyenek útra készen.

Aznap este került sor az indulásra egy különvonaton, III. osztályú kocsiban, hiányos élelmiszer-ellátmánnyal, világítás és fűtés nélkül, miközben nagyon rossz idő volt, alacsony hőmérséklet és helyenként havazás. Szabadkoztak, mondván, hogy Budapesten abban a pillanatban nem volt egyetlen másodosztályú kocsis sem.

A vonatot kísérő tiszt és a katonák rendesen viselkedtek. De attól tartva, hogy valami meglepetés ér, indulás előtt elégettem minden rejtjelkulcsot. Ami a rendkívüli fakultások használatát illeti, amelyek a nunciosok számára engedélyezve vannak, ha lehetetlenné válna az Apostoli Szentszékkal való érintkezésük, annak idején *titokban* felhatalmaztam a hercegprímás Őeminenciáját arra az esetre, ha a nunciatúra nem tudná folytatni a tevékenységét. Miután Serédi bíboros Őeminenciája meghalt, engem pedig utasítottak, hogy hagyjam el Magyarország területét, ezeket a fakultásokat a legidősebb érsekre, a kalocsai érsekre⁴¹³ ruháztam mindazokkal a kikötésekkel és záradékokkal együtt, amelyeket az engedélyezés szövege tartalmaz. Szerencsére alkalmam volt találkozni vele a Budapestről való elutazásom előtti estén, és világosabban el tudtam neki magyarázni ezeknek a fakultásoknak a jelentőségét és érvényességét és azzal is megbíztam, hogy a dolgot hozza tudomására a többi ordinárius excellenciás úrnak.

A bolgár–török határon több mint egy napig kellett várakoznunk, mivel a török kormányt nem is értesítették a vonatunk érkezéséről. Onnantól kezdve a szovjet hatóságokat nem érdekelte sem a nunciatúra, sem a többi külföldi utas sorsa, akiket ugyanezzel a vonattal távolítottak el az általuk megszállt területről. Ezért a jegyet is ki kellett fizetni a határtól Isztambulig, ahová f. hó 11-én reggel érkeztünk meg. Ezzel ért véget bolyongásunk első szakasza.

Négyen vagyunk. Rajtam és Mons. Verolinón kívül itt van rev. Balázskövi József magyar szaléziánus atya és különleges titkárom, aki a nunciatúrán felszaporodott munka miatt az utóbbi hónapokban állandóan a nunciatúrán lakott, az utazás alatt pedig nagy hasznos volt a jelenléte, és prof. dr. Antonio Pittoni a pádovai egyetemről, a nunciatúra orvosa, aki nagyon szívesen él az alkalommal, hogy hazamehet.

Itt Isztambulban kitűnően érezzük magunkat, végtelen szívéllyességgel fogadott bennünket a kiváló Mons. Pappalardo, aki az itteni apostoli delegációt vezeti. Egészségünk jó, Istennek hála. És ezek a napok itt valóságos erősítő kúrát jelentettek számunkra a Budapesten több hónapig tartó, zaklatott élet után.

Az első gondolatunk az volt, természetesen, hogy mielőbb folytassuk utunkat Róma felé. Ezért az angol és az amerikai konzuli hatóságokhoz fordultunk, hogy hátha kapunk valamilyen kedvezményt, vagy élhetünk egy rendkívüli utazási alkalommal, már csak a nálunk lévő tekintélyes poggyász miatt is; de eddig nem jártunk sikerrel. Azt tanácsolják, hogy szerezzünk vízumot Szíriába és Egyiptomba, így Alexandriában hajóra szállhatnánk. Úgy tűnik, van valami amerikai hajó is, amely innen indul New Yorkba, és legalább Gibraltnál ki tud kötni. Excellenciád majd megítéli, hogy kellene-e mondani néhány szót az említett hatalmak képviselőinek. Mindenesetre szívesen vennék erre vonatkozó utasításokat.

413 Grósz József kalocsai érsekre. A személyesen neki címzett, de az összes magyarországi püspökhöz írt búcsúlevelének kelte 1945. április 5, latin szövegének hivatali példánya: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 124, f. 294. (gépelt, aláírás hiányzik).

Addig is szíveskedjen Excellenciád átadni legodaadóbb fiúi tiszteletünk kifejezését a Szentatyának, gondolatban és szeretettel mindig hozzá fordulunk, ahogyan a magyar katolikusok is, akik minden reményüket benne látják a nemzetük számára oly tragikus pillanatban.

Az alkalommal élve, maradok a legmélyebb tisztelet és nagybecsülés érzéseivel

Főtisztelendő Excellenciád híve
[aláírás nélkül]

P. S. – Kötelességem tudatni Excellenciáddal, hogy utunk folytatásához meglehetősen komoly összegre lesz szükség a magas díjszabás és a hosszú kerülők miatt, amelyeket nagy valószínűség szerint tennünk kell. Sajnos, a nunciatúra csupán egy kis összeget tudott magával hozni, amikor elindult Budapestről.

A nunciatúra fenntartását az utóbbi hónapokban fedező kiadások levonása után több mint 200.000 pengő volt a pénzkészletünk az indulás pillanatában, ebből kb. 152.000 bankban elhelyezve, és mivel ezeket az intézményeket teljesen kifosztották, egyetlen fillért sem volt lehetséges felvenni. (De azért reméljük, hogy később ennek az összegnek legalább egy részét visszakaphatjuk. A Szentatya gondolatának megfelelően a nunciatúra által végzett segélyezési műveletekre szántam ezt az összeget, ha valóban visszakapunk valamennyit.) A nunciatúrára lévő készpénzen, valamivel több mint 60.000 pengőért szabad valutát vásároltam. Mivel azonban a magyar pénz nagyon elértéktelenedett (egy font 527 pengőbe, egy dollár 229 pengőbe került), mindössze 70 fontra és 102 dollárra sikerült szert tennem, ez az összeg pedig biztosan nem elegendő ahhoz, hogy eljussunk utunk végállomásához.

Nem tudom, hogy szükség esetén fordulhatok-e az itteni apostoli delegációhoz, ill. hogy az rendelkezik-e elegendő pénzzel.

Amikor ezt Excellenciád tudomására hozom, egyúttal kérem, szíveskedjen valami-lyen utasítást adni, hogy tudjam mihez tartani magam.

168

JELENTÉSEK ÉS EGYÉB IRATOK MEGKÜLDÉSE

Angelo Rotta apostoli nuncius 2981/45 sz. jelentése

Mons. Domenico Tardinihez⁴¹⁴

Isztambul, 1945. április 23.

SS „AE” ikt.: 6464/45

Eredeti, gépelt, aláírt

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 124, f. 280

Látta a Szentatya 1945. V. 8-án

Élek a kedvező alkalommal, amely most kínálkozik, hogy elküldjem az itt mellékelt jelentéseket, amelyeket már megírtam (némelyiket még Budapesten, némelyiket itt, Isztambulban),⁴¹⁵ hogy közölhessek néhány hírt a magyarországi dolgokról.

414 Első közlését lásd SOMORJAI Á.: *Angelo Rotta budapesti apostoli nuncius utolsó magyarországi jelentései és távozása 1945. március 25. – április 23.*, i. m.

415 Ennél többet nem tudunk meg a környező iratokból.

A történelem számára elküldöm a másolatát is annak a jegyzéknek⁴¹⁶, amelyet az itteni apostoli nunciátúra más, semleges hatalmak képviselőivel együtt küldött a Szálasi-kormánynak 1944. december 23-án,⁴¹⁷ hogy megpróbáljuk elérni a zsidó származású gyermekek mentesítését, és ne kelljen gettóban tartózkodniuk.

Egy másik jegyzék másolatát is csatolom, amelyet a nunciátúra az említett kormányhoz intézett tiltakozásul az egyházzal szemben elkövetett ellenséges cselekmények miatt.

Végül mellékelek egy levelet Excellenciád részére, amelyet Moszkvából kaptam a csanádi püspök⁴¹⁸ közvetítésével.⁴¹⁹

416 Lapszélén levéltáros megjegyzése fekete tollal: 6452/45. *Ungheria* 100.

417 A francia nyelvű jegyzék gépelt, dátummal ellátott, 2822/44 ikt. számú másolati példánya mellékelve, jelzete: ASRS AA.EE.SS. *Ungheria*, pos. 124, ff. 281s.

418 Hamvas Endre.

419 A jelzett levél nincs az iratok között.

A KÖNYVBEN SZEREPLŐ JELENTŐSEBB SZEMÉLYEK ÉLETÚTJA – BIOGRAFIE

- Albert/Albrecht Ferenc József főherceg, Habsburg-Tescheni,** (1897–1955), osztrák főherceg, magyar és cseh királyi herceg, Frigyes főherceg fia, a korabeli magyar dokumentumokban Albrecht főherceg vagy Albrecht királyi herceg néven írtak róla. Polgári házassága miatt kegyvesztett lett a Habsburg-családban. Politikai pályája során a főhatalomra tört, miközben a szélsőjobboldal, a nemzetiszocialista mozgalom irányába vonzódott. 1933-tól gyakran megfordult Berlinben, összeköttetésben állt a nemzetiszocialista hírszerzéssel a német Birodalmi Biztonsági Főhivatallal.
- Apor Gábor báró** altorjai (1889–1962), diplomata, nagykövet. 1927-től a külügyminisztérium politikai osztályának vezetője, 1934-től követ Bécsben, 1935–1939 között a külügyminiszter állandó helyettese. Magyarországnak az Apostoli Szentzsékhöz delegált nagykövete 1939 januárja és 1944 márciusa között. Magyarország német megszállása után Rómában maradt, 1952-től a Szuverén Máltai Lovagrend nagykancellárja lett, 1958-ig. Testvére Apor Vilmos vértanú győri püspök.
- Apor Vilmos báró** altorjai (1892–1945): győri megyéspüspök 1941-től, 1997. november 9-én avatták boldoggá Rómában.
- Balázskövi** (Balázskovits) **József** (1903–1980), 1921-től szalézi novícius, 1923-ban fogadalmas. Torino-Crocettán végezte a teológiát, 1931-ban szentelték pappá. Óbudán, Esztergomtáborban nevelő, 1933-ban Gyulán, 1937-ben Újpesten, 1941-ben Rákospalotán intézeti igazgató, majd tartományfőnöki titkár, 1944-től nunciusi másodtitkár 1947-ig. Ekkor Kanadába távozott, Jaquet Riverben működött, majd 1954-től Edmondtonban igazgató, 1957-től plébános, 1960–1980 között a Don Bosco Technical Institute-ban tanulmányi felügyelő.
- Bangha Béla SJ** (1880–1940) Jézus Társaságának tagja, rkat. pap, hithirdető, sajtóapostol. Nevéhez kötődik a magyar nyelvű katolikus sajtó megszervezése, a Mária Kongregáció nemzetközi irányítása. Létrehozta a Központi Sajtóvállalat Rt-t, a Magyar Kultúra folyóiratot, szerkesztette a Mária Kongregáció hazai, illetve nemzetközi lapját, a Katolikus Lexikon főszerkesztője, az Actio Catholica alelnöke, a budapesti Eucharisztikus világkongresszus főszervezője, számos más nemzetközi kongresszus szervezője és irányítója, valamint több mint 80 könyv szerzője vagy társszerzője.
- Bárdossy László** (1890–1946), diplomata, politikus, Magyarország miniszterelnöke 1941. április 3. – 1942. március 7. között. 1930-tól a londoni követség tanácsosa, 1934-től bukaresti követ, 1941. február 4-től külügyminiszter. A II. világháború után a Népbíróság halálra ítélte és kivégezték.

- Bartha Károly**, vitéz dálnokfalvi (1884–1964) magyar katona, Magyarország honvédelmi minisztere 1938. november 15. – 1942. szeptember 24. között, az Imrédy, majd a Bárdossy-kormányban. A háború után a népbíróssággal együtt működő Katonai Bíróság lefokozta és kizárta a honvédségből, ugyanis őt tekintették egyik felelősének, hogy Magyarország belépett a II. világháborúba. 1950-ben nyugatra emigrált és Venezuelában telepedett le.
- Bethlen István gróf** (1874–1946), jogász, mezőgazdász, politikus, 1921–1931 között miniszterelnök. 1927-ben magyar–olasz barátsági szerződést kötött, majd közeledett Németországhoz is. 1931 után Horthy tanácsadója, 1935-ben Gömbös Gyulával való nézeteltérése miatt kilépett az Egységes Pártból. 1939-től a felsőház örökös tagja lett. 1945-ben a Szovjetunióba hurcolták, ahol rövidesen elhunyt.
- Casari, Giovanni OSM** (1879–1949) szervita szerzetes, pap, 1904-től Magyarországon szolgált, Egerben novíciusmester 1904-től, majd növendékelöljáró és perjel 1908-tól. 1912-től Langeggben (Ausztria) perjel, 1914–1918, majd 1928–1935 között tartományfőnök. 1920-tól generális definitör, 1921–1938 között budapesti perjel. Az apostoli nunciusok 20 éven át napi szinten vették igénybe szolgálatait. 1941-től Rómában élt, több kongregáció konzultátora volt.
- Cassulo, Andrea** (1869–1952), firenzei egyházmegyes pap 1893, Fabriano és Matelica püspöke 1914, leontopolisi c. érsek 1921, apostoli delegátus az Egyiptomi Arab Köztársaságban 1921, Kanadában 1927, apostoli nuncius Romániában 1936, apostoli delegátus Törökországban 1948.
- Ciano, Galeazzo gróf** (1903–1944) olasz fasiszta politikus, külügyminiszter, Benito Mussolini veje, akit az apósa elleni puccsban való részvételéért kivégeztek.
- Cremonesi, Carlo** (1866–1943) olasz származású rkat. pap., Nicodemia-i címzetes érsek, 1935-től bíboros.
- Csáky István**, gróf körösszeghi és adorjáni (1894–1941) külügyminiszter az Imrédy-, majd a második Teleki-kormányban. 1940-ben ő írta alá Jugoszláviával a barátsági és megneemtámadási szerződést. Halálát mérgezés okozta.
- Darányi Kálmán**, pusztaszentgyörgyi és tetétleni (1886–1939) magyar politikus, földművelésügyi miniszter, 1936 és 1938 között Magyarország miniszterelnöke. 1938-tól haláláig a képviselőház elnöke.
- Del Mestri, Guido** (1911–1993), Banja Lukában (Bosznia) született, a bécsi jezsuita Kalksburg gimnáziumban érettségizett. Papszentelése után (1936) pápai diplomáciai szolgálatba lépett. 1941–1950 között a bukaresti apostoli nunciaturán, 1959-től apostoli delegátus Brit Nyugat-Afrikában, majd Kelet-Afrikában, 1961-től c. érsek, apostoli pro-nuncius Kenyában, majd apostoli delegátus Mexikóban, 1970-től pro-nuncius Kanadában, 1975-től nuncius Németországban, 1991-től bíboros.
- Dell'Acqua, Angelo** (1903–1972), rkat. pap 1928, pápai diplomata, 1938-tól az Vatikáni Államtitkárság szolgálatában, szubsztitutus 1953, khalkédóni c. érsek 1958, bíboros 1967.
- Dudás Miklós OSBM** (1902–1972) bazilita szerzetespap, püspök. 1933-tól a bazilita rend magyarországi ágának főnöke. 1939–1972 között hajdúdorogi görög katolikus eparcha (megyéspüspök), közben 1946–1972 között miskolci apostoli kormányzó, valamint 1944-ben a munkácsi görög katolikus egyházmegye kormányzója.

- Eden, Robert Anthony** (1897–1977) brit diplomata, konzervatív politikus, parlamenti képviselő, 1935-ben a népszövetségi ügyeket vitte, majd 1935–1938 között külügyminiszter, 1955–1957 között az Egyesült Királyság miniszterelnöke.
- Frențiu, Valeriu Traian** (1875–1952): román-görög szertartású pap, 1912-től lugosi püspök, 1922-től nagyváradai püspök, 1941-től a Fogaras-Gyulafehérvári Főegyházmegye apostoli kormányzója. 1948-ban a román hatóságok a román görögkatolikus egyházat betiltották, hivatalából eltávolították, majd letartóztatták. A máramarosszigeti börtönben hunyt el. 2019-ben Ferenc pápa boldoggá avatta.
- Gasparri, Pietro** (1852–1934), rkat pap 1877, 1898-tól palesztinai Cezarea c. érsek, apostoli delegátus Peru, Ecuador és Bolívia államoknál, 1901: a Rendkívüli Egyházi Ügyek Szent Kongregációjának titkára, 1907: bíboros, 1914–1930 bíboros államtitkár, 1925–1930 a Rendkívüli Egyházi Ügyek Szent Kongregációjának prefektusa is.
- Glattfelder Gyula** (1874–1943) rkat. pap 1896-tól, 1911-től csanádi püspök, 1942-től haláláig kinevezett kalocsai érsek. Az első világháborút lezáró trianoni békeszerződés után a román hatóságok nemkívánatos személynek nyilvánították Temesvárott. 1923-ban el kellett hagynia Romániát és Szegedre tette át székhelyét, ahol papneveldét, székesegyházat és püspöki palotát építtetett. 1932-től haláláig az Actio Catholica ügyvezető elnöke volt. Az egyházmegyei területek rendezéséért sokat küzdött.
- Godfrey, William** (1889–1963) Liverpool egyházmegyes pap, szentszéki diplomata, Khioszi c. érsek 1938, apostoli delegátus Nagy Britanniában 1938, 1943-tól a Vatikáni Államtitkárságon, lengyelországi ügyekkel foglalkozik, 1953 Liverpool érseke, 1956 Westminster érseke, 1958 bíboros.
- Gömbös Gyula**, vitéz jákfai (1886–1936) vezérkari tiszt, magyar királyi szolgálaton kívüli gyalogsági tábornok, politikus, országgyűlési képviselő, titkos tanácsos, 1929–1932 között honvédelmi miniszter, a Magyar Királyság miniszterelnöke 1932-től haláláig.
- Grósz József** (1887–1961) rkat. pap 1911, győri segédpüspök 1928, szombathelyi egyházmegye apostoli kormányzója 1936, kalocsai érsek 1943. 1951–1955 között börtönben, 1956. májusáig házi őrizetben.
- Hász István** (1884–1973) rkat. pap, surai címzetes püspök, valamint tábori ordinárius 1929–1945 között. A háború után Svájcban telepedett le, temetését Mindszenty József végezte.
- Hitler [Schicklgruber], Adolf** (1889–1945) Németország kancellárja és Führere 1933–1945 között.
- Hóman Bálint** (1885–1951) politikus, történész, egyetemi tanár, az MTA levelező majd rendes tagja, 1933–1945 között pedig igazgatósági tagja is. 1932–1945 között országgyűlési képviselő, 1932–1938 illetve 1939–1942 között Magyarország vallás- és közoktatásügyi minisztere, 1938-ban a nemzetnevelésügy minisztere. 1946-ban életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték, majd a váci fegyházban elhunyt. 2015-ben rehabilitálták.
- Horthy István** (1904–1942): Horthy Miklós kormányzó fia. Gépészmérnök, repülő főhadnagy, 1942. február 19-étől kormányzóhelyettes. 1942. augusztus 20-án repülőszerencsétlenség következtében a keleti fronton életét veszítette.
- Horthy Miklós** vitéz nagybányai (1868–1957), az Osztrák–Magyar Haditengerészet tisztje, 1909–1914 között Ferenc József szárnysegédje, ellentengernagy, a háború

- végén altengernagy. 1920. március 1. – 1944. október 16. között a Magyar Királyság kormányzója.
- Hossu, Iuliu** (1885–1970): román-görög szertartású pap, 1917-től szamosújvári püspök, 1948-ban elhurcolták, bebörtönözték, majd különböző kényszerlakhelyeken élt. 2019-ben Ferenc pápa boldoggá avatta.
- Huszár [Schorn] Károly** (1882–1941) politikus, a magyarországi keresztényszocialista mozgalom egyik elindítója. 1919. augusztusától novemberéig vallás- és közoktatásügyi miniszter, 1919. novemberétől 1921. márciusáig Magyarország ügyvezető államfője, valamint miniszterelnöke. 1928–1934 között az Országos Társadalombiztosítási Intézet főigazgatója, egyben felsőházi tag. 1932–1941 között az Actio Catholica alelnöke.
- Imrédy Béla**, vitéz ómoraviczai, magyar politikus, gazdasági szakember, országgyűlési képviselő, 1932–1935 között pénzügyminiszter, majd 1938-ig a Magyar Nemzeti Bank elnöke, később 1938-ban tálcán nélküli gazdasági csúcsminiszter. 1938–1939 között miniszterelnök. Nevéhez kötődik az I. zsidótörvény létrehozása. A II. világháború után háborús bűnökért elítélték és kivégezték.
- Jaross Andor** (1896–1946) felvidéki magyar politikus, 1935–1938 között a csehszlovák képviselőház tagja, 1938-tól a magyar Országgyűlésben képviselő. 1938–1940 között a felvidéki ügyek tálcán nélküli minisztere. 1944-ben belügyminiszter. A háború után golyó általi halálra ítélték és kivégezték.
- Kaldewey, Umberto**, rkat. pap, diplomata. Hollandiában nunciatúriai ügyvivő, majd Magyarországon uditore, később nunciatúriai ügyvivő.
- Kállay Miklós**, nagykállói dr. (1887–1967) politikus, diplomata, jogász, országgyűlési képviselő. 1932–1935 között földművelésügyi miniszter, 1942–1944 között miniszterelnök. Sikertelen erőfeszítéseket tett arra, hogy Magyarországot kivezesse a háborúból. Élete végét amerikai emigrációban töltötte.
- Karafiáth Jenő** (1883–1952) politikus, jogász, költő, országgyűlési képviselő, miniszterelnökségi államtitkár, 1931-1932 között vallás- és közoktatásügyi miniszter, 1937–1942 között Budapest főpolgármestere.
- Kánya [Kánia] Kálmán** (1869–1945) diplomata, politikus. 1920–1925 között a külügyminiszter állandó helyettese, 1925-től berlini követ, majd 1933–1938 között külügyminiszter. 1935-től örökös felsőházi tag.
- Károlyi Gyula, Ifj. gróf** (1907–1942): gépészmérnök, repülő főhadnagy. 1942. szeptember 2-án repülőszerencsétlenségben életét veszítette.
- Kovács Sándor** (1893–1972) rkat. pap 1915, szombathelyi püspök 1944. A II. világháború alatt Muravidék apostoli kormányzója.
- Közi Horváth József** (1903–1988) rkat. író, az Actio Catholica magyarországi szervezetének első főtitkára, az 1938-as Szent István év, valamint az eucharisztikus világkongresszus egyik főszervezője. 1939-től országgyűlési képviselő. 1948-ban emigrált, a Magyar Keresztény Népmozgalom szervezője volt.
- Klebsberg Kuno (vagy Kunó)** gróf (1875–1932), jogász, országgyűlési képviselő, művelődéspolitikus, 1914–1917 között a VKM államtitkára. 1919 után Bethlen István híveként kormánypárti képviselő, 1921–1922 között belügy-, majd 1922. június 16. – 1931. augusztus 24. között vallás- és közoktatásügyi miniszter. Az MTA tagja, 1917-től a Magyar Történelmi Társulat elnöke.

- Luttor Ferenc** (1886–1953) rkat. pap 1908, apostoli protonotárius, követségi tanácsos. 1929–1944 között a vatikáni magyar nagykövetségen követségi tanácsos, az egyházi ügyek és a kánonjog tanácsosa. 1943-tól nagyvárad kanonok. 1947-től haláláig Argentínában élt.
- Mihalovics Zsigmond** (1889–1959) rkat. pap, budapest-herminamezői plébános 1924–1944 között, esztergomi kanonok 1944–1951 között, a budapesti karitás érseki biztosa 1931–1942 között, az Actio Catholica országos igazgatója 1932–1948 között, Budapest Székesfőváros Törvényhatósági Bizottságának tagja 1923–1945 között, valamint felsőházi tag 1942–1944 között. 1948-ban emigrált, távollétében tíz év börtönrre ítélték. 1949-ben létrehozta Rómában a Külföldi Magyarok Katolikus Akcióját, majd 1950-ben az Egyesült Államokban telepedett le.
- Mindszenty (1942-ig Pehm) József** (1892–1975) rkat. pap., érsek, bíboros. 1919–1944 között zalaegerszeg plébánosa, 1944/1945-ben veszprémi püspök, 1945–1974 között esztergomi érsek hercegprímás, 1946-tól bíboros. 1948. decemberében tartóztatták, életfogytiglani fegyházra ítélték. 1956-ban kiszabadult, majd a forradalom leverése után a budapesti amerikai követségre menekült. 1971-ben hagyta el az követséget, s egyben az országot, majd Bécsben telepedett le. Az esztergomi érseki széket VI. Pál pápa 1974 februárjában megüresedettnek nyilvánította ki. Boldoggá avatása folyamatban van.
- Mussolini, Benito** (1883–1945) politikus, újságíró, Olaszország ducéja (miniszterelnöke) 1922–1943 között, majd az Olasz Szociális Köztársaság kormány- és államfője 1943–1945 között.
- Nagy Elek**, verseghei (1884–1967) magyar diplomata, író, vatikáni nagykövet és meghatalmazott miniszter 1926–1927 között.
- Orsenigo, Cesare** (1873–1946) rkat. pap 1896, címzetes érsek, apostoli nuncius. 1896–1922 között a milánói egyházmegyében szolgált, vezető szerepet játszott a milánói szegények és munkások szociális és lelki segélyezésének megszervezésében. XI. Piusz pápa 1922-ben ptolemaiszi (Líbia) c. érseknek és hollandiai nunciushoz nevezte ki. 1925–1930 között Magyarországon apostoli nuncius, majd 1930–1945 között Németországban volt nuncius.
- Ottó főherceg, Habsburg** (1912–2011) teljes nevén Franz Joseph Otto Robert Maria Anton Karl Max Heinrich Sixtus Xavier Felix Renatus Ludwig Gaetan Pius Ignatius von Habsburg-Lothringen, politikus, köztársasági elnök, az Európai Parlament volt tagja, a Páneurópai Piknik egyik kezdeményezője, az Adenauer-Schuman-De Gasperi-féle Európa-eszménynek képviselője és szorgalmazója. 1961-ben lemondott trónigényéről.
- Pacelli, Eugenio**, lásd Piusz, XII. pápa.
- Pappalardo, Paolo** (1903–1966), szicíliai rkat. pap 1925, szemináriumi tanár, 1933-tól a Keleti Kongregációban teljesített szolgálatot, majd diplomáciai szolgálatba lépett, Angelo Roncalli török- és görögországi apostoli delegátus mellett titkári besorolásban szolgált. Roncalli 1944. december 22-én történt áthelyezését követően ideiglenes ügyvivő, misszióvezető. 1948-tól apostoli delegátus Iránban, c. érsek, 1953-tól apostoli internuncius Szíriában, 1958-tól betegeskedett, központi szolgálatban volt.

Pálffy Fidél, gróf erdödi (1895–1946) jogász, politikus, szélsőjobboldali újságíró. Ideig országgyűlési képviselő. 1944–1945 között Szálasi Ferenc kormányában földművelésügyi miniszter. A háború után kivégezték.

Pehm József, lásd **Mindszenty József**

Pétery (Petró) József (1890–1967): váci püspök 1942-től, 1953-tól Hejceén élt száműzetésben

Piusz XI. pápa (1857–1939), született Achille Ratti, a római katolikus egyház 259. pápa 1922-től haláláig.

Piusz XII. pápa (1876–1958), született Eugenio Pacelli, apostoli nuncius Münchenben 1917–1925, Berlinben 1925–1930 között. 1929-től bíboros. 1930-tól pápává választásáig az Apostoli Szentszék államtitkára. A római katolikus egyház 260. pápa 1939–1958 között.

Pizzardo, Giuseppe (1877–1970) rkat. pap, címzetes érsek, bíboros. Több római kongregáció titkára, majd prefektusa volt. 1937-től bíboros.

Prohászka Ottokár (1858–1927) rkat. pap, egyházi író, a filozófia és a teológia doktora, egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja, országgyűlési képviselő, 1905-től haláláig székesfehérvári megyéspüspök.

Ratti, Achille, lásd **Piusz, XI. pápa**.

Ravasz László (1882–1975) református lelkész, a Dunamelléki Református Egyházkerület püspöke 1921–1948 és 1956–1957 között, egyben a Budapest-Kálvin téri református templom lelkésze is volt 1953-ig, valamint az 1956-os forradalom után rövid ideig. A Magyar Tudományos Akadémia tagja 1925-től 1949-ig, amikor az MTA-ból kizárták. Számos református lap alapítója, illetve szerkesztője volt. 1957-től visszavonultan Leányfalun élt.

Ribbentrop, Joachim von (1893–1946) politikus, diplomata, író. 1936–1938 között londoni német követ, 1938–1945 között külügyminiszter. A második világháború után halálra ítélték és kivégezték.

Ritter, Saverio (1884–1951) rkat. pap 1906, aeginai c. érsek 1935, apostoli nuncius Csehszlovákiában 1935–1939, apostoli internuncius Csehszlovákiában 1946–1948, ezt követően a Vatikáni Államtitkárságon teljesített speciális szolgálatot.

Roosevelt, Franklin D. (1882–1945), 1933-tól az Amerikai Egyesült Államok elnöke.

Rott Nándor (1869–1939), a római Német-Magyar Kollégium növendéke, rkat. pap 1896-tól, 1917-től veszprémi megyéspüspök. 1923-ban és 1929-ben egyházmegeyi zsinatot tartott, föllállította a kisszemináriumot és bővítette a szemináriumot.

Rotta, Angelo (1872–1965) olasz katolikus pap, címzetes thébai érsek, budapesti apostoli nuncius 1930–1945 között.

Rusu, Alexandru (1884–1963): 1930-tól máramarosi püspök, 1946-tól választott metropolita, 1948-tól bebörtönözték. 2019-ben Ferenc pápa boldoggá avatta.

Scheffler János (1887–1952): szatmári római katolikus megyéspüspök 1942-től, vértanú. 2011. július 3-án avatták boldoggá a szatmárnémeti székesegyházban.

Schioppa, Lorenzo (1871–1935) rkat. pap, címzetes érsek, diplomata. 1912-től állt a Szentszék szolgálatában. 1912-től Münchenben nunciaturai titkár, illetve ügyhallgató. 1920-ban mocissusi címzetes érsekké, valamint magyarországi apostoli nunciussá nevezték ki. 1925-től haláláig Hollandiában internuncius.

- Serédi** [Szapucsek] György, bencés szerzetesi nevén Jusztinián (1884–1945): a kánonjog professzora, az egyházi jogi kódex forrásainak kiadója, esztergomi érsek, 1927-től hercegprímás.
- Shvoy Lajos** (1879–1968) rkat. pap 1901, székesfehérvári megyéspüspök 1927–1968 között. Működése során nagy mértékben épített a világi hívek bevonására, meghonosította a cserkészetet. Nevéhez fűződik a Székesfehérvári Püspöki Könyvtár és Levéltár rendezése. 1937-ben missziós utat tett az Amerikai Egyesült Államokban, mely útról folyamatosan publikált. 1944-ben Mindszenty József veszprémi püspökkel memorandumban kérte a regnáló kormánytól a Dunántúl megkímélését a harcoktól. 1947-től pápai trónálló. A kommunizmus évei során számos terv született ellehetetlenítésére, de ez megghiúsult.
- Suciu, Ioan** (1907–1953): román-görög szertartású pap, 1940-től nagyváradi segédpüspök, 1941-től püspök, 1947-től a Fogaras és Gyulafehérvár Főegyházmegye apostoli kormányzója, 1948-ban letartóztatták, a máramarosszigeti börtönben halt meg. 2019-ben Ferenc pápa boldoggá avatta.
- Szálasi Ferenc** (1897–1946) hungarista politikus, katonatiszt. Magyarország 1944-es német megszállása után nemzetvezetőként egyesítette a kormányfői és államfői tisztségeket. A háború után, mint háborús főbűnöst halálra ítélték és kivégezték.
- Sztojka/Stojka Sándor** (1890–1943) görög katolikus pap, 1932-től haláláig munkácsi görög katolikus megyéspüspök. Bár nem volt magyar származású, de irodalmi szinten beszélt a magyar nyelvet, s a különböző nyelvű egyházközösségek közötti együttműködés szószólója. Halála után a munkácsi püspökség 1991-ig betöltetlen maradt.
- Sztójay** [Sztójakovics Dimitrije] **Döme** (1883–1946) szerb származású magyar politikus, diplomata és katona. Miniszterelnök és külügyminiszter 1944. március 22. – augusztus 29.
- Sztranyavszky Sándor** (1882–1942) politikus, országgyűlési képviselő, főispán. 1912–1918 között országgyűlési képviselő, majd 1922-ben Nograd és Hont vármegye főispánja. 1926–1931 között belügyminisztériumi államtitkár, Gömbös Gyula miniszterelnöksége idején a Nemzeti Egység Pártjának elnöke. 1935–1938 között az Országgyűlés elnöke. 1938-ban néhány hónapig földművelésügyi miniszter.
- Takács Bazil** (1879–1948) görög katolikus pap, püspök. Az Amerikába kivándorolt magyar görög katolikus lelkipásztori gondozására létrehozott Pittsburgh-i apostoli exarchátus, majd egyházmegye első püspöke.
- Tardini, Domenico** (1888–1961) olasz rkat. vatikáni diplomata. 1937-től 1952-ig a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációjának titkára, 1958-tól államtitkára és prefektusa, címzetes püspök, bíboros.
- Teleki Pál** (1879–1941): földrajztudós, politikus, 1920–1921 és 1939–1941 között Magyarország miniszterelnöke.
- Tiberghien, Jules** (1867–1923) francia származású rkat. pap, niceai címzetes érsek 1921-től. Több római kongregációban szolgált.
- Tisserant, Eugène** (1884–1972) francia származású rkat. pap, címzetes érsek, bíboros. A Vatikáni Könyvtár al-prefektusa 1930-tól, címzetes Iconium-i érsek és bíboros 1937-től. Számos vatikáni hivatalban töltött be vezető szerepet, többek között a Vatikáni Titkos Levéltár vezetője volt 1957–1971 között. 1951–1972 között a bíborosi kollégium dékánja volt.

- Tóth Tihamér** (1889–1939) rkat. pap, egyházi író, egyetemi tanár, címzetes apát, pápai prelátus, püspök. 1918-tól a Központi Papnevelő Intézetben tanulmányi felügyelő, ugyanitt 1931-től rektor. A Budapesti Egyetem magántanára 1924-től. 1938-tól veszprémi koadjutor püspök, majd 1939-től megyéspüspök. Számos hitbuzgalmi, pedagógiai, valláserkölesi témájú könyv szerzője. Műveit 16 nyelvre fordították le.
- Vass József** (1877–1930), Rómában a Pápai Német-Magyar Kollégium növendéke, székesfehérvári egyházmegyes rkat. pap 1904-től, kereszténypárti politikus. 1920. augusztus 15.–1921. április 14. között közéleti, 1920. december 16.–1922. június 16. között vallás- és közoktatásügyi, ezt követően haláláig népjóléti és munkaügyi miniszter. 1924-től kalocsai nagyprépost.
- Virág Ferenc** (1869–1958) rkat pap 1892, 1926–1958 között pécsi megyéspüspök. 1927 és 1944 között a felsőház tagja volt. Az ifjúság és a papnevelés kérdéseivel foglalkozott.
- Vorosilov, Kliment Jefremovics** (1881–1969): 1935-től a Szovjetunió marsallja, a Szovjetunió Védelmi Bizottságának tagja. Vjacseszlav Molotov és Anasztasz Mikoján mellett jóváhagyta a katyni vérengzést. 1940-től a népbiztosok tanácsának elnök-helyettese, főparancsnok, 1941 júniusa után az északnyugati hadseregek parancsnoka. 1944 második felében személyesen felügyelte a krimi tatárok kitelepítését (egy éven belül a kitelepítettek fele elpusztult). 1945. január 20-án a szövetséges hatalmak részéről aláírta a fegyverszüneti egyezményt a magyarokkal, a magyarországi Szövetséges Ellenőrző Bizottság elnöke 1947-ig. Sztálin halála után a Legfelsőbb Tanács elnökségének elnöke (államfő) 1960-ig. Utódja Leonyid Brezsnyev volt.

FELHASZNÁLT IRODALOM – BIBLIOGRAFIA

Rövidítések:

AAS	Acta Apostolicae Sedis
ADSS	<i>Actes et documents du Saint-Siège relatifs à la période de la Seconde Guerre Mondiale</i> , szerk. Pierre BLET SJ – Angelo MARTINI SJ – Burkhardt SCHNEIDER SJ – Robert A. GRAHAM SJ. Vatikánváros 1965–1981.
c.	[anno] corrente, folyó év
DT	Domenico Tardini
E.a.E.	Eae: Ex audientia Eminentiae (del Cardinale Segretario di Stato)
Ea Smi, Ex Aud. SS.mi	Ex audientia Sanctissimi (del Santo Padre).
E. V.	Excellenza Vostra – Excellenciád
f. m.	felice memoria, boldogemlékű
ibid.	ibidem, ugyanott.
N. Prot. “AE”	Numero Protocollo della Congregazione degli Affari Ecclesiastici Straordinarii
M. Afr.	Missionarii Africae, lásd: P. A.
P. A.	Patres Albi – Fehér Atyák (missziós szerzetesrend), M. Afr. – Missionarii Africae
R. Governo	Regio Governo – királyi kormány; Regia Università – királyi egyetem
Ric.	Ricevuto – vétel (távirat vétele)
S. A.	Sua Altezza (cioè: il Reggente Horthy)
S.A.R.E.	Sezione ascolto radio estere – Külföldi rádiók lehallgatásának részlege
S. E. M. le President	Son Excellence Monsieur le President (francia) – Öexcellenciája, az Elnök Úr
SJ	Societas Jesu – Jézus Társasága, jezsuita.
S. P.	Santo Padre – Szentatya, Pápa
S. S.	Sua Santità – Öszentsége
SS „AE” ikt. sz.	A Vatikáni Államtitkárság Történeti Levéltárában őrzött Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációjának iktatószáma

Sajtó

Budapesti Hírlap, 1939. január 8., 1.

Dél-Amerikai Magyarság, 1945. június 14., 1.

Dunántúl, 1940. december 13. 1.

- Függetlenség*, 1941. január 30. 1.
Hajdú-Bihari Napló, 1951. június 24., 5.
Kárpáti Híradó, 1941. április 8. 1.
Kárpáti Magyar Hírlap, 1937. szeptember 15., 1. – 1943. február 1., 1.
Keleti Újság, 1937. március 15.
L'Osservatore Romano, 1939. április 22.
Magyar Nemzet, 1941. február 28., 6. – 1945. augusztus 9., 3.
Magyarország, 1944. november 27.
Magyarország – Reggeli Magyarország, 1944. november 17., 5.
Nemzeti Újság, 1938. május 21. 1.
Pester Lloyd 1939. április 15. – 1940. február 6. – 1940. április 1. – 1940. december 4. – 1940. július 15.
Pesti Hírlap, 1944. március 23. 1. 2. – 1944., március 24., 1. – 1944. augusztus 25., 1.
Pesti Napló, 1937. február 27. – 1939. április 22.
Reggeli Újság, 1941. február 26., 1.
Szabad Szó, 1945. január 19., 2.
Szabadság, 1945. március 31., 5.
Új Nemzedék, 1942. szeptember 3.

Forráskiadások, kézikönyvek

- ABLONCZY Balázs: *Teleki Pál halála – dilemmák és hiedelmek*, in: https://mta.hu/tudomany_hirei/teleki-pal-halala-dilemmak-es-hiedelmek-106283 (2022.04.23.).
- Actes et documents du Saint-Siège relatifs à la période de la Seconde Guerre Mondiale*, szerk. Pierre BLET SJ – Angelo MARTINI SJ – Burkhardt SCHNEIDER SJ – Robert A. GRAHAM SJ. Vatikánváros 1965–1981. XI kötet. Lásd: https://www.vatican.va/archive/actes/index_fr.htm
- Annuario Pontificio*, Vatikánváros 1930.
- Circulares litterae dioecesanarum anno 1943. ad clerum archidioecesis strigoniensis dimissae*, VII/7016.7046.
- Dai Rapporti del primo nunzio apostolico in Ungheria S. E. Mons. Lorenzo Schioppa 1920-1925 – Lorenzo Schioppa első magyarországi nuncius politikai jelentéseiből, 1920–1925*. Szerk. Somorjai Ádám OSB. METEM, Budapest 2020. 382 lap. (Nunciusi jelentések, 1.)
- Dai Rapporti del nunzio apostolico in Ungheria S. E. Mons. Cesare Orsenigo 1925-1930 – Cesare Orsenigo magyarországi nuncius politikai jelentéseiből 1925–1930*. Szerk. Somorjai Ádám OSB. METEM, Budapest 2021. 252 lap. (Nunciusi jelentések, 2.)
- Dai Rapporti del nunzio apostolico in Ungheria S. E. Mons. Angelo Rotta, Parte I: 1930-1939 – Angelo Rotta magyarországi nuncius politikai jelentéseiből, I. rész: 1930–1939*. Szerkesztette Csíky Balázs. Sajtó alá rendezte Somorjai Ádám OSB (Nunciusi jelentések, 3/1.), METEM, Budapest 2022.
- ERDŐ Péter szerk.: *Az Egyházi Törvénykönyv - A Codex Iuris Canonici hivatalos latin szövege magyar fordítással és magyarázattal*. Budapest: Szent István Társulat (1985, 2001, 2015).
- „I was Francis Moly”. *Magyar Gyula emlékezése egy titkos politikai-diplomáciai békemisszióra*. Szerkesztette, a bevezető tanulmányt írta és a forráskiadást jegyzetelte FEJÉRDY András (Magyar Történelmi Emlékek. Scriptores. Redigit Pál FODOR, Antal MOLNÁR. Elbeszélő források) MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet, Budapest, 2019.
- ICKX, Johan: *XII. Piusz és a zsidók. Pacelli listája: 2800 üldözött segélykérő levele alapján*. Európa, Budapest 2021.

- Inter arma caritas. L'Ufficio Informazioni Vaticano per i prigionieri di Guerra, istituito da Pio XII (1939-1947)*, I. Inventario, II. Documenti. Szerk. Francesca Di Giovanni és Giuseppina Roselli, Città del Vaticano, Archivio Segreto Vaticano 2004. 899. (Collectanea Archivi Vaticani 52) Interneten: http://asv.vatican.va/content/dam/archiviosegretovaticano/documenti/CAV_52_vol2.pdf
- Kánonjogi Kódex*, X. Pius pápa parancsára összeállítva, XV. Benedek pápa engedélyével kihirdetve, kézirat gyanánt, é.n.
- La partenza del Conte Vinci da Budapest, in: *Corvina* 20 (1940) 129–130.
- LÉVAI, Eugène (Jeno): *The Black Book on the Martyrdom of Hungarian Jewry*, Central European Times Pub. Co. Zürich 1948.
- Magyar Statisztikai Szemle*, XVI (1938) 1. köt., 387–388.
- Slowakei, Rumänien, Bulgarien*. Szerk. Souzana HUTZELMANN, Barbara HAUSLEITNER, Mariana HAZAN és Ingo LOOSE. De Gruyter Oldenbourg, Berlin 2018. (Die Verfolgung und Ermordung der europäischen Juden durch das nationalsozialistische Deutschland 1933–1945, 13. kötet).
- SOMORJAI Ádám OSB: *Visitatio apostolica institutorum Vitae consecratae in Hungaria, 1927-1935. – A magyarországi szerzetesrendek apostoli vizitációja, Pannonhalma 2008.* (Rendtörténeti Füzetek 13.) <http://mek.oszk.hu/15400/15496/> (Utolsó letöltés ideje: 2022. április)
- SOMORJAI Ádám OSB: *Angelo Rotta budapesti apostoli nuncius levéltárából*: <https://archivnet.hu/angelo-rotta-budapesti-apostoli-nuncius-leveltarabol> - 21. évf (2021) 2. szám, 2021. május 28.
- SOMORJAI Ádám OSB: *Angelo Rotta budapesti apostoli nuncius utolsó magyarországi jelentései és távozása 1945. március 25. – április 23.* <https://www.archivnet.hu/angelo-rotta-budapesti-apostoli-nuncius-utolso-magyarorszag-i-jelentesei-es-tavozasa-1945-marcius-25> - 21. évf (2021) 4-5. szám, 2021. november 29.
- The Hierarchy of the Catholic Church – Diplomatic Posts of the Holy See*, <http://www.catholic-hierarchy.org/country/xdip.html>

Monográfiák

- BRAHAM, Randolph L.: *A népirtás politikája: a holocaust Magyarországon*, ford. ZALA Tamás és mások, 2. Belvárosi Könyvkiadó, Budapest 1997.
- BRAHAM, Randolph L.: *A magyar Holocaust*. Gondolat Kiadó, Budapest 1989.
- CSÍKY Balázs: *Serédi Jusztinián, Magyarország hercegprímása*. Szerkesztette, lektorálta és sajtó alá rendezte TÓTH Krisztina (Monumenta Hungariae Historica. Dissertationes. Redigit Pál FODOR – Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések) (Collectanea Studiorum et Textuum, Classis I, vol. 3). MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet – MTA-PPKE Fraknói Vilmos Római Történeti Kutatócsoport, Budapest 2018.
- FÖLDVÁRI Katalin: Sorsfordító bazilita szerzetesek a kommunista diktatúrában, in: *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok*, (2019), 1–4. szám, 190–205.
- Inventarium Vaticanum I. – A Budapesti Apostoli Nunciatura levéltára (1920–1939)*, szerk.: TUSOR Péter és TÓTH Krisztina, Gondolat Kiadó, Budapest 2016.
- KOVÁCS Alajos: *A zsidók térfoglalása Magyarországon*. Budapest 1922.
- MÉSZLÉNYI Zoltán: *A főkegyuri jog és a forradalom*, Esztergom 1920.
- NÉMETH László Imre: *Szabad magyarok Rómában 1944–1946*, in: *Magyar Sion* XIII (2019), 2. szám, 277–304.
- ŠMÍD, Marek: *Mission: Apostolic Nuncio in Prague Czechoslovakian-Vatican Diplomatic Relations between 1920 and 1950*, Karolinum Press, Prága 2020.

Tanulmányok

- BARTÓK Béla: A rosznyói egyházmegye magyarországi kormányzása 1937–1939 között. In: *Acta Acad. Paed. Agriensis, Sectio Historiae*, XXXVI. 2009. 191–205.
- BOTTARI DE CASTELLO, Alberto: Ajánlás. In: *Lorenzo Schioppa első magyarországi nuncius politikai jelentéseiből, 1920–1925*. METEM, Budapest 2020. (Nunciusi jelentések, 1.)
- CSIZMADIA Andor: A konstanzi „bulla” hatása a főkegyúri jog fejlődésére, in: *MTA Társadalmi-történeti osztályának közleményei*, IX. kötet 3-4. számából (Budapest, MTA Társadalom-történeti Osztály, 1959) 302.
- CSÍKY Balázs: Serédi Jusztinián javaslata a magyar püspökök jelölésének új eljárására 1937-ben, in: *Magyarország és a Szentsek diplomáciai kapcsolatai*, szerk: FEJÉRDY András, METEM, Budapest–Róma 2015. 127–145.
- DUDÁS Róbert Gyula: *Állami beavatkozás a katolikus főpapok kinevezésébe a 20. századi Magyarországon*, sajtó alatt, 2021.
- DUDÁS Róbert Gyula – UDVARVÖLGYI Zsolt: Az önálló Magyarország második nunciusa: Cesare Orsenigo, in: *Cesare Orsenigo magyarországi nuncius politikai jelentéseiből 1925–1930*. Szerk. Somorjai Ádám OSB (Nunciusi jelentések 2.), Budapest 2021. 15–33.
- EÖRDÖGH István: A Magyar Katolikus Egyház a Szentsek második világháborúra vonatkozó szöveggyűjteményében, in: *Egyházak a változó világban. A Nemzetközi Egyháztörténeti Konferencia előadásai*, Esztergom, 1991. május 29–31. Szerk. Bárdos István és Beke Margit. Komárom-Esztergom Megye Önkormányzata - József Attila Megyei Könyvtár, Tatabánya - Esztergom 1992. 521–528.
- FÜLÖP Éva Mária: „Megindult a föld lábunk alatt...” A Pannonhalmi Bencés Főapátság Győr megyei gazdaságainak sorsa az 1945. évi földreform után. In: *Győri Tanulmányok*. Tudományos Szemle, 1998. 2. sz. 5–41.
- GERGELY Jenő: A katolikus egyházi nagybirtok kérdéséhez a Horthy-korszakban. In: HÖLVÉNYI György (szerk.): *Katolikus Egyháztörténeti Konferencia. Keszthely 1987*. Tudományos Ismeretterjesztő Társulat, Budapest 1989. 89–112.
- GERGELY Jenő: Adatok a magyarországi katolicizmus helyzetéről a két világháború között. *Levéltári Szemle*, 1996. 3. szám, 22–41.
- HALLER István: *Katolikus egyházi vagyion és protestáns államsegély*. Budapest 1928.
- HOCHHUTH, Rolf: *A helytartó*. Európa, Budapest 1966.
- ICKX, Johan: A Pápai Államtitkárság Második Szekciójának Történeti Levéltárában őrzött dokumentumok jelentősége a magyar egyháztörténetírás számára. In: *Magyarország és a Szentsek diplomáciai kapcsolatai 1920–2015*. Szerk. FEJÉRDY András. Budapest–Róma, 2015, 53–59.
- ISPÁNKI Béla: *Az évszázad pere*. Vörösváry, Toronto 1987; Lámpás, Abaliget 1995.
- JANEK István: Magyar–szlovák kapcsolatok 1939–1941 között a két állam diplomáciai irataiban, *Aetas* (2007) 4. szám, 116–142.
- KRIZSÁN Bálint: Serédi Jusztinián esztergomi érsek politikai szerepvállalása a II. világháború éveiben, in: *Újkor.hu*, <http://ujkor.hu/content/seredi-jusztinian-esztergomi-ersek-politikai-szerepvallalasa-ii-vilaghaboru-eveiben>
- MERÉNYI-METZGER Gábor: Püspöki helynökség Gyulán (1921–1924), in: *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok* 8 (1996) 191–230.
- MESZLÉNYI Zoltán: *A magyar katolikus egyház és az emberi jogok védelme*, Szent István Társulat, Budapest 1947.

- MOLNÁR Judit: *A magyar Quisling-kormány, Sztójay Döme és társai a népbíróóság előtt, 1956-os Kht.*, Budapest, 2004.
- SOMORJAI Ádám OSB: Cesare Orsenigo és Angelo Rotta apostoli nunciusok szerepe a magyarországi szerzetesrendek apostoli vizitációjában 1927–1935, in: *Magyarország és a Szent-szék diplomáciai kapcsolatai*, szerk: Fejérdy András, METEM, Budapest–Róma 2015. 211–226.
- SOMORJAI Ádám OSB: Lendületben a vatikáni kutatások, in: *Levéltári Közlemények* 87 (2016) 350–355.
- SOMORJAI Ádám OSB: A „modus vivendi” kérdése a Vatikán egyházpolitikájában. XII. Piusz pápa, Mindszenty József és a magyar jezsuiták 1945–1948, in: *Valóság* LXIV (2021) 9. szám, 71–81.
- STARK Tamás: A magyar zsidóság a vészkorszakban és a második világháború után, statisztikai áttekintés, in.: *Regio – Kisebbség, politika, társadalom* 4 (1993), 3. szám, <http://epa.oszk.hu/00000/00036/00015/pdf/09.pdf>
- SZIGETI Endre: Az egyház és az állam jogviszonyának történeti háttere, in: *Vigilia* 38 (1973), 6. szám, 373–181.
- TÓTH Krisztina: Lorenzo Schioppa nuncius követutasítása, in: *Magyarország és a Szent-szék diplomáciai kapcsolatai*, szerk: FEJÉRDY András, METEM, Budapest–Róma 2015. 85–105.
- TÓTH Krisztina: A pécsi püspöki szék 1926-os betöltése, in: *Századok* 154 (2020) 4. szám, 855–880.

**RAPPORTI
IN LINGUE ORIGINALI**

1938

1

LATIFONDI DELLA CHIESA IN UNGHERIA

Lettera N. 1620/38 di Umberto Kaldewey
al Card. Segretario di Stato Eugenio Pacelli
Budapest, 17 Settembre 1938¹

N. Prot. "AE" 4282/38

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 82,² ff. 20rv, 22rv

[Ricevuto:] 20-9- '38

Eminenza Reverendissima,³

Ho letto attentamente il venerato Dispaccio dell'Eminenza Vostra Reverendissima, diretto a S. E.⁴ il Nunzio Apostolico, in data 11 corrente, Nr. 3426/38,⁵ e la copia, ivi unita, di un Appunto concernente i latifondi appartenenti alla Chiesa in Ungheria.

Ignoro chi sia l'autore di detto Appunto, però, a mio umile parere, esso rispecchia esattamente lo stato di cose in questa Nazione. Vostra Eminenza Reverendissima ha certo già letto il mio rispettoso Rapporto del 9 corrente, Nr. 1608/38,⁶ dove accenno alla nuova legge fondiaria, che tocca pure i beni ecclesiastici in Ungheria.

È giustissimo che un Vescovo non deve essere un uomo che vive, per così dire, nelle nuvole, ma debba possedere un senso pratico della vita e dotato pure di un'attitudine ad amministrare bene le cose materiali della sua diocesi: però, a parlar francamente, qui in Ungheria, dove mi trovo da 11 anni, mi ha quasi sempre penosamente impressionato il constatare che in genere il Clero ritiene che per essere un buon Vescovo una delle doti più importanti sia un'attitudine spiccata ad amministrare bene i grandi possedimenti - e si capisce il perché - eppure, con tutto ciò, non è raro, purtroppo, il caso che tale amministrazione dei Vescovi si risolve in un disastro, o quasi.

1 Accusa ricevimento N. "AE" 3625/38 a firma del Cardinale Segretario di Stato. Vedi: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 82, f. 21.

2 Il documento apparterebbe al Pontificato di Pio XI^{mo}, cioè al Terzo Periodo, ma la Posizione N. 82 arrivò all'archivio durante il Pontificato di Pio II. Sulla camicia di raccolta: "1939: Questione dei Latifondi". Vedi: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 82, f. 1.

3 I Rapporti indirizzati ai Cardinali s'iniziano sempre in tal modo, perciò ometteremo nel seguito.

4 S. E. - Sua Eccellenza. Titolo degli Arcivescovi, Vescovi, inoltre leader politici, come primi ministri, ministri, ambasciatori. I cardinali sono Eminenze: S. Em. - Il titolo pieno è: Sua Eccellenza Reverendissima - S. E. Rev.ma; Sua Eminenza Rev.ma.

5 Il testo del Rapporto e delle note in parola vedi: *Dai Rapporti del nunzio apostolico in Ungheria S. E. Mons. Angelo Rotta, Parte I: 1930-1939 - Angelo Rotta magyarországi nunciatus politikai jelentéseiből, Parte I: 1930-1939*. A cura di Balázs Csíky e Ádám Somorjai, OSB (Nunciatus jelentések, 3.), METEM, Budapest 2022. Documento N. 85. pag. 183s.

6 Il testo del Rapporto vedi: *ibid.* Documento N. 84. pag. 181ss.

Di questa questione dei beni, come Vostra Eminenza Reverendissima giustamente osserva, se ne occuparono anche i Predecessori di S.E. Monsignor Rotta, p.e., Monsignor Schioppa, f.m.,⁷ però, allora, sotto un punto di vista diverso dall'attuale.

Le masse ungheresi sono ancora, grazie a Dio, molto attaccate alla Chiesa, e piene di rispetto per il Clero, però, qua e là, la si sente qualche voce osservare che le terre che appartengono alla Chiesa sono, in fondo, terre della Nazione ungherese... e che la Chiesa, in Ungheria, possiede troppo...

In vista dei tempi che corrono, io penso che l'Episcopato ungherese dovrebbe, con una decisione collettiva, quasi prevenire l'imminente nuova legge fondiaria.

Già non poche volte ho dovuto parlare con l'Eminentissimo Cardinal Primate di questioni importanti e spinose. Con tutto il tatto e la prudenza che mi è possibile gli parlerò pure di questo problema, così delicato: l'E.mo Serédi⁸ ora è a Strigonia, verrà a Budapest ai primi di ottobre.

Mi sia permessa un'umile osservazione: non ostante i miei 53 anni ed il titolo di consigliere, ed, in questo momento anche di Incaricato di Affari a.i., il fatto si è che, in pratica, specialmente presso l'Episcopato, io non sono, in fondo, che il supplente provvisorio di Sua Eccellenza il Nunzio, e la mia parola non può avere, naturalmente, tutto quel peso che ha la parola ed il consiglio di un Nunzio.

Mi è stato riferito che è intenzione del Presidente del Consiglio di non fare applicare troppo rigidamente la nuova legge fondiaria ai Beni della Chiesa. Però Imrédy starà sempre al potere? Del resto il Presidente del Consiglio nell'ormai famoso suo discorso di Kaposvár parlando della riforma agraria ha detto, tra l'altro: "...a nessuno è indifferente, anzi dal punto di vista della vita eterna della Nazione ha importanza decisiva il sapere a chi appartiene la terra, a chi appartiene la terra magiara..."

Io penso sommessamente che sua Eccellenza Monsignor Rotta, prendendo lo spunto dal fatto di aver letto pure lui il discorso politico del Presidente del Consiglio, specialmente il punto che riguarda la nuova legge agraria, e fondandosi pure su quanto è detto nell'*Appunto*, potrebbe anche scrivere una lettera *confidenziale* al Cardinale Primate, manifestandogli il suo parere che gli sembra essere giunto il momento in cui tutto l'Episcopato ungherese - e gli Ordini Religiosi possidenti - si dichiarino prontissimi a venire incontro alla nuova legge agraria, anzi, nei limiti del possibile, in *maniera anche più larga di quel che richieda la legge stessa*: a questo modo, pur salvaguardando i diritti della Chiesa, darebbe prova l'episcopato dell'Ungheria, di saper tener conto, anche praticamente, delle esigenze sociali dei nostri giorni.

Così le masse del popolo toccherebbero con mano che la Chiesa, come sempre, ha veramente a cuore il loro benessere anche materiale.

7 Il primo Nunzio Apostolico di Budapest, Lorenzo Schioppa morì nel 1935. Una s. messa di requiem in suffragio fu celebrato anche a Budapest, li 2 maggio 1935. Vedi i Rapporti del Nunzio Rotta N. 8913/35 del 24 aprile 1935, inoltre N. 8931/35 del 2 maggio 1935. Il testo dell'ultimo fu pubblicato in: *Dai Rapporti del nunzio apostolico in Ungheria S. E. Mons. Angelo Rotta, Parte I: 1930-1939, op. cit.*, documento N. 44. I Rapporti del Nunzio Schioppa: *Dai Rapporti del primo nunzio apostolico in Ungheria S. E. Mons. Lorenzo Schioppa 1920-1925 - Lorenzo Schioppa első magyarországi nunciatus politikai jelentéséből 1920-1925*. A cura di Ádám Somorjai, OSB. METEM, Budapest 2020. (Nunciatusi jelentések, 1.)

8 La dattilografia del cognome del cardinale primate si oscilla nei Rapporti tra "Serédi", "Seredy", "Seredj" e "Serédi" (quell'ultimo è corretto). Come pure il cognome del ministro: "Imredy" - "Imrédy" vedi sotto.

Sua Eccellenza Monsignor Rotta, ora a Milano, verrà a Roma nella terza decade di settembre. Gli ho inviato copia del già menzionato Dispaccio dell'Eminenza Vostra Reverendissima, N. 3426/38, e dell'*Appunto* ivi unito, come pure gli ho inviato copia di questo mio umile, somnesso Rapporto.

⁹Chinato al bacio della Sacra Porpora, con i sensi della più profonda venerazione, mi onoro raffermarmi

dell'Eminenza Vostra Reverendissima
umilissimo devotissimo obbligatissimo servo
sac. Umberto Kaldewey [m. p.]

2

LATIFONDI DELLA CHIESA IN UNGHERIA

Rapporto N. 1706/38 del Nunzio Apostolico Angelo Rotta
 al Card. Segretario di Stato Eugenio Pacelli
 Budapest, 1 Novembre 1938
 N. Prot. "AE" 4282/38
 ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 82, ff. 14rv, 19rv

9-XI-'38
Ringraziare

*Con due allegati*¹⁰

Vostra Eminenza Reverendissima con Suo venerato Dispaccio N. 3426/38 in data 11 Settembre¹¹ richiamava l'attenzione di questa Nunziatura sopra un "Appunto" anonimo inviato direttamente alla Santa Sede concernente i latifondi appartenenti alla Chiesa in Ungheria.

Monsignor Consigliere, in mia assenza, rispose con un rapporto in data 17 Settembre N. 1620/38,¹² nel quale rendendosi pieno conto dell'importanza e dell'attualità della questione, riconosceva fondati in sostanza le osservazioni ed i timori di cui si faceva eco l'Appunto sopra indicato: prospettava come mezzo più efficace per richiamare l'attenzione dell'Episcopato ungherese sull'argomento che direttamente io, allora in vacanze, ne scrivessi all'Eminentissimo Cardinale Primate di Ungheria.

Vostra Eminenza nell'udienza che ebbe la bontà di accordarmi nel Settembre scorso mi parlò della cosa e della proposta di Monsignor Kaldewey, che fu riconosciuta come utile.

Mi sono noti tutti i precedenti della questione, come dagli archivi della Nunziatura aveva potuto rilevare, e non mancai di tratto in tratto di accennare, in parecchi Rapporti, alla questione, alle sue difficoltà ed all'urgenza di trovarne la soluzione. I vari Governi che si sono succeduti in questi ultimi anni hanno sentito l'importanza del problema:

9 "Chinato al bacio...". Tale chiusura di cortesia si ripete alla fine di ogni rapporto e differisce solo in sinonimi, così la ometteremo nel seguito.

10 Vedi ambedue documenti seguenti.

11 Il testo del Rapporto e delle note in parola vedi: *Dai Rapporti del nunzio apostolico in Ungheria S. E. Mons. Angelo Rotta, Parte I: 1930-1939*, op. cit. Documento N. 85.

12 Vedi sopra, pagg. 259ss.

qualche cosa si è fatto; ma per una soluzione veramente efficace - se non si vuol ricorrere ad una espoliazione pura e semplice ed alla disorganizzazione, almeno temporanea, della produzione - occorrerebbero capitali che il Governo non ha a sua disposizione. Da una statistica comparsa nel 1935 risulta che le proprietà dai 100 Jugeri (sessanta ettari) in avanti, costituiscono più del 50% della proprietà globale, delle quali più della metà comprendono estensioni dai 1000 Jugeri (600 ettari) in su. Risulta così che 1069 proprietà hanno un complesso di 4.808.849 jugeri di terreno (il 28.8 %) mentre 628.431, tra proprietà ed affitti al di sotto di un jugero non hanno che un complesso di 236.417 jugeri (1,5%). Il terreno complessivo dell'Ungheria è poco più di 16.000.000 di jugeri. Sono due estremi molto istruttivi, che indicano indirettamente quanto grande sia il numero dei semplici salariati.

Bisogna però aggiungere che non tutte queste proprietà, oltre i 1000 jugeri, appartengono alla Chiesa o agli Ordini religiosi. Secondo una statistica, non però recente (che quindi segna qualche cosa in più del reale, per i diffalchi avvenuti in questi ultimi venti anni, a cagione di provvidenze governative o per vendite), le proprietà dei Vescovadi, Abbazie, Capitoli, Ordini religiosi e fondazioni a scopo religioso erano nell'antica Ungheria di 1.721.000, ma nell'attuale Ungheria di circa 953.000, destinato però questo numero ad aumentare col ritorno all'Ungheria di proprietà ecclesiastiche ora in Cecoslovacchia. Tre quarti quindi dei latifondi spettano a famiglie aristocratiche, a banche, al Demanio ed enti pubblici ed a privati. Ciò non toglie che il problema tocchi da vicino la proprietà ecclesiastica, tanto più che essa è presa di mira dagli agitatori (Crocifrecciati), come quella che presenta facile argomento ad essere sfruttata per fini politici.

Annetto copia della lettera (Allegato N. I.)¹³ che da Roma inviai sull'argomento all'Eminentissimo Cardinale Serédi e la risposta (Vedi Allegato N. 2.)¹⁴ che egli mi ha inviato. Come Vostra Eminenza potrà rilevare l'Eminentissimo Cardinale Serédi non pare si mostri così preoccupato come forse lo si penserebbe. Al mio ritorno a Budapest non ho mancato di ritornare sull'argomento, accennando all'Eminentissimo Cardinale Primate le preoccupazioni che costì si nutrono. Egli mi ha risposto presso a poco negli stessi termini della lettera, che cioè l'Episcopato è disposto ad assecondare il Governo nella sua opera, ma prima bisogna vedere quali saranno i progetti in concreto, e che sua cura sarà che siano salvaguardati in modo efficace gli oneri che gravano sulla proprietà.

Per il momento essendo tutta l'attività rivolta al campo politico per la soluzione della questione dei confini con la Cecoslovacchia, quella dei latifondi passa in sott'ordine, ma domani essa verrà alla ribalta, perché una ricostruzione della Ungheria sopra basi moderne, richiede assolutamente la soluzione della questione agraria, soluzione però oltremodo difficile e complessa, e non vedo possibile un progetto di soluzione parziale che non sia inquadrato nella visione e nella soluzione generale del problema.

Non mancherò da parte mia d'insistere, capta occasione, coi Vescovi e coi Superiori di Ordini sul dovere di contribuire efficacemente alla soluzione della questione studian-dola in concreto portandovi in animo ben disposto e pronto anche a far sacrifici, salvato l'essenziale per la vita degli Enti che nei beni ecclesiastici hanno i mezzi di esistenza.

13 Cioè il documento seguente.

14 Cioè il documento N. 4.

All'uopo una parola autorevole detta dall'Emineza Vostra all'Eminentissimo Cardinale Serédi in occasione del prossimo pellegrinaggio a Roma al quale prenderanno pure parte alcuni Vescovi, ritengo che potrebbe essere molto efficace.

3

LATIFONDI DELLA CHIESA IN UNGHERIA

Lettera di Angelo Rotta, Nunzio Apostolico, al Card. Giustiniano Serédi

Copia dell'Allegato I. al Rapporto N. 1706/38 del 1 Novembre 1938

Roma, 22 Settembre 1938¹⁵

N. Prot. "AE" 3629/38

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 82, ff. 18rv

Mentre da Roma invio all'Em. V. Rev.ma un rispettoso e cordiale saluto, credo conveniente portare a cognizione di V. E.ma ciò che in questi giorni ho potuto rilevare circa il pensiero della Santa Sede in rapporto alla spinosa questione dei Beni Ecclesiastici in Ungheria, avuto riguardo alla nuova legislazione che si prepara costì ed alle esigenze sociali dei nostri giorni.

Gliene scrivo - ad abundantiam però, collimando il pensiero di Roma con quello dell'Eminenza Vostra - solo perché, secondo il mio modesto parere, è bene che Vostra Eminenza ne sia informata prima della Conferenza dei Vescovi, perché così l'Eminenza Vostra potrà eventualmente farsi la eco delle preoccupazioni che qui si nutrono in merito.

So che è venerato desiderio del S. Padre che di tale questione ci si occupi seriamente, per studiare in concreto le misure da prendersi per dare al problema una soluzione che, pur salvaguardando i diritti della Chiesa, risponda, nei limiti del possibile, anche alle esigenze dei nostri giorni, ed in modo, che la Chiesa non abbia a figurare come rimorchiata ed indotta solo dalla forza ad introdurre ed accettare quelle riforme che s'impongono per la pace interna dell'Ungheria, e per mostrare a tutti che la Chiesa sente e vive la vita del tempo e del popolo.

V. E.ma sa meglio di me che si tratta di un problema assai grave e molto complesso, avuto anche riguardo ai molti oneri che gravano sulla proprietà ecclesiastica: di tale problema non si può dare dall'oggi al domani una soluzione soddisfacente: esso va studiato seriamente, ma con una certa sollecitudine, per non essere travolti dagli avvenimenti, in luogo di dirigerli e dominarli.

Credo che la Conferenza dei Vescovi potrebbe con frutto mettere allo studio tale questione così che si possa al più presto fare di tutto un rapporto motivato alla Santa Sede. Questa, a quanto ho potuto rilevare, è animata non da sentimenti di gretto conservatorismo, ma da un spirito di illuminato adattamento alle mutate condizioni dei nostri tempi ed alle ragionevoli esigenze, ch'esse importano.

Vostra Eminenza mi voglia perdonare se forse con questa mia vengo ad importunarLa; nella Sua squisita bontà voglia scusare la mia intenzione perché ho ritenuto di far così cosa utile.

¹⁵ Accusa ricevimento del Rapporto N. "AE" 4282/38 del 18 novembre 1938, a firma del Cardinale Segretario di Stato. Vedi: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 82, f. 17.

Non mancherò nell'udienza, che spero avere domani, di presentare a Sua Santità, i più filiali omaggi dell'Eminenza Vostra.

4

LATIFONDI DELLA CHIESA IN UNGHERIA

Lettera di Giustiniano Card. Serédi, Principe Primate di Ungheria,
Arcivescovo di Strigonia, al Mons. Angelo Rotta, Nunzio Apostolico
Esztergom, 16 ottobre 1938

Allegato 2 al Rapporto N. 1706/38 del 1 Novembre 1938

Scritto a mano

N. Prot. Nunziatura 1706/38 - N. Prot. "AE" 4282/38

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 82, ff. 15rv-16

Budapest, 16, X, 1938.

Eccellenza Reverendissima,

Con questa mia accuso ricevuta delle Sue pregiatissime lettere in data 17 e 22 Settembre,¹⁶ e Le dico mille grazie per le cortesissime informazioni.

Nella conferenza dei Vescovi Ungheresi comunicai ai medesimi i fraterni auguri e saluti dell'Eccellenza Vostra, per cui tutti sono molto grati e li ricambiano di cuore.

Quello che riguarda la riforma agraria progettata dal Capo del Governo Ungherese, finora non si può prendere un atteggiamento definitivo, poichè non si sa esattamente quale ne sarà l'applicazione pratica. Pertanto cercavo e cercherò di salvaguardare i diritti e gli interessi della Chiesa, benchè certamente dovremo cooperare e coopereremo alla soluzione della questione sociale in proposito.

Finora ho fatto questi passi ed ebbi l'assicurazione:

1.) Nell'applicazione della legge detta di *colonizzazione* si prenderà in considerazione quali oneri di culto, di scuole cattoliche, di amministrazione ecclesiastica, di diritto patronato, ecc. pesino sui nostri beni ecclesiastici, poichè non s'intende di rendere impossibile la vita della Chiesa in Ungheria, anzi si desidera di renderla intensa.

2.) Quello che riguarda il miliardo di Pengő che il R. Governo vuole investire per rendere più sicura la vita dello Stato e per risolvere certe questioni economico-sociali, già tutti conosciamo le rate da pagarsi. Le rate si pagheranno in 5 anni (certi religiosi in 10 anni). Però la somma pagata bisognerà rimborsare al beneficio stesso in 25 anni. In questo modo la sostanza del beneficio viene salvaguardata, e praticamente pagheremo le rate dalle entrate del beneficio.

3.) La riforma agraria di cui il Capo del Governo parlò a Zalaegerszeg, pare consista in affitto di parcelle di terreni. Il contratto di tali affitti faremo con lo Stato che ci pagherà. Le tasse dovranno corrispondere alle entrate provenienti degli affitti. Anche in questo caso ci faremo tutto perchè siamo in grado di soddisfare agli oneri di cui sopra e che pesano sui beni ecclesiastici. Come e quando saranno fatti simili affitti, non sappia-

¹⁶ Vedi sopra, pagg 259 e 263.

mo ancora, perché in queste ultime settimane il R. Governo Ungherese si occupa della questione Cecoslovacca.

*

Dopo lo scambio di lettere circa una lettera anonima sui latifondi della Chiesa in Ungheria, arrivò un'altra, stilata in italiano, in data 12 marzo 1939, firmata dal Sig. Dott. Stefano Máday di Maros (1879-1959, domicilio: Petőfi Sándor-utca 11, Budapest IV. circoscr., capitano emerito, medico militare, professore d'università), non ebbe grande interesse. N. Prot. "AE" 1948/39. Vedi: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 82, ff. 24-26.

5

DUE FRAGMENTI DEI RAPPORTI INFORMAZIONI SUL MINISTRO DEGLI ESTERI

Numerazione dell'Ufficio: N. 1

Informazioni sul Ministro degli Esteri

Dal Rapporto N. 1803/1938 del Nunzio Angelo Rotta

al Card. Segretario di Stato Eugenio Pacelli

Budapest, 9 Dicembre 1938

Copia dattilografata, non firmata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 96, f. 33r

(v. posiz. Ungheria 79, n/s Archivio N. 4885/38)¹⁷

[...] Sua Altezza il Reggente ha affidato l'incarico del Ministero degli Esteri ad Imrédy; ma ciò evidentemente in via transitoria. Si sta ora cercando un titolare. Come mi consta da fonte certa ed in via riservata era stato ufficato il Conte Csáky, costì ben conosciuto, l'alter ego di Kánya: ma questi ha rifiutato per ragioni personali: cioè egli è troppo cattolico, è aristocratico, amico di Mussolini, il più stretto collaboratore di Kánya; motivi tutti che lo rendono invisibile alla Germania: la sua presenza quindi al Ministero non faciliterebbe di certo l'opera di Imrédy. È un peccato, perché è un ottimo elemento sotto ogni riguardo. Con tutta probabilità allora, *faute de mieux*, si farà capo all'attuale Ministro di Ungheria a Bucarest, Bárdossy,¹⁸ cattolico, ma disgraziatamente unito civilmente con una divorziata. [...]

f. + Angelo Rotta

Nunzio Ap[osto]lico

¹⁷ Cioè: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 79. fasc. 58, N. Prot. "AE" 4885/38.

¹⁸ László Bárdossy fu ministro a Bucarest dal 1934, egli divenne successore di Stefano Csáky da ministro degli affari esteri.

Numerazione dell'Ufficio: N. 2
Informazioni sul Ministro degli Esteri
Dal Rapporto N. 1811/1938 del Nunzio Angelo Rotta
al Card. Segretario di Stato Eugenio Pacelli
Budapest, 13 Dicembre 1938
Copia dattilografata, non firmata
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 96, f. 32r

(v. n/s Archivio N. 4898/38 Ungheria 79)¹⁹

Già i giornali hanno largamente riferito che proprio il Conte STEFANO CSÁKY è stato nominato Ministro degli Esteri,²⁰ mentre secondo il mio Rapporto Nr. 1803/1938, in data 9 corrente,²¹ pareva ormai esclusa tale nomina. Distingue tempora et concordabis iura. Come Vostra Eminenza avrà saputo facilmente comprendere, quella fonte certa a cui io alludevo, era lo stesso Conte Csáky, che venuto da me il giorno 7 corrente, mi disse appunto quanto riferii sulle insistenze fatte con lui e del suo rifiuto per le ragioni indicate.

Io intanto non avevo mancato di osservargli, in via confidenziale, che non sarebbe stata certo da desiderarsi la nomina di Bárdossy a Ministro degli Esteri, che per il suo stato civile avrebbe messo in imbarazzo e Nunziatura e Santa Sede, specialmente in occasione di qualche suo immancabile viaggio a Roma. Gli citai pure l'esempio del Ministro Beck di Polonia, per quanto il caso non fosse perfettamente identico.

Il fatto si è che, come lo stesso Csáky mi ha ieri detto, tanto Sua Altezza il Reggente come Imrédy, avendo messo da parte, non so per quale motivo, il Bárdossy, avevano rinnovato le più vive istanze presso di lui: alla fine egli cedette e così ora è Ministro.

[...]

f. to +Angelo Rotta
Nunzio Ap[osto]lico

¹⁹ Cioè: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 79. fasc. 58, N. Prot. "AE" 4898/38.

²⁰ Data della nomina: 10 dicembre 1938.

²¹ Vedi il documento precedente.

1939

6

NOTIZIE POLITICHE

GOVERNO DEL CONTE PAOLO TELEKI

Rapporto N. 2064/39 del Nunzio Angelo Rotta a Mons. Tardini,
Segretario della S. Congregazione degli Affari Ecclesiastici Straordinari
dell'8 marzo 1939

N. Prot. "AE" 870/39

Copia originale, dattilografata, firmata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 79 fasc. 58, ff. 84r-87v

13-3-39

Ringraziare [penna nera di Tardini]

La morte del Santo Padre Pio XI²² di felice memoria mi ha sconsigliato di riferire a suo tempo sul cambiamento di Ministero di Ungheria, con le dimissioni di Imrédy e la successione del Conte Paolo Teleky [sic!]²³. Ma si tratta di un avvenimento di una certa importanza, utile quindi uno sguardo retrospettivo.

Imrédy è caduto vittima dei suoi avversari, ma anche in parte della sua poca esperienza politica e di una certa nervosità e mancanza di tatto.

Egli dagli inizi della sua Presidenza non mostrò di fare troppo calcolo del Parlamento, qualche frase sfuggitagli, insinuante quasi l'idea di voler governare in modo un pò indipendente e quasi assoluto, cominciarono ad alienargli gli animi degli elementi più attaccati alla Costituzione, per la quale gli Ungheresi hanno una specie di culto: l'annessione poi dell'Alta Ungheria non riuscì a tutti soddisfacente, ed aumentò il malessere, perché parve che si sarebbe dovuto usare maggiore energia per ottenere di più, quindi nuovo malumore contro Imrédy; vennero poi le tre famose riforme, militare, anti giudaica ed agraria. Ora su quella militare non si poteva avere fondatamente un'opposizione seria, difatti la legge fu varata quasi all'unanimità; ma contro le altre due l'opposizione si scatenò forte, anche con un'azione in forma indiretta e per vie trasverse.

Si sa quanto siano qui potenti gli ebrei e come, specialmente nel campo industriale e finanziario, siano dominatori. Con la stampa a loro disposizione e con l'appoggio degli elementi così detti democratici si comprende come essi abbiano potuto sferrare una battaglia molto seria, e come considerazioni di ordine giuridico e più di ordine economico abbiano potuto e possono servire a dare alla loro campagna un senso di difesa della Costituzione e di salvaguardia degli interessi della Nazione: un colore quindi quasi patrotico.

²² La morte avvenne li 10 febbraio 1939.

²³ La dattilografia del cognome del ministro si oscilla nei Rapporti tra "Teleky" e "Teleki" (quell'ultimo è corretto).

La riforma agraria proposta ha poi naturalmente contro di sé in generale l'Aristocrazia ed i grandi proprietari: gente tutta che esercita influenza nella vita politica e specialmente nella Camera Alta.

Orbene Imrédy per vincere le opposizioni, formarsi una base solida ed anche per combattere sullo stesso suo campo il movimento estremista di destra, diede vita ad un movimento nuovo, di rigenerazione e di formazione delle coscienze secondo le necessità dei nuovi tempi; movimento chiamato "Vita Ungherese", di cui egli si fece propagandista ardente in Budapest e fuori, raccogliendo attorno a sé tante simpatie da parte degli studenti e del popolo lavoratore. Detto movimento ora per volontà del Conte Teleki si è fuso col Partito del Governo, e da esso ha preso il nome il nuovo Partito risultante.

Ma intanto gli avversari di Imrédy non stavano tranquilli, e si iniziò contro di lui una campagna di carattere personale, con libelli diffusi dappertutto nei quali lo si accusava di non essere ungherese puro, anzi di avere persino degli ebrei fra i suoi antenati. Egli naturalmente reagì: ma pur negando di avere nelle vene sangue ebraico, dovette però confessare di avere del sangue tedesco, tanto che solo da una settantina d'anni i suoi antenati avevano magiarizzato il cognome. Ciò per un difensore quasi fanatico dell'idea ungherese riusciva già una diminutio capitis. Quando un bel giorno Imrédy si sente chiamare da Sua Altezza il Reggente: questi gli mostra un documento che gli era stato inviato dal quale risultava che un antenato di Imrédy da parte di madre sarebbe stato di origine ebraica e battezzato a sette anni nel 1814. Imrédy che non sapeva la cosa restò interdetto, ed alla domanda di Sua Altezza il Reggente se riteneva vera la notizia rispose che poteva essere vera e cadde quasi in deliquio. Come conseguenza egli credette dovere di lealtà dire la cosa in pubblico e presentare le sue dimissioni, dando così origine ad una crisi, che fortunatamente poté sciogliersi subito, ma che poteva avere conseguenze assai dolorose. Mi diceva Sua Altezza il Reggente che durante i suoi vent'anni di Reggenza non aveva mai passati momenti così difficili.

Imrédy avrebbe potuto difficilmente continuare nella Presidenza, troppo inimicizie erano andate creandosi; già anche Sua Altezza il Reggente non aveva più grande fiducia in lui, perché gli sembravano troppo spinti e radicali i progetti presentati. La Camera Alta non mostrava per lui simpatia, nella Camera dei Deputati Imrédy poteva avere ed avrebbe avuto la maggioranza, ma con un'opposizione forte e disacerbata [sic! - si intende: esacerbata NdR]. Si prevedeva quindi che egli non avrebbe potuto resistere ulteriormente anche se non gli mancava energia e volontà combattiva, però non si aspettavano di punto in bianco le sue dimissioni. Molti dei suoi amici non approvarono la motivazione da lui data ad esse, motivazione che poteva essere un omaggio alla sua lealtà, ma che sarebbe stata per lui un ostacolo grave per una azione politica nell'avvenire: perché tutti riconoscono in Imrédy un uomo d'ingegno, di energia, di grande capacità e di onestà a tutta prova; tagliarsi quindi per così dire la via ad un suo ritorno ai posti di comando in un'Ungheria, che non abbonda di uomini di valore, è sembrata cosa meno prudente e che solo il suo stato di depressione momentanea e di eccitazione nervosa possono spiegare.

Da tutto ciò si ricava come sia veramente tragica la posizione di Imrédy: egli il difensore quasi fanatico della razza ungherese, egli che sul razzismo, anche se con una certa mitigazione, aveva basato la sua legge contro gli ebrei, non solo non è puro ungherese, ma ha anche qualche goccia di sangue ebraico nelle vene! Un tragico permeato anche da qualche venatura di ridicolo e di umoristico: ora quanto sia terribile il ridicolo, se ha un certo fondamento in re, per abbattere uomini di vita pubblica tutti lo sanno.

In tanto le dimissioni avvenute in modo così imprevisto e con una motivazione così inaspettata non potevano che causare pena grande ed un senso di smarrimento non solo nel Partito del Governo, ma anche nella Nazione, dove Imrédy si era formato una buona base con la sua propaganda instancabile ed anche con i suoi propositi di riforma, che tutti sapevano sinceri e non vani. Donde la difficoltà della situazione, perché, come mi diceva Sua Altezza il Reggente, rivolgersi a Sztranyavszky od a Bethlen non era possibile, senza che gli odi e le divisioni nel Parlamento e nella Nazione si acuissero oltre misura, ed anche senza un risultato pratico. Di fatti, come già io osservavo in un mio precedente Rapporto, un Governo contro Imrédy e senza il suo appoggio non sarebbe possibile, perché la maggioranza alla Camera sta anche ora dietro di lui, perché la ragione portata da Imrédy per spiegare le sue dimissioni, non è considerata come convincente, mentre si sa che è tutto il lavoro intenso degli ebrei e dei grandi proprietari che ha minato la posizione d'Imrédy. Ecco perché la crisi si presentava di difficile soluzione. Solo un aderente al Partito d'Imrédy poteva assumersi la grave eredità della successione con speranza di successo.

Già nel novembre scorso in occasione della prima crisi, da S. A. il Reggente era stato officiato, ma invano, per succedere ad Imrédy il Conte Paolo Teleki, Ministro dei Culti ed ottimo cattolico. Fu Presidente del Consiglio nel 1920, ma si ritirò poi allora dalla vita politica per dedicarsi unicamente agli studi. È professore di Università ed è un dotto di fama europea in materia geografica. Ritornò alla vita politica solo nove mesi or sono, assumendo sotto Imrédy il Ministero dei Culti e dell'Istruzione. Orbene il Reggente che è anche amico personale di Teleki, questa volta insistette fortemente presso di lui; Imrédy incoraggiò il Teleki ad accettare. Questi alfine si adattò ad assumere il grave incarico, e per mostrare anche visibilmente che nulla era mutato nel programma riconfermò tutti i Ministri del Gabinetto Imrédy, solo aggiungendovi il Ministro Hóman, già suo predecessore nel Ministero dell'Istruzione come titolare di questo Ministero.

Il Conte Teleki ha un pò l'aria del "Herr Professor" e nei suoi discorsi la nota cattedratica fa quasi sempre capolino, è un uomo d'ingegno ed ha anche molta entranza per il suo carattere piuttosto irenico. Egli si è presentato al Parlamento e nel suo primo discorso ha fatto suo il programma del Gabinetto Imrédy, specialmente per quanto riguarda le leggi su gli ebrei e la riforma agraria, pur non escludendo la possibilità di qualche modificazione: ha insistito molto sul suo proposito di rimanere fedele alla Costituzione, terminando con un appello alla pacificazione e concordia degli animi. Le sue dichiarazioni furono accolte bene, anche dalla opposizione specialmente per quella sua assicurazione della fedeltà piena alla millenaria Costituzione ungherese, come pure per quell'aria quasi bonaria della sua eloquenza. Si è presentato anche alla Camera Alta ripetendo più o meno le stesse dichiarazioni, ma si direbbe in toni minori, specialmente per quanto riguarda la questione agraria: anche là l'accoglienza è stata buona.

Potrà egli reggersi o non si tratta che di un Ministero di transizione? Le opinioni sono discordi in merito: ciò che si può constatare si è che è subentrata un pò di calma nell'opinione pubblica e nel paese, cosa che è certo di buon augurio.

Intanto l'atto energico compiuto dal Ministero degli Interni della soppressione del Partito estremista di destra, detto Ungharista, che faceva capo al famoso maggiore Szálasi, - ora in prigione, - e che faceva una propaganda molto attiva e pericolosa e non senza efficacia sia in città che nelle campagne, ha destato molto stupore, ma generalmente è stata bene accolta, perché è stato così tolto un fomite di lotte e di disordine.

Mi consta che in Germania la cosa non ha fatto piacere, e lo si comprende, ma il Ministero ebbe l'avvertenza di far cadere nello stesso giorno la firma al patto anticomunista e lo scioglimento del Partito dei Crodefrecciati. Un colpo al cerchio ed un altro alla botte.

In tanto si è iniziata la discussione della legge degli ebrei alla Camera senza grande agitazione.

Non mancherò di tenere informata l'Eccellenza Vostra Reverendissima ma degli ulteriori sviluppi che prenderà la vita politica, sia nel Parlamento che fuori, in questo periodo agitato e dinamico che la Nazione ungherese attraversa.

7

SUL PROGETTO DI UNA LEGGE RAZZIALE

Rapporto N. 2159/39 del Nunzio Angelo Rotta

al Card. Segretario di Stato Luigi Maglione

Budapest, 30 Marzo, ric. 31 Marzo 1939

N. Prot. "AE" 1631/39

Copia originale, dattilografata, firmata

Publicato in: *Actes et documents du Saint-Siège relatifs à la période de la Seconde Guerre Mondiale,*

a cura di Pierre BLET SJ - Angelo MARTINI SJ - Burkhardt SCHNEIDER SJ - Robert A. GRAHAM SJ.

Città del Vaticano 1965-1981. (ADSS) Vol. 6. n. 6. pp. 75-78.

Rinvio all'Eminenza Vostra Reverendissima qui acclusa la petizione in favore di ebrei cristiani, mandatami dall'Eminenza Vostra col Suo venerato dispaccio nr. 1064/39 in data 22 marzo 1939.²⁴

Petizioni di tal genere sono state inviate numerose anche all'eminentissimo cardinale Primate. Giacché Vostra Eminenza domanda mio umile parere in merito, rispondo che, tutto considerato, non mi sembra del caso che la Santa Sede s'intrometta direttamente nella questione. Questo è pure il pensiero dell'eminentissimo cardinale Serédi. L'Episcopato ungherese già da tempo s'interessa della cosa, e Sua Eminenza il cardinale Primate intende esprimere chiaramente, come egli stesso mi ha detto, nel discorso che farà alla Camera Alta,²⁵ quando il progetto verrà in discussione, le modificazioni che si dovrebbero introdurre per renderlo conforme alle esigenze della giustizia e della morale cristiana.

Già il progetto è stato approvato dalla Camera dei Deputati, ora verrà sottoposto alla discussione della Camera Alta. Il punto principale che tocca la Chiesa è il I. paragrafo: chi debba essere considerato ebreo.

Essendo che il progetto ha una base razzista, ma nello stesso tempo vi si tiene un certo calcolo del Battesimo, ne è uscita una dizione confusa e complicata; poco ci si capisce. Certo nella Camera Alta qualche modificazione s'introdurrà, ed in buon senso, ma non sarà possibile ottenere il desideratum al cento per cento.

²⁴ Non pubblicato in questo volume.

²⁵ Questo discorso fu pronunciato il 31 marzo.

Profitto dell'occasione per dichiarare ricevuta del telegramma nr. 25.²⁶ Sarà mio dovere attenermi alle norme ivi indicate.

8

**SUL PROGETTO DI UNA LEGGE
RAZZIALE OPPOSIZIONE DA PARTE DEI VESCOVI**

Rapporto N. 2178/39 del Nunzio Angelo Rotta
al Card. Segretario di Stato Luigi Maglione

Budapest, 2 Aprile 1939

N. Prot. "AE" 1890/39

Copia originale, dattilografata, firmata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 77. fasc. 57, f. 46rv

Pubblicato in: ADSS, Vol. 6. n. 10. pp. 68-69.

Faccio seguito al mio rapporto nr. 2159/1939 in data 30 marzo,²⁷ a proposito della legge su gli ebrei, che si sta ora discutendo in questa Camera Alta.

Conformemente a quanto dissi nel mio rapporto sopra indicato, l'eminentissimo cardinal Serédi, l'altro ieri, ha fatto delle dichiarazioni per mettere in chiaro il punto di vista cattolico circa detto progetto di legge, - specialmente per quanto riguarda il primo paragrafo - in seno alle Commissioni riunite di detta Camera. Annetto qui il sunto fedele di dette dichiarazioni, che tolgo dal « Pester Lloyd ».²⁸ Anche Sua Eccellenza Monsignor Glattfelder, vescovo di Csanád, ha fatto un discorso per combattere specialmente i principi razziali, su cui la legge si appoggia.

Finora non si è venuti ad alcuna conclusione. Fu nominata una sottocommissione speciale per studiare gli emendamenti da proporre: di essa fanno parte Sua Eminenza il cardinal Primate, S. E. Monsignor Glattfelder, come pure un cosiddetto vescovo protestante per ognuna delle sette qui dominanti.

Il Governo però insiste molto che il testo da lui presentato sia approvato, e non è disposto ad accettare modificazioni di qualche rilievo. In un suo discorso in merito il Presidente del Consiglio, conte Teleki, ha negato che egli col suo progetto voglia dare come un riconoscimento alle teorie razziste.

Appunto per evitare un disaccordo col Governo, e forse una crisi, avuto riguardo ai tempi difficili che si attraversano, credo che qualche miglioramento s'introdurrà sì, ma non sostanziale.

Ad ogni modo la detta sottocommissione si adunerà il 12 aprile per studiare gli emendamenti, e per accordarsi col Governo. Quando poi l'oggetto di legge sarà portato alla Camera Alta in pieno per la discussione l'eminentissimo cardinal Serédi ha in animo di prendere ancora la parola. Io non mancherò di tenere debitamente informata l'Eminenza Vostra Reverendissima.

²⁶ Non pubblicato in questo volume.

²⁷ Vedi il documento precedente.

²⁸ Del 31 marzo, in lingua tedesca: « Die Judenvorlage in den Ausschüssen des Oberhauses ».

Note du cardinal Maglione:

Unirlo al rapporto precedente e mandare tutta la posizione al Santo Padre.

Nota di Mons. Tardini:

19-4-39. Restituito da S. S.

9

NOMINA VESCOVILE DI P. DUDÁS E NOTIZIE CIRCA LA RUTENIA

Rapporto N. 2192/39 del Nunzio Angelo Rotta
al Card. Segretario di Stato Luigi Maglione²⁹

Budapest, 6 Aprile 1939

N. Prot. "AE" 2465/39

Copia originale, dattilografata, firmata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 81, ff. 76rv-77r

12-4-39

Ringraziare [penna nera di Tardini]

Ricevuto il Cifrato N. 29³⁰ ho chiamato in Nunziatura telegraficamente il M. R. Padre Dudás per domandare il suo consenso alla nomina a Vescovo di Hajdudorog.

È venuto difatti stamani: egli ha accettato pur riconoscendo che è un dono pasquale poco gradito, perché conosce persone e cose e comprende che la croce impostagli sulle spalle è molto grave.

Ho pigliato occasione di domandargli informazioni sullo stato delle cose in Rutenia. Egli mi ha detto che ritiene molto utile il ritorno della Rutenia all'Ungheria, perché non solo il cattolicesimo vi si terrà così saldo, ma anche perché agli scismatici verrà a mancare il terreno, e già si cominciano a vedere i segni. Era il Governo Ceco che per dividere sempre meglio i ruteni, come procurava di acuire la lotta tra Ukraini e Russofilii, così cercava di allargare ed approfondire il solco tra cattolici e scismatici.

Gli ho domandato anche il suo pensiero su Monsignor Stojka ed ho rilevato che il suo giudizio non è tanto disastroso. Monsignor Stojka, per quel suo fare molto alla mano, forse troppo, è molto amato dal popolo che lo conosce perché egli ha fatto la visita pastorale si può dire in tutte le parrocchie. Sulle accuse specifiche contro di lui non può dir nulla né pro né contro per non essere al corrente della cosa. Non è certamente un modello di vita spirituale fervente e, senza essere un goloso, ama però la bonne chère: perquanto egli ha avuto occasione di trattarlo né ha riportato un'impressione non cattiva. Una sua rimozione sarebbe - almeno nelle attuali circostanze, - molto dannosa e verrebbe sfruttata contro la Chiesa.

²⁹ Dopo la morte di Papa Pio XI che avvenne il 10 febbraio 1939, il Cardinale Segretario di Stato Eugenio Pacelli, in data 2 marzo, fu eletto Papa e scelse il nome Pio XII. In data 10 marzo nominò il card. Luigi Maglione al ruolo di Segretario di Stato.

³⁰ Non pubblicato in questo volume.

A proposito poi dei seminaristi della Diocesi di Munkács che studiavano ad Olmütz (Vedi mio Rapporto Numero 2176/39 in data 2 corrente)³¹ la questione è praticamente sciolta. Il Rettore del Seminario di Olmütz fu imprigionato dai Tedeschi, ed i seminaristi di Munkács furono rimandati alle loro case. Essi arrivarono a Ungvár, all'insaputa del Vescovo, come mi ha assicurato il P. Dudás, la sera stessa del giorno in cui Monsignor Stojka aveva ricevuta da me la lettera in merito ed egli aveva spedito un telegramma alla Nunziatura, che comunicai alla Santa Sede nel mio Rapporto sopra indicato.

Riguardo all'andamento del Seminario di Ungvár, P. Dudás mi ha detto che aveva proprio terminato ultimamente un ritiro spirituale in mezzo a quegli alunni e che ne aveva riportato buona impressione per il loro contegno. Il Rettore è ottima persona, il Vicerettore Martina (che studiò Diritto Canonico due anni a Roma al Collegio Germanico)³² non è persona di molto vita spirituale, molto abile in materia amministrativa e si dà un pò troppo agli affari di pubblica amministrazione ed alla politica. Sulla sua condotta morale non ha saputo dir nulla. Per una tradizione secolare la camera del Vicerettore del Seminario è considerata come una "caupona spiritualis", cosa certo non edificante.

Per quanto riguarda i suoi confratelli basiliani della Rutenia ammette che delle imprudenze nel campo politico furono commesse da qualcuno dei Padri; per costoro s'imporrà un cambiamento di residenza fuori dell'Ungheria.

P.S. Di questo Rapporto invio contemporaneamente copia all'Eminentissimo Segretario della S. Congregazione per la Chiesa Orientale.³³

10

NOTIZIE POLITICHE, LEGGE RAZZIALE E OPINIONE PUBBLICA

Rapporto N. 2223/39 del Nunzio Angelo Rotta

al Card. Segretario di Stato Luigi Maglione

Budapest, 15 Aprile 1939

N. Prot. "AE" 1890/39

Copia originale, dattilografata, firmata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 77. fasc. 57, f. 53-54rv

Pubblicato in: ADSS, Vol. 6. n. 16. pp. 75-78.

Il fatto più saliente della vita politica ungherese è stato in questi giorni la sua uscita dalla Società delle Nazioni, del che hanno ampiamente riferito i giornali. La cosa non è giunta inaspettata, perché già nel mio rapporto nr. 1888/1939 del 9 gennaio c. a.³⁴ avevo preannunciata la notizia dell'avvenimento, che oggi la cronaca registra. Il conte Csáky nelle Commissioni degli Esteri delle due Camere ha date ampie spiegazioni sulla condotta del Governo in merito, spiegazioni, che sono state accolte come pienamente giu-

31 Non pubblicato in questo volume.

32 Cioè fu alunno del Pont. Collegio "Germanicum et Hungaricum", e fece degli studi (normalmente) alla Pont. Università Gregoriana.

33 Eugène Tisserant (1884-1982), cardinale dal 1936, Segretario della S. Congregazione Orientale 1936-1959. Si nota che il Prefetto fu lo stesso Papa.

34 Non pubblicato in questo volume.

stificate dalle relative Assemblee. Ha portato gli argomenti soliti contro la Società delle Nazioni, così com'è costituita, aggiungendovi poi come argomento speciale l'ostilità o la niuna considerazione, che incontrarono presso la Società tutte le domande dell'Ungheria per un miglior trattamento delle sue minoranze nelle nazioni vicine.

L'uscita dalla Società delle Nazioni serve anche come una buona preparazione al viaggio del Presidente del Consiglio conte Teleki e del Ministro degli Esteri conte Csáky a Roma ed a Berlino. Come Vostra Eminenza sa, per Roma partiranno il 17 corrente.³⁵

Mentre l'atmosfera generale politica si arroventa sempre più, qui in Ungheria si vive in una relativa, molto relativa, tranquillità, perché la sua politica estera non può deflettere dalla linea di condotta, che è imposta dalla natura delle cose, cioè dall'inserzione all'asse Roma-Berlino: quindi qui non possono essere accolti inviti ad alleanze od a prese di posizione, che siano in contrasto ad esso asse.

La questione della Slovacchia, con la fissazione delle frontiere, terminata, almeno per il momento; con la Jugoslavia le relazioni sono buone, tese invece alquanto quelle con la Romania, benché questo Governo non intenda spingersi troppo innanzi. Anzi ha sospeso per tre mesi il giornale nazional-socialista «*Magyarság*», appunto perché aveva pubblicato un articolo violento contro la Romania a ragione della Transilvania. Non bisogna però credere che proprio per amore alla Romania il Governo si sia indotto a questa misura; ma piuttosto nella realtà per mettere tale giornale fuori combattimento in questi mesi in cui ci sarà la campagna elettorale politica; per togliere così principale portavoce al movimento nazional-socialista o crocefrecchiato, che per quanto ora un po' indebolito, può dare serie noie al Governo.

Appunto in vista delle elezioni politiche, che avranno luogo con tutta probabilità alla fine di maggio, il Governo tanto ci tiene ad affrettare l'approvazione della legge contro gli ebrei e, se sarà possibile, anche di quella sulla riforma agraria. Vuol presentarsi al popolo non con sole promesse, ma con fatti concreti.

Oggi stesso si è iniziato alla Camera Alta, in seduta plenaria, la discussione della legge contro gli ebrei, dopoché nelle Commissioni a lungo si era trattato in questi giorni delle modificazioni da introdursi alla legge in questione. (n. 10) Gli umori della Camera Alta sono piuttosto sfavorevoli alla legge: si è discusso molto: alle discussioni hanno preso parte, per i cattolici, Sua Eminenza Reverendissima il cardinale Primate ed il vescovo di Csanád Glattfelder. Non si è potuto ottenere molto, perché il Governo non si sente sicuro di poter fare approvare dalla Camera dei Deputati le modificazioni accettate dalla Camera Alta, se fossero troppo radicali: ci sarebbe quindi possibilità di crisi specialmente pericolosa per le circostanze, ed in conseguenza di un Governo nuovo di tendenze ancor più spinte, che non potrebbe che rendere più dura la legge stessa: troppo forte è infatti l'eccitazione degli animi contro gli ebrei, a cagione anche di una lunga propaganda dei partiti estremisti di destra. Perciò Sua Eminenza il cardinale Serédi oggi alla Camera Alta, aprendosi la discussione del progetto, ha preso la parola per dichiarare fra l'altro che la legge così com'è concepita non corrisponde ai postulati della dottrina cattolica; date però le circostanze, per evitare un male maggiore, e quindi scegliendo il minor male, non si opporrà all'approvazione della legge stessa. (Vedi allegato³⁶).

35 Furono ricevuti da Pio XII del 21 aprile 1939.

36 Il nunzio mandò il N. del 15 aprile del «*Pester Lloyd*».

Così la legge passerà senza una lunga discussione. L'emendamento principale introdotto si è, che non deve considerarsi come ebreo, nel senso della legge, chi è stato battezzato almeno già da vent'anni, e da allora è stato fedele nell'osservanza della Religione cristiana, purché i suoi avi o genitori dal 1848 in avanti abbiano abitato in Ungheria.

È una legge molto confusa, a cui troppi hanno posto mano e che difetta di armonia logica oltretutto di un fondamento ben determinato.

Gli ultimi avvenimenti di Albania³⁷ hanno avuto qui una stampa buona anche se non calorosa: la cosa si comprende.

Qui in Ungheria non mancano preoccupazioni, e serie, nate e dai pericoli che minacciano la pace in Europa ed anche dalla necessità stessa di dover essere legati, troppo legati, alla Germania.

Oh! se le parole così sapienti del Santo Padre pronunciate nell'Omilia di Pasqua³⁸ fossero ascoltate ed accolte in alto ed in basso, come si potrebbe veramente parlare di pace, invece...

Nota di Mons. Tardini:

22-4-39.

Vedere bene quello che ha detto il card. Serédi. Ha votato pro o contro ?...

11

OPINIONI DIVERGENTI NELLA CAMERA ALTA E QUELLA DEI DEPUTATI CIRCA LA LEGGE RAZZIALE

Rapporto N. 2242/39 del Nunzio Angelo Rotta
al Card. Segretario di Stato Luigi Maglione
Budapest, 22 Aprile 1939

N. Prot. "AE" 2256/39

Copia originale, dattilografata, firmata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 77. fasc. 57, f. 57rv-58rv

Pubblicato in: ADSS, Vol. 6. n. 19. pp. 80-82.

Sono tornati da Roma ieri sera S. E. il Presidente del Consiglio Teleki e S. E. il Ministro degli Esteri Csáky, molto soddisfatti dei risultati ottenuti ed accolti qui festosamente.

Già i giornali ungheresi avevano largamente riferito e con espressioni di viva simpatia circa l'udienza concessa da Sua Santità ai Rappresentanti ufficiali dell'Ungheria,³⁹ mettendo in rilievo la paterna benevolenza dimostrata dal Santo Padre verso la Nazione ungherese. Stamane poi i giornali pubblicano una bella dichiarazione fatta in merito, al suo arrivo, dal Conte Teleki. (Vedi Allegato).⁴⁰

Il Presidente del Consiglio, appena tornato, trova le acque della vita pubblica un po' agitate più per ragione di politica interna che di politica estera.

37 Occupazione militare italiana del 7 aprile.

38 Vedi in ADSS, Vol. 1. pp. 104-110.

39 Vedi: « L'Osservatore Romano » del 22 aprile 1939.

40 Il nunzio manda il « Pester Lloyd » del 22 aprile.

È sorto un dissidio tra la Camera Alta e quella dei Deputati circa la legge riguardante gli ebrei. La Camera dei Deputati non ha approvato le modificazioni all'Articolo I del progetto, secondo le quali non avrebbe dovuto considerarsi come ebreo chi fosse stato battezzato almeno da venti anni ecc. ecc., secondo quanto scrissi nel mio rapporto nr. 2223/39 in data 15 corrente.⁴¹

Toccherà al Presidente del Consiglio il quale personalmente non è favorevole alle modificazioni introdotte dalla Camera Alta ed è di tendenze piuttosto radicali in materia studiare un modo di conciliazione del dissidio. Secondo la legge ancora attualmente in vigore sino alle nuove elezioni, il progetto sarà di nuovo inviato alla Camera Alta. Questa terrà una seduta la settimana prossima, ed il progetto sarà di poi rimandato alla Camera dei Deputati. Qualora la Camera Alta abbia mantenuto in tutto od in parte le sue modificazioni, la Camera dei Deputati non discuterà, ma rimanderà il tutto alle Commissioni riunite delle due Camere incaricate di studiare un accordo. Se l'accordo è ottenuto, il progetto è rinviato alle due Camere per la definitiva approvazione; se invece l'accordo non si ottiene, le Commissioni di riconciliazione si riuniranno ancora, ma se le discussioni rimanessero senza risultato, il testo votato dalla Camera dei Deputati sarà senz'altro sottoposto alla firma del Capo dello Stato per essere promulgato come legge.

Come Vostra Eminenza può rilevare la situazione è piuttosto delicata: qui si mostrerà l'abilità del Presidente del Consiglio per appianare la cosa senza urti e scosse. Generalmente è la Camera Alta che si mostra remissiva, e con tutta probabilità lo stesso si verificherà anche stavolta, senza arrivare ad uno stato di vero conflitto.

Un'altra difficoltà è sorta proprio in questi ultimi giorni, questa sul campo di politica estera, cioè con la Slovacchia. C'è stato un altro incidente di frontiera, il Governo slovacco poi, anche con misure recenti, mostra della vera ostilità all'elemento ungherese, che fa parte della Slovacchia. Dove si possa arrivare con questo acuirsi della situazione non lo si può prevedere: non sarebbe da meravigliarsi che un bel giorno anche la Slovacchia abbia a subire, più o meno, la sorte o della Rutenia o della Boemia.

Sua Eccellenza Monsignor Tóth Tihamér, il nuovo Vescovo di Vesprimia,⁴² già da tempo sofferente per un'influenza che l'aveva colpito due mesi fa, mentre avrebbe dovuto cominciare un triduo di predicazione alla chiesa della Università, è stato trasportato all'ospedale di S. Rocco per una operazione grave. In conseguenza dell'influenza non guarita si era formato del pus nel cavo frontale con febbri molto elevate. I chirurghi hanno dovuto aprire la cavità frontale, ed assicurano che tra cinque o sei settimane egli potrà riprendere il suo ministero pastorale. Il suo stato attuale è relativamente buono; è sfebbrato, solo i medici gli raccomandano in questi giorni un assoluto riposo.

Speriamo che egli si rimetta presto e pienamente in salute per poter attendere con vigore alle incombenze non lievi, che gl'impone il governo di una diocesi vasta ed un po' abbandonata in questi ultimi anni.

41 Vedi il documento precedente.

42 Mons. Tihamér Tóth, un oratore e uno scrittore ecclesiastico rinomato, di cui vari libri furono tradotti in varie lingue, fu coadiutore cum jure successione dal 30 marzo 1938 e succedette il Vescovo di Veszprém, Ferdinand Rott, il quale morì il 3 marzo 1939, Tóth morì due mesi dopo, il 5 maggio 1939.

12

**CONTINUA LA DISCUSSIONE CIRCA LA LEGGE RAZZIALE
E ATTEGGIAMENTO DEI VESCOVI MEMBRI DELLA CAMERA ALTA**

Rapporto N. 2264/39 del Nunzio Angelo Rotta

al Card. Segretario di Stato Luigi Maglione

Budapest, 2 Maggio 1939

N. Prot. "AE" 2481/39

Copia originale, dattilografata, firmata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 77. fasc. 57, f. 61rv-62rv

Pubblicato in: ADSS, Vol. 6. n. 21. pp. 83-85.

Oramai il famoso progetto di legge circa gli ebrei, che da mesi si trascinava in lunghe discussioni non sempre serene e che appassionava vivamente l'opinione pubblica, finalmente è giunto in porto.

Tra la Camera Alta e quella dei Deputati, dopo lunghi dibattiti fra le due rispettive Commissioni insieme unite, conforme a quanto scrissi nel mio rapporto nr. 2242/1939 in data 22 aprile,⁴³ si è giunti ad un accordo con una formula di compromesso.

La modificazione dell'Articolo I. introdotta dalla Camera Alta, causa principale del dissidio, fu accettata; ma agli ebrei convertiti, non più considerati come ebrei in forza della legge, di cui si parla in detta modificazione, non si concede piena parità agli altri cristiani, perché perdureranno anche per loro non tutte, ma parecchie delle restrizioni imposte agli ebrei, quanto al diritto di proprietà, alla partecipazione agli uffici pubblici ed a certe carriere di carattere culturale, nella stampa ecc.

Si è poi fatta un'aggiunta all'articolo (e di una certa importanza) che saranno considerati anche come cristiani (con le suddette limitazioni) i figli, battezzati dalla nascita, nati da ebrei convertitisi prima del 1° gennaio 1939, purché naturalmente la famiglia risieda in Ungheria almeno dal 1° gennaio 1849.

Si è poi rigettata la modificazione che la Camera Alta aveva introdotta, secondo la quale si doveva procedere alla nomina di un Jury per concedere a non più di 150 ebrei una eccezione alla legge, qualora detto Jury li avesse considerati come, degni per i loro meriti o per le loro attività, di tale favore: si autorizza invece il Governo, udito Parlamento, a concedere tali eccezioni nei casi particolari.

La Camera Alta ha già approvato l'altro ieri il testo definitivo, e la Camera dei Deputati, con tutta probabilità, domani, perché pare ormai certo che giovedì 4 corrente la Camera sarà sciolta.

Nelle Commissioni riunite, dove la discussione è stata molto vivace, S. E. Monsignor Glattfelder, vescovo di Csanád, si è fatto forte e brillante sostenitore del mantenimento sostanziale degli emendamenti, perché rappresentano un omaggio, tenue anzi troppo tenue, all'efficacia sacramentale del battesimo: l'eminentissimo cardinale Primate, con la sua parola calma ma convincente, ha aggiunto il peso della sua dottrina e della sua autorità. Egli ha dichiarato che si richiamava ai principi che aveva già esposti alla Camera Alta e dai quali nulla aveva da togliere: se accedeva alla formola, risultato di un compromesso, lo faceva per evitare guai maggiori ed anche una eventuale crisi di Governo, e rivolgendo

⁴³ Vedi sopra, pag. 275s.

il suo pensiero e la sua parola ai fratelli di fede loro significava che se non si era ottenuto di più, ciò non era dipeso da mancanza di buona volontà sia sua come da parte della Camera Alta, ma dalle circostanze.

Come Egli poi mi ha detto, una crisi governativa non era un pericolo campato in aria ma reale, e conclusione pratica sarebbe stato un Governo più radicale ancora nella sua mentalità antiggiudaica.⁴⁴ Però, come Egli aggiungeva, la legge è difettosa per parecchie ragioni, anche perché in certi punti è illogica: il tempo ne mostrerà le deficienze, e più tardi si sentirà il bisogno di correggerla. Ora con l'ambiente così montato e con le elezioni imminenti era impossibile ottenere di più.

Profitto dell'occasione per significare all'Eminenza Vostra Reverendissima che l'altro giorno i giornali di qui hanno riportato dal giornale « Slovak » di Pressburgo la smentita del prossimo viaggio di Mons. Tiso a Roma.⁴⁵ Sarebbe differito al prossimo settembre. Non so quanto ci sia di vero.

Nota di Mons. Tardini:

5-5-39. Ringraziare.

13

LA DESIDERATA NEUTRALITÀ DELL'ITALIA

Rapporto N. 2666/39 del Nunzio Angelo Rotta

al Card. Segretario di Stato Luigi Maglione

Budapest, 3 Settembre 1939

N. Prot. "AE" 6347/39

Copia originale, dattilografata, firmata

ASRS AA.EE.SS. Stati Ecclesiastici, pos. 601a, ff. 139rv-140r

Pubblicato in: ADSS, Vol. 1. n. 182. pp. 286-288.

Faccio seguito al mio cifrato di ieri, nr. 41.⁴⁶

Appena ritornato a Budapest ho chiesto ed ottenuto subito udienza da questo Ministro degli Esteri. Volevo così raccogliere informazioni da fonte sicura e profittare dell'occasione per portargli la Benedizione del Santo Padre e per in caricarlo di trasmettere a Sua Altezza il Reggente ed alla Sua degna Consorte, che si trovano a Gödöllő, i sentimenti di riconoscenza e di grato ricordo di Sua Santità.

Il Ministro degli Esteri mi ha parlato con molta lode degli sforzi del Sommo Pontefice per la pace, ed ha gradito molto il benevolo ricordo per lui del Santo Padre.

Nel colloquio ha confermato quanto già scrissi sul suo recente incontro con Hitler e Ribbentrop nel mio Rapporto del 21 Agosto, nr. 2618/39-nr. pr. 31.⁴⁷ Quanto al suo colloquio con Mussolini e Ciano, s'incontrò con Mussolini il 19 Agosto, dopo le grandi manovre, e lo trovò in ottimo stato di salute: con lui s'intrattenne quasi tre ore.

44 Di fatti, il governo Teleki rimase fino al 3 aprile 1941.

45 Il Nunzio riferì nel suo Rapporto N. 2253/39 (N. Prot. "AE" 2455/39) del 27 aprile 1939 che i giornali pubblicarono la notizia del viaggio di Tiso a Roma.

46 Non pubblicato in questo volume.

47 Non pubblicato in questo volume.

Dopo di avere il Ministro Csáky illustrato il contegno dell'Ungheria in occasione di un probabile conflitto, contegno cioè di neutralità, anche se non vi sarà una dichiarazione formale in questo senso, per cui quindi sarà pronta l'Ungheria a fornir merce, dietro pagamento, tanto alla Germania come alla Polonia; s'informò anche sul futuro atteggiamento dell'Italia nella disgraziata eventualità di una guerra. Ed in proposito raccolse dalle labbra di Mussolini un'idea che per la prima volta sentiva da lui, e che gli fece impressione. L'Italia, disse Mussolini, è cattolica e si sente a disagio di dover combattere al fianco dei nuovi pagani contro uno Stato cattolico. L'Italia è unita per ragioni sentimentali con due nazioni in Europa, con l'Ungheria e con la Polonia.

Al colloquio era presente anche il Conte Ciano, il quale a sua volta disse che fra le clausole segrete del patto militare con la Germania vi è anche che per tre anni la Germania assicurava la pace; aggiunse poi che è facile governare un popolo disarmato, ma quando questo armato, allora bisogna tener conto serio dei suoi sentimenti.

Relata refero. Utinam tali idee abbiano ad essere norma per il Governo nel determinare il contegno dell'Italia nell'attuale situazione!

Naturalmente il Ministro Csáky si rende perfetta ragione della difficilissima posizione in cui si trova l'Ungheria, e si augura che quella neutralità che essa si propone di osservare possa durare, anche se il conflitto dovesse prolungarsi ed estendersi; ma senza poter dare assicurazioni in merito. Chi può fare il profeta? Certo che per l'Ungheria sarà di grande giovamento se l'Italia potrà conservarsi in questo stato di attesa improntato ad un senso di neutralità, anche se più o meno favorevole ad una parte in litigio: ciò faciliterebbe all'Ungheria di mantenersi nella sua linea di condotta.

Intanto qui vi è molta calma: parecchie restrizioni in via precauzionale sono state introdotte, specialmente per la stampa, a cui è imposta la censura, affinché si mantenga imparziale, riferendo i comunicati, senza commentarli e mostrare simpatie per l'uno piuttosto che per l'altro dei belligeranti. Come mi ha detto il Ministro Csáky l'esercito è stato portato ad 80.000 uomini, mentre la Romania ne ha 600.000 sotto le armi.

Fin qui il riassunto del colloquio.

La dichiarazione di guerra da parte dell'Inghilterra, avvenuta oggi, e che sarà seguita, a quanto mi si assicura, da quella della Francia qui non ha destato sorpresa, perché pur troppo attesa; anzi si aspettavano entrambe per la notte scorsa.

Per il momento l'Ungheria non ha preso né intende prendere nuove misure precauzionali, e sta in aspettativa dello sviluppo degli avvenimenti.

Non mancherò di tenere informata l'Eminenza Vostra Reverendissima se potrò avere notizie di qualche interesse. Questo rapporto viene portato a Roma direttamente da Monsignor Principi⁴⁸ di codesta Segreteria di Stato.

⁴⁸ Mons. Primo Principi, minuzante della Seconda Sezione della Segreteria di Stato (Affari Generali), prelatto votante della Segnatura.

14

RIFORMA AGRARIA E NOTIZIE POLITICHE

Rapporto N. 3063/39 (N. Prot. 91) del Nunzio Angelo Rotta

al Card. Segretario di Stato Luigi Maglione

Budapest, 19 Dicembre 1939⁴⁹

N. Prot. "AE" 4282/38

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 82, ff. 11rv, 13rv

[Ric.] 23-XII- '39

La legge sulla Riforma Agraria, che tocca da vicino le proprietà ecclesiastiche in Ungheria è stata approvata con alcune leggeri modificazioni anche dalla Camera Alta, così ora si verrà alla sua pratica attuazione.

Il fine della legge, come è ben noto a Vostra Eminenza Reverendissima, si è di diminuire il numero stragrande dei salariati e dei braccianti nell'agricoltura e di moltiplicare invece il numero dei piccoli proprietari od almeno, in un primo tempo, quello degli affittuari. Perciò le grandi proprietà devono, in determinate proporzioni, secondo la loro maggiore o minore ampiezza, cedere o in proprietà od in piccoli affitti una certa parte. Per il buon esito della Riforma si incoraggerà la formazione di cooperative tra i nuovi affittuari.

La legge, come si vede ha un fine sociale; non si è voluto procedere con misure troppo radicali per non sconvolgere la produzione, ma, s'intende agire con energia nella sua applicazione, anche per togliere dalle mani degli estremisti di destra un'arma molto usata ed abusata per una propaganda attiva, sfrenata in mezzo all'elemento rurale, propaganda riuscita anche abbastanza efficace; per quanto in questi ultimi tempi le azioni degli estremisti tendano piuttosto al ribasso che al rialzo, e pare si allarghino le crepe nella organizzazione crocefrecchiata.

Sopra la questione della Riforma Agraria l'anno scorso la Santa Sede aveva indicato, in via indiretta, quale la linea di condotta da seguirsi dall'Episcopato in questa delicata ed importante materia, come Vostra Eminenza potrà rilevare dal mio *Rapporto N. 1706/38 in data 1 Novembre 1938*.⁵⁰

Provvedere sì alla difesa degli oneri che gravano sulla proprietà ecclesiastica, ma tener calcolo delle necessità sociali e non chiudersi in un grezzo conservatorismo dannoso al prestigio della Chiesa e, dopo tutto, inutile; perché certe trasformazioni sociali si possono considerare come fatali, specialmente in paesi dove forme più o meno larvate di feudalesimo si sono conservate più a lungo.

Orbene in nome della Chiesa cattolica alla Camera Alta ha preso la parola in merito l'Eminentissimo Cardinale Primate nella seduta del 12 corrente, con un sobrio discorso intonato appunto ai principi sopraindicati, Egli ha lasciato agli esperti di giudicare la legge sotto il punto di vista tecnico e sugli inconvenienti probabili o possibili che detta legge potrà causare, per considerare il progetto sotto il punto di vista ecclesiastico. Ha fatto

⁴⁹ Accusa ricevimento N. Prot. "AE" 21/40 del 4 gennaio 1940, a firma dell'Em.mo Card. Segretario di Stato.

⁵⁰ Vedi sopra, pag. 261ss.

oservare che l'Episcopato ungherese, a voce ed in iscritto, ultimamente si era dichiarato disposto a fare dei sacrifici, se necessari, al bene della Nazione e ad una sana legislazione sociale. Accennò poi ai sacrifici già sostenuti dalla Chiesa nel passato ed agli oneri assai gravi che per Patronati, Scuole, Seminari ecc. gravano ora quasi esclusivamente sulla proprietà fondiaria della Chiesa, essendo che i titoli di rendita dello Stato ed i prestiti di guerra avevano perduto ogni valore. Così pregava il Governo a tenere calcolo della diminuzione dei redditi che si sarebbe verificata con l'applicazione della nuova legge, per diminuire anche in proporzione gli oneri che gravano su detta proprietà, specialmente avuto riguardo alle scuole confessionali la cui esistenza sarebbe posta in forse. Nella speranza quindi che tali sue osservazioni sarebbero state ben accolte dal Governo si dichiarava favorevole all'approvazione della legge. Il discorso del Cardinale fu accolto da applausi su tutti i banchi.

Il Governo di fatti si mostrerà molto benevole nella attuazione della legge. La sua applicazione integrale richiederà circa quindici anni, perché si vuol procedere per gradi (di circa 1,500.000 jugeri - più di un milione di ettari - 100.000 per anno saranno distribuiti in proprietà od affitto ai contadini), ora i beni della Chiesa saranno tra gli ultimi ad essere intaccati; di più, per certi oneri gravanti su di essi, si stralcierà una parte dei beni rurali, come fondo speciale, i cui redditi debbono servire per i fini determinati e proprii di quell'ente.

In complesso Sua Eminenza il Cardinale Primate, per quanto non troppo persuaso dei vantaggi sperati dall'applicazione della legge, è contento delle attenuazioni introdotte e delle buone disposizioni del Governo.

Niente di speciale nella vita della Nazione. L'ultimo discorso del Ministro Ciano, come è naturale, è stato qui accolto con grande soddisfazione, perché viene così ribadito l'appoggio forte dell'Italia contro eventuali tentativi minaccianti l'indipendenza dell'Ungheria. Intanto sui Carpazi continuano i lavori di fortificazione contro la minaccia russa, del che i russi mostrano di adontarsi e la radio russa parla in modo molto acre contro l'Ungheria. Le frontiere ungheresi con la Russia sono sorvegliate attentamente per impedire infiltrazioni di propagandisti fra i ruteni della Subcarpazia.

Intanto Sua Altezza il Reggente, attese le speciali e delicate circostanze attuali, quest'anno ha dispensato il Corpo Diplomatico dalla presentazione collettiva degli auguri per Capo d'Anno. Solo riceverà il Nunzio Apostolico come Decano, che si farà interprete dei voti dei Membri del Corpo Diplomatico, ma in forma privata e senza discorsi. È la soluzione migliore.

1940

15

NOTIZIE POLITICHE

Rapporto N. 3158/40 del Nunzio Angelo Rotta
al Card. Segretario di Stato Luigi Maglione

Budapest, 16 Gennaio 1940⁵¹

N. Prot. "AE" 716/40

Copia originale, dattilografata, firmata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 86, ff. 2rv, 4rv

Convegno di Venezia. L'incontro di Venezia tra il Ministro Ciano ed il Ministro ungherese Csáky, come era da aspettarsi, è stato seguito dai giornali ungheresi e dall'opinione pubblica con un senso di vivo interesse e di grande simpatia: ancora forma oggetto di discussione. I commenti sono stati unanimi nel senso di vedere in tale colloquio una conferma degli intimi rapporti di amicizia che legano l'Italia e l'Ungheria, le quali si propongono lo stesso fine: salvare, per quanto è possibile, la pace nei Balcani ed opporsi in modo energico a qualunque penetrazione bolscevica nel sud-est dell'Europa.

Ieri ho fatto visita a questo Ministro degli Esteri, e, naturalmente il discorso è caduto su detto Convegno. Il Conte Csáky si è mostrato soddisfattissimo dell'esito: vi è tale identità di vedute, ha detto, che si potrebbe affermare che Italia ed Ungheria sono due Nazioni con un Governo unico. Ha lodato molto il Ministro Ciano di cui ammira l'ingegno, la perspicacia ed il senso di equilibrio.

Il Ministro Ciano, durante il colloquio, dichiarò di essere⁵² *buon cattolico*. Si è molto preoccupati del pericolo bolscevico e... non solo di quello. La dottrina cattolica, come diceva Ciano, o, cristiana, come aggiungeva in un senso più largo, il Ministro Csáky, avuto riguardo agli ambienti protestanti, è l'unica base che possa dare affidamento di seria resistenza ad assalti ideologici così pericolosi. Bisogna però essere pronti ad ogni evento per rintuzzare energicamente qualunque tentativo di intrusione bolscevica. Il punto debole è la Rumenia per la sua tensione con l'Ungheria. Ad una domanda di Ciano, cosa farebbe l'Ungheria qualora la Rumania fosse attaccata dalla Russia, Csáky ha risposto, che l'Ungheria conserverebbe una neutralità benevola; interverrebbe però per suo conto contro la Rumenia, qualora questa mandasse al fronte contro i Russi quasi solo gli ungheresi della Transilvania, e qualora la Rumania, accedendo all'idea di cedere del territorio alla Russia od alla Bulgaria, non trattasse l'Ungheria alla stessa stregua. L'Italia, nel caso di una aggressione russa alla Rumania, invierebbe aiuti a quest'ultima. Non crede il Csáky che sia ora il momento di accedere all'idea di una mediazione dell'Italia: la Ungheria, come l'Italia, per ora, pro bono pacis, non avanza alcuna richiesta di carattere territoriale,

51 Accusa ricevimento del medesimo N. Prot., in data 30 gennaio 1940 a firma dell'Em.mo Segretario di Stato, vedi la minuta: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 86, f. 3.

52 Nota al margine a matita: "ha la barba!"

ma se l'Italia mettesse sul tappeto le sue rivendicazioni, l'Ungheria ne seguirebbe subito l'esempio. Ad ogni modo la questione della Transilvania dovrà figurare alla Conferenza della pace; l'Ungheria, e per ragioni storiche, e per compiere la sua missione di baluardo contro il panslavismo, ed ora, il bolscevismo, ritiene suo dovere insistere sul ritorno al confine antico sui Carpazi; così come l'Italia ha la missione di vigilare sulle Alpi contro l'invasione del germanesimo.

Il Ministro Csáky mi ha detto che deve fare sforzi per moderare l'elemento militare ungherese che, conscio della sua forza, vorrebbe agire subito contro la Rumenia, prima che questa si fortifichi ulteriormente ai confini ed acquisti dalla Germania ancora molte armi, quelle che i polacchi hanno lasciato nelle mani dell'invasore. Ma il Ministro Csáky anche nell'ultimo Consiglio della Corona, come qui si chiama, si è opposto e si oppone - anche se ciò costa sacrifici - per ragioni di ordine politico, per non gettare nei Balcani la scintilla dell'incendio che si allargherebbe subito e per non essere poi appaiata alla Russia nell'opera di distruzione della Rumania.

Riguardo alla Rumania è opinione del Ministro che essa sia minata internamente dalle discordie nazionali; anche la Jugoslavia non è molto forte, perché gli ultimi accordi tra Serbi e Croati non sono riusciti a soddisfare né gli uni né gli altri: troppo si sarebbe ceduto secondo i Serbi, troppo poco si sarebbe ottenuto secondo i Croati. Una Jugoslavia compatta sarebbe da desiderarsi per togliere il fomite a tante controversie e pericoli che nascerebbero.

Le relazioni, mi ha detto, dell'Italia ed anche della Ungheria con la Germania sono buone: quelle dell'Italia con l'Inghilterra soddisfacenti e migliori di quelle dell'Italia con la Francia. Egli considera il momento attuale molto difficile e ritiene quasi sicuro un prossimo attacco in forze da parte dei tedeschi, ma non si sa su quale punto.

Promozione del Regio Ministro d'Italia. Come Vostra Eminenza già saprà, l'attuale Ministro d'Italia a Budapest, il Conte Vinci,⁵³ è stato promosso Ambasciatore in Argentina: lascerà quindi tra breve il suo posto. I giornali danno già anche il nome del successore, che è il Marchese Giuseppe Talamo,⁵⁴ costì conosciuto, perché appartenne alla R. Ambasciata d'Italia presso la Santa Sede. La partenza del Conte Vinci qui è sentita molto, perché egli con la sua distinta Signora, nata Contessa Baldeschi,⁵⁵ si erano acquistate molte simpatie. Anche le sue relazioni con la Nunziatura furono sempre improntate ad un senso di grandissima cordialità.

Vita interna ungherese. Nella vita interna ungherese niente di speciale da segnalare: continua il disgregamento del partito dei crocefreciati e nel Paese regna tranquillità.

Fu anche qui introdotta la proibizione della vendita della carne il lunedì ed il venerdì, non già per scarsezza che vi sia nella produzione, ma solo per un riguardo, dirò così politico, verso la Germania. Questo Ministro degli Esteri insisteva da mesi perché si prendesse tale misura.

53 Conte Luigi Orazio Vinci-Gigliucci (1889-1963), ministro d'Italia a Budapest dal 1937. Precedentemente egli, tra 1921 e 1924, fu primo segretario della Legazione Italiana a Budapest, persona chiave per l'approfondimento dei contatti culturali italo-ungheresi. Cfr.: La partenza del Conte Vinci da Budapest, in: *Corvina* (Budapest) N. 20 (1940) 129-130.

54 Giuseppe Talamo Adenolfi Brancaccio dei Marchesi di Castelnuovo (1896-1983) che negli anni 1921-1924 fu anche a Budapest.

55 Contessa Giulia Baldeschi. Precedentemente fu sposata con il barone Ferenc de Vecsey (1893-1935), un violonista compositore ungherese che visse dal 1926 in poi in Italia.

16

NOTIZIE SULLA CONFERENZA BALCANICA

Rapporto N. 3256/40 (N. Prot. 119) del Nunzio Angelo Rotta

al Card. Segretario di Stato Luigi Maglione

Budapest, 7 Febbraio 1940

N. Prot. "AE" 1432/40

Copia originale, dattilografata, firmata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 86, ff. 80rv

16-2-'40

(Con allegato)

La recente Conferenza Balcanica tenutasi a Belgrado ha avuto quì una ripercussione tutt'altro che favorevole.

Credo utile inviare in merito all'Eminenza Vostra Reverendissima l'accluso articolo del « Pester Lloyd »⁵⁶ che è riportato o integralmente o in gran parte dalla stampa ungherese per l'evidente carattere officioso che esso presenta. Quell'indicazione (=) all'inizio dell'articolo indica che proviene dal Ministero degli Esteri, e con tutta probabilità come in altri casi analoghi, o lo stesso ministro Csáky od il suo antecessore - l'ex Ministro Kánya ne è l'autore. È per questo che assume un valore speciale, e vedo che anche la stampa estera l'ha preso in seria considerazione.

Il tono dell'articolo è piuttosto energico nei confronti della Romania: in complesso si viene a dire che l'Ungheria vuole che siano riparate le ingiustizie del Trianon, e che non si rimandi alle calende greche tale questione: è inutile parlare di possibili accordi con la Romania, se questa non deflette da quella linea d'intransigenza che essa ha assunto e che pare voglia continuare. Fin qui l'articolo.

Certo qui l'opinione pubblica è fortemente anti-romena, e lo stesso ministro Csáky, se mostra della moderazione, non è tanto per convinzione personale, quanto per l'effetto dell'azione moderatrice dell'Italia.

Intanto l'Ungheria continua ad armarsi ed a tenersi pronta per ogni evenienza. Le misure militari che la Romania prende ai confini ungheresi non fanno che esacerbare di più gli animi ed eccitare i sentimenti bellicosi dello Stato Maggiore dell'esercito ungherese.

Le ultime notizie da Bucarest sembrano indicare da parte della Romania un atteggiamento meno rigido.

Altre notizie nel campo politico di una certa importanza non vi sono da segnalare.

⁵⁶ L'allegato è una pagina del « Pester Lloyd », Budapest, Dienstag 6. Februar 1940, Jahrgang 87., Nr. 28. Segnalato con rossetto l'editoriale: « Der Standpunkt Ungarns », pp. 1-2. Vedi: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 86, ff. 82rv.

17

NOTIZIE VARIE

Rapporto N. 3485/40 (N. Prot. 147) del Nunzio Angelo Rotta

al Card. Segretario di Stato Luigi Maglione

Budapest, 6 Aprile 1940

N. Prot. "AE" 3691/40

Copia originale, dattilografata, firmata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 86, ff. 77rv, 79r

*Acc. ric. col N 3664/40*Con allegato⁵⁷*Poteva anche fare rapporti diversi*⁵⁸

Il Conte Teleki a Roma. L'unico fatto di politica estera che ha rotto la monotonia della vita ordinaria è stata la visita del Presidente del Consiglio Conte Teleki a Roma. È inutile dirne largamente, perché sarebbe proprio il caso di applicare il famoso: portare vasi a Samo.

Essa ha servito per rafforzare l'unione tra l'Ungheria e l'Italia ed insieme a confermare l'Ungheria nella sua attitudine relativamente pacifica nei confronti della Rumania: si tratta però di una pace, diremo così di carattere provvisorio e con la speranza che post bellum, anche la questione della Transilvania abbia a trovare una soluzione definitiva, e quindi ne nasca una vera pace.

Il Conte Teleki in un comunicato officioso alla Stampa circa la natura dei risultati della sua visita a Roma, parla anche dell'udienza benignamente concessagli dal Santo Padre in termini assai deferenti e rispettosi.

Accludo qui il testo delle dichiarazioni del Conte Teleki in merito.

Tutti i giornali, come è naturale, riferirono largamente circa la visita del Conte Teleki al Vaticano, mettendo in speciale rilievo la lunghezza dell'udienza concessagli da Sua Santità PIO XII, di cui qui in Ungheria è sempre viva la memoria e la venerazione.

Il Conte Teleki riferì l'altro ieri alle Commissioni degli Esteri delle due Camere intorno al suo viaggio a Roma e alle impressioni riportatene, e ciò, s'intende, in seduta segreta. Consta che anche in tale occasione ha fatto un'ampia relazione della sua visita al Santo Padre ed all'Eminenza Vostra Reverendissima.

Le inondazioni in Ungheria. Nella vita interna del Paese ciò che merita un doloroso rilievo è il numero rilevante dei danni che le recenti inondazioni hanno prodotto in Ungheria, sommergendo migliaia e migliaia di ettari di terreno, distruggendo case, rovinando strade, ponti ecc. Vittime umane, grazie a Dio, pochissime. Ora i fiumi sono in decrescenza. Intanto Sua Altezza Serenissima il Reggente ha rivolto un appello agli

57 L'allegato è una pagina del « Pester Lloyd », Budapest, Montag 1. April 1940, Jahrgang 87., Nr. 73. Due articoli segnalati con rossetto: "Die Erklärungen des Ministerpräsidenten" és: "Audienz beim Papst", pp. 1-2. Vedi: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 86, ff. 78rv.

58 Nota manoscritta a matita in calce.

ungheresi, perché tutti concorrano, con la loro opera e con le loro offerte a lenire i dolori ed a riparare i danni gravi che sono stati prodotti.

Una sottoscrizione nazionale è stata sperta all'uopo, sotto il suo Alto Patronato. Essa fa capo ad un Sottosegretario di Stato che ha presieduto e presiede a tutta la complessa opera di salvataggio e di ricostruzione. Stante il carattere che ha preso la sottoscrizione non riterrei, almeno pel momento, che nè il Santo Padre direttamente nè questa Nunziatura vi abbiano a partecipare: forse potrebbe risentirsene la fierezza nazionale. Starò però a vedere come si mettono le cose per giudicare se sia da consigliarsi una partecipazione alla colletta iniziata.

Il Consiglio municipale di Budapest il ringraziamento del Santo Padre. - Comunicai a suo tempo a S. E. il Signor Eugenio Karafiáth, Primo Borgomastro di Budapest, la lettera direttagli dall'Emineza Vostra Reverendissima per ringraziare, a nome del Santo Padre, degli auguri inviati a Sua Santità in occasione del primo Anniversario della SUA Incoronazione. Egli, accusandomene ricevuta, mi disse che l'avrebbe fatta leggere nella prima seduta del Consiglio comunale di Budapest. Ciò è avvenuto difatti l'altro ieri, come riferiscono i giornali, che riportano anche il testo della lettera stessa.

18

CIRCA L'ARCHIVIO DELLA NUNZIATURA

Rapporto N. 3560/40 (N. Prot. 153) del Nunzio Angelo Rotta

al Card. Segretario di Stato Luigi Maglione

Budapest, 27 Aprile 1940

N. Prot. "AE" 4543/40

Copia, dattilografata, non firmata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 86, ff. 74rv

Giacchè mi si presenta l'occasione d'inviare un plico a Roma direttamente per mezzo di persona fidata e non per il tramite postale, mi faccio un dovere di rispondere subito al venerato Dispaccio dell'Emineza Vostra Rev.ma N. 12836 in data 23 Aprile corrente,⁵⁹ circa l'invio dell'archivio di questa Nunziatura alla Città del Vaticano.

Io comprendo benissimo come in tempi così procellosi la prudenza non sia mai troppa.

Nei giorni scorsi qui ci fu della nervosità; voci anche catastrofiche sia nel riguardo della vita interna della Nazione come anche circa la sua politica estera trovavano facile credenza; tanto che il Presidente del Consiglio, Conte Teleki, alzò la voce in modo molto energico contro chi si faceva autore o propagatore di tali dicerie, minacciando di ricorrere anche a sistemi draconiani.

In un colloquio avuto con il conte Csáky giovedì scorso venticinque corrente, portai il discorso anche sulle minacce di guerra sia per l'Ungheria come per l'Italia.

⁵⁹ Non pubblicato in questo volume. In tale Dispaccio si trova un circolare indirizzato a tutte le missioni diplomatiche vaticani siti nei paesi belligeranti, nel quale il Cardinale Segretario di Stato chiede che gli Archivi della missione siano messi al sicuro e spediti alla Segreteria di Stato Vaticana.

Ho potuto rilevare che egli non è molto pessimista, ed a suo modo di vedere, è escluso il pericolo, almeno per un futuro molto prossimo, di una guerra.

Egli ritiene che più si intensifica la guerra al nord, meno grave diviene il pericolo per i Balcani.

Ora qui l'atmosfera si è un po' calmata: si guarda sempre all'Italia e si spera che essa possa mantenere, pure in mezzo a verbali affermazioni un po' spinte, il suo stato di non belligeranza.

Stante tutte queste circostanze io crederei che un'eventuale invio si potrebbe differire di qualche mese. Essendo che il Segretario don Cherubini nel prossimo mese di Giugno, con tutta probabilità, dovrebbe venire a Roma per gli esami di laurea, profitterei dell'occasione per far viaggiare come suo bagaglio le casse contenenti le circa sessanta cartelle dell'archivio.

Sarebbe una spesa maggiore sì, ma intanto l'archivio in giornata potrebbe arrivare costà e sarebbe meglio protetto dall'immunità diplomatica. Se invece l'Eminenza Vostra ritiene sia più opportuno accelerarne la spedizione, La prego a volermelo far sapere; sarò mio dovere fare del mio meglio per eseguirne le venerate disposizioni.

Naturalmente io mi atterro per il resto alle istruzioni contenute nel dispaccio sopraindicato.

19

NOTIZIE VARIE

Rapporto N. 3633/40 (N. Prot. 166) del Nunzio Angelo Rotta

al Card. Segretario di Stato Luigi Maglione

Budapest, 17 Maggio 1940

N. Prot. "AE" 4516/40

Copia originale, dattilografata, firmata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 86, f. 75rv-76rv

Acc. ric. col N 4263/40

*VIAGGIO A CASSOVIA.*⁶⁰ Il mio viaggio a Cassovia, a cui feci cenno nel mio Rapporto N. 3602/40 N. Pr. 164, del 9 corrente,⁶¹ si è compiuto felicemente e, spero, anche non inutilmente.

Accoglienze festosissime al mio arrivo, dove tutte le Autorità, con alla testa Mons. Vescovo, il Prefetto della Provincia, il Borgomastro ed il Comandante del Corpo d'Armata, si erano dato convegno per darmi il benvenuto: grande folla acclamante - nella quale spiccavano gli studenti delle varie scuole cittadine - si era addensata lungo il percorso: tutta la città inbandierata, e le Autorità, durante tutto il tempo del mio soggiorno, gareggiarono in squisita gentilezza a mio riguardo. Alla Messa Pontificale del giorno di Pentecoste la beillissima Cattedrale era rigurgitante.

Nelle visite alle varie Chiese ed Istituti religiosi ebbi sempre un'accoglienza molto festosa e cordiale, che dimostra, quanto profondamente sia radicato il senso di amore per

⁶⁰ Nota al margine a matita: "scheda".

⁶¹ Non pubblicato in questo volume.

il Papa e di attaccamento alla Sede Romana; sentimenti questi, ora resi più vivi, per quella così profonda simpatia che la Sacra Persona del Regnante Pontefice ha saputo destare nei cuori degli ungheresi, i quali considerano Sua Santità Pio XII come il *loro* Papa.

Dopo una visita alla famosa Abbazia dei Premostratensi di Jászóvár, accoltovi dal Reverendissimo P. Abate, dai confratelli e novizi, con i sensi della più profonda venerazione per l'Augusta Persona del Santo Padre, ho fatto martedì ritorno a Budapest.

Nel mio viaggio ho potuto rilevare i gravi danni che il rigido inverno, le innondazioni ed il freddo ancora persistente hanno arrecato alla agricoltura ungherese; si fanno quindi previsioni piuttosto tristi per i futuri raccolti, specialmente del grano.

*IL MATRIMONIO DEL CONTE CSÁKY.*⁶² Come dal mio Rapporto sopra indicato, l'altro giorno ha avuto luogo a Graz il matrimonio di questo ministro degli Esteri, Conte Stefano Csáky. Come ho rilevato dai giornali, alla fine della Santa Messa, il Parroco di San Leonardo lesse il telegramma di augurio con la benedizione del Santo Padre, inviata-gli per l'occasione dall'Eminenza Vostra Reverendissima. In giornata poi il Conte Csáky fece ritorno a Budapest.

MOBILITAZIONE PARZIALE IN UNGHERIA. Secondo quanto già avevo scritto nel mio Rapporto sopraindicato, in questi giorni ha avuto luogo la mobilitazione di due Corpi d'Armata, e ciò come misura di precauzione, conformemente a quanto mi aveva detto il Conte Csáky nel colloquio che ebbi ultimamente con lui. Il fatto non ha suscitato qui grande allarme, perché i giornali ne hanno spiegato largamente motivi i quali sarebbero due:

Dopo che da un anno la mobilitazione almeno parziale, è in atto in Rumenia e in Jugoslavia, nessuna meraviglia che anche l'Ungheria si tenga pronta per qualunque evenienza, stante i tempi così minacciosi che attraversiamo e tanto gravidi di incognite; si sono poi mobilitati quei corpi, i cui contingenti, dal 50% al 70% risultano da soldati dei paesi recentemente occupati; si è voluto così formarli e addestrarli, secondo la disciplina militare dell'esercito ungherese.

Lo sviluppo che la guerra ha assunto in questi ultimi giorni, come pure l'invasione dell'Olanda e del Belgio hanno, come si comprende suscitato qui grandissima impressione; anche se lo spostamento del campo di battaglia verso il Nord fa sperare che si allontanino, almeno per un futuro prossimo, il pericolo di guerra dal Sud.

Il « Pester Lloyd » non ha riferito i telegrammi del Santo Padre al Re del Belgio, ecc., li riferì però testualmente il giornale cattolico «Nemzeti Újság». Stante i rapporti che corrono fra l'Ungheria e l'Italia, come è naturale, qui si segue con sensi di ansietà l'atteggiamento dell'Italia, e si nutre speranza che non ne nascano ulteriori complicazioni.

*CONDOGLIANZE PER LA MORTE DEL P. BANGHA.*⁶³ Ho ricevuto il Venerato Dispaccio dell'Eminenza Vostra Reverendissima N. 13305 in data 9 Maggio⁶⁴ corrente relativo alle condoglianze da presentarsi a chi di dovere per la morte del P. Bangha. Il Provinciale dei Gesuiti, a cui ho comunicato il contenuto del Dispaccio, ne è rimasto ve-

62 Nota al margine a matita: "scheda".

63 Nota al margine a matita: "scheda".

64 Non pubblicato in questo volume.

ramente commosso e mi ha pregato di far giungere al Santo Padre e all'Eminenza Vostra i sensi della sua profonda gratitudine.

20

NOTIZIE SULLA CHIESA IN CRACOVIA (POLONIA)

Il nunzio apostolico in Ungheria Angelo Rotta
al Segretario di Stato Luigi Maglione
Budapest, 18 Maggio 1940

AAV, ASS, Uff. Int. Vat. 675, prot. 7633 in 21978

Publicato in: *Inter arma caritas. L'Ufficio Informazioni Vaticano per i prigionieri di Guerra, istituito da Pio XII (1939-1947)*,

II. Documenti a cura di Francesca Di Giovanni e Giuseppina Roselli, Città del Vaticano, Archivio Segreto Vaticano 2004. pag. 899. (Collectanea Archivi Vaticani 52)

L'altro giorno è venuto da me un certo Signor Dr. Stefano Görgey, ex deputato al Parlamento ungherese, che io non conoscevo personalmente; però da informazioni assunte mi risulta che è persona seria.

Egli, dopo un lungo attendere, ottenne finalmente dal Governo Germanico il permesso di recarsi, per ragioni di interessi, a Cracovia, donde, dopo un breve soggiorno, ritornò qua circa una settimana fa.

Mi ha detto che a Cracovia ha dovuto rilevare con grande suo dolore in quanta miseria viva quella disgraziata popolazione. Ivi ebbe occasione d'incontrarsi col Conte Adamo Ronikier e col Vescovo Monsignore Michele Godlewski, Vescovo tit. di Agbia, i quali lo pregarono di portarmi l'accluso Memorandum (di cui ho fatto copia per l'Archivio) e che credo conveniente trasmettere all'Eminenza Vostra Reverendissima.⁶⁵

Vi si contengono inesattezze; perché, come Vostra Eminenza sa, io non ricevetti in merito dalla Eminenza Vostra che il Dispaccio n. 49 in data 18 Marzo, in cui mi si chiedevano informazioni sul conto del Signor Ronikier, al quale Dispaccio risposi col mio Rapporto numero 3460/40, n. pr. 141 in data 28 Marzo.⁶⁶

Il Signor Görgey mi ha detto che sarebbe buona cosa che questa Nunziatura,⁶⁷ a nome del Santo Padre, inviasse vino per le messe, di cui sono affatto provviste le Diocesi di Polonia, e mi parlava di un invio eventuale di 200 o 300 Ettoltri, per soddisfare alle esigenze di quei numerosi sacerdoti.

Naturalmente io non posso fare altro che riferire quanto sopra all'Eminenza Vostra Reverendissima, la quale forse potrà essere meglio informata dello stato delle cose dalla Nunziatura di Berlino.

In ogni caso io mi atterrò alle eventuali istruzioni che mi saranno date. Posto che la Santa Sede intendesse fare dall'Ungheria una spedizione di questo genere, m'immagino che difficoltà gravi non mancheranno, ma io procurerò di fare del mio meglio per superarle e poter così raggiungere lo scopo desiderato.

⁶⁵ Non pubblicato in questo volume.

⁶⁶ Non pubblicato in questo volume.

⁶⁷ Cioè la Nunziatura di Budapest.

21

INVIO ARCHIVIO DELLA NUNZIATURA

Rapporto N. 3662/40⁶⁸ (N. Prot. 170) del Nunzio Angelo Rotta

al Card. Segretario di Stato Luigi Maglione

Budapest, 30 Maggio 1940⁶⁹

N. Prot. "AE" 4815/40

Copia originale, dattilografata, firmata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 86, f. 68r

Con annesso.

In conformità al venerato incarico affidatomi dall'Eminenza Vostra Reverendissima, spedisco domani a codesta Segreteria di Stato l'Archivio di questa Nunziatura.

Il tutto è contenuto in 5 casse, che viaggiano come bagaglio di Don Francesco Cherubini, Segretario di questa Nunziatura, al quale, per maggior sicurezza, ho dato il titolo di *Corriere diplomatico*.

Annetto qui un piccolo inventario del contenuto delle singole casse.

Ho trattenuto le cartelle dell'anno 1939, perché mi possono tornare utili per gli affari in corso.

Spero che tutto arriverà in perfetto ordine.

Allegato:

INVIO ARCHIVIO DELLA NUNZIATURA

Rapporto N. 3662/40 (N. Prot. 170) del Nunzio Angelo Rotta

al Card. Segretario di Stato Luigi Maglione

Budapest, 30 Maggio 1940

N. Prot. "AE" 4815/40

Copia originale, dattilografata, firmata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 86, f. 70r

INVENTARIO

Archivio della Nunziatura di Budapest inviato alla Segreteria di Stato di Sua Santità il 31 Maggio 1940.

N. 5 Casse.

I. Cassa. Contiene Cartelle N. 1-XII. (1920-1924.)

⁶⁸ La dattilografia sbagliata è: 36662/40.

⁶⁹ Accusa ricevimento N. Prot. "AE" 4815/40 dell'8 giugno 1940 a firma del Cardinale Segretario di Stato, vedi la minuta: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 86, f. 69r.

- II. Cassa.* Contiene Cartelle N. XIII-XXIII. (An. 1925-1928)
 Di più il Protocollo in due volumi dal 1920 al 1938.,
 ed un pacco contenente delle carte che riguardano
 l'Ungheria inviate a questa Nunziatura dalla Nunziatura di Vienna.
- III. Cassa.* Contiene Cartelle N. XXIV-XXXV. (An. 1928-1931)
- IV. Cassa.* Contiene Cartelle N. XXXVI-XLVII (An. 1931-1935)
- V. Cassa.* Contiene Cartelle N. XLVIII-LVIII. (1935-1938).

22

NOTIZIE POLITICHE

**Rapporto N. 3663/40⁷⁰ (N. Pr. 171) del Nunzio Angelo Rotta
 al Card. Segretario di Stato Luigi Maglione⁷¹**

Budapest, 30 Maggio 1940

N. Prot. "AE" 5073/40

Copia originale, dattilografata, firmata
 ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 86, ff. 66rv

Acc. ric. col N 4815/40

Profitto della venuta costì del Segretario di questa Nunziatura per dire ancora una parola sulla situazione politica dell'Ungheria.

In politica interna si è notato in questi ultimi tempi un certo risveglio nei partiti estremisti di destra; con quanta rispondenza nell'opinione pubblica? Anche nel partito di Governo si rileva dalla parte di alcuni dei suoi Membri una tendenza di avvicinamento alla Destra. L'Ex-Presidente Imrédy è come il capo di questa frazione e nei suoi discorsi insiste molto sull'idea di una politica sociale assai più avanzata e sulla necessità di riforme più radicali nella vita pubblica, perché l'Ungheria possa meglio adattarsi a quella che sarà l'atmosfera dell'Europa nuova, che uscirà dal crogiuolo della guerra. Quindi in lui una certa simpatia per il Nazionalsocialismo, ciò che ha suscitato un pò di sospetti intorno alla sua persona e gli ha alienato gli animi di parecchi.

Il Conte Teleki, Presidente del Consiglio, è ancora l'uomo che oggi gode le migliori simpatie, che sta bene al posto di grande responsabilità in cui si trova. Egli sa guidare la barca dello Stato con molta prudenza in mezzo agli scogli gravi, che ne ostacolano il cammino.

Naturalmente la Germania qui esercita molta influenza, e per l'Ungheria è proprio il caso di dire: dagli amici mi guardi Iddio!

Come già accennai antecedentemente, dubbi e perplessità per l'avvenire qui turbano gli animi: l'ingresso dell'Italia in guerra, che parrebbe imminente, se le apparenze non sono fallaci, non è troppo rassicurante per la pace relativa in cui ora vive l'Ungheria;

⁷⁰ La dattilografia sbagliata è: 36662/40. Il N. Prot. della Nunziatura è correttamente: 3663/40, vedi N. Prot. precedente ed anche sotto, pag. 293.

⁷¹ Accusa ricevimento dell'8 giugno 1940, con N. Prot. "AE" 4815/40 a firma del Card. Segretario si vedi la minuta: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 86, f. 69r.

epperò un tale avvenimento qui è deprecato come un pericolo, non in quanto direttamente l'Ungheria abbia essere obbligata ad entrare in guerra, ma perché le ripercussioni che tale fatto può destare nei Paesi Danubiani sono piene di incognite.

Come già dissi altra volta l'Ungheria non ha intenzione di provocare qui una guerra: alla domanda che rivolsi a questo Ministro degli Esteri, nel mio ultimo colloquio che ebbi con lui, quale contegno terrebbe l'Ungheria di fronte alla Germania, qualora volesse questo libero passaggio per le sue truppe in Ungheria; egli mi rispose che se queste truppe andassero contro la Rumenia, l'Ungheria certo non potrebbe opporsi senza suscitare una reazione unanime nell'opinione pubblica ungherese, che considera la Rumenia come suo vero nemico.

La Russia poi costituisce una grande incognita, perché non si sa quali intenzioni abbia. L'Ungheria si sente in forze di difendere eventualmente i suoi confini, sui Carpazi, ma se la Russia dovesse rovesciarsi in Ungheria attraverso la Slovacchia - che pare simpatizzi con la Russia - allora la difesa sarebbe difficile.

Preoccupazioni quindi non mancano, anche se per il momento e per un futuro immediato non si delinea un pericolo di guerra.

Anche qui si prega molto secondo l'intenzione del Santo Padre: stasera, vigilia della Festa del Sacro Cuore, si terranno solenni ore di adorazione in varie chiese, e nella Basilica di Santo Stefano dalle 23 alle 24 ve ne sarà una riservata agli uomini, che riuscirà certamente grandiosa, anche perché è in ricordo del Congresso Eucaristico di cui è sempre viva la memoria.

Il migliore augurio che si possa fare al Santo Padre per il giorno del Suo Onomastico, si è appunto che Egli, che tanto soffre per la guerra, ed, in *spem contra spem*,⁷² tanto lavora per l'avvento di una pace giusta, veda benedetta da Dio l'opera Sua e coronata da felice successo.

A proposito del Santo Padre ho piacere di aggiungere che persona presente al Consiglio dei Ministri ungheresi, in cui il Conte Teleki riferì sul suo ultimo viaggio a Roma, mi disse ultimamente che, parlando questi con sensi di viva venerazione per l'Augusta Persona del Santo Padre, a proposito dell'udienza concessagli, aggiunse pure che l'Inviato straordinario di Roosevelt, Summer Wells,⁷³ lasciando l'Italia disse che egli, protestante, doveva confessare che fra le personalità visitate in Europa, quella che gli fece più profonda impressione per la sua abilità diplomatica, per la sua saggezza e dirittura era stato il Santo Padre.

⁷² Citazione dal Nuovo Testamento: Rm 4,18.

⁷³ Nota manoscritta a matita: "schedare".

23

NOTIZIE POLITICHE

Rapporto N. 3713/40 (N. Pr. 177) del Nunzio Angelo Rotta
al Card. Segretario di Stato Luigi Maglione

Budapest, 13 Giugno 1940

N. Prot. "AE" 6007/40

Copia originale, dattilografata, firmata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 86, ff. 64rv-65r

Acc. ric. col N 6074/40⁷⁴

Come è naturale, l'entrata in guerra dell'Italia ha fatto qui grande impressione, anche se la notizia era oramai attesa da un giorno all'altro, perché il succedersi vertiginoso degli eventi e le ampie informazioni della stampa sui preparativi in corso dell'Italia, avevano predisposto qui gli animi, ed in senso favorevole, ad un simile avvenimento. Secondo quanto dissi nel mio Rapporto N. 3663/40 in data 30 Maggio c. a. N. 171,⁷⁵ tale fatto non può non creare delle apprensioni, non solo per le ripercussioni nel campo politico, ma anche per quelle nel campo economico, perché il già difficile acquisto delle materie prime ora con la guerra nel Mediterraneo riuscirà di gran lunga più arduo.

Alla Camera ungherese la notizia ha dato luogo ad una grandiosa manifestazione di simpatia per Mussolini e per Hitler: l'entrata in guerra dell'Italia ha aumentate le speranze che dalla vittoria comune anche il Trattato del Trianon abbia da avere la stessa sorte che quello di Versailles.

Un altro fatto ha destato pure più che impressione, sdegno sia alla Camera dei Deputati, sia nella stampa, sia nell'opinione pubblica. Il Capo del gruppo più forte degli estremisti di destra, dei così detti crocefreciati, il Deputato Hubay⁷⁶ presentò insieme col Deputato Vágó della stessa frazione un progetto al Parlamento secondo il quale i cittadini ungheresi, di stirpe e di lingua diversa dall'ungherese, esclusi però gli ebrei, dovrebbero costituire come dei gruppi autonomi con larghe facoltà per tutto ciò che riguarda la scuola, la cultura ecc. col diritto di imporre tasse e di avere propri impiegati, deputati ecc.

Tale progetto praticamente inattuabile, data la dispersione degli elementi allogeni tra gli ungheresi, sarebbe, come è evidente un colpo inferto all'unità dello Stato: forse, più che altro, fu proposto per ragione di propaganda e per promuovere dell'agitazione nel Paese. Come ho detto, esso ha suscitato una fortissima reazione; così che al Parlamento il Presidente della Camera, facendo uso delle sue facoltà ha proposto all'Assemblea che tale progetto nè si stampasse, nè si distribuisse ai Deputati, nè molto meno venisse portato alla discussione. La proposta del Presidente fu accolta con grandi applausi dal Parlamento, con l'approvazione anche dei Deputati estremisti di destra degli altri gruppi, e con la sola opposizione dei crocefreciati. Intanto la polemica contro Hubay continua nella stampa,

74 "Prego decifrare 3ª pag." Nota manoscritta a matita in calce.

75 Vedi il documento precedente.

76 Nota manoscritta a matita, anche all'altro deputato: "schedare".

nelle associazioni che votano ordini del giorno in senso a lui contrari. Un Deputato del gruppo crocefreciati ha presentate le sue dimissioni.⁷⁷

Questo Vescovo militare⁷⁸ mi ha detto che soldati ungheresi sono stati mandati in Boemia e Polonia per lasciare liberi i soldati tedeschi, e che ora si concederebbe (?) ai profughi polacchi di Ungheria il ritorno in patria.

24

NOTIZIE SULLA CHIESA IN CRACOVIA (POLONIA)

La Segreteria di Stato

al nunzio apostolico in Ungheria Angelo Rotta

Vaticano, 22 Giugno 1940

AAV, ASS, Uff. Int. Vat. 675, prot. 15001 in 21978

Publicato in: *Inter arma caritas*. II. op. cit. pag. 900.

[Copia]

Ho regolarmente ricevuto il Rapporto n. 3688 del 6 Giugno corrente,⁷⁹ nel quale l'Eccellenza Vostra Reverendissima mi intratteneva sulle pratiche concernenti il progettato aiuto alla Rada Główna Opiekuncza.⁸⁰ Ella vedrà che non è possibile l'attuazione di un piano così come era concepito.

È vivo desiderio tuttavia del Santo Padre che si studi ogni via per superare le difficoltà che si frappongono alla realizzazione del Suo caritatevole desiderio e mi parrebbe che con alcuni accorgimenti si possa seguire la via indicata dal Conte Ronikier. La copia del Dispaccio da me inviato a S. E. Monsignor Orsenigo Le dice quali siano i cambiamenti apportati al piano primitivo: non si tratta cioè di fare aperture di crediti presso banche, intestati ai dirigenti del Comitato, ma di tenere a loro disposizione delle somme per comprare e poi spedire ciò che il Comitato ordinerà. Questa nuova impostazione mi pare che nulla cambi rispetto ai passi intrapresi qui e dall'Eccellenza Vostra presso il Governo Ungherese: allora come ora si tratta di ottenere dal Governo libera disponibilità di una parte dell'Obolo.

Appena avrò ricevuto una risposta dall'Eccellentissimo Nunzio di Berlino, mi affretterò a comunicarla all'Eccellenza Vostra.

Intanto La prego di volersi adoperare affinché la pratica presso il Governo sia ultimata, così che sia possibile avviare subito le cose, qualora la risposta di S. E. Monsignor Orsenigo sia favorevole.

⁷⁷ Nota manoscritta al margine accanto al paragrafo: "schedare".

⁷⁸ István Hász.

⁷⁹ Non pubblicato in questo volume.

⁸⁰ Consiglio Principale della Protezione - unica organizzazione polacca tollerata dagli occupanti nazisti sul territorio polacco negli anni 1940-1945 che aiutò a ca. 700-900 mila bisognosi.

25

AIUTO ECONOMICO PER POLACCHI

Il nunzio apostolico in Ungheria Angelo Rotta
al Segretario di Stato Luigi Maglione

Budapest, 6 Luglio 1940

AAV, ASS, Uff. Int. Vat. 675, prot. 21971 in 21978

Publicato in: *Inter arma caritas*. II. op. cit. pag. 901.

In conformità al desiderio espressomi dall'Eminenza Vostra Reverendissima con Suo venerato Dispaccio n. 15001 in data 22 Giugno 1940,⁸¹ mi sono fatto un dovere di insistere presso questo Ministero degli Esteri, perché venga data risposta favorevole alla domanda della Santa Sede di potere usare di una certa somma qui giacente per comperare derrate od altro, che possano essere utili per i Polacchi rimasti in patria. Egli mi ha risposto che già da una quindicina di giorni ne aveva fatta la richiesta alla direzione della Banca Nazionale, la risposta non era ancora venuta, ma Egli l'avrebbe sollecitata.

Ottenuto che si sia questo permesso, si è come è naturale, solo ai primi passi, per procedere oltre attenderò le istruzioni che l'Eminenza Vostra Reverendissima gentilmente mi vorrà inviare in seguito alle informazioni che avrà ricevuto dalla Nunziatura di Berlino.

26

AIUTO ECONOMICO PER POLACCHI

Il nunzio apostolico in Ungheria Angelo Rotta
al Segretario di Stato Luigi Maglione

Budapest, 12 Luglio 1940

AAV, ASS, Uff. Int. Vat. 675, prot. 21972 in 21978

Publicato in: *Inter arma caritas*. II. op. cit. pagg. 901-902.

Facendo seguito al mio Rapporto n. 3784/40, n. pr. 186, in data 6 corrente⁸² circa l'opera di soccorso per i Polacchi rimasti in patria, mi faccio un dovere di anettere copia di una lettera ricevuta in merito da questo Ministero degli Esteri.⁸³

Come risulta dal tenore di essa, questo Ministero, non da me richiesto, è andato al di là della domanda rivoltagli, perché si è interessato direttamente di ottenere il permesso d'importazione dalle Autorità Germaniche.

Speriami che ciò non sia a danno, ma piuttosto a vantaggio, della richiesta fatta allo stesso scopo dalla Santa Sede pel tramite della Nunziatura di Berlino.

81 Vedi il documento precedente.

82 Non pubblicato in questo volume.

83 Non pubblicato in questo volume.

27

AIUTO ECONOMICO PER POLACCHI

Il nunzio apostolico in Ungheria Angelo Rotta
al Segretario di Stato Luigi Maglione
Budapest, 27 Luglio 1940

AAV, ASS, Uff. Int. Vat. 675, prot. 21978

Publicato in: *Inter arma caritas*, II. op. cit. pag. 902.

Faccio seguito al mio Rapporto del 12 Luglio,⁸⁴ circa l'opera di soccorso da apprestarsi ai Polacchi rimasti in patria e dell'interessamento preso in merito da parte di questo Ministero degli Esteri. Esso aveva indirizzato a questa Legazione di Germania⁸⁵ una Nota su tale argomento. Oggi mi ha trasmesso la nota verbale di risposta ricevuta: la accludo dopo averne fatto copia per questo archivio.

Da essa si rileva che il Governo Germanico permette l'importazione di viveri per la somma indicata di circa 45000 pengő, purché avvenga per il tramite - già indicato dall'Eminenza Vostra Reverendissima - dalla Croce Rossa tedesca nel qual caso la merce è esente da tasse doganali e viaggia gratuitamente sul territorio germanico e da quello del Governatorato Polacco.

Poichè della questione è stato interessato Sua Eccellenza Mons. Orsenigo Nunzio a Berlino, sarei a pregare l'Eminenza Vostra a volermi benignamente dare ulteriori e più particolareggiate istruzioni per la concreta attuazione della cosa.

28

NOTIZIE POLITICHE

Rapporto N. 3855/40 (N. Prot. 196) del Nunzio Angelo Rotta
al Card. Segretario di Stato Luigi Maglione
Budapest, 27 Luglio 1940

N. Prot. "AE" 6827/40

Copia originale, dattilografata, firmata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 86, ff. 61rv, 63r

L'invito del Governo del Reich, a Salisburgo, diretto al Presidente ed al Ministro degli Esteri sia di Romania che di Bulgaria, come pure al Presidente della Repubblica Slovacca, Mons. Tiso, ha qui fatto profonda e gradevole impressione; perché è innegabile il nesso fra queste visite con quella anteriore a Monaco di Baviera del Presidente del Consiglio ungherese, Conte Teleki e del Ministro degli Esteri conte Csáky.

L'attenzione è specialmente rivolta all'invito diretto alla Romania. Qui si seguono tali consultazioni con molta calma, perché oramai si è sicuri che non si tratta che di applicare quelle decisioni già prese e fissate in precedenza a Monaco, e che porteranno ad una conclusione soddisfacente per l'Ungheria, anche se non sarà il cento per cento dei desiderati

⁸⁴ Vedi il documento precedente.

⁸⁵ Questa, cioè la Legazione tedesca a Budapest.

del nazionalismo più spinto, ma meno illuminato. Ora si nutre fiducia che l'attuazione avvenga già prima della fine della guerra, ciò che sarebbe un grande sollievo anche economico, perché permetterebbe una smobilitazione su larga scala dell'esercito, liberando così la Nazione da un onere finanziario molto grave.

Mi consta che già si stanno facendo i preparativi perché sia pronto il personale necessario per l'amministrazione dei nuovi territori.

Sul risultato della conferenza di ieri a Salisburgo grande riservo e non si può sapere nulla di positivo.

L'atmosfera però tra l'Ungheria e la Romania è sempre carica di elettricità: la stampa ungherese, rispondendo, come è evidente, ad istruzioni venute dall'alto si mantiene abbastanza calma di fronte alle polemiche acri, che ancora in questi giorni la stampa romena conduce contro l'Ungheria; il che non è certo una buona preparazione a quelle trattative che si dovranno certamente intavolare per applicare le decisioni in merito alla cessione di territori.

Nella politica interna, due fatti meritano breve rilievo: 1) La presentazione di un progetto di legge per l'autonomia della Rutenia Subcarpatica. Si conoscono solo le linee generali del progetto che non è stato ancora pubblicato: a suo tempo non mancherò di riferire per quei punti di contatto che esso potrebbe avere con la questione morale e religiosa.

2) La dichiarazione di decadenza dal mandato parlamentare dei due capi del Partito estremista di destra dei Crocefreciati (Hubay e Vágó), per il progetto di legge da essi presentato in favore dell'autonomia dei gruppi nazionali in Ungheria, che, come riferii nel mio Rapporto N. 3713/40 N. Pr. 177 in data 13 Giugno 1940,⁸⁶ aveva suscitato una forte agitazione in contrario nel paese, perché considerato come un colpo inferto all'unità nazionale.

Del resto nulla di speciale, si vive in una tranquillità relativa in aspettativa dei prossimi eventi.

29

CIRCA SITUAZIONE RELIGIOSA IN SUBCARPAZIA

Rapporto N. 3883/40 del Nunzio Angelo Rotta

al Card. Segretario di Stato Luigi Maglione

Budapest, 2 Agosto 1940

N. Prot. "AE" 6987/40

Copia originale, dattilografata, firmata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 81, ff. 11rv

Ricevuto il venerato Dispaccio dell'Eminenza Vostra Reverendissima N. 5876/40⁸⁷ circa la triste situazione in cui si troverebbero i Ruteni della Russia Subcarpatica, mi sono rivolto per informazioni esatte alle Autorità ecclesiastiche di rito orientale; ma esse mi hanno fatto sapere di non comprendere il significato e la portata delle lagnanze, a cui Vostra Eminenza accenna.

⁸⁶ Vedi sopra, pag. 293.

⁸⁷ Non pubblicato in questo volume.

La lingua paleoslava è usata nella liturgia come per l'addietro, in alcune parrocchie si usa la lingua ungherese, ma ciò avviene da più di 30 o 40 anni fa: in qualche parrocchia si è introdotto il Calendario Gregoriano invece che il Giuliano, ma il vescovo non lo ha permesso che dietro domanda e dietro votazione favorevole dei fedeli rispettivi. Il Governo poi, per quanto mi consta, non fa pressioni circa l'uso della lingua, nelle scuole vuole che si insegni in Ruteno, anzi propone un progetto di legge per l'autonomia amministrativa e culturale della Rutenia: con ciò vuole anche provvedere al miglioramento economico di quella regione che certamente non è in condizioni floride. Purtroppo le spese militari nell'attuale momento assorbono gran parte delle risorse finanziarie, e quindi lavori pubblici destinati per la Rutenia rimangono in sospeso.

Come Vostra Eminenza può rilevare, stando così le cose non mi pare vi sia base per un'intervento presso il Governo: bisognerebbe sapere più in concreto i fatti che hanno dato luogo alle lagnanze sopra indicate, e non sarebbe male anche conoscere la fonte donde provengono per poter meglio giudicare del valore delle lamentele sopraindicate e dell'eventuale movente di esse. Non è esclusa la probabilità che, andando in fondo, si troverebbe una preoccupazione di ordine politico. La tendenza infatti a fare della politica, et quidem in senso Ucraino, non è ancora cessata ed è mantenuta viva anche da elementi che vivono in Slovacchia i quali scrivendo in Subcarpazia ad amici o ... confratelli fanno sperare una prossima resurrezione della Repubblica Ucraina sotto il protettorato di Hitler.

30

COLLOQUIO DEL NUNZIO APOSTOLICO COL MINISTRO DEGLI ESTERI, CSÁKY

Rapporto 4001/40 (212/41), di Monsignor Rotta
al Card. Segretario di Stato Luigi Maglione
Budapest, 7 Settembre 1940

N. Prot. 8006/41

N. Prot. SS "AE" 3006/40

Il testo del Rapporto: ASRS AA.EE.SS. Romania, pos. 142A, ff. 633rv-634rv-635
Alcuni estratti: N. Prot. SS "AE" 8006/41, ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 86, f. 47r
Pubblicato in: ADSS, Vol 4. n. 73. pp. 140-142.

Oggi sono stato ricevuto in udienza da questo Ministro degli Esteri udienza da me chiesta sia per presentargli le mie congratulazioni per il ritorno all'Ungheria di una parte della Transilvania, sia anche per avere qualche notizia su questo argomento ed anche su diversi altri punti di carattere più generale.

Riassumo più che il colloquio avuto, le varie risposte ottenute: si tratta di notizie un po' disperate e slegate, che sono in relazione a domande fatte secondo che l'occasione si presentava.

La decisione dei due Ministri Ciano e Ribbentrop di procedere ad un arbitrato nacque, si può dire, lì per lì, quando si accorsero che era impossibile trovare una soluzione in via diretta fra i contendenti; mentre i pericoli di una guerra si facevano sempre più gravi. Detta decisione riuscì nuova alle due Delegazioni, per il che dovettero munirsi tosto telegraficamente delle necessarie autorizzazioni. Incidenti gravi di frontiera avvenivano, e se

le cose fossero andate ancora innanzi per un po', il Governo ungherese avrebbe perduto il controllo sull'esercito più che mai deciso a varcare le frontiere.

Il lodo arbitrale realmente non è riuscito di troppa soddisfazione per gli Ungheresi. Né il Ministro degli Esteri, né Sua Altezza il Reggente ne sono entusiasti: l'esclusione di Arad e di Alba Iulia è fortemente sentita. Anche l'opinione pubblica ungherese, almeno nell'intimità, si mostra poco soddisfatta. Però naturalmente chi ragiona si rende conto della situazione molto delicata degli arbitri e dell'impossibilità di ottenere il desiderabile.

Dell'intenzione del Governo ungherese intorno al modo di procedere con le minoranze e circa la persona di Sua Eccellenza monsig. Frentiu, ho già riferito nel mio Rapporto N. 4002/40 N. Pr. 213 in pari data.⁸⁸ Difficoltà vi saranno per il Vescovo neo-eletto Padre Napholz S.J., che non è accetto al Governo ungherese: codesta Legazione ungherese già deve averne fatto parola costi.

Finora il venti per cento delle truppe sono state smobilitate, ancora stanno sotto le armi circa 800.000 [sic!] soldati. I romeni ritirandosi portano via tutto il possibile, anche dagli uffici pubblici: due gravi problemi si presentano subito per l'Ungheria, l'assicurare il mantenimento delle popolazioni liberate in questi primi mesi, e quello di stabilire le comunicazioni con la vecchia Ungheria. A questo scopo si dovrà, procedere subito alla costruzione di un tronco ferroviario di trentaquattro chilometri per collegare il paese dei Siculi con il resto del paese, rendendolo indipendente da quell'unica ferrovia che li riunisce all'Ungheria, ma che ora passa in territorio rumeno attraverso Alba Julia e Arad.

Le garanzie della Germania e dell'Italia per i confini della Romania riguardano anche i suoi confini con la Russia. L'Ungheria non ha chiesta alcuna garanzia perché tale domanda poteva sembrare atto ostile alla Russia. Ora, da quattro a cinque giorni, sui confini romeno-russi non vengono più incidenti, e nella Subcarpazia ungherese da tre settimane circa i russi non fanno più propaganda.

L'abdicazione di re Carol di Romania coi conseguenti mutamenti nella vita pubblica romana è stata qui accolta bene, perché re Carol anche prescindendo dal lato morale era persona assai sgradita per la sua politica antiungherese. D'altra parte un regime nuovo, se sarà forte, potrà costituire un saldo baluardo all'espansionismo russo e, se ben animato, potrà avere con l'Ungheria i desiderati rapporti di buon vicinato.

Non ci sono pressioni da parte della Germania perché un sistema di governo totalitario abbia anche ad introdursi in Ungheria: i rapporti col Reich sono buoni; non sono però mancate a suo tempo da parte di Ribbentrop manifestazioni di malcontento, perché l'Ungheria non permise ai Tedeschi di entrare in territorio ungherese per colpire i polacchi alle spalle. Ciò non ostante anche ultimamente i rapporti personali con Ribbentrop e il Führer furono intonati a sensi di cordialità.

⁸⁹Certamente anche l'Ungheria dovrà modificare la sua Costituzione attuale: Essa è a base liberale modellata nel 1848 su quella del Belgio, è troppo farraginosa e pesante: bisognerà renderla più agile ed in una riforma in senso autoritativo bisognerà tenere maggior calcolo dei principi basilari della antica Costituzione ungherese.

⁸⁸ Non pubblicato in questo volume.

⁸⁹ I due paragrafi seguenti come estratti dattilografati vedi anche: N. Prot. SS "AE" 8006/41, ASRS AA.EE. SS. Ungheria, pos. 86, f. 47r.

È preoccupante il fatto che Sua Altezza il Reggente sia già avanti negli anni: una grande difficoltà vi sarà per sostituirlo: in Ungheria un Reggente deve essere un militare e nell'ambiente militare non si trova chi possa sostituirlo.

Questo è un problema molto serio e della massima importanza.

Da rapporti ricevuti dal Ministro ungherese a Londra, risulterebbe che il Governo inglese ha intenzione di continuare la guerra, trasferendosi eventualmente al Canada, donde con l'aiuto degli Stati Uniti tenterà di bloccare l'Europa.

La Spagna ha fatto domanda all'Ungheria dell'invio di farina per evitare il pericolo della fame. Secondo rapporti giunti a questo Ministero, in Spagna lo spirito è piuttosto depresso. Essa non è in stato di muovere guerra all'Inghilterra. Solo quando le cose saranno in extremis allora farà un colpo di mano su Gibilterra. Non potrebbe fare un sforzo militare per oltre tre o quattro settimane.

Queste sono le notizie che ho raccolto e che dò, anche se non di grande rilievo.

⁹⁰Certo sì è che la situazione politica dell'Ungheria ora circondata da Stati totalitari diventa assai delicata, perché anche se non vi è una imposizione formale della Germania non mancano indirettamente pressioni morali aiutate dalla propaganda nazionalsocialista che si compie nel Paese.

L'avvenire dell'Ungheria, a mio debole parere, sotto questo rispetto non si presenta molto roseo e non è scevro di pericoli e sorprese.

Nota di Mons. Tardini:

13-9-40

Bisogna richiamare l'attenzione del Nunzio sul fatto che la S. Sede non può ammettere che i governi si arroghino il diritto di eliminare i vescovi (dirlo bene).

31

NOTIZIE POLITICHE

Rapporto N. 4115/40 (N. Pr. 219) del Nunzio Angelo Rotta

al Card. Segretario di Stato Luigi Maglione

Budapest, 5 Ottobre 1940

N. Prot. "AE" 9303/40

Copia originale, dattilografata, firmata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 86, ff. 58rv-59rv

Acc. ricev. con n. 9350/40

La situazione politica interna dell'Ungheria comincia ad intorbidarsi. Una scissione, già da tempo latente nel Partito di Governo, ora si è resa manifesta. Sua Eccellenza Imrédy, già Presidente del Consiglio dei Ministri, e l'ex Ministro Yaross [recte: Jaross - NdR], oriundo della Subcarpazia e già capo del gruppo ungherese subcarpatico in Cecoslovacchia, sono usciti dal partito del Governo. Motivo si è che le idee riformatrici, che

⁹⁰ Il paragrafo seguente come estratto dattilografato vedi anche: N. Prot. SS "AE" 8006/41, ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 86, f. 47r.

avevano presieduto alla formazione di detto partito, non vengono tradotte in pratica con la sollecitudine ed energia richiesta dai tempi.

Ad Imrédy, che ha perduto negli ambienti conservatori molto del suo prestigio, si fa da questi l'accusa di essere un po' ambizioso. Egli, che salì al potere piuttosto con programma anglofilo ed era allora poco gradito al Governo Germanico, più tardi invece ha fatto un'evoluzione in senso nazional-socialista, anche se in forme piuttosto mitigate.

Nell'elemento giovane della Camera dei Deputati Imrédy conta una trentina di simpatizzanti: se questi in tutto od in parte seguiranno l'esempio dell'Imrédy ancora non consta. Al conte Teleki, anche se gode di una posizione forte alle due Camere, ed anche nel Paese, la mossa di Imrédy non può riuscire gradita, perché questi ha pure nel paese fra l'elemento giovane e riformista una buona base. Egli però non credo che goda ora le simpatie di Sua Altezza il Reggente; ciò che fino ad oggi ha costituito in Ungheria una condizione sine qua non per poter governare.

Forse in questo indebolimento del Partito di Governo si possono trovare gli effetti del lavoro e della pressione germanica che, dopo l'ultimo lodo di Vienna, ha aumentato di intensità.

Questo lodo è stato, per così dire, pagato dall'Ungheria alla Germania. L'accordo culturale tedesco-ungherese, sottoscritto proprio anche a Vienna, pesa non poco: i cittadini ungheresi di stirpe tedesca⁹¹ mostrano ora delle velleità combattive, che prima non avevano affatto. Sono una minoranza, ma ora bene organizzata, che vuol far sentire la sua voce anche nel campo ecclesiastico. Sul loro giornale c'era giorni sono una lettera aperta all'Episcopato Cattolico - in occasione della sua prossima Conferenza del 16 Ottobre - nella quale mettono avanti i loro *postulati*: vi figura anche l'istituzione di un seminario tedesco per preparare i loro sacerdoti, l'obbligo dell'insegnamento religioso in tedesco, la fondazione di una scuola magistrale tedesca per maestri delle scuole confessionali. In quell'articolo si dice, esagerando un po', che gli ungaro-tedeschi sono ottocentomila, dei quali seicentocinquantamila cattolici.

Altra conseguenza del lodo di Vienna fu pure l'amnistia concessa al maggiore Szálasi, il capo del partito dei crocefrecciati,⁹² che doveva scontare ancora qualche anno di prigione. Egli ora è libero, ed intanto il partito dei crocefrecciati si è fuso con un altro dei partiti estremisti di destra, quello dei nazionali-socialisti. Oggi il Szálasi è stato ricevuto in udienza dal conte Teleki.

Fra gli ufficiali dell'esercito la corrente di Szálasi trova molte aderenze, ciò che rende più delicata la situazione.

È vero che tanto Imrédy - buon cattolico - come pure Szálasi, pure cattolico (uscito dalla prigione andò al Santuario di Máriaremete a fare le sue divozioni), come anche il capo del Volksbund tedesco in Ungheria il deputato Basch, cattolico, dicono di volersi mettere su basi cristiane; ma quell'estendere oltre misura l'autorità dello Stato, specialmente nel campo formativo ed educativo della gioventù, costituisce un pericolo. È da augurarsi, per la tranquillità dell'Ungheria che il conte Teleki, uomo onesto, intelligente e perspicace, possa continuare a tenere le redini del Governo; purchè però acceleri l'introduzione di riforme nel campo sociale, che sono indispensabili; ma se specialmente la

91 Nota a matita al margine: 'Scheda: Postulati dei cittadini ungheresi di stirpe tedesca dopo il lodo di Vienna.'

92 Nota a matita al margine: 'Scheda: Szálasi, Partito dei crocefrecciati di Ungheria.'

Germania riporterà vittoria completa nella Guerra - ciò di che qui parecchi ora dubitano - allora le ripercussioni non mancheranno in Ungheria anche nel campo della vita pubblica, nel senso che si aprirà più facile la via dell'ascesa al potere degli elementi estremisti di destra.

Intanto le relazioni tra l'Ungheria e la Romania diventano sempre più tese. L'espulsione in massa dalla Rumenia di migliaia e migliaia di Ungheresi, muove ora il Governo ungherese a misure di ritorsione.

Sintomatica una lettera pastorale dell'Arcivescovo Ortodosso di Arad (nella Transilvania Rumena) nella quale si scaglia in modo violento contro la decisione del lodo di Vienna: intanto le trattative ora in corso a Budapest della Commissione ungaro-rumena si trascinano faticosamente e sembrano destinate ad un completo fallimento.

32

NOTIZIE POLITICHE

Rapporto N. 4147/40 (N. Pr. 224) del Nunzio Angelo Rotta
 al Card. Segretario di Stato Luigi Maglione
 Budapest, 12 Ottobre 1940
 N. Prot. "AE" 9350/40
 Copia originale, dattilografata, firmata
 ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 86, ff. 53rv-54r

Faccio seguito al mio Rapporto N. 4115/40 N. Pr. 219 in data 5 corrente⁹³ circa l'uscita dell'ex-Presidente del Consiglio Imrédy dal Partito del Governo. Secondo notizie di fonte ufficiosa, fu la direzione stessa del Partito a volere una chiarificazione delle posizioni; nel senso che essa invitò quei membri del Partito, che erano di fede dubbia, a dichiararsi nettamente pro o contra. In conseguenza Imrédy, Jaross, e più tardi altri 14 deputati, hanno dichiarato di uscire dal Partito. Essi costituiscono un gruppo di opposizione: è sul campo sociale specialmente che intendono combattere l'attuale Governo.

Quanto alla visita del maggior Szálasi - capo ora amnistiato dei Croce-frecciati - al Presidente del Consiglio, questi fece alla Camera una dichiarazione: tale udienza era stata chiesta dal Szálasi e concessa dal Presidente del Consiglio, senza che tale concessione significasse alcun deviamiento da parte del Governo dalla sua linea di condotta o l'inizio di una politica di compromesso col Partito dei Croce-frecciati, assolutamente da escludersi.

Intanto quarantasei nuovi deputati della Transilvania, scelti fra le personalità più in vista dell'elemento ungherese della regione annessa, sono stati accolti festosamente alla Camera a Budapest; largamente rappresentato fra essi l'elemento protestante.

Vi dovranno poi essere ammessi anche rappresentanti dell'elemento rumeno, ma ciò avverrà in un secondo momento, quando cioè in Rumenia sarà assicurata la tranquillità ed una posizione giuridica conveniente all'elemento ungherese là rimasto.

Intanto la tensione fra Rumenia ed Ungheria continua: ieri il Governo Ungherese ha deciso di ricorrere all'Italia ed alla Germania, perché abbiano a giudicare in merito alla

⁹³ Vedi il documento precedente.

questione ardente dei profughi, non avendo l'Ungheria oramai alcuna fiducia di risultati positivi con trattative dirette con la Rumania.

La questione è grave, e come stiano le cose in realtà non è possibile saperlo, se non si hanno dati e documenti alla mano: tosti ci devono essere da i due lati; perché anche da parte dell'Ungheria, se non per colpa del Governo, ma delle Autorità Militari locali, sono stati commessi atti riprovevoli; tanto che il Governo Ungherese, a quanto mi consta, avrebbe destituito i due colonnelli che comandavano a Kolos-Vár ed a Gran Varadino.

Come forse Vostra Eminenza Reverendissima già saprà, i capi dei Rumeni ora incorporati all'Ungheria, per il timore delle minacciate misure di ritorsione da parte di questo Governo, gli avevano proposto di farsi intermediarii presso il Governo di Bucarest. Il Governo Ungherese si mostrò favorevole all'idea, e Sua Eccellenza Monsig. Hossu, Vescovo Rumeno-Cattolico di Cluj-Gherla, andò appunto all'uopo a Bucarest. Vi ebbe una lunga udienza con Antonescu e con quel Ministro degli Esteri, e subito dopo ritornò per riferire a Budapest, dove fu ricevuto dal Conte Csáky.

Non pare si sia concluso molto, perché stamani i giornali di qui davano la notizia del ricorso in merito dell'Ungheria al giudizio delle due Nazioni, che avevano emesso il lodo di Vienna.

Intanto in Rumania soldati tedeschi, per ragioni più o meno plausibili, sono entrati e vi fanno buona guardia al petrolio, mentre sotto lo specioso pretesto di istruire l'armata Rumena - e ciò dietro desiderio espresso dal Generale Antonescu - praticamente vi estendono la loro ... altra protezione. Non credo che ciò debba essere di grande piacere all'Italia.

33

SI PREPARA UNA NUOVA LEGGE RAZZIALE IN UNGHERIA

Il Card. Segretario di Stato Luigi Maglione
chiede informazione al Nunzio Angelo Rotta
Vaticano, 23 Ottobre 1940

N. Prot. "AE" 9086/40

Copia dattilografata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 77. fasc. 57, f. 69r

Pubblicato in: ADSS, Vol. 6. n. 350. p. 449.

Secondo notizie pervenute alla Santa Sede, sembrerebbe che cotesto governo stia preparando una nuova legge "antisemita", che renderebbe ancor più difficile la situazione, già grave, degli ebrei convertiti ungheresi.

Se tali informazioni corrispondessero a verità, prego l'Eccellenza Vostra Rev.ma di volersi compiacere di adoperarsi in quei modi che Ella giudicherà più opportuni per cercare di impedire che la suddetta legge venga attuata.⁹⁴

94 Vedi il documento seguente.

34

CIRCA UNA NUOVA LEGGE RAZZIALE

Rapporto N. 4248/40 del Nunzio Angelo Rotta

al Card. Segretario di Stato Luigi Maglione

Budapest, 2 Novembre 1940

N. Prot. "AE" 9754/40

Copia originale, dattilografata, firmata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 77. fasc. 57, ff. 71-72r

Pubblicato in: ADSS, Vol. 6. n. 362. pp. 465-466.

Vostra Eminenza Reverendissima mi invita nel suo venerato dispaccio nr. 9086/40 in data 23 ottobre c. a.⁹⁵ a volermi interessare per cercare di impedire che un'eventuale legge contro gli ebrei, nella quale si peggiori la loro condizione, venga attuata, almeno per quanto riguarda i convertiti.

Qualche cosa in preparazione c'è, e, con l'intento di semplificare e chiarificare la legge ultimamente approvata contro gli ebrei, senza dubbio si verrà a gravare sopra di essi la mano.

Per ciò da qualche giorno io avevo pregato il Vescovo di Veszprém,⁹⁶ che ha buoni rapporti col Presidente del Consiglio conte Teleki, perché nella prima occasione che avesse di incontrarsi con lui, gli esprimesse, a mio nome, la penosa impressione che ne riporterebbe la Santa Sede, qualora si venisse a misure draconiane contro gli ebrei, anche se battezzati, specialmente con l'introduzione di un impedimento al matrimonio tra elementi di razza non ariana, se pur battezzati, e elementi ariani. Nel colloquio avuto questa sera con questo Ministro degli Esteri, e di cui riferisco altrove, anch'io direttamente ho battuto questo chiodo. Egli mi ha detto che un progetto ben definito ancora non c'è, che egli personalmente, se desidera una semplificazione e chiarificazione delle legge attuale un po' farraginoso, però non vorrebbe che si arrivasse a tali rigori, che possano creare anche dei contrasti con la Santa Sede; e che egli, l'altra volta, nel consiglio dei Ministri si oppose appunto all'idea di introdurre il sopraindicato impedimento al matrimonio.

Però le pressioni per una maggior severità in merito, a base razziale, senza tante discriminazioni, sono fortissime e dall'esterno e dall'interno. L'esempio poi dell'Italia riesce qui molto funesto. A tal proposito però io gli ho fatto rilevare, prima di tutto, che, in merito al punto sopra indicato, la Santa Sede non aveva mancato di protestare, e che poi in Italia non essendovi la legge della obbligatorietà della precedenza del matrimonio civile al religioso - legge balorda che esiste invece in Ungheria - almeno là i due disgraziati possono provvedere col matrimonio religioso per quanto riguarda la coscienza; cosa questa che in Ungheria non è possibile, senza esporre a gravi pene i sacerdoti, che benedissero tali nozze. Egli si è dichiarato perfettamente persuaso di quanto io asserivo. Anche dall'interno, come egli mi confermava, la pressione è fortissima, perché l'onda antisemita si fa sempre più minacciosa nel paese. Non solo al Parlamento si torna spesso su questo punto della lotta contro gli ebrei; ma i partiti estremisti ne fanno, e con frutto, un caposaldo della loro propaganda; anche Imrédy, nel programma del suo nuovo partito,

⁹⁵ Vedi il documento precedente.

⁹⁶ Mons. Gyula Czaplak (1887-1956), Vescovo di Veszprém (1939), Arcivescovo di Eger (1943).

detto del « Rinnovamento ungherese » ha come uno dei punti una soluzione molto radicale della questione ebraica.

Un grande sciopero (di cui i giornali qui non hanno fatto alcuna parola) nelle miniere di carbone, che si trascina da settimane qui in Ungheria, e che solo ora per l'intervento energico dell'autorità militare è in via di soluzione, ha un substrato piuttosto rivoluzionario ed imperniato sulla lotta contro gli ebrei, che nelle miniere hanno tanti interessi economici. Naturalmente il partito estremista dei Crocefrecciati soffia nel fuoco.

Ad ogni modo io ho raccomandato al Ministro di fare il possibile per assecondare i desideri della Santa Sede.

35

GRAVI ACCUSE CONTRO DEPUTATI "CROCFRECCIATI"

Rapporto N. 4287/40 (243) del Nunzio Angelo Rotta

al Card. Segretario di Stato Luigi Maglione

Budapest, 9 Novembre 1940

N. Prot. "AE" 10605/40

Copia originale, dattilografata, firmata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 86, ff. 44rv

L'altro giorno a questa Camera dei Deputati è stata chiesta l'autorizzazione a procedere contro parecchi deputati del Partito dei Crocefrecciati⁹⁷ con una motivazione, pubblicata per esteso dai giornali, che ha eccitato in tutta l'Ungheria un senso di profondo stupore e sdegno.

Due dei detti deputati sono accusati di essere implicati in movimenti sovversivi per cui Sua Altezza il Reggente, in occasione dei suoi abituali viaggi a Kenderes, doveva essere preso come ostaggio, uccisi quelli della sua scorta, e tenuto prigioniero allo scopo di obbligarlo a dichiarare decaduto il Gabinetto Teleki ed a trasmettere il potere al Maggiore Szalaci [sic!], il capo dei Crocefrecciati; mentre contemporaneamente doveva essere ucciso il Ministro degli Interni, con colpi di mano dovevano essere occupati i punti vitali della città e delle ferrovie e liberato dalla prigione il Maggiore Szalassy. Questi agli inizi di settembre, come già dissi in precedente Rapporto,⁹⁸ fu rimesso in libertà in virtù di un'amnistia.

Di detto complotto tempo fa erano corse delle voci, ma poi tutto fu posto in tacere. Come si vede però, la polizia lavorava per venire al corrente della cosa. Altri deputati dello stesso partito sono pure implicati, per quanto in minore misura.

Lunedì prossimo, 11 corrente, sarà presentata alla Camera la domanda in merito della Commissione parlamentare, e senza dubbio verrà approvata; e subito dopo almeno i due principali indiziati saranno arrestati.

Tutto ciò ha destato enorme impressione, ed i giornali invocano pene severe per gli accusati, se la loro colpevolezza sarà dimostrata. Per gli estremisti di destra è un colpo molto grave. È da augurarsi che ciò serva per far aprire gli occhi a molti illusi.

⁹⁷ Nota a matita al margine: Scheda: 1) [Crocefrecciati], 2) complotto, 3) Szalassy.

⁹⁸ Vedi sopra, pagg. 300ss.

36

TENDENZE ANTISEMITICHE

Rapporto N. 4448/40 (N. Prot. 260) del Nunzio Angelo Rotta
al Card. Segretario di Stato Luigi Maglione
Budapest, 5 Dicembre 1940

N. Prot. "AE" 203/41

Copia originale, dattilografata, firmata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 77. fasc. 57, ff. 47rv

Pubblicato in: ADSS, Vol. 6. n. 398. p. 506.

Credo utile « ad informationem », inviare all'Eminenza Vostra Reverendissima un brano del lunghissimo discorso-programma pronunciato l'altro ieri dal conte Teleki, Presidente del Consiglio dei Ministri, alla Camera dei Deputati in occasione della così detta legge di « appropriazione », che segue ogni anno alla fine della discussione dei bilanci.⁹⁹

Come Vostra Eminenza può rilevare, nella questione ebraica l'idea razziale minaccia di avere il sopravvento sopra qualunque altra considerazione; anche se l'intonazione del discorso non è a base di odio ed pervasa da un certo senso di umanità.

Le vive approvazioni ai punti più salienti del discorso fanno comprendere quale è il sentimento dominante nell'opinione pubblica in questa scottante questione, la quale senza dubbio è di gravità innegabile per l'Ungheria, stante il numero rilevante e l'importanza economica dell'elemento ebraico.

99 Nell'Allegato: « Pester Lloyd » del 4 dicembre 1940.

1941

37

NOTIZIE VARIE

Rapporto del Nunzio Angelo Rotta N 4929/41 (N. Pr. 275)

al Segretario di Stato Luigi Maglione

Budapest, 27 Gennaio 1941

N. Prot. "AE" 805/41

Copia originale, dattilografata, firmata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 86, ff. 39rv-40r

Al mio ritorno dall'Italia l'impressione che ho riportato circa lo stato delle cose in Ungheria si è che, grazie a Dio, l'ordine pubblico e lo spirito di disciplina segnano piuttosto un miglioramento, e che il Governo di Teleki si è rafforzato; regna quindi nel paese una certa tranquillità e meno nervosismo che nel passato. Vi è sempre però l'incognita della Germania. Per ora essa non dà noie al Governo, anche perché non desidera complicazioni e disordini che possano compromettere l'ordine pubblico in momenti così delicati.

Naturalmente il Governo, da sua parte, procura di assecondare la Germania nelle sue richieste, sia con l'esportarvi quanto più può in generi alimentari, sia concedendo libero passaggio agli innumerevoli treni tedeschi che portano continuamente soldati e materiali in Romania, per poi essere indirizzati, dove non si sa. Corrono in proposito notizie contraddittorie.

Appunto per concedere questa libertà di movimenti, il servizio ferroviario pei viaggiatori è stato per alcuni giorni completamente sospeso in Ungheria, e di poi ridotto ai minimi termini. Si è palliata questa sospensione con vari pretesti, ma la vera ragione è quella sopra indicata.

Intanto la tensione tra l'Ungheria e Romania è sempre alta, anche se negli ultimi giorni si è notata una certa détente nel contegno della stampa. È inutile aggiungere che qui si sono seguiti con interesse ed anche con una certa ansietà i gravi avvenimenti di questi ultimi giorni in Rumenia: Si è contenti della presenza ivi dell'esercito tedesco, perché ciò è ritenuto come una garanzia di ordine nei rapporti con l'estero.

È morto il conte Giuseppe Somssich, già Ministro dell'Ungheria presso la Santa Sede, il quale fu pure il Capo della Missione straordinaria Ungherese in occasione dell'Incoronazione del Santo Padre Pio XII. Ai funerali, che si sono svolti sabato scorso 25 corrente, ho assistito anche io ed ho presentato alla famiglia le condoglianze pure nell'Augusto nome di Sua Santità. L'Eminentissimo Cardinale Serédi ha celebrato pontificalmente la Messa funebre.

La nomina del nuovo Vescovo di Giavarino, Mgr. Guglielmo Apor, è stata accolta molto bene. Egli è venuto da me per pregarmi di voler esprimere, a suo nome, al Santo Padre con i sensi della sua più profonda venerazione ed obbedienza, la sua più viva riconoscenza per l'immeritata elevazione all'Episcopato. Mi ha fatto buona impressione, e spero farà bene. Ritengo che egli stesso invierà al Santo Padre una lettera personale per

manifestare i sentimenti dell'animo suo vivamente compreso della gravità dell'onere che, ai nostri giorni specialmente importa una dignità tanto alta.

Ho già dato notizia telegraficamente della grave malattia e morte del Conte Stefano Csáky, Ministro degli Esteri. I giornali parlavano giorni sono di un sensibile miglioramento nel suo stato di salute, quando sopravvenne un'improvviso peggioramento e due giorni dopo la morte. Feci a tempo a comunicare alla famiglia la Benedizione Apostolica prima del decesso.

È una perdita dolorosa per l'Ungheria, specialmente in questi tempi così burrascosi, tanto più che era un buon cattolico e molto intelligente. Sulla successione per ora nulla.

38

INFORMAZIONI SUL MINISTRO DEGLI ESTERI IMPRIGIONAMENTO DI SEI PADRI BASILIANI RUTENI

Dal Rapporto N. 4846/41 (N. Prot. 292) del Nunzio Angelo Rotta
al Card. Segretario di Stato Luigi Maglione
Budapest, 10 Febbraio 1941

Copia dattilografata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 86, ff. 35r

Brano in: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 96, f. 31r

(N 1370/41. Ungheria 86)¹⁰⁰

Il Ministro di Ungheria in Rumenia [sic!] Ladislao v. Bárdossy, che era il più quotato, di fatto fu nominato successore del compianto Conte Csáky nella carica di Ministro degli Esteri, come Vostra Eminenza già ha saputo.

I giornali di qui ne parlano con molta lode, e pare che la sua nomina sia stata accolta bene anche fuori dell'Ungheria. Appena egli prese possesso della sua carica, è venuto subito a farmi visita, e l'impressione che ne ho riportato è buona. Ha cinquantun anni di età, non è molto robusto, è di famiglia cattolica, cattolico lui pure, e, come egli mi ha detto, fervente. È di una grande gentilezza e distinzione di modi, si è dichiarato pronto da sua parte, come ministro e come cattolico, a favorirmi per quanto gli sarà dato.

Gli ho restituito il giorno seguente la visita,¹⁰¹ ed ho profittato dell'occasione per presentargli personalmente la Nota sui beni del Capitolo di Bratislava e per toccare l'increscioso argomento dell'imprigionamento di sei Padri Basiliani Ruteni: Dei due oggetti parlo separatamente; del primo nel Rapporto N. 4836/41 N. Pr. 287¹⁰² indirizzato all'Eminenza Vostra Reverendissima, e del secondo in un Rapporto inviato all'Eminentissimo Cardinale Tisserant, di cui accludo copia per l'Eminenza Vostra.¹⁰³

100 Collocazione originale, cioè: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 86, N. Prot. "AE" 1370/41.

101 Fin qui copia dattilografata del Rapporto in parola: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 96, f. 31r.

102 Non pubblicato in questo volume.

103 Nota a matita nera al margine: *v[edi] Ungheria 98.*

39

INFORMAZIONI SUL MINISTRO DEGLI ESTERI

Rapporto N. 4972/41 (N. Prot. 310) del Nunzio Angelo Rotta

al Card. Segretario di Stato Luigi Maglione

Budapest, 28 Febbraio 1941

N. Prot. "AE" 3081/41

Copia dattilografata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 96, ff. 28rv

5-3- '41 Veduto dal S. P.¹⁰⁴

Con mio dispiacere debbo ritornare sull'argomento del mio Rapporto N. 4846/41 N. Pr. 292 in data 10 corrente¹⁰⁵ circa il nuovo Ministro degli Esteri Ungherese, Ladislao V. Bárdossy.

Come ho potuto sapere da fonte sicura, non ostante egli sia di famiglia cattolica, cattolico egli pure, ciò non di meno il suo stato civile non è in regola; da diciotto anni circa è unito con vincolo, naturalmente solo civile, con una divorziata, sorella questa della seconda (?) moglie, divorziata a sua volta, del defunto Presidente del Consiglio Gömbös. Mi consta che il Bárdossy ha un figlio di sedici anni, cattolico, che frequenta le scuole dei P. P. Cistercensi.

È un vero peccato, perché il Bárdossy è persona molto simpatica, di grande cultura, una forte intelligenza, ed anche bene intenzionato nel campo religioso. Forse, indirettamente, è anche il rimorso di trovarsi in una posizione così falsa, che lo muove quasi ad accentuare, purtroppo a parole, il suo cattolicismo ed il desiderio di evitare quanto possa essere sgradito alla Santa Sede.

Mi consta che il Presidente del Consiglio, Conte Teleki, è al corrente della cosa, e ne è dispiacente, anche per le ripercussioni che tale fatto potrebbe avere con la Santa Sede; ma in momenti così difficili, non trovò persona più capace e più accetta sia a Sua Altezza il Reggente, come anche all'estero per coprire il posto tanto delicato rimasto vacante per la morte del compianto Conte Csáky. Il dubbio che il Santo Padre non voglia eventualmente ricevere il Bárdossy in una sua visita a Roma, come già avvenne nel caso del Ministro Polacco degli Esteri, il Colonnello Beck, lo impensierisce; anche se spera che non essendovi una perfetta parità di caso col Beck, che apostatò dal cattolicismo, facendosi protestante per poter eludere la legge contro il divorzio, la Santa Sede non abbia a mostrare tale rigore, pur riducendo al puro necessario le manifestazioni per la circostanza, e sotto quelle condizioni che si crederanno del caso.

Tanto ho creduto bene portare subito a cognizione dell'Eminenza Vostra Reverendissima per ogni eventualità.

104 Nota manoscritta a penna in calce.

105 Vedi il documento precedente.

40

NOTIZIE POLITICHE

Rapporto N. 5107/41 (N. Prot. 328) del Nunzio Angelo Rotta

al Card. Segretario di Stato Luigi Maglione

Budapest, 22 Marzo 1941

N. Prot. "AE" 3084/41

Copia dattilografata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 96, ff. 19rv

Nella vita politica ungherese nulla vi è di speciale da rilevare in queste ultime settimane.

L'unico fatto che può essere segnalato si è la visita al Ministro, degli Esteri di Germania ed al Fuhrer, a Monaco, del nuovo Ministro degli Esteri Ungherese von Bárdossy.

Però qui non si dà speciale importanza alla cosa, trattandosi di una visita, diremo così, di prammatica, stante gli intimi rapporti che corrono fra i due Stati.

Anche il Presidente del Consiglio Conte Teleki in un suo recente discorso, si è manifestato in questo senso.

Alcuni giornali fanno accenno ad una visita prossima del Ministro Bárdossy anche in Italia al Ministro Ciano ed al Duce; ma non vi è niente finora di deciso.¹⁰⁶

Il congelamento dei crediti ungheresi negli Stati Uniti, decretatovi da quel Governo, ha qui fatto, come è naturale impressione assai sgradita, per quanto non si dia od almeno non si mostri di dare troppo peso alla cosa.

Del resto nella vita interna nessuna novità: vi regna tranquillità ed ordine, tutti desiderano vivamente che il Governo prosegua nella sua politica di tenere l'Ungheria fuori del conflitto.

Intanto treni tedeschi verso la Rumania e la Bulgheria continuamente passano attraverso l'Ungheria.

Alle restrizioni già in atto ora si aggiunge quella della pasta e farina.

41

VISITA A ROMA DEL MINISTRO DEGLI ESTERI IN UNGHERIA

Nota della Segreteria di Stato

Vaticano, 26 Marzo 1941

N. Prot. "AE" 3082/41

Copia dattilografata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 96, f. 22r

Il Ministro d'Ungheria presso la santa Sede è venuto d'urgenza questa sera in Segreteria di Stato per dire che S. Ecc. Bárdossy, nuovo Ministro degli Esteri in Ungheria verrà a Roma nella settimana che precede o in quella che segue la Pasqua. Si è rivolto confidenzialmente a S. Ecc. Apor per sondare se una sua visita al Santo Padre sarebbe accolta. Egli

¹⁰⁶ Nota manoscritta al margine del paragrafo: "messo un estratto in Ungheria 86" di cui segnalazione: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 86, f. 27r.

sa che l'essere lui unito con una donna divorziata può essere un ostacolo. Questa Signora però non lo accompagnerà nel viaggio.

Il Ministro Apor prega di metterlo in condizione di rispondere subito al suo Ministro degli Esteri.

Fatto cenno della cosa a Sua Santità: ne parlerà domattina con S. Ecc. Mons. Tardini.

42

**VISITA A ROMA DEL MINISTRO LÁSZLÓ BÁRDOSSY,
MINISTRO DEGLI ESTERI IN UNGHERIA**

Cifra N. 75 della Segreteria di Stato per la Nunziatura in Ungheria

Vaticano, 27 Marzo 1941

N. Prot. "AE" 3082/41

Copia dattilografata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 96, f. 23r

Ministro Esteri Bárdossy si è rivolto Ministro Apor per conoscere se occasione suo viaggio Roma - che si effettuerà ben presto nel quale non sarà accompagnato dalla Signora - potrà essere ricevuto dal Santo Padre.

Attesa situazione irregolare Ministro Bárdossy esposta Suo Rapporto N. 4972¹⁰⁷ prego Vostra Eccellenza Reverendissima farmi conoscere quanto più sollecitamente possibile pensiero cotesto Episcopato in proposito dovendo dare risposta urgente Signor Apor. Cardinale Maglione

43

**UDIENZA DEL SANTO PADRE DA CONCEDERE
A LÁSZLÓ BÁRDOSSY, MINISTRO DEGLI ESTERI IN UNGHERIA**

Appunto di Mons. Tardini

Scritto a mano

Vaticano, 28 Marzo 1941

N. Prot. "AE" 3082/41

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 96, ff. 25rv

*S. E. il Ministro abbia la bontà di attendere
28-3-'41*

Do questa risposta a S. E. Apor.

27-3-'41

S. E. il Ministro di Ungheria viene, d'urgenza, alle 18,35. Ieri è andato dal Sostituto: questa mattina ha telefonato.

107 Vedi sopra, pagg. 309s.

È in orgasmo. Gli urge dare una risposta circa l'udienza del S. Padre per combinare il viaggio del Ministro degli esteri S. E. Bárdossy.

Gli faccio notare:

1. che S. E. il Ministro degli Esteri è in posizione irregolare
2. che Pio XI non accordò udienza al Ministro Beck:¹⁰⁸ ma che il caso non era precisamente lo stesso
3. che la cosa è allo studio - con tutta reverentia e benevolenza.
4. che tra due o tre giorni spero che S. E. il Ministro possa aver la risposta.

S. E. il Ministro supplica di avere una risposta quanto prima. Tra le altre cose dice che, se non fosse possibile l'udienza, egli farebbe in modo che il Ministro degli Esteri venisse venerdì o giovedì santo - giorni, nei quali il S. P. non vuole dare udienza.

44

VISITA A ROMA DEL MINISTRO LÁSZLÓ BÁRDOSSY, MINISTRO DEGLI ESTERI IN UNGHERIA

Cifra N. 76 della Segreteria di Stato per la Nunziatura in Ungheria

Vaticano, 29 Marzo 1941

N. Prot. "AE" 3083/41

Copia dattilografata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 96, f. 24r

Urge risposta mio Cifrato N. 75. Cardinale Maglione
c. visita Bárdossy [sic!]

45

VISITA A ROMA DEL MINISTRO DEGLI ESTERI

Rapporto N. 5141/41 (N. Prot. 331) del Nunzio Angelo Rotta

al Card. Segretario di Stato Luigi Maglione

Budapest, 29 Marzo 1941¹⁰⁹

N. Prot. "AE" 3086/41

Copia dattilografata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 96, f. 15rv-16r

In ossequio alle veneratè istruzioni dell'Eminenza Vostra Reverendissima datemi con Suo Dispaccio giuntomi ieri, avendo fortunatamente avuto occasione d'incontrarmi ieri

¹⁰⁸ Cfr. visita del Ministro degli Esteri di Polonia, Józef Beck.

¹⁰⁹ Nel suo telegramma N. 65 in data 29 marzo 1941 (ricevuto il 30 marzo) il Nunzio Apostolico informò già della questione: "Riferendomi Suo Cifrato N. 76, Cardinale Primate interrogato giudica anche a nome dell'Episcopato(?) potersi concedere Ministro Affari Esteri udienza Pontificia purché non accompagnato nel viaggio dalla Signora, senza concessione di onorificenze pontificie, senza visita ufficiale Basilica di San Pietro dopo udienza... Rotta" [Nota manoscritta a matita:] *Senza seguito, una persona solo di accompagno, come pur tutte le altre udienze.* ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 96, f. 12r.

stesso con Sua Eminenza il Card. Serédi, gli ho domandato il suo parere sulla visita eventuale di Sua Eccellenza il Ministro degli Esteri v. Bárdossy al Santo Padre.

Egli ritiene che l'udienza possa essere concessa, sempre sotto la condizione che la signora non lo accompagni a Roma, che non si dia alcuna onorificenza e che si ometta, se è in uso la visita ufficiale alla Basilica di San Pietro dopo l'udienza.

In questo modo non vede che possa nascerne scandalo e quegli elementi che sembrano negativi, ma che non potranno sfuggire a chi è al corrente della cosa, mostreranno abbastanza come il Santo Padre riceva in visita puramente protocollare, non la persona, ma il Ministro degli Esteri.

D'altra parte la mancanza della visita potrebbe, fuori della stretta cerchia di coloro che conoscono il retroscena, (molti anche in Ungheria ignorano lo stato delle cose) sembrare un atto assai poco riguardoso verso la Santa Sede da parte di una nazione che è in maggioranza cattolica; ciò che riuscirebbe di esempio funesto per altre nazioni poco bene affette verso il Vaticano.

Per quel che riguarda la mente dell'Episcopo Ungherese, egli non dubita che esso sarà del medesimo sentimento; tanto più che anche ultimamente è stato deciso che quando si tratta di persone alto locate, ma che disgraziatamente non sono in regola per il matrimonio - cosa qui purtroppo non infrequente - se ne possa ricevere le visite ufficiali e restituirle anche, queste però, non già in casa, ma nel loro ufficio.

Il fatto poi che il Bárdossy condusse ultimamente la signora nella visita a Monaco e non la conduce a Roma, per chi è al corrente della cosa sarà un indice abbastanza chiaro della conditio sine qua non per essere ricevuto dal Santo Padre.

Io credo conveniente, profittando della partenza del Corriere per Roma, di inviare subito questo Rapporto, anche se forse non esauriente, per quanto mi pare contenga sufficienti elementi per il caso; trattandosi, com'è evidente, di cosa urgente.

In materia così delicata, non mi sembra conveniente far uso della posta, d'altra parte voglio evitare tutto ciò che potrebbe recare meraviglia; l'interpellazione quindi dei Vescovi non potrà farsi così sollecitamente come richiederebbero le circostanze del caso.

Per mio conto credo che la risposta data dal Cardinale Primate possa servire come norma in tale questione.

46

UDIENZA DEL SANTO PADRE DA CONCEDERE A LÁSZLÓ BÁRDOSSY

Appunto di Mons. Tardini

Budapest, 30 Marzo 1941

N. Prot. "AE" 3085/41

Scritta a mano

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 96, ff. 13rv

30-3-'41

Chiamo S. E. il Ministro di Ungheria. Gli dichiaro che Sua Eminenza lo avrebbe ricevuto ben volentieri, ma che ha dovuto uscire dal Vaticano per restituire la visita a S. E. il nuovo

Ministro del S. M. O. M. che oggi ha presentato le credenziali al S. Padre. Gli comunico che il Santo Padre è disposto a ricevere S. E. Bárdossy, ministro degli Esteri di Ungheria, ma con un cerimoniale e con una forma ridotta. “Naturalmente” aggiungo “il Ministro degli Esteri verrà in Roma senza la sua signora.” - “Su questo punto” dice S. E. Apor “non c’è questione: il Ministro verrà solo” (volevo [parola illeggibile]: meglio solo che male accompagnato! - ma non l’ho fatto). ”E allora” proseguo “ecco le condizioni della visita:

1. S. E. il Ministro verrà *senza seguito e con una persona sola di accompagnamento*
2. Si ometterà la visita ufficiale della Basilica di S. Pietro dopo l’udienza
3. non vi sarà concessione di onorificenze.”

Su un *pezzo di carta qualsiasi* appunto a S. E. il Ministro queste condizioni - notando che l’anticamera ne sarà come per tutte le altre udienze.

S. E. il Ministro ringrazia. Sembra abbastanza soddisfatto della soluzione (almeno a nascondere - se le avesse - il suo disappunto)

[DT]

47

MORTE CONTE TELEKI

Rapporto N. 5178/41 (N. Prot. 335) del Nunzio Angelo Rotta

al Card. Segretario di Stato Luigi Maglione

Budapest, 4 Aprile 1941

N. Prot. “AE” 3394/41

Copia originale, dattilografata, firmata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 86, ff. 20rv-21r

Faccio seguito al mio dispaccio N. 65¹¹⁰ circa il dolorosissimo caso del suicidio del Conte Teleki.

Vostra Eminenza può bene immaginarsi quanto profonda e dolorosa impressione ciò abbia fatto, specialmente presso i cattolici.

La cosa non è certo spiegabile se non per una improvvisa crisi di nervi. Il Teleki non era molto robusto, i suoi nervi erano già stati messi a dura prova in questi ultimi mesi, la grave malattia della moglie, ricoverata in una casa di salute, lo lasciò anche in un isolamento pericoloso, dato il suo stato d’animo.

Come già dissi, egli si era confessato alla vigilia ed alla sera al domestico aveva detto di preparargli l’abito da Boys-Scout, perché coi Boys-Scouts, di cui era Presidente, voleva al mattino seguente fare la comunione; per questa ragione aveva detto anche al domestico di non portargli al mattino il caffè secondo le sue abitudini.

110 Cifra N. 65 del 3 aprile 1941 (che fu ricevuto il 4 aprile): “Presidente Consiglio Ministri confessatosi ieri et comunicatosi... si è suicidato questa notte. Impressione enorme. Cardinal Primate, attesi precedenti... defunto o attestato medico concede funerali religiosi forma... stop. Situazione politica Danubio: numerose truppe tedesche attraversano Budapest dirette confini jugoslavo. Rotta.” Nota dell’ufficio Cifra: “Consegna ritardata per difficoltà di decifrazione”. N. Prot. “AE” 2693/41. - ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 86, f. 29r.

Quando alle sette il domestico entrò nella camera s'accorse che il Conte era esanime in letto, mentre questo era bagnato di sangue. Il Conte Teleki lasciò due lettere una diretta a Sua Altezza il Reggente l'altra alla moglie.

Sulla causa immediata, che può aver dato origine alla crisi, nulla si sa di positivo. Egli era per la politica del non intervento nella guerra, nella quale politica trovava opposizioni all'Estero ed all'Interno. Non è escluso che l'entrata delle truppe tedesche in Ungheria, non solo per la strada ferrata, come da tempo avviene, ma apertamente sulle strade, con camions etc., abbia potuto influire ad abbattere il suo animo. Mi si dice che già due volte aveva presentato le dimissioni a Sua Altezza il Reggente, ma questi non le volle accettare per la grande stima e fiducia che aveva per il Conte Teleki.

Appena seppi la triste notizia della morte mi volli informare esattamente dello stato vero delle cose, perché correvano voci diverse, non esclusa quella di un assassinio. Mi recai perciò alla Presidenza del Consiglio dove, da S. E. Bárczy, Sottosegretario di Stato e factotum della Presidenza, ho potuto avere notizie sicure. Potei vedere anche il cadavere ancora prima che esso fosse stato rimosso dal letto.

Nelle prime ore del pomeriggio, dietro invito di Sua Eminenza, mi sono recato ad Esztergom, perché Sua Eminenza desiderava che si procedesse di comune accordo in questa dolorosa e delicata circostanza.

Si discusse un po', poi si rimase d'accordo sui seguenti punti.

Stati i ben noti sentimenti religiosi del defunto, e l'attestazione di due medici circa la sua depressione nervosa della quale era affetto, si poteva concedere il funerale ecclesiastico però senza pompa. Quindi una semplice Messa letta, nonostante la presenza ufficiale delle Autorità, sarà celebrata domani, non dal Cardinale nè da un Vescovo, ma dal parroco della Basilica di Santo Stefano, amico e confessore del Teleki; ammessa l'assistenza dei Vescovi, ma in sottana nera e soprabito.

Alla cerimonia solenne dei funerali nella grande sala del Parlamento l'assoluzione alla salma sarà data ancora dallo stesso parroco. L'Eminentissimo Cardinale Primate ed i Vescovi presenti saranno parimente in sottana nera.

Su tutti i giornali poi domenica mattina apparirà una dichiarazione dell'Autorità Diocesana, nella quale si darà ragione motivata della concessione fatta.

Credo che così sarà tolta ogni ragione di scandalo, anche perché apparirà chiaro il contrasto con quanto si fece qualche mese fa in occasione della morte del Ministro degli Esteri conte Csáky. Allora fu l'Eminentissimo Cardinale Serédi a dare l'assoluzione alla salma come pure a pontificare la Messa di requie.

È stato un fatto proprio dolorosissimo, perché il Conte Teleki era una bravissima persona e bene intenzionata. Anche quattro giorni fa gli indirizzai una lettera, appunto per interessarlo della sorte di alcuni preti rumeno-cattolici della Diocesi di Gran Varadino, che erano sottoposti a molestie dalle Autorità locali.

Il successore alla Presidenza del Consiglio è S. E. Bárdossy Ministro degli Esteri, che conserva il suo portafoglio degli Esteri; ma questi, per quella malaugurata questione della sua unione illegittima, non potrà certo raccogliere le simpatie di cui godeva il Conte Teleki.

È da augurarsi che egli possa condurre la barca dello Stato in momenti così difficili e pericolosi, schivando i numerosi scogli che affiorano da ogni parte.

Date le circostanze io non ho creduto del caso di dare pubblicità al telegramma di condoglianze per Sua Altezza il Reggente e per il Governo inviatomi dall'Eminenza Vostra

Reverendissima e che certo partì da Roma prima che vi giungesse il mio cifrato di ieri, cifrato che io ho potuto spedire solo al mio ritorno da Esztergom.

Però, capta occasione, non mancerò di esprimere a chi di ragione i sensi del più profondo cordoglio per il tristissimo caso a nome del Santo Padre ed anche dell'Eminenza Vostra.

48

NOTIZIE POLITICHE

Rapporto N. 5226/41 (N. Prot. 345) del Nunzio Angelo Rotta

al Card. Segretario di Stato Luigi Maglione

Budapest, 12 Aprile 1941

N. Prot. "AE" 3405/41

Copia originale, dattilografata, firmata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 86, ff. 16rv-17rv

Ancora non è spenta la eco dolorosa della tragica morte del compianto Conte Paolo Teleki, circa la quale l'opinione pubblica, specialmente tra i cattolici, non sa affatto adattarsi all'idea di un suicidio, che altri fatti, e di importanza non piccola, vengono a tener l'anima della Nazione in sospenso ed in una aspettativa tra il pauroso e l'ansioso per lo sviluppo che se ne teme o se ne ripromette.

La guerra della Germania contro la Jugoslavia e la Grecia, i fulmini e grandiosi successi di essa, l'oscuramento prescritto in tutta l'Ungheria, anche se meno draconiano che in Italia, per quanto riguarda la viabilità, alcune incursioni aeree dei Serbi in Ungheria (ora però assai ridotte), iniziatisi proprio durante il solenne corteo funebre del povero Conte Teleki verso il cimitero, la pronta ed efficace risposta della contraerea ungherese, la proclamazione dell'indipendenza croata, che segna la fine della Jugoslavia come unità statale, il proclama di Sua Altezza il Reggente Horthy,¹¹¹ in cui spiega perché anche l'Ungheria scende in lizza, la mobilitazione, per quanto non generale, qui in Ungheria, l'avanzata delle truppe ungheresi in territorio jugoslavo per raggiungergli gli antichi confini, sono tutti fatti che occupano e preoccupano gli spiriti.

Certo qui nessuno rimpiange la fine della Jugoslavia, non ostante il famoso patto di eterna amicizia concluso il Dicembre scorso e sottoscritto qualche mese fa proprio qui in Budapest. Troppo viva è infatti la memoria delle ostilità fra i due stati durate tanti anni e della tensione pericolosissima che si ebbe pochi anni or sono in occasione dell'assassinio del Re Alessandro, per potersi credere ad una vera amicizia fra le due nazioni. Tanto minore è il dispiacere, perché all'Ungheria si presenta una propizia occasione per riacquistare dei territori, che da secoli ne facevano parte. La marcia già iniziata delle truppe ungheresi finora non incontra serie difficoltà. Se essa si compie sino agli antichi confini dell'Ungheria al sud, l'Ungheria acquisterà altri ventimila chilometri quadrati circa di terreno, con quasi un milione e mezzo di abitanti; così che la popolazione totale dell'Ungheria oltrepasserà i quindici milioni.

¹¹¹ Dattilografato "Horty", a mano inserito il "h": Horthy. In molti Rapporti il cognome del Reggente viene scritto senza "h".

Il territorio, specialmente nella Bácska, è molto fertile; la popolazione è mista: l'elemento ungherese è in minoranza, circa il ventisette per cento, i tedeschi, in grande maggioranza cattolici, sono circa il ventitre per cento, serbi e croati trentotto per cento, rumeni cinque per cento, slovacchi il quattro per cento circa ecc.

La questione delle minoranze così si acuirà, e specialmente la forte minoranza tedesca costituirà, politicamente parlando, un pericolo. Quanto a Religione, secondo il censimento del millenovecentoventuno, i cattolici sono il cinquantuno per cento (quasi settecentomila, gli ortodossi il trentotto per cento) quattrocentosettantatremila. Si rafforzerà così in Ungheria l'elemento ortodosso, ciò che però in linea politica e religiosa non costituisce un pericolo; mentre i protestanti aumenteranno relativamente di poco; cosa questa vantaggiosa per i suoi riflessi nella vita generale della Nazione.

Nel caso, l'annosa questione dei beni della mensa di Colocsa, per la quale per incarico dell'Eminenza Vostra Reverendissima anche ultimamente ebbi occasione di scrivere a quell'Arcivescovo, troverà una soluzione radicale. Avvenendo l'annessione, l'Arcidiocesi di Colocsa si ricostituirà in pieno e quella di Csanád riacquisterà un bel numero di parrocchie.

Intanto il Ministro dei Culti Hóman ha pregato un sacerdote di qui, nato nella Bácska e che conosce bene il Serbo ed il Croato, di tenersi pronto a partire per i nuovi territori per impedire che le autorità militari ripetano le gaffes commesse nell'occupazione della Transilvania.

Intanto come conseguenza della rottura diplomatica fra la Gran Bretagna e l'Ungheria, anche le Legazioni del Belgio e dell'Olanda hanno lasciato il territorio ungherese. Si sono tutti diretti a Mosca con un treno speciale, sia in Ungheria come in Russia. Ciò che merita di essere rilevato si è che anche la Legazione russa di qui ha lasciato quasi completamente Budapest. E rimasto solo un incaricato d'affari. Pare che la Russia non sia stata soddisfatta della condotta dell'Ungheria verso la Jugoslavia. Speriamo che non ne nascano altre complicazioni.

Intanto il giorno di Pasqua è passato qui in una atmosfera triste, senza sole e *senza campane*:¹¹² unico conforto è stata la parola così paternamente grave del Santo Padre, trasmessa anche dalla Radio di Ungheria, e che è giunta chiara ammonitrice e confortatrice per tanti cuori.

49

NOTIZIE POLITICHE

Rapporto N. 5259/41 (N. Prot. 350) del Nunzio Angelo Rotta
al Card. Segretario di Stato Luigi Maglione

Budapest, 19 Aprile 1941

N. Prot. "AE" 3500/41

Copia originale, dattilografata, firmata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 86, ff. 12rv-13r

La fine delle ostilità in Jugoslavia è stata appresa qui con un senso di sollievo, anche perché allontana dai confini dell'Ungheria il pericolo della guerra con le sue disastrose

112 A matita nera al margine: "perché?".

conseguenze. Intanto la mobilitazione militare già si compie su larga scala; solo si trattiene sotto le armi chi appartiene alle forze motorizzate. Gli allarmi aerei erano già cessati in questi ultimi giorni; però le prescrizioni dell'oscuramento totale continuano, ma con mitigazione della norma severa per la difesa antiaerea nell'interno delle case. Intanto le truppe ungheresi hanno occupato e presidiano la Bácska e la Baranya, non già il Banato confinante, occupato invece dai Tedeschi. Il ritorno delle terre occupate dai soldati ungheresi all'Ungheria è un fatto compiuto; quanto al Banato, del quale una parte era già annessa alla Rumania, non si sa quali siano le intenzioni della Germania.

Nel Banato gli Ungheresi sono il 17%, i Tedeschi il 22% i Serbi-Croati 42% ed i Rumeni il 12%.

Nella Bácska e nella Baranya gli Ungheresi sono rispettivamente il 36% ed il 34%, l'elemento etnico relativamente più numeroso. Gli abitanti complessivamente sono circa 800.000.

L'Arcidiocesi di Colocsa riavrà il suo antico territorio, e parecchie parrocchie ritorneranno alle Diocesi originarie di Pécs e di Sabaria.

Già l'Arcivescovo di Colocsa ed il Vescovo di Sabaria si sono fatti vivi presso la Nunziatura manifestando il desiderio che presto la Santa Sede abbia a ridare loro la giurisdizione sui territori ritornati all'Ungheria.¹¹³

Intanto da domani 20 corrente entrerà in vigore anche in Ungheria il divieto di circolazione per le automobili private, escluse naturalmente quelle del Corpo Diplomatico.

Il 24 corrente poi, il neo-Presidente del Consiglio, von Bárdossy si presenterà alle due Camere; vi è grande attesa per il suo discorso.

La riannessione all'Ungheria delle terre già appartenenti alla Corona di Santo Stefano naturalmente è accolta qui con piacere, per quanto questo sia attenuato per tre ragioni: la troppa invadenza tedesca nella vita ungherese, il contegno della Russia e quello della Rumania nei confronti dell'Ungheria.

La Russia, come già dissi nel mio ultimo Rapporto N. 5226/41 N. Pr. 345 in data 14 corrente,¹¹⁴ ha, non già ufficialmente ma di fatto ritirato da Budapest il suo Ministro lasciandovi solo un Incaricato di affari; la Radio russa poi ha rimproverato all'Ungheria il suo atteggiamento verso la Jugoslavia, ed al Ministro ungherese a Mosca vennero fatte rimostranze nello stesso senso. Da che pulpito viene la predica dopo il contegno della Russia verso la Polonia!

In questi giorni poi si è intensificata la campagna antiungherese e contro il lodo di Vienna in manifestazioni anche di sfere ufficiali, nella Radio e nella stampa rumena. La stampa di qui ha rilevato il fenomeno con un senso di dolorosa meraviglia: secondo la stampa ungherese la vita interna della Rumania sarebbe assai critica. Qualcuno qui pensa che la Rumania faccia la voce grossa per potere eventualmente avere un compenso per la Transilvania perduta con qualche nuovo territorio da annettersi nella ripartizione della Jugoslavia.

113 Linea a matita rossa al margine per questo paragrafo.

114 Vedi il documento precedente.

50

NOTIZIE POLITICHE

Rapporto N. 5296/41 (N. Prot. 352) del Nunzio Angelo Rotta

al Card. Segretario di Stato Luigi Maglione

Budapest, 28 Aprile 1941

N. Prot. "AE" 3523/41

Copia originale, dattilografata, firmata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 86, ff. 7rv-8rv

La nota saliente di questi ultimi giorni nella vita politica ungherese è stato il discorso di giovedì 24 c. m. del nuovo Presidente del Consiglio alle due Camere, e la visita di Sua Altezza il Reggente al Führer.

Nel discorso non vi è niente di speciale in linea programmatica. Tanto in politica estera che in politica interna figurano le stesse direttive già tracciate dal defunto conte Teleki: lo stesso programma e gli stessi esecutori, cioè gli stessi Ministri.

Nella politica estera si accentua l'inserzione dell'Ungheria nell'Asse con sensi di viva gratitudine al Führer ed al Duce, ma evidentemente la parte del leone tocca al primo.

Nota nuova, ex natura rei, é un caldo saluto al nuovo Stato croato.

Per ciò che riguarda la politica interna, in primo luogo vi è una manifestazione di viva simpatia verso l'Esercito per l'opera prestata nella riconquista dei territori del sud ora ricongiunti alla madre patria, e vi si rivolge un invito solenne alla concordia degli animi. Enumerando i punti di programma toccanti la vita nazionale, vi si parla della riforma agraria in termini abbastanza moderati e più largamente della questione ebraica.

Si dice che tale questione per la sua ampiezza non potrà avere una soluzione adeguata se non per via internazionale; ciò che non esclude che ogni Nazione debba provvedere per quanto le è possibile per darle una soluzione nell'ambito proprio. Si insiste su la necessità di una terza legge chiarificativa per cui sia apertamente dichiarato il senso preciso della parola "ebreo", e sia impedita la commistione fra l'elemento ebraico e non ebraico. Deve provvedersi perché l'elemento ebraico sia completamente eliminato dalla direzione nel campo economico e finanziario e sia escluso da quelle funzioni sociali, che influiscono sulla formazione intellettuale morale e spirituale della Nazione, pur tenendo presente che essendovi ora quasi un milione di ebrei in Ungheria, bisogna loro concedere la possibilità di vivere.

Seguono gli altri punti programmatici per quanto riguarda la riforma dell'Amministrazione il Commercio, l'Agricoltura e le Nazionalità diverse.

Il discorso è stato accolto bene: applauditissimo negli accenni di politica estera (dove non vi è nessuna parola che tocchi le altre Nazioni all'infuori della Germania e dell'Italia), applaudito anche sugli altri punti specialmente nella questione ebraica per la quale è tanto sensibile l'animo ungherese.

Si nota nel modo di esprimersi un senso di compostezza e di moderazione, che rivelano nell'oratore il diplomatico. Per accordo intervenuto tra i capi dei vari partiti non vi è stata discussione in merito, e le Camere si sono aggiornate.

La visita di Sua Altezza il Reggente al Führer si è conosciuta solo post factum. Non ha destato gran che d'impressione, dati gli ultimi avvenimenti e dopo la visita privata di Re

Boris ad Hitler;¹¹⁵ tanto più che essa avvenne al Quartiere Generale del Führer, quartiere, che, come si vocifera, sarebbe proprio in Ungheria vicino alle frontiere Jugoslave.¹¹⁶

Intanto coll'allontanarsi della guerra dalle frontiere ungheresi, si è ora non solo mitigato, ma senz'altro abolito il regime di oscuramento contro il pericolo aereo: così che da parecchi giorni la luce è tornata a brillare nella città e in tutta l'Ungheria come pure le campagne hanno ricominciato a squillare; quell'incubo di tristezza che pesava sulla città così ora è scomparso, e speriamo che lo sia per sempre, perché l'incognita russa è sempre un enigma.

Intanto l'altro giorno ho fatto una visita di convenienza al Presidente del Consiglio Bárdossy. Ne egli ha parlato di una sua eventuale visita a Roma ne io ho fatto alcuna allusione su tale argomento delicato. Ho approfittato dell'occasione per dargli una copia del memorandum che avevo inviato al Conte Teleki ultimamente, circa le angherie a cui sono stati sottoposti alcuni preti rumeni della Diocesi di Gran-Varadino. Mi ha detto che si sarebbe interessato della cosa.

Gli ho fatto pure richiesta di una copia della convenzione tra l'Ungheria e la Slovacchia circa i beni ecclesiastici secondo il desiderio dell'Eminenza Vostra Reverendissima. Egli gentilmente me la ha rimessa oggi ma è in ungherese. Nel prossimo plico ne invierò la traduzione italiana.

51

UDIENZA DEL SANTO PADRE CONCESSA A LÁSZLÓ BÁRDOSSY, MINISTRO DEGLI ESTERI IN UNGHERIA

Appunto di Mons. Tardini

Manoscritto

Vaticano, 5 Giugno 1941

N. Prot. "AE" 4560/41

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 96, ff. 4rv, 7r

Udienza del Presidente del Consiglio dei Ministri di Ungheria

1 - Alcuni giorni fa Pavelic, presidente del consiglio dei Ministri della neonata Croazia chiese udienza al Santo Padre. - Siccome nelle sua qualità di "uomo pubblico" il sig. Pavelic poteva compromettere la S. Sede, fu ricevuto in qualità di "uomo privato" purchè cattolico. Con una udienza privata si rimediò a tutto. - Ora il presidente del Consiglio di Ministri di Ungheria, S. E. Bárdossy, ha chiesto udienza: e poichè una uomo privato è ... un porcaccione (benchè cattolico è unito con una protestante divorziata), è stato ricevuto come "uomo pubblico" ma in forma molto ridotta, togliendo non solo ogni solennità ma anche tutti quelle esteriorità che si è soliti regime per le udienze dei capi di governo. In conclusione, quanto alla forma, si è avuta anche questa volta una udienza privata.

¹¹⁵ Hitler ricevette Re [Tzar] Boris III. (1894-1943) di Bulgaria il giorno 25 aprile 1941.

¹¹⁶ Il luogo fu "Frühlingsturm", la stazione ferroviaria Mönichkirchen 35 km al sud di Wiener Neustadt, vicino agli antichi confini dello Stato Ungheria storica, attualmente alla confine lato ovest di Burgenland, Austria, non lontano dalla Jugoslavia.

2. Ieri i giornali annunziarono che S. E. Bárdossy era accompagnato “in forma privata”, dalla sua pseudo-signora (vedi quanti significati può prendere le parola “privata”!) La cosa dispiacque perché qui il Ministro di Ungheria aveva annunciato che il presidente sarebbe venuto a Roma solo. Si pensò, quindi, a ridurre anche di più il già ridottissimo protocollo di udienza. Era stato detto:

- a) il presidente verrà con una sola persona di accompagnamento
- b) non ci sarà la visita a S. Pietro
- c) non ci sarà scambio di decorazioni
- d) non si sarà nessun aumento di servizio in anticamera (cioè vi sarà il servizio comune).

L’Emo. aveva stabilito di restituire la visita in abito piano: inoltre aveva creduto opportuno che un cameriere di onore (in sciafoletta e... polpette) ricevesse il presidente alla pensilina, nel cortile di S. Damaso. Per abbassare ancora il tono, l’Emo. comunicò alle Legazione ungherese che avrebbe restituito la visita alle 18,30 di oggi, era vestito completamente in nero... per non perdere il suo passeggio ordinario. Di più il si pensò bene di sostituire il cameriere di onore con il decano o vice decano di sala, in frack, (io avevo proposto uno spezzino... con la scopa!). Era tutto così avviato quando, alle 11 di oggi, S. E. Mons. Maestro di Camera visse a suggerirmi di far salire il presidente con l’ascensore, facendo trovare il decano di sala al 2° piano, all’uscita dall’ascensore. Accolgo con piacere quanto ... lampo di genio (che risparmia l’incontro alla pensilina, il cameriere d’onore... lo spazzino e... le scale!)

Questa sera l’Osservatore Romano pubblica la notizia - nella consueta lista dell’udienza accordata dal S. P. al Presidente del Consiglio dei Ministri di Ungheria. Non i è neppure il nome.

Pertanto i giornali italiani non parlano più della così detta signora... (più privati di così!...) DT.

52

RITAGLI STAMPA SULL’UDIENZA PONTIFICIA CONCESSA A LÁSZLÓ BÁRDOSSY, MINISTRO DEGLI ESTERI IN UNGHERIA

Stampate

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 96, ff. 5rv

ULTIMA EDIZIONE Venerdì 6 Giugno 1941-XIX. - N. 135 - Anno 41

IL GIORNALE D’ITALIA

LE GIORNATE ROMANE DEL PRIMO MINISTRO MAGIARO

La salda amicizia tra Italia e Ungheria
riaffermata dal Duce e De Bárdossy
nel caloroso scambio di brindisi a Palazzo Venezia

Il Colloquio col Duce è durato un'ora e mezza

Il Duce ha ricevuto, presente il Ministro degli Esteri Conte Ciano, il Presidente del Consiglio ungherese e Ministro degli Esteri Ecc. De Bárdossy, intrattenendolo a cordiale colloquio per oltre un'ora e mezza.

Il colloquio con Ciano

Nel pomeriggio di ieri, alle ore 17,30 il Primo Ministro ungherese si è recato a Palazzo Chigi.

L'Eccellenza de Bárdossy, che era accompagnato dal Ministro di Ungheria e da funzionari del Ministero degli Esteri Italiano, è stato ricevuto all'ingresso di Palazzo Chigi dal Capo del Cerimoniale. Lungo la scalinata erano schierati in servizio d'onore Carabinieri Reali in grande uniforme.

Il colloquio tra il Conte Ciano ed il Primo Ministro ungherese, è stato cordialissimo. Allorchè il Primo Ministro ungherese ha lasciato Palazzo Chigi con il Ministro degli Esteri italiano, la folla lo ha calorosamente acclamato, l'Eccellenza de Bárdossy e l'Eccellenza Ciano si sono quindi recati a Palazzo Venezia.

Il pranzo a Palazzo Venezia

Il Duce alle 21 ha offerto in onore dell'Eccellenza de Bárdossy, Presidente del Consiglio di Ungheria, un pranzo a Palazzo Venezia.

Vi hanno partecipato anche il Ministro degli Esteri Conte Ciano, i Membri del Governo, il Capo di Stato Maggiore generale, alte cariche dello Stato e alti funzionari del Ministero degli Affari Esteri.

Il brindisi del Duce

Al levar delle mense il Duce ha pronunciato il brindisi, così dicendo:

Eccellenza, Mi è particolarmente gradito porgerVi il saluto mio e del Governo Fascista e il più cordiale benvenuto.

I rapporti di fiduciosa amicizia, che da lunghi anni uniscono l'Italia e l'Ungheria, trovano il loro fondamento in motivi ideali e in ragioni d'ordine politico ed economico. Tali rapporti hanno assunto nel corso dei recenti avvenimenti importanza e portata particolari in conseguenza della lotta che l'Italia e la Germania combattono per la conquista di un ordine nuovo e della deliberata adesione del popolo ungherese alla politica rinnovatrice dell'Asse.

La partecipazione dell'Ungheria al Patto Tripartito ha consacrato l'intima amicizia della Nazione Magiara con l'Italia e la Germania, ed ha costituito un valido apporto verso la formazione della nuova Europa. Il suo concorso alla lotta comune ha assicurato nuove e maggiori ragioni di considerazione al popolo magiara.

È con particolare soddisfazione che l'Italia vede realizzarsi le legittime aspirazioni dell'Ungheria, che essa ha costantemente e cordialmente favorito. Nell'ordine nuovo che si va preparando in Europa, l'Ungheria verrà a trovare, come di giustizia, le condizioni necessarie al naturale sviluppo della sua vita nazionale e nuove ragioni di più stretti rapporti e di solidarietà coi Paesi amici.

Italia e Ungheria continueranno in avvenire a collaborare in stretta comunione di intenti per la ricostruzione e il progresso dell'Europa danubiana nell'interesse generale e in quello dei due popoli.

Con questi sentimenti, alzo il bicchiere, Eccellenza, alla prosperità della nobile Nazione Magiara, alla salute dell'Altezza Serenissima il Reggente di Ungheria e alla Vostra felicità personale.

La risposta di De Bárdossy

Il Presidente dei Consiglio Ungherese ha così risposto:

Eccellenza, vivamente commosso Vi ringrazio, Eccellenza, per l'accoglienza lusinghiera e per le parole di calda amicizia e simpatia che avete voluto benevolmente rivolgermi. È superfluo rilevare quanto sia gradito per ogni ungherese venire in Italia ed ammirare i risultati prodigiosi del Fascismo e dell'opera geniale del suo grande Duce, che sotto il Regno glorioso della Maestà del Re e Imperatore, si sono estesi ai campi dello spirito, dell'arte, della tecnica e del lavoro.

È per me motivo di particolare compiacimento giungere a Roma in questo momento in cui l'Impero italiano poggiato su basi granitiche, si avvia sicuro verso la realizzazione della sua più grande potenza e del suo più luminoso destino. L'intero popolo ungherese, senza nessuna eccezione, tributa una profonda ammirazione all'eroico sforzo e al magnifico spirito di sacrificio che tutta la Nazione Italiana e il suo esercito glorioso sostengono nell'interesse di un migliore ordine europeo, al quale sarà dato il suggello dalle vittoriose armi italiane.

Il popolo ungherese ricorda con indelebile gratitudine di avere incontrato in Voi, Eccellenza, il primo uomo di Stato pronto a porgere la mano amica in aiuto della nazione ungherese mutilata. Questa Vostra amicizia ha formato il solido pilastro su cui il popolo ungherese cooperando strettamente con la politica dell'Asse Roma-Berlino, ha potuto riconquistare una parte dei suoi territori e, con essi, quella posizione che per pieno diritto gli compete nell'Europa Centrale.

Il Governo ungherese ed i milioni di magiari che si schierano attorno ad esso, sono fermamente convinti che soltanto attraverso la cooperazione con l'Italia e la Germania si potrà raggiungere un riordinamento del Bacino Danubiano basato sull'incrollabile sentimento della giustizia e unicamente adatto ad assicurare ai popoli ivi abitanti la vera pace, lo sviluppo e il benessere.

Gli storici avvenimenti degli ultimi mesi hanno valso ad avvicinare i nostri popoli non soltanto nel senso territoriale ma anche, se ciò fosse possibile, a rinsaldare ancora di più i sinceri sentimenti di simpatia e di amicizia profondamente radicati nei cuori delle nostre Nazioni.

A fianco dei nostri potenti amici, noi ungheresi guardiamo con fede sicura e profonda speranza al nostro avvenire. Con tale spirito alzo il bicchiere in onore della Maestà del Re e Imperatore e della Sua Augusta Famiglia, alla salute di Vostra Eccellenza, alla grandezza e alla prosperità del Popolo Italiano.

La visita in Vaticano e la colazione all'Ordine di Malta

Oggi, a mezzogiorno, il Papa ha ricevuto il Presidente del Consiglio dei Ministri e Ministro degli Esteri di Ungheria e lo ha intrattenuto in lungo e cordiale colloquio.

Dopo l'udienza pontificia, l'Eccellenza De Bárdossy ha visitato il Cardinale Segretario di Stato, il quale poco dopo, a Villa Madama, ha reso la visita all'illustre personaggio.

Alle ore 13,30 l'Ecc. De Bárdossy ed il suo seguito hanno partecipato ad una colazione che il principe Chigi-Albani, Gran Maestro del Sovrano Militare Ordine di Malta, ha loro offerto nella sede dell'Ordine stesso in via Condotti.

Dopo la colazione gli illustri ospiti hanno fatto ritorno a Villa Madama. Questa sera, alle ore 21, essi parteciperanno a un pranzo offerto dal barone Villani, Ministro d'Ungheria¹¹⁷ presso il Quirinale, nella sede della Legazione magiara, e alle ore 23 partiranno dalla Stazione Ostiense per fare ritorno in patria.

6 Giugno 1941 - XIX - Pag. 2.

Il soggiorno romano del Capo del Governo ungherese

Il colloquio col Papa e la visita all'Ordine di Malta

All'ingresso di Villa Madama, alta sulla conca del Foro Mussolini e a dominio dell'ansa del Tevere, dove ha preso dimora l'Ospite Illustre del Regime fascista, il Primo Ministro magiara, giungono e si fermano alcune automobili dello Stato della Città del Vaticano. Mancano appena pochi minuti alle ore 12; e sulla soglia della storica dimora raffaellesca, appare l'Ecc. de Bárdossy, che indossa la marsina prescritta per l'imminente visite al Santo Padre. Al suo fianco è il Ministro d'Ungheria presso il Quirinale barone Villani.

Sul piazzale antistante la Villa sono già ad attendere le personalità del seguito, il signor Senor de Checzy [Ghyczy], il sig. Tibor de Bartheldy, il sig. Ullein Reviczky, il sig. Delapp, il sig. De Prograngi-Nagy e il conte Bethlen. Dalle macchine, che inalberano i vessilli pontifici e ungheresi, sono discesi frattanto due Camerieri di Cappa e spada, nei caratteristici costumi spagnoleschi, che han reso il primo omaggio al Ministro-magiara e lo hanno invitato a salire sulla seconda automobile.

La colonna delle automobili si è rapidamente formata: dopo la macchina staffetta, su cui era il Bussolante della Città del Vaticano, procede l'automobile con il Primo Ministro ungherese, preceduto e seguito da agenti motociclisti; quindi le altre vetture con il seguito. Discesa lentamente sino al Foro Mussolini e al viale Angelico, la colonna accelera la andatura percorrendo l'itinerario piazza delle Cinque Giornate, piazzale Michelangelo a Lungotevere Mellini. Finalmente, sbocca nella solenne piazza San Pietro ed entra in Vaticano dall'arco delle Campane.

Il Presidente del Consiglio dei Ministri e Ministro degli esteri d'Ungheria è stato ricevuto dal Papa che lo ha intrattenuto in lungo e cordiale colloquio. Poi l'eminente uomo di Stato ha fatto visita al Cardinale Maglione, Segretario di Stato.

¹¹⁷ Il Sig. Frigyes Villani (1882-1964) fu di carriera diplomatica. Ministro a Bucarest 1925-1928, a Parigi 1928-1933, a Roma 1934-1941, in Albania Ministro straordinario 1935-1939. Andò in pensione nel 1941.

Subito dopo gli illustri ospiti riprendono posto nelle automobili e col medesimo cerimoniale con cui sono giunti in Vaticano fanno ritorno a Villa Madama.

Non passa molto tempo, e due altre macchine si vedon salire dal Foro Mussolini per le svolte dei viali che attingono l'altura di Monte Mario: è ora il Segretario di Stato di Sua Santità cardinal Maglione che viene a restituire la visita testè ricevuta nel suo appartamento in Vaticano: l'Eminentissimo Porporato è accompagnato dal Maestro di Camera mons. Borgia e dal Gentiluomo d'onore. Accolto all'ingresso della Villa dalle personalità del seguito del Primo Ministro ungherese e dal Capo del Cerimoniale del Ministero degli Affari esteri, il card. Maglione è stato introdotto nella sala centrale, dove lo attendeva l'Ecc. de Bárdossy. Compiuta la visita, il Segretario di Stato è rientrato in Vaticano.

La colazione offerta dal Gran Maestro del Sovrano Ordine Militare di Malta

L'Ecc. de Bárdossy ed i personaggi del suo seguito hanno quindi partecipato ad una colazione offerta dal principe Chigi Albani, Gran Maestro del Sovrano Militare Ordine di Malta, nella sontuosa sede dell'Ordine stesso in via Condotti.

Poco prima delle ore 13,30 gli illustri ospiti sono partiti da Villa Madama, dove si era recato a rilevarli l'Ecc. don Carlo Caffarelli, Ministro Plenipotenziario dell'Ordine a Budapest. La colonna delle automobili, nella quali avevano anche preso posto il barone Villani ed il barone De Apor, rispettivamente Ministri di Ungheria presso il Quirinale e presso il Vaticano, si è subito diretta in via Condotti con la consueta scorta di agenti motociclisti.

Nella sede dell'Ordine l'Ecc. de Bárdossy ed il suo seguito sono stati introdotti nell'appartamento del Gran Maestro principe Chigi Albani il quale li ha poi guidati nella visita delle varie e magnifiche sale della sede medesima.

Gli illustri ospiti sono quindi passati nel salone da pranzo sontuosamente decorato e imbandito.

Hanno partecipato alla colazione, con l'Ecc. de Bardossy e coi personaggi del suo seguito Ecc. De Ghyczy, Ecc. De Bartheldy, Ecc. De Ullein-Reviczky, monsignor Luttor, il sig. De Parcher e consorte e il sig. Ujpétery, anche le seguenti personalità: il principe Chigi Albani, i Cavalieri Professi comm. Patrizi, comm. Augnissola di San Damiano e comm. Thun e Hohenstein, il Cancelliere dell'Ordine marchese Rangoni Machiavelli, il principe e la principessa Dentice di Frasso, la duchessa di Laurenzana, la marchesa Marconi, D. Giacinta Del Drago Ruspoli, l'Ecc. don Carlo Caffarelli,¹¹⁸ il duca Paolo de La Tour in rappresentanza dei Ministero degli Affari Esteri ed i Ministri barone Villani e barone De Apor.

Ultimata la colazione, gli illustri ospiti hanno fatto ritorno a Villa Madama, salutati al loro passaggio per le vie della città, da nuove e caldissime manifestazioni di simpatia da parte della popolazione.

Come abbiamo ieri annunciato, gli ospiti illustri parteciperanno questa sera alle ore 21 ad un pranzo offerto dal Ministro barone Villani nella sede della Legazione di Ungheria e alle ore 23 partiranno da Roma per fare ritorno in Patria.

118 Don Carlo dei duchi Caffarelli fu capo missione dell'Ordine Maltese a Budapest.

53

**UDIENZA DEL SANTO PADRE CONCESSA
A LÁSZLÓ BÁRDOSSY, MINISTRO DEGLI ESTERI IN UNGHERIA**

Appunto di Mons. Tardini

Vaticano, 6 Giugno 1941

Scritto a mano

N. Prot. "AE" 4560/41

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 96, f. 3r

6-6-'41

"Il giornale di Italia" del 6-6-41

pubblica, in 2e pagine, una descrizione completamente inventata dell'udienza di S. S. Bárdossy. Descrive il corteo di auto mobili, parla di bussolanti, di certificazione ufficiale della visita de parte di S. Em. il Card. Maglione... tutte cose false.

Per la verità è da rilevare che (come mi è stato annunciato) quando l'unica automobile che portava il Bárdossy è arrivata dinanzi alla pensilina del corte di S. Damaso, il gendarme di servizio ha fatto cenno (dicono: 'un pò'... bruscamente) di andare verso il lato dell'ascensore.

54

LEGGI SULLA RAZZA

Rapporto N. 5563/41 (N. Pr. 375) del Nunzio Angelo Rotta

al Card. Segretario di Stato Luigi Maglione

Budapest, 14 Giugno 1941¹¹⁹

N. Prot. "AE" 4888/41

Copia originale, dattilografata, firmata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, ff. 330rv, 333rv

Pubblicato in: ADSS, Vol. 8. n. 95. pp. 206-208.

[Tardini:] *21-VI-41 (EaSmⁱ) EaE.*

Sta bene l'attitudine del Card. Primate.

Il Nunzio trovi a sua volta il modo di fare sapere al Governo che la cosa non può che dispiacere alla S. Sede.

Invio qui accluso un ritaglio del « Pester Lloyd », dell'11 corrente,¹²⁰ che riferisce i progetti di legge riguardanti la legislazione matrimoniale in Ungheria, coi quali si peggiora la già cattiva legislazione in materia.

119 "Il Santo Padre è rimasto addolorato dai progetti cui Ella accenna, ed approva e loda il proposito dell'Emo Cardinale Primate di fare pubblica opposizione quando avverrà la discussione alla Camera Alta. Vostra Eccellenza, poi, trovi l'occasione opportuna per far sapere a cotesto Governo che i progetti in questione non possono non far dispiacere alla Santa Sede." Dall'accusa ricevimento del Rapporto in data 26 giugno 1941, N. Prot. "AE" 4888/41, vedi: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 334.

120 Non pubblicato in questo volume.

Come Vostra Eminenza reverendissima potrà rilevare, con uno di essi si rende obbligatorio l'attestato medico prematrimoniale, coll'altro si proibisce, sotto gravi pene, il matrimonio fra cristiani ed ebrei, data alla parola *ebreo* la portata indicata nello stesso progetto di legge.

L'offesa ai diritti della coscienza ed alla legge canonica è accresciuta dal fatto che colla precedenza qui obbligatoria, sotto gravi sanzioni, del matrimonio civile a quello religioso, praticamente si introduce un impedimento allo stesso matrimonio religioso.

Essendo in questi giorni qui a Budapest per il conferimento delle cresime l'eminentissimo card. Serédi, mi sono recato da lui per trattare questo argomento spinoso.

Come è naturale, l'eminentissimo cardinale era addolorato della cosa, e mi ha detto che, tre giorni fa, ne aveva discusso con il Presidente del Consiglio Bárdossy. Questi, pur riconoscendo giustificata un'opposizione del cardinale e dell'episcopato ai progetti, pur nondimeno non poteva desistere dal presentarli, reclamati come sono dall'opinione pubblica. È convinzione dell'eminentissimo cardinale che, tanto Bárdossy come il Ministro della Giustizia Radocsay, che passa come un buon cattolico, più che altro agiscano sotto la pressione tedesca. Nel che mi confermo di ciò che mi disse in confidenza, giorni sono S. E. Bárczy, sottosegretario alla Presidenza, che per due ragioni si presentavano questi progetti: per la pressione tedesca e per il desiderio di sottrarre un'arma ai Crocefreciati (i Nazional-socialisti ungheresi) che sfruttano per il loro partito l'avversione verso gli ebrei sempre viva nelle masse. L'eminentissimo cardinale Serédi allora disse al Presidente del Consiglio che egli, come era suo dovere, avrebbe fatto pubblicamente opposizione al progetto alla Camera Alta, sia in seno alla commissione, sia in seduta plenaria.

Intanto l'eminentissimo cardinale ha già scritto in merito ai vescovi per avvisarli che alla Camera Alta lasciassero a lui la cura di parlare, in nome di tutto l'episcopato, intorno ai due progetti di legge per combatterli e difendere così i diritti delle coscienze e della Chiesa.

Come ho detto, l'opinione pubblica è molto montata contro gli ebrei, e quindi difficilmente essa si renderà conto dell'opposizione a tale legge, opposizione che ha una base solida, ma non di facile comprensione per la massa.

L'accoglimento stesso di viva approvazione ai progetti fatto in seno al partito di Governo, come si rileva dell'altro ritaglio del « Pester Lloyd »¹²¹ che annetto, fa vedere quale sia la mentalità dominante.

Ad ogni modo anche se l'opposizione dell'episcopato non produrrà un effetto pratico, anzi si presterà a critiche, incomprensioni e calunnie, sarà sempre un atto che gli farà onore.

Pur troppo qui il liberalismo, il protestantesimo, la piaga dei matrimoni misti, la triste legislazione da circa cinquanta anni vigente in materia di matrimonio, hanno annebbiate molte menti, hanno fatto affievolire, per non dire perdere, in molti la vera idea del matrimonio cristiano; il che porta come triste conseguenza l'affievolimento dei sensi di famiglia e la disinvoltura incosciente con cui si tratta di argomento così grave e delicato.

¹²²Prendo occasione per far rilevare che - come risulta dal secondo ritaglio del « Pester Lloyd » il Presidente del Consiglio, riferendo del suo viaggio a Roma, ha parlato della

121 Del 14 giugno 1941. Non pubblicato in questo volume.

122 Questo paragrafo come estratto: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 96, f. 2r.

visita al Santo Padre. Su questo argomento, come anche sullo stesso viaggio di Bárdossy a Roma, i giornali hanno riferito in genere la semplice cronaca.

Nota dell'ufficio:

21-6-41 (Ea Smi) E.a.E.

Sta bene l'attitudine del card. Primate. Il Nunzio trovi a sua volta il modo di fare sapere al Governo che la cosa non può che dispiacere alla S. Sede.¹²³

55

COMUNICAZIONE DI MONS. LUTTOR, CONSIGLIERE ECCLESIASTICO DELLA LEGAZIONE D'UNGHERIA PRESSO LA S. SEDE

Appunto dell'ufficio
Vaticano, 21 Giugno 1941

N. Prot. "AE" 5183/41

Copia originale, dattilografata, firmata
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 92A, f. 102r

Monsignor LUTTOR, Consigliere Ecclesiastico della Legazione d'Ungheria presso la S. Sede, riferisce d'aver ricevuto lettera da Monsignor Giovanni Lindenberger, Amministratore Apostolico di Debreczen, nella quale lamenta i gravi danni spirituali che provengono dalla mancanza di una sistemazione ecclesiastica di quella regione, e specialmente delle Diocesi di Satu Mare e di Gran Varadino ritornate ora all'Ungheria. Il ritardo è molto nocivo, specialmente per il progresso che stanno facendo i Protestanti profittando delle condizioni incerte e precarie della disciplina cattolica.¹²⁴

56

LEGGI RAZZIALI, OPPOSIZIONE DEL CLERO Rapporto N. 5706/41 (N. Pr. 386) del Nunzio Angelo Rotta

al Card. Segretario di Stato Luigi Maglione

Budapest, 6 Luglio 1941¹²⁵

N. Prot. "AE" 5596/41

Copia originale, dattilografata, firmata
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, ff. 355rv-356
Pubblicato in: ADSS, Vol. 8. n. 111. pp. 223-224.

Mi giunse proprio a proposito, lunedì scorso 30 giugno, il venerato dispaccio dell'Eminenza Vostra reverendissima n. 4888/41 in data 26 giugno,¹²⁶ a proposito degli infelici

123 L'istruzione al nunzio partì in questo senso il 26 giugno (N. Prot. "AE" 4888/41).

124 "22-VI-41 E. a. E. = Mgr. Barbetta ne parli con Sua Eminenza". Nota manoscritta a matita.

125 Accusa ricevimento del Rapporto in data 13 agosto 1941, 6167/41, a firma del Card. Segretario di Stato, vedi la minuta: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 384.

126 Non pubblicato in questo volume.

progetti di legge riguardanti il matrimonio, per la discussione dei quali si era chiesta ed ottenuta al Parlamento l'urgenza.

Il sabato antecedente, 28 giugno, io avevo domandato udienza al Presidente del Consiglio, che mi fu concessa per martedì 2 corrente. Così mi è stato possibile non solo in mio nome, ma espressamente per incarico della Santa Sede, fare delle doverose rimozioni a proposito di tali progetti lesivi dei diritti della Chiesa e delle coscienze.

Riferii a Sua Eccellenza Bárdossy le parole esatte del venerato dispaccio di Vostra Eminenza, circa il dolore del Santo Padre a riguardo di detti progetti ed il pensiero della Santa Sede in merito: Parole, di cui il Bárdossy prese nota, come pure della data dell'enciclica « Casti Connubii », ¹²⁷ alla quale io mi era riferito, come alla più completa esposizione autorevole della dottrina della Chiesa circa il matrimonio.

Come si può ben credere, Bárdossy si è trovato male, pareva che stesse sulle spine quando procurava di giustificare l'atto del Governo. A dire il vero non era nemmeno molto simpatica la mia situazione, dovendo io parlare della legislazione ungherese circa il matrimonio. Pur non facendo io parola di « divorzio », dovevo però parlare, come si dice, di corda in casa dell'impiccato.

Il risultato pratico, almeno per ora, nullo: la legge che era già in discussione al Parlamento fu approvata venerdì, 4 c. con qualche modificazione che non intacca però la sostanza. Verso la metà di questo mese la legge sarà presentata alla Camera Alta, dove, ritengo che sarà approvata, non fosse altro per non creare in questi momenti così difficili imbarazzi al Governo col pericolo di una crisi, che non si saprebbe poi dove andrebbe a sfociare.

Pur non di meno il passo suggerito dell'Eminenza Vostra presso il Governo era più che utile, necessario; perché mentre alla Camera dei Deputati il sacerdote Közi-Horváth, a nome dei sacerdoti deputati fece una dichiarazione di opposizione alla legge, come risulta dall'allegato A. che accludo; ¹²⁸ ed alla Camera Alta l'eminentissimo Cardinale Primate si prepara ad un'ulteriore protesta, il silenzio della Santa Sede avrebbe potuto essere male interpretato.

Unisco pure un altro ritaglio del « Pester Lloyd » che riferisce il discorso del Ministro della Grazia e Giustizia pronunciato in merito alla Camera il 2 corrente. ¹²⁹

Non ho ancora potuto incontrarmi coll'eminentissimo card. Serédi, che è assente da Budapest; ma lo vedrò prima dell'inizio della discussione alla Camera Alta. Non mancherò allora di riferirgli le parole benevole ed incoraggianti a suo riguardo contenute nel sopra indicato dispaccio dell'Eminenza Vostra.

127 Del 31 dicembre 1930, vedi: A.A.S. 22 (1930) 539-592.

128 Non pubblicato in questo volume.

129 Non pubblicato in questo volume.

57

LEGGI RAZZIALI

Rapporto N. 5763/41 (N. Prot. 391) del Nunzio Angelo Rotta

al Card. Segretario di Stato Luigi Maglione

Budapest, 19 Luglio 1941¹³⁰

N. Prot. "AE" 5898/41

Copia originale, dattilografata, firmata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, ff. 364rv, 369rv

Pubblicato in: ADSS, Vol. 8. n. 116, pp. 229-230.

[Tardini:] 26-7- '41

Eae

*Rispettare in iscritto
le osservazioni già fatte
contro il progetto...*

Faccio seguito al mio rapporto n. 5706/41. N. Pr. 386 in data 6 luglio 1941,¹³¹ circa le nuove leggi razziali. Come prevedevo, per quanto con leggera maggioranza (65 voti contro 53) la legge è stata approvata anche alla Camera Alta con qualche mitigazione per ciò che riguarda l'articolo 9 (allegato N. 2)¹³² circa i requisiti per cadere sotto le prescrizioni della legge. Come Vostra Eminenza reverendissima potrà rilevare dai ritagli del « Pester Lloyd » che accludo, la modificazione in senso attenuante della legge fu poi approvata, contro il desiderio del Governo espresso dallo stesso Presidente Bárdossy, che insisteva per il testo primitivo del progetto di legge, con voti 77 contro 50.

Sua Eminenza il Cardinale Serédi, sia in sede di commissione (allegato 1),¹³³ sia alla Camera Alta *in pleno* (allegato 3)¹³⁴ ha in modo nobile e preciso manifestate le ragioni di principio che si oppongono all'accettazione del progetto.

Non entro in particolari, perché nei tre allegati annessi vi è un resoconto ampio dello sviluppo della discussione, come pure della sobria dichiarazione dell'Eminentissimo Cardinale in sede di commissione e del suo lungo discorso alla seduta plenaria.

Anche i così detti vescovi protestanti, come vostra Eminenza potrà facilmente vedere, presero posizione contraria al progetto.

L'episcopato e l'elemento ecclesiastico della Camera Alta era ben rappresentato alla seduta, ma vi erano delle assenze, alcune giustificate, altre meno. Se ci fosse stato un po'

130 Accusa ricevimento del Rapporto in data 13 agosto 1941, 6167/41, a firma del Card. Segretario di Stato, vedi la minuta: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 384.

131 Vedi il documento precedente.

132 "Neue Fassung des § 9 der Novelle zum Ehegesetz. Sitzung der vereinigten Ausschüsse des Oberhauses." Ritaglio del numero di 15 luglio del « Pester Lloyd », pag. 6. ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 368.

133 "Die Novelle zum Ehegesetz vor dem Ausschuss des Oberhauses. Reden des Kardinal-Fürstprimas Justinian -Serédi, des Bischofs László Ravasz und des Grafen Stefan Bethlen." Ritaglio del numero di 13 luglio del « Pester Lloyd », pagg. 7-8. ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, ff. 367rv.

134 "Die Verabschiedung der Novelle zum Ehegesetz durch das Oberhaus. Die Regierung ist zu einer festen Haltung entschlossen." Ritaglio del numero di 19 luglio del « Pester Lloyd », pagg. 3-5. ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, ff. 365rv-366r.

di lavoro previo per organizzare l'opposizione, forse il risultato sarebbe stato diverso. Purtroppo persone che passano come buoni cattolici, ma legate più o meno al Governo, hanno dato voto favorevole alla legge.

Ora le modificazioni dell'articolo 9 approvate dalla Camera Alta, dovranno andare all'esame della Camera dei Deputati. Probabilmente non si troverà una via conciliativa, ed allora la decisione spetterà alle due Camere riunite solo per il voto e che voteranno insieme. In questo caso il Governo con tutta probabilità vedrà, secondo il suo desiderio, respinta la modificazione da lui impugnata, e si verrà all'originaria formulazione più rigorosa dell'articolo; e ciò perché la grande maggioranza della Camera favorevole al Governo avrà il sopravvento sopra la debole maggioranza in contrario manifestatasi alla Camera Alta.

Certamente il rigetto della legge sarebbe stato un atto magnifico, anche se forse non sarebbero mancate ripercussioni pericolose, stante l'atmosfera in cui si vive. D'altra parte però il fatto che il Governo non abbia domandato il previo parere almeno dell'eminentissimo Cardinale Primate prima di presentare un tale progetto, e che, non ostante l'opposizione dell'episcopato ed anche delle autorità ecclesiastiche protestanti la legge sia passata, sono un brutto sintomo. Già si sussurra di nuove leggi riguardanti le istituzioni giovanili, che si vorrebbero statizzare, dando così un colpo alle organizzazioni confessionali: coll'aria che tira, non ci sarebbe da meravigliarsi che si arrivi a qualche cosa di concreto anche su questo campo e che nel campo scolastico si abbiano a creare difficoltà alle scuole confessionali.

Il quarto d'ora che si passa in Ungheria non può non lasciare un po' perplessi riguardo al futuro, anche se si continui a parlare di Stato cristiano e di una legislazione a base nazionale e cristiana. Non è certo di buon auspicio il fatto che sia stato richiamato a Berlino dal suo Governo l'attuale Ministro in Ungheria Dr. Erdmannsdorff,¹³⁵ che sarà sostituito da von Jagow, uomo di partito, uno dei capi della S.A.; come furono sostituiti con altri membri del partito nazional-socialista i Ministri tedeschi di carriera a Bucarest e a Sofia.¹³⁶

Si vede che Berlino vuol premere la mano su queste nazioni che si potrebbero chiamare vassalle.

Nota di Mons. Tardini:

26-7-41. Eae.

Ripetere in iscritto le osservazioni già fatte contro il progetto...

¹³⁵ Otto von Erdmannsdorff fu sostituito da Dietrich von Jagow il 31 luglio 1941.

¹³⁶ Herbert Freiherr von Richthofen fu sostituito da a Sofia da Adolf H. Beckerle (6 luglio), inoltre Wilhelm Fabricius a Bucarest da Manfred von Killinger (13 dicembre 1940).

58

APPROVAZIONE DELLE LEGGI RAZZISTE

Rapporto N. 5806/41 (N. Prot. 396) del Nunzio Angelo Rotta

al Card. Segretario di Stato Luigi Maglione

Budapest, 26 Luglio 1941¹³⁷

N. Prot. "AE" 5995/41

Copia originale, dattilografata, firmata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, ff. 375rv

Pubblicato in: ADSS, Vol. 8. n. 120, pp. 233-234.

La questione delle leggi razziste, di cui trattai nei miei rapporti antecedenti (vedi n. 5763/41 n. pr. 391, in data 19 luglio e precedenti)¹³⁸ è ormai giunta alla conclusione.

Come si prevedeva la Camera dei Deputati non ha accettato le modificazioni in senso più benigno introdotte dalla Camera Alta a riguardo dell'articolo 9 (Chi debba considerarsi ebreo).

Allora le Commissioni unite delle due Camere hanno procurato di trovare una via di conciliazione.¹³⁹ La si è raggiunta, ritornando quasi alla primitiva formulazione dell'articolo, quale era stata approvata dalla Camera dei Deputati, con qualche piccolo alleggerimento e colla concessione fatta al Ministro della Giustizia di poter fare qualche eccezione in casi straordinari. Però si cambiò completamente l'articolo 15 nel senso che cade sotto i rigori della legge il commercio sessuale extralegale tra una persona considerata come giudea ed una donna onesta non giudea di nazionalità ungherese. Tale trasformazione dell'articolo in questione suscitò qualche contrasto di ordine giuridico per la negata competenza alle commissioni riunite di presentare tale modificazione che è piuttosto una nuova legge; ma poi *pro bono pacis*, per evitare un conflitto tra le due Camere, i due rami del parlamento hanno accettate le risoluzioni della commissione mista, e quindi la questione oramai è finita.

Nel ritaglio del « Pester Lloyd »¹⁴⁰ che annetto vi è l'articolo 9, quale fu approvato definitivamente, come pure il testo dell'articolo 15 di cui parlo in questo rapporto.

Nota del Card. Maglione (su un foglio a parte):

Studiare il testo per fondarvi le nostre rimostranze.¹⁴¹

137 Accusa ricevimento del Rapporto in data 13 agosto 1941, 6167/41, a firma del Card. Segretario di Stato, vedi la minuta: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 384.

138 Vedi sopra, il documento precedente. Vedi ancora i Rapporti N. 5563/41 del 14 giugno 1941 e N. 5706/41 del 6 luglio 1941, pagg. 330 e 328.

139 Al margine, a matita: quando?

140 Il N. del 24 luglio 1941.

141 Vedi la nota verbale del Card. Maglione al Ministro dell'Ungheria, Guglielmo Apor in: ADSS, Vol. 8. n. 128, pp. 245-246.

59

CIRCA LEGGI RAZZIALI

Rapporto N. 5959/41 (N. Prot. 411) del Nunzio Angelo Rotta

al Card. Segretario di Stato Luigi Maglione

Budapest, 21 agosto 1941

N. Prot. "AE" 7131/41

Copia originale, dattilografata, firmata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, ff. 425rv-426rv

Ho ricevuto il venerato Dispaccio dell'Eminenza Vostra Reverendissima N. 6167/41 in data 13 corrente¹⁴² con una copia della Nota, che l'Eminenza Vostra fece pervenire a cotesto Ministro di Ungheria circa le recenti leggi razziali approvate in Ungheria, riguardanti la visita medica obbligatoria prematrimoniale e la proibizione di matrimoni tra Ebrei e non Ebrei, data alla qualifica di Ebreo non una base a carattere religioso ma a carattere razziale, per cui è applicabile anche agli Ebrei battezzati.

Le leggi per quanto promulgate, non sono ancora entrate in vigore; enreranno gradatamente, e già si stanno compiendo gli studi per la loro pratica attuazione. Non c'è credo, da farsi illusioni sulla possibilità di un differimento sine die o di una regolamentazione, che possa praticamente ridurne la portata.

Confesso poi schiettamente che non so rendermi un conto esatto di ciò che siano quelle "desiderate precisazioni e opportuni rilievi sull'esatta portata delle disposizioni legislative in questione ecc." di cui si parla nel summenzionato Dispaccio.

È vero che alle volte chi, in luogo, vive le questioni che vi si agitano, vede tutto chiaro e facile e non si rende conto delle difficoltà ad orizzontarsi in dette questioni per chi vive fuori dell'ambiente.

A me pareva di aver dato tutti gli elementi sufficienti, perché uno si potesse formare un'idea esatta della portata dei progetti, di cui si trattava, sotto il punto di vista cattolico, l'unico che direttamente interessa la Santa Sede.

Del progetto della obbligatorietà della visita medica prematrimoniale, non dissi nulla di speciale, chè la cosa è chiara di per se stessa e da per se stessa si condanna.

Riguardo all'altro, non manca di far rilevare che qui vi è la precedenza obbligatoria al matrimonio religioso del così detto matrimonio civile, l'unico qui riconosciuto, comminate gravi pene ai trasgressori. Dissi pure che la qualifica di Ebreo non aveva una base religiosa, ma razziale, e quindi la proibizione si estendeva anche agli ebrei convertiti; aggiunsi anche che per la precedenza obbligatoria del matrimonio civile al religioso,

¹⁴² "A proposito di tali leggi, che sono in contrasto con la dottrina cattolica sul Matrimonio, non ho potuto esimermi dal manifestare a codesto Governo le vive preoccupazioni della Santa Sede con una Nota indirizzata a questo signor Ministro d'Ungheria e di cui rimetto copia, qui unita, all'Eccellenza Vostra. Mancando a questa Segreteria di Stato le desiderate precisazioni e gli opportuni rilievi su l'esatta portata delle disposizioni legislative in questione e su le loro conseguenze da un punto di vista religioso la Nota ha dovuto essere redatta in termini alquanto generici. Voglio sperare, in ogni modo, che il Governo ungherese non mancherà di tenere nel debito conto i legittimi desideri manifestatigli ed in questa speranza approfittò..." Dall'accusa ricevimento del Rapporto in data 13 agosto 1941, 6167/41, a firma del Card. Segretario di Stato, vedi la minuta: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 384.

nemmeno si presentava la possibilità di celebrare unicamente il matrimonio religioso con la rinuncia agli effetti civili.

Non mancai anche di far rilevare che per trovare un compromesso con la Camera Alta, si introdusse pure nella legge un articolo con cui si concede al Ministro della Giustizia la facoltà di dispensare dalla legge in casi eccezionali; articolo accettato a malincuore dal Governo e col proposito di non farne uso.

Mi pareva che con questi elementi uno potessi costì, dove non c'è certo bisogno di chiarire la questione di principio, farsi un giudizio esatto della legge dal punto di vista cattolico e delle conseguenze pratiche assai riprovevoli che ne derivano. Non credetti necessario riferire in particolare, nè sui vari discorsi tenuti, specialmente su quello dell'Eminentissimo Cardinale Serédi, nè sulle oscillanti interpretazioni del famoso articolo che stabilisce chi debba considerarsi Ebreo: "Magis et minus non mutat species"; solo credetti sufficiente allegare abbondanti estratti del « Pester Lloyd », perché, data la larga conoscenza che della lingua tedesca si ha costì in Segreteria, chi voleva farsi un'idea più completa della questione, anche se ciò non aggiungeva nulla alla valutazione giuridica di essa dal punto di vista dottrinale, ne aveva l'opportunità.

Ad ogni modo Vostra Eminenza abbia la bontà di farmi sapere, quali siano i punti, su cui si desiderano ulteriori precisazioni, ed io mi farò un dovere di rispondere nel miglior modo che mi sarà dato.

60

NOTIZIE GENERALI

Rapporto N. 6275/941 [sic!] (N. Pr. 446) del Nunzio Angelo Rotta

al Card. Segretario di Stato Luigi Maglione

Budapest, 31 Ottobre 1941¹⁴³

N. Prot. "AE" 9802/41

Copia originale, dattilografata, firmata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 104, ff. 77rv-78r

Nella vita interna dell'Ungheria non vi è niente che meriti di essere rilevato in modo speciale.

Al mio ritorno in Ungheria mi pare di avere constatato un senso di maggior tranquillità che alla mia partenza. Nel partito dei Crocefrecchiati è entrata la discordia; un bel numero di deputati se ne sono separati per entrare nel partito Nazionale-Socialista capitanato da Imrédy. L'apertura della Camera è avvenuta giorni sono nella massima calma. Ora si tratta della discussione dei Bilanci, e non si prevedono burrasche.

Sempre si è in attesa di una soluzione sollecita nella questione delle parrocchie già appartenenti alla diocesi di Hajdudorog in Transilvania, come anche per la questione di Muraköz; per le quali anche ieri l'Eminentissimo Cardinale Serédi mi ha pregato d'interessare la Santa Sede per evitare guai maggiori. Ma vedo che la Sacra Congregazione per la Chiesa Orientale, per quanto la riguarda, vuol rimandare la soluzione ad altro tempo;

¹⁴³ Accusa ricevimento del Rapporto in data 27 dicembre 1941, minuta: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 104, f. 61.

ed anche la venuta di un Visitatore Apostolico, e precisamente di S. Ecc. Mons. Ritter,¹⁴⁴ che qui era data come certa e prossima, non pare invece che abbia serio fondamento. Tanto per la cronaca.

L'Ungheria prende parte alla guerra in Russia, ma non con molte forze: come mi ha detto il Segretario Generale del Ministero degli Esteri, Essa vuole conservare le polveri asciutte per ogni evenienza. L'allusione alla Romania è evidente. La tensione intanto con questa Nazione non accenna a diminuire, anzi...

Naturalmente la guerra obbliga anche a restrizioni nel campo del vettovagliamento, per quanto, almeno finora, meno severe che costì.

La morte di Sua Eccellenza Carlo Huszár, costì ben conosciuto, lascia un vuoto nella vita cattolica, perché era tempra di combattente, anche se negli ultimi due anni, per ragioni di salute, aveva dovuto tenersi un pò in disparte.

Era un ottimo organizzatore; e le feste di Sant'Emerico nel 1930 lo ebbero presidente veramente impareggiabile. Prese anche parte molto attiva nella preparazione del Congresso eucaristico. Nel campo politico ottenne minori risultati che nel campo sociale. I funerali, svoltisi al Cimitero riuscirono grandiosi col concorso del Presidente del Consiglio, di parecchi Ministri, dei Borgomastri di Budapest e di un grande numero di personalità. Assisteva pure l'Eminentissimo Cardinale Serédi, vari vescovi etc.

Stamane poi per conto dell'Azione Cattolica ha avuto luogo una solenne funzione funebre celebrata da Sua Ecc. Mons. Glattfelder, Vescovo di Csanád, in suffragio dell'illustre estinto. Ad essa presi parte anch'io. Le condoglianze del Santo Padre e dell'Eminenza Vostra, che comunicai alla famiglia - che fu commossa per questo atto di paterna bontà -, e di cui fecero cenno anche i giornali, sono stato un meritato riconoscimento delle benemerenzze dell'estinto verso la causa cattolica.

61

I PASSI DELLA SANTA SEDE CONTRO LE LEGGI RAZZIALI

Lettera del Card. Segretario di Stato Luigi Maglione
al Card. Principe Primate di Ungheria, Giustiniano Serédi
Vaticano, 2 Novembre 1941
N. Prot. "AE" 8217/41

Minuta

Pubblicato in: ADSS, Vol. 8. n. 194, pp. 338-339.

La Santa Sede apprese, con viva soddisfazione, la pubblica e nobile dichiarazione che l'Em.za V. revma, a nome di tutto l'episcopato ungherese, fece lo scorso luglio alla Camera Alta, durante la discussione delle malaugurate leggi razziali.

Da parte sua la S. Sede non mancò, per via diplomatica, di far note al Governo Ungherese le preoccupazioni che le derivavano dall'approvazione delle dette leggi,¹⁴⁵ espri-

144 La visita apostolica di Mons. Ritter fu realizzata negli anni 1940-1943: ASRS AA.EE.SS. Ungheria Pos. 109. (contiene 721 fogli numerati!)

145 Vedi la nota verbale del Card. Maglione al Ministro di Ungheria, Guglielmo Apor in: ADSS, Vol. 8. n. 128, pp. 245-246.

mendo nel contempo la fiducia che il Governo volesse renderne l'applicazione men dura con opportune attenuazioni pratiche.

In data 6 settembre il Governo ungherese esprimeva il suo rammarico per il disappunto provato dalla S. Sede e dava assicurazioni che, da parte Sua, avrebbe tenuto conto, nel quadro della legge, delle considerazioni che gli erano state presentate.

La S. Sede è pienamente sicura che l'Eminenza Vostra sia per la sua qualità di Primate che la rende così sollecita degli interessi della Chiesa Cattolica, sia per il grande ascendente di cui gode meritamente nelle sfere governative, si adopererà affinché le assicurazioni date dal Governo ungherese alla S. Sede trovino, nell'ordine pratico, la loro piena conferma.

Se ciò, com'è sperabile, si verificherà, non solo tornerà a lode della Chiesa Cattolica che, in tempo di tante violenze materiali e morali, avrà ancora una volta utilmente predicato il precetto fondamentale della carità che affratella i popoli senza distinzione di razza, ma ridonderà altresì a grande onore della nazione ungherese, perché avrà dimostrato con i fatti che essa è veramente l'erede (come a buon diritto afferma) di quei principi di saggezza e tolleranza cristiana che furono l'ornamento più bello del regno del suo grande fondatore, il re s. Stefano.

Purtroppo, da qualche informazione pervenuta alla S. Sede dall'Ungheria, sembrerebbe che per lo zelo eccessivo o la passione di alcuni funzionari subalterni, le anzidette leggi razziali, abbiano avuto costì una applicazione così dura e gravosa da suscitare le più vive apprensioni. L'Em. V. è certamente in grado di giudicare se e quanto risponda a verità il pro-memoria pervenuto alla S. Sede¹⁴⁶ su l'espulsione degli ebrei dall'Ungheria che Le rimetto in copia. In caso affermativo la S. Sede gradirebbe assai che l'Em.za V. interponesse i suoi validissimi uffici presso cotesto R[egio] Governo, affinché siano senza indugio dati gli ordini opportuni per mitigare la sorte degli infelici espulsi e per ridonare ai numerosi sudditi ungheresi di razza ebraica la calma e la sicurezza necessarie.

Nella speranza che l'Em.za V. possa darmi in proposito notizie rassicuranti, che mi affretterò a portare a conoscenza del S. Padre,¹⁴⁷ La ringrazio di quanto potrà fare per assecondare i desideri della S. Sede e profitto...

Nota del Cardinale Maglione:

Va bene, prego farlo copiare, mostrerò il dispaccio al S. Padre prima d'inviarlo.

¹⁴⁶ In questo volume non pubblicato. La Santa Sede ha trasmesso per via dei privati.

¹⁴⁷ Vedi il documento seguente.

62

IL CARD. SERÉDI CONTRO LE LEGGI RAZZIALI

Lettera N. 8991/1941 del Card. Principe Primate di Ungheria,
Giustiniano Serédi al Card. Segretario di Stato Luigi Maglione

Esztergom, 24 Novembre 1941

N. Prot. "AE" 10041/41

Copia originale, dattilografata, firmata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, ff. 338rv

Pubblicato in: ADSS, Vol. 8. n. 208, p. 359.

Ancora prima che la venerata lettera (n. 8217/41) dell'Eminenza Vostra reverendissima giungesse a me,¹⁴⁸ già nelle ultime conferenze episcopali mi son occupato della questione degli « ebrei » (anche battezzati) espulsi dall'Ungheria. Quindi dalle medesime conferenze ai 10 novembre (n. 7098/41)¹⁴⁹ mi sono rivolto al Regio Ministro dell'interno ungherese con la preghiera e coll'insistenza che non vengano espulsi quegli « ebrei » che sono cittadini ungheresi, specie se sono cattolici. In quanto agli altri ho insistito che il modo di allontanarli dal paese sia umano.

Ora il Regio Ministro ai 24 novembre mi rispose, quanto segue: « Per tranquillizzare l'Eminenza Vostra, ho l'onore di comunicarLe che dall'Ungheria furono espulsi soltanto gli ebrei che ebbero origine nella Galizia. Se però da questi ultimi viene addimosttrato che sono cittadini ungheresi, allora non impedisco il loro ritorno. Contemporaneamente ho dato ordini alla polizia che verso gli espulsi cerchino di adoperare ogni umanità. Naturalmente al di là delle frontiere non sono più in grado di dare ordini in questo riguardo, poiché ciò oltrepasserebbe la mia giurisdizione ed i miei poteri ».

Non so quale atteggiamento prenderanno gli impiegati subalterni dopo tali ordini del Regio Ministero dell'interno. Ad ogni caso cercherò di intervenire, qualora in questi o in altri riguardi si offendesse il diritto o la carità del prossimo. Debbo però confessare che la cosa diventa sempre più difficile e sempre meno popolare. Ma sopra le difficoltà e la popolarità sta la legge di Dio!

148 Vedi il documento precedente.

149 Il N. Prot. riferisce al N. della Cancelleria Primaziale ad Esztergom.

63

**CIRCA UN'IMMINENTE DICHIARAZIONE DI
GUERRA CONTRO L'UNGHERIA**

Rapporto N. 6442/41 (N. Pr. 463) del Nunzio Angelo Rotta
al Card. Segretario di Stato Luigi Maglione
Budapest, 4 Dicembre 1941

N. Prot. "AE" 9811/41

Copia originale, dattilografata, firmata
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 104, ff. 70rv

Faccio seguito al mio cifrato N. 84¹⁵⁰ e do qui, in merito, copia della lettera inviata da Sua Eminenza il Cardinale Primate, di cui si fa cenno.
Essa è in data 3 Dicembre.

“Avendo sentito da fonte assolutamente sicura che l’Inghilterra nei prossimi giorni intende dichiarare guerra all’Ungheria, ciò che farebbe un danno enorme non soltanto all’Ungheria, ma anche all’umanità prego l’Eccellenza Vostra di degnarsi *Mandare un telegramma cifrato all’Eminentissimo Cardinale Segretario di Stato* che umiliando la mia filiale preghiera al Santo Padre, a nome dell’Augusto Pontefice si degni intervenire presso il Governo Inglese di non dare esecuzione a tale intenzione tanto più che gli Ungheresi non combattono adesso contro gli alleati dell’Inghilterra, ma fanno il servizio di polizia dietro il fronte.

Nella speranza che il Santo Padre faccia tutto per impedire l’estensione delle ostilità e che farà comprendere al Reg. Governo Inglese che tale passo comprometterebbe l’avvenire dell’Europa Centrale.

Con profondissima venerazione e gratitudine mi pregio di confermarmi etc.”

Io ho creduto mio dovere telegrafare subito all’Eminenza Vostra il pensiero ed il desiderio dell’Eminentissimo Cardinale Primate.

Certo che un’estensione, sia pure semplicemente formale, della guerra è sempre da deprecarsi; ma, pur troppo, nello stato attuale delle cose, non so se e quali speranze si possano concepire di fare mutare, eventualmente, al Governo Inglese il suo punto di vista.

Come ho accennato, ritengo che la lettera sia conseguenza del colloquio avuto dal Presidente del Consiglio, Bárdossy, coll’Eminentissimo Cardinale Serédi ad Esztergom.

150 Cifra alle ore 9, minute 16 del 4 dicembre 1941, ricevuto in Ufficio Cifra della Segreteria di Stato alle ore 17,30: “Cardinale Primate mi scrive pregando telegrafare quanto segue: constare da fonte sicura che Inghilterra intende prossimamente dichiarare guerra Ungheria; prega umilmente Santo Padre intervenire presso Governo Inglese e impedire tale dichiarazione assai dannosa per Ungheria e futura sistemazione Europa centrale, tanto più che ora Ungheria fa solo servizi polizia dietro il fronte. Ritiene tale preghiera ispirata dal Governo Ungherese; la lettera dal Cardinale Primate fu portata alla Nunziatura Apostolica dal Presidente del Consiglio dei Ministri, proveniente da Strigonia.” - ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 104, f. 64. Pubblicato in: ADSS, Vol. 5. n. 157. 323–324. – Riscontro N. Prot. 9810/41 spedito li 9 dicembre: “Ricevuto Cifrato N. 84. Non ho mancato adoperarmi subito senso desiderato, ma era ormai tardi. Cardinale Maglione.” Nota dattilografata: ‘c. dichiarazione di guerra Inghilterra Ungheria’ - ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 104, f. 66.

Non so altrimenti spiegare come S. Eminenza il Cardinale Primate abbia dato l'incarico al Presidente del Consiglio di farmi giungere la lettera, e come questi, personalmente, ritornando da Strigonia, abbia fatto consegnare la lettera del Cardinale al portiere della Nunziatura.

64

OSTILITÀ FRA L'UNGHERIA E L'INGHILTERRA

Rapporto N. 6437/41 (N. Pr. 466) del Nunzio Angelo Rotta

al Card. Segretario di Stato Luigi Maglione

Budapest, 11 Dicembre 1941

N. Prot. "AE" 9814/41

Copia originale, dattilografata, firmata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 104, ff. 68rv

Pubblicato in: ADSS, Vol. 5. n. 161. pp. 327-328.

Ho ricevuta la comunicazione dell'8 corrente fattami dall'Eminenza Vostra Reverendissima circa il desiderato intervento della Santa Sede per impedire la dichiarazione di guerra all'Ungheria da parte dell'Inghilterra, intervento che è stato frustrato a priori, dal rapido succedersi degli eventi.

Per mio conto ritengo che si era dinnanzi ad una volontà decisa dell'Inghilterra, per cui sarebbe stata assai problematica l'efficacia di un'eventuale intervento in senso contrario. Perciò, tutto considerato, meglio così che peggio.

Io non ho mancato da parte mia di portare a conoscenza dell'Eminentissimo Cardinale Serédi quanto la Nunziatura aveva fatto in merito e quanto la Santa Sede aveva in animo di fare, se le circostanze non avessero esclusa la possibilità di un'azione efficace.

Tale dichiarazione di guerra, qui in mezzo al popolo, è stata accolta con un senso, di indifferenza. Le si dà più il valore di un gesto che di un'efficace volontà di far guerra; dato anche che, per le distanze, non si sa che cosa possa fare l'Inghilterra nel campo militare, mentre poi nel campo economico, la guerra era già in atto, perché da tempo è cessato ogni commercio fra l'Inghilterra e l'Ungheria, e questa è stretta dal blocco come le altre potenze aderenti all'Asse.

Perciò qui non si vede alcun segno esterno di mutamento o di preparazione speciale, e l'illuminazione stradale continua come per l'innanzi: solo l'Autorità militare ha invitato la popolazione ad essere pronta ad osservare strettamente le norme già stabilite, in caso di allarme dato dalle sirene.

65

NOTIZIE POLITICHE

Rapporto N. 6442/41 (N. Pr. 468) del Nunzio Angelo Rotta

al Card. Segretario di Stato Luigi Maglione¹⁵¹

Budapest, 12 Dicembre 1941

N. Prot. "AE" 9860/41

Copia originale, dattilografata, firmata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 104, ff. 59rv-60rv

Come già si prevedeva, la discussione, alla Camera, dei bilanci per il 1942 è proceduta relativamente tranquilla, ed il Governo ne ha ottenuta senza fatica e senza ostacoli l'approvazione.

Non mancarono discorsi di opposizione: più importante fu quello del deputato Imrédy, capo, come si sa, del partito del Rinnovamento Ungherese, che ha un certo seguito nella Camera e nel Paese. Il suo programma, che si dice avere una base nazionale-cristiana, si ispira in molti punti ai principi del Nazional-Socialismo.

Come faceva rilevare il Ministro Bárdossy nel suo discorso di chiusura della discussione, la differenza tra il programma di governo e quello di Imrédy non è così profonda come si può credere: differenze vi sono, ma più che altro nel metodo, che è di evoluzione graduale presso il Governo e, diremo così, di rivoluzione presso gli oppositori, al fine di raggiungere quelle trasformazioni politiche sociali che i tempi nuovi impongono.

Per il momento almeno non si vedono segni di lotte nelle vita politica interna: le preoccupazioni di carattere economico e di carattere bellico ora non permettono tentativi ed esperimenti arrischiati nel campo sociale, di cui non si potrebbero calcolare le conseguenze.

Si nota negli ambienti politici ungheresi una certa preoccupazione per un'eventuale successione, come Reggente, a Sua Altezza Serenissima Horthy, nel caso, assai deprecabile nelle attuali circostanze, della sua morte.

Le sue condizioni di salute non sono molto floride: due volte cadde malato in poco tempo, ed ora non lo si può dire del tutto guarito. Persona che lo vide recentemente mi diceva che anche all'aspetto si nota un certo deperimento, ed ora è a regime molto severo per quanto riguarda il vitto. Stamane poi i giornali danno la notizia che S. A. il Reggente, a causa di una febbretta persistente si è recato ad una casa di salute in Budapest, dove si tratterà allo scopo di sottoporsi ad una accurata visita medica.

È da pregare il Signore che egli si rimetta in salute e che continui il suo delicato e grave incarico in questi tempi così difficili. La sua scomparsa sarebbe un'incognita molto pericolosa per l'Ungheria; perché si teme che la Germania abbia ad esercitare una forte pressione per la nomina di persona che le sia pienamente devota, e all'uopo si farebbero i nomi, per esempio, di Imrédy, del maggiore Szálasi.

Per evitare questo pericolo, in alcuni ambienti, anche cattolici, non si sarebbe alieni di sfruttare il nome di Horthy, che è generalmente rispettato, nominando, almeno come pro-reggente, suo figlio Stefano. La scelta non sarebbe certo simpatica né desiderabile.

¹⁵¹ Accusa ricevimento del Rapporto in data 27 dicembre 1941, minuta: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 104, f. 61.

*Stefano Horthy*¹⁵² non è di grande ingegno, è protestante piuttosto militante, e moralmente è, od almeno era, non del tutto ineccepibile. Di più egli è unito in matrimonio non valido con una contessa cattolica, non avendo voluto dare le lettere reversali in favore dell'educazione cattolica dei figli.

Lo si nominò l'anno scorso direttore generale delle ferrovie, recentemente sottosegretario di Stato, ora compare sempre nelle cerimonie solenni a fianco del padre. Si vede che lo si vuol valorizzare, più che non meriti in realtà, e creargli attorno una certa simpatia ed una certa popolarità.

In qualche ambiente si parla anche della possibilità della nomina a Reggente dell'Arciduca *Alberto*,¹⁵³ che, per quanto della famiglia di Asburgo, non sarebbe sgradito ad Hitler.

Vostra Eminenza certamente conosce le peripezie matrimoniali di detto Arciduca, che si unì civilmente con una divorziata¹⁵⁴ per separarsene poi con divorzio; ora è unito con una protestante,¹⁵⁵ però con regolare matrimonio cattolico. Non difetta d'ingegno, ma non sembra troppo indicato come uomo di Governo.

Queste sono le voci che corrono e che raccolgo solo per cronaca.

152 Nota manoscritta al margine: "scheda".

153 Nota manoscritta al margine: "scheda".

154 Nota manoscritta sul documento: "*Irene Dora Lebach, divorziata dal dott. Luigi Rudnay de Rudno e Divék Ujfalú.*"

155 Nota manoscritta sul documento: "*Giuliana Caterina Bocskay de Felső-Bánya.*"

1942

66

AUGURI AL REGGENTE PER IL NUOVO ANNO

Rapporto N. 6561/42 (N. Pr. 476) del Nunzio Angelo Rotta

al Card. Segretario di Stato Luigi Maglione

Budapest, 2 Gennaio 1942

N. Prot. "AE" 1204/42

Copia originale, dattilografata, firmata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 104, ff. 55rv-56r

Anche quest'anno non vi è stata la solenne presentazione degli auguri di questo Corpo Diplomatico a Sua Altezza il Reggente in occasione del Capo d'anno.

Io, in qualità di Decano, sono stato ricevuto ieri in udienza da Sua Altezza per presentargli gli auguri, a nome di tutto il Corpo Diplomatico, ma in forma semplice, senza i discorsi e le formalità di uso.

Ho trovato Sua Altezza il Reggente in buon aspetto: Mi ha detto che ora si sente bene, si usa però qualche riguardo, anche perché la Consorte si mostra molto attenta e vigilante per impedirgli qualunque strapazzo. Ha perfino rinunciato di partecipare ad una caccia, il che per lui rappresenta uno dei massimi sacrifici, tant'è la sua passione per tale genere di divertimento.

Io non ho potuto che raccomandargli di essere molto prudente, perché la sua salute è assai preziosa, specialmente in questi tempi, per l'Ungheria. Egli mi ha domandato notizie del Santo Padre, verso il quale egli conserva una grande venerazione; poi parlando della guerra, mi ha detto che egli sperava che l'entrata del Giappone nella lotta potesse affrettarne la fine, che Hitler gli aveva recentemente scritto una lunga lettera in cui mostrava l'assoluta certezza della vittoria.

Accomiatatomi da lui, mi sono recato anche a far visita alla sua Consorte, che ben volentieri ha accolto gli auguri che le presentavo, lieta di potersi intrattenere a conversare un pò con me. Anche qui oggetto principale del discorso fu il Santo Padre, di Cui la signora Horthy conserva così vivo e così profondo un ricordo, che è venerazione, ammirazione ed amore filiale. Anche la guerra ha formato oggetto del discorso, e si può comprendere in quale senso.

Sono contento che il ristabilimento in salute di Sua Altezza il Reggente mi abbia permesso queste visite, le quali, per i miei buoni rapporti personali con Sua Altezza il Reggente e la sua degna consorte, non hanno avuto il freddo carattere di visite di prammatica.

P. S. Profitto dell'occasione per inviare qui accluso per conoscenza di Vostra Eminenza, un Rapporto che invio in pari data a Sua Eminenza il Card. Segretario della S. Congregazione per la Chiesa Orientale.¹⁵⁶

¹⁵⁶ Nota dell'archivista: "passato nella pos. Romania 162 N. 884/42."

67

**SI CHIEDONO DELLE INFORMAZIONI
SUI DEPORTATI EBREI PER LAVORO**

Il nunzio apostolico in Ungheria Angelo Rotta
al Sostituto della Segreteria di Stato Giovanni Battista Montini
Budapest, 29 Gennaio 1942

AAV, ASS, Uff. Int. Vat. 1119, prot. 00184741

Publicato in: *Inter arma caritas*. II. op. cit. pag. 657.

Eccellenza Reverendissima,

Come l'Eccellenza Vostra Reverendissima certamente saprà, un certo numero di persone (circa 19.000) di razza ebrea fra cui anche dei battezzati, furono deportati negli scorsi mesi dall'Ungheria in Galizia e in Ucraina.

Ora dei parenti e conoscenti loro rimasti in Ungheria desidererebbero avere notizie di quegli infelici deportati e, alla loro volta, trasmetterne.

Attraverso la Croce Rossa ungherese non si è riuscito ad ottenere nulla, anche perché detta istituzione è un po' restia e timorosa al occuparsi di cose in favore degli ebrei.

Non so se l'Ufficio Informazioni della Santa Sede abbia modo di giungere fino a quei territori della Galizia e Ucraina occupati ora dai tedeschi.

Sarei perciò a pregare l'Eccellenza Vostra a volermi cortesemente significare se esista qualche possibilità, magari attraverso la Nunziatura di Berlino, di far giungere l'opera benefica di detto ufficio informazioni anche in quelle regioni, in modo che io possa regolarli nell'accettare o meno dette richieste di notizie che pervengono a questa Nunziatura. Così pure mi sarebbe necessario sapere se io debba accettare delle richieste di informazioni per la Croazia e la Serbia.

In generale poi mi sarebbe assai utile conoscere, per evitare inutile lavoro, per quali paesi cotesto benemerito ufficio informazioni non possa funzionare.

68

NOMINA DI STEFANO HORTHY A PRO-REGGENTE

Rapporto N. 6798/42 (N. Pr. 503) del Nunzio Angelo Rotta
al Card. Segretario di Stato Luigi Maglione¹⁵⁷
Budapest, 6 Febbraio 1942

N. Prot. "AE" 1390/42

Copia originale, dattilografata, firmata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 104, ff. 51rv-52r

Nel mio Rapporto N. 6442/41 N. Pr. 478 in data 12 Dicembre 1941¹⁵⁸ accennavo a voci correnti sopra un'eventuale sistemazione pratica della successione a S. A. Serenissima Horthy nella carica di Reggente: la questione è si può dire definita.

¹⁵⁷ Accusa ricevimento del Rapporto in data 21 febbraio, minuta: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 104, f. 48.

¹⁵⁸ Vedi sopra, pagg. 340ss.

Prossimamente al Parlamento, all'aprirsi della nova sessione, verrà presentato un progetto di legge per la nomina a Pro-Reggente di Stefano Horthy, figlio di Sua Altezza Serenissima. Dovrà rappresentare e sostituire il padre, come e quando questi disporrà. In caso della morte del Reggente egli reggerà provvisoriamente l'Ungheria sino alla nomina di un nuovo Reggente.

È una soluzione tutt'altro che simpatica, specialmente considerata dal punto di vista cattolico. Perché, come già accennai alta volta, Stefano Horthy ha un bel nome, ma non brilla nè per doti intellettuali, nè molto meno per doti morali. È poi protestante piuttosto militante ed unito, come si sa in matrimonio non valido con una contessa cattolica: ciò che potrebbe creare situazioni delicate.

In proposito mi si assicura che questa disgraziata ora soffre molto e comprende di essere stata ingannata, ha un bambino, battezzato dai protestanti, che forma l'unico suo conforto. Oramai la vita coniugale fra i due non vi è più: vivono praticamente separati, solo figurano come uniti nelle manifestazioni pubbliche.

È triste che si sia giunti ad una tale soluzione, che trova solo una qualche spiegazione nelle circostanze critiche del tempo e nella mancanza di personalità che, godendo di una certa fama, non urtino da una parte le suscettibilità tedesche e dall'altra i sentimenti dell'animo ungherese, che sente gravare sopra di se non certo con piacere la mano tedesca.

Così continua quella preponderanza protestante nella direzione della vita pubblica, che sembra essere una non invidiabile sorte di questa nazione.

Intanto si, prepara la mobilitazione parziale, cioè di alcuni Corpi di armata, per l'offensiva della primavera prossima.

Si parla di mezzo milione di uomini: pare però che solo duecentomila saranno i combattenti veri. Gli altri saranno nelle retrovie e di guardia ai confini ungheresi verso la Romania, perché con questa Nazione i rapporti dell'Ungheria sono sempre molto tesi.

69

NOMINA DI UN PRO-REGGENTE

Rapporto N. 6848/42 (N. Pr. 514) del Nunzio Angelo Rotta

al Card. Segretario di Stato Luigi Maglione¹⁵⁹

Budapest, 13 Febbraio 1942

N. Prot. "AE" 1444/42

Copia originale, dattilografata, firmata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 104, ff. 46rv

Faccio seguito al mio Rapporto N. 6798/42 N. Pr. 503 in data 6 corrente a proposito della nomina di un Pro-Reggente in Ungheria.¹⁶⁰

La legge che introduce nella vita giuridica della Nazione questo nuovo istituto, si diffonde nella maggior parte degli articoli nel determinare il modo di elezione del Pro-Reggente.

¹⁵⁹ Accusa ricevimento del Rapporto in data 21 febbraio, minuta: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 104, f. 48.

¹⁶⁰ Vedi il Rapporto precedente.

Questa avverrà senza dubbio nella settimana entrante. La cosa è congegnata in modo che S. A. il Reggente ha grande parte nella scelta dei candidati, col diritto anche di raccomandarne uno solo: di modo che si può essere certi che il candidato da lui favorito sarà anche l'eletto.

C'era nei giorni scorsi un pò di vento di fronda, e pareva che la candidatura di Stefano Horthy fosse in ribasso, specialmente fra i membri della Camera Alta. Ma, stante che non vi è il diritto di successione, e stante pure l'opposizione acre fatta alla legge da Imrédy e dai Crocefrecciati alla Camera dei Deputati, ora alla Camera Alta, quasi per reazione, si nota una tendenza favorevole al nome di Stefano Horthy, la cui elezione si può ritenere sicura, tanto più che Sua Altezza il Reggente, è favorevole alla nomina di suo figlio come sostituto: non si vuole quindi fare un atto che gli possa dispiacere.

Tale nomina la si considera come un minor male nella attuali circostanze; idea questa diffusa anche negli ambienti ecclesiastici; quindi i prelati che fanno parte della Camera Alta, non solo voteranno in favore della legge che istituisce la pro-reggenza, ma daranno senza dubbio il loro voto per Stefano Horthy, anche se la sua persona è tutt'altro che gradita.

70

NOMINA DI STEFANO HORTHY A SOSTITUTO PERMANENTE DEL REGGENTE

Rapporto N. 6887/42 (N. Pr. 516) del Nunzio Angelo Rotta
al Card. Segretario di Stato Luigi Maglione
Budapest, 20 Febbraio 1942
N. Prot. "AE" 1596/42

Copia originale, dattilografata, firmata
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 104, ff. 41rv-42rv-43r

Ieri ha avuto luogo nella sala centrale del Palazzo del Parlamento, ove erano riuniti i membri delle due Camere, l'elezione del nuovo Sostituto permanente di Sua Altezza il Reggente nella persona del figlio Stefano. Erano presenti molti membri dei due rami del Parlamento: 203 della Camera Alta e 280 di quella dei Deputati, proporzionalmente in maggior numero quelli della prima. Quasi tutti i Vescovi cattolici erano presenti, fra i quali anche Mons. Hossu, Vescovo di Cluj-Gherla, con alla testa l'Eminentissimo Cardinale Primate. Fu notata l'assenza degli Arciduchi e di Imrédy, mentre il suo partito era ben rappresentato, assenti pure i deputati del partito dei crocefrecciati.

I Capi-missione del Corpo Diplomatico, invitati espressamente, assistevano al completo.

L'elezione è avvenuta per acclamazione, metodo di elezione ammesso dalla legge sotto determinate condizioni.

La cerimonia si è svolta con quella solennità che gli ungheresi sanno molto bene dare alle loro pubbliche manifestazioni.

Avvenuta l'elezione, la seduta fu sospesa per circa una mezz'ora. Nel frattempo la consorte di Sua Altezza il Reggente e la moglie (?)¹⁶¹ del neo eletto presero posto in una

161 L'interrogativo in parentesi nell'originale.

tribuna speciale. Al riaprirsi della seduta Stefano Horthy, in divisa di ufficiale aviatore, fu introdotto nella sala, qualche minuto dopo fece la sua comparsa anche Sua Altezza il Reggente.

Applausi non mancarono, specialmente per Sua Altezza il Reggente. Quelli per il figlio ebbero un carattere più che altro di semplice convenienza. Che ci fosse dell'entusiasmo per il neo eletto non lo si è affatto rilevato. In genere poi l'opinione pubblica non si mostra soddisfatta di questa nomina, specialmente nel campo cattolico e negli ambienti militari.

Dopo la prestazione del giuramento, col canto dell'inno nazionale la cerimonia ebbe termine.

A nome di tutto il Corpo Diplomatico, e, naturalmente con la sua approvazione, ho inviato in giornata un telegramma di auguri al neo eletto Pro-Reggente in termini però molto blandi.

Domani poi, sarò ricevuto in udienza (da me non troppo desiderata) da Sua Altezza il Reggente per presentargli gli omaggi per la circostanza a nome del Corpo Diplomatico.

Ed ora qualche osservazione retrospettiva. Come i giornali riferirono, Sua Altezza il Reggente rinunziò al suo diritto di presentazione di candidati per la nomina del Sostituto, lasciando in ciò arbitre le due Camere.

Era l'unico modo dignitoso di togliersi dall'imbarazzo. Presentare un solo candidato - il figlio - sarebbe stato odioso; presentarne parecchi vi era l'alea del voto segreto. Salvò in tal modo capra e cavoli, perché mediante le numerose note di raccomandazione sottoscritto in favore di Stefano Horthy da membri delle due Camere, - e questo dietro ispirazione ed azione del Governo - la nomina, et quidem per acclamazione, di Stefano Horthy era assicurata.

Alcuni giorni fa ebbi occasione di incontrarmi con Sua Eminenza il Cardinale Serédi venuto a Budapest appunto in occasione della discussione (per modo di dire) della legge sulla Pro-Reggenza. Mi disse che questi giorni erano tra i più tristi della sua vita, perché le circostanze esigevano coll'approvazione della legge anche il voto per una nomina, che per parecchi titoli gli era affatto sgradita, la quale però, ad vitanda mala majora, oramai si imponeva.

Nel Novembre scorso Sua Altezza gli parlò per la prima volta della sua idea di avere un sostituto con diritto di successione, aggiungendo che, dopo la morte del Conte Csáky e la tragica scomparsa del Conte Teleki, non trovava altra persona di sua piena fiducia che il figlio Stefano. Sua Eminenza procurò di dissuaderlo, proponendo anche qualche nome, ma invano.

Mettersi in contrasto con Sua Altezza il Reggente, quando questi presentava quel nome come l'unico che nelle circostanze attuali poteva allontanare pericoli per la Nazione, non gli sembrò possibile per la ripercussione che la cosa avrebbe avuto nella vita del paese tanto bisognoso di evitare contrasti interni dinanzi ai gravi pericoli che dall'esterno minacciano. Forse un atteggiamento più energico avrebbe ottenuto qualche cosa di più. L'unico risultato a cui poté giungere fu di fare eliminare l'idea del "jus successionis".

Fu appunto la mancanza del diritto di successione che ha reso per parecchi meno difficile l'ingoiare la pillola molto amara di tale nome.

Io ritengo che la legge così come è stata approvata non toglie quei pericoli che Sua Altezza voleva eliminare, che cioè, alla sua morte, discordie sulla nomina del successore potessero avere un esito disastroso e dar luogo ad una possibile eventuale intrusione di potere straniero nella imposizione, o quasi, di un candidato.

Certamente, se Stefano Horthy saprà maneggiarsi bene, potrà formarsi un ambiente molto favorevole per una sua eventuale nomina a Reggente, perché, *melior est conditio possidentis*: ma soprattutto non è da escludersi, come alcuni suppongono, che fra non molto la legge venga integrata appunto con l'aggiunta del diritto di successione.

Intanto i giornali procurano di rendere popolare e simpatica la figura del nuovo Pro-Reggente (è ingegnere) come sportivo, come aviatore, come direttore di fabbrica e della Ferrovie dello Stato.

Per norma di cotesta Segreteria, credo utile far sapere che al neo eletto compete, come al padre il titolo di Altezza Serenissima, ed il suo titolo è in tedesco "Stellvertreter des Reichsverwesers" ed in francese "Substitut permanent du Regent du Royaume de Hongrie".

71

NUOVO PRESIDENTE DEL CONSIGLIO

Rapporto N. 7020/42 (N. Pr. 535) del Nunzio Angelo Rotta

al Card. Segretario di Stato Luigi Maglione

Budapest, 13 Marzo 1942

N. Prot. "AE" 2091/42

Copia originale, dattilografata, firmata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 104, ff. 37rv

Come già Vostra Eminenza Rev.ma è certamente a conoscenza, S. Ecc. il Presidente del Consiglio dei Ministri Ungheresi Bárdossy ha dato le dimissioni dalla doppia carica e di Presidente del Consiglio e di Ministro degli Esteri. La ragione addotta si è il suo stato di salute veramente molto cagionevole. Se questa poi sia l'unica causa non tutti sono d'accordo. Vi è chi ritiene che contrasti politici con Sua Altezza il Reggente vi abbiano larga parte. Questi non sarebbe stato contento di Bárdossy, perché o non volle o non seppe far varare alle Camere l'*jus successionis* del Pro-Reggente, al che Sua Altezza teneva molto. Ma non si può arrivare a conoscere con precisione la realtà delle cose.

Correva da tempo la voce che alcuni Ministri, fra i quali Hóman dei Culti e Bartha della Difesa Nazionale, si sarebbero ritirati. Difatto però il Gabinetto è rimasto immutato.

Il nuovo Presidente del Consiglio tiene provvisoriamente l'incarico del Ministero degli Esteri, nella speranza, come Egli ha affermato in un discorso tenuto ieri in seno al Partito del Governo, che, migliorate le condizioni di salute di Bárdossy, questi voglia riprendere la direzione del Ministero degli Esteri.

Il nuovo Presidente del Consiglio Nicola di Kállay è cattolico - il suo matrimonio è in regola - ha 55 anni circa: fu già Sotto-Segretario di Stato al tempo di Bethlen e fu Ministro dell'agricoltura con Gömbös.

Il suo programma non si differenzia da quello del suo antecessore come si rileva dal suo discorso di ieri, solo è accentuata l'idea dell'esproprio accelerato dei beni immobili degli ebrei.

Kállay appartiene ad una famiglia antichissima di origine magiara. È uomo d'ingegno; ma un carattere un pò duro lo renderà certamente meno simpatico del suo antecessore, che ha saputo acquistarsi gli animi col suo modo di fare molto gentile e preveniente.

Domani verrà a farmi visita. Lo vedremo all'opera.

72

SI CHIEDE DELL'INTERVENTO IN FAVORE DEGLI EBREI SLOVACCHI

Rapporto N. 7021/42 (N. Pr. 536) del Nunzio Angelo Rotta

al Card. Segretario di Stato Luigi Maglione

Budapest, 13 Marzo 1942

N. Prot. "AE" 2180/42

Copia originale, dattilografata, firmata

ASRS AA.EE.SS. Cecoslovacchia, pos. 175, f. 397r

Pubblicato in: ADSS, Vol. 8. n. 303. pp. 457-459.

Mi permetto d'inviare qui acclusa una supplica al Santo Padre dei disgraziati ebrei della Slovacchia minacciati di un'espulsione generale in Polonia, supplica, che mi è stata presentata da Mons. Hamvas, vicario generale di Budapest e vice presidente dell'Associazione della Santa Croce fra gli ebrei battezzati di Budapest.¹⁶²

Unisco pure la lettera di Mons. Hamvas a me indirizzata in merito; essa contribuisce a chiarire meglio lo stato della questione.

Io non ho potuto rifiutarmi a questo atto di carità, tanto più che si tratta di cosa assai urgente.

Nota di Mons. Tardini:

17-3-42 Eae.

1. Dire al Nunzio che abbiamo fatto un passo presso Sidor.
2. Far sapere la stessa cosa a Mons. Burzio.

73

CIRCA IL NUOVO PRESIDENTE DEL CONSIGLIO

Rapporto N. 7054/42 (N. Pr. 541) del Nunzio Angelo Rotta

al Card. Segretario di Stato Luigi Maglione

Budapest, 20 Marzo 1942

N. Prot. "AE" 2401/42

Copia originale, dattilografata, firmata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 104, ff. 33rv-34r

Il nuovo Presidente del Consiglio dei Ministri, Kállay, nella sua qualità di Ministro (ad interim) degli Esteri è venuto a farmi visita sabato scorso.

162 Il vicario generale trasmise la supplica il 12 marzo e scrisse : « ...Venit... quidam Slovacus ex Posenio suppliciter et enixe rogans, ut Beatissimum Patrem adiremus eo fine, ut Sanctitas Sua Judaeos Slovacos apud praesidem reipublicae Slovacae protegere benignissime dignaretur. Sperant enim Judaei Slovaciae protectionem Beatissimi Patris apud praesidem qui est sacerdos optimus, tam efficacem fore, ut eos ab exilio salvatura sit, quia decretum uti affirmatur exiit de expellendis Judaeis Slovaciae et in Poloniam transvehendis in numero circa nonaginta millium. Praesumi potest inter Judaeos etiam numerosos baptizatos esse. Judaeus supradictus litteras quoque nobis tradidit in forma minus convenienti scriptas, se excusans eas in itinere scripsisse ad mandatum Judaeorum Slovaciae, quorum litteras propter vigilantiam custodum limitum secum asportare non potuit. Has litteras dactylographice transcribere et hisce accludere ausus sum ». Vedi in: ADSS, Vol. 8. n. 303. p. 457. Nota 1.

Egli che, come già dissi, è cattolico, dopo i convenevoli d'uso, mi pregò di far pervenire a Sua Santità l'espressione dei suoi sentimenti di profonda venerazione, manifestando il vivo desiderio che nell'occasione di una sua prossima visita a Roma, Egli possa avere l'onore di essere ricevuto in udienza dal Santo Padre.

Io l'ho ringraziato per la manifestazione di così nobili sentimenti, assicurandolo che Sua Santità nella Sua paterna bontà non avrebbe mancato certo di fare giusto calcolo del desiderio espresso.

Mi ha fatto buona impressione. Essendo ungherese puro sangue è di tinta conservatrice e quindi meno facile a suggestioni estremiste, è di carattere energico. Il guaio si è che chi batte la solfa non sta sulla riva del Danubio ma della Sprea.

Martedì di questa settimana Gli resi la visita, nel colloquio svoltosi molto cordialmente niente di speciale.

Ieri Egli si è presentato alle due Camere per la prima volta, esponendovi il suo programma. In esso niente che meriti speciale rilievo, se si eccettui un'accentuazione della necessità di pigliare viva parte alla guerra contro il bolscevismo, anche per ragione di difesa nazionale, ed il proposito manifestato di una sollecita applicazione della legge circa l'esproprio delle proprietà terriere degli ebrei (complessivamente circa 600 mila ettari), di cui il controvalore non sarà pagato in denaro liquido, per evitare un'inflazione, ma in obbligazioni.

Qualche parola sfuggitagli nel suo discorso alla Camera dei deputati poco mancò causasse le dimissioni del Ministro Hóman; ma per il momento l'incidente è stato risolto senza conseguenze. Naturalmente di ciò neppure un cenno nei giornali. In complesso l'accoglienza pare sia stata buona.

Profitto dell'occasione per portare a conoscenza dell'Eminenza Vostra Reverendissima, che il primo Borgomastro di Budapest, il Dr. Eugenio Karafiáth, ottimo cattolico, che il Santo Padre ebbe certamente occasione di conoscere personalmente, si è ritirato da tale posto. In suo luogo il Governo ha nominato pure un buon cattolico, che militò nel partito cristiano-sociale, il Dr. Teodoro Homonnay.

74

NUOVA RICHIESTA DI INTERVENTO IN FAVORE DEGLI EBREI SLOVACCHI

Rapporto N. 7056/42 (N. Pr. 543) del Nunzio Angelo Rotta
al Card. Segretario di Stato Luigi Maglione
Budapest, 20 Marzo 1942

N. Prot. "AE" 2328/42

Copia originale, dattilografata, firmata

ASRS AA.EE.SS. Cecoslovacchia, pos. 175, ff. 405rv

Pubblicato in: ADSS, Vol. 8. n. 317. p. 470

In data 13 marzo con mio rapporto n. 7021/42¹⁶³ inviavo all'Eminenza Vostra Reverendissima una relazione del Vicario Generale di Budapest nella quale si segnalava la triste sorte degli ebrei di Slovacchia esposti alla deportazione in Galizia.

163 Vedi sopra, pag. 348s.

È ora venuto da me il rabbino capo di Budapest, il quale mi ha parlato della stessa dolorosa situazione di tali ebrei e mi ha portato un memoriale, che qui annetto sullo stesso argomento.¹⁶⁴ Egli mi ha raccomandato vivamente di supplicare il Santo Padre che abbia la benignità di intervenire in loro favore presso il Governo slovacco, almeno per alleviare di quanto è possibile la triste sorte di quei disgraziati, fra i quali molte donne e fanciulli, destinati in gran parte a morte sicura.

Ho detto al rabbino capo che già la Santa Sede era stata informata della cosa e che avrei riferito ancora sulla supplica, per quanto non mi facessi troppe illusioni, non per mancanza di buona volontà da parte del Santo Padre, ma per circostanze locali a tutti ben note.¹⁶⁵

75

INFORMAZIONI SULLA SITUAZIONE DEGLI EBREI IN SLOVACCHIA

Rapporto N. 7220/42 (N. Pr. 563) del Nunzio Angelo Rotta

al Card. Segretario di Stato Luigi Maglione

Budapest, 17 Aprile 1942

N. Prot. "AE" 3041/42

Copia originale, dattilografata, firmata

ASRS AA.EE.SS. Cecoslovacchia, pos. 175, f. 465

Pubblicato in: ADSS, Vol. 8. n. 352. pp. 509-510.

Una buona signorina ungherese, certa de Végh Anna, che fa parte di Comitati di soccorso e che aveva dato già informazioni sul trattamento fatto agli ebrei in Slovacchia, mi ha portato l'accluso pro-Memoria in merito,¹⁶⁶ dal quale risulta che l'intervento della Santa Sede è stato altamente apprezzato ed è riuscito anche efficace. E da sperarsi che la Santa Sede possa esercitare anche per il futuro la sua influenza benefica.

Detta signorina ha aggiunto di avere udito che Mons. Tiso, fortemente impressionato per l'intervento del Santo Padre, ne abbia risentito nella salute.¹⁶⁷ Però ciò non ha voluto metterlo nel Memoriale, perché non è cosa di cui sia assolutamente certa. Aggiunse poi che Mons. Burzio si trova un po' isolato, perché nessuno ha coraggio di andare alla sede della rappresentanza pontificia, per il timore di essere segnalato dalla polizia.

164 Vedi: ASRS AA.EE.SS. Cecoslovacchia, pos. 175, ff. 406-407. Non pubblicato in questo volume.

165 Il Nunzio aggiunge ancora al suo Rapporto del 24 marzo: « Riferendomi mio rapporto n. 7036, Gran Rabbino venuto in Nunziatura oggi mi ha assicurato che parecchie migliaia ragazze razza ebraica dalla Slovacchia, saranno per forza inviate al fronte per essere di abuso militari tedeschi. Mi ha supplicato pregare Santo Padre intervenire presso governo slovacco » (cifra N. 88, N. Prot. "AE" 2434/42).

166 Vedi ASRS AA.EE.SS. Cecoslovacchia, pos. 175, ff. 467-468. Non pubblicato in questo volume.

167 Inserita nota di Tardini a mano: "Dalle fotografie sembra sempre piuttosto... paffutello."

76

**SI TRASMETTE LETTERA DI UN SACERDOTE CATTOLICO
IN FAVORE DEGLI EBREI PERSEGUITATI IN SLOVACCHIA**

Rapporto N. 7298/42 (N. Pr. 573) del Nunzio Angelo Rotta

al Card. Segretario di Stato Luigi Maglione

Budapest, 1 Maggio 1942

N. Prot. "AE" 3619/42

Copia originale, dattilografata, firmata

ASRS AA.EE.SS. Cecoslovacchia, pos. 175, f. 483

Pubblicato in: ADSS, Vol. 8. n. 364. pp. 524-525.

Facendo seguito al mio rapporto n. 7220/42 in data 17 aprile 1942¹⁶⁸ circa la triste condizione degli Slovacchi di razza ebrea deportati dalla loro patria, ho l'onore di trasmettere all'Eminenza Vostra reverendissima il qui unito foglio con la traduzione in lingua francese, pervenuto alla Nunziatura.

Esso è una lettera di un parroco cattolico slovacco indirizzata alla comunità israelitica di Budapest che viene pregata di intervenire a favore degli ebrei della Slovacchia.¹⁶⁹

La persona che me la ha portata mi ha pregato di farla pervenire a cotesta Segreteria di Stato. Essa potrà forse servire, se non altro come documentazione.

77

FUNERALI DEL VICE-REGGENTE

Rapporto N. 7936/42 (N. Pr. 639) del Nunzio Angelo Rotta

al Card. Segretario di Stato Luigi Maglione¹⁷⁰

Budapest, 28 Agosto 1942

N. Prot. "AE" 7174/42

Copia originale, dattilografata, firmata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 104, ff. 12rv

Visto dal Santo Padre

Ieri hanno avuto luogo i solenni funerali di S. A. S. il vice Reggente Stefano Horthy.¹⁷¹ Sono riusciti imponenti per la pompa con cui si svolsero. Grande numero di invitati nella grande sala del Parlamento, ed una vera folla si assiepava nelle strade, dove do-

168 Vedi il documento precedente.

169 Vedi la lettera in copia originale del Rev. Augustín Pozdech (1895-1960), Decano di Bratislava, Parroco a Bratislava-Nové Mesto (Blumental) in lingua ungherese ASRS AA.EE.SS. Cecoslovacchia, pos. 175, f. 485. Traduzione francese: *ibid.*, f. 484. Non pubblicato in questo volume.

170 Accusa ricevimento del Rapporto in data 23 settembre, minuta: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 104, f. 9.

171 Cifra di Rotta del 20 agosto: "Stamane morto fronte russo incidente volo vice Reggente Stefano Horthy. Grande impressione e imbarazzo. Presidente Consiglio Ministri partito per visitare Hitler." N. Prot. 6577/42, ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 104, f. 16r. Nello stesso fascicolo altre cifra a riguardo.

veva poi passare il corteo. Ai funerali assistevano pure i Ministri degli Esteri di Germania e d'Italia, come pure speciali Rappresentanze dei Paesi alleati.

La cerimonia nella sala del Parlamento fu breve. Nessun simbolo religioso nell'aula. La cerimonia consistette in un canto ungherese eseguito dai cantori dell'Opera all'inizio, ed in un salmo, pure cantato, alla fine della cerimonia. La marcia funebre in morte di Sigfrido di Wagner le diede termine. Fra i due canti ci fu un discorso ed una preghiera recitati dal così detto vescovo calvinista Ravasz.

Ho creduto bene di dare alle istruzioni impartitemi dall'Eminenza Vostra Reverendissima un'interpretazione stretta, pur tenendo conto delle esigenze del momento. Non partecipai alla prima parte della cerimonia, non prendendo posto nella tribuna dei diplomatici: questa mia assenza fu compresa nel suo vero senso tanto dai colleghi come dal Governo. Partecipai invece ufficialmente alla seconda parte, cioè al corteo dal Parlamento alla Stazione, prendendo il mio posto, quale Decano del Corpo Diplomatico, subito dopo gli Arciduchi ed il Cardinale Primate e prima del Presidente del Consiglio.

Alla stazione, poco prima della partenza del treno, che doveva condurre a Kenderes, dove vi è la tomba di famiglia, la salma accompagnata dai parenti stretti dell'estinto, ebbi occasione di presentare nuovamente e personalmente a Sua Altezza il Reggente le mie condoglianze ed Egli mi ringraziò vivamente. Il Capo di Gabinetto di S. A. il Reggente era venuto antecedentemente da me per ringraziarmi, a nome di S. A. il Reggente e della Sua degna Consorte per la parte presa dalla Santa Sede e da Vostra Eminenza al loro grave lutto, pregandomi di farmi interprete di questi sentimenti presso l'Eminenza Vostra.

L'Eminentissimo Cardinale Serédi ad un'Interrogazione del Presidente del Consiglio de Kállay rispose che nessuna cerimonia si poteva compiere per l'occasione nelle chiese cattoliche e che nemmeno si potevano suonare le campane, come difatto è avvenuto.

78

UNGHERIA È PRONTA DI DARE VISTO DI TRANSITO AI FANCIULLI EBREI PROVENIENTI DALLA CROAZIA

Rapporto N. 7938/42 (N. Pr. 641) del Nunzio Angelo Rotta

al Card. Segretario di Stato Luigi Maglione

Budapest, 28 Agosto 1942

N. Prot. "AE" 6361/42

Copia originale, dattilografata, firmata

ASRS AA.EE.SS. Jugoslavia, pos. 160, f. 75r

Pubblicato in: ADSS, Vol. 8. n. 456. p. 629.

Mi sono interessato del caso segnalatomi nel venerato dispaccio dell'Eminenza Vostra reverendissima n. 5767/42 in data 14 corrente,¹⁷² circa il denegato transito per l'Ungheria a circa 50 bambini ebrei, che la Turchia sarebbe disposta ad accogliere.

Da questo Ministero degli Esteri mi si è fatto sapere che una domanda nel senso indicato non era ad esso pervenuta, e che, per quanto non possa comprendere come tali bambini per recarsi dalla Croazia in Turchia debbano passare per l'Ungheria, tuttavia,

¹⁷² Vedi in: ADSS, Vol. 8. n. 431, nota 3.

nonostante la legge in contrario, per fare cosa gradita alla Santa Sede, non è alieno dal concedere il desiderato permesso, quando vi siano dati precisi in merito.

Bisognerà quindi che o direttamente od indirettamente una domanda sia inoltrata colla raccomandazione della Santa Sede.¹⁷³

79

SULLA NOMINA DI UN RE IN UNGHERIA

Rapporto N. 7945/42 (N. Pr. 644) del Nunzio Angelo Rotta
al Card. Segretario di Stato Luigi Maglione¹⁷⁴

Budapest, 30 Agosto 1942

N. Prot. "AE" 6612/42

Copia originale, dattilografata, firmata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 104, ff. 6rv-7r

Visto dal Santo Padre

Ritengo utile, ad informationem, riferire all'Eminenza Vostra Reverendissima sopra una voce vaga e dapprima considerata senza solida base, ma che ora mi è stata data come abbastanza seria da persona amica e degna di fede, che ha avuto ieri un lungo colloquio con S. A. il Reggente, e che ha contatti con elementi di Governo.

Subito dopo la tragica morte del Vice-Reggente Stefano Horthy si parlò della possibilità della nomina di suo figlio, chiamato pure Stefano ora di tre anni, a Re sotto la Reggenza fino all'età maggiore. Tale voce pareva fantastica, ma oggi sembra abbia un certo fondamento.

Chi stamane me ne parlava mi ha assicurato che S. A. il Reggente e la Signora Horthy, così duramente provati colla tragica morte del figlio, che ha fatto crollare tante speranze, accarezzerebbero appunto l'idea della nomina del piccolo Stefano a Re, nel che troverebbero un grande conforto al loro dolore. Il fanciullo sarebbe educato cattolicamente, perché solo come cattolico potrebbe essere Re. E perché si teme che il Cardinale Primate (il quale non pensa che sia nemmeno necessaria la nomina sollecitata di un Vice-Reggente) non sarebbe favorevole ad un tale progetto e non si presterebbe ad un'eventuale coronazione del Re, si sarebbe disposti nelle alte sfere ad abolire l'antica legge in merito come pure quella della successione ereditaria nella famiglia degli Absburgo.

È inutile osservare che un tal complesso di idee incontrerà la più viva opposizione nell'elemento legittimista, non rumoroso, non so quanto numeroso, ma che recluta membri di preferenza nelle alte classi sociali, e che la vitalità di una tale nomina è legata alla vittoria dell'Asse, perché è noto che l'Arciduca Ottone è il protetto di Roosevelt.

173 Cfr. ADSS, Vol. 8. n. 486. p. 659. (Card. Maglione al Nunzio di Bucarest, Cassulo, in favore dei fanciulli non ariani di Transilvania).

174 Il Rapporto fu archiviato il 2 settembre 1942. Sulla busta di raccolta a mano: "Importante. Da mostrarsi al Santo Padre." Vedi: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 104, f. 8. - Accusa ricevimento del Rapporto in data 23 settembre, minuta: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 104, f. 9.

Sempre secondo quanto mi è stato riferito, l'attuale capo del Partito del Governo, Lukács, protestante, Ministro senza portafoglio, si interesserebbe della cosa. Però S. A. il Reggente rimetterebbe la questione allo studio del Presidente del Consiglio de Kállay, da cui dipenderà se o meno tale progetto sarà presentato al Parlamento. Il Presidente del Consiglio si troverebbe così in una posizione molto delicata, che gli può costare la perdita della carica, come avvenne per qualche cosa di analogo al Presidente del Consiglio Bárdossy.

Se un tale progetto sarà presentato alla Camera, si può essere sicuri della sua approvazione, sia per la disciplina che vige nel Partito del Governo, sia anche per un riguardo a S. A. il Reggente, se si sa di fare cosa che gli sia grata e di conforto nel suo profondo dolore.

Se quanto ho detto diverrà realtà o si risolverà in una bolla di sapone, lo dirà l'avvenire. Ad ogni modo io ho creduto conveniente informare subito della cosa l'Eminenza Vostra. Così costi si saprà come meglio regolarsi, se il Presidente Kállay o inderettamente o direttamente, nella prossima sua venuta a Roma nel prossimo Ottobre, procurerà di tastare costì il terreno. So che S. Altezza il Reggente s'interessa del probabile atteggiamento in merito della Santa Sede, ed Egli non dubita che Essa considererà la questione solo dal punto di vista cattolico.

Nel caso, come è evidente, la questione del Patronato Regio, ora sospeso, verrebbe a galla; non mancherà certo alla Santa Sede eventualmente modo di far capire che non bisogna farsi illusioni sulla risurrezione di tale diritto, almeno nelle sue forme antiche, che costituiva una pesante catena sul collo della Chiesa.¹⁷⁵

80

MORTE DEL CONTE KÁROLYI

Rapporto N. 7961/42 (N. Pr. 645) del Nunzio Angelo Rotta

al Card. Segretario di Stato Luigi Maglione¹⁷⁶

Budapest, 5 Settembre 1942

N. Prot. "AE" 7175/42

Copia originale, dattilografata, firmata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 104, ff. 3rv

Telegraficamente informai¹⁷⁷ l'Eminenza Vostra Rev.ma della mortale disgrazia toccata al Conte Giulio Károlyi Junior, genero di S. A. Serenissima il Reggente. Dal 1940 era vedovo della Paolette Horthy; era molto amato dalla famiglia Horthy ed era in voce di essere ora il candidato alla Pro-Reggenza o a membro del Consiglio di Reggenza, qualora fosse stato approvato il progetto della nomina a Re del piccolo Stefano Horthy.

Io appresi la notizia della disgrazia qualche minuto dopo che era avvenuta, quando stavo per essere ricevuto in udienza dal Presidente del Consiglio de Kállay. Questi mi si

¹⁷⁵ Al margine con matita rossa: "schedare bene".

¹⁷⁶ Accusa ricevimento del Rapporto in data 23 settembre, minuta: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 104, f. 9.

¹⁷⁷ Il telegramma non viene pubblicato in questo volume. - Il Conte Giulio Károlyi Jr, genero del Reggente, Presidente dell'Alleanza Aereo Ungheria, durante un volo di esercizio, assieme al suo istruttore, il giorno 2 settembre 1942 cadde nel Danubio.

mostrò fortemente impressionato, anche perché non sapeva come annunciare la notizia a S. A. il Reggente, per il quale sarebbe stato un grave colpo.

Date le circostanze così tragicamente dolorose del caso ed i cordiali rapporti del Santo Padre col Reggente, mi permisi di raccomandare l'invio di un telegramma di Sua Santità al Reggente, per il quale sarebbe stato un grande conforto; anche se l'avvenimento non doveva assumere, come non ha assunto, carattere ufficiale.

Finora, nonostante le ricerche fatte, non è stato possibile trovare nel Danubio nè l'apparecchio, nè i due cadaveri. È certo un caso assai doloroso, che rende ancor più complicata la difficile e spinosa questione riguardante un'eventuale successione del Reggente Horthy.

81

POLITICA INTERNA

Rapporto N. 8043/42 (N. Pr. 658) dell'Incaricato d'Affari Gennaro Verolino
al Card. Segretario di Stato Luigi Maglione

Budapest, 26 Settembre 1942

N. Prot. "AE" 7454/42

Copia originale, dattilografata, firmata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 110, ff. 120rv, 122rv

V.S.P.

1. - Come Vostra Eminenza Reverendissima fu già informata, dopo la morte del sig. Stefano Horthy, Vice-Reggente d'Ungheria, Sua Altezza il Reggente pensò di proporre la nomina del Re nella persona del figlio del defunto Vice-Reggente, cioè del bambino Stefano Horthy. Improvvisamente però ha messo da parte tale idea. Non sembra estraneo a tale rinuncia il grande abbattimento sopravvenuto in lui e nella consorte a seguito delle ripetute disgrazie e il sospetto che esistano delle occulte forze malevole sempre pronte a ostacolare il compimento dei suoi disegni.

È infatti abbastanza diffusa in questi ambienti l'opinione che l'incidente di volo in cui perì il conte Károlyi, genero del medesimo Reggente, pochi giorni dopo la morte del figlio Stefano, sia dovuto a un atto di sabotaggio. Nella mente del Reggente il conte Károlyi avrebbe dovuto essere il tutore del piccolo sovrano e anche il Reggente dello Stato durante la di lui minorità.

Dopo la sua scomparsa Sua Altezza pensò in un primo momento di assumere egli stesso tali compiti: ma poi, come ho già detto, ha abbandonato ogni idea, temendo che possa con ciò essere messa in pericolo la vita del bambino.

I sospetti di cui sopra si appuntano generalmente sugli ungaristi e imredisti (specie di fascisti o nazisti ungheresi) e a tal proposito si ricorda che quando lo scorso anno si trattò dell'elezione del Vice-Reggente, essi fecero di tutto per impedire la riuscita di Stefano Horthy e perché fosse eletto l'Arciduca Alberto d'Asburgo oppure, come secondo candidato, l'ex-Capo del Governo Imrédy.

Quanto al primo giova ricordare che egli ha qui pessima riputazione a causa della sua condotta morale e dei suoi due matrimoni, fatti con persone di bassa categoria sociale e di ancor più basso livello morale.

Quanto al secondo è veramente singolare il suo caso. Egli è stato per l'addietro un buon cattolico ed ha ben lavorato anche nell'Azione Cattolica. E ancor oggi sarebbe difficile trovare nelle sue idee qualche cosa di meno ortodosso o dire che non sia un cattolico praticante. Eppure s'è messo con tutte le sue forze a capeggiare un movimento che desta qui non poche apprensioni.

2. - S'è avuta una parziale crisi di governo risoltasi ieri col cambio del Ministro della Guerra. Il sig. Carlo Bartha, che occupava quel portafoglio da circa 4 anni, ha dato le dimissioni e in sua vece è stato nominato il Generale Guglielmo Nagy.

Quali le cause di questa crisi? Corrono diverse voci e anche negli ambienti meglio informati v'è discordanza d'opinioni. Alcuni attribuiscono l'allontanamento del sig. Bartha a divergenze col Capo di Stato Maggiore, Gen. Szombathelyi, specialmente per motivi di ordine tecnico. Altri invece dicono che il sig. Bartha, secondato da un certo gruppo di militari che ha grande forza e potere nel Paese e sugli estremisti (ungaristi e imredisti), stava tentando di scalzare il sig. Kállay dalla Presidenza del Consiglio per mettere a quel posto una persona più favorevole agli estremisti e precisamente il sig. Lukács, il quale, strano a dirsi, pur essendo il capo del partito del governo, ha per quelli non poca simpatia. Il sig. Kállay, sostenuto dal Reggente, sarebbe riuscito a parare il colpo e, passando all'attacco, avrebbe chiesto le dimissioni del ministro della Guerra.

È possibile che le due cause abbiano agito in concomitanza.

Fino a questo momento non mi è stato possibile d'avere sicure informazioni sul nuovo Ministro.

82

LEGGE DI ONORANZE AL DEFUNTO VICE-REGGENTE

Rapporto N. 8122/42 (N. Pr. 672) dell'Incaricato d'Affari Gennaro Verolino

al Card. Segretario di Stato Luigi Maglione

Budapest, 17 Ottobre 1942

N. Prot. "AE" 8976/42

Copia originale, dattilografata, firmata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 110, ff. 116-117

Come già comunicai all'Eminenza Vostra Reverendissima col mio Rapporto Num. 8043/42 del 26 Settembre p.p.,¹⁷⁸ Sua Altezza il Reggente ha messo da parte l'idea di far nominare Re il nipotino Stefano Horthy. Oltre al motivo ivi accennato ha influito molto l'esposto presentatogli dal Presidente del Consiglio, al quale era stato affidato lo studio del progetto. Il sig. Kállay, pur evitando di dirsi apertamente ad esso contrario, ha con grande abilità messo avanti tutti gli argomenti atti a dimostrarne l'inopportunità e gli inconvenienti, insistendo specialmente sui precedenti fatti storici, dai quali risulta che i regni di fanciulli sottoposti a Reggenza sono stati sempre infausti e hanno dato luogo ai più gravi abusi.

¹⁷⁸ Vedi il documento precedente.

Il Reggente si è così limitato a far proporre in Parlamento un progetto di legge tendente a onorare il defunto Vice-Reggente e a perpetuare la gratitudine della Nazione per i servigi da lui resi alla Patria.

A molti però sono sembrate sproporzionate le onoranze tributate, perché solo da pochi mesi¹⁷⁹ Stefano Horthy era Vice-Reggente e come tale poco o nulla aveva fatto: la legge invece, oltre a solenni dichiarazioni di riconoscenza, ordina che il suo nome sia unito a tutti i monumenti che in qualunque parte del Paese sorgeranno per celebrare gli eroi e i caduti di questa guerra; che venga eretto nella Capitale il monumento dell'Aviazione con Stefano Horthy come Aviatore modello; che l'Accademia Aeronautica porti il suo nome, e così pure un nuovo Collegio di giovanetti prescelti per il servizio della Patria; che sia concesso il titolo di Altezza a tutti i suoi discendenti maschi, a cominciare dal bambino Stefano; ecc.

Da ciò molti arguiscono che il Reggente abbia solo rimandato l'attuazione del suo primitivo progetto, aspettando tempi più tranquilli, nei quali potranno essere evitati gli inconvenienti temuti in questo momento. E additano i passi della legge, dove, ricordandosi il debito di gratitudine che la Nazione ha anche col Reggente, si esprime la fiducia che dalla di lui progenie - per il ramo di Stefano, che la Nazione circonda di riconoscenza e amore - vengano sempre uomini che nell'assumersi e disimpegnare grandi cariche nazionali, siano degni dei loro antenati", e si ordina che il bambino Stefano riceva una cura ed educazione per la quale diventi un fedele e distinto figlio della Nazione".

Comunque tutti quelli cui non sorrideva l'idea di nominare Re il piccolo Stefano - e sono la grandissima maggioranza - si rallegrano per lo scampato pericolo ed attendono essi pure tempi migliori. È chiaro però - e nessuno qui si fa illusioni - che la questione del Monarca d'Ungheria sarà, come tante altre, risolta dal vincitore dell'immane conflitto.

Intanto il progetto di legge sulle onoranze è stato già approvato, all'unanimità, dalla Camera dei Deputati. E lo stesso avverrà la prossima settimana nel Senato.

83

UDIENZA CONCESSA AL NUNZIO DAL PRESIDENTE DEL CONSIGLIO DEI MINISTRI

Rapporto N. 8260/42 (N. Pr. 686) del Nunzio Angelo Rotta

al Card. Segretario di Stato Luigi Maglione

Budapest, 21 Novembre 1942

N. Prot. "AE" 8302/42

Copia originale, dattilografata, firmata

ASRS AA.EE.SS. Romania, pos. 157, ff. 30r[v]-31rv

Pubblicato in: ADSS, Vol. 8. n. 545. p. 716.

In conformità con quanto scrissi nel mio rapporto II. 8231/42 in data 14 corrente,¹⁸⁰ ieri fui ricevuto in udienza dal presidente del consiglio sig. De Kállay. Era una visita di

179 Nell'originale sbaglio di sbattitura: "mesi", corretti a matita nera: "mesi con interrogativo".

180 Non pubblicato in questo volume.

convenienza dopo il mio ritorno a Budapest, e ne approfittai per toccare qualche argomento che nelle attuali circostanze riveste il carattere di maggiore attualità [...].¹⁸¹

Siccome poi un ebreo convertito, altolocato, mi aveva assicurato che si esercitavano pressioni sul governo ungherese per indurlo ad adottare misure ancora più severe contro gli ebrei, ad imporre l'obbligo di portare un distintivo sul vestito e ad organizzare deportazioni, pregandomi anche di interessarne la Santa Sede, feci cadere il discorso su quest'argomento. Ebbi le più ampie assicurazioni che il governo ungherese non adotterà mai tali misure, così contrarie al senso umano e cristiano.

Questi sono i punti principali trattati nel colloquio. Si accennò anche alla guerra e alle condizioni del paese. Rilevò che la situazione interna è di relativa calma e tranquillità. Della guerra purtroppo egli non vede prossima la fine. Manifestò la speranza che il Santo Padre, nella Sua grande saggezza, ed abilità diplomatica, possa contribuire efficacemente a preparare ed accelerare la conclusione di una pace che sia veramente tale.

¹⁸¹ Omissi: quest'anno Ungheria non è in grado di fornire del grano al Vaticano, inoltre: tensioni tra Romania ed Ungheria (minuta).

1943

84

RELAZIONE TRIENNALE DEL NUNZIO ANGELO ROTTA

Rapporto N. 743 al Card. Segretario di Stato Luigi Maglione

Budapest, 25 Febbraio 1943

N. Prot. "AE" 8685/43

Copia originale, dattilografata, firmata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 117. ff. 2-18v

In ossequio al venerato ordine dell'Eminenza Vostra Reverendissima, di cui nel Dispaccio N. 40607 del 3 Giugno 1942,¹⁸² mi son fatto un dovere di stendere questa succinta Relazione sulle condizioni politico-religiose dell'Ungheria negli ultimi tre anni. Prima dirò qualche parola sulle vicissitudini di ordine politico, per poi passare a quelle notizie che più direttamente interessano la religione.

Non è una rassegna analitica degli avvenimenti, ma piuttosto un quadro d'insieme con una serie di considerazioni basate sui fatti presenti e sui loro antecedenti.

I. - AVVENIMENTI POLITICI

1) Politica internazionale

1. - Politicamente il grande avvenimento della *guerra mondiale*, che ha dominato e domina la vita dei popoli tutti, si fa sentire pure in Ungheria, anche se questa entrò formalmente nella lotta solo nel 1941, dapprima contro la Jugoslavia - in Aprile -, e più tardi, in Giugno-Luglio, contro la Russia. Le sue relazioni politiche con la Germania e l'Italia, la sua posizione geografica, la sua adesione, prima al Patto Antikomintern e poi al Tripartito, già le avevano dato una intonazione di simpatia (più o meno sentita) per l'Asse. Ciò però non impedì in un primo momento, alla fine del '39 e agli inizi del '40, di fare un trattamento buono alle parecchie migliaia di polacchi, civili e militari, che qui si rifugiarono, per i quali l'Ungheria rese anche facile il passaggio all'Estero, specialmente verso la Francia e la Palestina. Naturalmente più tardi, sotto la pressione degli avvenimenti, cessò questo trattamento, diremo così di favore, pur conservando l'Ungheria un modo corretto verso i rifugiati polacchi, tanto che mai si indusse a consegnarli ai tedeschi.

Per i polacchi qui internati la Santa Sede fu larga di sussidi, e come già feci rilevare in altre occasioni, la Nunziatura procurò di conservare alle offerte un carattere autonomo, destinandole a scopi speciali, quali una casa di rifugio, nei primi tempi, per le ragazze disperse ed esposte a tanti pericoli, poi l'aiuto organico e controllato agli studenti polacchi universitari e la distribuzione di soccorsi ai sacerdoti bisognosi, naturalmente non trascurando di venire in aiuto ai più indigenti dei rifugiati e soprattutto ai malati.

182 Non pubblicato in questo volume.

2. - Per l'Ungheria gli avvenimenti di maggiore importanza furono gli ulteriori *riacquisti di territori*, iniziatisi nel novembre del 1938 con la cessione fatta dalla Cecoslovacchia di una parte dell'Ungheria superiore e seguiti, al disciogliersi di detto Stato, dall'annessione della Sub-Carpazia. Ai quali aumenti, col secondo arbitrato di Vienna del 30 Agosto 1940, si aggiunse una parte della Transilvania e, dopo la disgregazione della Jugoslavia, nel 1941, anche la regione della Baranya, della Bácska e del territorio di Muraköz. Così l'Ungheria dagli 8 o 9 milioni di abitanti, secondo il Trattato di Trianon, arriva oggi a circa 14.500.000.

Come si sa, la Transilvania è però un pomo di discordia con la Romania: i rapporti con questa, mai buoni, sono ora assai tesi, cosicchè l'unica guerra che sarebbe popolare in Ungheria sarebbe quella contro la Romania.

I rapporti poi dell'Ungheria con gli Stati confinanti di recente origine non sono molto cordiali: non con la Croazia per ragione di qualche regione annessa all'Ungheria su cui quella vanta diritti, nè con la Slovacchia, che l'Ungheria così volentieri vorrebbe annettersi, mentre gli Slovacchi non ne hanno proprio alcun desiderio.

L'Ungheria quindi sente il bisogno, per ogni evenienza, di curare molto il suo esercito ed anche di non esporsi troppo nella guerra con la Russia, per tener sempre le polveri asciutte.

2) Politica interna

La vita interna del Paese *non fu turbata da disordini*: naturalmente nell'occupazione dei territori riacquistati non mancarono atti di violenza e reazioni anche sanguinose. Ora le acque sono un po' calmate, ma solo col tempo si potrà sperare una pacificazione tra le nazionalità diverse e solo se l'esito della guerra potrà dare una sistemazione di una certa stabilità.

1. - Agli inizi del 1940 era vivo in Ungheria il *movimento nazional-socialista* fra gli elementi più accesi. Tale movimento ebbe la sua manifestazione più espressiva e più inquietante nell'esito delle elezioni politiche di quell'anno, per il numero cospicuo di eletti e di voti raccolti. Ma si è poi verificata una stasi ed anche un certo sgretolamento nelle varie frazioni dei gruppi estremisti. Lo stato di guerra poi, che ha stretto i freni in modo energico a manifestazioni politiche e alla stampa, ha dato alla vita politica e sociale un tono di uniformità, per cui potrà covare il fuoco sotto la cenere, e cova certamente, ma per ora senza nessun bagliore di incendio.

La lotta appunto nel *campo politico-sociale* tra correnti riformiste - anche oltre i limiti del giusto - e quelle conservatrici portò alla caduta del Presidente del Consiglio Imrédy. Questi, di tendenze un po' spinte, si è poi fatto capo-gruppo di una frazione (il cosiddetto partito del rinascimento ungherese), che ha carattere di opposizione al Governo e presenta molti punti di contatto col nazional-socialismo, pur volendosi mantenere su basi cristiane. Gli successi alla Presidenza del Consiglio il Conte Paolo Teleki, persona più equilibrata e di tendenze piuttosto conservatrici. Nel 1941 la morte del Ministro degli Esteri, Conte Csáky, buon cattolico, ma a cui si faceva rimprovero di mire ambiziose e di aspirazioni ad altiora, e nell'Aprile quella tragica del Conte Teleki, sul cui suicidio non ho sentito muovere dubbi seri, portarono alla Presidenza del Consiglio il signor De Bárdossy, che però dovette nel '42 cedere il posto a De Kállay, perché caduto in disgrazia di Sua Altezza

il Reggente, per non aver saputo o voluto far approvare nella legge, a molti ostica, per l'istituzione di un Pro-Reggente, il diritto di successione *ex jure*. Ora è al potere De Kállay. È una persona accorta, che parla bene e vuole contentare un po' tutti, ma non so se saprà attirarsi la stima e la simpatia generale.

Sono poi note le vicende della legge per l'*istituzione di un Pro-Reggente*, legge caldeggiata e voluta da Sua Altezza e che portò alla nomina, pure da lui desiderata, del figlio Stefano a tale dignità. È cronaca di oggi la morte inaspettata di Stefano, come pure quella del genero di Sua Altezza il Conte Károlyi: due avvenimenti che riuscirono oltremodo dolorosi per il Reggente e per la sua nobile consorte.

Conseguenza pratica: per ora nessuna nomina di un Pro-Reggente (pare però si stia preparando il terreno per la nomina dell'altro figlio, Nicola Horthy, a tale carica), ed una legge in favore della moglie e del figlio del defunto Stefano, legge che nel modo con cui è concepita e nella motivazione che l'ha accompagnata si direbbe un preludio in sordina per mettere sul piedistallo la famiglia Horthy e preparare forse nel piccolo Stefano un futuro Re nazionale ungherese. Se sono rose fioriranno, tanto più che il bambino ha appena finito i 2 anni, ed una tale nomina, se fosse proposta, non troverebbe facilmente uniti gli animi degli ungheresi.

2. - Durante questo triennio la grossa questione per l'*abolizione dei latifondi* ha perduto di intensità: si è messa come la sordina, perché non si vuole intaccare l'ordine della produzione in questi tempi così delicati: solo le proprietà possedute dagli ebrei furono espropriate dietro indennizzo ai proprietari di titoli a modico interesse, ma non commerciabili.

La *questione degli ebrei* ha raggiunto, per il momento almeno, il suo apice con una stretta di freni generale alla loro attività; ma il Governo non intende adottare ulteriori misure, quale l'istituzione del ghetto, l'obbligo di portare un distintivo, ecc.

Come ho già accennato, le *condizioni generali* dell'Ungheria, avuto riguardo allo stato di guerra, si possono dire soddisfacenti: nel paese vi è tranquillità, ma la guerra si ripercuote, com'è naturale, sensibilmente sull'economia nazionale; ed anche difficoltà nel campo alimentare, pur trattandosi di un paese a carattere prevalentemente agricolo, si fanno sentire sempre più gravemente con la rarefazione dei generi e con l'aumento vertiginoso dei prezzi. Il tesseramento è anche qui generale, ed ultimamente la razione giornaliera del pane è stata ridotta a 160 grammi.

II. - CONDIZIONI RELIGIOSE

1) Gerarchia Ecclesiastica

A) Episcopato in genere.

1. - Con l'aumento del territorio si è anche aumentato il numero degli Ordinari. Complessivamente vi sono ora 19 diocesi; 14 di rito latino, tra cui 3 Arcivescovati, e 5 di rito orientale bizantino. Di queste, 3 di lingua rumena, una di lingua rutena, una di lingua ungherese. Vi sono poi un'Abbazia *nullius* (Pannonhalma), un'Amministrazione Apostolica di rito latino per la Bácska, un'Amministrazione Apostolica di lingua rutena (Miskolc)

per i fedeli della diocesi di Eperjes, un'Amministrazione Apostolica armena, un'altra tenuta nella Bácska per i fedeli della diocesi di Crisio, e altri gruppi minori attribuiti in Amministrazione ai Vescovi vicini.

Vi è poi un Vescovo Castrense, 5 Vescovi Ausiliari e 3 Vescovi rinunziatari.

2. - Tutte le sedi sono occupate, tranne Gran Varadino dei Latini, che è in Amministrazione Apostolica del Vescovo di Szatmár, l'Arcivescovato di Eger, e possiamo aggiungere anche quello di Kalocsa, perché Mons. Glattfelder, recentemente promosso a quella sede, ha per motivi di salute presentato la rinunzia prima ancora di prenderne possesso.

Quanto alla diocesi di *Gran Varadino*, da parecchie parti mi si fa rilevare la necessità, per il bene della Chiesa, di provvedere subito alla nomina del titolare. Specialmente Mons. Scheffler, attuale Amministratore Apostolico, insiste su questo punto, dicendo che la sua diocesi di Szatmár già lo assorbe completamente, mentre la diocesi di Gran Varadino ha grande bisogno di avere un proprio pastore.

3. - Un *giudizio sintetico sull'Episcopato* in Ungheria può riassumersi in queste parole: in complesso buono: fa forse difetto in qualcuno lo spirito di paternità spirituale, a causa dell'ambiente in cui è cresciuto. Perciò nelle nuove nomine si è procurato di scegliere persone che sentissero meglio il bisogno di un contatto più continuo e più diretto e paterno col clero e col popolo, come si è fatto specialmente nelle nomine recenti di Mons. Apor per Giavarino, di Mons. Scheffler per Szatmár e di Mons. Pétery per Vác, i tre Vescovi nominati appunto in questo triennio.

Nel complesso sono anche di buono spirito e lavorano in modo lodevole. Un punto debole però è costituito dal *Vescovo Castrense*, Mons. Stefano Hász, persona buona, ma che difetta di attività, di energia e anche di prestigio, per cui l'assistenza spirituale ai soldati, che è tanto necessaria, specialmente in questo momento, ne risente assai, come pure ne risente la disciplina dei cappellani militari.

4. - *L'Arcivescovo di Strigonia* ha pure la dignità di Primate. Anche se giuridicamente non è ben definita la portata di tale dignità, praticamente davanti al Governo, nella legislazione civile come pure nel pensiero e nella pratica dei membri dell'Episcopato e dei fedeli, conferisce a chi ne è investito un grande prestigio. È come il rappresentante ufficiale della Chiesa Cattolica ed è egli che da il là ai colleghi dell'Episcopato in tutte quelle azioni che assumono un carattere non strettamente locale.

Se l'Eminentissimo Cardinale Serédi, pur ricco di tante belle doti, avesse un maggior contatto con l'elemento dirigente nella vita politica ed anche col clero e col popolo - per il che una sua più frequente venuta e permanenza a Budapest sarebbe di grande utilità -, non dubito che potrebbe esercitare una maggior benefica influenza a vantaggio della Chiesa in Ungheria e controbilanciare più efficacemente l'azione dei cosiddetti Vescovi protestanti, che si fanno in quattro per sempre più aumentare, anche nei pubblici uffici, l'influenza dell'elemento protestante.

I suoi rapporti con Sua Altezza il Reggente, per un complesso di ragioni, sono normali, ma non intonati a troppa cordialità. Vi è un certo senso di riserva da ambedue le parti, il che impedisce all'Emo. Cardinale un influsso, che sarebbe assai utile, sulla persona del Reggente, che ha veramente un grande potere nella direzione della vita politica ungherese.

Nelle grandi questioni che interessano la Chiesa l'Emo. Cardinale Serédi non ha mai mancato, sia dal pulpito che dal suo seggio nella Camera Alta, di dire la sua parola autorevole per la difesa dei principi cattolici. Ciò avvenne specialmente per la questione degli ebrei, in cui prese posizione netta contro il Governo per combattere sia il principio basilare delle leggi, quello della razza, come le ingiuste ed inique disposizioni in esse contenute, specialmente nei riguardi del matrimonio. Purtroppo la debolezza di alcuni membri della Camera Alta, anche fra il clero, che si astennero dal prendere parte alla seduta e alla votazione, impedì che l'opposizione fatta dal Cardinale ottenesse lo scopo desiderato.

B) Vescovi di rito rumeno

1. - Un punto delicato è *il contegno dei Vescovi di rito bizantino-rumeno*. Come Vostra Eminenza sa, le diocesi sono tre: due di esse, Gran Varadino degli Orientali e Claudiopoli, ufficialmente riconosciute dal Governo, l'altra invece, Máramaros, non ancora. Gli Ordinari delle prime due sono di diritto membri della Camera Alta: non così il terzo. Vostra Eminenza sa pure che Mons. Frențiu, Vescovo di Gran Varadino, per cui sono vive le ostilità del Governo ungherese per la sua condotta imprudente nelle note manifestazioni antimagiare, ha lasciato tempo fa l'Ungheria e vive ora in Romania, dove è Amministratore Apostolico della Diocesi di Blaj, mentre la più grande parte della sua diocesi - che è in Ungheria - è affidata in Amministrazione a Mons. Hossu, Vescovo di Claudiopoli. Vi è poi un Vescovo Ausiliare a Gran Varadino, che è Vicario Generale, Mons. Suciú, il quale per lo stesso motivo di Mons. Frențiu, non è in odore di santità presso il Governo ungherese.

Mentre Mons. Stoyka, Vescovo di Ungvár, ritornata la sua diocesi all'Ungheria col territorio della Sub-Carpazia, si inserì completamente nella vita ungherese, in modo da non creare né avere imbarazzi per la sua condotta politica, non si può dire lo stesso dei Vescovi rumeni, i quali si mantengono in un certo riserbo, sia davanti alle autorità civili, sia davanti al Cardinale Primate. La loro psicologia è in parte spiegabile: rumeni al cento per cento, non hanno perduto la speranza di un ritorno all'antico, mentre la tensione tra ungheresi e rumeni, aumentatasi a seguito della rioccupazione di quelle regioni, con le difficoltà a soprarsi occorsi, ha creato uno stato d'animo non certo favorevole all'Ungheria. Mons. Hossu sa barcamenarsi meglio; Mons. Rusu è più rigido: quidquid sit, attualmente le cose vanno innanzi alla meglio, ed è sperabile che un assetto politico definitivo di quelle regioni abbia a schiarire la situazione.

2. - Nemmeno nel campo religioso l'elemento rumeno ama avere contatti con gli elementi cattolici di altre nazionalità. Nell'Azione Cattolica, nell'organizzazione "Unio Cleri" e della Propagazione della Fede, vogliono completa autonomia, a differenza dei cattolici di rito orientale ruteni ed ungheresi, che si sono inseriti nell'Azione Cattolica e nelle altre opere già esistenti di carattere generale.

Così a stento si sono indotti i Vescovi di rito rumeno a partecipare alle Conferenze Vescovili dell'Episcopato di tutta la Nazione, e non vogliono adattarsi a riconoscere quella aliquale supremazia di cui gode il Cardinale Primate. Su questo punto mi pare che, pur lasciando impregiudicata la questione giuridica, il mostrare una certa deferenza per il Cardinale Primate sarebbe tutto a loro vantaggio, perché potrebbero, ed a ragione, rivolgersi a lui in tante difficoltà che incontrano ed averne un patrocinio valido presso il Governo.

Infine l'assenza dei Vescovi e dei cattolici di rito bizantino-rumeno dalle pubbliche manifestazioni cattoliche di carattere generale rende meno sensibile e visibile il loro carattere di cattolici davanti ai protestanti e al Governo, ciò che è anche pregiudizievole per il prestigio della Chiesa Cattolica.

C) Nomine dei Vescovi

La nomina dei Vescovi è retta dal “Modus procedendi”¹⁸³ del 1927, concluso tra l’Emo. Cardinale Gasparri, allora Segretario di Stato di Sua Santità, e il Ministro di Ungheria di quel tempo presso la Santa Sede. I circoli governativi mordono un po’ il freno, ed il patronato regio, applicato in pieno, è sempre il loro ideale. Perciò procurano di dare all’Accordo sopra indicato una portata al di là del suo vero valore, e masticano amaro se la Santa Sede, come è suo diritto, nomina un Vescovo all’infuori dei candidati indicati dal Governo.

Sembra poi al Governo che la Santa Sede trascuri troppo l’elemento genuinamente magiario nelle nomine, che cadono assai spesso su persone di origine tedesca o slava: come se la Santa Sede dovesse, per riguardo a un nazionalismo ombroso, scegliere fra i cittadini ungheresi chi reputa meno adatto ad un posto di tanta responsabilità. Però nei limiti del possibile non saranno del tutto da trascurarsi le suscettibilità del Governo in subiecta materia.

Perché si suole addossare alla Nunziatura la responsabilità delle nomine a Vescovo e anche perché essa si interessa, come è suo dovere, a sostenere i Vescovi rumeni nelle loro difficoltà col Governo, la Nunziatura è in certi ambienti considerata con minor benevolenza, ed accusata di far politica antimagiara!

2) C l e r o

1. - Nel Clero - che non è relativamente molto numeroso, anzi piuttosto scarso - come un po dappertutto, “sunt bona mixta malis”; non mancano certo ottimi sacerdoti, pii e zelanti, come non fanno difetto quelli che “quaerunt potius quae sua sunt quam Jesu Christi”. La moralità, per quanto si può giudicare grosso modo, è discreta: scandali non mancano, ma qui non se ne fa pubblicità, il che diminuisce il loro effetto letale. E purtroppo alcune defezioni si sono verificate anche nel clero relativamente giovane, entrato a suo tempo in Seminario forse non tanto “propter Jesum, sed propter esum”, in tempi assai

183 Rotta ha coniato l’espressione “*modus procedendi*” al modello di quella del “*modus vivendi*”, ma sempre pensando all’ “*intesa semplice*”. Il “*modus procedendi*” è una versione del “concordato” e si basa sul consenso di ambedue parti. L’ “*intesa semplice*” è unilaterale che non viene firmata formalmente da nessuna delle parti. Vedi Johan Ickx, *Rilevanza dei documenti custoditi nell’Archivio Storico della Sezione per i Rapporti con gli Stati della Segreteria di Stato per la storiografia ecclesiastica ungherese*, in: *Rapporti diplomatici tra la Santa Sede e l’Ungheria (1920-2015)* (con facsimile), a cura di András Fejérdy. LEV, Città del Vaticano 2015. pp. 51-70. (Atti e documenti, vol. 45 del Pontificio Comitato di Scienze Storiche); Idem, *Nem, nem, soha! - Io non faccio della politica... La partenza del nunzio apostolico mons. Lorenzo Schioppa da Budapest*, in: *Incorrupta monumenta Ecclesiam defendunt. Studi offerti a mons. Sergio Pagano, prefetto dell’Archivio Segreto Vaticano*, a cura di Andreas Gottsmann - Pierantonio Piatti - Andreas E. Rehberg. Archivio Segreto Vaticano, Città del Vaticano 2018. III. 291-310. (Collectanea Archivi Vaticani 106)

difficili per l'economia ungherese, quando divenire sacerdote voleva dire assicurarsi un pane onorato, che difficilmente si sarebbe potuto trovare per altra via.

E chi getta così il collare, per colmo di sciagura, si fa protestante, per poter contrarre il matrimonio civile, per cui sarebbe impedimento, se cattolico, la qualifica di sacerdote. Ora con l'esclusione degli ebrei da tanti impieghi e con l'allargamento dei confini dell'Ungheria, all'elemento magiario soprattutto, si aprono tante possibilità di posti, sia nell'industria e commercio, sia negli impieghi pubblici, per cui la via del Santuario non presenta più, dai tetti in giù, quelle attrattive che prima potevano esercitare influenza su parecchi giovani.

Un po' per questa ragione, un po' per l'immoralità sempre più diffusa e per il minor numero di famiglie veramente cristiane, un po' perché la persecuzione a cui è esposto il clero, sia da parte dei bolscevichi¹⁸⁴ che da parte dei tedeschi, produce un certo senso di panico, sta di fatto che molti genitori distolgono i loro figli dall'entrata in Seminario. E in realtà si nota una diminuzione di aspiranti al Seminario, come anche ai noviziati degli Ordini religiosi: ciò che impressiona, e giustamente, Vescovi e Superiori religiosi, anche se così è forse meglio assicurata l'esistenza della vocazione negli aspiranti.

2. - Questa diminuzione di aspiranti al Sacerdozio, nonostante le facilitazioni che gli alunni trovano per la loro educazione in Seminario, fa comprendere sempre meglio la necessità di *istituire piccoli Seminari*, come semenzai di vocazioni. Già esistono in alcune diocesi, anche se non assumono quella forma così distinta e caratteristica come in Italia. Per esempio la veste *talare non è in uso*,¹⁸⁵ e generalmente gli alunni frequentano come esterni le scuole di ginnasio e liceo tenute da religiosi, là dove il Seminario ha la sua sede.

Ai nuovi Vescovi la raccomandazione principale che io mi permetto di fare si è il senso di paternità verso il clero e popolo e poi una grande cura del Seminario, che è la speranza della diocesi e della Chiesa in Ungheria.

Per quel che io posso sapere, i Seminari sono ben diretti, ed i Vescovi si interessano molto del loro buon andamento.

Dalla S. Congregazione dei Seminari fu indetta anni or sono una visita apostolica ai Seminari ungheresi; pare che abbia dato un esito soddisfacente. Oltre che dall'interessamento dei Vescovi, il buon andamento dei Seminari dipenderà molto dall'opera dei Visitatori, ai quali la Sacra Congregazione affidò in permanenza tale incarico.

Oltre ai Seminari diocesani vi è poi il *Seminario Centrale* di Budapest, che raccoglie alunni dalle varie diocesi di Ungheria (comprese quelle di rito orientale: ciò che pedagogicamente costituisce una difficoltà per l'opposto atteggiamento riguardo al voto di castità), che frequentano la facoltà teologica della R. Università di Budapest.

Per quanto riguarda questa facoltà, grazie a Dio, lo spirito che vi regna è buono, sia per la condotta morale e sacerdotale dei professori come per l'ortodossia della dottrina.

184 Qui con "sch", altrove "bolscevichi".

185 Queste parole sottolineate a matita, con l'osservazione al margine: "meglio".

3) Ordini religiosi

1. - Tra gli ordini religiosi meritano speciale menzioni i Premostratensi, i Benedettini, i Cisterciensi e i Piaristi (Scolopi), perché come Ordini insegnanti esercitano molta influenza e anche perché figurano come grandi proprietari.

Come Vostra Eminenza sa, *la disciplina religiosa* in questi Ordini - e non solo in essi - era rilassata per abusi introdottisi da lunga data, per cui la clausura di fatto non vi esisteva, e col peculio che ciascun religioso andava formandosi, perché ricevevano mensilmente lo stipendio fisso, si permettevano poi una vita molto comoda, per cui non pochi fra di essi erano, piuttosto che religiosi, dei laici, più o meno buoni, vestiti da religiosi. La vita spirituale, individuale e collettiva, era perciò assai trascurata.

Quindici anni or sono fu imposta una visita apostolica, la quale, anche se non fu accolta con grande piacere, non fu inefficace. Ora si nota un grande miglioramento, per quanto l'idea della riforma abbia incontrato e incontri tuttora delle opposizioni, specialmente nell'elemento più anziano. La clausura è adesso in vigore, la vita comune e l'ufficiatura, dove è possibile, è stata rimessa in esercizio; e anche per il peculio si sono introdotte delle limitazioni.

È però necessario che gli Abati e i Superiori Provinciali siano sempre scelti bene e siano animati da buono spirito; perché guai se non fossero vigilanti ed assidui nell'insistere nell'idea della riforma! La natura porta al basso, e solo una reazione vivace può far sperare un miglioramento continuo e costante. Gli attuali Abati e Provinciali sono delle brave persone, bene intenzionate, anche se in qualcuno fa difetto la necessaria energia. Non sarà mai raccomandato abbastanza ai Superiori Generali degli Ordini che abbiano a sostenere con la loro autorità chi in Ungheria esercita nei rispettivi Istituti l'autorità più elevata.

2. - Per quanto riguarda *l'insegnamento*, questi Ordini, come anche - benchè in misura più ristretta - gli altri Ordini o Congregazioni insegnanti, quali i Gesuiti, Salesiani, Francescani, ecc., si rendono veramente benemeriti della Chiesa, perché le loro scuole, pareggiate a quelle dello Stato, sono molto stimolate, assai frequentate e danno esiti sempre brillanti.

Anche l'educazione morale e religiosa degli alunni vi è curata: ed è sperabile che una formazione sempre più seria e spiritualmente più profonda dei novizi e dei giovani padri abbia ad avere un benefico riflesso nel maggiore impegno a coltivare spiritualmente gli scolari affidati poi alle loro cure.

All'uopo sarà bene insistere perché *la formazione filosofica e teologica dei religiosi* sia curata seriamente e che abbia luogo prima della frequenza dell'Università, anche se ciò porterà qualche difficoltà od aggravio all'Ordine. Sarà questa una migliore prova dell'esistenza di vera vocazione e una maggior difesa contro i pericoli dell'ambiente universitario. Così pure non si verificherà con troppa facilità il caso che, terminati gli studi universitari, i giovani religiosi abbandonano l'Ordine, e Dio non voglia, anche la carriera ecclesiastica.

Sugli altri Ordini religiosi non c'è nulla di speciale da riferire. I Gesuiti, Domenicani, Carmelitani, Lazzaristi, Religiosi del Verbo Divino, esplicano il loro ministero con zelo e con frutto. Anche i Francescani lavorano in complesso bene. Solo i Conventuali lasciano alquanto a desiderare.

3. - Gli Ordini e Congregazioni religiose femminili sono molto numerosi e dati, tranne le Carmelitane, alla vita attiva. L'osservanza religiosa è in fiore. L'educazione ed istruzione della gioventù femminile è un ramo assai importante della loro attività, e le loro scuole sono assai frequentate. Ma se questo è il campo principale del loro apostolato, non è l'unico. L'assistenza agli ammalati negli ospedali, la cura degli orfani e le opere sociali assorbono molto le loro energie e con grande frutto spirituale.

Oltre alle Congregazioni conosciute e diffuse nel mondo intero, come le Figlie della Carità, assai numerose qui, le Religiose del S. Cuore, le Dame di Sion, le Dame Inglesi, le Missionarie Francescane di Maria, ecc., vi sono anche delle fiorenti Congregazioni di carattere locale, la maggior parte di recente fondazione, che mostrano vitalità e promettono bene.

4) Questioni politico-religiose di maggiore interesse

Tra le questioni di carattere generale che interessano la Chiesa meritano di essere accennate quelle riguardanti l'educazione della gioventù, la legislazione matrimoniale e il latifondo.

1. - Come si sa, la legislazione ungherese nel campo dell'*istruzione ed educazione della gioventù* è in complesso buona ed intonata a un sentimento cristiano. La religione è materia obbligatoria d'insegnamento ed è tenuta in onore anche nelle scuole dello Stato o dei Comuni.

Le scuole confessionali, anche se un po' intralciate nella loro vita dalla burocrazia statale, sono però riconosciute dallo Stato, fioriscono e danno buoni risultati.

Come un po' dappertutto anche in Ungheria si nota una tendenza, specialmente in certe correnti estremiste, a considerare la formazione della gioventù come missione riservata allo Stato: perciò i Vescovi con a capo l'Emo. Cardinale Primate si sono vivamente interessati per combattere tale tendenza e perché nelle "*Levente*" (organizzazioni statali della gioventù) non fosse trascurata l'istruzione religiosa. Dei buoni affidamenti si sono avuti ed anche dei buoni risultati. Certo la vigilanza non sarà mai troppa. Si è poi ottenuto che l'istituzione dei Boy-Scouts non fosse soppressa, ma che potesse parallelamente vivere e svilupparsi: come pure che per le ragazze il movimento fosse del tutto separato e intonato alle finalità proprie del loro sesso.

2. - Quello che invece è veramente deplorabile è la *legislazione in materia matrimoniale*, che è in aperto contrasto col carattere cristiano di cui si gloria l'Ungheria. Come si sa, in questa legislazione - che rimonta al 1894 ed è frutto del liberalismo allora imperante - vi è l'obbligo del *matrimonio civile*, unico giuridicamente riconosciuto, con la precedenza obbligatoria sul matrimonio religioso, sotto gravi sanzioni: vi è poi il *divorzio*. Quindi laicizzazione completa della famiglia.

In questi ultimi anni si è iniziato un movimento in difesa della famiglia, ed anche il Governo che vede le tristi conseguenze del divorzio procura di renderne meno facile la concessione. Ma non sente il coraggio di mettere la scure alla radice. I buoni cattolici, con a capo il Cardinale Primate e l'Episcopato, si agitano perché la legislazione matrimoniale sia modificata, ma i protestanti non appoggiano il movimento nel senso desiderato. E quel che è più doloroso, una riforma diretta ad abolire la legge del divorzio troverebbe

opposizione anche presso certi cattolici altolocati (compresovi qualche Ministro) che ne hanno fatto sacrilego uso.

I protestanti dal lato loro stanno sì per una riforma, ma per abolire la legge che permette e dà valore pubblico alle cosiddette *reversali*”, cioè alle cauzioni date dagli sposi di mista religione per l’educazione di tutta la prole nella religione di uno dei contraenti. Poichè nella maggior parte dei casi le *reversali*” si danno a favore della religione cattolica, essi che notano in ciò una perdita di fedeli, vogliono che si ritorni simpliciter alla legge del 1868, per la quale i figli di un matrimonio misto seguono la religione dei genitori secondo il sesso.

In questi ultimi tempi la questione fu dai protestanti portata anche alla Camera dei Deputati e trattata nei discorsi tenuti dai cosiddetti Vescovi protestanti ai loro fedeli. Ma il Governo ha recentemente proibito alla stampa di occuparsi di tale questioni, non volendo che sia turbata la pace interna con argomenti che porterebbero naturalmente alla divisione degli animi. Questa fu pure la risposta data dal Ministro del Culto a chi lo interpellava in merito nella Camera.

La proibizione poi del matrimonio per ragioni razziali tra ungheresi e persone di origine ebraica, siano pure convertite alla religione cristiana, è l’ultima offesa fatta alla legislazione canonica e si può dire anche al buon senso.

3. - *La questione del latifondo* tocca da vicino la Chiesa, come è evidente. Come già dissi in altre occasioni, le mense vescovili, gli Ordini religiosi, i Capitoli, hanno grandi possedimenti, sui quali però gravano anche gravi oneri. L’amministrazione delle mense vescovili lascia spesso a desiderare. In genere le proprietà degli Ordini religiosi sono meglio amministrate, essendovi maggiore unità e continuità di indirizzo e perché non sono soggette, come succede per le mense vescovili, alle operazioni di trapasso in occasione di morte, che sono assai dispendiose e mettono spesso il nuovo Vescovo nella necessità di contrarre debiti per poter acquistare le scorte indispensabili per l’andamento del fondo.

Come già accennai, alla questione del parcellamento dei latifondi si è ora messo la sordina, per non turbare nel periodo bellico la produzione, tanto più che a quello scopo occorrerebbero forti somme che non sono ora a disposizione del Governo, impegnato com’è nella guerra. Ma dopo di essa la questione tornerà ad essere di attualità e si dovrà venire a una soluzione.

I beni delle Mense e dei Capitoli, che sono sotto l’alta protezione del Ministero del Culto, in virtù del Patronato, non saranno i primi ad essere divisi; ma anche per essi verrà il turno. L’importante si è che gli oneri gravanti su di essi abbiano nella partizione del latifondo ad essere rispettati. La soluzione migliore sarebbe quella già prospettata dall’E-mo. Cardinale Primate e che ultimamente nella discussione del bilancio dei Culti il nuovo titolare di quel Ministero fece in qualche modo sua, che cioè ai vari enti che partecipano ora ai frutti di quei terreni, si assegnino, nella divisione, dei lotti di terra in proporzione del reddito cui avevano diritto.

Ma chi vivrà vedrà come la questione sarà risolta: perché è difficile, per non dire impossibile, rendersi conto dell’orientamento degli spiriti nel dopo-guerra, quando si sa per esperienza che sono le idee estremiste a prendere il sopravvento, anche se sono le meno prudenti e le meno ragionevoli.

5) F e d e l i

1. - In complesso lo *spirito cattolico* si conserva abbastanza vivo tra i fedeli, anche se il contatto con protestanti ed ebrei, ed ora il periodo della guerra, siano elementi che agiscono sfavorevolmente soprattutto nel campo morale. Non si nota infatti presso i protestanti rigidità di principi morali, e presso gli ebrei, che hanno esercitato fin qui tanta influenza, vi è una amoralità assai pericolosa: la guerra poi, come dappertutto, contiene troppi elementi dissolventi con l'indebolimento che porta dei vincoli familiari e con le assenze prolungate dal tetto paterno o coniugale, tanto nocive per chi se ne allontana e per chi rimane.

La letteratura poi ed il teatro ungherese sono in gran parte immorali: ciò che contribuisce ad infiacchire sempre più il senso morale, specialmente nelle classi più colte. Senza poi dire del cinema, che anche qui fa sentire i suoi effetti deleteri.

E, purtroppo, la saldezza della famiglia ne è grandemente scossa, ciò che costituisce un grave pericolo, anche per la nazione. La denatalità, che è molto sensibile tra i protestanti, si diffonde anche in mezzo ai cattolici, sia pure dei villaggi: in genere i greco-cattolici - forse perché in grande maggioranza poveri contadini - si mostrano i più prolifici di tutti.

2. - Poiché la religione è considerata in Ungheria, e giustamente, come un elemento importante anche della vita pubblica, e la scuola fortunatamente non fu laicizzata, l'opinione pubblica trova naturale che uno, anche pubblicamente pratici la religione: quindi il rispetto umano è qui meno sentito che altrove, ed in tutte le grandi cerimonie civili e militari la nota religiosa non suole far difetto. Solo vi è il gran pericolo, diremo così di un confusionismo religioso con cerimonie fatte prima dal prete cattolico e poi dal pastore protestante nello stesso luogo, in occasione p. e. di benedizione di bandiere. Contro questo modo di procedere l'Emo. Cardinale Primate non ha mancato di protestare, proibendo ai sacerdoti cattolici di intervenire, e non senza buoni risultati pratici.

Se però vi sia sempre rispondenza tra la religiosità mostrata in foro esterno e un vero spirito religioso, in molti casi è discutibile: ne è una riprova la vita pratica morale, che non è sempre all'unisono con la professione teoretica dei principi cattolici, come appare dalla relativa facilità con cui si compie il divorzio anche da persone che si professano cattoliche.

Questo del divorzio è una grande piaga, fomentata altresì dalla frequenza dei matrimoni misti, che ammontano a parecchie migliaia all'anno e che sono facile sorgente di indifferentismo religioso: una religione vale l'altra, si dice, tanto si adora lo stesso Dio e si riconosce lo stesso Cristo. Ecco tutta la religione per certa gente.

Però bisogna rilevare che, grazie a Dio, ai nostri tempi, specialmente la devozione al S. Cuore ha trovato una larga e profonda rispondenza nel popolo. I primi venerdì del mese sono in ogni parrocchia gironi di comunione generale, alle quali partecipano pure, e in buon numero, gli uomini.

3. - Anche l'*Azione Cattolica* esercita notevole influsso sulla massa della popolazione. Essa non è concepita come in Italia con l'unico scopo di formare il laicato all'apostolato e alla coltura intensiva della vita interiore: qui l'*Azione Cattolica* ha un campo più vasto ed abbraccia - specialmente nell'organizzazione della gioventù sia maschile che femmi-

nile - opere di ordine e di interesse sociale. Non trascura però la formazione spirituale dei suoi aderenti, e una riprova ne è il grande incoraggiamento che dà agli esercizi spirituali chiusi, fatti per le varie classi sociali, e che, grazie a Dio, sono molto frequentati e danno risultati assai lusinghieri.

Del resto sull'andamento dell'Azione Cattolica parecchie sono le relazioni costà inviate, che mostrano su quali basi essa poggi, come si sviluppi e quali i risultati ottenuti. Essa si mantiene fuori della politica militante e si svolge sotto la direzione dell'Episcopato.

4. - *La Stampa cattolica* è abbastanza diffusa; ma dovrebbe esserlo di più. Non ha un carattere troppo battagliero, il che dipende in gran parte dal fatto che il Governo, pro bono pacis, non ama troppe polemiche, e col potere di cui gode, crea ostacoli, nega favori o contributi a quei giornali o periodici che volessero scendere in campo aperto specialmente contro il protestantesimo. Ora poi con la censura preventiva, il Governo esercita sulla stampa un controllo ancora più severo.

6) Protestantesimo

1. - I protestanti di Ungheria sono poco più del 25% della popolazione totale. Di fatto circa 67% sono cattolici, come risulta dalle ultime statistiche: ora se si tiene conto del numero rilevante di ebrei e dei numerosi greco-scismatici, si vede che la percentuale indicata dei protestanti corrisponde alla realtà.

In grande maggioranza sono tra essi i calvinisti: seguono i luterani e poi gli unitari o sociniani, che solo in Transilvania sono circa 50.000.

Che vi sia intensa vita religiosa in mezzo ai protestanti è da escludersi assolutamente; però sono molto uniti tra di loro, anche se di sette diverse, per sostenersi ed aiutarsi ad accaparrare posti nella vita pubblica, e naturalmente quando si tratta di farsi valere contro i cattolici.

Relativamente grande, e maggiore, proporzionalmente, che presso i cattolici, è fra loro il numero delle persone benestanti, ciò che contribuisce ad aumentarne il valore e il prestigio nella vita pubblica e commerciale. Ciò rende pure per molte persone cattoliche povere, soprattutto nei villaggi, appetibile il matrimonio con essi, riuscendo così a migliorare economicamente la loro posizione. È questa anche una delle ragioni del rilevante numero di matrimoni misti.

Un po' questo motivo, un po' la lunga tradizione che si è andata formando per l'acquiescenza dei cattolici, un po' il valore magico delle parole pace "religiosa" così bene sfruttate dai protestanti a loro vantaggio, atteggiandosi sempre a vittime e ad agnelli mansueti, un po' anche il prestigio che ad essi è provenuto dal fatto che Sua Altezza il Reggente è calvinista, tutto ciò ha contribuito a far sì che i protestanti esercitino nella vita pubblica, nel Parlamento e nei Ministeri, un'influenza molto superiore a quella che il loro numero dovrebbe loro concedere. Non si tratta però di un fenomeno nuovo, anche se ora potrà essere un po' più accentuato. Già si diceva nel passato che in Ungheria ai cattolici spettano gli onori, ai protestanti le cariche e agli ebrei i quattrini!

2. - Come si sa, i protestanti sono molto forti in *Transilvania*. L'elemento di razza magiara in quella regione è in prevalenza protestante, e solo l'elemento romeno-cattolico

riesce a dare ai cattolici una buona maggioranza in quella regione. Ma è noto che questo elemento politicamente ora non conta: i protestanti quindi, che si presentano come i veri ungheresi e perciò fanno figurare il protestantesimo come la vera religione ungherese, fin dal primo ritorno della Transilvania all'Ungheria cominciarono a spadroneggiarvi, anche per l'acquiescenza del Governo, e soprattutto delle Autorità militari.

Disgraziatamente in tutta la Transilvania occupata non vi era allora un Vescovo cattolico di rito latino, perché le sedi di Gran Varadino e di Szatmár erano vacanti e la maggior parte delle diocesi di Alba Julia retta da un semplice Vicario Generale:¹⁸⁶ i protestanti quindi hanno avuto dinanzi a sé un campo meno difeso ed il governo di occupazione non ha trovato un'opposizione di personalità religiose di nazionalità magiara e di grande autorità, quali i Vescovi, per essere richiamato ad una più giusta valutazione dello stato reale di fatto.

Si aggiunga poi l'incresciosa questione dei siculi, di razza magiara o completamente magiarizzati, insofferenti di seguire il rito romeno-cattolico e di stare sotto il governo di autorità religiose di nazionalità romena. Gli ostacoli incontrati al loro desiderio di ritornare alla diocesi di Hajdudorog fu sfruttato dai protestanti, e purtroppo non pochi dei Siculi hanno apostatato dalla fede cattolica. Su questo punto la Santa Sede non ha bisogno di essere ulteriormente informata dopo l'inchiesta condotta a termine da S. E. Mons. Ritter, Visitatore Apostolico in quelle regioni.¹⁸⁷ Si sta ora dando esecuzione alle venerate istruzioni comunicatemi ultimamente da Vostra Eminenza. Speriamo che si riesca ad arginare il male e, Dio voglia, anche a portare qualche rimedio alla triste situazioni degli apostati!

3. - La Nunziatura non ha mancato di interessarsi presso il Governo per cercare di impedire qualunque azione di favoreggiamento dei protestanti ed ingiuste coazioni da parte delle autorità locali. Ma perché non sono le autorità superiori, ma le subalterne che compiono questi atti riprovevoli, se non si hanno documentazioni precise di persone e di luoghi, qualunque protesta di carattere generico riesce inefficace, perché il Governo esige fatti per eventuali provvedimenti. Ora questa documentazione riesce assai difficile, perché chi è a conoscenza dei fatti, o per timore o per altri motivi, non li denuncia. Denunce generiche peraltro non riescono che ad avere assicurazioni di ordine generico, che generalmente lasciano il tempo che trovano.

4. - L'aumento del numero dei protestanti, avvenuto in Ungheria appunto per il ritorno della Transilvania, e l'aureola di patriottismo e di magiarismo di cui i protestanti transilvani fecero gran vanto, hanno contribuito ad aumentare il loro prestigio nelle alte sfere, il che non è certo un bene per la Chiesa Cattolica.

*

* *

Ho procurato di dare in breve un quadro sintetico dello stato delle cose per ciò che riguarda la Chiesa in Ungheria, secondo il giudizio che mi son venuto formando durante

¹⁸⁶ Interrogativo a matita al margine.

¹⁸⁷ Si veda gli atti della visitazione di Mons. Ritter dagli anni 1940-1943: ASRS AA.EE.SS. Ungheria Pos. 109. (721 fogli numerati!)

i miei anni di permanenza in questo Paese. In complesso non c'è male: ora siamo dinanzi all'incognita del post-bellum, intorno al quale non è possibile far previsioni.

Dio voglia che l'esito non catastrofico della guerra, lo spirito tradizionalista ungherese ed una saggia e ferma mano di governo abbiano ad impedire dei salti nel buio, e che i tempi nuovi abbiano a trovare il clero, sia in alto che in basso, preparato con spirito di sacrificio e di apostolato all'adempimento della sua alta missione in mezzo al popolo.

85

CHIEDE INTERVENTO IN FAVORE DEGLI EBREI SLOVACCHI

Rapporto N. 8686/42 (N. Pr. 744) del Nunzio Angelo Rotta

al Card. Segretario di Stato Luigi Maglione

Budapest, 26 Febbraio 1943

N. Prot. "AE" 1376/42

Copia originale, dattilografata, firmata

ASRS AA.EE.SS. Cecoslovacchia, pos. 175, ff. 583rv

Pubblicato in: ADSS, Vol. 9. n. 65. pp. 141-142.

Da parecchie parti mi si prega d'invocare l'aiuto della Santa Sede in favore dei più di 20 mila ebrei (dei quali la metà circa battezzati) ancora rimasti in Slovacchia,¹⁸⁸ che dopo essere stati risparmiati dalla deportazione, come mi si assicura, per l'intervenzione della Santa Sede, ora invece sono in pericolo imminente di tale triste sorte, che equivale ad un prolungato martirio ed alla morte.

All'uopo accludo un memoriale,¹⁸⁹ che mi è stato consegnato dal vicario generale di Budapest per incarico della Associazione della Santa Croce fra gli ebrei di Budapest convertiti al Cattolicesimo.

Io so benissimo che non è certo la buona volontà che manca alla Santa Sede di venire in aiuto a quei disgraziati e che senza dubbio avrà di già fatto in merito quanto Le era possibile. Ma non ho potuto rifiutarmi d'inviare a Vostra Eminenza Reverendissima il memoriale, anche per mostrare a chi s'interessa della sorte di tanti infelici che la Nunziatura non è sorda alla loro voce implorante l'aiuto del Santo Padre, di cui ben si conosce la bontà e la carità veramente paterna verso coloro che soffrono.

Nota di Mons. Tardini:

2-3-43. Eae.

Interessare Mgr Burzio.¹⁹⁰

188 Vedi la nota dell'Ambasciata d'Italia presso la Santa Sede del 26 settembre 1942 alla Segreteria di Stato vaticano: ADSS, Vol. 8. n. 492, pp. 664s.

189 Non pubblicato in questo volume.

190 Vedi: Maglione all'incaricato d'affari Burzio a Bratislava del 6 marzo 1943, in: ADSS, Vol. 9. n. 81. p. 170.

86**NOTIZIE POLITICHE**

Rapporto N. 8992/43 (N. Pr. 783) del Nunzio Angelo Rotta al Card. Maglione

Budapest, 7 Maggio 1943

N. Prot. "AE" 2902/43

Copia originale, dattilografata, firmata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 110, ff. 102rv

In questi ultimi tempi nessun fatto è avvenuto nel campo politico degno di speciale menzione.

Sulla visita di Sua Eccellenza il Presidente del Consiglio a Sua Santità, come è evidente, è inutile riferire. Sua Eccellenza De Kállay di ritorno a Budapest non mancò di esprimere la sua piena soddisfazione per l'accoglienza così paterna avuta da Sua Santità.

Nelle settimane scorse erano corse qui voci allarmanti: si parlava dell'occupazione militare dell'Ungheria da parte della Germania, dello stazionamento qui di numerose truppe tedesche, con la costituzione in Ungheria della sede del Comando generale tedesco per tutti i Paesi della Balcania. Si trattava, come spesso suole avvenire, di notizie esagerate e lo dimostra la realtà dei fatti. Niente occupazione, niente stazionamento di rilevanti forze tedesche, solo passaggio di truppe - non si sa in quale misura - per treno o per via fluviale: probabilmente si vogliono prevenire sorprese sgradite giù nei Balcani.

L'unico avvenimento nella vita interna dell'Ungheria, che merita di essere rilevato, è stata la sospensione a tempo indeterminato delle sedute della Camera che da poco aveva aperto i battenti. Il decreto di sospensione, emanato tre giorni fa da Sua Altezza il Reggente, dietro proposta del Governo, è stato motivato dal Presidente Kállay dal fatto che l'opposizione in Parlamento - specialmente il partito di Imrédy - con sue proposte ed interrogazioni non mostrava di essere conscia della gravità e della delicatezza del momento, creando così imbarazzi al Governo in tempi tanto difficili.

La cosa ha suscitato dei commenti; ma tutto si è fermato lì, dato specialmente che la Censura non avrebbe permesso di sbizzarrirsi [sic!] troppo in merito. Ora la vita continua il suo ritmo normale, in attesa degli avvenimenti, che si delineano gravi, e nella speranza che all'Ungheria siano risparmiati ulteriori guai dopo le perdite così rilevanti subite sul fronte russo.

87**SITUAZIONE POLITICO-RELIGIOSA**

Rapporto N. 9228/43 (N. Pr. 811) del Nunzio Angelo Rotta al Card. Maglione

Budapest, 2 Luglio 1943

N. Prot. "AE" 4710/43

Copia originale, dattilografata, firmata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 110, ff. 53rv-54r

Dopo la chiusura a tempo indeterminato delle Camere, nella vita interna dell'Ungheria non si è verificato alcun avvenimento degno di speciale menzione.

Effettuato il ritiro del grosso dell'armata ungherese dal fronte russo, che soffrì gravi perdite in uomini e materiali, la guerra guerreggiata non fa sentire per il momento le sue tristi conseguenze. Da mesi nessun allarme aereo: solo rimangono qui vive le preoccupazioni per l'avvenire e forti le ripercussioni della guerra nel campo economico.

Si direbbe che si vuol seguire ora una politica il meno possibile compromettente: non pronunziarsi troppo, pur rimanendo fedeli agli impegni con l'Asse. Intanto si ricostituisce il materiale perduto in Russia e si procura di rimettere in pieno assetto l'esercito un po' scosso dalla sfavorevole campagna invernale.

Sul campo economico poi le difficoltà della vita e la crescente scarsezza dei generi col relativo aumento dei prezzi si fanno sentire in modo assai sensibile.

Sono uscite ieri le norme circa il rincaro della vita preannunziate giorno or sono in due discorsi tenuti a Szeged dal Presidente del Consiglio e dal Ministro delle Finanze. Sono così notevolmente aumentati i prezzi per i generi agricoli, dei tabacchi, del sale, fiammiferi, delle tariffe postali ecc. Sono pure state aumentate le tasse e così pure tutti gli stipendi e pensioni, non solo degli impiegati statali e municipali, ma di tutti gli enti e società private e di tutti gli operai.

Si vuole così stabilizzare i prezzi e i redditi. Se si riuscirà allo scopo lo dirà l'avvenire: siamo dinanzi al solito circolo vizioso, che porta naturalmente al deprezzamento della moneta.

Intanto, come è naturale, aumenterò anch'io gli stipendi degli addetti alla Nunziatura: salvo naturalmente quello di Mons. Uditore perché esula dalla mia competenza.

Nel campo religioso c'è da menzionare l'ingresso trionfale del nuovo Arcivescovo di Eger, Mons. Czapik, il quale ha avuto un'accoglienza veramente cordiale ed ha saputo trovare per l'occasione la parola giusta e forte e adatta all'ambiente dell'Archidiocesi, in cui i protestanti sono tanto numerosi.

S. E. Mons. Grösz farà il suo ingresso a Kalocsa l'11 corrente.

Due fatti di carattere strettamente religioso meritano di essere ricordati: la consacrazione solenne al Sacro Cuore delle città di Pécs e di Budapest fatte dai rispettivi borgomastri in due grandiose manifestazioni di fede.

88

SI CHIEDE INFORMAZIONI DI UN PARENTE

Salomon Lichtenstein all'Ufficio Informazioni

Bethlen [1943]

AAV, ASS, Uff. Int. Vat. 1750, prot. 00653060

Publicato in: *Inter arma caritas*. II. op. cit. pag. 702.

Spettabile Ufficio Informazioni presso la Segreteria di Stato
di Sua Santità

Mi prendo la libertà di rivolgermi colla massima onoranza allo spettabile Ufficio colla preghiera di voler informarsi dove si potrebbe trovare figlio mio. I dati sono i seguenti: nome del figlio Lichtenstein Jakab Hillel; luogo nativo: Segesvár/Sighisoara/Romania; nato anno 1911; residenza, Bethlen Magyarország, Erdély, Transilvania; nome del padre Lichtenstein Salamon, granrabbino; nome della madre Kohn Roza; comando militare:

Bethlen n. 77; classificazione: lavorante; face [sic!] servizio: al fronte russo; ultima notizia arrivata: nel mese di dicembre 1942. In attesa di una notizia ringrazio anticipatamente, devotamente allo spettabile Ufficio, segno colla massima reverenza

Lichtenstein Salamon
granrabbino Bethlen
Ungheria, Transilvania

89

SOLDATI ITALIANI IN UNGHERIA

Il nunzio apostolico in Ungheria Angelo Rotta

al Segretario di Stato Luigi Maglione

Budapest, 9 Novembre 1943

AAV, ASS, Uff. Inf. Vat., 517, fasc. 10

Publicato in: *Inter arma caritas*. II. op. cit. pag. 956.

In conseguenza alle note vicende d'Italia, si trovano ora in Ungheria anche dei soldati italiani internati: circa un migliaio. Si tratta specialmente di due gruppi: uno rappresentato dai soldati che dopo aver usufruito di regolare licenza in Italia, ritornavano in Grecia. L'armistizio li sorprese mentre il treno che li conduceva traversava l'Ungheria, e quivi si fermarono. L'altro gruppo è composto di soldati riusciti a scappare dai treni che dovevano condurli come lavoratori in Germania. Quelli del primo gruppo si trovano a Dáka; gli altri invece sono stati distribuiti in diverse località, dopo essere stati per un po' di tempo nel campo di Komárom.

Tutti i detti internati sono convenientemente trattati dal Governo Ungherese ed assistiti dalla Legazione Regia e in particolare dal Generale Conte Voli, addetto militare. A Dáka un padre Francescano, che parla discretamente l'italiano, celebra in tutte le domeniche ed altre feste la Messa per quegli internati, tenendo loro anche una breve omelia. Per gli altri si spera di provvedere non appena saranno definitivamente sistemati.

Interpretando il desiderio del Santo Padre, in Suo Augusto nome, andai giorni or sono, a fare una visita ai due campi sopra indicati, celebrando in entrambi una Messa all'aperto. Non mancai di rivolgere una parola di saluto e di conforto impartendo ad essi la Benedizione a nome di Sua Santità, che fu ricevuta con sensi di viva commozione.

Distribuii pure medaglie, immagini sacre, alcune corone, che riuscirono assai gradite. Lasciai una larga offerta nei due campi e nell'ospedale di Komárom, dove sono degenti una ventina d'italiani. Tutti si mostrarono assai riconoscenti e fecero echeggiare il grido di « Viva il Papa ».

Come è naturale essi sono ansiosi di far pervenire notizie ai loro cari, ed io offersi loro la possibilità, distribuendo loro i soliti foglietti, che poi mi rimandarono debitamente riempiti e che accompagnati da altro Rapporto rimetto al competente Ufficio di codesta Segreteria.

Stante l'impossibilità di far giungere libri dall'Italia, mi sto ora interessando per far pubblicare dai Salesiani di qui un libretto di preghiere da offrirsi poi anche a nome del Santo Padre a tutti quei giovani, che senza dubbio lo gradiranno molto e sarà loro di aiuto e sprone a conservare e coltivare nel loro cuore lo spirito religioso in mezzo alle tristi e dolorose vicissitudini della loro vita travagliata.

90

SOLDATI ITALIANI IN UNGHERIA

Rapporto N. 9868/43 (N. Pr. 880) del Nunzio Angelo Rotta al Card. Maglione

Budapest, 13 Novembre 1943

AAV, ASS, Uff. Inf. Vat., 517, fasc. 10

Pubblicato in: *Inter arma caritas*. II. op. cit. pag. 956.

Pubblicato ancora in: ADSS, Vol. 9. n. 424. p. 556.

Invio qui annessi molti moduli di soldati italiani rifugiati in Ungheria colla preghiera che codesto benemerito Ufficio d'Informazioni voglia farli giungere a destinazione, per quanto le circostanze lo permettano.

Invio pure contemporaneamente delle liste¹⁹¹ di molti soldati italiani, che di passaggio in Ungheria provenienti dai Balcani, furono condotti dalle autorità tedesche in Germania. In una stazione ungherese un buon sacerdote del luogo ebbe la possibilità di avvicinare alcuni treni e profitto dell'occasione per raccogliere i nomi di molti di questi soldati desiderosi di far sapere alle loro famiglie che vivono, che stanno bene e che erano diretti in Germania.

Ritengo che codesto Ufficio farebbe opera veramente utile se facesse stampare un foglietto presso a poco concepito in questi termini: « N. N. nel mese di ottobre di transito per l'Ungheria diretto in Germania pel tramite della Nunziatura di Budapest invia saluti dando buone notizie di sé ». Se manca in qualche caso il nome del soldato e vi è solo l'indirizzo, si potrà mandare il foglietto con « Un loro congiunto, etc. ».

Di questo rapporto invio copia per uso dell'Ufficio Informazioni.¹⁹²

91

DISCORSO DEL MINISTRO DEGLI ESTERI

Rapporto N. 9951/43 (N. Pr. 886) del Nunzio Angelo Rotta al Card. Maglione

Budapest, 27 Novembre 1943

N. Prot. "AE" 7774/43

Copia originale, dattilografata, firmata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 110, f. 48

Mi do premura di rimettere all'Eminenza Vostra Reverendissima il testo del discorso pronunciato ieri alla Camera da S. E. Eugenio Ghyczy, Ministro degli Esteri Ungherese. Cose veramente straordinarie non le ha dette. Ma il discorso può servire per conoscere le direttive generali della politica estera ungherese nel momento presente.

¹⁹¹ Non pubblicato in questo volume.

¹⁹² Accusa ricevimento del Rapporto: Maglione a Rotta del 26 novembre 1943, vedi in: ADSS, Vol. 9. n. 440. p. 577.

1944

92

SI CHIEDE INFORMAZIONI DI UN PARENTE

Margheria Goth Rajna alla Segreteria di Stato

Budapest, 2 Febbraio 1944

AAV, ASS, Uff. Int. Vat. 1802, prot. 00729432

Publicato in: *Inter arma caritas*. II. op. cit. pag. 703.

Signori, Mi pregio di rivolgermi a Voi con l'umile richiesta di voler fare indagini nell'affare seguente:

Mio marito il Dott. Giorgio Rajna avvocato, nato a Némethboly (Comitato Baranya, Ungheria) nel 1906, è mancante da più di un anno. E partito da Budapest con una Compagnia Lavoratori nel novembre 1942 (I "lavoratori" addetti all'Esercito si compongono di ebrei).

Mio marito fu visto per l'ultima volta dai compagni al 27 Gennaio 1943 in un paesello russo, nomato Bogoslovka. Sin d'allora non si sa niente di lui.

Nome di mio marito: Dr. Rajna György

nome della madre: sigra. R. nata Irma Müller

sede della compagnia Lavoratori di mio marito: Gödöllő, presso Budapest

In aspettativa di una Vostra gentile risposta Vi ringrazio anticipatamente. Con perfetta osservanza

signora dott. Giorgio Rajna
nata Margherita Goth, dottoressa
Budapest, V. Juhász Andor 17

93

**TRASMISSIONE DI UN PRO-MEMORIA SULLE MISURE CONTRO
GLI EBREI IN SLOVACCHIA**

Rapporto N. 294/44 (N. Pr. 922) del Nunzio Angelo Rotta

al Card. Segretario di Stato Luigi Maglione

Budapest, 6 febbraio 1944

N. Prot. "AE" 1022/44

Copia originale, dattilografata, firmata

ASRS AA.EE.SS. Cecoslovacchia, pos. 175, f. 18r

Publicato in: ADSS, Vol. 10. n. 38. pp. 111-113.

La Società della Santa Croce, fondata dall'Episcopato ungherese per proteggere i cattolici toccati dalle cosiddette leggi razziali, mi ha inviato il qui unito Pro-Memoria su nuove vessazioni che si preparerebbero contro gli ebrei residenti in Slovacchia.

Nel rimetterlo all'Eminenza Vostra Reverendissima secondo i desideri del Presidente della detta Società, mi chiono.

Nota del cardinale Maglione:

Mgr Dell'Acqua, c'è altro da fare dopo la risposta ultima di Mgr Burzio ?¹⁹³

94

TRUPPE TEDESCHE SONO ENTRATE IMPROVVISAMENTE OCCUPANDO L'UNGHERIA

Telegramma N. 182 del Nunzio Angelo Rotta
al Card. Segretario di Stato Luigi Maglione
Budapest, 20 marzo 1944. Ric. 25 marzo [!].

N. Prot. "AE" 1942/44

Copia dattilografata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 110, f. 14

Fallite trattative tra Reggente Horthy et Cancelliere del Reich truppe tedesche sono ieri mattina entrate improvvisamente Ungheria occupandola militarmente senza (?) quasi nessuna resistenza. Governo dimissionario, successione difficile perché anche uomini politici ungheresi simpatizzanti col nazionalsocialismo rifiutano formare nuovo ministero. Alcune personalità ungheresi tra cui Ministro... sono state arrestate. Incaricato d'Affari questa (?) Legazione italiana Ferraris et Conte Voli addetto militare deportati. Assai critica situazione prigionieri evasi dalla Germania.

Attesa gravità della situazione ho creduto interpretare mente (?) Santa Sede autorizzando consacrazione episcopale tre nuovi (Vescovi?)¹⁹⁴ anche senza attendere arrivo Bolle per il 25 corrente perché siano in diocesi quanto più presto possibile.

193 Il Nunzio ricevette il riscontro in data 25 febbraio (N. 208, N. Prot. "AE" 1022/44) "Riferendomi rapporto V. E. R. N. Prot. 922: Porto sua conoscenza seguenti notizie ricevute da Nunziatura Apostolica Bratislava interessata in proposito: I) Pur rimanendo incerta e penosa condizione ebrei Slovacchia loro censimento è stato fatto unicamente per fermare alcuni determinati sospetti; II) Ebrei secondo promessa Presidente della Repubblica non saranno perseguitati ma solo internati oppure agevolati raggiungere altro Stato. Cardinale Maglione". ADSS, Vol. 10. n. 38. p. 112. Nota 4.

194 La bolla di nomina di Mons. Andrea Hamvas, alla sede di Csanád e di Mons. Alessandro Kovács, alla sede di Szombathely è datata in 3 marzo 1944, qualle di Mons. Giuseppe Mindszenty alla sede di Veszprém a quella di 5 marzo. La data ufficiale è in tutte le tre casi il 3 marzo. Rotta era incerto, quanto a Mindszenty e chiese delle informazioni ulteriori su di lui. La consacrazione vescovile fu celebrata dal Card. Primate, Giustiniano Serédi, assieme ai Vescovi Mons. Shvoy di Székesfehérvár e di Mons. Pétery, Vescovo di Vác, li 25 marzo ad Esztergom. Vedi: BALOGH Margit: *Mindszenty József (1892–1975)*. Budapest 2015. I. 323s.

95

IL NUOVO GOVERNO UNGHERESE E GLI EBREI

Telegramma N. 184 del Nunzio Angelo Rotta
al Card. Segretario di Stato Luigi Maglione
Budapest, 30 marzo 1944. Ric. 31 marzo

N. Prot. "AE" 2040/44

Copia originale, dattilografata, firmata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 110, ff. 12-13

Publicato in: ADSS, Vol. 10. n. 125, pp. 196-197.

Facendo seguito al mio telegramma n. 182:¹⁹⁵

Nuovo Governo ungherese,¹⁹⁶ formato dietro pressione tedesca, è sotto sua sorveglianza. Reggente¹⁹⁷ obbligato a ... accettò tale ministero sotto minaccia tedesca fare(?) occupare paese da invasione truppe romene croate slovacche. Nuovi Ministri sono di tendenza nazionalista ma con fondo cristiano. Per ora non(?) sembra esservi pericolo di persecuzione contro gli ebrei, però la lotta sarà(?) aspra(?); molti(?) sono già imprigionati. Ancora incerta sorte dei due diplomatici italiani deportati¹⁹⁸ non ostante protesta di diversi colleghi... Governo ungherese sembra impotente anche per essersi messo falsa posizione avendo nel passato detto(?) ai tedeschi che li considerava piuttosto come rifugiati politici. Ex Presidente del Consiglio dei Ministri latitante; molti uomini politici socialisti e parecchi liberali e legittimisti arrestati, ma nessuno ecclesiastico ungherese finora; sciolto il partito socialista e quello dei piccoli agricoltori; organizzazione sindacale operai messa sotto controllo del Governo. Diversi diplomatici ungheresi all'estero si sono dimessi così pure Borgomastro Budapest.¹⁹⁹ Numerose chiamate alle armi; ordine pubblico non è turbato.

195 Vedi il documento precedente.

196 Il Governo Kállay de Nagy-Kálló fu rimpiazzato il 22 marzo 1944 dal governo Döme Sztójay.

197 L'ammiraglio Miklós Horthy.

198 Si tratta del barone de Ferrariis e dell'addetto militare e generale di brigata, conte Voli con la famiglia.

199 Dr. Teodoro Homonnay.

96

CHIEDE INTERVENTO IN FAVORE DEGLI EBREI

Cifra N. 222 del Card. Segretario di Stato Luigi Maglione

al Nunzio Angelo Rotta

Vaticano, 5 aprile 1944

N. Prot. "AE" 2710/44

Copia dattilografata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 163

Pubblicato in: ADSS, Vol. 10. n. 133. p. 206.

Ecc.mo Nunzio apostolico Berna²⁰⁰ comunica quanto appresso: « Queste associazioni israelite pregano Santa Sede intervenire urgentemente presso Cardinale Primate e Nunzio apostolico Ungheria favore Libanesi²⁰¹ correligionari ».

Lascio giudicare Vostra Eccellenza Rev.ma quali ulteriori passi sia possibile ed opportuno compiere in proposito.²⁰²

97

CIRCA INTERVENTO IN FAVORE DEGLI EBREI

Cifra N. 185 del Nunzio Angelo Rotta

al Card. Segretario di Stato Luigi Maglione

Budapest, 7 aprile 1944. Ric. 8 aprile

N. Prot. "AE" 2711/44

Copia dattilografata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 163

Pubblicato in: ADSS, Vol. 10. n. 137. p. 209.

Ricevuto telegramma n. 222.²⁰³

Già sono intervenuto presso questo Governo, anche a nome Santa Sede per ottenere mitigazione decreto contrario agli ebrei. Azione Nunziatura Apostolica ... hanno ottenuto solo ... modificazione speciale per battezzati. Dato ambiente attuale non crederei opportuno pel momento passi ulteriori.

200 Mons. Bernardini, suo telegramma N 229 del 30 marzo, N. Prot. "AE" 2669/44, vedi: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 164.

201 Sic. Si tratta presumibilmente di un errore di trasmissione nella cifra, sarebbe: « loro ».

202 Vedi il documento seguente.

203 Vedi il documento precedente.

98

**SITUAZIONE POLITICA IN UNGHERIA
E LA PERSECUZIONE DEGLI EBREI**

Rapporto N. 855/44 (N. Pr. 946) del Nunzio Angelo Rotta

al Card. Segretario di Stato Luigi Maglione

Budapest, 19 aprile 1944²⁰⁴

N. Prot. "AE" 2615/44

Copia originale, dattilografata, firmata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 110, ff. 4-7v

Publicato in: ADSS, Vol. 10. n. 153. pp. 224-229.

Credo utile completare le notizie già inviate all'Eminenza Vostra reverendissima nei miei due telegrammi circa lo svolgersi della vita pubblica in Ungheria dopo gli ultimi avvenimenti.

Era da prevedersi che un mutamento dell'indirizzo politico dovesse intervenire. La minaccia sempre più incombente delle truppe sovietiche rendeva impossibile continuare la politica un po' anguillante di De Kállay, ed imponeva la necessità di un adattamento alle nuove circostanze con una linea di condotta chiara e decisa. Non verificatosi tale adattamento in tempo opportuno, esso è avvenuto in modo violento e radicale con gravi colpi alla sovranità dello Stato ungherese.

Appena costituitosi, giovedì sera, 23 marzo, il nuovo Ministero, domandai d'urgenza udienza dal Presidente del Consiglio, che è anche Ministro degli Affari esteri, il sig. Döme Sztójay, per parlargli, nella mia qualità di Decano del Corpo Diplomatico, della grave offesa fatta alle norme del Diritto Internazionale coll'occupazione della Regia Legazione d'Italia e con l'arresto e deportazione dell'Incaricato d'Affari, barone de Ferrariis, e dell'addetto militare, generale conte Voli insieme con la moglie e figlia. Le accuse che si muovono contro i deportati - ai quali vennero poi ad aggiungersi quasi tutti gli altri membri della Legazione - sono di spionaggio, di uso di una radio-emittente clandestina e di trattative coi comunisti.

Il nuovo Presidente del Consiglio (di origine serba,²⁰⁵ convertitosi alcuni anni fa al cattolicesimo, e fino a questo momento Ministro d'Ungheria a Berlino) mi ricevette subito venerdì mattina, 24 marzo. Egli mi assicurò che si sarebbe interessato della cosa, di cui riconosceva la gravità, presso le autorità germaniche.

Non manca di insistere più d'una volta nel frattempo ed interessai pure gli altri colleghi del Corpo Diplomatico, trattandosi di una questione di principio.

Intanto ieri sera il Presidente del Consiglio mi disse che le trattative col Governo germanico per la consegna dei diplomatici deportati erano a buon punto. Da fonte sicura

204 "In un momento particolarmente delicato come l'attuale, faccio voti che la nazione ungherese sappia trovare il suo orientamento nelle avite tradizioni cristiane. Ho appreso con viva soddisfazione quanto Vostra Eccellenza ha fatto per *gli appartenenti alla razza ebraica* e sono sicuro che Ella vorrà anche in seguito adoperarsi, nel miglior modo possibile, in loro favore." Dall'accusa ricevimento a firma del Card. Segretario di Stato con lo stesso N. Prot., in data 6 maggio 1944. Vedi la minuta: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 110, f. 8. Le parole in corsivo sono correzioni a mano. Nel progetto fu l'espressione: "alleviare la situazione dei non ariani".

205 Dimitrije Stojaković, nato a Vršac (Vojevodina, Serbia).

ho poi saputo che due condizioni sono state poste dai tedeschi per la consegna: 1. l'internamento; 2. il permesso di estradizione, qualora questa fosse richiesta da Mussolini.

Riguardo al primo punto nessuna difficoltà. Riguardo al secondo invece opposizione da parte dell'Ungheria. Forse si troverà la soluzione accettando la condizione, ma a patto che siano date garanzie da parte del Governo fascista.

Intanto ufficialmente mi fu detto che il Governo ungherese aveva rotto le relazioni col Governo di Badoglio, benché la notizia non sia stata resa di pubblica ragione. Questa rottura è in certo modo utile, perché chiarifica la situazione e rende forse possibile la designazione di una nazione neutrale che si prenda cura dei badogliani - specie soldati - che ora si trovano completamente abbandonati.

In conseguenza il Governo ungherese ha ora internato - secondo i desideri stessi degli interessati - tutti gli impiegati della R. Legazione d'Italia e loro famiglie (un centinaio di persone circa) in un bell'albergo sul Kékes, a 1000 metri sul mare, dove sono trattati convenientemente e sotto la sorveglianza e protezione della polizia ungherese, condizione quest'ultima voluta dagli interessati, perché così si sentono più sicuri. La si aspettano ora i diplomatici deportati.

Intanto si è proceduto, com'era da prevedersi, sotto la pressione tedesca, in modo molto energico, per non dire inumano, contro gli ebrei. Il primo decreto, in data 30 marzo, contiene misure razzistiche quali sono ormai di prammatica nei paesi sotto il controllo tedesco, non escluso l'obbligo di portare il distintivo della stella gialla, obbligo che, data la base del decreto, riguarda anche gli ebrei battezzati, sia pure da lunga data, che in Ungheria sono molto numerosi. Altri decreti si sono poi susseguiti, informati allo stesso spirito e con nuove restrizioni. Ecco le principali disposizioni: proibizioni di occupare cariche ed uffici nelle pubbliche amministrazioni, divieto di ritenere radio o telefono, limitazioni per i viaggi, proibizioni per gli ebrei di Budapest di abbandonare la città, restrizioni nell'esercizio di certe professioni e del commercio, esclusione dalla stampa, cinema e teatro e dall'esercizio dell'avvocatura. Obbligo di portare la stella, denuncia di tutti i beni mobili ed immobili, che rimangono bloccati e sotto sequestro.

Già nella prima udienza che ebbi col Presidente del Consiglio gli avevo detto che mi sentivo in dovere, come Nunzio, di raccomandare un senso di moderazione nelle misure già programmate contro gli ebrei, pregando di usare i dovuti riguardi verso i battezzati. Uscito il decreto mi recai al Ministero degli Esteri e feci comprendere quanto di ingiusto vi era nelle misure prese, che mostravano di disconoscere il valore del battesimo e portavano nelle famiglie germi di dolorosi dissidi. Non mancarono anche da altre parti, compresi l'E.mo cardinale Primate, gravi rimostranze e domande di modificazioni. Qualche piccola cosa si è ottenuto nel senso che sacerdoti, suore ecc. di stirpe ebraica, sono considerati come esenti dall'obbligo così odioso di portare il distintivo, come pure è stato esentato il coniuge che solo in famiglia avrebbe dovuto sottostare a tale obbligo. Altre agevolazioni si sono ottenute per certe categorie di persone; ma non c'è stato l'esonero per tutti gli ebrei battezzati, nemmeno per quelli che lo furono in tempo non sospetto.

Anche ieri nella conversazione avuta col Presidente del Consiglio non ho mancato di insistere su tale punto. Ma oltre che le pressioni esterne, la fobia antiebraica di parecchi membri del Governo rendono per ora problematico un ulteriore miglioramento.

Intanto cambiamenti sono avvenuti ed avvengono negli elementi direttivi della pubblica amministrazione eliminazione di impiegati, proibizione di parecchi giornali e periodici, censura più severa sulla stampa, proibizione di introduzione di giornali esteri,

scioglimento di certi partiti, intensificata azione dei partiti di estrema destra, stato di smarrimento in certi elementi dei partiti che erano la base dei precedenti governi, un senso di apprensione e di riserbo nella popolazione.

Per quanto riguarda i rapporti col Vaticano, il Presidente del Consiglio ieri sera mi diceva di aver fatto giorni or sono visita all'Em.mo Cardinale Primate e di averlo assicurato che il Governo aveva il proposito di rendere sempre più cordiali le sue relazioni con la Santa Sede e che nelle questioni riguardanti la Chiesa Cattolica si sarebbe regolato in modo da non far nascere difficoltà o contrasti. Egli poi mi ha rinnovato la stessa dichiarazione, esprimendomi il suo vivo desiderio che anche le mie relazioni personali con lui avessero la stessa cordialità di quelle da lui mantenute con Mons. Orsenigo a Berlino.

Come era da prevedersi, il nuovo stato di cose ha aumentato pericolo di bombardamenti aerei. Difatti lunedì 3 corrente ci furono due gravi bombardamenti, uno nella mattinata l'altro durante la notte, sulla capitale ungherese, che hanno prodotto molti danni e numerose vittime (1.073 morti, secondo l'annuncio ufficiale, ma alcuni dicono che sono diverse migliaia). Altri bombardamenti si sono avuti nei giorni seguenti sia a Budapest che in provincia, specialmente a Giavarino, con manifestazioni anche terroristiche, come mitragliamenti di fuggitivi. Il quartiere abitato dalla Nunziatura è stato finora completamente risparmiato, e perciò nessun danno alla casa e al personale.

Il giorno 8 aprile Sua Altezza il Reggente si recò a visitare i luoghi sinistrati. Era la prima volta che, dopo gli ultimi avvenimenti, usciva dal palazzo reale, dove fino ad allora s'era trattenuto in un isolamento più o meno volontario. L'opera dell'evacuazione della città di Budapest si verifica su larga scala. Nei Ministeri si è ora alquanto rallentato il trasferimento degli uffici. Come già scrissi, anche la Nunziatura provvede per ogni evenienza a prepararsi una sede provvisoria a Csákvár in un castello del conte Maurizio Esterházy.

In conseguenza dell'atmosfera mutata, i rifugiati francesi, italiani, polacchi, ecc., si trovano in condizioni piuttosto difficili. Fu sciolto comitato direttivo polacco, imprigionati i capi, tra i quali anche il p. Witoslawski,²⁰⁶ qualcuno anzi ucciso: i polacchi viventi nei campi sono finora indisturbati, coloro che non lavorano sentono la mancanza dei sussidi che loro passava il Governo ungherese. Tutti sono in apprensione per la loro sorte futura. A nome del Santo Padre ho procurato di sussidiare i sacerdoti, e così farò anche nel futuro, perché non siano obbligati a qualche lavoro meno dignitoso.

Anche i soldati italiani badogliani non sono per ora disturbati: solo si trovano senza guida e molto incerti sul da fare. Al Presidente del Consiglio ho raccomandato tutti questi profughi, perché l'Ungheria nel suo senso cavalleresco e cristiano continui a dare loro la sua protezione.

Insieme col cambio di Governo ungherese si è avuto anche il cambio del personale della Legazione germanica a Budapest. Come nuovo Ministro è stato inviato il dott. Edmondo Weesenmayer, uomo di fiducia di Ribbentrop, giovane diplomatico già stato a Zagabria per 3 anni come consigliere di quella Legazione. Oltre alla carica di Ministro Plenipotenziario, è stato investito anche di speciali poteri, che ha cominciato già ad esercitare. Mi è stato assicurato che egli presenterà le sue credenziali la settimana prossima. Così poco a poco le cose si rimetteranno in carreggiata per un ritorno al normale esercizio della sovranità ungherese. Nel campo della polizia ancora si fa sentire l'azione della Ge-

206 P. Piotr Wilk-Witoslawski, francescano, cappellano dei polacchi rifugiati in Ungheria.

stapo, che opera sempre con i suoi metodi propri; negli altri campi, escluso naturalmente il militare, l'azione tedesca pare vada affievolendosi.

La guerra è oramai alle frontiere. Sua Altezza il Reggente ha emesso un proclama per le truppe. Non ogni timore di invasione è cessato, e sempre più si sente il bisogno dell'aiuto del Signore in questi dolorosi frangenti.²⁰⁷

Nota di Mons. Tardini:

3-5-44. Veduto dal S. P.

99

NUOVA LEGISLAZIONE ANTISEMITICA

Rapporto N. 915/44 (N. Pr. 949) del Nunzio Angelo Rotta

al Card. Segretario di Stato Luigi Maglione

Budapest, 28 Aprile 1944²⁰⁸

N. Prot. "AE" 3317/44

Copia originale, dattilografata, firmata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, ff. 324rv

Publicato in: ADSS, Vol. 10. n. 172. pp. 247-249.

Faccio seguito al mio rapporto n. 855/44 in data 19 aprile, circa la situazione generale in Ungheria.²⁰⁹

Per quanto riguarda gli ebrei, continua intensificandosi la lotta contro di essi. Un ulteriore decreto li esclude totalmente dal commercio, di modo che le loro botteghe sono state chiuse ed essi obbligati a cedere tutta la mercanzia. Intanto anche le loro abitazioni possono, in determinati casi, essere requisite, ed essi poi possono anche essere obbligati a vivere in "ghetti", che secondo il giudizio delle locali autorità possono essere formati nelle città o nelle borgate più importanti. Ciò è stato già fatto nelle regioni nord-orientali dell'Ungheria, in quelle cioè che si trovano più vicine alla frontiera minacciata dai bolscevichi. Restrizioni vi sono pure in materia annonaria, nel senso che non è loro concesso l'acquisto di certi generi alimentari e diminuito il quantitativo di altri, per il che sono state introdotte delle speciali tessere annonarie.

Essendo che i decreti sono a base razzista, molte migliaia di battezzati, e in gran parte cattolici, sono gravemente colpiti da tali misure draconiane, tanto più che essendo stato costituito dal Governo un comitato centrale ebraico per maggior comodità delle autorità nell'applicazione dei decreti, i cristiani sono alla mercé di questo comitato, che, naturalmente procura di sacrificare questi, in prima linea, per soddisfare le esigenze del Governo.

207 Accusa di ricevimento del 6 maggio: « Ho appreso con viva soddisfazione quanto Vostra Eccellenza ha fatto per gli appartenenti alla razza ebraica e sono sicuro che Ella vorrà anche in seguito adoperarsi nel miglior modo possibile in loro favore. Maglione » (N. Prot. "AE" 2615/44).

208 Accusa ricevimento il 27 maggio 1944, N. Prot. "AE" 3317/44, vedi: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, ff. 316rv.

209 Vedi il documento precedente.

Anche ieri presso il segretario generale del Ministero degli Esteri²¹⁰ ho reclamato seriamente contro tali provvedimenti del Governo, facendo ancora una volta rilevare quanto di inumano e di anticristiano vi è nel modo e nell'ampiezza della lotta contro gli ebrei. Ho detto che il Santo Padre non poteva che essere addolorato profondamente vedendo che anche l'Ungheria, che finora si è gloriata di essere una nazione cristiana, si sia messa per una via che porta a contrasti con la dottrina del Vangelo.

Al Ministero degli Esteri le cose si comprendono; ma disgraziatamente al Ministero dell'interno vi sono alcuni elementi, e soprattutto i due sottosegretari,²¹¹ che sono dei fanatici antisemiti che non sentono ragioni e si mostrano più papisti del Papa, nel senso che qualche volta vanno forse anche al di là, delle stesse imposizioni tedesche.

Da parte degli ebrei-cattolici, che si sentono un po' abbandonati, si desidererebbe un'azione energica in difesa dei loro diritti promossa dalle autorità ecclesiastiche. Senza dubbio Sua Eminenza il Cardinale Primate si è interessato della cosa sia per lettera indirizzata al Presidente del Consiglio sia in un colloquio avuto con lui. Ma egli vive ad Esztergom, non si fa vedere a Budapest, finora non ha detto una parola di conforto per chi è colpito: gli altri vescovi generalmente aspettano l'iniziativa del Primate nelle questioni di interesse generale. Praticamente quindi a molti può sembrare che l'autorità ecclesiastica non si occupi della questione per una prudenza eccessiva, anche se ciò non corrisponde di fatto alla realtà. Certo un'azione più sollecita e diretta, fatta prima della pubblicazione di certi decreti, non sarebbe stata inefficace. So che prossimamente l'Em.o cardinale Serédi andrà dal Presidente del Consiglio ritornando sulla questione e gli presenterà un memorandum.

È sperabile che l'azione combinata della Nunziatura e dell'Em.o Cardinale Primate abbia ad ottenere qualche vantaggio in favore degli ebrei battezzati e che siano salvaguardati gli elementari diritti dell'umanità nel modo di trattare gli altri ebrei.²¹²

100

CIRCA L'ANTISEMITISMO

Cifra N. 193 del Nunzio Angelo Rotta
al Card. Segretario di Stato Luigi Maglione
Budapest, 1 maggio 1944

N. Prot. "AE" 2502/44

Copia dattilografata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 327

Publicato in: ADSS, Vol. 10. n. 179. pp. 255-256.

Faccio seguito al mio rispettoso rapporto n. 915 1 in data 28 aprile scorso.²¹³

Cardinale Primate ha avuto lungo colloquio con Presidente del Consiglio dei Ministri proposito legislazione razzista parlando in termini assai energici; ma non si attende grande risultato perché pressione tedesca è forte e non vuole far distinzione in favore di

210 Non identificato.

211 László Endre e László Baký.

212 Vedi il documento seguente.

213 Vedi il documento precedente.

battezzati, mentre Governo ungherese, composto di persone assai deboli e da alcuni fanatici razzisti, non è capace reagire.

Presidente Consiglio dei Ministri personalmente ben disposto ma debole, probabilmente ... si ritirerà.²¹⁴

Intanto campagna anti ebraica si sviluppa sempre più e si teme espansione movimento nazionalsocialista ad altri campi (?).

Reggente continua atteggiamento puramente passivo.

101

LA PERSECUZIONE DEGLI EBREI INTERVENTO DEL NUNZIO A LORO FAVORE

Rapporto N. 1095/44 (N. Pr. 954) del Nunzio Angelo Rotta

al Card. Segretario di Stato Luigi Maglione

Budapest, 23 maggio 1944

N. Prot. "AE" 5591/44

Copia originale, dattilografata, firmata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, ff. 207rv

Publicato in: ADSS, Vol. 10. n. 207. pp. 283-287.

Nella spinosa e dolorosa questione della campagna anti-ebraica in Ungheria ho creduto conveniente non limitarmi a sole proteste orali presso il Governo ungherese, ma di inviargli pure una Nota.²¹⁵ Ciò ho fatto non nella speranza di ottenere gran che, ma perché resti documentata la presa di posizione in merito della Nunziatura e indirettamente della Santa Sede.

Ho inviato la Nota al Presidente del Consiglio e Ministro degli Affari esteri, insieme con una lettera accompagnatoria, di cui pure accludo copia.²¹⁶

Purtroppo, come già dissi in altri Rapporti, in certi elementi del Ministero dell'Interno e specialmente nei due Sottosegretari di Stato di quel Dicastero, Endre e Baky, vi è una vera ossessione antiebraica: sono soprattutto quei due signori che fanno il bello e il cattivo tempo; mentre altre persone, anche altolocate nel campo politico, non approvano la crudeltà con cui viene condotta la campagna, ma per timore o per interesse non osano protestare.

Una decina di giorni or sono scrissi anche all'ex-Presidente del Consiglio Imrédy, pregandolo, in via confidenziale, di usare il suo ascendente per fare opera moderatrice. Stmane è venuto da me. Si mostrò molto gentile e grato per la fiducia dimostratagli. Mi ha detto che egli non era certo entusiasta delle misure prese e del modo con cui si attuavano; ha però aggiunto che bisogna tener conto delle difficili condizioni dell'Ungheria attuale situazione militare con i russi alla frontiera e pericolo di interni movimenti rivoluzionari per rendersi ragione della necessità di misure energiche contro gli ebrei, simpatizzanti in gran parte per i bolschevichi. Pur non potendo promettere molto, faceva però capire che non avrebbe mancato di dire una buona parola nel senso desiderato.

²¹⁴ Si è dimesso il 29 agosto.

²¹⁵ Del 15 maggio 1944; vedi: Allegato I.

²¹⁶ Del 15 maggio 1944; vedi: Allegato II.

Nel corso della conversazione mi ha fatto intravedere la possibilità di una sua massima partecipazione, da lui tutt'altro che desiderata, nel Governo. Questo pomeriggio infatti viene annunciata la sua nomina a Ministro senza portafoglio con l'incarico speciale di coordinare le attività dei vari ministeri nel campo economico.

P.S. 27-5-44. Ricevo in questo momento la risposta del Ministero alla Nota di cui sopra: rimetto a V. E. R. ma il testo originale.²¹⁷

Allegato N. I
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, ff. 208-209
LE NONCE À BUDAPEST ROTTA
AU MINISTÈRE DES AFFAIRES ETRANGERES

Nr. 1058/44

Budapest, 15 mai 1944

La Nonciature apostolique a l'honneur de s'adresser au Gouvernement Royal hongrois pour ce qui suit:

La Nonciature apostolique n'a pas manqué à maintes reprises d'attirer l'attention du Gouvernement Royal sur ce qu'il y a d'injuste dans les décrets publiés tout récemment, pour résoudre la question juive et particulièrement sur le manque de discrimination pour les baptisés et sur la manière inhumaine avec laquelle ils sont appliqués.

Jusqu'à maintenant toute démarche est restée sans effet; bien au contraire – tant qu'il résulte à cette Nonciature – on voudrait arriver jusqu'à la déportation (même si la chose est déguisée) de centaines de milliers de personnes. Tout le monde sait ce que la déportation signifie dans la pratique.

La Nonciature apostolique a été renseignée aussi sur les abus commis avant-hier par la police dans les locaux de la Société de la Ste. Croix – institution religieuse érigée par les Evêques hongrois pour les juifs convertis – interrompant arbitrairement les leçons de religion et menaçant les participants.

Pour tout cela la Nonciature apostolique sent le devoir de protester; et poussée non par une fausse compassion, mais par un vrai sentiment de justice et de charité chrétienne et pour la défense des intérêts sacrés de milliers et milliers de catholiques, fait encore une fois appel au Gouvernement Royal hongrois afin qu'il ne veuille pas dans la campagne contre les juifs dépasser les limites que le droit naturel et la loi divine positive imposent et qu'il veuille bien éviter toute action contre laquelle le Saint-Siège ne pourrait que protester énergiquement et avec Lui la conscience du monde vraiment chrétien.

La Nonciature apostolique pourtant se permet de demander:

1. qu'il soit faite une distinction fondamentale entre juifs baptisés et juifs non baptisés, afin que les chrétiens soient exemptés des prescriptions antisémites (même en Slovaquie on a fait cette distinction).

²¹⁷ Del 27 maggio 1944. Res. Pol./1944, non pubblicato in questo volume. Vedi Eugène (Jeno) Lévai: *The Black Book on the Martyrdom of Hungarian Jewry*, Zurigo 1948. pp. 25-27.

2. qu'en tout cas, dans les mesures que le Gouvernement Royal jugerait devoir adopter pour la sauvegarde des intérêts suprêmes de l'État, soient toujours respectés les droits fondamentaux de la personne humaine.

3. que le Gouvernement Royal veuille prendre des mesures aptes à éviter la répétition d'abus ou de violations contre personnes ou instituts ecclésiastiques, tels que l'arbitraire irruption de la police dans les locaux de la Société de la Sainte Croix.

La Nonciature apostolique espère que le Gouvernement Royal Hongrois dans sa sagesse voudra accueillir avec bienveillance et donner suite à cet appel, qui est l'écho du chagrin du Saint-Père, et ne pas démentir en cette occasion l'esprit vraiment chrétien et chevaleresque de la noble Nation Hongroise.

Allegato N. II

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, ff. 210-211

LE NONCE A BUDAPEST ROTTA AU PRESIDENT DU CONSEIL

Nr. 1059/44

Budapest, 15 mai 1944

L'aimable accueil que Votre Excellence a eu la bonté de me réserver dès le premier jour de sa nomination à Président du Conseil et les paroles si rassurantes qu'Elle m'a plus qu'une fois répétées, m'avaient donné pleine confiance que le nouveau Gouvernement Royal ne ferait rien qui pouvait créer des difficultés pour l'Église. Je suis toujours convaincu de la bonne volonté de Votre Excellence.

Néanmoins de telles dispositions ont été promulguées, pendant que d'autres encore plus graves se préparent, que je me vois obligé de présenter cette Note de protestation et de demander encore une fois le respect des droits de l'Église et de ses fils.

Le simple fait de persécuter des hommes pour le seul motif de leur origine raciale, c'est une violation du droit naturel. Si le bon Dieu a leur donné la vie, personne au monde n'a le droit de leur l'enlever ou de leur refuser les moyens par lesquels il puissent la conserver: au moins qu'ils n'aient pas commis de crimes. Mais prendre des mesures antisémites, ne tenant aucune considération du fait que beaucoup de juifs par la réception du baptême sont devenus chrétiens, c'est une grave offense à l'Église et en contradiction avec le caractère d'État chrétien, tel que la Hongrie, aujourd'hui encore, est fière de se professer. Et si même en Slovaquie, pays bien plus petit et malgré les circonstances à elle particulières, on a pu exempter presque complètement les chrétiens des dispositions qui frappent les juifs, pourquoi on ne pourrait faire le même dans le Royaume de S. Etienne, pays de beaucoup plus grand et dont la structure politique-sociale repose sur des bases bien plus solides?

Dans l'accomplissement de mon devoir, j'ai mis le Saint-Siège au courant de ce qui se passe en Hongrie, et je devrai Le renseigner aussi sur les mesures de deportation qui se préparent et qui malheureusement auront déjà commencé à être exécutées. Le Saint-Père, qui avec autant d'intérêt et d'amour paternel suit la vie de cette Nation en se souvenant toujours des grandioses manifestations de foi et d'attachement à l'Église et au Saint-Siège faites à l'occasion de sa visite à Budapest en 1938 est vivement peiné, et j'espère que, dans sa qualité de Pasteur Suprême de l'Église, tuteur des droits de tous ses fils et défenseur de la vérité et de la justice, Il ne soit pas obligé de lever sa voix de protestation.

Car une Nation si noble, qui s'est justement acquis l'estime du monde entier et le titre d'avant-garde de la civilisation chrétienne, ne voudra pas renier son glorieux passé et souiller sa réputation par des actes qui resteraient comme une tache pour les siècles à venir. Que l'on ne donne pas aux ennemis de la Hongrie des arguments pour l'accuser d'avoir elle aussi suivi des méthodes qu'elle reprouve chez les bolchévistes ennemis de Dieu et de la civilisation!

Pour tout cela je viens encore une fois prier Votre Excellence et, par son aimable entremise, tout le Gouvernement Hongrois pour les mesures qu'il jugera nécessaire de prendre pour la défense du Pays, ne soient pas en contradiction avec le droit naturel et les lois positives divines, et que les dispositions déjà adoptées soient modifiées selon les trois points proposés dans la Note ci-jointe.

Votre Excellence voudra bien me pardonner si je me suis permis de Lui parler en toute franchise. C'est l'estime que j'ai pour Votre Excellence, de la droiture de ses principes et de sa bonne volonté qui m'a poussé à le faire, au même temps que mon amour et mon attachement à la Hongrie, que dans 15 années de séjour à Budapest, j'ai appris à aimer et à considérer comme ma Patrie. Je prie toujours pour Elle, afin qu'Elle soit toujours plus grande, plus prospère et respectée. Mais une grande crainte pour son avenir me tourmente en ce moment: car les injustices qu'on est en train de commettre et – Dieu ne le veuille! – du sang innocent versé sans aucune considération, ne peuvent pas attirer la bénédiction de Dieu sur le Pays, bénédiction qui est plus que jamais nécessaire dans ce moment si plein d'inconnues et de dangers, que même les plus puissants se sentent incapables de maîtriser.

102

INTERVENTO DEL NUNZIO IN FAVORE DEGLI EBREI PERSEGUITATI

Cifra N. 198 del Nunzio Angelo Rotta
al Card. Segretario di Stato Luigi Maglione
Budapest, 24 maggio 1944²¹⁸

N. Prot. "AE" 3285/44

Copia dattilografata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 320

Publicato in: ADSS, Vol. 10. n. 209. pp. 288-289.

Ricevuto telegramma n. 238.²¹⁹ Questa Nunziatura apostolica già 15 correnti mese presentò Governo Nota²²⁰ abbastanza forte difesa ebrei soprattutto battezzati e contro

218 "Confermo quanto Vostra Eccellenza troverà mia risposta detto Rapporto cioè: poichè - come Ella riferisce - silenzio codesto Episcopato desta meraviglia generale Vostra Eccellenza - basandosi su principi cristiana carità umana solidarietà sempre propugnati Santa Sede -, esorti Ecc.mi Vescovi fare passo collettivo presso Governo affinché moderi suo atteggiamento verso ebrei in genere tenga conto particolare fedeli battezzati razza ebraica." Dall'accusa ricevimento con cifra N. 240, firma Maglione, del 29 maggio 1944. Vedi: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 317.

219 Cifra N. 238 di Card. Maglione, del 20 maggio, ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 321. Non pubblicato in questo volume.

220 Vedi sopra i due Allegati.

temuta deportazione comunque mascherata; prossimo Corriere diplomatico invierò testo tale Nota e lettera inviata Presidente del Consiglio dei Ministri.

Finora nessuna risposta; prevedo suo contenuto quasi negativo. Intanto, sotto titolo lavoro obbligatorio, deportazione è già in atto ed eseguita senza tenere conto e spesso con metodica inumanità poliziesca.

Puntualmente pregai ex Presidente del Consiglio dei Ministri Imrédy interporre sua autorità per azione mitigatrice. Finora episcopato ungherese non ha fatto alcun ... con generale meraviglia forse per timore attacchi istituti (?).

Qualche passo diretto Santa Sede potrebbe essere utile (?).

Condizioni rifugiati polacchi assai difficili, specialmente economiche, ma finora non c'è deportazione. Quanto al resto non so alcuna notizia.

103

ISTRUZIONI AL NUNZIO PER UN INTERVENTO PRESSO LA CONFERENZA EPISCOPALE

Cifra N. 185 di Mons. Tardini al Nunzio Angelo Rotta

Vaticano, 29 maggio 1944

N. Prot. "AE" 3317/44

Copia dattilografata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, ff. 314rv

Pubblicato in: ADSS, Vol. 10. n. 216. p. 297.

È regolarmente pervenuto alla Segreteria di Stato il pregiato rapporto dell'Eccellenza Vostra Reverendissima, n. 915/44 circa la legislazione antisemitica.²²¹ L'eminentissimo superiore ha appreso con doloroso interesse quanto Ella ha trasmesso in ordine alle dure misure legislative prese nei confronti degli ebrei, misure che hanno colpito anche molte migliaia di battezzati, atteso che i decreti emanati sono a base, come dicono, razzista.

I passi svolti dall'Eccellenza Vostra concordano con quelli che la Santa Sede ha già fatto in altre nazioni in difesa dei principi di carità propugnati dal Vangelo e perciò l'eminentissimo superiore m'incarica di esprimere all'Eccellenza Vostra il Suo compiacimento, sicuro che Ella seguirà a fare tutto il possibile per alleviare le pene di tanti infelici. Poiché da quanto l'Eccellenza Vostra scrive sembra risultare che l'episcopato sia, in proposito, un po' inerte, e ciò con sorpresa degli stessi fedeli, l'eminentissimo superiore sarebbe del parere che Ella facesse al riguardo qualche discreta esortazione.²²²

²²¹ Vedi sopra, pagg. 384s.

²²² Vedi sotto, il Telegramma di Papa Pio XII al Reggente Horthy. Con cifra N. 244 (A.E.S. 3800/44) del 17 giugno a firma del Card. Maglione ha ripreso tale tema in: ADSS, Vol. 10. n. 226. p. 307.

104
INFORMAZIONI SULLA PERSECUZIONE DEGLI EBREI IN
UNGHERIA

Rapporto N. 1260/44 (N. Pr. 957) del Nunzio Angelo Rotta
al Card. Segretario di Stato Luigi Maglione
Budapest, 10 giugno 1944
N. Prot. "AE" 5689/44
Copia dattilografata
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, ff. 218rv
Pubblicato in: ADSS, Vol. 10. n. 227. pp. 308-313.

Ritengo utile inviare copia di una seconda Nota inviata da questa Nunziatura al Ministro degli esteri in risposta alla sua Nota del 27 maggio, di cui già mandai all'Eminenza Vostra Rev.ma copia col mio rapporto n. 1095/44 in data 23 maggio.²²³

Purtroppo non si nota alcun miglioramento: vessazioni e deportazioni continuano, ed in modo inumano, anche se mascherate col titolo di invio per lavori obbligatori.

La campagna che qui si conduce contro gli ebrei, compresi purtroppo anche i convertiti, non è approvata dalla gente ben pensante, atteso il modo con cui si svolge e che è in contrasto col senso cristiano dell'anima ungherese. Ma, come accade anche altrove, la forza e la violenza hanno il sopravvento sul buon senso e sui diritti della verità e della giustizia. Si tratta di direttive che vengono dal di fuori, ma che disgraziatamente trovano in Ungheria degli esecutori fanatici, quasi maniaco, con grave danno del senso morale e della buona fama di questa Nazione.

Ho creduto pure conveniente far pervenire a S. Altezza Serenissima il Reggente di Ungheria una copia di tutta la corrispondenza scambiata tra questa Nunziatura ed il Ministero degli esteri circa tale questione.

Per quanto S. A. il Reggente continui in un'attitudine piuttosto passiva, tuttavia potrà tornargli utile conoscere esattamente il pensiero della Santa Sede, attraverso l'azione della Nunziatura, in questa dolorosa contigenza.²²⁴

Allegato

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, ff. 219-225

NOTE DE LA NONCIATURE APOSTOLIQUE A BUDAPEST

Nr. 1207/44

Budapest, 5 juin 1944

La Nonciature apostolique a l'honneur d'accuser réception de la Note Verbale du Ministère Royal Hongrois des Affaires étrangères n. 234/Res.Pol./1944 du 27 mai d.p.,²²⁵ en réponse à sa précédente Note n. 1058 en date du 15 mai, sur la question juive. La

²²³ Vedi sopra, pag. 386.

²²⁴ Vedi l'Allegato, Nota verbale del 5 giugno.

²²⁵ ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, ff. 213-217. Non pubblicato in questo volume.

Nonciature apostolique s'est empressée de porter la Note du Ministère Royal à la connaissance du Saint-Siège et après un examen approfondi et bienveillant de la même se permet d'exposer ce qui suit:

La Nonciature apostolique manifeste sa vive satisfaction et remercie le Gouvernement Royal pour l'assurance donnée à propos des incidents qui se produisirent dans les locaux de l'Association de la Sainte Croix. Mais, malheureusement, elle ne peut pas manifester la même satisfaction pour la réponse donnée aux autres points qui formaient l'objet de sa précédente Note. Elle est même très douloureusement surprise par l'affirmation du Gouvernement Royal de vouloir résoudre la question juive sur la seule base raciale sans aucune considération pour la religion professée par les intéressés: ce qui vient pratiquement à nier ou à méconnaître l'influence bienfaisante de la religion sur l'esprit humain et l'action éducatrice de l'Église. Or il y a là un grave tort à l'égard de l'Église. Et le peuple hongrois tout entier est témoin de l'efficacité de cette action de l'Église, qui l'accueillant dans ses bras maternels, lors de son arrivée en Europe, le transforma profondément et l'éleva dans l'espace de quelques générations au même niveau de civilisation des peuples occidentaux. Pourquoi l'Église ne serait-elle pas capable d'opérer de profondes transformations aussi dans l'âme des juifs ?

On dit que leur conversion n'est pas sincère. Mais rien n'autorise une générale affirmation. S'il peut y avoir des doutes sur la sincérité de quelques conversions survenues dans les tout derniers temps (quoiqu'il ne faut jamais oublier que l'Église Catholique, pour ce qui à elle se réfère, a été toujours très sévère dans l'admission de ceux qui lui demandent le baptême), il n'y a aucun motif raisonnable pour douter de la conversion des juifs qui sont devenus chrétiens avant le commencement de toute loi antisémite en Hongrie.

La Note du Ministère Royal se réfère aux systèmes adoptés dans d'autres Pays, qui ont « résolu » la question juive sur la seule base raciale. Le Gouvernement hongrois sait bien que l'Église Catholique a toujours réprouvé les théories et les méthodes qui, fondées sur le principe matérialiste du sang et de la race, négligent complètement l'élément spirituel de l'homme et nient l'influence de la bonne volonté, de l'éducation et surtout des moyens surnaturels de la grâce divine dans la formation du caractère et de la personnalité humaine. Mais il y a aussi d'autres Pays qui, tout en adoptant des mesures antisémites, en ont exempté – du moins partiellement – les juifs chrétiens, en hommage au Sacrement du baptême, aux mérites de l'Église et à son action si hautement éducatrice et perfectionneuse même dans le sens national et patriotique.

Car il est un fait que lors que les juifs entrent dans l'Église ils commencent à fusionner les éléments strictement nationaux, de manière qu'après une ou deux générations on ne peut pas même les distinguer des autres. La circonstance que le Gouvernement hongrois se sert de l'élément religieux dans la recherche de l'origine raciale (appartenance des grands-pères à une religion chrétienne) c'est une admission de ce fait. Si donc le Gouvernement Royal reconnaît ce fait, pourquoi ne voudrait-il pas aller jusqu'à ses conséquences logiques et légitimes ?

La Note du Ministère Royal dit que les nouvelles dispositions se basent sur le concept juridique du « juif », tel qu'il a été fixé par les lois XV de 1938, IV de 1939 et XV de 1941. La Nonciature apostolique fait remarquer que même alors l'Église a réprouvé le principe purement racial et a publiquement levé sa voix de protestation: quoique ces lois-là n'avaient pas dans la pratique de graves conséquences.

La Nonciature apostolique, partant, a le vif regret de devoir déclarer comme absolument insuffisantes les facilités accordées aux chrétiens et cataloguées dans la Note à laquelle elle a l'honneur de répondre. La première n'est qu'une promesse, pas encore réalisée, de corriger le très grave tort commis au détriment des baptisés, en les abandonnant à la merci des juifs non-baptisés et en les mettant de la sorte dans la plus triste des situations. La seconde, qui n'est pas même connue publiquement, elle aussi n'est qu'une réparation du même ordre. Les exceptions contenues dans les numéros 3 et 4 ne peuvent que se rapporter à un nombre très petit, relativement, de personnes et ne résolvent pas la question de principe.

Entretiens et à son plus grand regret, la Nonciature Apostolique a été renseignée, et de bonne source, sur les conclusions d'une récente conférence, dans laquelle on a décidé la déportation de tous les juifs hongrois, sans distinction de religion: seuls 150.000 ou tout au plus 200.000 en seront exemptés, parce que indispensables pour la vie économique et industrielle du Pays ou nécessaires pour l'assistance sanitaire. Selon d'autres informations, elles aussi absolument sûres, la déportation est déjà en exécution et est faite avec de telles méthodes que plusieurs personnes succombent même avant d'atteindre le lieu de la déportation. (Des méthodes inhumaines sont aussi pratiquées dans les camps de concentration, où parfois font défaut les plus élémentaires conditions de vie et d'hygiène, et où l'on arrive jusqu'à empêcher que les prêtres puissent apporter les comforts de la religion à ces malheureux fils de l'Église!).

L'on dit qu'il ne s'agit pas de déportation, mais de travail obligatoire. On peut discuter sur les mots; mais la réalité est égale. Lorsqu'on emporte des vieux de plus de 70 et même de 80 ans, des femmes âgées, des enfants, des malades, l'on se demande: pour quel travail peuvent-ils servir ces êtres humains? On répond que l'on a donné aux juifs la possibilité de porter leurs familles; mais alors le départ de celles-ci devrait se faire librement. Et quoi dire des cas où ces vieux, malades, etc. sont les seuls à être déportés, ou lorsqu'il n'y a pas de parents qu'ils devraient suivre? Et quand on pense qu'aux ouvriers hongrois, qui se rendent en Allemagne pour raison de travail, est défendu de porter leurs familles, on est vraiment étonné de voir que seulement aux juifs soit accordée cette grande faveur.

Pour tout cela la Nonciature apostolique, Représentante officielle du Saint-Père, à Qui a été confiée la défense du droit divin – soit naturel soit positif – et la suprême tutelle des intérêts des chrétiens, se voit encore une fois obligée de protester auprès du Gouvernement Royal hongrois et de Le prier de vouloir donner suite aux demandes faites dans sa précédente Note, c'est à dire:

1. que les juifs chrétiens soient exemptés des dispositions antisémites: du moins ceux dont la conversion – en égard surtout à l'époque dans laquelle elle a été effectuée – n'offre aucun raisonnable motif de soupçon;

2. qu'à tous les juifs soit fait un traitement humain; et que même dans les mesures qu'il sera nécessaire de prendre pour la défense des légitimes intérêts de l'État, soit toujours sauvegardée la justice, ainsi que les droits fondamentaux de la personne humaine.

3. Pendant que l'on travaille à la modification des décrets antisémites dans le sens surindiqué, veuille le Gouvernement Royal prendre d'urgence les mesures nécessaires pour empêcher la continuation des abus ci-devant mentionnés et pour rendre possible une convenable assistance spirituelle de ces malheureux chrétiens.

La Nonciature apostolique tient à souligner qu'en faisant cette démarche elle n'a la moindre intention de nier au Gouvernement Royal le droit de se défendre des dangers qui

peuvent menacer la vie de la Nation, mais seulement de Le prier d'avoir égard aux droits de l'Église et aux principes de la morale chrétienne.

Dans sa Note le Gouvernement Royal manifeste le désir que les relations avec le Saint-Siège aient à continuer avec la même cordialité que dans le passé. C'est avec la plus grande satisfaction que la Nonciature Apostolique a pris note de cette déclaration, qui correspond aux vœux les plus vifs et sincères du Saint-Siège. Cette déclaration, ainsi que l'affirmation de S. E. M. le Président du Conseil devant le Parlement que « le nouveau Gouvernement veut édifier la Hongrie sur le rocher de la morale chrétienne », donnent à la Nonciature la confiance que ses suggestions seront bien acceptées et que le Gouvernement Royal voudra s'abstenir de tout acte contraire aux droits et aux légitimes intérêts des chrétiens. Et le peuple hongrois, qui s'est justement acquis le titre de défenseur de la foi et de la civilisation, ne voudra pas souiller sa réputation en suivant des méthodes que la conscience du monde chrétien ne pourrait pas approuver, même si l'on disait de les pratiquer pour se défendre du bolchévisme, et qui enlèveraient presque toute sa valeur morale à la campagne qu'aujourd'hui encore il poursuit pour la défense de la civilisation chrétienne.

La Nonciature apostolique, qui en faisant ces démarches est inspirée aussi par un sentiment de profond et sincère attachement à la Hongrie, qu'elle voudrait voir toujours plus grande et plus prospère et entourée de gloire la plus pure, espère qu'elles seront favorablement accueillies et avec Son Eminence le Cardinal Secrétaire d'État de Sa Sainteté, fait « les meilleurs vœux pour que la noble Nation hongroise puisse en ce moment particulièrement délicat trouver son orientation dans les traditions profondément chrétiennes de ses aïeux ».

105

DEPORTAZIONE DEGLI EBREI

Cifra N. 206 del Nunzio Angelo Rotta
al Card. Segretario di Stato Luigi Maglione
Budapest, 18 giugno 1944

N. Prot. "AE" 3889/44

Copia dattilografata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, ff. 301-302.

Pubblicato in: ADSS, Vol. 10. n. 233. pp. 320-321.

Ricevuto telegramma n. 244.²²⁶

Purtroppo (notizie ?) riportate rispondono a verità. Si calcolano a oltre 300.000 le persone già deportate; si dice che al di là, dei confini un terzo (gli uomini validi) sia adibito nei lavori; per gli altri due terzi si fanno tutte le ipotesi; qualche persona seria parla di campi di annientamento: certo si è che loro trattamento nei luoghi di concentramento e soprattutto durante il trasporto è veramente orrendo. In ogni vagone-merce vengono stipati senza distinzione alcuna età, sesso, religione 70-80 e anche più persone. I vagoni vengono chiusi e le persone poco o nulla ricevono di ... molti muoiono durante viaggio

²²⁶ Cifra N. 244 (N. Prot. "AE" 3800/44) del 17 giugno a firma del Card. Maglione vedi: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 303. Pubblicato in: ADSS, Vol. 10. n. 226. p. 307.

per asfissia sete o disagi. Già nella mia ... Nota di protesta²²⁷ presentata Governo accennai a quel che in realtà significa la deportazione. Tredici giorni or sono replicando alla risposta del Governo inviai una seconda energica Nota²²⁸ di cui ho rimesso copia a Vostra Eminenza Reverendissima col corriere diplomatico. Cardinale Primate nome episcopato presentò fine aprile Memorandum Governo, ma nessuna azione collettiva pubblica, alla quale lo avevo invitato: risultato quasi nullo.

Come ho accennato altra volta Governo è debole, con alcuni elementi assai fanatici che vanno forse anche al di là delle richieste germaniche. Ho inviato copia ... con Ministro degli esteri al Reggente per sua norma.

Si parla di crisi di Governo e di attitudine esitante di fronte a richieste Nunziatura apostolica per discriminazione in favore dei battezzati e trattamento umano per tutti.

Diretto intervento Santa Sede sarebbe assai utile per non dire necessario e posto che già sono pronti i vagoni che dovranno deportare ... di Budapest che si stanno ora trasferendo in case destinate alla loro esclusiva abitazione in (?) diversi quartieri della città.

106

DEPORTAZIONE DEGLI EBREI CRITICA DELL'ATTEGGIAMENTO DEI VESCOVI

Cifra N. 208 del Nunzio Angelo Rotta
al Card. Segretario di Stato Luigi Maglione
Budapest, 24 giugno 1944

N. Prot. "AE" 3982/44

Copia dattilografata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 293

Publicato in: ADSS, Vol. 10. n. 242. pp. 327-328.

Faccio seguito mio telegramma n. 207 (?).²²⁹

Fatti ulteriori passi nella questione ebrei, specialmente per discriminazione in favore dei battezzati, ma senza risultato almeno visibile. Continuano intanto deportazioni, e prossimi giorni si inizieranno anche da ..., dove cristiani di origine ebraica sono numerosissimi. Solo azione energica episcopato potrebbe forse mettere qualche freno. Molti cattolici e sacerdoti sono scandalizzati condotta remissiva episcopato, dettata da eccessiva prudenza. Urgerebbe un invito pressante Santa Sede al Cardinale Primate perché con azione pubblica ed energica salvi quello che ancora si può salvare, e salvi pure onore Chiesa Cattolica ora assai compromesso.²³⁰

227 Vedi sopra, del 15 maggio 1944, pag. 388.

228 Vedi sopra, del 5 giugno 1944, pagg. 391ss.

229 Il cifrato N. 207 riferisce al cifrato precedente, cioè N. 206 (il documento precedente) che arrivò "quasi completamente indecifrabile", vedi ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 300. (N. Prot. "AE" 3900/44).

230 Accusa ricevimento il 25 giugno (cifra N. 251, N. Prot. "AE" 3982/44), annunciando il messaggio del Papa al Reggente Horthy (N. 243): « V. E. faccia perciò ulteriori insistenze presso codesto Episcopato senso indicato suo ultimo telegramma. »

107

**INTERVENTO PONTIFICIO IN FAVORE DI TUTTI PERSEGUITATI
A CAUSA DELLA NATIONALITÀ OSSIA DELLA RAZZA**

Telegramma di Sua Santità Papa Pio XII al Reggente Horthy

Vaticano, 25 giugno 1944

N. cifra 1571; N. Prot. "AE" 3938/44

Copia dattilografata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 124, f. 3 (minuta).

Cfr. ancora: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 290 (progetto),

f. 291 (fotocopia del telegramma), f. 304 (progetto italiano).

Pubblicato in: ADSS, Vol. 10. n. 243. p. 328. (N. Prot. "AE" 6101/44)

De plusieurs côtés on Nous supplie de tout mettre en oeuvre pour que dans cette noble et chevaleresque Nation ne soient étendues et aggravées les souffrances déjà si lourdes, endurées par un grand nombre de malheureux, à cause de leur nationalité ou de leur race.²³¹ Notre coeur de Père ne pouvant demeurer insensible à ces instantes supplications en raison de Notre ministère de charité qui embrasse tous les hommes, Nous Nous adressons personnellement à Votre Altesse faisant appel à Ses nobles sentiments dans la pleine confiance qu'Elle voudra bien faire tout ce qui est en Son pouvoir pour que soient épargnés à tant de malheureux d'autres deuils et d'autres douleurs.²³²

108

EBREI - LETTERA DEL CAPO RABBINO DI BUCAREST

Rapporto N. 11.127 del nunzio Andrea Cassulo di Romania

al Card. Segretario di Stato Luigi Maglione

Timișul de sus (Romania), 11 Luglio 1944

N. Prot. "AE" 6986/44

Copia originale, dattilografata, firmata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, ff. 24rv

Il Capo Rabbino di Bucarest mi ha ripetutamente interessato dei suoi correligionari di Ungheria che pare si trovino da qualche tempo in una condizione molto difficile e penosa.

Ho fatto comprendere che tale cosa non riguardava la Nunziatura di Bucarest e che non avrei, quindi, saputo come andare incontro alla sua preghiera. Visto che egli insisteva, gli ho detto di scrivermi una lettera che avrei mandato alla Santa Sede, nel pensiero che dal Vaticano sarebbe stato più facile far sentire una parola di raccomandazione a chi di ragione.

Mi onoro pertanto unire la lettera del Dott. Safran ora ricevuta,²³³ e nello stesso tempo credo far cosa gradita riferire che una prima nave rumena è arrivata da Constantza a

231 Vedi il documento precedente.

232 Risposta di Horthy a Pio XII, vedi: ADSS, Vol. 10. n. 250. p. 339.

233 Non pubblicato in questo volume.

Istanbul con 250 fanciulli ebrei. Altre navi sembra ne porteranno altri, e in tal modo si va risolvendo felicemente la difficile questione che ci ha dato in passato tanto lavoro.

Naturalmente, la gratitudine della comunità ebrea in Romania, anche da questo lato, è vivamente sentita.

109

**RISULTATI POSITIVI DELL'INTERVENTO DEL PAPA E DEI VESCOVI
IN FAVORE DEGLI EBREI**

Cifra N. 224 del Nunzio Angelo Rotta
al Card. Segretario di Stato Luigi Maglione
Budapest, 14 luglio 1944

N. Prot. "AE" 4581/44

Copia dattilografata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, ff. 257, 258

Publicato in: ADSS, Vol. 10. n. 265. pp. 351-352.

*Ex Aud. SS.mi, 17-7-44.
Far sapere a chi aveva chiesto
questo interessamento della S. Sede,
il risultato ottenuto.*²³⁴

Ricevuto telegramma n. 251.²³⁵ Telegramma [Pontificio] al Reggente Horthy stato molto opportuno. Sua Altezza, che questa Nunziatura apostolica aveva cercato di mettere al corrente del vero stato delle cose, scosso anche da un abortito colpo di Stato degli ... capeggiati precisamente dai fanatici antisemiti, ha preso posizione. Molto utile è stata pure la lettera pastorale preparata dal Cardinale Primate che doveva essere letta in tutte le chiese dell' (?) Ungheria domenica scorsa. Governo avutone sentore ha pregato Cardinale Serédi di ritirarla; Cardinale ha fatto sospendere lettura dietro promessa cessazione deportazioni e esenzioni favore ebrei battezzati. Di fatto si nota un ... deportazioni sono sospese. ... Segretario Ministero degli interni è stato tolto molto potere ... ogni competenza nella questione ebrei. Si discute ancora sulla ampiezza delle esenzioni in favore dei cristiani (?); qualche membro del Governo mostra molta mala fede.²³⁶ Situazione politica generale incerta; si parla sempre di probabile cambiamento di Governo.

234 Nota di Montini.

235 Non pubblicato in questo volume.

236 Quest'ultima frase anche in: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 124, f. 33, con rimando al N. Prot. e Posizione.

110

**COMPORAMENTO CASO OCCUPAZIONE MILITARE
DELL'UNGHERIA**

Due estratti di cifre: Rotta-Maglione
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 124, f. 34
N. Prot. "AE" 6122/44²³⁷

Estratto dal cifrato N. 246 di Rotta alla Segreteria di Stato

Budapest, 5 Agosto 1944
Copia dattilografata

Prego darmi istruzioni anche circa attitudine Nunziatura Apostolica fronte sovietico (di fronte sovietici?) in caso occupazione Ungheria.²³⁸

Estratto dal cifrato N. 284 di Maglione a Mons. Rotta

Vaticano, 14 Agosto 1944
Copia dattilografata

Verificandosi occupazione cui Ella accenna, Vostra Eccellenza si regolerà come circostanze suggeriranno, procurando in ogni modo mantenere contatti con codesto Episcopato.²³⁹

111

**TERMINE MISSIONE DIPLOMATICA DEL BARONE APOR
DIREZIONE LEGAZIONE UNGHERESE**

MONS. LUTTOR

Cifra N. 222 del Nunzio Angelo Rotta
Alla Segreteria di Stato
Budapest, 14 luglio 1944. Ric. 15 luglio
N. Prot. "AE" 5144/44
Copia dattilografata
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 110, f. 25

Presidente Consiglio dei Ministri mi prega comunicare Vostra Eminenza Reverendissima che Reggente ha posto termine alla missione diplomatica del Barone Apor et questo Ministero degli Esteri incarica ... Monsignor Luttur direzione della Legazione.

Rotta

²³⁷ Anche rimando al N. Posizione 123.

²³⁸ Ultima frase della cifra dello stesso numero protocollo, della stessa data in materia consacrazione episcopale in "Russia Carpatica", vedi: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 123, f. 16.

²³⁹ Ultima frase della cifra dello stesso numero protocollo, della stessa data in materia consacrazione episcopale in "Russia Carpatica", vedi: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 123, f. 13.

112

**COMITATO EBRAICO AMERICANO ET
COMITATO PER SALVARE EBREI DI EUROPA**

Cifra N. 2288 dalla Delegazione Apostolica in Washington (Stati Uniti)

alla Segreteria di Stato

Washington, 10 Agosto 1944

N. Prot. "AE" 5957/44

Copia dattilografata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 26r

Comitato ebraico americano et Comitato per salvare ebrei di Europa mi incaricano far pervenire Santo Padre et Vostra Eminenza Reverendissima espressione profondi sentimenti gratitudine per deciso miglioramento ottenuto in Ungheria. Notizie confermano cessata deportazione dei giudei et detti Comitati riconoscono che tutto ciò è dovuto al Santo Padre.
Cicognani

113

RABBINO CAPO DELLA PALESTINA CHIEDE INTERVENTO

Traduzione italiana del telegramma

Vaticano, Agosto 1944

N. Prot. "AE" 5956/44

Copia dattilografata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 29r

Notizie preoccupanti giungono da fonti attendibili circa difficoltà sorte per l'uscita dei giudei dall'Ungheria.

Preghiamo di chiedere Sua Santità intervento immediato perché tali ostacoli siano rimossi per salvare i tragici resti d'Israele.

Le benedizioni e la riconoscenza di Sion per l'aiuto passato presente e futuro.

114

RABBINO CAPO DELLA PALESTINA CHIEDE INTERVENTO

Appunto dell'ufficio

Vaticano, 18 Agosto 1944

N. Prot. "AE" 5956/44

Copia dattilografata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 27r

Il Rabbino Capo della Palestina chiede un intervento del S. Padre perché gli ebrei di Ungheria possano emigrare... probabilmente nella Palestina. Ma non è opportuno che direttamente dalla S. Sede si favorisca detta immigrazione in Palestina.

Penso che questo telegramma si riferisca alla situazione degli ebrei (circa 20.000 famiglie) di cui giorni sono telegrafò Mons. Nunzio Apostolico di Bucarest. A questo proposito erano stati preparati tre progetti di cifrati: non so se siano stati approvati e spediti.

Tuttavia mi sembra alquanto curioso il telegramma del Rabbino Herzog, se si metta in relazione col cifrato giunto il 10 corrente da Washington:

“Comitato ebraico americano et comitato per salvare ebrei di Europa mi incaricano far pervenire Santo Padre et Vostra Eminenza Rev.ma espressione profonda di sentimenti di gratitudine per deciso miglioramento ottenuto in Ungheria. Notizie confermano cessata deportazione dei giudei et detti Comitati riconoscono che tutto ciò è dovuto al Santo Padre.”²⁴⁰

E non si potrebbe pregare Padre Hughes, ora che ritorna in sede, di parlare lui stesso all'anzidetto Rabbino e dirgli tutto quanto la S. Sede ha fatto e sta facendo per gli ebrei?...²⁴¹

Oppure si potrebbe rispondere al Rabbino in questo modo:

Delegazione Apostolica
Cairo

Signor Herzog ha inviato telegramma invocando intervento Santa Sede favore non ariani residenti Ungheria.

Prego V. S. Rev.ma far sapere anzidetto Signore che Santa Sede da tempo sta facendo tutto il possibile per alleviare dolori di coloro che soffrono per motivi di nazionalità o di stirpe.²⁴²

Cardinale Maglione²⁴³

115

RABBINO CAPO DELLA PALESTINA CHIEDE INTERVENTO

Appunto di Mons. Dell'Acqua

Vaticano, 19 agosto 1944

N. Prot. "AE" 5956/44

Copia dattilografata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 30r

La dichiarazione anglo-americana apparsa sul giornale "L'Osservatore Romano" di ieri sera a proposito degli ebrei di Ungheria mi pare sia in contrasto col recente telegramma del Rabbino Capo di Palestina: sembra, infatti, che le autorità ungheresi non facciano difficoltà per l'uscita degli ebrei dal territorio ungherese.

240 Vedi la cifra della Delegazione Apostolica di Washington N. 2288 del 9 agosto 1944, che fu ricevuto l'altro giorno: N. Prot. "AE" 5957/44: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 26r.

241 Nota manoscritta a penna al margine del paragrafo: "18-8-44 ore 13 P. H. è partito alle 12!"

242 Nota manoscritta a penna al margine del paragrafo: "20-8-44". Con altra mano: "Vb" [intende: Va bene]

243 Il telegramma fu firmato da Mons. Tardini, del 22 agosto 1944, vedi la minuta N. Prot. "AE" 5956/44 in lingua inglese: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 31r.

Ad ogni modo, all'anzidetto Rabbino si potrebbe, come si propose, spedire un telegramma generico (Vedi progetto di ieri).

Dell'Acqua

116

SI RINGRAZIA INTERVENTO IN FAVORE DEGLI EBREI

Cifra N. 287 del Card. Segretario di Stato Luigi Maglione

al Nunzio Angelo Rotta

Vaticano, 20 agosto 1944

N. Prot. "AE" 6511/44

Copia dattilografata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100. (Hiányzik)

Pubblicato in: ADSS, Vol. 10. n. 307. p. 394.

Notizie trasmesse da Vostra Eccellenza Rev.ma circa miglioramento situazione non ariani Ungheria furono apprese con soddisfazione.

Vostra Eccellenza voglia far pervenire Sua Altezza Reggente Horthy nel modo che riterrà più opportuno augusto compiacimento Santo Padre per efficace azione svolta in proposito.

Nel ringraziare Vostra Eccellenza per attività spiegata al riguardo, credo bene segnalare che, secondo recente comunicazione Nunziatura apostolica Bucarest, notevole gruppo ebrei Transilvania settentrionale sarebbe minacciato deportazione da autorità ungheresi.²⁴⁴

117

NOTIZIE POLITICHE

SITUAZIONE DEGLI EBREI IN UNGHERIA AGGRAVATA

Cifra N. 257 del Nunzio Angelo Rotta

alla Segreteria di Stato

Budapest, 22 agosto 1944. Ric. 24 agosto

N. Prot. "AE" 5587/44

Copia dattilografata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 32r

Pubblicato in: ADSS, Vol. 10. n. 309. p. 396.

Riferendomi al mio telegramma n. 224:²⁴⁵

Miglioramenti ivi accennati poco sensibili; momento [ministro?] interno Ungheria confuso; ²⁴⁶Ministero da cui è uscito Imrédy coi Ministri Interni et Commercio assai (?)²⁴⁷ debole. Presidente del Consiglio dei Ministri ammalato.

244 Cifra del nunzio Andrea Cassulo a Bucarest N. 187 dell'8 agosto 1944, al Card. Maglione, vedi: ADSS, Vol. 10. n. 293. p. 376.

245 Del 16 luglio, non pubblicato in questo volume.

246 Vedi la frase seguente ancora: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 124, f. 35r - con riferimento allo stesso N. Prot. e anche al numero della posizione.

247 Interrogativo nell'originale.

Forte pressione tedesca per ulteriore deportazione ebrei non battezzati; Governo esitante; Reggente con cui ebbi qualche tempo fa lungo colloquio deciso resistere... ieri coi rappresentanti diplomatici Paesi neutrali cioè Svezia Svizzera Portogallo Spagna è stata redatta nota energica contro... nuova deportazione, ieri essa da me et Ministro Svezia è stata presentata questo Governo. Ho fatto pervenire copia anche Reggente per cui sarà sostegno morale. Si spera deportazione non avverrà benché ogni sorpresa sia possibile.

118

CIRCA EBREI DI UNGHERIA

Appunto di Mons. Dell'Acqua

Vaticano, 28 Agosto 1944

N. Prot. "AE" 5587/44

Copia dattilografata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 35r

Sua Eccellenza Mons. Nunzio Apostolico di Budapest, con cifrato 257 del 22 agosto, aveva fatto sapere che la situazione degli ebrei si era nuovamente aggravata e che i tedeschi esercitavano una forte pressione per un'ulteriore deportazione di ebrei non battezzati.

Monsignor Nunzio, però, aggiungeva quanto appresso: "Governo esitante: Reggente con cui ebbi qualche tempo fa lungo colloquio deciso resistere..... ieri coi rappresentanti diplomatici paesi neutrali cioè Svezia, Svizzera, Portogallo e Spagna è stata redatta nota energica... contro nuova deportazione: ieri essa da me et Ministro Svezia è stata presentata questo Governo. Ho fatto pervenire copia anche Reggente per cui sarà sostegno morale. Si spera deportazione non avverrà benché ogni sorpresa sia possibile".²⁴⁸

Quanto all'accordo che sarebbe intervenuto fra il governo ungherese e la Croce Rossa per l'evacuazione degli ebrei dall'Ungheria, Mons. Nunzio non ha comunicato nulla: tale accordo si venne a conoscere da una dichiarazione anglo-americana riportata anche dai quotidiani di Roma.

Atteso il nuovo passo compiuto da Mons. Nunzio in unione ai Rappresentanti dei paesi neutrali, mi sembrerebbe opportuno attendere, per il momento. Caso mai fra qualche giorno si potrà telegrafare a Mons. Nunzio chiedendo notizie circa la situazione degli ebrei e l'esito dei passi compiuti.

Intanto all'Ecc.mo Signor Taylor si potrebbe far sapere che la Nunziatura di Budapest sta interessandosi nuovamente in favore degli ebrei.

Dell'Acqua

²⁴⁸ Citazione dalla Cifra N. 257, vedi il documento precedente .

119

CIRCA EBREI DI UNGHERIA

Traduzione della lettera di Sig. Myron Taylor
Rappresentante personale del Presidente degli Stati Uniti
presso la Santa Sede a S. E. Domenico Tardini
Roma, 23 Agosto - Traduzione italiana: Vaticano, 28 Agosto 1944
N. Prot. "AE" 5548/44
Copia dattilografata

Testo inglese

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 36r

The Personal Representative of the
President of the United States of America
to His Holiness the Pope

August 23, 1944.

Dear Monsignor Tardini:

I have received the following telegram dated London August 21 from Alex Easterman, World Jewish Congress, 55 New Cavendish Street, London, which I am forwarding to you for whatever action, if any, the Holy See may be in a position to take:

“Received reliable information that strong pressure being brought on Hungarian Government not to allow evacuation of the Jews in accordance with recent Horthy offer and International Red Cross. Beg Your Excellency make representation to Holy See to make further representation to Hungarian Government that they fulfil their promises, as the British-American declaration opens wide possibilities for practical rescue action”.

Sincerely yours,

Myron C. Taylor [m. p.]
Myron C. Taylor

H. E. Mons. Domenico Tardini,
Undersecretary of State,
Secretariat of State of His Holiness,
Vatican Palace.

Traduzione italiana fatta nell'Ufficio:
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 37r

28 Agosto '44²⁴⁹

Ho ricevuto il seguente telegramma in data 21 agosto da parte del Signor Alex. Easterman del Congresso mondiale ebraico di Londra: “che io inoltro a Lei per un'azione se la S. Sede lo crederà opportuno (o si trova nella condizione di poterla fare):

“Ricevute informazioni fondate che forti pressioni sono fatte sul Governo Ungherese per non permettere l'evacuazione di giudei in accordo con la recente offerta di Horthy e della Croce Rossa Internazionale.

Chiedo Vostra Eccellenza di adoperarsi presso la Santa Sede per un'ulteriore passo presso il Governo Ungherese a tener fede alle promesse, poichè la dichiarazione anglo-americana offre larghe possibilità per una pratica azione di salvataggio”.

Myron Taylor

120

SULLA SITUAZIONE DEGLI EBREI IN UNGHERIA

Telegramma di Alex Easterman, Rappresentante del
Congresso Mondiale degli Ebrei,
al Card. Segretario di Stato Luigi Maglione
Londra, 28 Agosto 1944
N. Prot. SS “AE”: 5959/44

Originale

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, ff. 38rv

STATO DELLA CITTÀ VATICANO TELEGRAMMA

= 1888 LONDON 543 73 21 1740 =
= WE ARE RELIABLY INFORMED GERMAN EXERCISING PRESSURE ON HUNGARIAN GOVERNMENT TO PREVENT EVACUATION OF JEWS FROM HUNGARY IN ACCORDANCE WITH REGENT HORTHYS RECENT OFFER TO INTERNATIONAL REDCROSS STOP BEG HIS HOLINESS REQUEST HUNGARIAN AUTHORITIES FULFIL THEIR PROMISE RELEASE JEWS STOP RESCUE NOW MADE PRACTICABLE BY JOINT DECLARATION OF BRITISH AMERICAN GOVERNMENT ACCPTING REGENTS OFFER =
= ALEX EASTERMAN WORLD JEWISH CONGRESS 55 NEW CAVENDISH ST LONDON =
= HIS EXCELLENCY CARDINAL MAGLIONE PAPAL SECRETARY OF STATE V[atican] City =

²⁴⁹ Data della lettera di Sig. Taylor.

121

CIRCA EBREI DI UNGHERIA

Cifra N. 434 di S. E. Godfrey di Londra alla Segreteria di Stato

Londra, 28 Agosto 1944

N. Prot. "AE" 5960/44

Copia dattilografata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 39r

Capo Rabbino Londra mi telegrafa circa sorte ebrei Ungheria pregando umiliare al Santo Padre richiesta nuovo passo per ottenere adempimento promesse Reggente Hort[h]y favore suo popolo.

Godfrey

122

CIRCA EBREI DI UNGHERIA

Cifra N. 579 della Segreteria di Stato a S. E. Godfrey

Vaticano, 31 Agosto 1944

N. Prot. "AE" 5960/44

Copia dattilografata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 40r

Ricevuto Cifrato N. 434.

Vostra Eccellenza Reverendissima può comunicare interessato che Nunziatura Apostolica Budapest, la quale da tempo sta attivamente occupandosi favore ebrei Ungheria, di recente ha compiuto nuovo passo per impedire ogni deportazione.

Tardini²⁵⁰

123

INVIO DEL TESTO DI UNA NOTA

Rapporto N. 1919/44 (N. Prot. 965) del Nunzio Angelo Rotta

Mons. Domenico Tardini, Segretario della S. Congregazione degli AA.EE.SS.

Budapest, 1 Settembre 1944

N. Prot. "AE" 6397/44

Copia dattilografata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 33r

Credo utile per codesto archivio il testo della Nota di protesta presentata a questo Ministro degli Esteri dai Rappresentanti delle Nazioni neutre contro la minaccia di ulteriori deportazioni degli ebrei e cui parlai nel Cifrato N. 257.²⁵¹

²⁵⁰ Vedi il progetto del Cifrato, firmato anche da Dell'Acqua: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 41r.

²⁵¹ Vedi il documento precedente.

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 34rv

N O T E

Les soussignés Représentants des Puissances Neutres accrédités à Budapest ont appris avec un sentiment de douloureuse surprise que bientôt vont recommencer les déportations des juifs de la Hongrie. Ils sont aussi renseignés – et de sources absolument sûres – de ce que signifie la déportation dans la plupart des cas, même si elle est déguisée sous le nom de travail à l'étranger.

En faisant abstraction du fait regrettable que de nouvelles déportations seraient dans leurs Pays comme le coup de grâce à la bonne renommée de la Hongrie si sérieusement atteinte par les déportations déjà accomplies, les Représentants des Puissances Neutres, par un sentiment de solidarité humaine et de charité chrétienne, se sentent obligés d'élever une énergique protestation contre de tels procédés, injustes dans leur motif – car il est absolument inadmissible que des hommes soient persécutés et mis à mort par le simple fait de leur origine raciale – et brutaux dans leur exécution. Et il demandent au Gouvernement Royal de Hongrie de bien vouloir mettre définitivement fin à ces procédés qui pour l'honneur de l'Humanité n'auraient dû jamais commencer. Ils manifestent leur espoir que, reprenant ses anciennes traditions, la Hongrie voudra bien revenir aux principes et méthodes chevaleresques et pleins d'esprit chrétien qui Lui ont valu une haute place parmi les peuples civilisés.

Budapest, le 21 Août 1944.

(S) + ANGELO ROTTA, Nonce Apostolique

(S) CARL IVAN DANIELSSON, Ministre de Suède

(S) CARLOS DE LIZ-TEIXEIRA BRANQHUIHO Chargé d'Affaires de Portugal

(S) MIGUEL SANZ-BRIZ, Chargé d'Affaires d'Espagne

(S) ANTOINE I. KILCHMANN, Chargé d'Affaires de Suisse.

Au Ministère Royal Hongrois

Des Affaires Étrangères

B u d a p e s t.

124

CIRCA EBREI DI UNGHERIA

Minuta riscontro della Segreteria di Stato alla lettera di Sig. Myron Taylor

Vaticano, 4 Settembre 1944

N. Prot. "AE" 5548/44

Copia dattilografata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 42r

Con pregiata lettera del 23 agosto pp. l'Eccellenza Vostra Si compiacceva di portare a conoscenza di questa Segreteria il testo di un telegramma pervenutoLe dal Signor Alex

Easterman del Congresso mondiale ebraico di Londra riguardante gli ebrei residenti in Ungheria.

All'Eccellenza Vostra è ben noto come da tempo la Santa Sede stia attivamente occupandosi per alleviare le sofferenze di detti "non ariani": posso ora aggiungere che di recente la Nunziatura Apostolica di Budapest ha compiuto un nuovo passo perché non avvenga alcuna deportazione di ebrei.

Nell'assicurare l'Eccellenza Vostra che la Santa Sede non trascurerà occasione alcuna perché la condizione dei non ariani in Ungheria sia mitigata, profitto etc...

[Timbro] Firma: Monsignor Segretario [Tardini]

Dell'Acqua

125

SITUAZIONE POLITICA IN UNGHERIA

Cifra N. 264 del Nunzio Angelo Rotta

alla Segreteria di Stato

Budapest, 5 Settembre 1944

N. Prot. "AE" 5962/44

Copia dattilografata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 124, f. 36r²⁵²

Copia in: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 45r

Publicato in: ADSS, Vol. 10. n. 318, p. 413.

Situazione Ungheria giunta in queste ultime settimane ... permette cambiamento orientazione.²⁵³

Nuovo Ministero non si vede, in maggioranza protestante, migliore del Ministero precedente, membri (?) germanofili.

Presidente del Consiglio dei Ministri cattolico, Ministro degli esteri²⁵⁴ protestante, entrambi generali e persone di fiducia del Reggente.

Mi fecero visita molto deferenti verso questa Nunziatura apostolica; non nascondono gravità della situazione, massimamente sforzo per difendere confine e mantenimento ordine pubblico ²⁵⁵*più temperato circa questione ebrei, nessuna deportazione avrà luogo, timorosi ma tranquilli.*

252 A penna nera in parentesi: segnalazione del N. Prot e rimando alla posizione Ungheria 100.

253 Il 30 agosto, il generale Géza Lakatos formò il Governo; rimane in carico per sei settimane.

254 Il colonello generale Gusztáv Hennyey (1888-1977).

255 Queste parole sottolineate con rossetto.

126

CIRCA EBREI DI UNGHERIA

Traduzione italiana del telegramma del Congresso mondiale giudaico, Londra
Vaticano, 6 Settembre 1944

N. Prot. "AE" 5961/44

Copia dattilografata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 44r

Siamo profondamente dispiacenti di informare Vostra Santità ultima notizie stabiliscono che tedeschi fanno pressioni su governo ungherese per non mandar rilasciare liberi i giudei come promesso dall'ammiraglio Horthy.

Deportazione di ebrei nuovamente stabilita che sia di 12.000 al giorno.

Preghiamo Vostra Santità intervenire per prevenire deportazione.

Congresso giudaico mondiale.

Dell'Acqua

In lingua inglese

N. Prot. "AE" 5961/44

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 43rv

Ricevuto di 6/9/44

Circuito n.° 4

Ore 16

N. 360 di recapito - Consegnato al fattorino alle ore

DEEPLY REGRET INFORM YOUR HOLINESS LATEST REPORT STATE GERMANS PRESSING HUNGARIAN GOVERNMENT NOT TO RELEASE JEWS AS PROMISED BY ADMIRAL HORTHY STOP DEPORTATION OF JEWS AGAIN STATED TO BE IN OPERATION AT RATE TWELVETHOUSAND DAILY STOP BEG YOUR HOLINESS INTERCESSION PREVENT DEPORTATION = WORLD JEWISH CONGRESS 55

NEWCAVENDISHSTE LONDONW 1 =

= HIS HOLINESS THE POPE CV =

127

NESSUNA DEPORTAZIONE DEGLI EBREI IN UNGHERIA

Circa telegramma del Congresso mondiale giudaico
Cifra N. 582 della Segreteria di Stato a S. E. Godfrey, Londra
Vaticano, 9 Settembre 1944
N. Prot. "AE" 5962/44
Copia dattilografata
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 46r

Cotesto Congresso mondiale giudaico ha inviato telegramma implorando intervento Santo Padre favore non ariani Ungheria che sarebbero nuovamente minacciati deportazione.

Vostra Eccellenza Reverendissima può fare sapere interessati quanto Le partecipai con cifrato N. 579 circa ulteriori passi recentemente compiuti da Nunziatura Apostolica Budapest per impedire ogni deportazione ebrei.

Secondo comunicazione medesima Nunziatura in data 6 corrente si spera che nessuna deportazione abbia luogo.

Tardini²⁵⁶

128

**CIRCA TELEGRAMMA DEL CONGRESSO MONDIALE GIUDAICO
NESSUNA DEPORTAZIONE DEGLI EBREI IN UNGHERIA**

Cifra N. 270 del Nunzio Angelo Rotta alla Segreteria di Stato
Budapest, 16 Settembre 1944. Ric. 18 Settembre 1944
N. Prot. "AE" 6412/44
Copia dattilografata
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 124, ff. 40r, 41r (copia)

Situazione politica assai grave; esercito russo preme contro territorio contestato aspramente (?) diverse parti... non essendovi altra via di uscita che arrendersi ai bolscevichi. Si sa infatti che a Teheran Ungheria fu consegnata ai Soviets; questo Governo è deciso continuare lotta insieme con Germania. Questa ha promesso et in parte già concesso aiuti, ma non si sa quanto tempo potrà durare resistenza se i russi attaccano in punti diversi (?) ... (due gruppi) ... del popolo ungherese: unica loro speranza è nel Santo Padre che per il tramite anglo-americani possa fare qualche cosa favore dell'Ungheria.

Intanto sono incominciati bombardamenti terroristici; finora nessun danno alla Nunziatura Apostolica.

256 Vedi il progetto del Cifrato, firmato anche da Dell'Acqua: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 47r.

²⁵⁷Questione ebrei perso sua acutezza: sono stati eliminati elementi responsabili delle enormità commesse.²⁵⁸

Rotta

*Ex Aud. SSmi 19-9-44
Si può accennare al Delegato Apostolico
degli Stati Uniti²⁵⁹*

129

VOLONTÀ GOVERNO UNGHERESE CONTINUARE RESISTENZA CONTRO BOLSCEVICHI

Cifra N. 280 del Nunzio Angelo Rotta alla Segreteria di Stato
Budapest, 23 Settembre 1944. Ric. 24 Settembre
N. Prot. "AE" 6413/44
Copia dattilografata
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 124, f. 44 (copia)

Nuovo Presidente Consiglio dei Ministri ha annunciato in Parlamento volontà Governo ungherese continuare resistenza contro bolscevichi. Popolazione assai depressa specialmente a causa dei bombardamenti terroristici che si intensificano ogni giorno più. In Szatmár che è quasi interamente distrutta fu colpito pure episcopio et seminario et morirono tutti i sacerdoti della curia: vescovo et vicario generale sono salvi perché assenti.

Rotta

130

RESTARE SUL LUOGO, OPPURE NASCONDERSI: RAPPORTO

Cifra N. 284 del Nunzio Angelo Rotta alla Segreteria di Stato
Budapest, 27 Settembre 1944. Ric. 29 Settembre
N. Prot. "AE" 6494/44
Copia dattilografata
ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 124, f. 49

Stante grave pericolo occupazione bolscevica, mi chiedono consiglio sulla condotta da suggerire al clero: se ... restare sul luogo, oppure nascondersi, o allontanarsi almeno momentaneamente ... Mancandomi sicuri dati di fatto sulla situazione politico-religiosa nei Paesi occupati recentemente dai (russi?) et sulle loro attuali disposizioni nei riguardi

²⁵⁷ Questa frase, indicando la segnalazione archivistica, si trova dattilografata su un foglio nella posizione "Ebrei", ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 48.

²⁵⁸ "Circa questione ebraica Monsignor Rotta rileva che ora ha perso sua acutezza essendo stati eliminati responsabili enormità commesse. Tardini" - Dalla Cifra al Mons. Cicognani a Washington, con cifrato N. 1879 del 23 settembre 1944, N. Prot "AE" 6490/44: ASRS AA.EE.SS. Ungheria 124. [f. 37].

²⁵⁹ A penna nera.

della Chiesa (?) ... mi è assai difficile dare (?) un consiglio qualsiasi (?). Sarei perciò molto grato a Vostra Eccellenza Rev.ma se si compiacesse, qualora Vostra Eccellenza Rev.ma lo ritenga fosse possibile, darmi urgentemente qualche istruzione o suggerimento al riguardo. Pregherei indicarmi anche se ... nella imminenza di una occupazione (?) di Budapest, si debbano distruggere i cifrari, et quale risposta convenga dare al Governo Ungherese (?) qualora si trasferisse (?) altrove et invitasse il Corpo Diplomatico a seguirlo (?).

Rotta

131

RESTARE SUL LUOGO, OPPURE NASCONDERSI: DISPACCIO

Cifra N. 315 di Tardini al Nunzio Angelo Rotta

Vaticano, 30 Settembre 1944

N. Prot. "AE" 6494/44

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 124, ff. 50 (dattilografata), f. 51rv (progetto a mano)

Ricevuto Cifrato N. 284.²⁶⁰

Santa Sede non ha notizie circa attitudine russi verso Chiesa Cattolica nei territori ora occupati.

In ogni caso è dovere Clero in cura d'anime non abbandonare fedeli.

Se Governo si trasferisse altrove cotesta Nunziatura non potrà rifiutarsi seguirlo.

Vostra Eccellenza Rev.ma ove così creda distrugga cifrari nero (1938) e giallo (1941) e conservi quanto più possibile il rosso per le comunicazioni ordinarie e il verde (1942) per quelle riservate.

Tardini

132

ARMISTIZIO FRA UNGHERIA E RUSSIA

Cifra N. 288 del Nunzio Angelo Rotta alla Segreteria di Stato

Budapest, 2 Ottobre 1944. Ric. 3 Ottobre

N. Prot. "AE" 8211/44

Copia dattilografata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 124, ff. 54-55

In certi ambienti abbastanza attendibili si assicura essere in corso trattative per un armistizio con i Soviets: attuale tregua nei bombardamenti aerei dell'Ungheria sembrerebbe confermare questa affermazione. Sarà forse (?) per impedire una tal cosa o forse per semplici misure di precauzione, sta però il fatto che i tedeschi esigono ora dal Reggente Horthy la costituzione di un Governo di (?) loro pieno affidamento; la situazione è molto tesa (?): deciso a non cedere teme però un colpo di mano da parte di tedeschi.

²⁶⁰ Vedi il documento precedente.

Perciò mi ha personalmente pregato di dare in tal caso asilo alla sua nuora (Vedova di Stefano Horthy) col bambino. Presidente poi mi ha pregato di prendere in custodia la Sacra Corona in caso occupazione russa. Alle due domande ho risposto affermativamente dichiarando tuttavia (?) che (?) non potevo dare nessuna garanzia specialmente di fronte ai bolscevichi.

Questi intanto sono entrati (?) in territorio ungherese ... dal Sud, raggiungendo così la grande pianura ungherese: qualora attaccassero in forze non si vede come possano essere trattiene. Sembra che i germanici intendano concentrarsi (?) ... (7 gruppi indecifrabili) ...: questa sarebbe un'altra ragione ... gran numero di soldati tedeschi vanno (?) nella regione di Budapest, mentre pochi vanno verso il fronte.

(Manca la firma)

133

SITUAZIONE IN UNGHERIA E' MOLTO GRAVE

Cifra N. 300 del Nunzio Angelo Rotta alla Segreteria di Stato

Budapest, 12 Ottobre 1944. Ric. 13 Ottobre

N. Prot. "AE" 8271/44

Copia dattilografata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 124, f. 56

Situazione Ungheria molto grave; Russi già penetrati notevolmente pianure ungheresi. Situazione preoccupante criticissima dei giorni scorsi ... alquanto miglioratasi per intervento forze blindate tedesche ... nella politica interna sempre grande incertezza et mutua diffidenza tra governo Ungherese et tedesco; si parla anche di un possibile colpo di mano degli estremisti. Notizie controllate circa contegno dei russi nei villaggi occupati et ripresi poi dagli ungheresi sono veramente disastrose. Saccheggi, numerose violazioni delle donne anche religiose, omicidi, incendi, (un ... terrore); esercizio culto praticamente impossibile; Governo Ungherese ha inviato Ordinario castrense coi relativi documenti in merito ai Rappresentanti Potenze neutrali. Grande numero di fuggitivi anche per evacuazioni preventive per imposizione delle autorità governative; preoccupazioni grandi pel futuro, specialmente presso le suore. Cardinale Serédi ha pubblicato circolare al clero circa loro dovere di rimanere coi fedeli.

Rotta

134

**NUOVO APPELLO DEL CONGRESSO MONDIALE GIUDAICO
AL SANTO PADRE**

Appunto di Mons. Dell'Acqua

Vaticano, 17 Ottobre 1944

N. Prot. "AE" 6915/44

Copia dattilografata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 50r

Il Congresso mondiale giudaico di Londra nuovamente chiede un pubblico appello del Santo Padre per salvare i giudei di Ungheria dalla deportazione e dallo sterminio.²⁶¹

Le ultime notizie pervenute alla Segreteria di Stato dalla Nunziatura Apostolica di Ungheria circa gli ebrei erano abbastanza tranquillizzanti. Probabilmente oggi non sarà più così, data la situazione politica che in questi giorni si è creata in Ungheria: tuttavia bisognerebbe avere una conferma da fonte autorevole che gli ebrei in Ungheria sono minacciati di deportazione etc. Detto Congresso mondiale giudaico è stato informato di tutta la attività svolta dalla S. Sede in favore degli ebrei residenti in Ungheria e del telegramma inviato dal S. Padre al Reggente Horthy.

Un appello pubblico da parte del S. Padre, soprattutto in questo delicato momento, non mi parrebbe opportuno: in ogni caso, prima di tutto occorrerebbe accertarsi circa la realtà dell'attuale situazione degli ebrei Ungheria.

Inoltre, tale atto non potrebbe aggravare ancor più la condizione degli ebrei e irritare maggiormente i tedeschi? : è più che possibile; ed allora, invece di ottenere l'effetto sperato, si avrebbe proprio l'effetto contrario.

Perciò per ora mi limiterei a chiedere notizie a Mons. Nunzio Apostolico di Budapest (se si può telegrafare in cifra) e a rispondere in forma generica al telegramma del Congresso mondiale giudaico di Londra.

261 Testo inglese del telegramma del 16 ottobre 1944: "DESPERATE APPEALS REACHING US SAVE SURVIVING JEWS IN HUNGARY STOP GERMANS NOW PREPARING CARRY OUT PLANS DEPORTING THREEHUNDRED THOUSAND MEN WOMEN CHILDREN STOP YOUR HOLINESS INTERVENTION BY PUBLIC CALL IN NAME OF HUMANITY MAY AVERT THIS APPALLING TRAGEDY STOP WE ARE SURE OUR ILL FATED INNOCENT PEOPLE WILL NOT APPEAL IN VAIN FOR UTMOST AND URGENT LAST HOUR EFFORTS SAVE THEM FROM DOOM = ALEX EASTERMAN POLITICAL SECRETARY WORLD JEWISH CONGRESS". Vedi: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 49rv

135

TENTATIVO DI ARMISTIZIO**RIPRESA DELLA PERSECUZIONE DEGLI EBREI IN UNGHERIA**

Cifra N. 302 del Nunzio Angelo Rotta alla Segreteria di Stato

Budapest, 18 Ottobre 1944. Ric. 19 Ottobre

N. Prot. "AE" 8213/44

Copia dattilografata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 124, ff. 57 (orig.) 58 (copia)

Pubblicato in: ADSS, Vol. 10. n. 359, pp. 447-448.

Il proclama dato dal Reggente Horthy il 15 Ottobre per comunicare alla nazione la sua domanda di armistizio agli alleati ha provocato una vera rivoluzione nel paese. I tedeschi secondati dagli Ungaristi hanno occupato militarmente Budapest e il ... ed hanno (?) costituito un nuovo Governo (?) con a capo Szálasi. La mattina il Reggente Horthy è stato invitato ad arrendersi, ciò che ha (?) fatto per evitare spargimento di sangue et è stato tenuto come prigioniero ... dopo qualche giorno (?) presso il Comando delle S. S. Ivi è obbligato a annullare il proclama del 15 et ad invitare le truppe a continuare la lotta, come pure a dare le dimissioni et a nominare ... capo del nuovo Governo. Famiglia Reggente Horthy si è rifugiata in Nunziatura Apostolica; ieri ... è partita insieme con Reggente per la Germania; resteranno in un castello di Baviera. Intanto *la lotta contro gli ebrei*²⁶² è stata ripresa con grande durezza e nei disordini dei giorni scorsi parecchi sono stati uccisi.²⁶³ Vi sono state numerose bastonate tra i ministri et funzionari del precedente Governo.²⁶⁴ Polizia si è messa fino dal primo momento dal lato dei tedeschi e così pure la maggior parte dell'esercito residente nell'interno per solo senso di timore. Il ... elementi estremisti ... dichiarano di volere () [sic!] con principi cristiani ma non c'è da farsi illusioni. Gradirei eventualmente venerare istruzioni.²⁶⁵

Rotta

136

CIRCA RISPOSTE DELLA SANTA SEDE

Appunto di Mons. Tardini

Vaticano, 18 Ottobre 1944

N. Prot. "AE" 6915/44

Carta stemmata, manoscritto

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, ff. 54rv

Il Sig. Taylor ha portato con sè ieri, all'udienza del S. P., una deputatina degli S[tati] U[niti] la quale ha rivolto tante domande a S. Santità (chi può immaginare quanto *parli*

262 Sottolineato a matita nera.

263 Ultima frase come estratto dattilografato: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 53r. Con rimando allo stesso N. Prot. ed allo stesso N. [124] della posizione.

264 Segnalazione al margine a matita per le ultime due frasi.

265 Vedi il documento sotto, pag. 420.

una donna che appartenga a un *parlamento!*) Il Sig. T[aylor] ha dato al S[anto] P[adre] copia di un telegramma di Londra circa gli ebrei.

Le risposte della S. Sede bisogna che siano *ampie - alle* [sic!]. Il dire semplicemente “si farà il possibile” sembra burocratica freddezza.

Quanto meno si può ottenere, tanto più bisogna mussare l’interessamento della S. Sede.

D[omenico] T[ardini]

137

RABBINI E RAPPRESENTANTI DI COMITATI EBREI SUPPLICANO IL SANTO PADRE

Cifra N. 2425 dalla Delegazione Apostolica in Washington (Stati Uniti)

alla Segreteria di Stato

Washington, 20 Ottobre 1944²⁶⁶

N. Prot. “AE” 7003/44

Copia dattilografata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 60r

Continuano venire alla Delegazione Apostolica Rabbini et Rappresentanti di Comitati ebrei per supplicare Santo Padre, attesa situazione disperata per i giudei nell’Ungheria, rivolgere per mezzo Radio vaticana un appello al popolo ungherese affinché ogni cittadino che possa accolga e protegga gli ebrei. Nulla forse può fare in questo momento Nunziatura Apostolica, mentre appello (?)²⁶⁷ Radio Vaticana, anche per mezzo dell’organizzazione segreta che è molto attiva, sarebbe subito conosciuto et bene accolto et riuscirebbe utilissimo specialmente nelle città di provincia e campagna dove sembra che esercito et polizia germanica non siano ancora abbastanza organizzati.

Cicognani

266 Accusa ricevimento della cifra con Cifra N. 1955 e del N. Prot. “AE” 7199/44 in data 3 novembre 1945, a firma di Tardini: Riferendomi cifrato V. E. R. 2425 comunicoLe quanto segue: “Santa Sede appena avuto sentore aggravamento situazione ebrei Ungheria sollecitamente si adoperò loro favore. In seguito istruzioni Santa Sede Nunziatura Apostolica Budapest ripetutamente intervenne presso Autorità Magiare perché non adottassero misure odiose et Episcopato spiegò pure intensa attività. Santo Padre, poi, prendendo occasione giornata preghiere et offerte indetta da Eminentissimo Serédi per domenica 29 ottobre favore rifugiati, Si degnò personalmente inviare telegramma aperto sullodato Eminentissimo in cui ancora una volta manifestava Suo interessamento favore « persone esposte persecuzion et violenze causa loro confessione religiosa o stirpe o per motivi politici. »” Vedi: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 93r. Progetto: *ibid.* f. 94r.

267 Interrogativo nell’originale.

138

**CONGRESSO MONDIALE GIUDAICO CHIEDE INTERVENTO
DEL SANTO PADRE**

Cifra N. 604 di Mons. Tardini S. E. Godfrey di Londra
Vaticano, 20 Ottobre 1944

Copia dattilografata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 58r

Cotesto Congresso mondiale giudaico ha inviato telegramma implorando intervento Santo Padre favore ebrei Ungheria. Vostra Eccellenza Reverendissima conosce quanto è stato fatto da Santa Sede soprattutto ultimi mesi per appartenenti stirpe ebraica Ungheria et sa bene come a seguito personale intervento Sua Santità presso Reggente Hort[h]y venisse sospesa deportazione ebrei et loro condizioni mitigate.

Posso assicurare Vostra Eccellenza che Santa Sede - non ostante crescenti difficoltà anche di comunicazioni - continua tuttora seguire con particolare attenzione sorte ebrei Ungheria et nulla lascerà intentato per portare sollievo dette persone.

Prego Vostra Eccellenza informare in proposito interessati.

Tardini²⁶⁸

139

SITUAZIONE IN UNGHERIA

Appunto di Dell'Acqua
Vaticano, 20 Ottobre 1944

Copia dattilografata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 124, f. 16r

*Vedi telegramma del
Santo Padre al Card.
Serédi del 26-X-44²⁶⁹*

La situazione in Ungheria deve essere tremenda: russi da una parte e tedeschi dall'altra sembra che gareggino nell'inferire.

Che cosa può essere fatto dalla S. Sede *pubblicamente*?

1° - Si potrebbe pensare ad un documento del S. Padre in cui si faccia esplicito cenno al rincrudirsi della guerra, alle razzie, alle devastazioni e alla miseria in cui intere regioni vengono lasciate dagli eserciti contrastanti, senza, per altro specificare che trattasi dell'Ungheria anche perché russi e tedeschi potrebbero poi divenire ancor più feroci. D'altra parte, occorre tener presente che anche i Signori Ungheresi, quando parte della Transilvania fu annessa all'Ungheria, non mancarono di inferire contro i rumeni. *[Nota di Tardini:]* È vero: ma la S. S. intervenne energicamente e tutto presto finì - o quasi.

²⁶⁸ Progetto della Cifra del 18 ottobre 1944: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 59r. Visto da Dell'Acqua. Correzioni e osservazioni - in parte difficilmente da decifrare.

²⁶⁹ Vedi sotto, pagg. 423ss.

2° - Oppure - per limitarsi all'Ungheria - si potrebbe pensare ad un articolo su l'Osservatore Romano, riferendo notizie giunte alla Direzione del giornale su deprecabili fatti nelle località dove al presente si combatte.

3° - Oppure si potrebbe pensare ad un telegramma aperto - da riportarsi, poi, su l'Osservatore Romano - del Santo Padre all'Eminentissimo Signor Card. Serédi, in cui Sua Santità Si associa al dolore e alle preoccupazioni dell'Episcopato Ungherese per le molteplici e atroci sofferenze dei loro concittadini, e fa voti perché i combattenti si astengano da ogni offesa che, trascendendo le necessità della guerra, torna a disonore di chi la compie e provoca, con i lutti e i dolori più profondi, acerbo e tenace risentimento. *[Nota di Tardini:] Questa idea - ben studiata non sembra disponibile.*

[Nota manoscritta di Barbetta:] Secondo il mio parere non sarebbe opportuno in questo momento che un documento pubblico scritto a tutti i belligeranti: cioè quanto è proposto nel n°. 1.

140

EBREI IN UNGHERIA

NUOVAMENTE MINACCIATI DEPORTAZIONE ET PERSECUZIONE

Progetto di cifra N. 326 di Mons. Tardini al Nunzio Rotta di Budapest

Vaticano, 21 Ottobre 1944

N. Prot. "AE" 6916/44

Copia dattilografata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 56r

Minuta: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 57r

Pubblicato in: ADSS, Vol. 10. n. 365, 452.

Secondo notizie qui pervenute ebrei Ungheria sarebbero nuovamente minacciati deportazione et persecuzione.

Prego Vostra Eccellenza Rev.ma sollecitamente inviarmi qualche informazione in proposito.

Santa Sede fa assegnamento su costante azione Vostra Eccellenza et Episcopato per ogni possibile protezione perseguitati.

Tardini

[A mano di Tardini:] V[a] b[ene]. Fermarci a spedire.

E se non ci può?

Nulla li saputo?

[Quattro parole difficilmente a decifrare] - non solo per gli ebrei, in Ungheria, si può far qualche cosa, anche pubblica?

[Dalla mano dell'Archivista:] cfr. 6918/44 Ungheria 124.²⁷⁰

270 Cioè ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 124. ff. 19-20 (La situazione politica in Ungheria del 20. X. 1944., (sera), 2 fogli dattilografati, inviati dal Mons. F. Luttor) e f. 16 (appunto di Barbetta del 20 ottobre), vedi il documento precedente.

141

**NUOVA AZIONE PUBBLICA DELLA SANTA SEDE
A FAVORE DEGLI EBREI DI UNGHERIA**

Appunto di Mons. Dell'Acqua

Vaticano, 21 e 23 Ottobre 1944

N. Prot. "AE" 7003/44

Copia dattilografata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, ff. 61rv-62r

Anche i Rabbini di Washington - come si rileva dal cifrato - inviato da quell'Ecc.mo Delegato Apostolico - insistono per un appello pubblico della Santa Sede in favore degli ebrei di Ungheria.

Senza dubbio la situazione degli ebrei di Ungheria è gravissima e molti di essi forse già sono stati uccisi. Occorre, quindi, cercare di venir in loro aiuto con ogni possibile azione.

Ma non si deve dimenticare che non meno grave è la situazione di molti cattolici in varie nazioni, come ad esempio in Italia, nella stessa Ungheria, e in Polonia. Per fermarci all'Italia²⁷¹ dalle recenti relazioni inviate dagli Eccellentissimi Ordinari di Toscana, a centinaia si contano i morti, i fucilati in quella regione. Ora prima ancora degli ebrei hanno diritto i cattolici ad un intervento pubblico della Santa Sede, perché la guerra, pur nelle sue già dure necessità, sia condotta in modo umano e leale. La guerra è ora giunta ad un punto che possiamo chiamare tremendo, per i sistemi, davvero inumani, adottati e che tendono a rincrudirsi. Forse è giunto il momento per dire una volta ancora - e in modo ancor più esplicito - che si finisca dall'incitare all'uccisione, dal devastare lasciando la terra bruciata, dal bombardare le città indiscriminatamente.

Nel caso italiano, ad esempio, oltre all'azione su la Germania occorrerebbe anche un'azione su gli alleati e sullo stesso Governo italiano perché si desistesse dall'incitare i "partigiani" ad uccidere i tedeschi in qualsiasi luogo e in qualunque modo: questo continuo incitamento non fa altro che aumentare la ferocia tedesca. Cose tremende come quelle avvenute in Toscana, non sono accadute nel Lazio e in Campania: ciò è senza dubbio dovuto alla presenza del Papa in Roma e alla sua costante azione, ma lo si deve anche all'attività assai più moderata e circoscritta dei partigiani, e, diciamo anche, più saggia.

Certo non sarà cosa facile ottenere dagli alleati che non incitino più i partigiani (ne hanno tutto l'interesse e il vantaggio): però non riesco a capire come le Autorità Italiane possano condividere tale grave responsabilità e seguano supinamente i desideri o i voleri degli alleati, quando sanno benissimo che le rappresaglie vanno alla fine a colpire soltanto degli innocenti e pacifici cittadini; che i "partigiani" ricevono gli ordini da Mosca; che vengono subito (per fortuna) disarmati dagli alleati. Le Autorità italiane dovrebbero pur rendersi conto della realtà della situazioni e delle terribili rappresaglie riservate alle

271 Nota manoscritta a matita al margine: "*cfr. Italia 1359 e Italia 1356*". Cioè: ASRS AA.EE.SS. Italia, pos. 1359 és 1356.

popolazioni ed opporsi ad eventuali richieste di incitamento in favore dei “partigiani”. È l’interesse nazionale che lo domanda: se non si possono salvare le case, almeno si salvino quanto più possibile vite umane. L’azione partigiana si spiega bene in una rapida azione bellica, come avvenne in Francia: ma ora in Italia si è trasformata in guerriglia a tutto e solo danno della nazione. Nè si dica che allora sarebbe un collaborare coi tedeschi perché le popolazioni sanno bene come compostarsi. Insista e molto il Governo Italiano nel chiedere un esercito regolare da mandare al fronte per fare una guerra leale contro i tedeschi: ciò servirà anche ad aumentare l’autorità del Governo stesso, ad infondere fiducia nel popolo che i mezzi, non mancano per tutelare l’ordine etc.

Se i comunisti e socialisti che partecipano pure al Governo si opponessero, ad un’azione diretta a frenare l’attività partigiana, gli altri membri del Governo potrebbero prendere le opportune decisioni e sarebbero - in questo momento soprattutto in cui i rapporti fra la Russia e gli alleati non devono poi essere così sereni - sostenuti.

Concludendo:

L’eventuale appello pubblico non dovrebbe - secondo me - limitarsi alla questione ebraica ungherese, ma avere un carattere assai più vasto e generale.

Agli alleati preme (ed è cosa più che giusta e doverosa e non solo per essi) la salvezza degli “ebrei”: ma perché continuano ad insistere su la necessità di distruggere il popolo tedesco?: è chiaro che i tedeschi ragionino così: prima di morire noi, faremo morire altri. Dimostrino gli alleati, e non soltanto a parole, di voler usare un tantino di misericordia verso coloro che considerano vinti e forse si riuscirà allora ad ammansire la belva tedesca: tanto più che anche fra i tedeschi si trovano buone persone e onesti cittadini.

23 ottobre '44

Questo Appunto è stato scritto sabato in base al cifrato di Washington.

Vedo ora il telegramma al Barone Apor²⁷² dal quale la situazione degli ebrei ungheresi risulterebbe immensamente grave.

Qualora motivi superiori scongiassero un appello più generale, sembrerebbe conveniente un[a] nuova azione pubblica della Santa Sede a favore degli ebrei di Ungheria, si vera sunt exposita.

L’idea di un telegramma aperto al Card. Serédi potrebbe ora essere presa in considerazione.

Dell’Acqua

272 Vedi: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 63r.

142

**UNIVERSALE MISSIONE DI CARITÀ DELLA SANTA SEDE
PER IL TRAMITE DELLA NUNZIATURA**

Cifra-riscontro N. 329 di Mons. Tardini al nunzio Rotta di Budapest

Vaticano, 23 Ottobre 1944

N. Prot. "AE" 7101/44

Copia dattilografata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 65r (progetto: f. 68r)

Pubblicato in: ADSS, Vol. 10. n. 370, pp. 455-456.

Ricevuto cifrato N. 302²⁷³

Santo Padre ha appreso con dolore gravi notizie. Sie compiace diligenza con cui Ella tiene informata Santa Sede. Invia particolare Benedizione Apostolica.²⁷⁴

Continuano giungere pressanti appelli per implorare intervento Santa Sede in favore tante persone che sono esposte a persecuzione e violenze a causa confessione religiosa, stirpe o motivi politici. Voglia V.E.R. proseguire con ben noto zelo, sua benefica attività giovandosi collaborazione costoso Episcopato, secondando quanto più possibile paterne premure Augusto Pontefice e mostrando a tutti che Chiesa Cattolica nulla lascia intentato per compiere, pur nelle difficili condizioni presenti, su universale missione carità.

Tardini²⁷⁵

273 Vedi il documento sopra, pag. 414.

274 Dall'inizio fin qua estratto dattilografato anche: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 124, f. 59r, con riferimento allo stesso N. Prot., allo stesso N. posizione [100].

275 Vedi appunto-progetto con pugno di S.E. Mons. Tardini, ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 66r, che inizia con le parole: *"Non saprei quali istruzioni dare a Mons. Rotta dopo quelle date col cifrato 319 du 30 sett. Forse sarebbe opportuna una parola di conforto. Proporrei il seguente cifrato:"* Visto: Barbeta. - Spedito il 23 ottobre 1944, vedi: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 67r. Correzioni a mano. Nota di servizio per l'ufficio cifra del 25 ottobre 1944: *DA BUDAPEST VIENE RICHIESTA LA RISPOSTA URGENTE AL CIFRATO N. 526 DEL 18 CORRENTE ARRIVATO IL GIORNO 19 = (Si tratta del Cifrato N. 302). ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 71r. - Appunto m.s. di Mons. Barbeta del 26 ottobre, N. Prot. "AE" 7101/44: Mons. Finocchi con una Nota di servizio ha fatto sapere a Mons. Rotta per mezzo della Radio Vaticana che al Suo cifrato n. 302 è stato risposto con cifrato n. 329 in data 23 ottobre. Mons. Sericano ritiene che per ora si debba attendere prima di ripetere il cifrato 329 perché: 1) Mons. Rotta non insiste e allora è segno che nel frattempo ha ricevuto 2) o insiste e allora si ripeterà il cifrato 329. Con nota manoscritta a matita di Tardini "Oggi alle 14 parte comunicazione (n 13) D. T." ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 70r.*

143

RIPRESA DELLA LOTTA CONTRO EBREI

Cifra N. 305 del nunzio Rotta alla Segreteria di Stato

Vaticano, inviato li 23, ricevuto li 24 Ottobre 1944

N. Prot. "AE" 7190/44

Copia dattilografata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, ff. 87r-88r

Ricevuto cifrato N. 326.²⁷⁶

Nel mio cifrato N. 302 circa ultimi avvenimenti accennai pure alla ripresa della lotta contro ebrei; tutte le eccezioni concesse dal precedente governo sono state ritirate et si vorrebbe arrivare fino allo scioglimento dei matrimoni misti con ebrei. Non vi saranno deportazioni ma lavoro obbligatorio in (?)²⁷⁷ Ungheria; numerosi atti crudeltà furono compiuti da membri del partito.

Il 18 mese corrente ho conferito con Ministro degli Esteri et il 21 con Presidente Consiglio dei Ministri Szálasi; insistai vivamente a nome della Santa Sede per migliorare condizioni degli ebrei, specialmente perché non si proceda alla dichiarazione nullità dei matrimoni et perché concessioni antecedentemente ottenute conservino valore; ebbi buone promesse. Presidente Consiglio dei Ministri mi sembra ben disposto, tuttavia non ho molta fiducia stante grande influenza degli estremisti del partito.²⁷⁸ Nella conversazione suddetta interrogai Presidente Consiglio dei Ministri circa attitudine nuovo Governo riguardo Chiesa Cattolica; Presidente del Consiglio dei Ministri fece dichiarazione abbastanza soddisfacente, ma non si può fare troppo assegnamento.

Rotta

²⁷⁶ Vedi sopra, pag. 417. Non è identico con la cifra dello stesso numero di Rotta.

²⁷⁷ Interrogativo nell'originale.

²⁷⁸ Di qua fino alla fine estratto dattilografato in: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 124, f. 60r, con riferimento allo stesso N. Prot. ed alla stessa N. posizione [100].

144

COLLETTA DEL CARD. SERÉDI IN UNGHERIA

Cifra N. 304 di Mons. Rotta

Budapest, 22 Ottobre 1944. Arrivo: 23 Ottobre²⁷⁹

N. Prot. "AE" 7109/44

Dattilografato, originale

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 73r

Copia di carbona con osservazioni a mano: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 74r

Pubblicato in: ADSS, Vol. 10. n. 368, 454.

Cardinale Serédi ha ordinato colletta... per domenica 29 mese corrente in tutte le chiese cattoliche Ungheria in favore numerosi israeliti (?)²⁸⁰ rifugiati. Crederei conveniente che Santo Padre concorresse (?) con elargizione di almeno 50.000 pengő. Fondo cassa questa Nunziatura Apostolica, con tendenza ad aumentare, ora ha 692.000 (?) (il gruppo potrebbe dire anche 69.200.000)²⁸¹ pengő disponibili; tale offerta sarebbe ancora più opportuna per liberarmi di valuta che ogni giorno più perde valore. Rotta²⁸²

Nota di Mons. Montini:

Commissione Soccorsi. Riferire subito.

279 ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 76r. Vedi ancora a mano: "44-X-25. Mandato al S[anto] P[adre]. Progetto di telegramma all'Emo Cardinal Serédi. Data la dolorosa situazione ungherese, la parola di incoraggiamento del Santo Padre farbbe un gran bene. Bisognerebbe comunicare anche al Nunzio - in cifra e ben ... manipolato - il contenuto del telegramma stesso. In cifra si potrebbe anche determinare l'offerta se il Santo Padre intendesse di accogliere il desiderio di S. E. Mons. Rotta." L. cit. f. 79r.

280 Sulla copia dattilografata cancellata la parola "israeliti" a matita. L. cit. f. 74. Non fu pubblicato neanche nell'ADSS, Vol. 10. n. 368, 454. Vedi l'osservazione di Tardini sotto.

281 L'osservazione dell'Ufficio Cifra non fu pubblicato nell'ADSS, Vol. 10. n. 368, 454.

282 Progetti della Cifra con numerose annotazioni manoscritte in data 23 ottobre 1944: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 74r e 75r. L'osservazione di pugno di Mons. Tardini è importantissima: "28-X-'44, ore 18,20. Soltanto ora vedo la variante da «numerosi israliti» in «numerosissimi rifugiati». Ahimé, ahimé! Si tratta degli ungheresi profughi. Gli ebrei, i perseguitati non c'entrano. E allora? Il testo del telegramma del Papa? Perché non mi si dà il testo del telegramma del Papa - fra gli altri documenti -? Eppure è fondamentale!!!" Ivi, f. 74r. Vedi ancora la minuta di Tardini del 29 ottobre sotto, pag. 425.

145

TELEGRAMMA DA INVIARE AL CARD. SERÉDI

Cifra N. 331 di Mons. Tardini al nunzio Rotta

Vaticano, 26 ottobre 1944

N. Prot. "AE" 7109/44

Copia dattilografata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 89r

Ricevuto Cifrato N. 304.

Santo Padre Si é degnato inviare personalmente telegramma Eminentissimo Serédi nel quale loda giornata carità unisce Sue preghiere quelli cattolici ungheresi e richiamandosi principi umanità giustizia fa voti non siano accresciute sofferenze popolo ungherese.

Sua Santità autorizza Vostra Eccellenza passare Cardinale Serédi somma proposta suo Cifrato N. 304.

Ricevuto Cifrato No. 305.

Tardini²⁸³

146

PROGETTO DI TELEGRAMMA APERTO AL CARD. SERÉDI

Minuta di Mons. Barbetta

Vaticano, 26 Ottobre 1944²⁸⁴

N. Prot. "AE" 7109/44

Dattilografato

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 80r

Mentre Ci continuano a giungere pressanti appelli da cotesta Nazione per implorare Nostro intervento in difesa persone esposte a persecuzioni e violenze causa confessione religiosa stirpe motivi politici Ci riesce grande conforto apprendere che E[minenza] V[ostra] conforme missione universale carità sempre esercitata Chiesa Cattolica e assecondando Nostre costanti sollecitudini per alleviare sofferenze derivanti dalla guerra ha stabilito celebrare domenica 29 corr. giornata di preghiere e di soccorso. Ben volentieri Ci associamo caritatevole iniziativa E[minenza] V[ostra] e mentre uniamo le Nostre suppliche a quelle dei fedeli ungheresi, in questo momento particolarmente vicini al Nostro cuore, facciamo voti che in conformità alle norme dell'umanità e della giustizia non siano rese ancor più dure le già gravissime sofferenze del tremendo conflitto. In pegno di paterno affetto inviamo all'E[minenza] V[ostra] all'Episcopato al clero ai fedeli tutti una particolare confortatrice Benedizione Apostolica.

Pius PP XII

283 Il progetto di Mons. Barbetta vedi: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 90r.

284 Data della Nota: "26-X-44 Sua Santità fa restituire con la sua augusta approvazione. D[omenico] T[ardini].

147

CIRCA TELEGRAMMA DEL SANTO PADRE AL CARD. SERÉDI

Appunto di Mons. Barbetta

Vaticano, s. d.

N. Prot. "AE" 7109/44

Copia dattilografata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 91r

1° La somma che il Santo Padre intende elargire in occasione della colletta dell'Emo. Serédi potrà essere determinata in un cifrato a Mons. Rotta da spedirsi contemporaneamente al telegramma.

2° Poiché è da prevedersi che il telegramma sia ad arte ritardato o non consegnato per niente, sarebbe bene ripetere il testo nel cifrato a mons. Rotta.²⁸⁵

3° Potrebbe anche essere pubblicato sull'Osservatore Romano, qualche giorno dopo la spedizione.

A Mons. Rotta si potrebbe cifrare così:

"Ricevuto n. ... Santo Padre ha telegrafato in aperto²⁸⁶ Emo Serédi nei seguenti termini: "... V. E. mi tenga informato se telegramma è giunto destinatario. Ella è autorizzata passare dal fondo Nunziatura pengö... Emo Serédi per aiuto tutti sofferenti causa della guerra."

Barbetta

148

**INVIO TELEGRAMMA AL CARD. SERÉDI
APPUNTO ANONIMO DELL'UFFICIO**

Vaticano, 26 Ottobre 1944

N. Prot. "AE" 7109/44

Copia dattilografata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 85r

Telefona in questo momento la Radio Vaticana per dire che il telegramma del Santo Padre diretto all'E.mo Signor Cardinale Serédi partito il giorno 26 Novembre²⁸⁷ è stato recapitato all'E.mo Destinatario il giorno 27 Novembre [corrigere: Ottobre - NdR] alle ore 11.

²⁸⁵ "(Ohibè. Il contenuto sì; il testo no)". Osservazione dalla penna di Mons. Tardini.

²⁸⁶ "Giammai!" Nota di Tardini.

²⁸⁷ Correzione a matita rossa. Ottobre. Anzi due volte.

149

CIRCA TELEGRAMMA INVIATO AL CARD. SERÉDI

Minuta di Mons. Tardini
Vaticano, 29 Ottobre 1944

N. Prot. "AE" 7109/44

Scritto a mano

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, ff. 84rv

28-X-44

29-X-44

*Far di nuovo i telegrammi
per America e Berna*

C'era una volta...

1. Verso al 20 ottobre 1944 si era - tra le varie idee - ventilata la proposta di un telegramma del S[anto] P[adre] al Card. Serédi in favore degli ebrei (la dicitura si allargava "per tutti coloro che soffrono a causa religione, razza, politica").

2. Il 24 pervenne in ufficio il cifrato di M. Rotta n. 304 in cui si diceva che il C[ard.] Serédi aveva indetto per domenica 29 ott. una colletta... per "numerosi israeliti rifugiati."

3. Si prese occasione de questo annunzio per preparare un telegramma del S[anto] P[adre] al C[ard.] Serédi, in cui da principio si diceva che il S[anto] P[adre] riceveva dell'Ungheria pressanti appelli per intervenire in favore di tutti coloro che soffrono a causa religione, razza e politica. (Si era sicuri che il C[ard.] Serédi si... spaccava per mezzo a favore degli ebrei [per quanto sì grande coraggio di quell'Emo. [una parola illeggibile, poi la parola "vescovo", ma cancellato] !]).

4. Il telegramma parti il 26.

5. Il 27 furono preparati due teleg[rammi] in cifr[a] per annunziare le cose a Washington e a Berna. Nel 1° si diceva che il C[ard.] Serédi aveva indetto... "per coloro che soffrono a causa loro religione stirpe et per motivi politici". Nel secondo si diceva più consiliante[?]: "per vittime persecuzioni et violenza," a me sembrò che i termini usati dal Nunzio nel cifrato di cui al n. 2 fossero diversi. Non avendo sotto gli occhi il tutto (per buona fortuna!) scrisse di "controllare".

6. Il 28 M[ons]. Dell'Acqua pregò lo cifra di *controllare*. E la cifra ci rispose che invece di "numerosi israeliti rifugiati" si doveva leggere "numerosissimi rifugati" sicché 2) gli ebrei non c'entravano 3) l'iniziativa del C[ard.] Serédi non li riguardava.

Per buona sorte il testo del telegramma del S[anto] Padre può sfigurarsi così che, avendo saputo S[ua] S[antità] che il C[ard.] Serédi si prodigava per i rifugiati, ne coglieva occasione per raccomandargli tutti coloro che soffrono ecc. ecc. ecc. ecc.

Me è desolante che l'ufficio cifra *funzioni* così male!²⁸⁸

D[omenico] T[ardini]

288 « Il denaro spedito alla Nunziatura di Budapest (cifrato del 26 ottobre) era per soccorrere i "numerosi rifugiati" di Budapest: quindi non si trattava specificatamente di "ebrei" ma di persone fuggiasche in seguito alla guerra. » ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 102.

150

RISPOSTA TELEGRAFICA DEL CARD. SERÉDI

Cifra S. N. del nunzio Angelo Rotta alla Segreteria di Stato

Budapest, 2 novembre 1944

N. Prot. "AE" 7205/44

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 97r

= CARDINALE SEREDI EPISCOPATO FEDELI UNGHERESI CON FILIALI OSSEQUI RINGRAZIANO SANTO PADRE PARTECIPAZIONE DOLORI PATERNI PAROLE DI CONFORTO NOBILISSIMA MUNIFICENZA PER FUGGIASCHI E BENEDIZIONE APOSTOLICA PROMETTONO FERMEZZA CATTOLICA DIFESA GIUSTIZIA FEDE INCROLLABILE FILIALE ATTACCAMENTO == ROTTA ==

151

TRASFERIMENTO O MENO DELLA SEDE DELLA NUNZIATURA

Cifra N. 311 del Nunzio Angelo Rotta alla Segreteria di Stato

Budapest, 3 Novembre 1944. Ric. 4 Novembre

N. Prot. "AE" 7286/44

Copia dattilografata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 124, f. 74r

Dato aggravarsi della situazione militare Governo Ungherese ha deciso trasferirsi(?) a(?) Sopron ed ha chiesto alla Nunziatura Apostolica di(?) far conoscere il numero delle persone che si trasferiranno(?) colà. Col Cifrato N° 315²⁸⁹ codesta(?) Segreteria di Stato mi ha comunicato essere(?) dovere della Nunziatura seguire Governo. Atteso però(?) nuovo Governo imposto colla forza dai tedeschi, che non è stato riconosciuto dalla maggior parte dei paesi neutrali, gradirei sapere con tutta urgenza se continuano in vigore le precedenti istruzioni, oppure se Nunziatura Apostolica deve rimanere Budapest, oppure se si deve adottare misure di compromesso in modo che Nunzio Apostolico resti Budapest ed Uditore della Nunziatura vada a Sopron. Doppio compito che ordinariamente(?) disimpegnano le Rappresentanze Pontificie all'estero potrebbe fornire argomento per giustificare questo ultimo procedimento presso questo Governo Nunziatura Apostolica.

Prego sollecita risposta telegrafica.

Rotta

289 Vedi sopra, pag. 411.

152

TRASFERIMENTO O MENO DELLA SEDE DELLA NUNZIATURA

Cifra-dispaccio N. 335 di Tardini al Nunzio Angelo Rotta

Vaticano, 5 Novembre 1944

N. Prot. "AE" 7286/44

Copia dattilografata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 124, ff. 75r copia dattilografata,

76r (progetto manoscritto), 77r (minuta)

*Ex aud. SSmi**5-XI-44*Ricevuto Cifrato N. 311.²⁹⁰

Si rimette savio giudizio et provata esperienza Vostra Eccellenza Rev.ma di fare in proposito quanto riterrà più opportuno a seconda delicate circostanze che Ella, essendo sul sito, è in grado meglio giudicare nei loro molteplici et mutevoli elementi.

Sua Santità assistendola con preghiera et voti paternamente benedice.

Tardini.

153

CARD. SERÉDI CHIEDE MEDIAZIONE

Cifra N. 322 del Nunzio Angelo Rotta alla Segreteria di Stato

Budapest, 24 Novembre 1944. Ric. 25 Novembre

N. Prot. "AE" 8088/44

Copia dattilografata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 124, f. 66r

Cardinale Primate prega la Santità di Nostro Signore affinché si degni fare opera presso Governi Alleati perché esercitino influenza sulla Russia per impedire sorpresi specialmente violazione delle donne da parte soldati nei paesi occupati dell'Ungheria.

Rotta

*26-XI-44**S. E. Mons. Sostituto comunica**l'ordine del S. P. di far**qualche cosa (telegramma**a Washington...?)²⁹¹*

²⁹⁰ Vedi il documento precedente.

²⁹¹ A penna nera. Vedi il telegramma N. 2026 del 4 dicembre 1944 a Washington: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 124, f. 68r (dattilografato), f. 69r (progetto manoscritto). La risposta arrivò l'8 dicembre del N. Prot. 2508: "Ricevuto Cifrato N° 1941. Segretario Affari Esteri, rispondendo alla mia Nota, dichiarava giorni or sono che, non essendo Ungheria teatro operazioni militari degli Stati Uniti d'America, questo Governo non può influire direttamente sulla situazione ungherese finchè non avrà colà suoi rappresentanti militari o diplomatici. Ciò non ostante, colla Nota 6 corrente mese, ho esposto et caldamente raccomandato al Segretario Affari Esteri quanto Vostra Eccellenza Reverendissima mi ha comunicato con

154

PERSECUZIONE DEGLI EBREI E CHAOS A BUDAPEST

cifra N. 324 del Nunzio Angelo Rotta
al Card. Segretario di Stato Luigi Maglione
Budapest, 26 novembre 1944

N. Prot. "AE" 7889/44

Copia dattilografata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 98r

Pubblicato in: ADSS, Vol. 10. n. 407. p. 496.

Lotta contro gli ebrei inasprita, è compiuta in modo veramente inumano; tutti gli ... razza ebraica obbligati vivere nel ghetto, enorme confusione; partito dei crocefrecchiati si credono tutto lecito contro gli ebrei, i furti ferimenti omicidi assai frequenti molti suicidi. Governo promette ma non ha forza o buona volontà; questa Nunziatura apostolica continua fare passi in favore degli ebrei specialmente convertiti; qualche cosa si è ottenuto; si è fatto pure nuovo passo collettivo delle rappresentanze diplomatiche neutrali dacché nemiche sono minacciate rappresaglia.²⁹² ²⁹³Situazione militare sempre molto grave; grande incertezza sul ... di Budapest; molti uffici dei ministeri già evacuati; edifici ponti minati; quello grandioso dell'Isola Margherita per delitto o negligenza saltato in aria pieno giorno causando numerose vittime. Sono sentite scarsità viveri e combustibile.²⁹⁴

Cifrato N° 2026. Appena riceverò risposta riferirò in merito. Cicognani". Vedi: N. Prot. "AE" 8384/44, ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 124, f. 70. - Con cifra N. 2544 del 3 gennaio 1945 (data ricevimento) Cicognani fece notare: "Facendo seguito al mio Cifrato N. 2508, Segretario Affari Esteri così mi ha risposto: 'Dipartimento Stato condivide pensiero Santa Sede che siano adottate possibilmente misure per ridurre le sofferenze cagionate ai civili dalle operazioni militari. Essendo ora Ungheria teatro di guerra dove Stati Uniti d'America non hanno rappresentante, non abbiamo modo di controllare direttamente notizie di là provenienti. Assicuro però Vostra Eccellenza Rev.ma che Ministero degli Esteri e rappresentanti di questo Governo all'estero faranno del loro meglio per alleviare sofferenze ai civili in Ungheria et altrove' ". Vedi: N. Prot. "AE" 190/45, ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 124, f. 71.

292 Vedi sotto, il documento seguente (27 novembre, N. Prot. 2611/44).

293 Da qui fino alla fine estratto dattilografato in: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 124, f. 67r, con riferimento allo stesso N. Prot. ed alla stessa N. posizione [100].

294 In data 30 novembre Mons. Dell'Acqua, fece la valutazione di questa situazione riportata dal Nunzio. Nell'appunto scrisse: "3. Che si può fare in questa situazione? Un nuovo intervento pubblico del Santo Padre: per es: un nuovo appello all'Episcopato Ungherese? Credo che si otterrà ben poco; anzi ciò, in questo particolare momento della guerra, potrebbe forse maggiormente irritare i tedeschi e gli elementi più accessi di antisemitismo dell'attuale governo ungherese, e, in conseguenza, rendere ancor più penosa la già dolorosa situazione di quegli infelici; e rendere, inoltre, del tutto inefficace ogni ulteriore interessamento della stessa Nunziatura Apostolica, la quale, a quanto risulta dal cifrato, sembra abbia ottenuto qualche cosa in favore degli ebrei battezzati. 4. Forse si potrebbe inviare a Monsignor Nunzio Apostolico una generosa somma perché venga in aiuto dei più bisognosi fra gli ebrei e nello stesso tempo insistere perché continui la sua opera di bene e in tal senso faccia agire l'Episcopato." N. Prot. "AE" 7889/44, vedi: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 99. - Sul foglio seguente rendiconto sulla somma elargita precedentemente e - *ex Audientia SSmi* del 3 dicembre - firma del Sostituto Montini sull'elargizione di altri 50.000 pengö. Vedi la cifra N. 365 di Tardini sotto, pag. 432.

155

MISSIONI STATI NEUTRALI PROTESTANO

Rapporto N. 2611/44 (N. Pr. 992) del Nunzio Angelo Rotta al Mons. Tardini

Budapest, 27 novembre 1944

N. Prot. "AE" 1157/45

Copia originale, dattilografata, firmata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, ff. 114rv

Pubblicato in: ADSS, Vol. 10. n. 408. pp. 497-500.

Ritengo conveniente inviare costà copia del Memorandum presentato il 17 c.m. al Capo dello Stato il Sig. Szálasi, affinché ne resti la memoria pel caso che l'archivio della Nunziatura dovesse esser distrutto.²⁹⁵

Detto Memorandum, a cui si fa accenno nel mio telegramma n. 24²⁹⁶ fu presentato da me e dal Ministro di Svezia²⁹⁷ a nome dei Rappresentanti delle Nazioni neutre riunitisi due volte per questo oggetto alla Nunziatura. In esso è riassunto lo stato reale delle cose piuttosto attenuato che esagerato. Non se n'è sperato un risultato pratico, data la mentalità materiata di ignoranza religiosa e di odio fanatico contro gli ebrei della massa dei croce frecciati, i quali nell'esecuzione delle direttive loro impartite procedono con brutalità veramente incredibile; si è voluto fare un atto imposto dalla coscienza civile e cristiana.

La Nunziatura da sua parte ha fatto il possibile per alleviare tante sofferenze, insistendo presso i vari Ministeri interessati e rilasciando più di 13.000 lettere di Protezione,²⁹⁸ che a qualche cosa hanno giovato almeno per impedire per un certo tempo che molti ebrei e specialmente ebrei battezzate venissero deportati.

Quando questo rapporto giungerà costà, forse mutamenti sostanziali nella situazione politica dell'Ungheria avranno messo fine a questo genere di barbarie contro gli ebrei; Dio però non voglia che per rappresaglia simili sistemi indegni di un popolo civile vengano poi messi in pratica contro i cristiani ungheresi, come purtroppo è da temersi.

295 Allegato. Vedi il documento seguente.

296 Corrigge: N. 324. - Vedi sopra, pag. 428.

297 Carl Ivan Danielsson.

298 Nota di Montini: « 1-12-45. Attestati di protezione rilasciati dalla Nunziatura di Budapest per gli ebrei (16.000). È vero? Mons. Verolino? ». Verolino risponde: « 8-12-45. Il governo ungherese aveva accordato delle esenzioni ed agevolazioni agli ebrei muniti di passaporti o di altri documenti di protezione rilasciati dalle Legazioni Estere. Sulla base di tale concessione la Nunziatura Apostolica rilasciò, durante il regime di Szálasi, oltre 15.000 lettere di protezione » vedi: ADSS, Vol. 10. n. 408. p. 499. Nota 8. (con riferimento all'Archivio della Segreteria di Stato, Commissione Soccorsi, foglio a parte).

Nota di Mons. Tardini:

26-2-45. V[isto] S. P.

1-3-45. *Bravo Mgr Rotta! Vogliamo far conoscere il documento à Osborne e à M. Taylor ? Che ne dice?*²⁹⁹

Allegato

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, ff. 115-118.

LA NONCIATURE AU MINISTÈRE DES AFFAIRES ETRANGERES

Budapest, 17 novembre 1944

Les Représentants des Puissances Neutres accrédités à Budapest³⁰⁰ ont l'honneur de s'adresser au Gouvernement Royal de Hongrie pour ce qui suit:

Lorsque, au mois d'août, un demi million de juifs, à peu près, avait été déjà déporté en dehors de la Hongrie et les Gouvernements des Pays Neutres eurent des positifs renseignements sur ce qu'était en réalité la déportation, les Représentants des dites Puissances firent une démarche collective auprès du Gouvernement Royal hongrois pour empêcher la reprise de la déportation. La démarche fut alors favorablement accueillie, et quelques centaines de milliers de vies humaines purent être sauvées.

Au lendemain du 15 octobre le nouveau Gouvernement hongrois et Son Excellence M. Szálasi lui-même firent des déclarations catégoriques et solennelles qu'il n'y aurait ni déportation ni anéantissement des juifs. Malgré cela les Représentants des Puissances Neutres ont appris de sources absolument sûres que la déportation de tous les juifs a été de nouveau décidée et qu'elle est poussée avec une énergie farouche, tandis que tout le monde est témoin des brutalités qui en accompagnent l'exécution (des petits enfants sont arrachés à leurs mères, des vieillards et des malades sont obligés de coucher sous la pluie ou sous l'insuffisant abri d'une tuilerie, des hommes et des femmes laissés plusieurs jours sans aucune nourriture, des dizaines de milliers de personnes entassées dans une seule tuilerie, des violations des femmes, des fusillades pour un rien, etc.).

Maintenant comme alors (pendant l'été) on dit qu'il ne s'agit pas de déportation, mais de travail obligatoire à l'Etranger. Mais les Représentants des Puissances Neutres connaissent très bien l'horrible réalité qui pour la plupart de ces malheureux se cache sous ce nom-là. Il suffirait d'ailleurs de penser que même des petits enfants, des vieillards et des malades sont emportés pour se convaincre qu'il ne s'agit pas de travail, tandis que les atrocités avec lesquelles le transport est effectué font bien prévoir quelle sera la fin de ce tragique exode!

En face de ces énormités les Représentants des Puissances Neutres ne peuvent pas se soustraire au devoir, leur imposé par un sentiment d'humanité et de charité chrétienne, de manifester leur plus vif regret auprès du Gouvernement Royal Hongrois et de demander:

²⁹⁹ Non si sa se tale proposta sia stata eseguita, vedi: ADSS, Vol. 10. n. 408. p. 497. Nota 6.

³⁰⁰ Questa copia è senza le firme qui segnalati.

1. que la décision de déporter les juifs soit révoquée et que les mesures déjà en exécution soient immédiatement suspendues, de sorte que les malheureux qui ont été éloignés de leurs foyers puissent y retourner au plus bref délai;

2. qu'aux personnes qui pour raison de travail sont obligées de résider dans des camps de concentration, soit fait un traitement convenable et humain (alimentation et abri suffisant, assistance sanitaire et religieuse, respect de leur vie, etc.);

3. qu'il soit donné pleine et loyale exécution aux dispositions dictées par le Gouvernement Royal hongrois en faveur des juifs qui sont sous la protection des Légations accréditées à Budapest. En fait les incidents se multiplient et il est vraiment étonnant le mépris que les employés subalternes montrent vis-à-vis des ordres donnés par les autorités supérieures.

Les Représentants des Puissances Neutres espèrent que le Gouvernement Royal hongrois saura bien comprendre cette démarche et, l'accueillant favorablement, revenir aux déclarations et promesses de Son Excellence M. Szálasi. Cette démarche n'est pas seulement inspirée par un sentiment de compassion envers les juifs persécutés, mais aussi par un sentiment de profond attachement à la Hongrie, que l'on voudrait voir libre d'une tache, qui souillerait pour toujours sa glorieuse histoire. Et le Gouvernement qui porte maintenant la lourde responsabilité des destins du peuple hongrois, voudra bien lui épargner les calamités auxquelles il serait exposé par effet des représailles dont le menacent les Puissances en guerre avec la Hongrie pour le cas où la deportation ou l'anéantissement des juifs devrait se poursuivre (sans même dire que d'éventuels occupants de la Hongrie pourraient être amends à appliquer les mêmes méthodes vis-à-vis du peuple hongrois).

De leur côté les Représentants des Puissances Neutres, aussi bien que leurs Gouvernements, n'ont pas d'autre but que de soulager les souffrances humaines et intensifier les oeuvres d'assistance aux victimes de la guerre. Toutefois l'accueil que le Gouvernement hongrois fera à cette démarche ne manquera pas d'avoir grande influence sur leur ligne de conduite à l'égard du peuple hongrois; et s'il sera favorable, il sera un stimulant qui les poussera à travailler avec plus d'intérêt et de bonne volonté en faveur du peuple hongrois, surtout dans le cas douloureux d'une extension de l'occupation étrangère.

Les Représentants des Puissances Neutres ont confiance que la noble Nation Hongroise, reprenant ses anciennes traditions chrétiennes, voudra, même dans ce moment difficile, être fidèle aux principes et aux méthodes qui ont fait de la Hongrie un Pays civilisé et admiré par le monde entier.

156

**IL NUNZIO DOVRÀ CONTINUARE GLI INTERVENTI
A FAVORE DEGLI EBREI PERSEGUITATI**

Cifra N. 365 di Mons. Tardini

al Nunzio Angelo Rotta

Vaticano, 4 dicembre 1944³⁰¹

N. Prot. "AE" 7889/44

Copia dattilografata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 101.

Pubblicato in: ADSS, Vol. 10. n. 412. p. 506.

Gravi notizie trasmesse da Vostra Eccellenza Reverendissima con telegramma n. 324 furono apprese con profondo dolore del Santo Padre, il Quale per lenire almeno in parte sofferenze tanti infelici mette nuova somma di 50.000 pengö disposizione di Vostra Eccellenza.,

Vostra Eccellenza vorrà come per il passato, continuare ad esercitare ogni possibile insistenza su coteste autorità in favore dei perseguitati. Santo Padre fa assegnamento anche su costante e molteplice azione eccellentissimo Episcopato e ben nota generosità cattolici ungheresi.

157

ARRESTO DEL VESCOVO DI VESZPRIMIA

Cifra N. 326 del Nunzio Angelo Rotta alla Segreteria di Stato

Budapest, 30 Novembre 1944. Ric. 1 Dicembre

N. Prot. "AE" 8156/44

Copia dattilografata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 124, f. 106r

Fino dai primi giorni del nuovo regime si è iniziato arresto di sacerdoti; uno ucciso dai membri del partito; *arresto agevole*.³⁰² Il 27 mese corrente fu arrestato Vescovo di Veszprimia³⁰³ dalle autorità ungheresi con 2 sacerdoti suoi famigliari. Appena seppi la cosa personalmente ho protestato energicamente a nome della S. Sede con Ministro Esteri, domandando pronta scarcerazione et riparazione (?) offesa fatta alla Chiesa. Ministri Esteri ha accennato a gravi (accuse?) di ordine politico perché vescovo sarebbe contrario autorità governative Ministero degli Interni ai tedeschi. Finora nessuna soluzione; crederci opportuno possibilmente... energico(?) Santa Sede per impressionare Governo et

301 "Ricevuto cifrato N. 365. Fondo cassa Nunziatura Apostolica per offerte Obolo di San Pietro ed opere missionarie può largamente soddisfare intenzione benefica Santo Padre. Rotta." Cifra N. 332 del 7 dicembre di Rotta: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, f. 103.

302 Sottolineato a matita rossa, con interrogatorio della stessa penna al margine.

303 Cioè S. E. Mons. Giuseppe Mindszenty.

pubblica [sic!] opinione con cui risulti che S. Sede non è acquiescente ai principi et metodi lotta attuale regime.

Rotta

158

ARRESTO DEL VESCOVO DI VESZPRIMIA

Cifra N. 330 del Nunzio Angelo Rotta alla Segreteria di Stato

Budapest, 5 Dicembre 1944. Ric. 6 Dicembre

N. Prot. "AE" 8089/44

Copia dattilografata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 124, f. 110r

Riferendomi al mio Cifrato N. 326³⁰⁴ Vescovo di Veszprimia sempre ... in modo sconveniente. Sono stati detenuti pure seminaristi et alcuni professori Seminario Veszprimia parrebbe si voglia internar... Vescovo può (?) aver dato occasione per suo legittimismo et carattere forte et (?) combattivo (?). Episcopio perquisito et requisito (?). Cardinale Primate (?) ha inviato al Capo Stato forte lettera protesta a nome questo Episcopato.

Rotta.

159

IL NUNZIO INSISTA NUOVAMENTE NOME SANTA SEDE

Cifra N. 368 di Mons. Tardini

al Nunzio Angelo Rotta

Vaticano, 6 dicembre 1944

N. Prot. "AE" 8156/44

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 100, ff. 107r (minuta),
108r (progetto dattilografato), 109r (progetto manoscritto)

Ricevuto Cifrato n. 326.³⁰⁵

Se rimostranze Vostra Eccellenza Rev.ma non hanno ancora sortito effetto Vostra Eccellenza insiste nuovamente nome Santa Sede affinché vengano ritirati provvedimenti contro clero facendo presente che Santa Sede non potrebbe lasciare senza protesta simili misure.

Sarebbe opportuno che anche Cardinale Serédi si associasse passo Vostra Eccellenza.
Tardini

304 Vedi il documento precedente.

305 Vedi sopra, pag. 417.

160

**INFORMAZIONI SULLA SITUAZIONE DISASTROSA
LA NUNZIATURA RIMANE A BUDAPEST**

Cifra N. 333 del Nunzio Angelo Rotta alla Segreteria di Stato

Budapest, 11 Dicembre 1944

N. Prot. "AE" 8492/44

Copia dattilografata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 124, f. 78

Pubblicato in: ADSS, Vol. 10. n. 415. p. 509.

Ricevuto telegramma n. 368.³⁰⁶ Ho adempiuto incarico affidatomi; Vescovo Vespri-
mia ancora detenuto per accusa di contatto col nemico. Ministro degli esteri ha promesso
accordarsi con Cardinale Primate per ... internamento; ho detto al Ministro degli esteri
che stante risposta non soddisfacente e numero crescente arresti tra sacerdoti nonché non
mantenute promesse circa ... ebrei, perdurando persecuzione, era impossibile questa Nun-
ziatura apostolica seguire Governo a Sabaria.³⁰⁷ Non ritengo che situazione politico-re-
ligiosa abbia a cambiare; quindi quasi certamente questa Nunziatura apostolica resterà
Budapest nella speranza che con l'aiuto divino possa esercitare, se è possibile, benefica
influenza se russi la rispetteranno ed alleati l'appoggeranno ... Occupazione Budapest
sembrerebbe imminente qualora tedeschi non facciano sforzo supremo. I Ministeri hanno
abbandonato quasi completamente Budapest; nessun rappresentante diplomatico Potenze
neutre segue Governo a Sabaria.

[Nota a penna nera:]

*Faccio notare che nel cifrato si dice che "nessun rappresentante diplomatico Potenze
neutre segue Governo" quindi il gesto di Mgr. Rotta è in parte ...*

*L'avrebbe Mgr. Rotta dichiarato al Governo che non può seguirlo "perdurando persecu-
zione" somiglia ad una formale rottura diplomatica e perciò è insinuazione certamente
nel Cifrato.*

306 Cifra del 6 dicembre 1944, N. Prot. "AE" 8156/44, sull'arresto del Vescovo di Veszprém: Giuseppe Mindszenty. Vedi: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 124, f. 107. Sulla protesta della Santa Sede vedi: ADSS, Vol. 10. n. 415. p. 509. Nota 7.

307 Szombathely. Copia dattilografata fino a quella parola vedi: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 124, f. 111. A causa della situazione militare. L'accusa del ricevimento con cifra N. 370 del 14-12-44 (N. Prot. "AE" 8492/44): « Santo Padre ha appreso con compiacenza degna decisione V. E. R. cui presenza potrà essere benefica anche provata popolazione codesta città. Sua Santità invia speciale Benedizione Apostolica ». ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 124, ff. 79, 80, 81.

1945

161

**IL NUNZIO ROTTA CONTRO L'EVACUAZIONE
DELLA POPOLAZIONE**

RADIO MILANO (ore 20)

Dalla documentazione S.A.R.E.

S.A.R.E., N. 492

Vaticano, 7 febbraio 1945

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 124, f. 357

LE RICHIESTE DEL NUNZIO APOSTOLICO A BUDAPEST

Da fonte tedesca si apprendono le richieste che il Nunzio Apostolico a Budapest aveva fatto qualche tempo fa al comandante germanico del presidio per l'evacuazione della popolazione civile dalla capitale ungherese; il comando germanico si è sempre dichiarato pronto a venire incontro a tali richieste, ma fino ad oggi è stato impossibile addivenire a una attuazione di ciò dato l'atteggiamento sovietico.

La Croce Rossa Internazionale infatti, aveva fatto passi presso il governo germanico per l'evacuazione dei civili di Budapest; da parte germanica ci si dimostrò favorevoli a ciò dopo di che la Croce Rossa si rivolse a Mosca per lo stesso scopo, ma da Mosca non è stata mai data alcuna risposta.”

162

**MONS. ROTTA SI E' SALVATO
RIFUGIANDOSI NEI PROFONDI SOTTERRANEI DELLE CANTINE
DELLA NUNZIATURA**

Notizie di P. Giuseppe Casari

Vaticano, 16 Febbraio 1945

N. Prot. "AE" 1063/45

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 124, f. 358

Mi è stato riferito da un Gesuita, P. Mócsy, ungherese, che la Radio tedesca ha riportato quanto segue: Il presidio tedesco rimasto fino a questi ultimi giorni combattendo sulla Fortezza di Buda, è riuscito a rompere la cerchia dell'esercito russo ed ha potuto riunirsi all'Armata che è accampata a Esztergom (Strigoni). Prima di lasciare la fortezza avrebbero messo nelle mani del Nunzio Apostolico i poteri sopra la popolazione della Fortezza medesima. Il Nunzio Apostolico si è salvato rifugiandosi nei profondi sotterranei delle cantine della Nunziatura. Il Tedeschi hanno lasciato parecchie migliaia di feriti nella Fortezza.

Cinque Vescovi ungheresi sarebbero stati fucilati dai Russi. Si è potuto apprendere un nome: Fünfkirchen/Cinque-Chiese; potrebbe essere fra questi Mons. Virágh, Vescovo di quella Diocesi.³⁰⁸

P. Giuseppe Casari [non firmato]

163

ASSEDIO ED OCCUPAZIONE DI BUDAPEST

Rapporto N. 2943/45 del Nunzio Angelo Rotta

a Mons. Domenico Tardini

Budapest, 25 marzo 1945

N. Prot. "AE" 6457/45

Copia originale, dattilografata, firmata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 124, ff. 428rv-429rv-430rv-431

V.S.P. 8-5-45

Credo utile fare una breve relazione sugli avvenimenti svoltisi a Budapest negli ultimi mesi e soprattutto sull'assedio dell capitale, la sua occupazione da parte dei Russi e relative conseguenze.

Si sperava nello scorso autunno che le autorità competenti avrebbero avuto il buon senso di dichiarare Budapest città aperta. Qualche articolo del « Pester Lloyd », in cui si assicurava che non si sarebbe combattuto nelle strade della capitale, insieme con l'impossibilità di evacuare una città che per il grande numero dei rifugiati contava quasi due milioni di abitanti, davano un certo fondamento a tale speranza: tanto più che l'E.mo Cardinale Serédi aveva avanzato delle proposte alle Autorità Ungheresi e Tedesche e anche la Nunziatura non aveva mancato di fare dei passi in proposito.

Purtroppo però il continuo affluire di soldati tedeschi in città, il febbrile allestimento di trincee e di sbarramenti nelle vie e soprattutto nelle vicinanze dei ponti - a loro volta minati -, davano luogo a serie inquietudini. L'inconscienza dei cosiddetto Capo dello Stato Ungherese, Sig. Szálasi, favorevole alla difesa di Budapest, e l'assicurazione di Hitler che si sarebbe difesa la città come se fosse territorio tedesco, fecero svanire ogni speranza.

Il 24 dicembre, con l'arrivo delle truppe sovietiche sulle colline di Buda, s'iniziava l'assedio e cominciava il calvario dell'infelice città.

Il 27 mattina, quando l'accerchiamento era già completo e si cominciavano a sentire gli effetti del bombardamento, io, insieme col Ministro di Svezia e l'Incaricato d'Affari di Svizzera (gli unici rappresentanti delle potenze neutrali rimasti a Budapest) ci recammo dal Comandante militare ungherese della piazza di Budapest, Generale Hindy, per pregarlo a non continuare una lotta che non presentava nessuna speranza di buon risultato e che sarebbe stata la rovina della città ed un colpo gravissimo e forse irreparabile per l'Ungheria. Nostra intenzione si era di fare - qualora la disposta del Comandante ungherese fosse stata favorevole - un simile passo presso il Comandante Germanico ed eventualmente anche presso quello sovietico per una resa onorevole della capitale. Disgraziatamente il

308 Notizia errata.

generale Hindy si disse spiacente di non poter accedere al desiderio da noi espresso: il suo dovere di soldato gli imponeva di difendere la città; d'altronde egli non giudicava senza speranza la situazione.

Così il nostro tentativo non ebbe l'esito desiderato: risultava quindi, inutile ogni ulteriore passo presso gli altri due Comandi interessati. Secondo quanto dicono i Russi, il 29 dicembre fu da essi proposta una resa a buone condizioni, che però non venne accettata; anzi - aggiungono essi - i parlamentari russi inviati per trattare furono uccisi. Non sembra tuttavia che questa uccisione, se realmente ebbe luogo, debba attribuirsi a deliberata azione dell'altra parte belligerante.

Non è d'uopo descrivere le rovine, i dolori e le sofferenze, conseguenza degli incessanti bombardamenti aerei e di artiglieria durati fino al 18 gennaio per Pest e fino al 12 febbraio per Buda. La parte più importante e storica di Buda, il cosiddetto "Var" doveva, nel pensiero dei nazisti ungheresi, essere un vero "Alcazar": ciò che non era certo di grande conforto per gli abitanti.

La Nunziatura, situata proprio in quel quartiere, fu colpita da parecchie bombe di grosso calibro e da una infinità di granate di artiglieria, così che non è nemmeno il caso di pensare a riparazioni. Il personale della Nunziatura con tutti quelli che vi avevano domandato ospitalità e rifugio, scesero nelle cantine, trasformate in rifugi, il 26 dicembre e vi rimasero fino a parecchi giorni dopo l'occupazione di Buda da parte dei russi. Si visse così per circa due mesi e non mancarono momenti emozionanti. Si provò visibile l'aiuto del Signore, in quanto che si poté passare quel periodo così difficile senza che nessuno delle persone dimoranti in Nunziatura ne rimanesse ferito o cadesse ammalato.

I tedeschi nello sgombrare Pest per ritirarsi a Buda il 18 gennaio, fecero saltare tutti i ponti sul Danubio, e così la rovina della città fu ancora più completa.

Vista la tragica situazione di Buda, che ogni giorno diventava più grave, specialmente sul "Var", mi decisi, il 3 febbraio scorso, a domandare udienza dal Comandante tedesco, Generale degli S.S. Pfeffer-Wildenbruch, per esporgli lo stato delle cose e pregarlo di porre rimedio ai tanti guai della popolazione rimasta senza mezzi di sussistenza, senza acqua né luce, senza medicine e senza nemmeno la possibilità di seppellire i numerosi morti, vittime del bombardamento. Mi ricevette lo stesso giorno, alle 19 di sera nei sotterranei del Palazzo Reale, dove aveva il suo quartiere generale. Mi recai da lui insieme con Monsignor Uditore.

Prima di arrivare al suo ufficio ci toccò passare in mezzo a interminabili file di soldati tedeschi feriti, adagiati per terra su miseri giacigli, in un'aria irrespirabile e risuonante dei gemiti di quei poveri infelici, che destavano la più viva compassione! Spettacolo assai doloroso che impressionava fortemente il nostro animo già rattristato da quanto c'era toccato vedere e sentire prima di scendere laggiù e soprattutto dal crepitio delle fiamme che divoravano parecchi edifici circostanti e in parecchi punti lo stesso palazzo reale!

Il Generale Pfeffer-Wildenbruch si mostrò abbastanza cortese. Gli feci un breve quadro della situazione e lo pregai di fare qualche cosa per alleviare le sofferenze della popolazione civile. Egli riconobbe lo stato doloroso delle cose, ma gli rincreseva di non poter fare nulla; e, quando gli fu fatto qualche suggerimento di venire a un armistizio, rispose che questo era al di sopra dei suoi poteri. Si insistette allora perché trasmettesse alle autorità superiori la nostra richiesta. Egli promise di farlo e credo che l'abbia realmente fatto. La sera dell'11 febbraio poi mi inviò, per mezzo del suo aiutante di campo, una lettera (che qui accludo), nella quale, comunicandomi la sua decisione di sgombrare

Buda, mi pregava di prendere sotto la mia alta protezione i quasi 10.000 soldati tedeschi feriti, che egli era obbligato di lasciare nella città, dei quali circa 2.000 nei sotterranei del Palazzo Reale.

All'ufficiale che mi consegnava la lettera risposi che anche per un senso di cristiana carità e come rappresentante del Santo Padre, avrei cercato di fare del mio meglio per i poveri feriti; ma che non potevo, purtroppo, dare nessuna assicurazione, stante la mancanza di rapporti tra la Santa Sede e l'Unione Sovietica. Ad ogni modo, entrati i Russi, appena ebbi occasione di avvicinare qualche ufficiale superiore e di scrivere al Comandante russo, non mancai di raccomandare vivamente quegli infelici, mettendomi pure in rapporto col Delegato del Comitato Internazionale della Croce Rossa, cui venivano affidati per l'assistenza sanitaria. Mi, furono date, a voce, delle buone assicurazioni; alle quali però non diedi molto valore, dato il sentimento di profondo odio e di vendetta che i russi nutrono contro i tedeschi, come rappresaglia per i metodi che, secondo loro, sarebbero stati praticati da questi nei territori russi.

Passato questo primo periodo (chiusosi il 12 febbraio), ne cominciò un nuovo e non meno difficile per altri motivi.

Stante la grandissima libertà lasciata ai soldati russi occupanti, che armati fino ai denti scorrazzavano di casa in casa, entrandovi di giorno e di notte, l'occupazione russa portò come conseguenza lo svaligiamento delle case e la sparizione di quelle piccole riserve di viveri che ancora rimanevano presso alcune famiglie e in taluni punti. Come purtroppo era da aspettarsi, fanciulle e donne furono violate. Anche fra le Suore vi furono delle vittime della brutalità dei soldati: (qualcuna di esse morì vero martire della castità): i casi però non sono numerosi, grazia a Dio.

Nè era certo da sperare che questi soldati primitivi ed ignoranti si rendessero conto dei diritti di estraterritorialità delle Legazioni diplomatiche. Anche queste furono saccheggiate, compresa la Nunziatura, dalla quale si asportò, fra l'altro una grande quantità di medicinali, comprati dalla Nunziatura stessa per le sue opere di assistenza ai malati. Furono anche aperte delle casse contenenti l'archivio della Nunziatura, con conseguente rovina o dispersione di documenti: ma niente di ciò fu asportato e si poterono raccogliere anche i documenti dispersi al suolo. Tuttavia per ogni buon conto credetti conveniente di far bruciare tutto. I cifrari però non furono toccati e sono ancora gelosamente custoditi. Anche le automobili della Nunziatura e del personale furono portate via, di maniera che oggi il solo mezzo di comunicazione è il cavallo di San Francesco.

Le autorità sovietiche, alle quali si fece ricorso, deplorarono questi fatti, ma non seppero trovare modo efficace per prevenire il ripetersi di simili abusi o per far restituire gli oggetti rubati. Col passare del tempo però la situazione è migliorata ed ora sono diminuiti gli atti di vandalismo e di saccheggio o di prepotenza.

Nei primi giorni dell'occupazione russa domandai al Comandante di trasmettere alla Santa Sede un telegramma in cui davo notizie sul personale della Nunziatura, sul palazzo e sulla ripresa del culto nelle chiese di Budapest. Egli mi promise di farlo. Se il telegramma sia giunto o no, non mi consta.

Come ho già detto, la residenza della Nunziatura è stata completamente distrutta. Non si poteva quindi rimanere più a lungo colà: tanto più che dopo la distruzione del Var la vita, specialmente quella ufficiale, s'era trasferita tutta a Pest, ed era assai difficile comunicare tra le due parti della città. Abbiamo provvisoriamente trovato un asilo, molto

cordiale, nel Convento delle Dame Inglesi in Vaci-utca, mentre si è in cerca di una casa che risponda alle esigenze della Nunziatura.

In mezzo alle rovine di ordine materiale e morale accumulate dalla guerra, il contegno del clero, dei religiosi e delle religiose è stato generalmente degno di encomio: quasi tutti rimasero al loro posto e furono di non poco sollievo alle popolazioni che, nei rifugi dove erano obbligate a vivere, venivano spesso visitate dai sacerdoti, che vi celebravano la Santa Messa ed amministravano i Sacramenti, portandovi una parola di conforto.

È peraltro veramente miserando lo spettacolo che offre ora la città, specialmente la parte di Buda. Conseguenza del lungo assedio, delle rapine e del saccheggio si è avuta una grande penuria di viveri, e mi si dice che ci sono stati perfino dei casi di persone morte di fame. Ora però si nota già qualche miglioramento, perché cominciano ad arrivare a Budapest dei vagoni di generi alimentari dalle provincie meno provate dalla guerra. I negozi sono tutti chiusi, perché rovinati dai bombardamenti ed anche per mancanza di generi o per timore di nuove depredazioni. Tuttavia un piccolo commercio s'inizia ora sulle strade e nelle vetrine dei negozi rimasti privi di vetrate. Sia per la scarsità dei generi, sia anche per la svalorizzazione della moneta, i prezzi sono addirittura favolosi, e il peggio si è che per il completo svaligiamento delle banche, non c'è nemmeno la possibilità di procurarsi il danaro necessario.

Le cucine popolari, istituite dalla Nunziatura prima che cominciasse l'assedio di Budapest per venire in aiuto dei rifugiati e delle vittime dei bombardamenti, continuano intanto la loro benefica azione, ricevendo, quando occorre, i viveri anche dalle autorità municipali. E queste, pur essendo dei comunisti, apprezzano molto tali opere e tengono in gran conto il lavoro che le religiose prestano in esse ed anche in altre *simili* opere affidate loro dal municipio. Si sta lavorando pure, con la cooperazione dell'Azione Cattolica Ungherese e delle altre associazioni, per raccogliere generi alimentari nelle provincie e avviarli verso la Capitale e per collocare presso buone famiglie della provincia i bambini della Capitale.

Come Vostra Eccellenza già sa, fin dallo scorso novembre si formò in Debrecen un Governo provvisorio ungherese, che ha poi negoziato e conchiuso un armistizio con la Russia (22 gennaio). Tale Governo è composto in gran parte di persone incaricate a suo tempo dal Reggente Horthy di trattare con i russi i preliminari d'un armistizio. Vi è in esso qualche estremista, ma nel suo complesso si può considerarlo ancora come moderato. Quanto sia lunga la sua vita è difficile dirlo; perché ogni giorno viene attaccato dai comunisti, che esigono la formazione di un governo estremista.

Dopo aver più volte rinviata la data del trasferimento a Budapest (pare che siano stati i russi a non permetterlo finora) si crede ora che il Governo provvisorio Ungherese verrà realmente in questa Capitale nella seconda metà di Aprile. Ciò dà un po' di coraggio alla popolazione di Budapest, che spera in tal modo di avere una autorità ungherese cui rivolgersi e dalla quale possa attendersi un maggiore interessamento per le sue necessità. Non so però fino a qual punto tali speranze saranno appagate, dato lo scarso potere e la poca libertà d'azione lasciata al Governo dalle autorità d'occupazione.

164

NOTIZIE FALSE DI MONS. MAGYARY

Appunto di Mons. Cherubini

Vaticano, 18 marzo 1945

N. Prot. "AE" 6459/45

Dattiloscritto

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 124, f. 285

Mgr. Magyary, ha lasciato da poco l'Ungheria. Egli è ora a Roma e, parlando col. P. Casari, gli ha dato le seguenti notizie:

- 1.) Il Cardinale Serédi sarebbe stato deportato in Germania. *non è vero*³⁰⁹
- 2.) Il Vescovo di Alba Reale sarebbe stato sepolto sotto le macerie in seguito ai bombardamenti. *non è vero*
- 3.) Il Vescovo di Vesprimia sarebbe stato ucciso. *non è vero*
- 4.) L'Arcivescovo di Colocsa, contrariamente a quanto qualcuno aveva detto, sarebbe ancora vivo ed avrebbe svolto energica azione sia di fronte ai tedeschi che ai russi.

Mgr. Magyary è conosciuto dal sottoscritto, è persona seria; abita in Vaticano al Collegio Teutonico.³¹⁰ È il caso di mandarlo a chiamare perché riferisca quelle notizie che egli può avere dell'Ungheria?

Cherubini.³¹¹

165

SITUAZIONE DELLA CHIESA IN UNGHERIA

Rapporto N. 2957/45 del Nunzio Angelo Rotta

a Mons. Domenico Tardini

Budapest, 3 aprile 1945

N. Prot. "AE" 6460/45

Copia originale, dattilografata, firmata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 124, ff. 306rv-307r

V.S.P. 8/5/45

Il contegno della Autorità russe occupanti verso la Chiesa è stato fino ad oggi abbastanza soddisfacente.

309 A matita. Queste notizie non furono esatti.

310 Nel Campo Santo Teutonico, cioè nel Campo Santo dei Teutonici e dei Fiammingi, Via della Sagrestia 17.

311 Vedi ancora la lettera dettagliata di Mons. Magyary del 2 aprile, in lingua francese, indirizzata a Mons. Montini: ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 124, ff. 286-290.

Il generale Cerniscioff, comandante militare di Budapest dichiarò nei primi giorni dell'occupazione ai rappresentanti delle diverse confessioni da lui convocati che il governo russo intendeva rispettare la religione, che anzi desiderava che la vita religiosa riprendesse a svolgersi normalmente, e che quindi avrebbe visto con piacere il riaprirsi delle chiese e la ripresa del culto pubblico.

Di fatto le processioni, solite a tenersi qui il Sabato Santo per le pubbliche strade, furono permesse ed il comportamento dei soldati russi in tale occasione fu corretto. La veste talare è rispettata ed è forse la migliore protezione contro il pericolo di essere presi sulla strada e portati a lavori obbligatori: tanto che i pastori protestanti, per godere dello stesso favore, portano quella specie di mantello-toga che s'assomiglia un po' al talare.

L'esercizio del culto non è disturbato, se si eccettua il fatto, verificatosi spesse volte, di fedeli presi per il lavoro obbligatorio mentre entravano od uscivano dalla chiesa o addirittura nella chiesa stessa.

Il ministero pastorale non è intralciato, ed i Vescovi, parroci e religiosi non vengono disturbati nel disimpegno della loro missione. Ciò tuttavia non vuol dire che i palazzi vescovili, le case parrocchiali a religiose siano state esenti dalle incursioni dei soldati russi: tutt'altro! Le depredazioni avvennero colà precisamente come per le case private, e nemmeno il palazzo dell'Emo. Cardinale Primate è stato risparmiato.

I rapporti personali tra le autorità religiose e quelle d'occupazione nei singoli centri sono generalmente buone. Una tale politica di acquiescenza benevola verso la Chiesa è, come si sa, ispirata da Mosca. Anche nei giornali locali ungheresi, tutti di estrema sinistra, non vi è parola che offenda il sentimento religioso della popolazione o le istituzioni ecclesiastiche: contegno questo che sembra rispondere a una consegna ricevuta. Quanto durerà tale stato di cose lo dirà il futuro.

La nuova riforma agraria - imposta dai Sovieti al Governo provvisorio ungherese e di cui dirò in altro Rapporto - creerà certo dei gravi imbarazzi finanziari alle istituzioni ecclesiastiche, alle quali verrà sottratta la massima parte delle entrate, con notevole danno delle scuole, ospedali, parrocchie ecc., che vivevano delle rendite degli esteri terreni annessi alle mense vescovili, capitoli, ecc. Pare che nella nuova legislazione, si terrà conto di detti oneri; ma in che misura e in qual modo, ancora non lo si sa. Di certo vi è ora solo una grande confusione e una grave incognita per l'avvenire.

Finora nessuna innovazione per quel che riguarda l'insegnamento religioso e le scuole confessionali; si nutrono tuttavia delle gravi preoccupazioni, e non infondate, purtroppo!

Due sedi vescovili sono ora vacanti: quella importantissima di Strigonia e quella di Rosnavia, se pur si deve considerare quest'ultima come appartenente all'Ungheria.

Il Vescovo di Vesprimia, già arrestato dai "nyilas" (nazional-socialisti ungheresi [crocefrecciati - NdR]) e confinato a Sopron, sarebbe - secondo le ultime notizie pervenutemi - tornato ora alla sua sede. Lo stesso si afferma del Vescovo di Alba Reale, che fu per un certo tempo dato per morto, vittima dei bombardamenti: pare invece che anch'egli fosse stato internato a Sopron. Monsignor Madarász, Vescovo di Cassovia, al contrario è stato ora costretto dai partigiani slovacchi a lasciare la sua sede e a ritirarsi nella parte della diocesi rimasta all'Ungheria anche quando era in vigore il Trattato di Trianon.

Ciò che crea grandi difficoltà nell'amministrazione ecclesiastica si è il fatto che le potenze occupanti considerano come confini dell'Ungheria quelli stabiliti da quel Trattato: donde il frazionamento, già in atto, di diverse diocesi. Così p. e. la diocesi di Szatmár ha una parte del suo territorio in Russia Subcarpatica e un'altra sotto l'amministrazione

rumena. Qualche cosa di analogo succede per le diocesi di Gran Varadino e di Strigonia. I territori poi della Bácska e del Muravidek, ecc., già sottratti alla Jugoslavia, sono ora considerati come appartenenti a quella nazione. Per ora si provvede ai vari pezzi separati per mezzo di Vicari Generali, ai quali sono concesse ampie facoltà, caso mai non potessero comunicare col proprio Vescovo.

166

SITUAZIONE IN UNGHERIA. PASSAGGIO DI MONS. ROTTA

Rapporto del Nunzio in Romania, Mons. Andrea Cassulo N. 11832

a Mons. Domenico Tardini

Bucarest, 10 aprile 1945

N. Prot. "AE" 6471/45

Copia originale, dattilografata, firmata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 124, ff. 336rv-338r

In riferimento al telegramma inviato il giorno 24 marzo 1945 (N° 127) e l'altro spedito il giorno 8 corrente (N° 140), in risposta alla richiesta telegrafica di Vostra Eccellenza Reverendissima, N° 0453 del 3 aprile corr.,³¹² credo bene aggiungere qualche altra notizia che darà sempre maggior luce sulla situazione nella quale è venuto a trovarsi S. E. Mons. Rotta, Nunzio Apostolico in Ungheria.

Il 23 marzo u. s., sono venuti da me il Sig. Kolb, Delegato in Romania del Comitato della Croce Rossa Internazionale, con il suo collega di Ungheria, Sig. Weyermann, arrivato da Debreczen qualche giorno prima. Essi mi hanno fatto presente le gravissime difficoltà, la mancanza di viveri, di indumenti, le privazioni, in somma, di ogni cosa per la vita, in cui erano la Nunziatura di Budapest e gli altri Capi Missione che si trovavano ancora nella capitale ungherese, completamente devastata. Mi dicevano, fra l'altro, che il Nunzio e il personale della Nunziatura avevano dovuto vivere, per salvarsi, due mesi, circa, nel sottosuolo. I due signori avrebbero voluto che io mettessi subito a loro disposizione la somma di 5 milioni di Lei e un camion per mandare a S. E. Mons. Rotta viveri, indumenti, medicinali etc., insistendo sulla gravità e l'urgenza del momento.

Ho risposto che, prima di tutto, li ringraziavo di quanto mi avevano riferito, nonché della bontà e benevola disposizione che mi dimostravano nell'aiutarmi ad attuare il desiderio espresso, ma che da me, senza esserne autorizzato dalla Santa Sede, nulla avrei potuto fare, tanto più che si trattava d'una proposta che sorpassava le mie possibilità. Se si fosse trattato, aggiungeva poi, di mettere a disposizione le mie cose personali, le avrei divise volentieri col venerato confratello, coi suoi, con altri; sul momento però non avrei potuto fare altro. E pregavo così i due illustri signori di scrivermi una lettera e in seguito, senza ritardo, avrei esposto il caso così grave e urgente alla Santa Sede, per avere istruzioni. Avrebbero voluto che io telegrafassi sul momento, ma li ho pregati a mandarmi in giornata la lettera, senza la quale io non poteva prendere iniziativa alcuna al riguardo.

312 Non pubblicati in questo volume.

La loro lettera, che unisco in copia,³¹³ mi è giunta il giorno dopo, ed io ho formulato su quello che essi mi avevano scritto il già menzionato dispaccio, chiedendo istruzioni che non sono ancora pervenute.

I due Delegati non sono più venuti da me, nè hanno insistito sulla proposta fattami. Essi mi avevano anche detto, durante il colloquio, che si erano già rivolti a Ginevra per avere soccorsi per l'Ungheria e che quella Direzione Generale non aveva mai risposto alle loro domande, limitandosi a mandare sussidi verso le zone orientali. E mi accennavano che in Vaticano erano venuti fondi dall'America per aiutare tanti sinistrati. Su questo, nulla ho potuto dire, nè, del resto, era cosa che mi riguardava.

Dopo qualche giorno, avendo saputo che il Ministro di Svezia, accreditato presso l'antico Governo ungherese, era arrivato a Bucarest, per rimpatriare, con altri suoi colleghi, l'ho pregato di darmi notizie di Mons. Nunzio di Budapest. Egli ebbe la bontà di venire da me, accompagnato dal Sig. de Reuterswård, Ministro svedese in Bucarest, e da lui ho potuto avere molte informazioni sul Nunzio. Il Ministro mi ha detto che aveva lasciato Mons. Rotta e Mons. Verolino in una condizione penosissima e precaria; che avevano passato molti giorni nel sottosuolo, esposti ad un continuo pericolo, e che avevano perduto, purtroppo, ogni cosa, essendo stata invasa la residenza, come era stato fatto nelle altre Legazioni. Ringraziato il Ministro, lo pregai di venire a colazione da me, e già era stato fissato il giorno in cui sarebbe venuto con S. E. Reuterswård; ma il treno che doveva condurlo verso Mosca, doveva lasciare Bucarest proprio in quel giorno, e così non ha potuto tornare da me.

Dopo quello che questo Signore mi aveva raccontato, io mi aspettavo che Mons. Rotta dovesse partire anche lui da Budapest, e aspettavo che venisse da me, non essendo altra via aperta per il ritorno. Domenica scorsa infatti, senza alcun preavviso, Monsignor Verolino ha telefonato dalla stazione nord di Bucarest che erano arrivati, e Mons. Del Mestri è partito subito per andarli a ricevere e condurli in Nunziatura, mentre io preparava la casa per ricevere a braccia aperte il venerato confratello, desideroso come era di prestare a lui, ai suoi compagni di viaggio ogni conforto.

Arrivato Mons. Del Mestri alla stazione, si è subito accorto che vi erano delle difficoltà per una fermata a Bucarest perché il treno, guardato da soldati russi, doveva proseguire subito per il porto di Costanza. Viste le condizioni di viaggio poco convenienti (Mons. Nunzio ed i suoi avevano già dovuto passare 48 ore di viaggio in un vagone di terza classe che, per la pulizia, lasciava molto desiderare), Mons. Del Mestri ha tentato di ottenere che il Prelato potesse fermarsi qualche tempo per noi, per rifarsi dal lungo e disagiato viaggio. Perciò, dopo esser passato al Ministero degli Esteri, ove però, visto che era domenica di omeriggio, non aveva trovato alcun funzionario, si recò alla Rappresentanza Inglese per interessare del caso il Segretario, sig. Marjoribanks, che gentilmente gli mise a disposizione il colonnello Godfrey che conosce bene la lingua russa. L'ufficiale inglese, accompagnato da Mons. Del Mestri, si portò subito all'Hôtel Ambassadeur, sede dell'Alto Comando *Sovietico*, e riuscì a mettersi in contatto col Generale Sussaicov, locumtenens in Romania del Maresciallo Malinovski, facendogli presente il caso. La risposta del Generale è stata, purtroppo, un rifiuto reciso. Quando Monsignor Segretario è tornato alla stazione, il treno era già partito.

313 L'Allegato indicato manca.

Nell'incertezza, se il treno avesse preso effettivamente la via di Costanza, sono andato io stesso alla stazione per ottenere delle informazioni sicure. Mi è stato risposto che, all'ultimo momento, l'ordine di far partire il treno per Costanza è stato revocato, e che erano partito per la città di Giurgiu, luogo di frontiera verso la Bulgaria, sul Danubio. Con tutta probabilità, dunque, i poveri pellegrini andranno prima a Sofia, poi a Istanbul.

Spiacente moltissimo di non aver potuto avere ospite il venerato Confratello, così provato in questi ultimi mesi, non mi restava altro che avvisare la Santa Sede del suo passaggio per Bucarest, ove tutto era già stato preparato per accoglierlo degnamente. Un telegramma è stato pure mandato a Mons. Pappalardo, a Istanbul, perché supplisse a quello che non si è potuto fare noi, e perché ci assicurasse dell'arrivo dell'Ecc.mo Rotta e dei suoi compagni di viaggio.

Da quanto ho sentito dire sembra che, con Mons. Rotta, sieno partiti anche tutti gli altri Capi Missione già accreditati in Budapest.

167

PARTENZA DELLA NUNZIATURA DA BUDAPEST

Rapporto N. 2979/45 del Nunzio Angelo Rotta

a Mons. Domenico Tardini

Istanbul, 21 aprile 1945

N. Prot. "AE" 6463/45

Copia originale, dattilografata, firmata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 124, ff. 293rv-294rv-295rv

V.S.P. 8/5/45

Il modo di comportarsi delle autorità militari d'occupazione verso la Nunziatura è stato in genere corretto, specialmente in un primo tempo. Nell'incontro che ebbi, verso la fine di febbraio, col Generale Cerniscioff, Comandante della piazza, questi mi dichiarò che la sua attitudine nei riguardi della Nunziatura era improntata a benevolenza e cordialità, e di fatto subito si disse disposto ad aiutarmi nel trasferimento della Nunziatura da Buda a Pest, mettendo a mia disposizione anche dei camions militari.

Il 22 Marzo tuttavia due impiegati russi della Commissione Interalleata di Controllo vennero da me per dirmi che la Nunziatura, al pari di tutte le altre Legazioni diplomatiche accreditate a Budapest, doveva lasciare l'Ungheria e che perciò mi tenessi pronto a partire entro tre giorni.

La notizia, come si riseppe, fece in città cattiva impressione e causò vivo dispiacere, e non solo presso i cattolici: veniva così rotto l'ultimo filo dell'Ungheria col mondo esterno. Si fecero dei passi presso la Autorità russe, ed anche il Governo provvisorio ungherese di Debrecen si interessò dell'affare presso il maresciallo Vorosiloff, sotto la cui alta direzione lavora la detta Commissione Interalleata. Si domandava che, dato il doppio carattere diplomatico e religioso di una rappresentanza pontificia, mi si concedesse almeno di rimanere quale Delegato Apostolico.

Fu allora sospesa la partenza, e per alcuni giorni parve che le cose si mettessero bene. Ma, improvvisamente, la mattina del 4 Aprile, altri due funzionari russi vennero a dirmi

che, interpellata Mosca, questa aveva dichiarato che non si poteva fare alcuna eccezione alla misura presa nei riguardi dei diplomatici, e che perciò mi tenessi pronto per partire la mattina del 6 Aprile.

Il viaggio s'iniziò la sera di quel giorno, con un treno speciale, in un vagone di III classe, con scarso vettovagliamento, senza luce e senza riscaldamento, mentre il tempo era assai cattivo e la temperatura bassa, con precipitazioni di neve in certi punti. Vollerò scusarsi dicendo che in Budapest non c'era in quel momento nemmeno un vagone di seconda classe.

Il comportamento dell'ufficiale e dei soldati che accompagnavano il treno fu corretto. Nel timore però di qualche sorpresa, avevo, prima della partenza bruciato tutti i cifrari. Per quel che riguarda l'uso delle facoltà straordinarie concesse ai Nunzi per il caso di impossibilità di comunicare con la Santa Sede, mi feci un dovere, a suo tempo, di delegarle *sub secreto* all'Emo. Cardinale Primate caso mai la Nunziatura non potesse esercitare la sua attività. Morto l'Emo. Cardinale Serédi e ricevuto l'ordine di allontanarmi dal territorio ungherese, delegai le stesse facoltà all'Arcivescovo più anziano, che è quello di Calocsa, con tutte le modalità e clausole contenute nel testo della concessione. Ebbi, fortunatamente, occasione, di vederlo alla vigilia della mia partenza da Budapest e così potei spiegargli più chiaramente la portata e l'estensione di dette facoltà, incaricandolo pure di portare la cosa a conoscenza degli altri Ecc.mi Ordinari.

Alla frontiera bulgaro-turca ci toccò aspettare per oltre una giornata, dato che il governo turco non era stato nemmeno avvisato dell'arrivo del nostro treno. Da quel punto le autorità sovietiche si disinteressarono della sorte della Nunziatura e degli altri viaggiatori stranieri che con lo stesso treno venivano eliminati dal territorio da esse occupato. Perciò si dovette pagare anche il biglietto dalla frontiera fino ad Istanbul, dove giungemmo la mattina dell'11 corrente. Terminava così la prima parte della nostra peregrinazione.

Siamo in 4 persone. Oltre a me ed a Mons. Verolino, c'è il Rev. P. Giuseppe Balázskövi, salesiano ungherese e mio segretario particolare, che per l'accresciuto lavoro della Nunziatura aveva negli ultimi mesi preso stabile dimora della Nunziatura ed è stato di grande utilità nel viaggio, ed il Prof. Dott. Antonio Pittoni, dell'Università di Padova, medico della Nunziatura, che ben volentieri profitta dell'occasione per rimpatriare.

Qui a Istanbul ci troviamo benissimo, accolti con cordialità squisita dell'ottimo Mons. Pappalardo, che regge ora questa Delegazione Apostolica. La nostra salute è buona, grazie a Dio. E questi giorni di permanenza qui sono stati per noi una vera cura ricostituente, dopo i parecchi mesi di vita travagliata di Budapest.

Naturalmente il nostro primo pensiero è stato quello di proseguire al più presto per Roma. A tale scopo ci siamo rivolti alle autorità consolari inglesi ed americane, per vedere di ottenere delle facilitazioni e se era possibile usare di qualche straordinaria occasione di viaggio, avuto riguardo anche al grosso bagaglio che portiamo; ma senza risultato positivo, finora. Ci consigliano di munirci del visto della Siria e dell'Egitto per poterci imbarcare in Alessandria. Sembra che ci sia pure qualche nave americana che partendo da qui per New-York, possa far scalo almeno a Gibilterra. Vostra Eccellenza giudicherà se è il caso di dire qualche parola ai rappresentanti delle suddette potenze. Comunque gradirei delle istruzioni al riguardo.

Voglia intanto Vostra Eccellenza presentare i nostri più devoti e filiali omaggi al Santo Padre, al Quale è sempre rivolto il nostro pensiero ed affetto, e così pure quello dei cattolici ungheresi, che pongono in Lui ogni loro speranza in un'ora così tragica per la loro nazione.

Profitto dell'opportunità per rinnovare a Vostra Eccellenza i sensi della mia più profonda stima e considerazione e confermarmi

dell'Eccellenza Vostra Rev.ma
[non firmato]

P. S. - Credo mio dovere far noto a Vostra Eccellenza Reverendissima che per la prosecuzione del nostro viaggio sarà necessaria una somma piuttosto rilevante, dati anche i lunghi giri che con molta probabilità ci toccherà fare e l'elevato costo delle tariffe. Purtroppo la Nunziatura, partendo da Budapest, non potè portare con sè che una piccola somma.

Di oltre 200.000 Pengő che, sottratte le spese per il mantenimento della Nunziatura durante gli ultimi mesi, costituivano il suo fondo di cassa al momento della partenza, circa 152.000 si trovavano depositati in Banca, e dato il completo svaligiamento di tali istituti non fu possibile di prelevare nemmeno un centesimo. (Si spera tuttavia che più tardi una parte almeno di tale somma possa essere riscossa. Interpretando il pensiero del Santo Padre, ho destinato tale somma - se effettivamente si riscuoterà qualche cosa - alle opere di assistenza istituite dalla Nunziatura). Col danaro liquido esistente in Nunziatura - poco più di 60.000 Pengő ho comprato della valuta libera. Data però la grandissima svalutazione della moneta ungherese (una sterlina costava 527 P. e un dollaro 229 P.), non mi è riuscito ad avere altro che 70 Sterline e 102 dollari, somma che è certo insufficiente per poter arrivare al termine del nostro viaggio.

Occorrendo, non so se debba rivolgermi a questa Delegazione Apostolica e se essa posseda dei fondi sufficienti.

Nel portare ciò a conoscenza dell'Eccellenza Vostra Reverendissima, La prego di volerli dare qualche istruzione sul come regolarli.

168

INVIO DI RAPPORTI E ALTRI DOCUMENTI

Rapporto N. 2979/45 del Nunzio Angelo Rotta

a Mons. Domenico Tardini

Istanbul, 23 aprile 1945

N. Prot. "AE" 6464/45

Copia originale, dattilografata, firmata

ASRS AA.EE.SS. Ungheria, pos. 124, f. 280

V.S.P. 8/5/45

Profitto della favorevole occasione che mi si presenta per inviare i qui uniti Rapporti, che avevo preparato (qualcuno stando a Budapest, qualcuno qui a Istanbul) per dare qualche notizia sulle cose d'Ungheria.

Invio pure, per la storia, copia d'una Nota³¹⁴ inviata al Governo di Szálasi da questa Nunziatura Apostolica insieme con i rappresentanti delle altre Potenze neutre il 23 Di-

³¹⁴ 6452/45 Ungheria 100.

cembre 1944, per vedere di ottenere che i bambini di origine ebraica fossero dispensati dall'obbligo di stare nel Ghetto.

Rimetto altresì copia d'una Nota di questa Nunziatura al medesimo Governo per protestare contro gli atti ostili commessi contro la Chiesa.

Accludo infine una lettera per Vostra Eccellenza, giuntami da Mosca per il tramite del Vescovo di Csanád.

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK – FONTI CONSULTATE

ASRS AA.EE.SS. Pio XII, Parte I

Italia, pos. 1359 és 1356

Romania, pos. 142A

Ungheria

Ungheria, pos. 79. P.O., Fasc. 58 Ministero Imrédy

Ungheria, pos. 81 Ungheria e Rutenia

Ungheria, pos. 82 Questione dei Latifondi

Ungheria, pos. 86 Situazione politica e religiosa dopo lo scoppio della guerra europea

Ungheria, pos. 92A Ungheria, Romania - Riordinamento delle circoscrizioni eccl. in seguito all'arbitrato di Vienna

Ungheria, pos. 96 Ladislao di Bardossy, Presidente del Consiglio e Ministro degli Esteri

Ungheria, pos. 98 Basiliani di San Giosafat

Ungheria, pos. 100 Razzismo

Ungheria, pos. 104 Situazione politica e religiosa nel terzo anno di guerra (dal settembre 1941)

Ungheria, pos. 110 Situazione politica e religiosa dal settembre 1942

Ungheria, pos. 117 Relazione triennale di monsignor Angelo Rotta, Nunzio Apostolico

Ungheria, pos. 123 Munkács (Mukacevo) dei Ruteni

Ungheria, pos. 124 Situazione politica e religiosa derivante dall'occupazione russa

ADSS

Actes et documents du Saint-Siège relatifs à la période de la Seconde Guerre Mondiale, szerk. Pierre BLET SJ - Angelo MARTINI SJ - Burkhardt SCHNEIDER SJ - Robert A. GRAHAM SJ. Vatikánváros 1965–1981.

ADSS vol. 1

ADSS, Vol. 1. pp. 104–110.

ADSS, Vol 1. n. 182. pp. 286–288.

ADSS Vol 4

ADSS, Vol 4. n. 73. pp. 140–142.

ADSS, Vol. 5

ADSS, Vol. 5. n. 157. 323–324
ADSS, Vol. 5. n. 161. 327–328.

ADSS, Vol. 6

ADSS, Vol. 6. n. 6. pp. 75–78.
ADSS, Vol. 6. n. 10. pp. 68–69.
ADSS, Vol. 6. n. 16. pp. 75–78.
ADSS, Vol. 6. n. 19. pp. 80–82.
ADSS, Vol. 6. n. 21. pp. 83–85.
ADSS, Vol. 6. n. 350. p. 449.
ADSS, Vol. 6. n. 362. pp. 465–466.
ADSS, Vol. 6. n. 398. p. 506.

ADSS, Vol. 8

ADSS, Vol. 8. n. 95. pp. 206–208.
ADSS, Vol. 8. n. 111. pp. 223–224.
ADSS, Vol. 8. n. 116. pp. 229–230.
ADSS, Vol. 8. n. 120. pp. 233–234.
ADSS, Vol. 8. n. 128. pp. 245–246.
ADSS, Vol. 8. n. 128. pp. 245–246.
ADSS, Vol. 8. n. 194. pp. 338–339.
ADSS, Vol. 8. n. 208. p. 359.
ADSS, Vol. 8. n. 303. pp. 457–459.
ADSS, Vol. 8. n. 317. p. 470.
ADSS, Vol. 8. n. 352. pp. 509–510.
ADSS, Vol. 8. n. 364. pp. 524–525.
ADSS, Vol. 8. n. 456. p. 629.
ADSS, Vol. 8. n. 431, 3. jegyzet
ADSS, Vol. 8. n. 486. p. 659.
ADSS, Vol. 8. n. 492. pp. 664sk.
ADSS, Vol. 8. n. 545. p. 716.

ADSS, Vol. 9

ADSS, Vol. 9. n. 65. pp. 141–142.
ADSS, Vol. 9. n. 81. p. 170.
ADSS, Vol. 9. n. 424. p. 556.
ADSS, Vol. 9. n. 440. p. 577.

ADSS, Vol. 10

ADSS, Vol. 10. n. 38. pp. 111–113.
ADSS, Vol. 10. n. 125. pp. 196–197.
ADSS, Vol. 10. n. 196. pp. 272–273
ADSS, Vol. 10. n. 133. p. 206.
ADSS, Vol. 10. n. 137. p. 209.
ADSS, Vol. 10. n. 153. pp. 224–229.
ADSS, Vol. 10. n. 172. pp. 247–249.
ADSS, Vol. 10. n. 179. pp. 255–256.
ADSS, Vol. 10. n. 207. pp. 283–287.
ADSS, Vol. 10. n. 209. pp. 288–289.

ADSS, Vol. 10. n. 216. p. 297.
 ADSS, Vol. 10. n. 226. p. 307.
 ADSS, Vol. 10. n. 227. pp. 308-313.
 ADSS, Vol. 10. n. 233. pp. 320-321.
 ADSS, Vol. 10. n. 226. p. 307
 ADSS, Vol. 10. n. 242. pp. 327-328.
 ADSS, Vol. 10. n. 243. p. 328.
 ADSS, Vol. 10. n. 250. p. 339.
 ADSS, Vol. 10. n. 265. pp. 351-352.
 ADSS, Vol. 10. n. 307. p. 394.
 ADSS, Vol. 10. n. 293. p. 376.
 ADSS, Vol. 10. n. 309. p. 396.
 ADSS, Vol. 10. n. 318, p. 413
 ADSS, Vol. 10. n. 359, pp. 447-448.
 ADSS, Vol. 10. n. 365, 452.
 ADSS, Vol. 10. n. 370, pp. 455-456.
 ADSS, Vol. 10. n. 368, 454.
 ADSS, Vol. 10. n. 368, 454.
 ADSS, Vol. 10. n. 407. p. 496.
 ADSS, Vol. 10. n. 408. pp. 497-500.
 ADSS, Vol. 10. n. 408. p. 499. 8. sz. jegyzet
 ADSS, Vol. 10. n. 408. p. 497. 6. sz. jegyzet
 ADSS, Vol. 10. n. 412. p. 506.
 ADSS, Vol. 10. n. 415. p. 509. 7. jegyzet
 ADSS, Vol. 10. n. 415. p. 509.

L'Ufficio Informazioni Vaticano - Uff. Int. Vat.

AAV: Archivio Apostolico Vaticano

Publikálva in: *Inter arma caritas. L'Ufficio Informazioni Vaticano per i prigionieri di Guerra, istituito da Pio XII (1939-1947)*, I. Inventario, II. Documenti. Szerk. Francesca Di Giovanni és Giuseppina Roselli, Città del Vaticano, Archivio Segreto Vaticano 2004. (Collectanea Archivi Vaticani 52)

AAV, ASS, Uff. Int. Vat. 675, prot. 7633 in 21978 - *Inter arma caritas*. II. i. m. 899.
 AAV, ASS, Uff. Int. Vat. 675, prot. 15001 in 21978 - *Inter arma caritas*. II. i. m. 900.
 AAV, ASS, Uff. Int. Vat. 675, prot. 21971 in 21978 - *Inter arma caritas*. II. i. m. 901.
 AAV, ASS, Uff. Int. Vat. 675, prot. 21972 in 21978 - *Inter arma caritas*. II. i. m. 901-902.
 AAV, ASS, Uff. Int. Vat. 675, prot. 21978 - *Inter arma caritas*, II. i. m. 902.
 AAV, ASS, Uff. Int. Vat. 1750, prot. 00653060 - *Inter arma caritas*. II. i. m. 702.
 AAV, ASS, Uff. Inf. Vat., 517, fasc. 10 - *Inter arma caritas*. II. i. m. 956.
 556.
 AAV, ASS, Uff. Int. Vat. 1119, prot. 00184741 - *Inter arma caritas*. II. i. m. 657.
 AAV, ASS, Uff. Int. Vat. 1802, prot. 00729432 - *Inter arma caritas*. II. i. m. 703.

NÉVMUTATÓ – INDICE DEI NOMI

Nem tüntetjük fel

- Angelo Rotta nevéhez tartozó oldalszámokat, mert 699-szer történik említés
- Luigi Maglione esetében sem, mert 246-szor

- Ablonczy Balázs 28, 28j, 252
Albert főherceg, Habsburg 30, 31, 141, 155, 243, 341, 355
Antonescu tábornok 102, 103, 303
Apor Gábor báró 27, 111, 112, 114, 126, 133j, 136j, 196, 214, 243, 310, 311, 314, 325
Apor Vilmos/Guglielmo báró 107, 162, 243, 307, 333j, 335j, 362, 398, 419
Agnissola di San Damiano commendátor 126, 325
- Baáni Gombár András** 109j
Badoglio, Pietro 39, 185, 185j, 186, 382
Baky László 48, 49j, 188j, 189, 385j, 386
Balázskövi (Balázskovits) József/Giuseppe, SDB 24j, 239, 243 445
Baldeschi, Giulia, grófnő 83, 83j, 283, 283j
Bangha Béla SJ 88, 243, 288
Barbetta, Giulio 129j, 212, 215, 215j, 217j, 218, 219, 328, 417, 417j, 420j, 423, 423j, 424
Bartha Károly 147, 156, 244, 347, 356
Bartheldy Tibor 125, 126, 324, 325
Bartók Béla 15j, 254
Basch képviselő 101, 301
Bárczy István 115, 128, 315, 327
Bárdossy (von, De) László/Ladislao 17, 18, 26, 27, 30, 32, 38, 45, 46, 65j, 66, 108, 108j, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 116, 118, 120, 121, 122, 122j, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 139, 139j, 140, 147, 154, 161, 243, 244, 265, 265j, 266, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 318, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 338, 340, 347, 354, 360, 449
Beck, Józef 66, 109, 112, 112j, 266, 309, 312, 312j
Beckerle, Adolf H. 132, 331j
Belatini Braun Marietta 109j
Benedek, XV. pápa 28j, 253
Bernardini, Filippo 183j, 380
Bethlen István/Stefan gróf 69, 125, 131j, 147, 244, 246, 269, 324, 330j, 347
Blet, Pierre SJ 7j, 70j, 251j, 252, 270, 449
Bocskay Julianna Katalin, Felsőbányai 141j, 155j
Borgia, Mons. 125, 325
Borisz, III. bolgár cár 120, 120j, 320, 320j
Born, Friedrich 231j, 236j
Bottari de Castello, Alberto 11, 254
Braham, Randolph L. 47j, 48j, 253
Burzio, Giuseppe, Mons. 148, 150j, 174, 174j, 181, 348, 350, 372, 372j, 378
- Caffarelli Carlo 126, 126j, 325, 325j
Casari, Giuseppe 228, 233, 244, 435, 436, 440
Cassulo, Andrea 8, 153j, 194, 199j, 235, 238, 244, 353j, 396, 401, 442
Cerniscioff, lásd Csernisov
Cherubini, Francesco 35, 55, 87, 90, 233, 287, 290, 440
Chigi-Albani herceg 122, 126, 324, 325
Ciano, Galeazzo gróf 79, 81, 82, 98, 99j, 110, 122, 123, 244, 278, 279, 281, 282, 298, 310, 322

- Cicognani, Amleto Giovanni 182, 198, 198j, 205j, 222j, 223j, 399, 410j, 415, 428
- Cremonesi, Carlo 12, 244
- Csáky István gróf 16, 24, 25j, 65, 65j, 66, 74, 76, 79, 82, 83, 84, 86, 88, 96, 97, 102, 108, 109, 116, 146, 161, 244, 265, 265j, 266, 273, 274, 275, 279, 282, 283, 284, 286, 288, 296, 303, 308, 309, 315, 346, 360
- Csernisov, Vaszilij Vasziljevics 234, 234j, 238; Csern[y]isov vagy Csersenyisov 235; Cerniscioff, 238, 444
- Csizmadia Andor 53j, 154
- Csiky Balázs 8j, 33j, 54j, 55j, 59j, 163j, 252, 253, 254, 259j, 465
- Czapik Gyula 104j, 176, 304j, 374
- Danielsson, Carl Ivan** 223j, 406, 429j
- Darányi Kálmán 37, 244
- dálnoki Miklós Béla 22j
- De Ferrariis báró 182j, 184, 379j, 381
- Del Drago Ruspoli, Giacenta 126, 325
- Delapp 125, 324
- Del Mestri, Guido 237, 244, 443
- Dell'Acqua, Angelo 181, 198, 200, 202j, 203, 204, 204j, 208, 211, 211j, 213, 213j, 215, 220, 223j, 378, 400, 401, 402, 405j, 407, 408, 409j, 413, 416, 416j, 418, 419, 425, 428j
- Dentice di Frasso herceg 126, 325
- Di Giovanni, Francesca 7j, 89, 253, 289, 451
- Duce, 110, 119, 122, 123, 247, 310, 319, 321, 322, 323, lásd még: Mussolini
- Dudás Miklós 54, 55, 72, 73, 244, 272, 273
- Dudás Róbert Gyula 9, 11, 254
- Easterman, Alex** 200, 201, 201j, 203, 208, 211, 403, 404, 407, 413j
- Edelsheim-Gyulai Ilona Mária Andrea Gabriella, Gróf marosnémethi és nádaskai 141j, 161j
- Eden, Anthony 25
- Eichmann, Adolf 20, 47
- Eisenhower, Dwight D. 39
- Endre László 48, 49j, 188j, 189, 385j, 386
- Eördögh István 7, 254
- Erdő Péter 11j, 252
- Erisz (almája) 51, 160
- Esterházy Móric/Maurizio gróf 186, 383
- Fabircius, Wilhelm 331j
- Fejérdy András 54, 165j, 167j, 233j, 252, 254, 255, 364j
- Ferenc József 53
- Finocchi 215, 275j
- Fioretti, Federico 55
- Fodor, Pál 163j, 233j, 252
- Földvári Katalin 54j, 253
- Fraknoi Vilmos 163j, 253
- Frențiu, Valeriu Traian 99, 164, 299, 363
- Fülöp Éva Mária 35j, 254
- Gasparri, Pietro** 12, 54, 54j, 164, 245, 364
- Gergely Jenő 15j, 34j, 254
- Gergely Egyetem, Pápai 73
- Gergely-naptár 98
- Ghyczy Jenő/Eugenio 125, 126, 179, 324, 325, 376
- Glattfelder Gyula 43j, 71, 75, 78, 136, 162, 162j, 245, 271, 274, 277, 335, 362
- Godfrey, ezredes/colonello 237, 443
- Godfrey, William 201, 202, 204, 211, 245, 405, 409, 416
- Godlewski, Michał 89, 89j, 289
- Goth Margherita, in Rajna 180, 377
- Gömbös Gyula 27, 31, 109, 109j, 147, 244, 245, 249, 309, 347
- Görgey István/Stefano 89, 289
- Graham, Robert A. SJ 7j, 70j, 251j, 252, 270, 449
- Grósz József 26, 176, 239j, 245, 374
- Gusztáv, V. svéd király 48
- Habsburg Albert főherceg, lásd Albert főherceg**
- Habsburg-család 141, 153, 243
- Haller István 15j, 254
- Hamvas Andre/Andrea 19, 148, 148j, 181, 181j, 348, 378j
- Hazan, Mariana 236j, 253
- Hausleitner, Barbara 236j, 253
- Hász István/Stefano 52, 94j, 162, 245, 294j, 362
- Hennyey (Erb) Gusztáv 203j, 407j
- Herzog rabbi 197, 198, 400
- Hindy Iván tábornok/generale 229 436, 437
- Hitler Adolf 16, 17, 19, 21, 23, 31j, 41, 79, 93, 98, 120, 120j, 141, 142, 151j, 229, 245, 278, 293, 298, 320, 320j, 341, 342, 351j, 436
- Hlinka, Andrej 15

- Hochhuth, Rolf 41, 41j, 254
 Homonnay Tivadar/Teodoro 149, 189j, 349, 379j
 Horthy István/Stefano kormányzóhelyettes 29, 30, 31, 31j, 143, 144, 145, 146, 147, 147j, 153, 155, 157, 157j, 161, 161j, 245, 341, 344, 345, 346, 347, 351, 353, 355, 357, 412
 Horthy István, Ifj., Sharif Horthy, kis István 31, 31j, 153, 154, 156j, 157, 161j, 354, 355, 356
 Horthy Miklós/Nicola, nagybányai, Horty 13, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 24, 27, 29, 31, 31j, 33, 34j, 37, 48, 49, 54, 117, 141, 143, 154j, 155, 157, 157j, 161j, 161j, 181, 191j, 193j, 194, 195, 199, 201, 201j, 204, 207, 208, 209, 211, 232, 244, 245, 246, 252, 254, 316, 316j, 340, 343, 355, 361, 378, 379j, 390j, 395j, 396, 396j, 397, 401, 403, 404, 408, 411, 413, 414, 439
 Horthy Miklós/Nicola, másik fiú 161, 361
 Horthy asszony/signora 142, 153, 342
 Horthy Paulette/Paolette 154, 354
 Hossu, Iuliu 102, 145, 164, 246, 303, 345, 363
 Hóman Bálint 69, 118, 147, 149, 245, 269, 317, 347, 349
 Hubay Kálmán képviselő/deputato 93, 97, 293, 297
 Hughes, Arthur P. A. 198, 311, 400
 Huszár (Schorn) Károly/Carlo 136, 246, 335
 Hutzelmann, Souzana 236j, 253
- Ickx, Johan 41j, 150j, 165j, 252, 254, 364j
 Imrédy Béla 30, 31, 43, 43j, 60, 65-69, 91, 100, 101, 102, 104, 135, 140, 141, 145, 155, 156, 160, 160j, 161, 175, 189, 190, 199, 244, 246, 260, 260j, 265-269, 291, 300-302, 304, 334, 340, 345, 355, 360, 373, 386, 390, 401, 449
 Ispánki Béla 23, 23j, 254
- Janek István 15j, 254
 Jaross/Yaross Andor 48, 100, 102, 246, 300, 302
 Jánosi József SJ 12
 József, II. 53
 József Attila 7j, 254
 Juhász Andor 180, 377
 Juliánusz-naptár 98
- Kaldewey, Umberto 34, 59, 61, 55, 259, 261
 Karafiáth Jenő 86, 149, 246, 286, 349
 Kállay/De Kállay, Miklós/Nicola 18, 19, 20, 30, 32, 33, 147, 148, 152, 154, 155, 156, 158, 161, 175, 184, 246, 347, 348, 352, 354, 356, 357, 360, 361, 373, 379, 381
 Kánya Kálmán 65, 84, 248, 265, 284
 Károly, IV. Habsburg 54
 Károly román király 99
 Károlyi Gyula/Giulio gróf/conte, Jr. 31, 31j, 154, 154j, 155, 161, 246, 354, 354j, 355, 361
 Klebelsberg Kunó 54, 246
 Kohn Róza 177, 374
 Kolb, Charles 236, 236j, 442
 Kovács Alajos 43j, 253
 Kovács Sándor/Alessandro 19, 181j, 378j
 Közi Horváth József 130, 246, 329
 Krizsán Bálint 54j, 254
- Laghi, Aldo 55
 Lakatos Géza 20, 203j, 407j
 Langlet, Valdemar 236j
 Laurenzana hercegnő/duchessa 126, 325
 Lebach Irén Dóra 141j, 341j
 Levame, Alberto 55
 Lévai, Eugène (Jenő) 190j, 253, 387
 Lichtenstein, Jakab Hillel 47, 177, 374
 Lichtenstein, Salomon 47, 177, 374, 375
 Lindenberger János 129, 328
 Loose, Ingo 236j, 253
 Lukács Béla 154, 154j, 156, 354, 356
 Luttor Ferenc 27, 126, 129, 196, 213j, 247, 325, 328, 398, 417j
- Machiavelli, Rangoni örgróf 126, 325
 Madarász István 235, 441
 Maglione, Luigi 246x
 Magyary Gyula 233, 233j, 252, 440, 440j
 Malinovszkij 230j, 237j; Malinovski 443
 Marconi örgrófnő/marchesa 126, 325
 Marjoribanks, Sir James Alexander Milne 237, 237j, 443
 Markovics Milán 51
 Martina 73, 273
 Martini, Angelo SJ 7j, 70j, 251j, 252, 270, 449
 Mária Terézia 53
 Meszlényi Zoltán 20j, 53j, 253, 255
 Michelangelo 125, 324
 Mihalovics Zsigmond 37, 247

- Mindszenty (Pehm) József/Giuseppe 19, 23, 26, 33, 165j, 181j, 225j, 245, 247, 248, 249, 255, 378j, 432j, 434j
- Molnár Antal 233j, 252
- Molnár Judit 20j, 255
- Montini, Giovanni Battista 112j, 143, 195j, 217, 222j, 223j, 224j, 233j, 343j, 397j, 422, 429j, 440j
- Mócsy Imre SJ 228, 435
- Mussolini, Benito 65, 79, 93, 125, 185, 244, 247, 265, 278, 279, 293, 324, 325, 392
- Müller Irma 180, 377
- Nagy Elek, versegghi 54j, 247
- Nagy Vilmos 156
- Napholcz Pál SJ 16, 99
- Németh László Imre 253
- O'Flaherty, Hugh 12
- Orsenigo, Cesare 8j, 38, 94, 96, 167j, 186, 247, 253, 254, 255, 294, 296, 383, 465
- Ottó/Ottone főherceg/Arciduca 153, 247, 353
- Pacelli, Eugenio 9, 41, 59, 61, 65, 70j, 150j, 247, 248, 252, 259, 261, 265, 266, 272j
- Pappalardo, Paolo 237, 239, 247, 444, 445
- Parcher 126, 325
- Patrizi kommandátor 126, 325
- Pavelic 121, 320,
- Pétery (Petró) József 162, 181j, 248, 362, 378j
- Petőfi Sándor 265
- Pfeffer-Wildenbruch, Karl 25, 230, 437
- Pittoni, Antonio 24j, 239, 445
- Piusz pápa, X. 90, 253
- Piusz pápa, XI. 11, 12, 59j, 67, 70j, 112, 164j, 247, 248,
- Piusz pápa, XII. 7, 12, 25j, 41, 41j, 48, 59j, 70j, 74j, 85, 88, 107, 150j, 165j, 191j, 194, 218, 223j, 247, 248, 252, 255, 423
- Pizzardo, Giuseppe 54, 248
- Pozdech, Augustín 151j, 351j
- Principi, Primo 80, 80j, 280, 280j
- Prograngi-Nagy 125, 324
- Prohászka Ottokár 36, 248
- Pröhle Sándor 94j
- Radocsay László 128, 130j, 327
- Raffaello 125, raffaellesca 324
- Rajna György/Giorgio 47, 180, 377
- Ravaszh László 131j, 152, 152j, 248, 330j, 352
- Reuterswärd, Patrick Carl Reinhold 237, 237j, 443
- Reviczky Imre 12
- Ribbentrop, Joachim von 16, 79, 98, 98j, 99, 186, 248, 278, 298, 299, 383
- Ritter, Saverio 8, 135, 135j, 173, 173j, 248, 335, 335j, 371, 371j
- Ronikier, Adam Feliks 89, 89j, 94, 289, 294
- Roosevelt/Roosevelt, Franklin Delano 25, 48, 92, 153, 248, 292, 353
- Roselli, Giuseppina 7j, 89, 253, 289, 451
- Rott Nándor/Ferdinand 77j, 248, 276j
- Rotta, Angelo 699x
- Rudnay Lajos/Luigi, rudnoi és divékújfalui 141j, 341j
- Rusu, Alexandru 164, 248, 363
- Safran, Dr. 194, 396
- Salkaházi Sára 12
- Sasi Attila 15j,
- Sándor szerb király 1172
- Sándor-palota 19
- Scheffler János 162, 248, 362
- Schindler, Oskar 12
- Schioppa, Lorenzo 8j, 11j, 60, 60j, 248, 252, 254, 255, 260, 260j, 364j, 465
- Schneider, Burkhardt SJ 7j, 70j, 251j, 252, 270, 449
- Sericano 215j, 420j
- Serédi (Szapucsek) György Jusztinián OSB 21, 23, 25, 25j, 28, 35, 38, 43, 43j, 44, 45, 48, 52, 54, 54j, 60, 62, 63, 64, 70, 71, 72, 75, 107, 113, 116, 128, 130, 131, 131j, 135, 136, 137, 139, 140, 146, 152, 163, 163j, 181, 188, 195, 208, 210j, 211, 212, 215, 216, 217, 217j, 218, 219, 220, 226, 229, 233, 239, 249, 253, 254, 260, 262-264, 270, 271, 274, 275, 307, 313, 315, 327, 329, 330, 330j, 334, 335, 337-339, 346, 352, 362, 363, 378j, 385, 397, 412, 415j, 417, 419, 422, 422j, 423, 424, 425, 426, 433, 436, 440, 445
- Sidor, Karol 148, 348
- Šmíd, Marek 11j, 253
- Socinus, Faustus 257j
- Socinus, Laelius 257j
- Somorjai Ádám OSB 7j, 8j, 9, 9j, 15j, 24j, 33j, 35j, 59j, 60j, 86j, 90j, 159j, 165j, 167j, 229j, 234j, 235j, 238j, 240j, 252-255, 259j, 260j, 465

- Somssich József gróf 107, 307
Sozzini, Fausto 257j
Sozzini, Lelio 257j
Stark Tamás 22j, 255
Suciu, Ioan 164, 249, 363
- Szakály Sándor** 15j
Szálasi Ferenc 13, 14, 19, 21, 22j, 30, 32, 32j, 36, 37, 49, 50, 70, 101, 101j, 102, 105, 141, 209, 216, 223, 224, 229, 241, 248, 249, 269, 301, 301j, 302, 340, 414, 421, 429, 429j, 430, 431, 436, 446
Szent Damazusz/Damaso 122, 127, 321, 326
Szent Imre 136
Szent István király 11j, 20j, 29, 53, 92, 116, 118, 137, 246, 252, 255
Szent Péter 125; San Pietro 312j, 313, 324, 432j
Szent Rókus 77
Szigeti Endre 54j, 255
Szilágyi Erzsébet 109j
Szinyei Merse Jenő 169j
Szombathelyi Ferenc 156 356
Szontágh Jenő 29, 29j
Sztójka/Stojka, Sándor/Alexander 73, 164, 249, 272, 273
Sztójay Döme, Dimitrije Sztójakovics 13, 19, 19j, 20, 20j, 27, 37, 48, 161j, 184, 249, 255, 379, 381
Sztranyavszky Sándor 69, 249, 269
Szuszajkov/Sussaicov, Ivan Zaharovics 237, 237j, 443
- Takács Bazil** 54, 55, 249
Talamo Adenolfi Brancaccio dei Marchesi di Castelnuovo, Giuseppe 83, 83j, 283, 283j
Tardini, Domenico 27, 35, 61, 67, 72, 75, 78, 111, 112, 114, 121, 125j, 127, 131, 132, 148, 150j, 174, 187, 191, 198j, 200, 202-204, 206, 207, 209j, 210, 210j, 211-213, 215, 215j, 216j, 217, 217j, 218j, 219, 221, 223, 223j, 224, 226, 229, 234, 235, 238, 240, 249, 251, 267, 272, 275, 278, 300, 311, 313, 320, 326, 330, 331, 348, 350j, 372, 384, 390, 400j, 403, 405, 407, 409, 410j, 411, 414, 415j, 416, 417, 420, 420j, 422j, 423, 424j, 425, 427, 428j, 429, 430, 432, 433, 436, 440, 442, 444, 446
- Taylor, Myron 200, 201, 203, 210, 211j, 224, 402, 403, 404, 406, 414, 430
Teleki Pál gróf 13, 16, 17, 26, 27, 28, 28j, 29, 31, 37, 38, 44, 45, 67, 68, 69, 69j, 74, 76, 78j, 85, 86, 91, 92, 96, 100-102, 104-107, 109, 110, 115-117, 119, 146, 161, 244, 249, 252, 267j, 268, 269, 271, 274, 275, 278j, 285, 286, 291, 292, 296, 301, 304-307, 309, 310, 314-316, 319, 320, 346, 360
Thun és Hohenstein kommandátor 126, 325
Tiberghien, Jules 12, 249
Tiso 78, 78j, 96, 150, 278, 278j, 296, 350
Tisserant, Eugène 73j, 109, 249, 273j, 308
Tóth Krisztina 8j, 55j, 163j, 253, 255
Tóth Tihamér 77, 77j, 250, 276, 276j
- Ujpeéry 126, 325
Ullein-Reviczky, Antal 125, 126, 324, 325
- Vass József** 31, 250
Vágó Pál képviselő/deputato 93, 93j, 97, 293, 297
Vecsey Ferenc báró 83j, 283j
Veesenmayer, Edmund 19, 186
Verolino, Gennaro 24, 55, 155, 156, 224j, 237, 239, 355, 356, 429j, 443, 445
Végh Anna 150, 350
Villani Frigyes báró 124, 124j, 125, 126, 324, 324j, 325
Vinci-Gigliucci, Luigi Orazio gróf 83j, 283j
Virág/Virágh Ferenc 54, 250, 436
Voli gróf/conte, tábornok 177, 181, 182j, 184, 375, 378, 379j, 381
von Erdmannsdorf, Otto 132, 132j, 331, 331j
von Jagow 132, 132j, 331, 331j
von Killinger, Manfred 132j, 331j
von Richthofen, Herbert Freiherr 132j, 331j
Vorosilov, Vorosiloff 23, 238, 250, 444
- Wallenberg, Raoul** 12
Wells, Summer 92, 292
Weyermann, Hans 236, 236j, 442
Wirth Károly 37j, 105j
Wilk-Witoslawski, Piotr Feliks 186, 383
- Zala Tamás** 47j, 253

FÖLDRAJZI NÉVMUTATÓ – INDICE DEI NOMI GEOGRAFICI

Melléknévi alakban is.

Nem tüntetjük fel az oldalszámokat a következő esetekben:

- „Budapest”, mert 605-szor fordul elő,
- Magyarország 513-szor
- Róma 329-szer
- Ungheria 947-szer
- Vatikán, Vatikánváros, Città del Vaticano 230-szor

- Alba Iulia 299, 371
Albánia 124j, 324j
Alexandria, Alessandria 239, 445
American Government 201j
American, Americano 399, 400, 403, 404, 409, 425
Amerika, America 7, 20, 29, 33, 48, 54, 110, 196, 197, 198, 200, 201, 205, 219, 236, 239, 246, 247, 248, 249, 443, 445
Amerikai Egyesült Államok 18, 39, 100, 110, 200, 247, 248, 249, 222j; lásd még: United States of America
Anglia 39, 79, 117, 138, 138j, 139, 140
angol 14, 20, 25, 30, 83, 100, 138j, 139, 139j, 198, 200, 201, 201j, 204, 205, 208, 208j, 211j, 237, 239; angolzás 18
Amorium 89
Angelico út/viale 125, 324
Ankara 12
Arad 99, 101, 299, 302
Arco delle Campane 125, 324
Auschwitz 48, 48j
Ausztrália 140j
Bajorország 96, 209; Baviera 414
Balaton 22
Balkán, Balcani, Balcania, Balcanica 82, 83, 84, 87, 175, 178, 282, 283, 284, 287, 373, 376
Baranya 118, 160, 180, 245, 318, 360, 377
Baranyai háromszög 17
Bácska 17, 46, 52, 117, 118, 160, 162, 235, 317, 318, 360, 361, 362, 442
Bánát, Banato 17, 118, 318
Belgium, Belgio 88, 245, 288, 299, 317
Belgrád 17j, 84, 284
Bern, Berna 183, 219, 220, 380, 425
Besszarábia
Bethlen 47, 177, 374, 375
Bécs 8, 14, 15, 16, 22, 26, 29, 47, 52, 91, 98j, 101, 101j, 103, 119, 160, 243, 244, 247; lásd még: Vienna
Bécsújhely 120j
Boemia 276, 294; lásd még: Csehország
Bratislava 108j, 174j, 308, 351j, 372j, 378j; lásd még: Pozsony
Brit-Afrika 140j
Bucarest, Bukarest 8, 65, 65j, 84, 102, 124j, 132, 132j, 153j, 194, 197, 199, 199j, 236, 236j, 237, 237j, 243, 244, 265, 265j, 284, 303, 324j, 331, 331j, 353j, 396, 400, 401, 401j, 442, 443, 444
Budapest 605×
Budai Vár 25, 228, 437, 438
Bulgária, Bulgarien 16, 17, 82, 96, 110, 253, 282, 296, 320j, 403j, 444
Burgenland 120j, 320j
Campania 213, 419

- Campo Santo dei Teutonici e dei Fiammingi, 233j, 440j
- Cecoslovacchia 148, 149, 149j, 150, 150j, 151, 151j, 174, 180, 262, 265, 300, 348, 349, 350, 350j, 351, 351j, 360, 372, 377
- Chigi Palota, Róma 122, 322
- Cinque Giornate tér, Róma 125, 324
- Cluj 303, 345; lásd még: Kolozsvár
- Condotti utca, Róma 124, 126, 324, 325, 387
- Constanța, Costantza 194, 396, 443, 444; lásd még: Konstanca
- Costa Rica 12
- Csanád 15, 19, 71, 75, 78, 117, 136, 181j, 241, 245, 271, 274, 277, 317, 335, 378j, 447
- Csákvár 186, 383
- Csehország 77, 94, lásd még: Boemia
- Csehszlovákia 13j, 15j, 62, 100, 160, 248; lásd még: Cecoslovacchia
- Dachau 19**
- Dáka 177, 375
- Danubio 314j, 349, 354j, 355, 437, 444
- Debrecen 15, 22j, 129, 232, 232j, 236, 238, 439, 444
- Deutschland 236j, 253
- Dél-Amerika 23j, 251
- Dél-Dobruzsza 16
- Délvidék 14, 17, 22
- Don folyó 18
- Duna 22, 31j, 38, 50, 85j, 92, 115j, 123, 124, 149, 154j, 155, 230, 237; lásd még: Danubio
- Dunamellék 248
- Dunántúl 8, 17j, 249, 251
- Eger 15, 15j, 104j, 162j, 176, 244, 304j, 362, 374**
- Egyesült Államok, lásd: Amerikai Egyesült Államok
- Egyesült Királyság 31j, 244
- Egyiptom, Egitto 198j, 239, 244, 445
- Eperjes 15, 15j, 52, 162, 362
- Erdély 8, 21, 51, 52, 74, 82, 85, 98, 98j, 101, 102, 117, 119, 135, 153j, 160, 172, 172j, 173, 177, 212, 374; Lásd még: Észak-Erdély, Transilvania
- Eszeny 15j
- Esztergom 7j, 15, 15j, 19, 25, 35, 43, 53j, 54j, 60, 64, 115, 116, 137, 138j, 139, 163, 181j, 188, 228, 235, 247, 249, 253, 254, 264, 315, 316, 337, 337j, 338, 378j, 385, 435; lásd még: Strigoni
- Esztergomtábor 243
- Érd 218
- Észak-Bukovina 16
- Észak-Erdély 14, 16, 21, 46, 199
- Európa 19, 28, 40, 41j, 69, 75, 79, 82, 91, 92, 100, 123, 124, 150j, 196, 197, 236j, 247, 252, 253, 254, 275, 279, 282, 291, 292, 300, 322, 323, 338, 399, 400
- Felsőtömös/Timișul de sus 194, 396
- Felvidék 67, 160, 246
- Finnország 18
- Franciaország 83, 159, 164j, 214; Francia 279, 283, 359, 419; francia 7, 14, 65j, 73j, 79, 147, 151, 151j, 186, 189j, 192j, 194j, 202, 218, 223, 231j, 233j, 241j, 249, 251
- Frühlingsturm (Mönichkirchen) 120j
- Galícia, Galizia**
- Genf, Ginevra
- Germania 265, 270, 275, 279, 283, 291, 292, 296, 299, 300-302, 307, 310, 316, 318, 319, 322, 323, 340, 352, 359, 373, 375, 376, 378, 409, 414, 418, 440
- Giavarino 307, 362, 383
- Gibraltár 239
- Giurgiu (Gyurgyevo) 238, 444
- Gödöllő 79, 180, 278, 377
- Görögország 117, 177, 247; Grecia 316, 375
- Gran Varadino 303, 315, 328, 362, 363, 371, 442
- Graz, Sankt Leonhard templom 88, 288
- Győr 15, 35j, 54, 107, 162, 186, 243, 245, 254; lásd még: Giavarino
- Gyulafehérvár 99, 172, 249; Alba Iulia 299
- Hajdú-Bihar 252**
- Hajdúdorog 15, 15j, 54, 55, 72, 135, 173, 244, 272, 334, 371
- Hollandia 88, 117, 246, 247, 248
- Honduras 12
- Horvátország 17j, 49j, 121, 152, 160
- Ince Pápa tér 5. Buda**
- Istanbul, Isztambul 23, 55, 194, 236j, 237, 238, 239, 240, 397, 444, 446
- Italia 122, 125, 127, 136, 213j, 265, 275, 279, 281-283, 283j, 284-288, 291-293, 299,

- 302-304, 307, 310, 316, 319-323, 326, 352, 359, 365, 367, 369, 372j, 375, 376, 378, 379, 381, 382, 383, 396, 399, 403, 404, 408, 418, 418j, 419, 449; italiano 265, 322, 323, 375, 396, 418, 419
- Jászóvár** 88, 288
- Jugoszlávia, Jugoslavia 13j, 16, 17, 17j, 28, 29, 38, 74, 83, 88, 117-119, 120j, 139j, 159, 160, 235, 244, 274, 442
- Kairó, Cairo** 198, 400
- Kalocsa 15, 23, 117, 118, 162, 162j, 176, 233, 239, 239j, 245, 250, 362, 374
- Kamienec Podolski 89j
- Kanada 24j, 100, 140, 243, 244; Canada 300
- Kaposvár 60, 260
- Kassa 15, 16, 18, 87, 235
- Kárpátalja 14, 22, 72, 73, 73j, 77, 81, 97-100, 160, 195j, 196j, 235
- Kárpátok 81, 83, 92
- Kolozsvár 102, 145, 163, 164; lásd még: Cluj
- Komárom 8j, 177, 178, 254, 375
- Konstanca 237; lásd még: Constanța
- Körösszeg 244
- Közép-Amerika 11
- Közép-Európa 138; Europa Centrale 338, 338j
- Kőrös (egyházmegye) 52, 162; Crisio 362
- Krakko 89, 172j; Cracovia 289
- Lazio** 213, 419
- Lengyel Főkörmányzóság 96
- Lengyelország 16, 16j, 22, 51, 55, 79, 94, 119, 148, 172j, 213, 245
- lengyel 38, 66, 83, 89, 89j, 94, 94j, 95, 96, 99, 109, 112, 159, 172j, 186, 186j, 190
- Leontopolis 238, 244
- London 100, 200, 201, 201j, 202, 203, 204, 208, 209, 210, 211, 243, 248, 403, 404, 408
- Lovas utca, Buda 231j
- Luck 89j
- Magyarország** 513×
- Mantova 11
- Margit-híd 230j
- Mauthausen 19
- Mellini, Lungotevere, Róma 125, 324
- Michelangelo tér, Róma 125, 324
- Milánó 11, 60, 228, 247, 261
- Miskolc 15j, 52, 162, 244, 361
- Monte Mario 125, 325
- Moszkva 33, 117, 119, 214, 228, 234, 237, 239, 241; Mosca 317, 318, 418, 435, 441, 443, 445, 447
- Mönichkirchen 120j, 320j
- Mucsony 15j
- Muraköz 17, 135, 160, 334, 360
- Muravidék 17, 235, 246, 442
- Mussolini tér 125; Foro Mussolini 324, 325
- München 96, 110, 113, 248; Monaco di Baviera 296
- Nagy-Britannia** 18, 39
- Nagyvárad, 15, 102, 116, 120, 129, 162, 163, 164, 172, 235, 245, 247, 249; lásd még: Gran Varadino
- Namur 245
- New York
- Németboly 180
- Németország 16, 17j, 18, 19, 21, 22, 30, 38, 41, 49, 65, 70, 75, 79, 83, 91, 92, 99, 100-102, 107, 117, 118, 120, 123, 124, 132, 141, 159, 175, 177, 178, 181, 185j, 205, 209, 213, 233, 244, 245, 247; lásd még: Germania
- Nicaragua 12
- Nyugat-Bánát** 17
- Olanda** 288, 317
- olasz 7, 8, 9, 13, 14, 16, 39, 39j, 65j, 68j, 70j, 73j, 75j, 82, 83, 83j, 85j, 92j, 98j, 108j, 112j, 113j, 119j, 120, 122, 124, 130j, 152, 165j, 170j, 172j, 174j, 177, 178, 181, 182, 184, 185, 186, 194, 197, 200, 204, 208, 213, 214, 214j, 231j, 233j, 244, 248, 249; lásd még: italiano
- Olasz Szociális Köztársaság 184j, 247
- Olaszország 17, 79, 81, 82, 83, 83j, 84-88, 91-93, 99, 102-104, 107, 110, 117, 120, 122-126, 159, 166, 171, 177, 178, 185j, 213, 214, 247; lásd még: Italia
- Olmütz 73, 273
- Oroszország 51, 82, 83, 92, 99, 117, 119, 136, 159, 160, 214, 232, 235; lásd még: Russia, Szovjetunió
- Padova** 239, 445
- Palazzo Chigi, Roma 122, 322
- Palazzo Venezia, Roma 122, 123, 321, 322

- Palesztína 159, 197, 198, 245; Palestina 359, 399, 400
 Panama 12
 Pannonhalma 9, 15, 52, 162, 167j, 253, 361
 Partium 16
 Pápai Német-Magyar (Germanico-Hungaricum) Kollégium, Róma 233j, 273, 273j
 Pest 230, 437, 438
 Pécs/Fünfkirchen/Cinque Chiese 15, 17, 54, 55j, 118, 176, 228, 245, 250, 255, 318, 374, 436
 Polonia 266, 279, 289, 294, 312j, 318, 348, 348j, 418; polacco 294j, 296, 309, 383
 Ponti utca 1-3. Buda 231j
 Pozsony 14, 78, 108, 181j; lásd még: Bratislava
 Prága, Prague 11, 11j, 253, 254

Ráckeve 31j, 154j
 Román Királyság 13j
 Románia 8, 18, 20j, 51, 55, 74, 79, 82, 83, 84, 85, 88, 92, 96, 97, 98, 98j, 99, 101, 102, 103, 107, 108, 110, 118, 119, 136, 142j, 158, 158j, 160, 164, 177, 194, 235, 236, 236j, 237, 237j, 244, 245, 274, 279, 284, 296, 297, 298, 299, 302, 307, 335, 342j, 344, 357, 358j, 360, 363, 374, 396, 397, 442, 443, 449
 Rosznyó 15, 15j, 235, 254
 Róma 329×
 Rumänien 236j, 253

 Salzburg 96, 97; Salisburgo 296, 297
 San Salvador 12
 Sándor-palota 19
 Segesvár, Sighisoara 177, 374
 Siklós 17
 Slowakei 236j, 253
 Spree, Sprea 149, 349
 Stati Uniti d'America 427j, 428j
 Strigonia, strigonienses 39j, 51j, 252, 260, 264, 338j, 339, 362, 435, 441, 442
 Svédország 199, 236

Szabolcs vármegye 15j
 Szamosújvár, Gherla 102, 145, 246, 303, 345
 Szatmár, Satu Mare 15, 16, 129, 162, 172, 206, 235, 248, 328, 362, 371, 410, 441
 Szeged 15, 17, 17j, 176, 245, 374
 Szent Damazusz udvar, cortile di Damaso 122, 127, 321, 326
 Szent Péter tér 125; San Pietro 312j, 313 (Basilica), 324 (Piazza)
 Szentgotthárd 17
 Szentháromság utca, Buda 231j
 Szerémség 17
 Székelyföld 16, 99; Siculi 299, 371
 Székesfehérvár 15, 181j, 233, 235, 248, 249, 250, 378j
 Szíria, Siria 239, 247, 445
 Szlovákia 14, 49j, 74, 76, 77, 92, 98, 120, 148, 149, 150, 150j, 151, 160, 174, 180, 181; Slovacia 348j
 Szombathely 15, 19, 53, 118, 156, 181j, 226, 227, 245, 246, 378j, 434j
 Szovjetunió, szovjet 8j, 12j, 16, 18, 21, 22j, 23, 25, 33, 35, 38, 41j, 47, 51, 52j, 184, 195, 205, 207, 228, 229, 230j, 231, 234, 234j, 237, 239, 244, 250
 Szófia 132, 132j, 237, 237j

Théba 11, 248
 Tiberis 125; Tevere 324
 Timișul de sus 194, 396; lásd: Felsőtömös
 Tiszaásvány 15j
 Tiszántúl 21
 Toronto 23j, 254
 Toszkána, Toscana 213, 418
 Törökország 12, 55, 152, 244
 Transilvania 360, 370, 371, 374, 375, 401, 416, 177, 274, 282, 283, 285, 298, 302, 317, 318, 334, 353; lásd még: Erdély
 Trianon 13, 14, 15, 15j, 22, 84, 93, 98j, 160, 235, 245, 284, 293, 360, 441

 Ucraina 298, 343; Ukrajna 47, 143
 Ungheria 947×
 Ungvár 73, 164, 273, 363
 United States of America 403
 USA 139j, 196, 205
 Új-Zéland 140j
 Úri utca 72, Buda

Vajdaság 184j
 Vatikán, Vatikánváros, Città del Vaticano 230×
 Vác 15, 245, 248, 362, 378j
 Váci utca, Pest 22, 181j, 232, 439
 Velence, Venezia 82, 282; Palazzo Venezia, lásd ott
 Versec 184j

Veszprém 15, 19, 45, 77, 77j, 104, 104j, 181j,
225, 226, 233, 235, 247-250, 276j, 304j,
378j, 434j

Via della Sagrestia 17, Róma

Vienna 291, 301, 301j, 302, 303, 318, 360, 449

Villa Madama 124-126, 324, 325

Villány 17

Washington 182j, 196, 197, 197j, 205j, 210,
213, 214, 220, 222, 222j, 399, 400, 400j,
410j, 415, 418, 419, 425, 427, 427j

Wiener Neustadt 120j, 320j

Zalaegerszeg 64, 247, 264

Záhony 15j

Zhytomyr 89j

Collana
Dai Rapporti dei Nunzii Apostolici in Ungheria
Nunciusi jelentések
1920–1945

- Vol. 1. *Dai Rapporti del primo nunzio apostolico in Ungheria S. E. Mons. Lorenzo Schioppa 1920–1925 – Lorenzo Schioppa első magyarországi nuncius politikai jelentéseiből.* Szerk. Somorjai Ádám OSB. METEM, Budapest 2020. 382 lap.
- Vol. 2. *Dai Rapporti del nunzio apostolico in Ungheria S. E. Mons. Cesare Orsenigo 1925-1930 – Cesare Orsenigo magyarországi nuncius politikai jelentéseiből 1925–1930.* Szerk. Somorjai Ádám OSB. METEM, Budapest 2021. 252 lap.
- Vol. 3/1. *Dai Rapporti del nunzio apostolico in Ungheria S. E. Mons. Angelo Rotta, Parte I: 1930-1939 – Angelo Rotta magyarországi nuncius politikai jelentéseiből, I. rész: 1930–1939* Szerk. Csíky Balázs. Sajtó alá rendezte Somorjai Ádám OSB. METEM, Budapest 2022. 429 lap.
- Vol. 3/2. *Dai Rapporti del nunzio apostolico in Ungheria S. E. Mons. Angelo Rotta, Parte II: 1938-1945 – Angelo Rotta magyarországi nuncius politikai jelentéseiből, II. rész: 1938–1945.* Szerk. Somorjai Ádám OSB. METEM, Budapest 2022. 463 lap.